Verhandeling over de kragten der geneesmiddelen / ... Uitgegeven, vermeerdert en met aantekeningen verrykt door B. Boudon. Nu na den laatsten druk uit 't Latyn vertaalt door J.H.K.

Contributors

Boerhaave, Herman, 1668-1738.
Boudon, Benoît.
K., J. H.

Publication/Creation

Rotterdam : Paulus Topyn [etc.], 1756.

Persistent URL

https://wellcomecollection.org/works/zazq3a4n

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
https://wellcomecollection.org

A. xxx. b

42X.E.3 25734

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b30524921

Jacob Folkema inv: et sculp.

VERHANDELING

OVER DE KRAGTEN DER

GENEESMIDDELEN;

Behelzende derzelver Namen, Zoorten, Natuur, Kragten, Werkingen, Giften, Tyd en Wyze van Gebruik in allerlei Ziekten,

VAN DEN HEERE

HERMAN BOERHAAVE,

Phil. & Med. Doct. Wyd-beroemd Hoog-leeraar in de Genees-, Kruid- en Schei-kunde op 's Lands Hooge-School te Leiden; Lid van de Koninglyke Academie der Wetenschappen te Parys en van het Koninglyk Genootschap te Londen.

Uitgegeven, Vermeerdert en met Aantekeningen Verrykt,

DOOR DEN HEERE

B. BOUDON, MED. DOCTOR.

Nu na den laatsten Druk uit 't Latyn Vertaalt

DOOR

J. H. K. Med. Doctor.

Te ROTTERDAM,

By { PAULUS TOPYN, HERMANNUS KENTLINK, HENDRIK VAN PELT, en ADRIANUS DOUCI, p.z. } 1756.

Boekverkoopers.

HIPPOCRATES *in het Eerſte Boek van de Doorgaans in Zwang-gaande Zieken*, VS. 92.

Ἀσκεῖν περὶ τα Νουσήματα δύο, ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν.

Dat is:

In Ziekten zyn twee dingen te doen, te helpen, of ten minſten *niet te benadeelen.*

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTAALDER

AAN DEN.

LEZER.

DAt den Grooten BOERHAAVE onder de Phœnixen van Geleertheid, wier Doorlugtige Namen der Eeuwigheid zyn toegewyd, eene aanzienelyke plaats beklede, ja uitblinke, en de Geneeskunde tot een zekeren trap van volmaaktheid gebragt hebbe zal niemant in twyffel trekken. Dit dog getuigen overvloedig genoeg geheele Keurbenden van uitgelezene Leerlingen, 's Jaarlyks uit alle Oorden van Europa tot 's Lands vermaarde Hooge Schoole te Leiden opgekomen, met welke hy van den tyd dat hy heeft beginnen te leeren, zoo *in openbare* als *byzondere Gehoorzalen*, beſtuwt en omheind is geweeſt, en die van daar wedergekeert zynde zyne gadeloze geleertheid en alleszins volmaakte ervarentheid in de Geneeskunde overal verbreid hebben, en als nog verbreiden: Ja maar dit getuigen ook onwraakbaar BOERHAAVES eeuwigduurende Schriften, door welken hy als een helderbrandende fakkel niet alleen Europa heeft verligt; maar zelfs zyne Straalen tot in de Ooſterſte Gewesten doorgedrongen, en het Ottomanniſche Ryk met verwonderinge doen opzien na zynen naam, zynde, onder het Hoogwaardig gezag van den *Mufti* zelfs, twee van zyne voortreffelyke Werken in de Arabi-

ſche tale overgezet, en ter Conſtantinopolitaanſche Drukperſſe vervaardigt.

Waarlyk dien het gegeven is met ſneedige, en door oeffening geſcherpte zinnen 's Mans Schriften te gebruiken, verwonderen zig over de verhevene Kragt van zynen over fyn geſlepen Geeſt, waar door hy de Geneeskunde, eene zoo wyd uitgeſtrekte wetenſchap, zoo geregelt en verheldert heeft, dat 'er mogelyk nooit iets beſchaafder en volmaakter zal uitkomen: Zy verwonderen zig over de beknoptheid, zoo vol van kragt en merg zoo bondig aangedrongen, dat'er niets buiten zyne plaats, of buiten zonderlinge nadruk gebruikt zy: zy verwonderen zig over deszelfs naugezette trouwe, waar door hy over al gewaakt heeft, dat hy niets voor waarheid ter nederſtelde, het welk niet door ondervindinge van zaken of door onwrikbare bewyzen baarblykelyk was.

Immers heeft hy zig in zyne Guldene Werken met de alleroplettenſte zorge niet alleen gewagt voor de ſchadelyke Onderſtellingen en gevaarlyke Grondbeginzelen, welke veele, ten deele uit *Bovennatuurkundige* Scherpzinnigheid, ten deele uit *Scheikundige* ydelheid, op het ſpoor van PARACELSUS, HELMONT, TACHEN, en andere hadden ingevoert, waar door de *Geneeskunſt* zelve, de Verdryffter der qualen, door een woedenden drom van qualen was overvallen, en verkeert in een Verderf van het menſchelyk geſlagt; maar dezelve ook verziert met dat gene, 't welk geheel over het hoofd wierde gezien, en nogtans niet alleen van een oneindige nuttigheid, maar zelfs van een volſtrekte nootzakelykheid is, zoo om het konſtige geſtel van 's menſchen Lighaam, na deszelfs regelen opgeboud, als van wegen den omloop des bloeds, na die zelve wetten in het ronde vloeiende, ik meen de *Werktuigkunde*, welke de eigenſchappen der Lighamen, uit derzelver zwaarte, gedaante, ſnelheid, enz. als met ARCHIMEDES meetroede afpaſt, door wel-

welke hy tegen de buitenſporigheden der Scheikundige zonneklaar voor ogen ſtelt de eenvoudigheid der *Werktuigen*, en de evenmatige regels der vaſte en vloeiende deelen des Lighaams: Ja maar dat alle verwonderinge te boven gaat, even aan die Scheikunde, tot dien tyd toe, door verhaaſte en onvaſte Proeven nog omzwervende, heeft hy het ligt en de wetten eener wel geordende Wetenſchap gegeven, en den Nakomelingen eene heldere Fakkel ontſtoken, by welke ze de wondergeheimen der Natuure uit hare ingewandeu zouden kunnen opdelven; zoo dat deszelfs Oeffening, enkel door zyn vernuft en naarſtigheid, thans zoo behoorlyk, ja zelfs nootzakelyk tot lof van grondige geleertheid geworden, zoo fraai is opgelooken, dat'er langer geen twyffel overblyft, of men moet, ter doorgrondinge van de geheimen der *Genees-* en *Natuur-kunde* by de Werktuigen van Archimeees, met vereiſte voorzigtigheid ook de Smiſſe van Vulcaan ſtooken; en dat nu de Geneeskunſt, de trouwe wagt van 's Menſchen gezontheid, bevryd van der *Alchemiſten* windrig geſnork en geſnor, de *Scheikunſt* de regterhand durft bieden en zig geluk wenſchen met deszelfs kragtige hulp en byſtand: Daarenboven heeft hy'er ingevlyt, al wat de Oude, zoo *Griekſche* als *Latynſche*, en de Uitnemenſte der Nieuwe Schryvers, vaſt, zeker, en aanneemlyk geboekt hebben; en dezelve ook voorzien met overheerlyke Uitvindingen, waar door groote Verſtanden de grenzen van Kunſten en Wetenſchappen, wyd en zyd uitgezet hebben.

Zie daar Lezer! eenigzins met flauwe trekken in 't gemeen afgemaalt de Uitſtekenheid van Boerhaaves Werken, in welken onze Eeuw het merg van *Natuur-*, *Genees-*, *Kruid-*, *Sny-*, en *Schei-kunde*, te gelyk met een onvergelykelyke *Zedigheid*, met verwonderinge gelieft heeft: Want, indien ik derzelver uitnementheid van ſtuk tot ſtuk wou gaan ontfou-

wen, zou ik niet alleen myne onbequaamheid moeten belyden om zulks na waarde te verrigten, maar ook ras door eene laſtige, en verdrietige langwyligheid verveelen; behalven dat zulks ook hier tegen het Oogmerk zoude aanlopen.

Geen wonder derhalven, dat onder andere vrugten van BOERHAAVES onvermoeide naarſtigheid zyne *Verhandeling over de Kragten der Geneesmiddelen*, welke door den Geleerden Geneesheer B. BOUDON met alle naukeurigheid is uitgegeven, vermeerdert, en met keurige Aantekeningen verrykt, een Werkje is zonder wederga, en wel te regt de Tytel aan het zelve gegeven beantwoord. Want, Schoon 'er meer Schriften, die dezelve Stoffe waar van onzen Heer Schryver handelt, tot hun onderwerp hebben, zyn aan 't ligt gebragt, met verſcheidene Oogmerken, en verſcheidene Schikkingen, die wy alle haar verdiende lof en eere gaarn laten, twyffel ik egter met rede, of 'er wel een is voor den dag gekomen, in welke de *Kragten der Geneesmiddelen* op zoo een natuurlyke en gemakkelyke Order, met zulken beknoptheid, en teffens duidelykheid en klaarheid, zyn verhandelt; en daar dezelve met zoo veel kragt, met de uitgelezenſte uitgezogtſte en allergepaſte redenen op *Natuur-*, *Wis-*, *Werktuig-*, *Schei-*, en *Ontleed-kundige* grondſlagen ſteunende, beveſtigt zyn; ja daar dit alles opgehoopt word, door die allerbeſte Leidsvrouw en Meeſtereſſe, de Ondervindinge, aan dewelke gelyk den AUTHEUR zig alleen verpand hadde, zoo word 'er ook niets den Artzenyminnaren opgedragen, dan het geen hy als een alleromzigtigſte navorſcher, en teffens zeer naukeurige wikker en weger der Natuur, ondervonden hadde met dit Kenmerk bezegelt te zyn. En om de waarheid daar van te beveſtigen, beroep ik my op de algemene Goetkeuringe, welke dit Werkje gevonden heeft van zulken, die een onzydig Oordeel over deze zaken ſtryken kun-

kunnen (†), en het viermaal herdrukken van het zelve in de Latynſche Taale. Derhalven kan een Leerling in de Genees-kunde hier als in een kort Tafereel niet alleen zaken vinden, over welke geheele Boeken geſchreven zyn, maar ook die naulyks elders te vinden zyn; en dus in weinig tyds een volkomen begrip hebben *van de Kragten der Geneesmiddelen* met alle de omſtandigheden van derzelver gebruik, welker grondige kenniſſe zoo nootzakelyk is, dat zonder dezelve de kunſt mank is: en een Geoeffende zig te binnen brengen al het gene hy in het breede vorens geleert heeft, en gelegentheid en aanleidinge vinden om daar aan te denken.

Om deze reden mogen wy dit voortreffelyke ſtuk, in vergelykinge van meer nuttige werken van dien aart, boven dezelve noemen en den verdienden lof geven, en vooral in tegenoverſtellinge van veele gemeender en minder Schriften, welke over deze Stoffe zyn uitgekomen, die zyn af te raden en te veragten, als gevende onnodige tyd-verquiſtinge; daar wy in tegendeel onze opregte meninge ten nutte der Kunſtgenoten uitdrukken, en dit Werkje, als een nootzakelyk Hand-boek, tot het leren van de Kragten der Geneesmiddelen aanpryzen, ten einde niet alleen de weetgierige Leerling zyne voordeelen daar uit bekome, maar teffens de reets kundige hier door zig moge errinneren, wat door het oeffenen van veele andere bezigheden, het geheugen mogt ontſnapt zyn.

Hierom meinde ik ook onze Nederlanders geen ondienſt te zullen doen, indien ik hun het zelve in hunne Moedertale ook te lezen gaf. En nam daar op, daar

(†) Zie onder anderen de *Voorrede over de regte Verhandelinge van de Geneeskunde, en deszelfs beſte Schryvers*, welke den Heer Fred. Hoffmann, zeer vermaart Hoog-leeraar te Halle, gevoegt heeft voor de laatſte Latynſche uitgave (te weten, van den Jare 1617.) *van de Inleidinge tot de gebeele Geneeskunde van* Herm. Conringius, *pag.* 13.

daar toe ook van anderen aangeſpoort, den moeijelyken arbeid van het zelve uit het Latyn in onze Moedertaal over te zetten, waar in ik my aan den zin van den Autheur hebbe zoeken te houden, zoo naukeurig, als de eigenſchap van beide Talen, die van een zeer verſchillenden aart zyn, kon toelaten.

Nu zou nog overig zyn hier ter plaats met korte woorden te ſpreeken zoo over den t'Zamenhang, als Schikkinge van het tegenwoordige Boek: maar zulks zou waarlyk overtollig zyn; nadien in de *Bladwyzer der Hoofdſtukken* teffens een *Kort Begrip* van het geheele Werk gegeven word. Alleen is dit nog te melden, dat doorgaans 't geheele Werk door is zorg gedragen, dat by de Duitſche namen gevoegt zyn de Latynſche onder aan de bladzyden door onderſcheide letteren aangeweezen; op eenige plaatzen evenwel is zulks nagelaten, alwaar een en het zelve woord dikwyls kort op een te paſſe quam, of waar, door nootzakelyke omſchryvinge, de eige benaminge duiſter zou zyn geworden.

Dit was het Gunſtige Lezer! dat Ik U kortelyk hadde te berigten; wenſchende ondertuſſchen dat gy dit Werkje moogt gebruiken tot Uwe leringe, en uwes Naaſtens nut en voordeel.

Rotterdam den
1. *November*
1755.

BLAD-

BLADWYZER

DER

HOOFDSTUKKEN

MET DERZELVER VOORNAMEN INHOUD: WAAR IN TE GELYK EEN KORT-BEGRIP VAN 'T WERK VERTOONT WORD.

VOORBEREIDZELEN.

HOOFDST. I. §. I. *Van de Hoofdſtoffen der Lighamen, of van de Natuur der vaſte Lighamen in 't Gemeen.* Bladz. 1

Derzelver Beſchryvinge: *Artik.* 1. Onderzoek en en aart der Ondeelbare deeltjes: *Art.* 2-7. Denkbeeld van een volmaakt vaſt Lighaam, en deszelfs maat, *Art.* 4. 5. Denkbeeld van een Poreus Lighaam, en deszelfs maat, *Art.* 6, 7. Hoofdzakelyke herhalinge van het voorgaande, *Art.* 9.

§. II. *Van de Byzondere Zwaarte der Lighamen.* 7

Wyze om te weten de Grootheid van de ware ondoordringbare ſtoffe in een zekere plaats bevat, *Art* 2.

§. III. *Van de Verſcheidenheid der Lighamen.* 9

GEVOLG uit 't voorgaande, *Art.* 5

§. IV. *Van de Natuur der Vloeiſtoffen in 't Gemeen.* 11

Beſchryvinge eener Vloeiſtoffe, *Art.* 1. Verſcheidenheid van de deelen der Vloeiſtoffen in drie ſtukken, *Art.* 3. Het geheele onderſcheid der Vloeiſtoffen, *Art* 4. Hoedanigheden, welke de Water-weegkundige aan de Vloeiſtoffen toeſchryven, *Art.* 5.

HOOFDST. II. *Van t'Zamenſtel van een gezond Lighaam* 13

Middelyke of onmiddelyke t'Zamenhegtinge van de vaſte deelen onzes Lighaams met malkanderen, *Art.* 2-5. Optellinge van de voornaamſte ontlaſt Vaten, *Art.* 5. Gemeenſchap onzer Vogten met malkanderen, *Art.* 6. Staat van Gezontheid, 9

BLADWYZER

HOOFDST. III. *Van den ſtaat van een beledigt of ziek Lighaam.* 15
Natuur en Werkinge der Geneesmiddelen in 't Gemeen, *Art.* 3-10. Driederlei wyze, op welke de gelykformige vloeijinge der Vogten in de Vaſte deelen verbroken word, *Art.* 11.
HOOFDST. IV. *Van de Vaſte en Vloeibare deelen van ons Lighaam in 't Gemeen.* 17
Drie Beginzelen, volgens HIPPOCRATES, 's Menſchen geheele Lighaam uitmakende, *Art* 1. Algemene eigenſchappen van de Vaſte deelen onzes Lighaams, *Art.* 3. Aart van de Vloeibare deelen in 't Gemeen, *Art.* 4. Driederlei wyze, op welke alle veranderinge in de Vaten geſchiet, *Art.* 5
HOOFDST. V. §. I. *Van de Natuur der Vaten van 's Menſchen Lighaam.* 24
Beſchryvinge van een Vat in 't Gemeen, *Art.* 1. Maakzel der Vaſte deelen, *Art.* 2-10. Onderzoek der kleinſte Vaatjes, *Art.* 10-13. Algemeene en Byzondere verdeelinge van onze Vaten, *Art.* 13, 14. Onderzoek der Water-vaten, *Art.* 15-22. Wyze op welke de toegroeijinge der Vaten geſchiet, *pag.* 41-43. Stukken uit het voorgaande afgeleid, *Art.* 22. enz. Twee Gevolgen, *pag.* 48.
§ II. *Van de Eigenſchappen der Zenuen.* 48
BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN, *pag.* 48. GEVOLG. 53.
HOOFDST. VI. *Van de Scherpe Lighamen.* 53
Derzelver Natuur en Kragten, *Art.* 2. Uitwerkinge van een ſcherp deeltje vaſtgehegt in de zyde van eenig Vaatje, *Art.* 3. Twaalf GEVOLGEN over de Uitwerkinge der ſcherpe Lighamen, *pag.* 55. enz.
HOOFDST. VII. *Van de Lymige Lighamen.* 60
Beſchryvinge van een Lymig Lighaam, *Art.* 1. Tweederlei wyze van deszelfs vaſthegtinge, en uitwerkinge in *beide* gevallen, *Art.* 2. Deszelfs uitwerkinge ten aanzien van de zydlingſche Vaten, *Art.* 3. GEVOLG. *Art.* 4.
HOOFDST. VIII. *Van den aard onzer Vogten, en byzonder des Bloeds.* 62
Natuur des Bloeds in 't Gemeen, *Art.* 2 Onderzoek van de Stoffe en eigenſchappen des Bloeds, *Art.* 3-7. Gebreken welke in onze Vogten kunnen zyn,

zyn, *z.* Ten aanzien van de Groote, *δ.* Van de Figuur, *γ.* Van de Vaſtheid; en te gelyk de Middelen om die te verbeteren, *Art.* 7-9

HOOFDST. IX. *Van de Gebreken zittende in den gheheelen Klomp der Vogten teffens beſchout.* 76

Tweederlei wyze, op welke onze Vogten kunnen zondigen, *Art* 1. Oorſprong van al te groote taaiheid, en deszelfs verſcheide uitwerkingen in verſcheidene onzer Vaten, *Art.* 1. Veelerlei Oorzaken van taaiheid, *Art.* 2. Middelen welke het Bloed vloeibaar kunnen maken, *Art.* 3.

HOOFDST. X. *Van de zwaarte des Bloeds.* 83

Zwaarte des Bloeds, en van deszelfs Wei ten aanzien van zout water, *pag.* 83. Deeltjes, welke 't bloed zwaarder maken, *pag.* 84.

HOOFDST. XI. *Van de voortwerpende of voortdryvende Beweginge.* 84

Dezelve word vermeerdert van de vermeerderde beweginge van 't Lighaam zelve, *Art.* 2. Het harte is de voornaamſte Oorzaak van deze Beweginge, *Art.* 3. 'Er is ook een andere Oorzaak, te weten, de veeragtigheid der Vaten, *Art.* 4. Den uitgang des Bloeds uit 't harte moet toegeſchreven worden aan de beweginge van 't harte zelfs, maar niet aan de Inwendige beweginge des bloeds, *Art.* 5, Driederlei wyze, op welke den omloop des Bloeds in 't gemeen verſnelt word, *Art.* 6. Driederlei wys, op welke dezelve vertraagt word, *Art.* 7. Oorzaken, door welke de ſnelheid des Bloeds vermeerdert word, als ook die door welke dezelve vermindert word, *Art.* 8.

HOOFDST. XII. *Van de Geneesmiddelen.* 89

Derzelver verdeelinge en werkinge volgens het gevoelen van GALERUS, *Art.* 1. Beſchryvinge van een Geneesmiddel in 't gemeen, *Art.* 2. Natuurlyke verdeelinge der Geneesmiddelen in drie Claſſen, en wyze van werken in elke Claſſe, *Art.* 2. AGT BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN over de werkingen der Geneesmiddelen, *pag.* 93. enz.

HOOFDST. XIII. *Claſſen der Geneesmiddelen.* 101

EERSTE CLASSE, *pag.* 101. TWEEDE CLASSE, *pag.* 102. DERDE CLASSE, en deszelfs Onderdeeling in V. Claſſen, *pag.* 104-111.

BLADWYZER

HET EERSTE DEEL

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE DEELEN WERKENDE. 112

HOOFDST. I. *Van de Prikkelende Middelen.* 112
Beſchryvinge van een Prikkelend Middel, *Art.* 1. Vereiſte hoedanigheden in alle Prikkelende Middelen, *Art.* 2. Prikkeling verwekkende Oorzaken, *Art.* 3.

HOOFDST. II. *Van de t'Zamentrekkende Middelen.* 114
Derzelver Beſchryvinge, *Art.* 1. VIER BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN, en drie GEVOLGEN over de t'Zamentrekking verwekkende Oorzaken, *Art.* 2.

HOOFDST. III. *Van de Slapmakende Middelen.* 118
Beſchryvinge van Slapmakinge, *Art.* 1. Slapmakende Middelen, en derzelver Uitwerkinge, *Art.* 4. GEVOLG. *pag.* 119.

HOOFDST. IV. *Van de Toeſtoppende Middelen.* 120
Derzelver Beſchryvinge en Werkinge, *Art.* 1. Derzelver twee zoorten, te weten, de *Beſmerende*, en *de Zweetgaten ſtoppende*; en dezer twee Claſſen elk in 't byzonder, *Art.* 2. De Uitwerkinge van alle deze middelen in ons Lighaam, *Art.* 3.

HOOFDST. V. *Van de Byzondere Heel-middelen.* 123
Derzelver onderſcheidinge in *Vleeſch-*, *Vel-*, en *Eelt-makende*, en de Beſchryvinge van deze elk in't byzonder, *Art.* 1. Vereiſte hoedanigheden tot derzelver werkinge, *Art.* 2. Derzelver Uitwerkinge, *Art.* 3. Derzelver Claſſen, *Art.* 4.

HOOFDST. VI. *Van de Scheidende, of Pyn-verwekkende Middelen.* 129
Beſchryvinge van Pyn in 't gemeen, *Art.* 1. Drie Trappen van Uitrekkinge van een Zenuagtig deel, en van gevoel van de daar door veroorzaakte pyn, *Art.* 2. Tweederlei oorzaak van pyn in eene al te groote Uitrekkinge, *Art.* 3. Dingen, welke pyn kunnen verwekken, *Art.* 4. Eerſte Trap van Pyn (dat is Jeukte) verwekkende Middelen, te weten, de *Roodmakende*. *Art.* 5. Oorzaken en dingen,

gen, welke roodmaken, *pag.* 131-133. De tweede Trap van Pyn-verwekkende Middelen, te weten, *de Aantrekkende Blaartrekkende, art.* 6. Dezer vier Claſſen, *pag.* 134 Twee GEVOLGEN, *pag.* 135. Derde trap van Pyn-verwekkende Middelen, te weten, *de Korſtmakende, art.* 7. Dezer Werkinge en Claſſen, *pag.* 135-137. VIER GEVOLGEN over de Werkinge der Pyn-verwekkende Middelen, *pag.* 137.

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE. 138

HOOFDST. I. *Van de Verdeelende, of Ontbindende Middelen.* 138

Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1-3. Tweederlei wys van Verdeelinge in 't gemeen, *art.* 2. Twee Oorzaken van poginge om t'Zamentehangen, *art.* 4. Drie Claſſen van verdeelende Middelen, *art.* 5. Vier Oorzaken vermeerderende *de inwendige beweginge* der Vogten, *art.* 6. Tweederlei Oorzaak vermeerderende de *Kragt* der vaſte deelen, *art.* 7. Twee GEVOLGEN uit't voorgaande, *pag.* 142. 143.

HOOFDST. II. *Van de Dikmakende of Verdikkende Middelen.* 143

Derzelver Beſchryvinge, en werkinge, *art.* 1. Ses Claſſen, *art.* 2. Twee GEVOLGEN, *pag.* 145, 146.

HOOFDST. III. *Van de Scherpheid voortbrengende Middelen.* 146

Beſchryvinge van Scherpheid, *art.* 1. Tweederlei zoort van ſcherpe Lighamen, te weten, de in het Lighaam *voortgebragte*, of van buiten *ingebragte*, *art.* 2. Driederlei zoort van de Eerſte, te weten, het *Zuure*, *Olyagtige*, en *Alcaliſche*, *art.* 3. Verſcheidene van de tweede, *art.* 4.

BLADWYZER

HOOFDST. IV. *Van de verzagtende Middelen.* 151
Derzelver Beſchryvinge en Werkinge, *art.* 1. Verdeelinge in *Algemene* en *Byzondere*, *art.* 2. Vyf Claſſen van de Eerſte, *pag.* 151-154. Vier Claſſen van de Tweede, *pag.* 154-159. GEVOLG, *pag.* 159.
HOOFDST. V. *Van de Veranderende Middelen.* 159
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Driederlei Uitwerkinge voortkomende van de ſchuuringe der vaſte op de daar in bevatte Vloeibare deelen, *art.* 2. Rede van veranderinge dezer ſchuuringe, *art.* 3. Drie Gevolgtrekkingen uit 't voorgaande, *art.* 4.
HOOFDST. VI. *Van de Verdunnende Middelen.* 161
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Tweederlei wyze op welke de Deelen der Vogten vloeibaarder kunnen gemaakt worden, *art.* 2. Drie Hoedanigheden van een verdunnend Lighaam, *art.* 2. 'Er is maar een Lighaam, met deze drie hoedanigheden voorzien, te weten, 't Water, *art.* 3. Drie BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN, *pag.* 162.
HOOFDST. VII. *Van de Stremmende Middelen.* 163
Derzelver *Beſchryvinge*, en tweederlei wyze, op welke 't ſtremzel in 't omlopende vogt voortgebragt word, *art.* 1. Twee Claſſen van de op de eerſte wyze Stremmende Middelen, te weten de *Uitdryvende* en *Inzuigende*, *art* 2. Middelen tot de eerſte Claſſe behorende, *art.* 3. Middelen tot de laatſte Claſſe behorende, *art.* 4.
HOOFDST. VIII. *Van de Beweging-makende Middelen.* 167
Aanmerkinge eener tweederlei beweginge in onze Vogten, te weten. eene *Inwendige*, en *Omlopende*, *art.* 1. Vier hoedanigheden tot den omloop der Vogten noodzakelyk, *art* 2. Drie Claſſen van de Beweging-makende Middelen, *art.* 3.
HOOFDST. IX. *Van de Beweging ſtillende Middelen.* 169
Derzelver Beſchryvinge, en Optellinge, *pag.* 169, 170.

HET

HET DERDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN. 170

EERSTE CLASSE

DER GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN; ALWAAR GEHANDELT WORD VAN DIE MIDDELEN, WELKE DE BYZONDERE AFSCHEIDINGEN BEVORDEREN. 171

HOOFDST I. *Van de Melk-makende Middelen.* 172
Makinge, en aart van de Melk, *art* 1, 2. Beſchryvinge der Melk-makende Middelen, *art.* 2. Derzelver drie Clasſen, *art.* 3. GEVOLG, *pag.* 175.
HOOFDST. II. *Van de Zaad-makende Middelen.* 175
Derzelver Beſchryvinge, en 't driederlei vogt, tot de Zaad-makinge nootzakelyk, 175. Derzelver vier Clasſen, 176, 177.

TWEEDE CLASSE.

VAN DE GENEESMIDELEN, WELKE DE ONTLASTINGEN BEVORDEREN. 178

HOOFDST. I. *Van de Slym-zuiverende Middelen.* 178
Beſchryvinge en aart van 't Slym van 't Slym vlies, *art.* 1. De, tot de Clasſe der Slym-zuiverende, behorende Middelen, en verdeelinge in twee Clasſen, te weten, in *Nies-*, en *Quyl-middelen*, *art.* 2. Beſchryvinge, en werkinge der *Nies-middelen*, *art.* 3. De wyze op welke de Niezinge gedaan word, en deszelfs nuttigheid in verſcheidene ziekten, *art.* 3.

Twee Clasſen der Nies-middelen, *art.* 4. Beſchryvinge der Quyl-middelen, *art.* 5. Optellinge der Quyl-klieren, *pag.* 181. Drie Claſſen der Quyl-middelen, *pag.* 181-183. GEVOLG over de Werkinge en Uitwerkingen van Quik in ons Lighaam, *pag.* 183 185.

HOOFDST. II. *Van de Borſt-ontlaſtende Middelen.* 186
Derzelver Beſchryvinge, en vier hoedanigheden tot de Borſt-ontlaſtinge nootzakelyk, *art.* 1. Derzelver vier Clasſen, *art* 2.

HOOFDST. III. *Van de Buik-zuiverende Middelen.* 188
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Uitwerkinge der Buik-zuivering in 't gemeen, en overweginge van vier dingen in de Buik-zuiveringe, *art.* 2. Seven Clasſen dier Stoffen, welke in de darmen bevat, en daar uit ontlaſt kunnen worden, *art.* 3 *pag.* 188-195. Ses GEVOLGEN uit het voorgaande, *pag.* 195-198. Ses vereiſtens ter Uitdryvinge, *art.* 4. *pag.* 198-201. Vyf zoorten van Buik-zuiverende Middelen, met derzelver Beſchryvinge en Werkinge elk in 't byzonder, *art.* 5. *pag.* 201-204. Agt AANMERKINGEN over de Werkinge der Buik-zuiverende Middelen, *art.* 6. *pag.* 205-207. Vier GEVOLGEN, *pag.* 207.

HOOFDST. IV. *Van de Zagte Buik-zuiverende Middelen.* 208
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Drie algemene Clasſen, en Geneesmiddelen onder elke Clasſe vervat, *art.* 2 *pag.* 208-225. Eerſte Clasſe der zagte Buik-zuiverende Middelen, inſluitende de Gladmakende, *pag.* 208-211. Vyf GEVOLGEN over het gebruik dezer Middelen, *pag.* 212-215. Tweede Clasſe vervattende die Middelen, welke door den harden drek te *verdunnen* ſtoelgang maken, *pag.* 215, 216 Twee GEVOLGEN over het gebruik dezer Middelen, *pag.* 216. Derde Clasſe vervattende de *Zagt-prikkelende*, *pag.* 216-225. Twee GEVOLGEN over 't gebruik dezer Middelen, *pag.* 225. ALGEMEEN GEVOLG over 't gebruik der zagte Buik-zuiverende Middelen, tot derzelver drie Clasſen teffens behorende, *pag* 225-226.

HOOFDST. V. *Van de Slym-dryvende Middelen.* 226
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Aart en tweederlei Oor-

Oorſprong van Slym, *art.* 1, 2, 3. Twee zoorten van Slym-dryvende Middelen, en derzelver Werkinge, *art.* 4. Derzelver twee Clasſen, en Middelen daar onder bevat, *pag.* 228-237. Seven Beſchouwende GEVOLGEN ziende op de Ontbindinge der Slym-dryvende Middelen, *pag.* 237, 238, Ses Beoeffenende GEVOLGEN, *pag.* 238-241.

HOOFDST. VI. *Van de Gal-dryvende Middelen.* 242

Onderzoek van het gevoelen der Oude over dezelve, *art.* 1. Derzelver twee Clasſen, en Middelen tot dezelve behorende, *art.* 2. Twee beoeffende GEVOLGEN, *pag.* 245.

HOOFDST. VII. *Van de Water-dryvende Middelen.* 246

Derzelver Beſchryvinge, benevens den aart en twee zoorten van Wei, *art.* 1. Derzelver verdeelinge in drie Claſſen, en Uitwerkingen van elke Claſſe, *art* 2 EERSTE CLASSE, en deszelfs wyze van Werken *pag.* 247, 248. Twee hoedanigheden, welke de Middelen dezer Claſſe moeten hebben, *pag.* 248. Twee zoorten dezer Middelen, te weten, uit het Groeijende, *pag.* 248-252, en uit het Gegravene, 252-253. GEVOLG. 253. TWEEDE CLASSE, deszelfs wyze van Werken, en het eenige Middel daar onder bevat, *pag* 254, 255. DERDE CLASSE, en Middelen daar toebehorende, *pag.* 255. Zeven Beoeffenende GEVOLGEN over de de Water-dryvende Middelen in 't gemeen, *pag.* 255-257.

HOOFDST. VIII. *Van de Zwarte Gal-dryvende Middelen.* 258

Onderzoek van het gevoelen der Oude over dezelve, *art.* 1, 2. Waaren aart van een zwarte Gal-dryvend Middel, *pag.* 259

HOOFDST. IX. *Vier Gevolgen over de Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen.* 259

HOOFDT. X. *Van de Braak middelen.* 261

Derzelver Beſchryvinge; eerſte en onmiddelyke Oorzaak van Braakinge, en driederlei oorzaak van deze Braakinge, *art.* 1. Eerſte zoort van Braakinge, deszelfs wyze van Werken, en drie hoedanigheden, *art.* 2. Middelen, welke op deze wyze doen braaken, *art.* 3. Tweede zoort, en deszelfs Uitwerkinge, *art.* 4. Derde zoort, en wyze op welke het geſchiet, *art.* 5. GEVOLG. *pag.* 264. Se-

ven gemene Oorzaken van de drie zoorten van Braakinge, *art.* 6. Vyf Claſſen van Braak-middelen, en de Geneesmiddelen onder elke Claſſe bevat, *art.* 7. *pag.* 265-270. Drie Beſchouwende GEVOLGEN, *pag.* 270. Tien Beoeffenende, *pag* 270-273.

HOOFDST. XI. *Van de Pis-dryvende Middelen.* 274

De wyze van de Pis-loozinge, *art.* 1. Den aart van de Pis-dryvende Middelen, en derzelver vyf zoorten, *art.* 2. Beſchouwinge van de Pis, en de verſchillende deelen, waar uit zy beſtaat, *art.* 3. Vyf Claſſen der Pis-dryvende Middelen, en Geneesmiddelen tot elke Claſſe behorende, *art.* 4. *pag.* 276-281. Vyf beoeffenende GEVOLGEN, *pag.* 281, 282.

HOOFDST. XII. *Van de Zweet-middelen.* 282

Beſchryvinge van een Zweet-middel, *art.* 1. Stoffe en aart van 't Zweet in 't gemeen, *art.* 2, 3. Vyf wyzen, op welke het zweet kan voortgebragt worden, *art.* 4. de verſcheidene ſtoffe en aart van zweet, *art.* 5. Vier Claſſen van Zweet-middelen, en de Geneesmiddelen van elke Claſſe, *art.* 6. *pag.* 285-290. Het gebruik der Zweet-middelen van de eerſte Claſſe, *pag.* 286. Het gebruik van die der tweede Claſſe, *pag.* 287. Aart van de genaamde byzondere Zweet-middelen, *pag.* 289, 290. Ses BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN over de Zweetmiddelen in 't gemeen, *pag.* 290, 291. Seven beoeffenende GEVOLGEN, *pag.* 291-295. Voorſchriften van Zweet-middelen, *pag.* 287, 288, 292, 294.

HOOFDST. XIII. *Van de Uitwaaſſemende Middelen.* 295

Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Vier Oorzaken van vermeerderde Uitwaaſſeminge, *art.* 2. Drie Claſſen van Uitwaaſſemende Middelen, en de Geneesmiddelen tot elke Claſſe behorende, *art.* 3. *pag.* 296-298.

HOOFDST. XIV. *Van de Moeder middelen.* 298

Derzelver verdeelinge in *Vloed-verwekkende*, *Kraamuitdryvende*, en *Vrugt-uitdryvende* of *Miskraam Veroorzakende*, *art.* 1. Beſchryvinge der Vloed-verwekkende Middelen, *art.* 2. Beſchouwinge van de Stonde vloed. *art.* 2-7. *pag.* 298-303. Drie zoorten van Oorzaken, aan welke de ontlaſtinge

der

der Maandſtonden, in een gezonde Vrouw, moet toegeſchreven worden, *art.* 8. Drie Claſſen van Vloed-verwekkende Middelen, als ook de Geneesmiddelen tot elke Claſſe behorende, *art.* 8-11. *pag.* 303 314; te weten, α. Welke Bloed-rykheid voortbrengen, *art.* 9. β. Welke het overvloedige na de Baarmoeder afleiden, *art.* 10. γ. Welke de Baarmoederlyke Vaten tot de ontlaſtinge ſchikken, *art.* 11. Voorſchriften van Vloed-verwekkende Middelen der Eerſte Claſſe, *pag.* 306-309. Vier GEVOLGEN over de andere zoorten van Vloed-verwekkende Middelen, *pag.* 314.

DERDE CLASSE.

VAN SOMMIGE ANDERE GENEESMIDDELEN, OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE. 315

HOOFDST. I. *Van de Openende Middelen.* 315
Derzelver Beſchryvinge, en drie Claſſen, *art.* 1. Vereiſte hoedanigheden om eenig verſtopt Vat te openen, *art.* 2. GEVOLG. *pag.* 315.

HOOFDST. II. *Van de Verdryvende Middelen.* 316
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Verſcheidene Oorzaken van 't ſtilſtaan der Vogten, en van de daar uit voortgekomene Gezwellen; en te gelyk de Verdryvende Middelen in elk geval dienſtig, *art.* 2. Driederlei wyze, op welke de buitengevaatte Vogten verdreven worden, *art.* 3.

HOOFDST. III. *Van de Week en Los-makende Middelen.* 317
Beſchryvinge van een *Week* en *Los-makend Middel*, *art.* 1. Drie voorname wyzen, op welke de verhardinge in ons Lighaam geſchiet, *art* 1. De Inwendige Week- en Los-makende Middelen, *art.* 2. De Uitwendige, *art.* 3.

HOOFDST. IV. *Van de t'Zamentrekkende, en Verhardende Middelen.* 321
Derzelver Werkinge, *art.* 1.

HOOFDST. V. *Van de Afvagende, Zuiverende, en Wegvretende Middelen.* 321
Beſchryvinge der Afvagende, het Voorwerp en Werk

Werk van een Afvagend Middel, *art.* 1. Afvagende Geneesmiddelen, *pag.* 322. Beſchryvinge van de Zuiverende, en Middelen welke daar toe gebragt worden. *art.* 2. Beſchryvinge van de Wegvretende, en derzelver Claſſen, *art.* 3.

HOOFDST. VI. *Van de Verwarmende Middelen.* 324

Beſchryvinge van een verwarmend Middel, *art.* 1. Tweederlei wyze, op welke een Lighaam warm word; en drie hoedanigheden, welke om warmte, door wryvinge, voorttebrengen te gelyk vereiſt worden, *art.* 2. Vier ZETREGELS over de Verſcheide trappen van warmte door Wryvinge voortgebragt, *art.* 3. Verſcheide wyzen, op welke 'er warmte, zoo uit-, als inwendig in ons Lighaam kan verwekt worden, *art.* 4. Drie BET. BESP. VOORSTELLEN over de voortbrenginge van warmte in ons Lighaam; en te gelyk zoo veel Claſſen van verwarmende Middelen, *pag.* 326, 327. Vyf GEVOLGEN, *pag.* 327, 328.

HOOFDST. VII. *Van de Verkoelende Middelen* 328

Tweederlei wyze, op welke de Uitwendige koude voortgebragt word, *art.* 1. Wyze, op welke de Inwendige veroorzaakt word, *art.* 2. Vier BET. BESP. VOORSTELLEN over den Oorſprong der koude in ons Lighaam; en te gelyk zoo veel Claſſen van Verkoelende Middelen, *pag.* 329-331.

HOOFDST. VIII. *Van de Aantrekkende Middelen.* 331

Derzelver Beſchryvinge; en vereiſte hoedanigheden in alle, *art.* 1. Derzelver drie Claſſen, en Middelen tot elke Claſſe behorende, *art.* 2. *pag.* 331-334.

HOOFDST. IX. *Van de te Rugdryvende Middelen.* 334

Derzelver Beſchryvinge en Werkinge, *art.* 1. Derzelver drie Claſſen, en Middelen tot elke Claſſe behorende, *art.* 2.

HOOFDST. X. *Van de Etter- en Ryp-makende Middelen* 335

Beſchryvinge van de Etter-makinge, en van den Etter, *art.* 1. Aart en makinge van Etter, *art.* 1, 2. Aart van een Etter-makend Middel, *art.* 3. Dingen, welke de Etter-makinge aanwyzen, en verbieden, *art.* 4. Drie Claſſen van Etter-makende Middelen, en de Geneesmiddelen onder elke Claſſe vervat, *art.* 5 *pag.* 336-338. Twee GEVOLGEN,

pag.

pag. 338. Voorſchriften van Etter-makende Middelen voor de drie verſcheide Clasſen, *art.* 6. *pag.* 338-340. Beſchryvinge en aart van de Ryp-makende, *art.* 7. Eenige dingen in 't gebruik dezer Middelen in agttenemen, *art.* 8.

VIERDE CLASSE.

VAN DE PLAATS-MIDDELEN. 341

HOOFDST. I. *Van de Plaats-middelen in 't Gemeen.* 341
Tien BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN, *pag.* 341-343. Beſchryvinge van Plaats-middel, *Voorſt.* 1. Deszelfs Werkinge of Kragt, *Voorſt.* 2. Tweederlei zoort, *Voorſt.* 3. Tweederlei bepalinge na eenig deel, *Voorſt.* 4. Eenige mechaniſche hoedanigheden worden'er vereiſt, zal een Plaats-middel door de wet van den algemenen omloop meer gaan na deze als na een andere plaats, *Voorſt.* 5. Middelen, door welke de bepalinge na een plaats verkregen word, *Voorſt.* 6. Werkinge der byzondere Plaats-middelen, *Voorſt.* 7. De Kragt der Plaatsmiddelen beſtaat in de bepalinge na een zekere plaats, *Voorſt.* 8. De geheele Leere der Plaatsmiddelen word vervat in de Beſchryvinge der bepalende Oorzaken, *Voorſt.* 9. Verdeelinge der Plaats-middelen, van hare uitwerkinge, in Warme en Koude, *Voorſt* 10.
HOOFDST. II. *Van de Hoofd-middelen.* 343
Derzelver Beſchryvinge, benevens de twee Werkingen der Herzenen, en de twee nootzakelyke vereiſtens daar toe, *art* 1. Tweederlei zoort van Hoofd-middelen; te weten, Warme en Koude, en derzelver Stoffe, *art.* 2.
HOOFDST. III. *Van de Oog-, Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen.* 344
Beſchouwinge der Oogziekten, en Geneesmiddelen, *art.* 1. Waaren aart der Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen, *art.* 2, 3, 4.
HOOFDST. IV. *Van de Lugt-pypmiddelen.* 346
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. De Middelen zelve, *art.* 2.

HOOFDST.

HOOFDST. V. *Van de Borſt- of Longe-middelen.* 347
Tweederlei Werkinge der Longen, en waren aart der Borſt- of Longe-middelen, *art.* 1, 2. Verſcheidene Aanwyzingen en Middelen in de *Borſt* of *Longe-ziekten*, *pag.* 348.
HOOFDST. VI. *Van de Hart-ſterkende Middelen.* 349
Waar denkbeeld en Beſchryvinge van een Hartſterkend-middel, *art.* 1, 2. Drie nootzakelyke vereiſtens, in de Vaten en Vogten, tot deszelfs Werkinge, *art.* 3. Drie Clasſen van Hart-ſterkende Middelen, en de Geneesmiddelen tot elke Clasſe behorende, *art.* 4. *pag.* 350-352.
HOOFDST. VII. *Van de Wind-dryvende Middelen.* 352
Beſchryvinge van een Wind dryvende Middel, *art.* 2. Wyze, op welke de winden en pyn te gelyk in de darmen komen, en waar van zy voortgebragt worden, *art.* 3-5. Driederlei zoort van Winden, te weten, Oprispingen, Winden van onderen, en beſlotene Winden, *art.* 4. Twee Oorzaken van beſlotene Lugt in de darmen, en verſcheide Uitwerkingen, *art.* 5. Wind-dryvende Middelen, *art.* 6, 7 Twee algemene Oorzaken van Krampen in de eerſte wegen, *art.* 7. Der warme Wind-dryvende wyze van Werken, *art.* 8.
HOOFDST. VIII. *Van de Worm-doodende en Afdryvende Middelen.* 355
Derzelver Beſchryvinge, *art*, 1. Plaatzen in welke de Wormen neſtelen en kruipen, *art.* 2. Twee Clasſen dezer Middelen, en de Geneesmiddelen daar toebehorende, *art* 3. *pag.* 356-360 Het Gebruik, en wyze van Werken van de bittere Wormmiddelen, *pag.* 360.
HOOFDST. IX. *Van de Pyn-ſtillende Middelen.* 360
Derzelver Beſchryvinge, *art.* 1. Vier zoorten van Geneesmiddelen, onder den naam van Pyn-ſtillende Middelen vervat; te weten, de *Verzagtende*, *Slaapmakende*, *Verdovende*, en *Nepentes*; en dezer beſchryvinge elk in 't byzonder, *art.* 1. Vyftien BET. BESP. VOORSTELLEN over de Pyn in 't Gemeen, *pag.* 363-365. Oorſprong en wegneminge van alle Pyn, *art.* 2. Vyf inwendige Oorzaken van de al te groote Pyn-verwekkende Uit-rekkinge der Vezelen; en zoo veel

veel Clasſen van Pyn-ſtillende Middelen zoodanige oorzaken elk in 't byzonder wegnemende, *art.* 3-8. *pag.* 366-369. Middelen, welke de eerſte Oorzaak wegnemen, *art.* 4. Welke de tweede Oorzaak wegnemen, *art.* 5. Welke de derde Oorzaak wegnemen, *art.* 6. Welke de vierde Oorzaak wegnemen, *art.* 7. Welke de vyfde Oorzaak wegnemen, *art.* 8. Den aart der Slaap-middelen, *art.* 9. Derzelver twee Claſſen, en Geneesmiddelen daar toe behorende; en te gelyk de drie onderſcheide zoorten in de tweede Clasſe, *art.* 10. *pag.* 370-372.

VYFDE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN OP DE VASTE VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE.

EENIGST HOOFDSTUK *Van de Tëgengiften.* 373
Verſcheide namen en Beſchryvinge van een Tegengift, *art.* 1. SES BET. BESP VOORSTELLEN over de Vergiften in 't Gemeen, *pag.* 373-374. Nootzakelyke vereiſtens in alle Tegengiften, *art.* 2. Der Tegengiften verſcheide wyze van Werken, *art.* 3. Derzelver twee Clasſen, en Middelen daar toe behorende, *art* 4. *pag.* 375-378. GEVOLG. *pag* 378.

VERBETERINGEN.

Bladz. 54. *reg.* 12. punten zyn, welke botzen tegen de zyden der Vaten, *lees*, de punten, (te weten, de zyden der Vaten) tegen welke zy botzen.
Bladz. 63. *reg.* 16. *agter* Viſſchen, *voeg* Viervoetig.
Bladz. 106. *reg.* 29. zelfs *lees* alleen, *ib.* weg *lees* niet weg.
Bladz. 148. *reg.* 24. zout *lees* ſcherp *reg.* 25. ſcherp-zuur zout *lees* ſcherp zuur. *reg.* 32. ſcherp Olyagtig-zout *lees* Olyagtig-ſcherp.
Bladz. 149. *reg.* 8. ſcherp Alcaliſch zout *lees* Alcaliſch ſcherp.
Bladz. 197. *reg.* 4. Bloed *lees* Vogt.
Bladz. 203. *reg.* 18. *agter* Nieswortel, *voeg* Euphorbium.
Bladz. 207 *reg.* 8. bevinge *lees* beweginge.
Bladz. 362. *reg.* 31. Inlandſche *lees* Indiſche.
Bladz. 371. *reg.* 9. Slaap-middelen *lees* Verdoovende middelen.
In Fig. 21. *van de Plaat op de tegen overgeſtelde plaats van* A. *zet* B.

BERICHT
AAN DEN
BOEKBINDER.

De Tytelplaat afgeſneden zynde, moet de andere, die daar nevens gedrukt is, geſtelt worden tegen over pag. 378. in diervoegen, dat dezelve geheel buiten het Boek kan uitſlaan.

VER-

VERHANDELING VAN DE KRAGTEN DER GENEESMIDDELEN.

VOORBEREIDZELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ I.

Van de (a) Hoofdſtoffen der Lighamen, of van de Natuur der Vaſte Lighamen, in 't Gemeen.

1. DE HOOFDSTOFFEN DER LIGHAMEN, worden van de Wysgeeren beſchreven als, *aller-enkelſte Lighaamtjes, uit welke de andere (Lighamen) gemaakt worden, en tot welke zy wederom kunnen ontbonden worden:* en zoo verſtaan wy daar door, *het Vaſte Beginzel, en de Eerſte Deeltjes van elk Lighaam, welke door hare Opeenſtapeling een Lighaam t'zamenſtellen.* (†)

2. Indien de t'Zamenhanginge of Hardheid zoo groot is in elk Lighaam, dat het van gene kragten der Natuur kan gebroken worden, dan word dat genoemt een (b) *Ondeelbaar Deeltje*, of *Lighamelyke Hoofdſtoffe.* (‡) De

(a) *Elementa Corporum*, ſeu *Natura Solidorum in genere.* (b) *Atomus* ſeu *Elementum Corporeum.*

(†) Zie BOERHAVE, *de Methodo diſcendi Artem Medicam.* § 6. pag. 248. *Londin.* 1734. (‡) DENZELVEN in 't *geneemde Werk*, Part. I. pag. 30. Cap. III. ad pag. 45. Cap. VI.

De Natuurkundige leeren, dat elk Lighaam is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar, Beweegbaar; en dat alle t'zamengeſtelde Lighamen t'zamenhangen met een zekere poginge, die zig tegen derzelver ſcheidinge meer of min aankant, welke poginge genoemt word (a) Hardheid. Indien nu die t'Zamenhanginge, die Poginge, die Kragt, welke NEWTON een (b) *Aantrekkingskragt* noemt, zoo groot is in die *eerſte Deeltjes*, uit welke de Lighamen t'zamengeſtelt worden, dat 'er in de Natuur der zaken geen beweging is, welke niet overwonnen word, van den tegenſtant der t'Zamenhanginge van deze *Eerſte Deeltjes*; dan, zegge ik, worden die Deeltjes genoemt *Atomi*, uit α. een berovinge te kennen gevende, en τομὴ *Deelinge*: hier van noemt men *Atomus* eigentlyk een Deel, dat niet meer kan gedeelt worden, of dat Ondeelbaar is. En deze *Atomi* zyn het, uit welke DEMOCRITUS voortyds beweerde, dat alle Lighamen beſtaan; die wel wist, dat 'er geen Deeltje in de Natuur is, of het zoude nog bekwaam zyn tot een Wiskundige verdeelinge; maar wilde, dat zoo de kragt, welke de Deelen eenes Lighaams verëenigt, groter is als de kragt, welke tot ſcheidinge op dat Lighaam kan geoeffent worden, daar uit volgt, dat deze t'Zamenhanginge of Verëeniginge onoverwinnelyk is, nadien ze van geen Kragt kan gebroken worden: hierom gaf hy aan zulk een Deeltje de naam van *Atomus*, dat is, een *Ondeelbaar Deeltje*.

3. Men vraagt, of 'er zoodanige Lighaamtjes in de Natuur zyn? Om dit te onderzoeken, moet men eerst agtgeven, dat, ſchoon zeer vele Lighamen in gedaante verandert worden, egter geene ooit in haar Wezen veranderen; derhalven moeten die Lighaamtjes, welke het Wezen der zaken t'zamenſtellen, zoo t'zamenhangen, dat 'er geen Kragt in de Natuur zoo groot is, welke, geoeffent op de Deeltjes het Wezen der

(a) *Durities.* (b) *Vis Attractrix.*

der Lighamen t'zamenſtellende, derzelver t'zamenhanginge kan verbreken; waar uit klaar volgt, dat dit Deeltje of *Atomus* op generlei wyze kan verandert worden: want zoo deze Lighaamtjes begonden verandert, en in Deelen van malkanderen geſcheiden te worden, zoude de geheele Natuur der zaken te gronde gaan, en geheel vernielt worden; want indien 't Water, *by voorbeeld*, deelen hadde, zoo veranderlyk, datze tot Vuurdeelen konden worden, wie ziet niet, dat de geheele Natuur der zaken zoude verandert worden, indien dit geſchiede, en dat alle dingen door het als dan toenemende Vuur zouden vernielt worden? Derhalven roept de gantſche Natuur, dat de *Beginzelen*, uit welke de Lighamen gemaakt zyn, Onveranderlyk zyn: zeker indien zulks niet waar was, zouden zy zoo veele Eeuwen lang niet dezelve kunnen gebleven zyn; maar wy zien in geen zaken het Wezen der Lighamen verandert, nadien derzelver *Eerſte Deelen*, of *Beginzelen* Onveranderlyk zyn, gelyk wy reets gezegt hebben; niet dat zy niet Wiskundig of Denkbeeldig kunnen gedeelt worden, want dat kan tot in 't Oneindige geſchieden, maar dat 'er geen Kragt is, die derzelver Deelen van malkander ſcheiden kan; en dat maakt de beſtendigheid der Natuur. Die Oorzaak nu, waar door dit geſchiet, is de Order van de Natuur zelfs, van God zoo ingeſtelt, dat de Oorzaak van de t'zamenhanging altyd dezelve is.

4. Indien *een Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* beſtaande, zyne t'Zamenhangende Deelen zoo verëenigt heeft, dat 'er geen ledige ruimte of ydel tuſſchen beiden gelaten word; dan zal dat *Ondeelbaar Deeltje*, of dat Lighaam, genoemt worden, *een Volmaakt vast Lighaam. Een Vaſt deel* nu is een Lighaam, *welkers Deelen aan malkander zoo verknogt zyn, dat het eene Deel bewogen zynde, de overige ook noodzakelyk moeten bewogen worden.*

Over dit Vraagſtuk is onder de Geleerde heftig getwist, wat voor een Denkbeeld 'er *van* (a) *een Vaſt Ligbaam* moet gegeven worden? Alle de (b) WANDELENDE WYZE en CARTESIANEN zeggen, dat de Uitgebreidheid is 't Denkbeeld van een *Vaſt ligbaam*; dog 't kan ligt aangetoont worden, dat men dat zoo niet verſtaan moet. Schoon wy gezegt hebben, dat een *Ondeelbaar Deeltje*, uit zoo vaſt aan malkander gehegte Deelen beſtaat, dat zy niet kunnen geſcheiden worden; zal egter dat *Ondeelbaar Deeltje* nog niet volkomen *Vaſt* zyn, ten zy 'er boven dien nog iets by deze beſchryvinge gevoegt worde: Want indien God twee *Vaſte* deeltjes verëenigt hadde op de manier van *Fig.* 1. zouden wel deze beide Deeltjes zoo t'zamengevoegt zyn, dat daar EEN *Ondeelbaar Deeltje* van gemaakt wiert, welkers Deelen in de raking zoo vaſt aan malkander zouden zyn gehegt, dat het eene Deel van 't andere, door alle aangewende moeite, geenzints zoude kunnen geſcheiden worden; egter zoude het nog geen Volmaakt *vaſt Ondeelbaar deeltje* zyn, nademaal tusſchen beide deszelfs Deelen, een ruimte zoude zyn: Dog indien zy zoo verëenigt waren, dat zy geen ruimte of holligheid tusſchen beiden overlieten, te weten op de wyze van *Fig.* 2. dan zoude dat *Ondeelbaar Deeltje* volmaakt *Vaſt* zyn, dewyl het geen ruimte tusſchen beide deszelfs Deelen hebben zoude, daar in een ander Ligbaam zoude kunnen ontfangen en bevat worden. Hierom derhalven, is *dat een Volmaakt Vaſt Ligbaam, het welk uit Atomi of Ondeelbare Deeltjes beſtaat, zoo t'zamengevoegt, dat 'er geen ledige plaats tusſchen beiden over is.* Men noemt nog een *Ander* een Volmaakt *vaſt* Ligbaam, het welk uit de voorgaande Volmaakte *vaſte* Deeltjes t'zamengeſtelt is, ook zonder eenige overgeblevene holligheid of ruimte tusſchen de Deelen het geheel uitmakende: Indien wy nu by deze twee ſoorten van Volmaakt *vaſte* Lig-

(a) *Solidum.* (b) *Peripatetici.*

Lighamen 't *Ondeelbaar Deeltje* voegen, het welk beſtaat uit Deelen onderling met malkander verëenigt, zonder eenige tusſchenholen, dan zullen wy drie ſoorten van Volmaakt *vaſte* Lighamen hebben.

5. Indien nu iemant vraagt, hoe wy een Volmaakt vaſt Lighaam meten kunnen? Zoo antwoorden wy, door de maat van de (a) tusſchenruimte of Uitgebreidheid. Want laten wy *by voorbeeld* onderſtellen; dat wy een tusſchenruimte hebben, welke net *een* taarling voet is, en dat deze ruimte daarna van ons vervult word met een Lighaam, in allen deelen van dezelve groote en figuur, dat is, van een taarling voet, en in 't welk gantſch geen (b) *ydel* is, en dat bygevolg een Volmaakt *vaſt* Lighaam is: nu dan, nadien dat dat Lighaam die tusſchenruimte naukeurig vervult, zal deszelfs maat, ook de maat van de tusſchenruimte zyn, in welke het bevat word, want daar zal zoo veel ondoordringbare ſtoffe zyn, als de groote van de tusſchenruimte is.

6. Indien een *Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* beſtaande, zyne ondoordringbare Deelen zoo t'zamengehegt heeft, dat 'er tusſchen de verëenigde Deelen kleine holligheden gelaten worden, die of ydel of met een andere niet verëenigde ſtoffe vervult zyn, dan word 't een *Poreus* Lighaam genoemt.

7. Dog laat ons, om de maat van een *Poreus* Lighaam te hebben, onderſtellen, *by voorbeeld*, dat een ſtuk Volmaakt vaſt Goud, eene ruimte of plaats beſlaat van een taarling voet, en dat men nu dit Goud daar uit wegneemt, welkers maat, volgens onderſtelling, is de groote van die taarling voet, en dat men Water in deszelfs plaats brengt, die plaats of tusſchenruimte net vervullende; dan, indien *twee derde deelen* van dit Water *poren* zyn, zal derhalven *een derde deel* van een taarling voet, de maat der lighame-

(a) *Spatium.* (b) *Vacuum.*

lyke ſtoffe van dat Water zyn: want de overige houd men alleen maar voor Ydele, of Uitgebreide holligheden zonder Lighaam, in tegenſtellinge van de Volmaakt *vaſte* ſtoffe. Dit is zeer dienſtig in 't onderzoek van de Kragten der Lighamen: want derzelver Kragten worden ontdekt uit de grootheid of meenigte van de ſtoffe, maar deze grootheid kend men uit de gekende groote en getal van de *poren*; om dat die dan van den overigen lighamelyken (a) hoop afgetrokken worden; dewyl zy tot de Kragten der Lighamen niets doen, nadien zy alleen maar Ydele ruimtens zyn: maar dat gene, 't welk behalven de *poren* de tusſchenruimte vervult, dat geeft alleen de grootheid aan de daarin bevatte ſtoffe; derhalven is dit de maat van de (b) *Lighamelykheid.*

8. Waar uit wy zien, dat, zoo het gevoelen van ARISTOTELES en CARTESIUS waar was, als zy ſtellen, dat de Uitgebreidheid het denkbeeld van een *vaſt* Deel is, als dan daar uit volgen zoude, dat 'er overal dezelve lighamelyke zelfſtandigheid is: het geen wel waar zoude zyn, zoo 'er geen *Ydel* in de wereld was; want dan zouden Water en Goud even zwaar zyn en gelyke Kragten hebben, als welke Volmaakt even vaſt zouden zyn; dog dat dit valsch is, toont den grooten NEWTON door zeer klare Wiskundige bewyzen, in de proeven van de (c) *Slingers.*

9. Zoo hebben wy dan gezien dat een *Ondeelbaar Deeltje*, kan zyn Volmaakt *vaſt*, en Onvolmaakt *vaſt* of *poreus*, en dat by gevolg de Lighamen daar uit t'zamengeſtelt, en Volmaakt *vaſt* en *poreus* kunnen zyn; en dat de Lighamen in een tweederlei zin *poreus* genoemt worden, te weten, enkel *poreus*, als 'er niets in de *poren* bevat word; en *poreus* met ſtoffe, binnen in de *poren* huisvestende, wanneer zy namentlyk, gelyk wy gezegt hebben, alleen maar holligheden of door

(a) *Moles.* (b) *Corporeitas.* (c) *Pendula.*

doordringbare ruimten hebben, derhalven niet vervult, dat is (a) *Wysgerige Ydels.* Hier uit is ook gebleeken, dat, als wy natuurkundig, niet meetkundig, de Lighamen na hare Kragten willen afmeten, men dan den (b) *hoop* van de Lighamelyke ſtoffe moet onderſcheiden: want den *hoop* is de geheele Uitgebreidheid des Lighaams, welke in zommige plaatzen Volmaakt *vaſt*, maar in andere *ydel* zyn kan. Ook hebben wy daar uit gezien, nootwendig te moeten volgen, dat, als een Lighaam Volmaakt *vaſt* is, dan de maat van den hoop, en van de tusſchenruimte, daar 't in bevat word, de maat van de zelfſtandigheid is; dog dat, indien in den hoop Ydele plaatzen zyn, men dan de maat moet opmaken, als 'er de *Ydele* plaatzen zyn afgetrokken: het welk in 't vervolg nog wel klaarder blyken zal.

§. II.

Van de (c) *Byzondere zwaarte der Lighamen.*

1. Twee zeer vermaarde Mannen, Izaak Newton en Chr. Huigens, hebben beide door verſcheide redeneeringen ontdekt, *dat de Lighamelyke ſtoffe, van wat uitgebreidheid die ook zy, die evenredigheid hadde, als de Zwaarte van deszelfs gewogen hoop of klomp was.* Welk voorſtel voorwaar, gelyk het zeer fraay is, zoo word het ook zeer nuttig in de (d) Werktuigkunde om de Kragten der Lighamen te ontdekken. Wy hebben nu verklaart, wat dat 'er verſtaan moet worden door den (e) Klomp of Hoop des Lighaams, en wat door de (f) Grootheid of Lighamelyke ſtoffe. Ook heeft Newton ontdekt, dat dat gene 't welk in de *poren* beſloten word, en niet t'zamenhangt, niets doet

(a) *Vacua Philoſophica.* (b) *Moles.* (c) *Pondus Specificum Corporum.* (d) *Mechanica.* (e) *Moles* ſeu *Maſſa.* (f) *Quantitas, Grootheid of de menigte van Stoffe beſloten in de Uitgebreidheid des Lighaams.*

doet tot de Lighaams Kragt, maar dat het volkomen is als of het een Ydel was, ten aanzien van de Werkende Kragten; het welk hy wel duidelyk door proeven bewyst, als hy handelt van de (a) *Slingers*: Ziet derhalven dezen Auteur in zyne zeer Geleerde verhandeling, *over de Wiskundige Beginzelen van de Natuurlyke Wysbegeerte*, eerſt in 't begin, maar dan in 't derde Deel, alwaar hy proeven heeft van *een doos*, nu *vol*, dan *ledig* gewogen: men zie ook over dit voorſtel HUIGENS, in eene verhandeling, welkers tytel is: *De la Lumiere, & de la Peſanteur.* Dog nu nemen wy voor een Beginzel aan dat gene, 't welk die twee groote Mannen door hare proeven beveſtigt hebben; te weten, *dat gelyk de Zwaartens der Lighamen zyn, daarna ook derzelver Kragten zyn*: Want zoo wy in een Lighaam tweemaal meer Kragten hebben als in een ander, geſtelt zynde dat de overige dezelve zyn, is 'er ook tweemaal meer ondoordringbare ſtoffe in het zelve, als in het andere.

2. Dit geſtelt zynde; kunnen wy de Grootheid van de ware ondoordringbare ſtoffe in een zekere plaats bevat, kennen, zoo wy, namentlyk, den Klomp wegen, gelyk boven reets gezegt is; edog gemerkt, wy geen Volmaakt *vaſt Lighaam kennen*, zoo weten wy nog niet zeker de ware Grootheid van 't Lighamelyke: want, indien wy zoodanig een *Vaſt Lighaam* hadden, zouden wy de Kragten der Lighamen zeker kunnen weten, voor zoo verre zy daarvan afhangen: derhalven is (b) de *Zwaarte* eene wetenſchap tot ons alleen betrekkelyk. Maar zoo wy net konden weten, dat een klomp Goud een taarling voet groot, net zoo veel *Volmaakt vaſte ſtoffe* inhield, en dat wy ook wogen een taarling voet Water; zoo zouden wy daar uit terſtont weten, dat, dewyl 't Water zoo veel minder gewigt heeft als 't Goud, derhalven ook zoo veel meer Ydel in het zel-

ve

(a) *Pendula.* (b) *Pondus.*

ve is, en zoo is het ook met de andere natuurlyke Lighamen gelegen: En dus zoude de ware en egte Wetenſchap, zoo van de (c) Waterweegkunde als werktuigkunde in het gemeen, geleert kunnen worden.

§ III.

Van de (d) *Verſcheidenheid der Lighamen.*

1. Wy hebben nu voor natuurkundige Beginzels aangenomen, dat de ſtoffe is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar en Deelbaar tot in het Oneindige, voor zoo veel zy beſtaat als uit oneindige (e) *nieten*, welke door een zekere Kragt t'zamenhangen, en *Ondeelbare Deeltjes* genoemt worden; en dat alle deze gedeelde Deeltjes eenige Zwaarte hebben, welke net met den geheelen Klomp of 't Opeengeſtapelde der *Ondeelbare Deeltjes* overeenkomt: hier uit volgt dan nu, dat eenige dezer Eigenſchappen in de Lighamen verſchillende kunnen zyn. Derhalven zeggen wy, dat uit het Denkbeeld van de Natuur des Lighaams, volgdt deszelfs *Verſcheidenheid*, welke driederlei is.

2. Het eerſte Onderſcheid word voortgebragt uit het verſchil van het *Ondeelbaar Deeltje* zelfs: Want 1. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* is altyd niet van dezelve groote als het andere, dewyl dat niet noodzakelyk is, om een Lighaam t'zamenteſtellen: 2. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* kan meerder of minder *vaſt* zyn als het ander; dewyl het eene *Volmaakt vaſt* kan zyn, dog het andere, ſchoon 't zamengeſtelt uit *Ondeelbare Deeltjes*, egter in zig kan hebben *Ydele* plaatzen, gelyk boven getoont is: 3. Laatſtelyk kan het eene *Ondeelbaar Deeltje*, zoo in groote, als figuur, van het andere verſchillen.

3. Het tweede onderſcheid beſtaat hier in, dat het eene *Ondeelbare Deeltje*, met een ander, en het

(c) *Hydroſtatica.* (d) *Diverſitas.* (e) *Nihilis.*

eene Lighaam, uit opeengeſtapelde *Ondeelbare Deeltjes* gemaakt, met een ander Lighaam, op dezelve wys aan het zelve gelyk, verſcheidentlyk, te weten door een vaſter of losſer t'Zamenhanginge, met malkander kunnen verëenigt zyn: En wy kunnen die t'Zamenhanging niet wel afleiden, uit de *Hoofdſtoffen*; want deze hebben die Eigenſchap wezentlyk, maar niet afhangende van uiterlyke Oorzaken.

4. Het derde Onderſcheid ontſtaat uit de verſcheide wys van verëeniging van het eene *Ondeelbaar Deeltje* met een ander, en van 't eene Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* t'zamengeſtelt met een ander, aan het zelve ook gelyk; *by voorbeeld*, twee *Ondeelbare Deeltjes* kunnen op de wyze van *Fig.* 3. en op de manier van *Fig.* 4. met malkander verëenigt worden, en dus meer of min holligheid tusſchen beiden laten, enz. Waar van de Verſcheidenheid van *Poreusheid* en *Digtheid* haren Oorſprong heeft, gelyk wy reets gezien hebben.

5. Uit het voorgaande is dan nu gebleken, dat een Natuurkundige, en dus een Geneesheer, in 't beſchouwen van de Natuur der *Lighamelyke Hoofdſtoffen*, negen Hoofdzaken zeer wel begrypen moet, dewyl zy fundamenteel en noodzakelyk zyn om te weten; welke wel zyn, 1. *De Uitgebreidheid des Lighaams*; 2. *de Deelbaarheid*; 3. *de Ondoordringbaarheid*; 4. *de Hardheid* of de meerdere of mindere *t'Zamenhanging* der *Deelen* het geheel uitmakende; 5. de Natuur van 't *Ondeelbaar Deeltje*, of van het ten eenemaal *Ondeelbaar Stofje*; 6. *de Volſtrekte* (a) *Vaſtheid* en (b) *Digtheid*; 7. *de Poreusheid* en (c) *Ylheid*; 8. *de Meting van een Volmaakt vaſt* of *Onvolmaakt vaſt Lighaam*; 9. *het Onderſcheid der Lighamen*, dat driederlei is, en uit de Leere der *Hoofdſtoffen* van zelfs afgeleid word.

Deze nu zyn de ware Natuurkundige Beginzelen, en uit de Natuur der zaken zelfs genomen. Dog de *vaſte*

(a) *Soliditas.* (b) *Denſitas.* (c) *Raritas.*

vaſte Lighamen in 't gemeen beſchout zynde, is nog overig, dat wy 'er iets van de Natuur der *Vloeiſtoffen* byvoegen..

§ IV.

Van de (a) *Natuur der Vloeiſtoffen in het Gemeen.* (†)

1. *Een Vloeiſtoffe word genoemt die verzameling van zeer kleine Lighaamtjes, waar van een ieder in het byzonder beſchout en genomen, zoo klein is, dat het voor onze uiterlyke zinnen Onkenbaar is, en wegens zyne kleinheid en losſe t'Zamenhanging van den anderen wykt, voor een zeer geringe en aan ons onbezefbare Kragt; en in dit wyken gemakkelyk over de andere Lighamen henen rolt en bewogen word.* Nadien een *Vaſt*, of (gelyk het CELSUS noemt) een (b) *Standhoudent Lighaam* beſchreven word, zulk een te zyn, dat zyne t'Zamenſtellende Deelen niet ligt van malkander laat ſcheiden; zoo dat de Kragt die op het zelve geoeffent word, eerder den geheelen Klomp doet bewegen, als dat zy een Deel, daar zy op geoeffent is, daar van ſcheiden zoude, hierom is de beſchryving van een *Vloeiſtoffe* net tegenſtellig, namentlyk door dat gene te ontkennen, dat in het voorgaande geſtelt word.

2. Dog elk Deel van de *Vloeiſtoffe* is *een* Lighaam, want dat Deel, het welk of weinig of geheel niet aan een ander vaſtgehegt is, is *een* Deel: Derhalven zyn die dingen, welke van het *eene* Lighaam vorens gezegt zyn, ten aanzien van de *Vaſte* Deelen, ook waar in die Lighamen, welke de *Vloeiſtoffen* t'zamenſtellen; en zoo hebben de vorige algemeene regels hier weder plaats.

3. Maar

(a) *Natura Fluidorum in Genere.* (b) *Conſiſtens.*

(†) BOERHAVE *in 't genoemde werk*, § 29. *De Hydroſtatica* § 20. & *ſeqq. pag.* 132. *ad* 134.

3. Maar daarenboven merken wy in deze Stofjes, voor zoo verre zy de *Vloeiſtoffe* 't zamenſtellen, nog drie dingen aan: 1. De verſcheide Groote der Deelen; want de eene *Vloeiſtoffe* heeft grooter of kleinder Deelen als de andere: 2. Derzelver verſchillende Figuur, dewyl de eene Vloeiſtof Deelen heeft anders van Figuur, als de andere: 3. Eindelyk derzelver ongelyke t'Zamenhanging of Kragt; dewyl de eene Vloeiſtoffe hare Deelen door een meerdere of mindere Kragt met malkander verknogt heeft, als de andere.

4. Van deze drie verſcheide Hooftzaken hangt het gantſche onderſcheid van de Vloeiſtoffe af: hier van namentlyk is een *Dunne Vloeiſtof* zulk eene, welkers Deelen zeer klein zyn, en nauwelyks aan malkander hangen; en een *Lymige Vloeiſtof* noemt men zoo eene, welkers Deelen door een grooter Kragt aan malkander verknogt zyn, als in een andere Vloeiſtoffe; en zoo is 't ook met de andere geſtelt.

5. Dit geſtelt zynde zien wy, dat de Eigenſchappen, die de Wiskunſtenaars aan de *Vloeiſtoffen* toegeſchreven hebben, niet anders zyn als Hoedanigheden, gemeen in alle de *Vloeiſtoffen*, niet gelyk zy zyn in Water, of gelyk zy zyn in Oly, maar alleen gemeene. Om nu den aart der *Vloeiſtoffen* na behoren te ontvouwen, hebben de Waterweegkundige voor grondbeginzelen aangenomen: 1. Dat de *Vloeiſtoffen* uit eenige zeer kleine Deeltjes beſtaan; 2. Dat deze Deeltjes zoo glibberig of glad zyn, dat zy over malkanderen Vloeijen kunnen; 3. Dat zy Zwaar zyn: en uit deze drie Hoedanigheden hebben zy afgeleid, hoe het met den lighamelyke Klomp, uit die byeenverzamelde kleine Stofjes beſtaande, gelegen was. Dit is de *Waterweegkunde*, welke een Natuurkundige niet alleen, maar ook een Geneesheer nóotzakelyk verſtaan moet; nadien genoegzaam alle Natuurlyke veranderingen geſchieden door middel van de *Vloeiſtoffen*: Zoo dog geſchiet de voedinge en aanwas van Dieren, Planten en Mineralen, door Lugt, Water, en ontbondene Zouten, die alle vloeibaar zyn. De-

Deze dingen zyn het, die wy *van de Natuur der Vaſte en Vloeibare Lighamen in het gemeen*, voor af te zeggen hadden; welke ons voorwaar van zelfs leiden tot de Verhandeling van *'s Menſchen Lighaam* zelve; van waar wy eindelyk komen tot de *Kragten* die de *Geneesmiddelen* op het zelve doen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van het (a) *Maakzel* of *'t Zamenſtel van een Gezont Lighaam.*

1. ONS Lighaam beſtaat uit twee Deelen, te weten, uit *Vaſte* en *Vloeibare.*

2. De Vaſte deelen, bevatten de Vloeibare in zig, en zyn met malkander zoo verëenigt, dat 'er geen Deel kan aangetoont worden, welkers middelyke of onmiddelyke t'Zamenhegting met andere niet zoude kunnen bewezen worden; nadien een Ader en een Watervat, door middel van een Klier, met een Slagader verëenigt zyn, welke van een Slagader haren oorſprong heeft; alle de Slagaders zyn aan de Groote Slagader vaſtgegroeit, die ook zelfs in het hart word vaſtgehegt; het Hart word door middel van de Zenuen, en de opklimmende Slagaders met de Voorherzenen verëenigt; de Voorherzenen zyn vaſt aan de Agterherzens, en die wederom aan 't Rugmerg, enz.

3. Alle de Buizen des Lighaams, worden op de een of andere wys verëenigt, met beide de Holligheden van 't Hart.

4. De 's linker Holligheid van 't Hart word t'zamengehegt met de Groote Slagader; maar deze word in zoo vele takken verdeelt, en verſpreid, dat 'er geen ſtipje in het Lighaam kan worden aangetoont, tot

(a) *Structura.*

tot het welk zig niet eenig gedeelte van deze Slagader uitſtrekt: waar door veroorzaakt word, dat de Holligheid onafgebroken doorgaat, zig uitſtrekkende van 't Harte tot alle de byzondere ſtippen van het Lighaam.

5. *Elke holle Punt* of *Stip* van 't Lighaam, kan de in zig bevatte Vloeiſtoffe na de regter Holligheid van het Harte brengen, zoo men maar de (a) de *Affcheid*, of laat ik liever zeggen (b) *Ontlaſt vaatjes* uitzondert; als daar zyn, (c) de Zweetvaten; (d) de Vaten van de Sanctoriaanſche doorwazeming; Doorwazemende genaemt; (e) de Vaten die de Oogen gedurig met vogt nat houden; (f) de Snot of Slymvaten; (g) de Kwylvaten; (h) de Vaten van de Slokdarm, Maag, en Darmen; (i) de Pisvaten; (k) de Zaatvaten; enz.

6. Alle de Buizen, en (l) Ontfangzakken des Lighaams, houden eenige Vloeiſtoffen in zig, zoo het Lighaam maar wel geſtelt is. Dewyl dan de Buizen met malkander verëenigt worden, moeten ook de Vloeiſtoffen nootwendig met malkander gemeenſchap hebben: Hier van daan kan de Beweging, welke in het eene Deel der Vloeiſtoffen verwekt word, ook aan alle de andere medegedeelt worden.

7. Alle de Vloeibare Deelen, uitgenomen de Uitwerpzels, keeren weder tot het Harte.

8. Zoo lang deze Vloeiſtoffen in de Buizen welgeregelt bewogen worden, zoo lang is een Menſch *gezont*; dog zoo dikwils als die Beweging ongeregelt is, of in het een of ander Deel ophoud, dan is een Menſch *ziek:* dog indien deze Beweging geheel en in alle Deelen ophoud, zoo volgt 'er de *Dood* op.

9. Der-

(a) *Secretoria.* (b) *Excretoria.* (c) *Vaſa Sudorifera.* (d) *Vaſa Perſpirabilis Sanctoriani.* (e) *Vaſa Oculos continuo humore Humectantia.* (f) *Vaſa Mucoſa.* (g) *Vaſa Salivalia.* (h) *Vaſa Æſophagi, Ventriculi, Inteſtinorum.* (i) *Vaſa Urinifera.* (k) *Vaſa Seminifera.* (l) *Receptacula.*

9. Derhalven beſtaat de *Gezondheid in de gelykformige Beweging van de Vloeibare*, te gelyk ook *in den gelykformigen Wederſtant van de vaſte Deelen* in yder Deel. De *Vloeibare Deelen* worden gezegt gelykformig bewogen te worden, als zy geen grooter Kragt oeffenen op het eene als op het andere Deel. De wederſtant der *Vaſte Deelen* word gelykformig geheten, als zy de *Vloeibare Deelen* overal eenparig drukken, zoo dat daar door geen gevoel van pyn veroorzaakt word.

DERDE HOOFTSTUK.

Van den (a) *Staat van een Beledigt, of Ziek Ligbaam.*

1. UYT het gezegde blykt, dat die *Staat*, het zy der Vaſte, het zy der Vloeibare Deelen, *Ziekelyk* is, waarin, van wat Oorzaak ook, die *gelykformige* Beweginge hier of daar ontſtelt, belet, of geſtelpt word; dog dat de *Dood* voorvalt, als die Beweginge overal ophoud.

2. *Genezen* is dan, de *Ziekte* van 't Ligbaam wegnemen, dat is de Oorzaken wegdoen en uitdryven, de gelykformige beweginge, of doorvloed belettende.

3. Geneesmiddelen worden genaamt, *die Werktuigkundige of Mechaniſche Werktuigen, door welker hulp een Geneesheer de Oorzaken van 't belette evenwigt wegnemen, en het zelve herſtellen kan.*

4. Derhalven onderſtelt een Geneesmiddel den (b) *Omloop* der Vogten, of Vloeiſtoffen, en zoo kan het alleen maar op *een Levendig Ligbaam* werken.

5. Dewyl dat een Geneesmiddel het *Leven des Ligbaams* onderſteld, het welk afhangt van de door-

(a) *Status Corporis Læſi ſive Morboſi.* (b) *Fluxus.*

doorſtralinge der Vogten door de Vaſte Deelen, blykt daar uit, dat het zelve werkt op de nog inbeweging zynde Vloeibare en Vaſte Deelen.

6. Derhalven werkt een Geneesmiddel niet op *een Doodt Lighaam.*

7. Elk Geneesmiddel brengt zyne uitwerkingen voort op eene Mechaniſche wyze, te w en door de Kragt der vaſtheid, groote, figuur, en beweging van zyne Deeltjes.

8. De Uitwerkinge van de Werktuigkundige of Mechaniſche werkinge, is de veranderinge van figuur, beweging, en groote des Lighaams.

9. Hier van daan werken die Werktuigen, te weten, de Geneesmiddelen, in het genezen der Ziekten, niet onmiddelyk, maar middelyk.

10. Maar nadien de goede of kwade Uitwerking van de werkinge geheel en al van de groote, beweging, en figuur der werkende Deeltjes af hangt, daarom moet men de verbreeking van 't meergemelde evenwigt alleen van de Vaſte Deelen afleiden.

11. De gelykformigheid van den Omloop der Vogten door de Vaſte Deelen, word op driederlei wys verbroken: 1. Door wegneminge der Vogten, welke in de Vaſte Deelen zyn; 2. Door te veel drift en drukkinge van de Vogten op de inwendige oppervlakte der Vaſte Deelen, van een uitwendige drukkende (of inwendige verſtoppende) oorzaak; 3. Door eene al te groote t'zamentrekkende Kragt van 't Vaste Deel zelfs.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Vaſte en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het gemeen.

1. HIPPOCRATES ſtelt wel drie verſcheidene, 's Menſchen geheele Lighaam uitmakende, Beginzelen, *Lib. 6. Epidem. Sect.* 8. (†) te weten, τὰ Ἰσχοντα dat is, (a) Inhoudende en Bedwingende; maar wy noemen deze Deelen (b) *Hegte*, of *t'Zamenhangende*, of (met een door het gebruik aangenomen woord) *Vaſte Deelen*: 2. τὰ Ἐνιχόμενα, dat is (c) Ingehoudene; welke thans (hoewel met een ſlegt Latyns woord) genoemt worden *Fluida*, of *Liquida*, dat is, *Vloei* of *Vlietende Deelen*, en by de Latynen, *Humores* of *Liquores*, dat is, *Vogten*: 3. τὰ ὁρμῶντα, dat is, (d) *Beweging* makende, waar door wy meenen, dat den AUTEUR verſtaan heeft die (beweging) welke door 's Menſchen geeſt veroorzaakt word, als hy eenig Deel des Lighaams wil bewegen; maar hoe deze Beweging geſchiet, weten wy niet. En wy denken niet, gelyk zyne (e) Verklaringſchryvers, dat HIPPOCRATES door dit woord de (f) *Dierelyke Geeſten* heeft verſtaan; maar dat hy daarmede alleen heeft willen aanduiden, dat onze Ziel niet Mechaniſch, maar op eene ons onbekende wyze werkt op onze Vaſte en Vloeibare Deelen, of op de Ἰσχοντα en Ἐνιχόμενα, dat is, op de Inhoudende, en Ingehoudene. Maar nadien die Deelen, welke HIPPOCRATES τὰ ὁρμῶντα, (Beweging makende) noemt, niet zoo zeer tot ons oogmerk dienen, zoo zullen wy daarom alleen maar de

(a) *Continentia & Coërcentia.* (b) *Firmæ ſeu Cohærentes.* (c) *Intus Contenta.* (d) *Impetum facientia.* (e) *Scholiaſtæ.* (f) *Spiritus Animales.*

(†) *Boerhave, aldaar. Part. 5. Cap. I. § 3. pag.* 244.

de Natuur der Vaſte en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het Gemeen nu overwegen.

2. In het eerſte Hoofdſtuk hebben wy een genoegzaam duidelyk algemeen denkbeeld van de Vaſte en Vloeibare Deelen gegeven; dog welke (a) *Vaſte* Deelen genoemt worden, ten aanzien van alle Lighamen, die worden, voor zoo verre zy tot ons Lighaam behoren, in een eigentlyken zin (b) *Hegte* Deelen geheten, gelyk wy zoo gezien hebben. Maar wy hebben in het begin gezegt, dat alle Lighamen beſtaan uit zekere vaſte en onveranderlyke Beginzelen, welke door hare opeenſtapeling een Lighaam t'zamenſtellen, en wel deze hebben wy genoemt (c) *Hoofdſtoffen* der Lighamen. Het zyn derhalven zekere *eerſte*, en *aller-kleinſte* Deeltjes, welke de *Vaſte* Deelen van 's menſchen Lighaam t'zamenſtellen: want een Deeltje, hoe klein ook in ons Lighaam, kenbaar voor onze uiterlyke zinnen, is geen enkelt Deel, maar beſtaat uit veele by malkander verzamelde Deelen; daarom moeten wy die (d) Stofjes kennen, indien wy de Natunr van onze Vaſte Deelen willen kennen.

3. (†) Deze Deeltjes nu, *zyn kleine, malkander genoegzaam gelyke, aller-enkelſte, aardagtige Lighaamtjes, aangebragt uit de Vloeiende vogten, afgeſcheiden op byzondere plaatzen, en gevoegt aan alle de vaſte Deelen.* Dit zyn de ware *Hoofdſtoffen*, uit welke 's menſchen Lighaam beſtaat.

Wy zeggen (1) Dat het *kleine Lighaamtjes* zyn, en dat word duidelyk bewezen uit de *Ontleedkunde*: want het grootſte gedeelte, welk het ook zy in ons Lighaam, word uit Vaten gemaakt, de Vaten worden uit Vliezen gemaakt, welke opgerolt een Holligheid maken, dog deze Vliezen beſtaan wederom uit Vaten,

(a) *Solida.* (b) *Firma.* (c) *Elementa.* (d) *Moleculæ.*

(†) BOERHAVE *in het genoemde Werk*, § 7. *De Natura Solidorum.*

ten, welke Vaten de Vliezen formerende, wederom uit Vliezen worden t'zamengeſtelt, en die al wederom uit Vaten, tot dat wy komen tot *het laatſte* Vat, het welk een Vlies heeft uit de aller-enkelſte Vezels t'zamengeſtelt; dog nu niet meer Hol of Vaatagtig, want anders zoude dit *het laatſte* Vat niet zyn: maar deze Vezelen zyn zuivere *vaſte* draden, dewelke eeniglyk beſtaan uit *zuivere zeer kleine vaſte* Deelen, en met malkander zoo verëenigt en t'zamengevoegt, dat zy een *enkel* Vlies uitmaken: maar hier van meer in het volgende Hoofdſtuk. Derhalven zyn *de Hoofdſtoffen* van onze vaſte Deelen zeer klein; maar daarenboven zeggen wy,

(2.) Dat zy *malkander genoegzaam gelyk zyn*; want wy hebben in der daad de vaſte Deelen van zeer vele Dieren, door het vuur der ſcheikunde onderzogt; en door deze proeven is ons gebleeken, dat indien, *by voorbeeld*, een *Been*, van alle zyne Vliezen en Vogten berooft, zoo lang in water gekookt wiert, tot dat ten laatſten 't afgegoten water even helder en ſmakeloos daar van weder af kwam, als het was doe het 'er opgegoten wierd, dat (zegge ik) dan de *vaſte* Vezelen in dit Been, zig zelfs overal gelyk, overbleven: Dezelve proeve is ook van de andere Deelen waar geweeſt, *by voorbeeld*, ten aanzien van een Spier, enz. En dat niet alleen; maar in de grootſte verandering die 'er in de Natuur kan voorvallen, zal dat zelve altyd geſchieden: Want zoo een Been of Spier verbrand word, zullen evenwel deze Vezelen niet vernield worden; maar, even als geheel onbeſchadigde, regt en uitgeſtrekt blyven, en over al, zoo in het eene Deel, als in alle de Deelen, dezelve zyn; want en uit een Been, en uit een Slagader, Ader, Spier, Hoofdhaïr, enz. zyn zy dezelve, en toonen in het aanzien dezelve Stoffe, zoo dat dat gene, 't welk de *vaſtheid* van ons Lighaam maakt, byna over al het zelve is; het welk aan die gene wel wonder ſchynen

zal, die meenen, dat in ieder Deel een byzondere Vaſtheid, of byzondere Stoffe is, na de byzondere Vaſtheid, die in ieder Deel gemaakt moet worden: dog indien wy een (a) Onvolwasſe Vrugt beſchouwen, heeft zy niet, in dien zin, dezelve Slagader, als wy hebben? Ja zeker: want indien men die verbrand zal zy gelyke Vezelen uitleveren; en een Vlies in een Onvolwaſſe Vrugt zal na de koking of verbranding het zelve geven, als een Vlies in een volwasſen menſch, en uit elk verſcheiden Deel zal men altyd dezelve Stoffe hebben in beide de Onderwerpen.

Gevolg (b) I. Derhalven word dat gene, het welk het grootſte of aller-vaſte in het Lighaam is, uit dezelve Stoffe gemaakt, als de Stoffe is van dat gene, dat het aller-dunſte, of geenzints vaſt is; want een Vlies uit Water-vaten, dat is, aller-dunſte Vaten, gemaakt, is uit dezelve Stoffe, als het aller-grootst en hartst Been.

Gevolg II. Derhalven verſchillen de *vaſte* Deelen van ons Lighaam alleen door eene meerdere of mindere opſtapeling en verëeniging van de aller-kleinſte Lighaamtjes, waar uit zy beſtaan.

Gevolg III. Hier uit beſluiten wy nu, dat de laatſte Vezeltjes, uit welke alle onze grotere of kleindere Deelen t'zamengeſtelt worden, niet alleen *zeer klein*, maar ook malkander genoegzaam gelyk zyn.

Maar wy zeggen ten (3) Dat het nog *aller-enkelſte* zyn; want dat gene, het welk in ieder punt of ſtip van zyn Klomp, dezelve Stoffe geeft, word het *aller-enkelſt*, of zoo iets genoemt, welkers eene Deel het zelve is als de geheele overige Klomp: dog zoodanig zyn alle de Deelen, welke het menſchelyk Lighaam t'zamenſtellen, gelyk wy zoo gezien hebben.

Dan zeggen wy ten (4) Dat het (c) *Aardagtige* zyn, en wy gebruiken dit woord, om dat wy geen bekwamer weten, waar door de Natuur van deze Stoffe kan

(a) *Embryo.* (b) *Corollarium.* (c) *Terreſtria.*

kan uitgedrukt worden. Want de (a) Stoffcheiders noemen *Aardagtige* lighamen, die Deelen, welke nog door Vuur, nog door Water kunnen ontbonden worden, maar daar in altyd onveranderlyk blyven: *Zoute* noemen zy die Lighamen, welke en door Vuur, en door Water ontbonden worden, en wederom ſtollen als tot een Steenagtige ſtoffe: (b) *Oly* of *Zwavelige* Deelen noemen zy, Lighamen, welke wel door Vuur ontbonden en verbrand worden, maar van zelfs niet met Water vermengt worden: (c) *Geesten* noemen zy, Lighamen, die met Water vermengt en door Vuur verbrand kunnen worden: *Water* hieten zy, een Lighaam, dat, als 't geſtolt of geyſt is, op het minſte Vuur ſmelt, en op het zelve altoos vervliegt zonder reuk en ſmaak, enz. Dog deze kenteekens komen met gene uit de Deelen van ons Lighaam overeen, zoo wy het kenteeken van de *Aardagtige* Deelen uitzonderen; dewyl deze nog door Vuur nog door Water kunnen ontbonden worden: Maar zoodanige zyn de *laatſte* of *de uiterſte Deeltjes* van onze Vezelen; deze dan moeten wy nootzakelyk *Aardagtige* noemen, dewyl zy aller-enkelst zyn, en om dat wy ze in allen Deelen, overal dezelve, gelyke en onveranderlyke, vinden. Dog de nieuwe Ontleeders hebben gezegt, dat 't *Been* het *aller-enkelſt* Deel van 's menſchen Lighaam is: Maar zeker, in 't *Been* zyn nog Vliezen, Merg, Bloed, Water, enz. Zoo het van die alle berooſt word, zal 'er voor de *laatſte* of *uiterſte Deeltjes*, gewis alleen overblyven een *Vezelig* of *Aardagtig* Deel. Niemand zegge dan, zoo 't *Been* door de Scheikunde ontbonden word, geeft het Water, Zout, Oly, Aarde, en deze is de Stoffe van 't Been; hy zou in der daad zeer dwalen, die dit zoo begreep: want wy zien dat de Beenderen op de Kerk-

(a) *Chemici.* (b) *Oleoſa* ſive *Sulphurea.* (c) *Spiritus.*

Kerkhoven eerſt door de Zon gedroogt, daarna door dauw en regen bevogtigt, en dan door Wind en Zon weer gedroogt, egter nog Beenderen zyn; maar zoo 'er een Stoffcheider dan Zouten en Oly van afhalen wilde, zoude hy dat door zyn Kunſt voorwaar niet kunnen doen: maar 't zoude een vaſte Stoffe blyven, van alle Zout en Oly berooft; egter zouden de Beenderen voor deze Scheikundige Operatie nog geheel gebleven zyn. Derhalven blykt hier uit, wat de Stoffe des Beens is, te weten, alleenlyk *aarde*, en zoo is 't ook met de overige Deelen des Lighaams. Dog zoo wy nu aan de Ontleeders vragen, Wat dat een *Vat* is? Zullen zy antwoorden: een Vat is een Vlies, zoo opgerolt, dat het (a) een Kegelwyze Buis maakt, en zoo word een Slag-aderlyk Vat gemaakt, enz. Indien wy haar vragen, wat dat (b) een *Vlies* is? Moeten zy volgens hare Beginzelen antwoorden, het is een Weefzel van zeer vele Slag-aderlyke, Aderlyke en andere Vaten, welke Vogten voeren en uitwazemen: Maar om wel te weten, wat een Vlies is, moeten wy uit de beſchryvinge al het Vloeibare neemen; en hier uit blykt, dat de Stoffe van een Vlies wederom alleenlyk *Aarde* is, niet anders als in een Been. Maar ook zoo wy een Haïr verbranden aan de vlam van (c) alderzuiverſte overgehaalde Brandewyn, (op dat het namentlyk niet beſmet worde) zullen in dien tyd de vloeibaarſte Deelen verteert worden; dog indien wy daarna dit Haïr met een tangetje voorzigtig ophouden en het zelve beſchouwen, als dan zullen wy zien, dat het van buiten nog t'zamenhangt, en zyn vorige figuur volſtandig behoud. Hier uit blykt, dat de *laatſte* of *uiterſte Deeltjes* van ons Lighaam t'zamengeſtelt worden uit Deelen, welke nog door Vuur, nog door Water kunnen ontbonden worden, en die by gevolg beſtaan uit

(a) *Conicus.* (b) *Membrana.* (c) *Alcohol Vini.*

uit zuivere *Aarde*, t'zamengehegt *door een Olyagtige Lym*, die door een open Vuur in der daad alleen vernield word, terwyl ondertusschen de Vaste Deelen onaangeraakt, en altyd en overal dezelve blyven.

Eindelyk zeggen wy ten (5) *Dat deze aller-enkelste, en Aardagtige Ligbaamtjes, zyn aangebragt uit de Vloeiende vogten, en gevoegt aan de vaste Deelen.* Want wy weten, dat ons Lighaam, van welk een groote het nu ook zy, egter in 't begin van zyne formering zeer klein geweest is, en meer dan duizendmaal kleinder als een zandkorreltje, en uit zoo een aller-kleinst Stofje tot zulk een groote opgegroeit is; en dat dit alles geschiet is door byvoeginge van zeer kleine Stofjes, aan de overige reets verëenigde Deelen: want zoo 'er by een zekere Vezel geen andere Deelen gevoegt wierden, zou die in der waarheid nog langer kunnen worden, nog in hare Deelen kunnen t'zamenhangen. Derhalven is ons (a) Konststuk door zulk eene (b) byvoeging of byzetting van Deeltjes aangegroeit, dewyl alle die Vaten verlengt, vermeerdert, en verwyd zyn; waar van daan ook insgelyks de overige Deelen. Dewyl dan alle de Vaten zoo gelykformig hebben moeten aangroeijen, hierom was het nodig, dat aan alle en elk byzonder Vat byzondere of onderscheide Deeltjes gevoegt wierden; 't welk niet wel zoude hebben kunnen geschieden, zoo die Deelen met het door de Vaten omgevoerde vogt niet derwaarts waren gebragt geweest.

4. Den algemeenen aart der *Hegte*, of (gelyk men ze noemt) der *Vaste* Deelen van ons Lighaam beschout zynde, zou 'er nog overig zyn, dat wy 'er van de *Vogten* iets byvoegden; dog, om dat de eigenschappen der Vloeistoffen in het gemeen in het eerste Hoofdstuk reets verklaart zyn, kunnen die dingen, welke van onze Vogten of Vloeistoffen in de-

(a) *Machina.* (b) *Appositio.*

dezen opzigt kunnen gezegt worden, daar uit weer genomen worden: op deze wyze dog hebben wy in derzelver beſchryving aldaar gezegt, *dat de Vloeiſtoffen beſtaan uit aller-kleinſte by een verzamelde Deeltjes, voor onze uiterlyke zinnen onkenbare, en malkander rakende zonder t'Zamenhanging, welke voor een zeer geringe Kragt wyken, en onder en over malkander rollen, enz.* Deze algemeene Eigenſchappen komen ook met alle de Vogten van ons Lighaam volkomen overeen, dewyl zy aan alle de Vloeiſtoffen gemeen zyn.

5. Maar dewyl 'er geen buiten-gevaat Vogt natuurlyk in ons Lighaam gevonden word; is het nootzakelyk, dat alle verandering der Vogten in de Vaten, of Vaſte holligheden geſchied, en dat op driederlei wys; 1. Door de inwendige beweginge der Vogten; 2. Door de beweging uitwendig, of medegedeelt van de zyden der Vaten; 3. Door de nieuwe inmenging van Vogt.

VYFDE HOOFDSTUK.

§ I.

Van de (a) *Natuur der Vaten van 's menſchen Lighaam.*

1. DE *Vaſte Deelen* zyn tweederlei, of hol, of niet hol; de holle worden genoemt *Vaten. Een Vat in het gemeen nu is zulk een Lighaam, dat een hol maakt, in 't welk een ander Lighaam kan bevat worden, en waar in doorgaans Vogt is.*

2. (†) In het voorgaande hebben wy gezien, dat de *laatſte* Onveranderlyke en *vaſte* Steffe, van welke de geduurzaamheid der Vaſte Deelen afhangt, en-

(a) *Natura Vaſorum Corporis humani.*

(†) BOERHAVE, *aldaar*, Part. 5. Cap. 1. a § 10. ad § 15.

enkel *van aarde* is; dan ook dat deze Stoffe verëenigt en t'zamengevoegt, de Vezelen maakt: want wy hebben gezien dat een Vaſt Deel, indien het verbrand word, ten laatſten vaſte Vezels geeft, welke tot de zoo beſchrevene *Aardagtige* Deelen wederom ontdaan worden, waar uit duidelyk blykt, dat de Vezelen uit deze Deelen beſtaan.

3. Vervolgens hebben wy ook gezien, dat deze Vezels vaſte en langagtige Draden zyn, zonder holte, welke aan malkanderen gevoegt, met andere Vezels verëenigt en onder een gevlogten worden, en op deze wys een Vlies maken; maar daarna maakt dit Vlies, opgerolt, een Holte, en op deze wys nu hebben wy een *aller-kleinſt* Vat: Om dan onze vaſte Deelen te kennen, na voor af gekent te hebben de Stoffe, waar uit zy beſtaan, moet men weten wat deze Vezelen zyn, uit welke de Vaten t'zamengeſtelt worden, gelyk uit de verbranding der vaſte Deelen blykt. Dog wy hebben een genoegzaam klaar denkbeeld van deze Vezelen gegeven, en in het gemeen gezegt, dat de Vezelen op een zekere wys verëenigt, een enkel Vlies maken: dit nu geſchiet op dezelve wys, als wy zien dat Linnedraden onderëen geweeven, Lynwaten maken; dit moet derhalven nu in het byzonder onderzogt worden.

4. De Vezelen en opgerolde Vliezen uit Vezelen, of *aller-kleinſte* Buisjes, als ook de *grootere* daar uit t'zamengeſtelde Vaten, welke ook Vliezen maken, worden op een driederley verſcheide wyze onderëen gevlogten, en nemen haren loop 1. (a) evenwydig; 2. (b) gevlogten of door malkander, 3. (c) rond gekrult.

Nadien dat de laatſte *Aardagtige* Stoffe, (gelyk wy gezien hebben) eerſt de Vezelen t'zamenſtelt; maar dat

(a) *Parallelus.* (b) *Intertextus.* (c) *Spiralis.*

dat deze aan malkanderen gevoegt worden, en een enkel Vlies maken, dog dat uit dit enkel opgerold Vlies een Vat gemaakt word, 't welk het eerſte en kleinſte is; zullen, indien wy nu meer diergelyke Vaatjes nemen, deze door haren onderëen gevlogten loop een Vlies t'zamenſtellen, het welk nu niet alleen uit Vezelen, maar uit Vaten beſtaat; dit Vlies opgerolt zynde, zal ook een Vat maken: voorts indien wy nemen en onderëen vlegten vele zulke Vaten, t'zamengeſtelt uit Vliezen niet enkel vezelig, maar vaatagtig, zullen 'er wederom Vliezen voortgebragt worden, waar van wederom Vaten, en zoo vervolgens. Wy zeggen nu dat deze Vaten in malkander geweven worden, niet anders als Lynwaten en Lakens, te weten op driederlei wyze, dewyl 1. zommige Vaatjes door eene evenwydige plaatzing lopen, en t'zamenhangen; 2. andere wederom tuſſchen deze (a) evenwytens door een tegengeſtelde plaatzing over de eerſte heen loopen, en verſcheide hoeken maken maken; 3. eindelyk zyn 'er andere, welke (b) rondgekrult in een gedraait worden, en zoo tusſchen de voornoemde loopen. Zekerlyk door zulk eenen t'zamengeweefden loop, worden de grootere Vliezen gemaakt, waar van de grootere Vaten, uit welke de Ingewanden en de overige Deelen des Lighaams gemaakt worden.

5. Maar als de Vezelen door (c) evenwyte alleen aan malkander gevoegt worden, dan is het een *aller-enkelſt* Vlies, zoo ten aanzien van de Vezelen als van 't Weeffel; maar zoo de Vezelen door een onderëen gevlogten loop op malkander gepropt worden, dan is het Vlies, ten aanzien van zyn weeffel, zoo *enkel* niet als het voorgaande, dog zoo de Vezelen zig rond gekrult in malkander draayen, dan is het in allen opzigt een *zeer t'zamengeſtelt* Vlies. Wy heb-

(a) *Parallela.* (b) *Spiraliter.* (c) *Parallelismus.*

hebben vervolgens gezien, wat een aller-enkelſt Vat was, te weten zulk een, dat uit een aller-kleinſt en aller-enkelſt Vlies t'zamengeſtelt word, en zoo opgerolt, dat het een holte maakt; derhalven zyn de Stoffen van dit Vat aller-enkelſte, en niet meer holle Vezelen. Maar hier is het einde der Vaten; want wy kunnen dat tot in het oneindige niet vervolgen; om dat 'er anders in ons Lighaam geen eindpaal zyn zou, bygevolg ook geen figuur.

6. Den aart van *een Enkelt* Vlies verklaart zynde, moeten wy nu overwegen, wat dat de andere Vliezen zyn: Wy zeggen dan dat die t'zamengeweven zyn uit enkele Vezelen; maar, *by voorb.* zoo het een Vlies is *op een na het laatſt*, dan zal dat t'zamengeſtelt zyn uit Vaten, welkers Vliezen aller-enkelſt zyn, dat is uit Vezelen beſtaande; derhalven zal men dit, *op een na het laatſt*, dan moeten noemen *het kleinſte Vaatagtige vlies:* edog deszelfs Vaatjes worden wederom en volgens de evenwyte, en dwers, en volgens hare bogtige plaatzing met malkander verëenigt.

7. Maar het *voor het op een na laatſte* Vlies, het welk nu volgen zal, zal beſtaan uit Vaten, welkers Vliezen niet uit Vezelen, maar uit de kleinſte Vaatjes t'zamengeſtelt worden: de *Vaatagtige* vaten (indien ik 't zoo eens mag uitdrukken) dat is, welkers Vliezen uit vaatjes gemaakt zyn, die dit Vlies t'zamenſtellen, zullen ook volgens de boven verklaarde driederlei wys t'zamengeweven zyn. En zoo gaan wy voort tot de *dikſte* Vliezen toe, welke uit veel grooter vaten beſtaan, en door haren insgelyks t'zamengeweefden loop, nog grooter Vaten, als ook de Ingewanden, en alle overige Deelen t'zamenſtellen.

8. Dit is het allernaukeurigſt denkbeelt, dat 'er van den aart van de *Vaſte* deelen onzes Lighaams kan gegeven worden. Uit al het vorens gezegde dan, beſluiten wy nu ligt, dat de Ontleeders nooit de kleinſte vaten, of de kleinſte vliezen, en nog veel min-

minder de kleinſte vezelen, maar alleen de Deelen, welke daar uit t'zamengeſtelt worden, ons kunnen vertoonen.

9. Voorts word uit die dingen, welke tot dus verre verhandelt zyn, de Oorzaak van ſterkte, en zwakheid in den Menſch onbetwiſtbaar afgeleid. Want de ſterkte word in den zelven veroorzaakt, door de drukking en verëeniging van de naaſt by malkander gelegene kleine Vaatjes, dewelke aan malkander gegroeit zyn, als 'er het vogt uitgedreven is, en zoo een ſterker Vezel maken; zoo dat zeer vele vezeltjes, als alle de vezeltjes van alle deze Buisjes zoo verëenigt zyn, tot *eene* Vezel t'zamengroeijen; welke derhalven zoo veel ſterker zyn zal, als de Buisjes meerder zyn, en dus meerder Vezeltjes aan malkander gegroeit zyn; en zoo geſchiet dit in ons Lighaam: dog indien de genoemde t'zamengroeijing in de kleinſte Vaten geſchiet, dan zal de ſterkte der Vezelen alleen maar vermeerdert zyn; maar indien die t'zamengroeijing in wat grooter Vaten voorvalt, dan zullen 'er (a) Eelten voortkomen. De Oorzaak nu van *zwakheid* is ten eenemaal ſtrydig met de voorgaande (ſterkte), gelyk van zelfs blykt.

10. Maar, dewyl de *kleinſte* vaatjes des Lighaams nog voor de bloote oogen, nog ook door middel van de beſte (b) vergrootglazen zigbaar kunnen gemaakt worden, overzulks kunnen zy alleen door een naukeurige redenering, uit de bekende grootere Vaten gehaalt, nageſpeurt worden. Om nu zulks te betogen, moeten wy op de volgende zaken letten.

Laat A (zie *Fig.* 5.) EEN duim lang zyn; deze kan verdeelt worden in 100 gelyke deelen, die tot nog toe zigbaar zyn: laten wy dan nemen deszelfs $\frac{1}{100}$ deel, en laat dit B zyn; laten wy, dit geſtelt zynde, hebben een taarlings Lighaamtje, welkers lengte alleen $\frac{1}{100}$ deel van een duim zy; laten wy daarna

(a) *Calli.* (b) *Microscopia.*

daarna, (gelyk zommige Natuurkundige gedaan hebben) zulk een taarling door een vergrootglas beſchouwen, en deszelfs beſchoude groote dan onthouden: indien wy nu willen weten, hoe veel Vaten in dit kleine plaatsje bevat kunnen worden, laat ons nu ook rode Bloedbolletjes voor 't vergrootglas ſtellen; op deze wyze dan, zoo wy de groote van een Bloedbolletje, met de groote van den gezegden taarling vergelyken, zullen wy bevinden, (gelyk alle, welke deze proeven namen, bevonden hebben) dat (a) de middelyn van EEN rood bolletje, zigbaar in 't bloed, hondertmaal kleinder is, als de middellyn van zulk een kleine taarling; maar dewyl onderſtelt word, dat die taarling, alleen maar de groote van $\frac{1}{100}$ deel van een duim voor zyn middellyn heeft, hierom is de middellyn van EEN rood bolletje alleen $\frac{1}{100}$ deel van $\frac{1}{100}$ deel van een duim, dat is, indien 'er 10000 zulke bolletjes nevens malkander geplaatſt wierden, zouden zy een duim lang zyn. Voorts toont EUCLIDES, dat *de Vierkanten van de Oppervlaktens zyn gelyk de vierkanten der Middellynen*; derhalven kunnen 'er duizendmaal hondertduizent van deze bolletjes bevat worden, in den omtrek van EEN duims vierkant: want (op dat de zaak door een voorbeeld des te gemakkelyker begrepen worde) volgens onderſtelling is de Middellyn van *een* rood bolletje $\frac{1}{100}$ deel van een $\frac{1}{100}$ deel van een duim; nu gaan 'er in een duims lengte 10000 bolletjes; waar uit dan klaar volgt, dat 'er in den omtrek van een duims vierkant, gelyk de *6de Figuur* is, 100000000 van deze bolletjes zullen kunnen bevat worden.

Hier uit zal derhalven een ieder het getal der Vaatjes ligtelyk opmaken (die alle ieder in het byzonder een Middellyn hebben, alleen ter groote van een rood bolletje), welke in diergelyk een omtrek zouden kunnen beſloten worden.

11. De-

(a) *Diameter.*

11. Deze nu zyn het, welke het oog door hulp van een alderbeſt vergrootglas in EEN duims vierkant zien kan, en daarom alleen ziet, om dat zy (a) niet doorſchynende zyn. Dog ſchoon het oog in dezen omtrek duizentmaal hondertduizent Vaten zien kan, egter zou zulk een geen kleinen misſlag hebben, die zig verbeeldde, dat zulke Vaatjes de kleinſte en *allerlaatſte* zyn. Want die Buisjes, welke roode Bloedbolletjes voeren, indien zy Slag-aderlyk zyn, geven wederom andere vaatjes, die in der daat veel kleinder, als zy zelfs zyn, te weten, Watervaten, welke haar vogt van de wytte na de naauwte voeren, en bygevolg ook Slag-aderlyk zyn. Want dewyl dat de Ontleeders Water-aders ontdekt en getoont hebben, moeten die zekerlyk hare Slagadertjes hebben, daar zy haar Water van ontfangen, ja het is ook nootzakelyk, dat zy het daarvan halen, gelyk zoo getoont zal worden. Nu heeft LEEUWENHOEK aangetoont, dat de Middelyn van EEN doorſchynend Wei-, of Water-bolletje van de eerſte zoort of orden, *zesmaal* kleinder is, als de Middelyn van een rood bloedbolletje, dewyl dat bolletje volgens de proefneming van denzelven AUTEUR in *zes* andere kleindere bolletjes, die niet meer rood, maar doorſchynend zyn, van zelfs ontbonden worden.

GEVOLG. Derhalven zyn de Wei-, of Water-vaten van de eerſte zoort, zoo veel *kleinder*, als de laatſte Bloedvaten.

Maar het (b) Sanctoriaanſche Uitwazemend vogt is nog veel kleinder, zoo dat, volgens den zoogenoemden AUTEUR, *in den* 43. *Natuurkundigen Brief aan het Koninklyke Engelſche Genootſchap*, in den omtrek van een gemeen Zandkorreltje, ten minſten, volgens zyn rekening, 125000 mondjes van vaatjes, dit Vogt in een gezont menſch gedurig en overal uit-

(a) *Opaca.* (b) *Perſpirabile Sanctorianum.*

uitwazemende, kunnen bevat worden. En bygevolg zou 'er een ongeloofelyk groot getal van die Vaatjes, kunnen beſloten worden in den omtrek van een plaats, waarin (gelyk wy getoont hebben) hondertmaal hondertduizend Bloedvaten kunnen bevat worden. Maar wat zullen wy zeggen van de fynheid der Herzenvezelen, welke alle geloof te boven gaat? Men zie daarover wederom denzelven LEEUWENHOEK *in het 1ſte Deel zyner Brieven aan het Kon. Gr. Britt. Genootſchap.*

12. Maar zoo ons iemant vroeg, of deze Vaten eindelyk de *aller-kleinſte* zyn? Zouden wy hem waarlyk moeten verklaren, dat zy 'er nog zeer veel en zeer verre van daan zyn. Want laten wy onderſtellen, gelyk het ook zeer waarſchynelyk is, dat een uit de Diertjes, die 'er in het mannelyk zaat gevonden worden, het Beginzel en Grond van een toekoment Menſchelyk Lighaam is (over de onbedenkelyke en onmetelyke kleinte van deze Diertjes, kan met den aangehaalden AUTEUR weer geraatpleegt worden); zoo wy dan nu overwegen, dat in dit Diertje misſchien oogen, neus, ooren, en de overige Deelen zyn, die, als 's Menſchen lighaam geformeert is, zigbaar zyn; indien iemant zulks niet wil toeſtaan, en zegt, uit MALPIGIUS, dat deze Deelen zoo voortgebragt, daar in nog niet zyn, maar dat zy alle door aanwas daarna gemaakt worden, zullen wy met hem daar over niet twiſten; maar dit zullen ten minſten alle toeſtaan, dat in dit Diertje dat gene, het welk een Oog worden zal, onderſcheiden is van dat, het welk een Vinger worden zal, en zoo vervolgens: waar uit ontegenzeggelyk volgt, dat alle verſcheidenheden der Deelen, welke in dit Diertje zyn, en met 'er tyd alleen zigtbaar worden, uit verſchillende en onderſcheide Vaten beſtaan, die in vervolg van tyd altyd uitgezet worden, op dat zy zouden toenemen en grooter worden. Men denke dan eens,

hoe

hoe klein dat die Vaatjes zyn moeten, en welk een oneindig getal derzelver in een duims vierkant zoude kunnen beſloten worden!

GEVOLG. Hier uit blykt dan, dat de Ontleedkundige Inſpuitingen, hoe ſubtiel ook, nooit de kleinſte Vaten aan ons vertonen; want ſchoon dat onder de nieuwe SWAMMERDAM, en naderhand RUYSCH, en andere, begonnen hebben Vloeiſtoffen te ſpuiten in de grootere Vaten des Lighaams, met zulk een kragt, dat zy dezelve boven haren natuurlyken ſtand uitſpanden, hebben egter deze Mannen door hare kunſt en naarſtigheid, dit alleenlyk maar kunnen uitwerken, dat zy deze Vaten, en eenige takken derzelver beter voor het gezigt vertoonden: dog het blykt, dat die Vaten niet zeer klein zyn, nadien zy met zulk een dikke ſtof als Was is, of eenig ander niet doorſchynent vogt, voor de Ontleedkundige Inſpuitingen dienſtig, gevult kunnen worden: Want het Was, dat tot dit werk 't meeſt gebruikt word, kan zelden tot de *aller-kleinſte* Bloedvaatjes komen; gemerkt de Inſpuiting door de Slag-aderen gedaan, van de duizent reizen nauwelyks eens tot in de Aders komt, hoe zou die dan tot de *aller-kleinſte* Vaatjes komen? Ja zoo wy al Quik of andere dingen gebruikten, zal evenwel het werk niet veel gelukkiger uitvallen.

13. (†) Voorts worden de Vaten onzes Lighaams in het gemeen, eigentlyk genoemt (a) Buizen, 1. Welke de van het Hart ontfangene vogten voeren na ieder in en uitwendig Stipje des Lighaams, en deze worden geheten *Slag-aderen*; 2. Welke de vogten van deze Stipjes te rug voeren na 't Harte; deze nu worden genoemt *Aders*. Eindelyk ten 3. Welke de vogten aldaar en aangebragt en afgeſcheiden, eenigen

(a) *Canales.*

(†) BOERHAVE, *in het genoemde Werk*, Cap. IV. De Angiologia, § 52. pag. 387.

gen tyd ſtilſtaande by en in zig houden, als daar zyn de (a) *Boezems*, *Blaasjes*, *Celletjes*, *Klieren*, *Voortjes*, of onder wat naam zy ook mogen voorkomen. Derhalven kunnen wy onder den naam van Vaten, eigentlyk begrypen, alle zoort zoo van Slag-aderen en Aderen, als ook van Blaasjes, Celletjes, Boezems, enz.

14. De Buizen nu, welke de vogten in ons Lighaam omvoeren, zyn van verſcheide zoorten, en van verſchillende afnemende (b) Ordens, en zoo veel, als 'er insgelyks afgaande Ordens of reekzen van Bolletjes zyn, welke onze Vogten uitmaken. Dus kunnen 'er dan eigentlyk vier zoorten van Vaten onderſcheiden worden; te weten: 1. *Bloedvaten*; 2 (c) *Wei-* of *Water-vaten van de eerſte zoort of Orden*; 3. *Water-vaten van de tweede Orden*; welke nog zeer vele tot nog toe onbekende en wel afnemende Ordens onder zig bevatten, tot dat zy ten 4. eindelyk gekomen zyn tot de het (d) *Zenuwvogt voerende Vaten*, welke wel als de *laatſte* vaatjes onzes Lighaams mogen worden aangemerkt.

Maar wy oordeelen, dat niet ondienſtig zyn zal, hier een weinig ſtil te ſtaan, by het onderzoek der Water-vaten, dewyl wy hier omtrent dingen zullen voortbrengen, waar van by de Schryvers, doorgaans of geheel geen of zeer weinig gewag gemaakt word.

15. (†) Wy zeggen dan eerſt, dat alle Watervaten, welke van de Ontleeders, tot nog toe beſchreven en vertoont zyn, alleen maar zuivere Aders zyn; en dat bewyzen wy hier uit, 1. Om dat elke Buis in het Lighaam, welke de Vogten voert uit de engte na de ruimte, een Ader is: maar zoodanig zyn

(a) *Sinus*, *Veſiculæ*, *Folliculi*, *Glandulæ*, *Cryptæ*. (b) *Series*. (c) *Vaſa Seroſa*, *ſive Lympbatica primi generis*. (d) *Liquidum Nerveum*.

(†) Boerhave *in 't genoemde Werk*, § 53. pag. 391.

zyn alle de tot nog toe beſchrevene Water-vaten; want deze voeren hare Vogten uit kleindere in grootere takken. Maar daarenboven ten 2. is een Ader een Buis, waar in zig andere kleindere Buizen ontlaſten: dog zoo wy de Water-vaten beſchouwen, zullen wy zien, dat zy wel alle van onzigtbare Wortels voortkomen, dus zeer dun zyn, en allenskens grooter en grooter worden, te weten door bykoming, van de zydelings voortkomende Buisjes; maar dat uit dezelve uit een grootere Stam in de zydelings voortkomende Vaten niets kan ontlaſt worden. 3. Hebben alle zulke Water-vaten (a) Klap-vliezen; maar die (gelyk alle Ontleeders weten) zyn zeker alleen de Aders eigen; want de Klap vliezen, die men vind in het begin van de Groote- en Long-ſlag-ader, behoren niet tot deze Slag-aders, maar eigentlyk tot de zelfſtandigheid van 't Harte. 4. Is een Ader een vat, het welk 't vogt weer na 't Harte brengt, dog een Slag-ader het tegendeel: Maar zoo wy beſchouwen alle de Water-vaten, welke van LOUWER, VIEUSSENS, RIDLEY in het hoofd ontdekt zyn, zullen wy waarlyk bevinden, dat die haar Water in de (b) Krop-aderen voeren. De Water-vaten van de (c) Borſt ontlaſten zig ook alle en in de (d) Chylvoerder, en in de grootere Aderen van de Borſt: zoo het ons vervolgens luſt HEMSTERHUIS, GLISSONIUS, LOWER, MALPIGIUS, en NUCK intezien over de Water-vaten, zoo van de Onderbuik, als ook van de onderſte Deelen, zullen wy alleszints bemerken, dat alle deze Schryvers (en ook latere Ontleders) ons leeren, dat deze Vaten, of in verſcheide grootere Aders, voornamentlyk in de Hol-ader, Poort-ader, enz. of in de (e) Chylzak, van daar (f) in de Chylvoerder zig op dezelve wys ontlaſten. Op deze wyze zal het dan klaar blyken, dat de Water-vaten, wel-

(a) *Valvulæ.* (b) *Venæ Jugulares.* (c) *Thorax.* (d) *Ductus Pecquetianus.* (e) *Cyſterna Lumbaris.* (f) *Ductus Chyliferus.*

welke van de Ontleeders tot nog toe beſchreven zyn, haar vogt door middel van grootere Vaten, aan het Harte overgeven: hierom mag men ook en uit dit kenmerk en uit de drie voorgaande beſluiten, dat die Vaten alleen maar enkele Aders zyn.

16. Edog gemerkt 'er geen Ader in ons Lighaam is, of zy moet hare Slag-ader hebben, dat is, dat 'er geen Vat zyn vogt na het Hart brengen kan, of het heeft zyn te rug te voerend vogt van een ander Vat ontfangen, (indien men maar de inzuigende Adertjes, waar van in het vervolg zal gehandelt worden, uitzondert); volgt daar zeker uit, dat gelyk wy (a) Aderlyke Water-vaten in het Lighaam vinden, 'er ook zoo Slag-aderen van dezelve zoort of orden zyn. Overmits de Aders, welke haar ontfangen Water na het Hart brengen, het zelve van de tot dus verre beſchrevene Water-vaten ontfangen hebben (gelyk reets gezegt is): daar beneven is bewezen, dat deze Vaten loutere Aders zyn; bygevolg moeten zy 't Water ontfangen van zommige Slag-aders, maar van dezelve zoort; dat is, van de (b) Slag-aderlyke Water-vaten, dewyl deze Buisjes geen bloedvoerende Slag-aders zyn kunnen: want alwaar wy door ons gezigt het begin van EEN Water-vat ontdekken, moeten wy daarom ten eerſten niet denken, dat daar ter plaats deszelfs oorſprong is; dewyl de vergrootglazen toonen, dat 'er nog oneindig kleinder zyn; en men kan de reden, (te weten de proportie) die 'er is tuſſen het laatſte Aderlyk Water-vat, voor het bloote oog zigtbaar, en tusſen het laatſte, door behulp van het vergrootglas zigtbaar gemaakt, ligtelyk opmaken. Maar egter is dit nog het laatſte niet; bygevolg moet een Aderlyk Watervat, uit een onzigtbaar Vat zynen oorſprong nemen: dat het nu zy-

(a) *Venæ Lymphaticæ.* (b) *Arteriæ Lymphaticæ.*

zynen Oorſprong niet heeft, uit de ſtam van een bloedvoerende Slag-ader, word zelfs hier uit bewezen, nademaal, indien dit zoo was, dan de bloedbolletjes, die het vergrootglas leert, dat altyd rood zyn, in deze Ader zouden moeten overgevoert worden; maar dewyl zulks nooit geſchiet, blykt hier uit wederom meer als middagklaar, dat derhalven dit Vaatje, (dewyl het Vat, waar van een Aderlyk Watervat eerſt voorkomt, uit een bloedvoerende Slagader zyn vogt ontfangt, dat veel fynder als bloed is) nootzakelyk veel kleinder is als een bloedvoerende Slag-ader, en by gevolg, dat het is een Slag-aderlyk Water-vat van *de eerſte orden.* Maar, dewyl het eerſtgenoemde zelfs niet zigtbaar is op die plaats, daar het eindigt, zoo veel te minder zal dit laatſte zig daar ter plaats, aan het gezigt vertoonen, ja zelfs niet door hulp van de beſte vergrootglazen, kunnen ontdekt worden, dewyl het doorſchynende is, niet anders als in een Luis, waar in de Vaten doorſchynende zyn, want alhoewel wy van agteren zeker weten, dat in dezelve tallooze Vaten zyn, is het ons egter belet, om derzelver helderheid, dezelve door het vergrootglas te ontdekken.

17. Het luſt ons nu vervolgens ons gevoelen hier over een weinig duidelyker te ontvouwen. Overal waar rood bloed uit een Slag-ader in een Ader overgevoert word, daar komen ontelbare Buisjes voort, en ten minſten zesmaal kleinder, als de Middellyn der bloedvoerende Slag-adertjes, waar uit zy haren Oorſprong nemen: en dat het daarmede zoo gelegen is, zulks leeren de Bolletjes der vogten door vergrootglazen beſchout; dewyl de roode bolletjes, welke niet komen in de zydelings voortkomende Vaatjes, zoo zy met de Water-bolletjes vergeleken worden, zig zesmaal grooter vertoonen zullen, gelyk wy boven aangetoont hebben. En zoo als het bloed, door een bloedvoerend Slag-adertje gevoert, aan de-

deze zydelings voortkomende Buisjes komt, als dan word deszelfs dunſte en vloeibaarſte Deel daarna toegeperſt, de roode bolletjes hier van berooft zynde, (dewyl dit vogt in de zydelings voortkomende Vaatjes, ter zelver tyd invloeit en door dezelve voortgedreven word) gaan regt uit over in een Bloed-ader, welke als deszelfs vervolg, daaraan vaſt is. Voorts noemen wy deze zydelings voortkomende Buisjes, in welke het allerfynſte en vloeibaarſte Deel des bloeds overgaat, (a) *Slag-aderlyke Wei-vaten*, of *Slag-aderlyke Water-vaten van de eerſte orden*; om dat zy namentlyk *de Wei-* of *'t Water van de eerſte zoort of orden*, door eene Slag-aderlyke beweging, dat is, uit de wytte na de engte voeren. Maar naderhand eindigen deze verlengde, en allengskens kleinder wordende Slag-adertjes ieder in een Ader van haar orden, welke in het begin zelfs niet kan gezien worden, gelyk van zelfs blykt, dewyl zy zoo fyn is; dog als meer diergelyke Vaatjes by een verzamelt zyn, en, als zy zoo t'zamenloopen en verëenigt worden, eenen veel grooteren ſtam maken, dan vertoont zig eerſt aan het gezigt dat Vat, het welk wy betoogt hebben (b) een Aderlyk Water-vat te zyn.

18. Maar bovendien meenen wy, dat de Slag-aderlyke Water-vaten, alwaar zy tot Aders van haar orden overgaan, ook zydelings voortkomende Buisjes geven, welke zoo veel kleinder zyn, als de zoogenoemde Slag-aderlyke Water-vaten van de *eerſte zoort*, kleinder waren dan de *laatſte* bloedvoerende Slag-aders, waar van zy voortgekomen zyn, gelyk boven getoont is; die Vaten nu noemen wy *Slag-aderlyke Water-vaten van de tweede zoort*, en zoo vervolgens. Maar wy weten niet, hoe veel afgaande Orders dezer Buisjes 'er zyn; maar dat dit egter zig tot zoo verre uit-

(a) *Arteriæ Seroſæ*, ſive *Lymphaticæ primi Generis*. (b) *Vena Lymphatica*.

uitſtrekt, dat men de Vaten, welke *Zenuvogt voeren*, zonder twyffel voor de aller-kleinſte houden mag. Gelyk nu het roode Bloed uit de bloedvoerende Slag-ader weerkeert in de bloedvoerende Aders, zoo keert ook het Water van de eerſte zoort weder in een Aderlyk Water-vat van de eerſte zoort, maar het Water van de tweede zoort in een Aderlyk Water-vat van de tweede zoort, en zoo vervolgens. Op deze wyze dan, en volgens deze Wet, worden alle de vogten van het Harte door de Slag-aderen in de Aderen afgevoert, en keeren daar van weder na 't Harte.

19. En het was ook zeer nootzakelyk, dat dit in ons Lighaam zoo geſchiede, en dat 'er onnoemelyk veel zeer kleine Vaatjes waren; dewyl, zoo wy de Huid, Pezen, Vliezen, Beenderen, enz. beſchouwen, wy waarlyk weinig, ja naauwelyks eenig rood bloed in deze deelen zullen vinden; zy worden egter gevoed, en groeijen op geen andere wys als de andere Deelen, alwaar overvloedig rood bloed is: dog zulks kan in die Deelen niet geſchieden, ten zy derzelver Water-vaten vervult worden, en dat uit dat Waterig vogt, aan behoorlyke plaatzen, zoo veel gevoegt en met dezelve verëenigt word, als 'er verloren is; maar zal zulks geſchieden, zoo moet dit vogt aan alle ſtippen des Lighaams gehegt worden. Waarom ook in het begin der formering van de Vrugt, in het geheel geen rood Bloed gevonden word; nogtans is 'er geen tyd, waar in een Menſch zoo ſchielyk aangroeit, als in die tyd. Ja waarlyk, zoo wy de zaak wel nagaan, de vergrootglazen zullen ons leeren, dat het grootſte gedeelte van een volwaſſen menſchelyk Lighaam zonder Bloed is; en by gevolg dat het t'zamengeſtelt is uit Water- en Zenu-vaten. Eindelyk is aan te merken, dat een Lighaam zig niet zoude kunnen buigen, nog buigzaam blyven, ten zy het uit oneindig kleine Deeltjes beſtont; dog diergelyke Deeltjes zyn de Bloedvaten niet, maar veel eer zulke,

ke, welke een veel dunder vogt als Bloed voeren: het welk zelfs duidelyk blykt in de Huid, welke de buigzaamſte van alle de Deelen onzes Lighaams is; want daar worden (zoo als reets gezegt is) nauwelyk Bloed-vaten, maar kleindere, te weten Water-vaten gevonden: want, gelyk van zelfs blykt, hoe dunder de Vaten worden, hoe gemakkelyker wy een Deel uit dusdanige Vaten gemaakt buigen kunnen; maar uit deze beſtaat byna 's menſchen geheel Lighaam, overmits de grootere Vliezen daarom alleen buigzaam zyn, om dat zy uit de kleinſte Buisjes t'zamengeſtelt worden, en zoo is het ook met de overige gelegen.

20. Dog alhoewel wy niet weten, hoe veel zoorten of orders van Water-vaten 'er zyn, gelooven wy egter dat derzelver onderdeeling veel vervolgt, ja ook veel verder als gemeenelyk gedagt word, en dat derzelver verſcheide Ordens, op dezelve wys, en op gelyke wet afnemen: En alzoo is het te denken, dat, *by voorbeeld*, als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat *van de eerſte zoort*, zesmaal kleinder is als de Middellyn van de *laatſte* bloedvoerende Slagader, zoo als boven, volgens de Proeven van Leeuwenhoek aangeteekent is, dan ook de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van *de tweede zoort* of *orden*, zesmaal kleinder is als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van de *eerſte zoort*, en diensvolgens dat het zes en dertigmaal kleinder is, als de Middellyn van de *laatſte* Bloedvoerende Slagader. Ja wy zyn ook van gedagten, dat diergelyke onderdeeling voortgaat, tot dat alle de Vaatjes gelykformig klein, en de vogten ook op een gelyke wyze verdeelt zyn, zoo dat, gelyk reets gezegt is, alle deze ten laatſten eindigen in Vaten zoo klein, als de *Oorſprongen* der Zenuwen zyn; vermits wy niet denken, dat 'er Vogten en Vaten in ons Lighaam zyn, welke fynder zyn als dit Zenu-vogt en de Buisjes, die dit voeren.

Gevolg. Dus blykt het dan duidelyk, dat 'er in dezen zin overal Zenuen zyn; en deze waarlyk komen niet alleen uit de Herzenen en 't Rugmerg voort; maar ook overal uit de laatſte Slag-aderlyke Water-vaatjes.

Voorts wanneer wy zeggen, dat 'er overal Zenuen zyn, en dieswegen, dat 's Menſchen geheele Lighaam daar uit beſtaat, zullen wy 'er een zekere bepaling moeten byvoegen; te weten, dat het hetzelve is, of die Buisjes haar vogt nog omvoeren, of dat zy al t'zamengegroeit en vaſt gemaakt zyn: en zulks moet men wel dus opvatten, dat namentlyk de onvolwaſſe Vrugt, wanneer zy in de Baarmoeder begint geformeert te worden, dan nog maar alleen uit *Zenuen*, of *zeer kleine* vogt voerende Vaten t'zamengeſtelt is; maar dat naderhand zeer veele van deze Buisjes, of kleine Vaatjes aan malkander groeijen, zig verëenigen en vaſt worden. Want in vervolg van tyd, (†) worden uit de Vaten 1. de vliezen, uit de Vliezen 2. de Krakebeenderen, uit deze eindelyk 3. de Beenderen gemaakt. Hoe nu vervolgens de *kleinſte*, *grootere*, en *allergrootſte* Vliezen uit de Vaten gemaakt worden, zulks is reets overvloedig verklaart; dewyl aldaar zeer duidelyk bewezen is, dat het kleinſte Vlies alereerſt uit geheel Aardagtige vaſte en langagtige Vezelen gemaakt word. Maar hier doen wy by, dat een Vezel ook uit een Vat gemaakt word, (het zy dat dit Vat alleen maar uit Vezelen, het zy dat het uit vaatagtige Vliezen beſtaan hebbe); en dat op driederlei wys, te weten, 1. Zoo het Vogt, het welk een afſtand maakte tusſen de eene en andere zyde, uit een Vat geperſt word; 2. Zoo de zyden van dit Vat tot malkander gedrukt worden; 3. Zoo deze Zyden zig verëenigen en aan malkander groeijen. Ter dezer Oorzaak dan, als deze drie hoedanigheden te gelyk daar zyn, kan 'er uit een Vat een Vezel

(†) Boerh. *in het genoemde Werk, van § 277. ad § 290. Cap. de Oſteogeneli.*

zel gemaakt worden; welke wel des te veer-agtiger zyn zal, hoe meerder deszelfs dikte overtreft de eerſte Vezel, welke dat vat met de andere t'zamen verëenigde Vezelen t'zamenſtelde. Laten wy dus, *by voorb.* onderſtellen, dat het *kleinſte* Vat in (a) eene onvolwasſe Vrugt beſtaat uit 1000 Vezel-draatjes; zoo 'er nu al het vogt uitgeperſt word, de Zyden tot malkander gedrukt worden, en zoo gedrukt aan malkanderen groeijen, dan zal 'er uit dit Vat EEN Vezel voortgebragt worden; derhalven zal 'er uit duizent Vezelen alleenlyk EENE (Vezel) gemaakt worden: maar de Veer-kragt zit altyd in een iegelyk dezer Vezelen; diensvolgens moeten zy alle, ieder in het byzonder, door haar eigen kragt nog werken: hierom zal die Vezel duizentmaal veer-agtiger, en ten aanzien van haren ſtand ook zoo veel vaſter zyn, dewyl zy uit duizent andere t'zamengeſtelt is; en zoo vervolgens. Derhalven zien wy hier uit, dat byaldien eenig Vlies uit diergelyk een Weefzel van Vaten beſtaat, zoo dat veele vaten Vezels worden, het dan vaſter, harder, witter, meer veer-agtig worden zal, en dus zal het nu een Kraakbeen zyn; want dit (Kraakbeen) word gemaakt, als 'er veele uit de vaatjes, welke door haar Weefzel het Vlies t'zamenſtelden, niet meer Vaten blyven, maar aan malkander groeijen en vaſt worden: Waar over MALPIGIUS kan nagezien worden, die toont, op hoedanig een wys (b) *de Witte Ster*, in de nog vliezig zynde Beenderen gemaakt word. Vervolgens worden 'er in dit Kraakbeen, als het op deze wys uit een vlies voortgebragt is, eenige lagen gemaakt uit de toegedrukte Vaten, en te gelyk zyn 'er andere lagen van Vaten, die nog niet toegedrukt zyn, maar welke de overige reets gedrukte Vaten insgelyks drukken; want door deze vloeijen vogten, die in die Vaten kloppingen of polsſlagen verwekken: Diensvolgens word het Kraakbeen op

(a) *Embryo.* (b) *Stella Alba.*

deze wyze plaatſche-wys gemaakt, dus dat 'er tusſchen de plaatjes altyd vogt voerende Vaatjes zyn. Maar als deze Kraakbeenige lagen, meer en meer tegen malkander gedrukt worden, worden zy eindelyk een zeer hard, vaſt, en droog Lighaam, het welk men *een Been* noemt. Wy hebben dan gezien, dat *een Been* waarlyk eerſt verëenigt en t'zamengeſtelt word uit vele Vliezen, welke *plaatſche-wys* op malkander lagen, en waar van zommige al vaſt gegroeit waren, en dus vaſte plaatjes maakten, tusſchen welke egter nog holligheden waren, alwaar eenige vogt-voerende Vaten veilig verborgen wierden. Dewyl 'er dan tusſchen deze Plaatjes op de eene plaats kleinder, en op de andere plaats grooter Vaten loopen, hierom is het, dat zy op zommige plaatzen in het kort vaſt en hard worden, maar op andere niet. Want in die plaatzen, waardoor grootere Slag-aders loopen, (dewyl het vogt door dezelve, en ſnelder en in grooter meenigte voortgeperſt word) aldaar ontſtaat ook een grooter uitzettinge van Deelen, tusſchen welke zy haren loop vervolgen, als wel elders; waar door veroorzaakt word, dat deze lagen, tusſchen welke de grootere Slag-aderen doorgaan, meer van malkander wyken: zoo dat 'er op deze wyze zommige groeven uitgeholt worden, welke bygevolg in het begin niet in het Been waren, maar bevonden worden, dat zy lang na dat het Been geformeert is, daar in gemaakt zyn. Voorts zyn de Beenderen vaſter in het midden, als aan de (a) Uitſteekzels. dewyl zy in het midden altyd eerſt beginnen hart te worden: want Clopton Havers heeft aangetoont, dat daar ter plaats de grootſte Slag-ader loopt; waar van aldaar, en de grootſte Klopping, en ook de ſterkſte Drukking, der naaſt gelegene lagen voortkoomt; dus dan begint 'er op de genoemde plaats aller-eerſt uit een Vlies een Kraakbeen te worden.

Maar

(a) *Apophyſes.*

Maar omdat dezelve Slag-ader in hare drukkinge voortgaat, daarom zyn de Beenderen in het midden ook zeer hart en gebonden; maar teffens zeer dun, dewyl zy daar ten eerſten verhart worden, en in de Kinderen niet meer groeijen, terwyl nogtans de overige Deelen der Beenderen, middelerwyl nog uitgerekt worden. Zoo nu iemand hier van meer weten wil, die zie hier over na 1. (a) *De Beenderwording der Vrugten van* THEOD. KERKRING, als ook (b) *het Ontwerp der Menſchwording* van denzelven Schryver: 2. MALPIGIUS zoo in zyne (c) *laatſte Werken*, als in zynen *eerſten Brief aan* SPONIUS, en eindelyk in deszelfs verhandeling (d) *over een gebroeit Ey en over de formering van een Kuiken.* 3. LE CLERCQ in een Boek welkers Opſchrift is, *Oſtéologie exacte & complette*, dat is, *Naukeurige en Volkome Beſchryving der Beenderen*; alwaar eenige uitmuntende aanmerkingen over de formeringe der Beenderen, in een Vrugt gevonden worden, welke genomen zyn uit de Lesſen van dien onvergelykelyken Parysſchen Ontleder en Koninglyken Hoogleeraar JOS. DU VERNEY. Laten dan de tot hier toe verhandelde zaken over deze ſtoffe genoeg zyn; op dat wy van dezen uitſtap op den weg, en dus tot ons doelwit wederkeeren.

21. Eindelyk is aantemerken, dat de laatſte Slagaderlyke Water-vaatjes, op twederlei plaatzen in ons lighaam met opene Mondjes eindigen; te weten, 1. ten dele buiten het lighaam, in de huid; 2. ten dele in de holligheden binnen het Lighaam. Maar dit Water, het welk in de holligheden des Lighaams word uitgeſtort, wazemt ook ten dele door Mond, Neusgaten, enz. na buiten uit, en verdwynt in de Lugt; dog ten dele, nadat het zyn werk verrigt heeft, word het

(a) *Oſteogenia Fœtuum.* (b) *Ichnographia Anthropogeniæ.* (c) *Opera Poſtuma.* (d) *Tract. de Ovo incubato, & de formatione Pulli.*

het van de Inzuigende Adertjes (die niet alleen in de huid; maar ook in alle inwendige Holligheden overal te voorſchyn komen, zoo als de Onderzoekers der Dierlyke Huishouding, Voornamentlyk BELLINUS en VIEUSSENS door hare Proeven beveſtigt hebben) weer opgenomen, en keert in en door de Aders weder na het harte, ten einde wederom het Werk van Omloop en Affcheiding te verrigten: want dewyl volgens de Les van HIPPOCRATES en de Proeven van SANCTORIUS, 's Menſchen gehele Lighaam (a) *Uitwaaſſemende, en Inzuigende is*, volgt dieswegen, dat zoo de huid zelfs, als alle de Vliezen, die holligheden in het Lighaam maken, overal en altyd, zoo lang een Menſch gezont is, zeer fyne Vogten en *Uitwazemen* en *weder Inzuigen.*

22. Vervolgens is, uit het gene boven aangehaalt is, overvloedig betoogt, dat 'er geen punt in het Lighaam is, het welk niet *Vaatagtig* is, zoo als ook door Proven kan bewezen worden. 1. Want geen deel des Lighaams is 'er, uit welkers wonde, hoe klein ook, hoedanig van allerkleinſte Spelden en Vliegen angels pleegt geſtoken te worden, geen Vogt zal uitvloeijen. 2. Voorts leren de vergrootglazen, dat die blaren, welke door oplegging van Spaanſche Vliegen overal in het Lighaam plegen verwekt te worden, niet anders zyn, als een verzameling van zeer vele kleine Vaatjes, die ter dier tyd in *een* eindigen; en zulks bewyzen ook genoeg de (b) Zuure, en Alcaliſche zouten, en brandinge des vuurs. 3. Ook blykt zulks uit de Sanctoriaanſche Uitwazeming, welke hoewel zy zoo fyn is, dat zy door het vergrootglas niet kan gezien worden, egter door middel van een Spiegel, dewelke door het gedurig Uitwazemende Sanctoriaanſche vogt nat geworden is, kan waargenomen worden.

23. Ja

(a) *Exſpirabile & inſpirabile.* (b) *Sales acidi & alcalini.*

23. Ja de Beenderen zelfs beſtaan ten deele uit een verzameling van zeer veele met vogt gevulde Vaatjes, welk (vogt) uit de kleine Slag-aderen daar in ontlaſt word: want zoo men Was ſpuit in (a) de Onderſleutelbeens Slag-ader, dan worden de Beenderen van den Arm ten eerſten rood; dewyl het ingeſpuite Was het bloed in groote menigte voortdryft in het Beenvlies, en van daar in de Oppervlakte der Beenderen, welke, als zy door het bloed opgezwollen is, nootwendig rood word: Desgelyks is bevonden, dat het wit van het Oog vaatagtig en bloedvoerenden is; ook is door middel van het vergrootglas het zelve maakzel ontdekt in de dunſte Vliezen, en in de Worteltjes der Nagelen en Hoornen, en in alle de kleine deelen. Indien dit nu zoo geſtelt is in de zeer dunne en verre van het hart gelegene deelen, hoe veel te meer mag men het zelve verwagten in die deelen, die naaſt aan het hart leggen.

24. Ider Vat heeft zyn holte en kanten, die t'zamengeſtelt worden uit een Weefzel van *kleindere* vaten, welkers kanten wederom uit nog *kleindere* gemaakt worden, en zoo vervolgens, gelyk reets gezegt is; tot dat men koomt tot de *kleinſte en laatſte* Vaten, wier holligheden zoo klein zyn, dat zy den invloed aan geen andere als zeer fyne vogten toelaten, zoo dat zy bykans als niet aanwezig kunnen gehouden worden. Dit [te weeten, dat de kanten of zyden der *grootere* Vaten uit *kleindere* vaatjes gemaakt zyn] word ook beveſtigt, 1. Met de Proeven van Ruysch; want zoo men rood Was met groote kragt in een Slag-ader Spuit, zullen deszelfs oppervlakten overal rood worden. 2. In de Dieren, die met een Strop gewurgt zyn, keert het bloed het welk door de (b) Hals-ſlag-aderen loopt, de doorſtraling door de Aders belet zynde, weer te rug, en ſtilſtaande in de *kleinſte* vaten, blaaſt het dezelve op en maakt ze rood.

(a) *Arteria ſubclavia.* (b) *Carotides.*

rood. 3. Het zelve zal zig ontdekken in een ſterk gebondene Slag-ader van een levendig Dier.

25. De *kleinſte* Vaten hebben een bepaalde groote, anders zouden zy tot in het oneindige verdeelt kunnen worden; en dus bepalen zy zoo wel alle de deelen des Lighaams als ons zelfs, gelyk boven reets gezegt is.

26. De bepaling der Vaatjes word veroorzaakt door de gedurige drukkinge van de Lugt op ons Lighaam; want zoo de kragt van de Lugt overtreft de kragt van tegenſtand, die het daar in (te weten in de vaatjes) bevatte vogt heeft, vallen de zyden der vaten terſtont toe: waarop de *toegroeijing* volgt: zoo worden eenige grootere vaten, te weten, (a) de Navelvaten, (b) het Eironde gat, (c) het Pisvat, enz. binnen weinige dagen na de geboorte tot Banden: zoo worden de nagelen en hoornen voortgebragt uit de toe- en vaſt gegroeide uitëindens der Slag-adertjes: ook is (d) het Eelt zynen oorſprong ſchuldig aan de vaſte verëeniging van zeer veele vaten. Indien dit nu in *grootere* Vaten pleegt te geſchieden, hoe veel ligter kan het in de kleinſte voorvallen.

27. Dog *de laatſte* Zyden van alle vaatagtige Buisjes, het zy dat het Slag-aders, of Aders, of Watervaten, of (e) Vet-buisjes zyn, of onder wat naam zy voorkomen, zyn *Zenuägtig*, en de *Zenuën* gelyk, en in deze geſchiet de ware Voeding der vaſte Deelen.

28. Waarom ook de laatſte Vezeltjes van alle vaſte Deelen in ons Lighaam louter *Zenuägtig* zyn; want deze worden t'zamengeſtelt uit verëenigde en door toegroeijing vaſt gewordene Zenuën: (uitgenomen die Deelen, die uit geſtremde vogten t'zamengeſtelt zyn, hoedanige zyn (f) de Slymproppen en verſteende Stremzels, enz.) en dit kan genoeg bewezen worden. Want (gelyk MALPIGIUS ontdekt heeft, en daarna LEEUWENHOEK) het eerſte beginzel onzes Lighaams

(a) *Vaſa Umbilicalia.* (b) *Foramen Ovale.* (c) *Urachus.* (d) *Callus.* (e) *Ductus Adipoſi.* (f) *Polypus.*

haams is maar *een Worm*, die in de Baarmoeder eerſt het Rugmerg formeert; het welk daarna door aanwas van vyf doorſchynende Waterbobbels vermeerdert word, welk (a) de Quabben van de groote Herſenen worden, waar aan de Oogballen groeijen; naderhant koomt uit het midden van dit (b) *gevaarte* (gelyk HET MALPIGIUS noemt) een kromme pyp te voorſchyn, welke vervolgens vier oneffenheden krygt, die met 'er tyd gebogen worden, en het Harte maken; naderhand worden de Bekleedzelen van de Borſt en Beenderen allengskens voortgebragt; Hierna worden de Lever, Mild, enz. geformeert, en eindelyk komen de ſlymige Vezeltjes voort, die het geheele Lighaam bekleden. Waar uit blykt, dat alle deze vaſte vezeltjes uit het rugmerg voortkomen; en het is waarlyk verwonderenswaardig, dat zulke harde Lighamen uit zoo een zagt beginzel, als het rugmerg is, haren oorſprong hebben; zoo dog worden uit zagte zenuen harde hoornen en nagelen, enz. Maar zoo men den geheelen klomp van de groote Herzenen, en (c) het rugmerg vergelykt met den Klomp van alle de overige vaſte Deelen, zal dezer klomp niet grooter voorkomen, als dat hy van de groote Herzenen en 't rugmerg kan voortgebragt worden. Voorts, dewyl alle de deelen *Vaat-agtig* zyn [het zy dat die vaatjes waar uit zy beſtaan vogt in zig houden, of niet, dat is, dat zy al toe gegroeit zyn], dat alle Vaten haren oorſprong van de peezen des harts hebben, dat deze beſtaan uit *Zenu* draden, en dat de bekleedzelen der Klieren, en Ingewanden ook t'zamengeſtelt worden uit de Bekleedſelen der Bloedvaten, dat de Beenderen uit de Vliezen voortgebragt worden, die allengskens verhardende eerſt tot Kraakbeen en daarna tot been worden, dat de Vliezen ook gemaakt worden, uit de *kleinſte* verëenigde Vaatjes, die *uit Zenuen* beſtaan, gelyk boven in het byzon-

(a) *Lobi Cerebri.* (b) *Carina.* (c) *Medulla Spinalis.*

zonder aangetoont is; blykt hier uit overvloedig, dat elk deel van ons geheele Lighaam *Zenuagtig* is: waar uit twee GEVOLGEN vloeijen.

I. GEVOLG. Ider Lighaam werkt op de vaſte Deelen onzes Lighaams; derhalven botſt het, of tegen de *Zenu pypjes*, of tegen deelen, die uit *Vaſtgegroeide Zenuen* t'zamengeſtelt zyn.

II. GEVOLG. Bygevolg werkt de geheele kragt der Geneesmiddelen, voor zoo verre zy werkt op de vaste Deelen, in zoo verre zy geöeffent word of op de *Zenuen*, of op die deelen, die uit toegegroeide *Zenuen* voortgekomen zyn.

§ II.

Van (a) *de Eigenſchappen der Zenuen.*

(b) BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. In de *kleinſte* Vaten word de Evenredigheid van het vaſte tot het daar in bevatte Vloeibare deel zoo veel grooter, als de Vaten *fynder* worden; waarom de buitenſte Deelen vaſter zyn, dewyl zy uit zeer veele en zeer fyne Vaten beſtaan.

II. VOORSTEL. Hoe de Vaten in ons Lighaam *kleinder* zyn, hoe de punten van aanraking meerder worden tuſſchen de kanten der Vaten en de oppervlakke van de daar voorby vloeijende Vogten: want in de kleinſte vaten botſt de oppervlakte van een bolletje bykans overal tegen de kanten van de Vaten.

GEVOLG. Waarom 'er in de *grootſte* Vaten minder botzing is, en in de kleinſte meerder.

III. VOORSTEL. Hoe de Vaten kleinder worden, hoe de kragt van het vaſte Deel op het vloeibare meer toeneemt; dog hoe zy *grooter* worden, hoe die kragt meer vermindert word; door *de Kragt* nu verſtaan wy

(a) *Propriétates Nervorum,* (b) *Theoremata.*

wy hier het vermogen om de beweginge mede te deelen: Dat dus betoogt word. Het blykt uit de Werktuigkundige proeven dat, het overige gelyk geſtelt zynde, de kragt van elke vaſte Klomp, is tot de kragt van eenen anderen *Vaſten Klomp*, van wat aart die ook zy, gelyk de digtheit, of menigte der Stoffe is tot de digtheid; voorts gelyk de kragt, alzoo is ook de tegenſtant van het eene Lighaam tot de tegenſtant van een ander Lighaam in dezelfde rede (te weten, gelyk de digtheid van het eene tot de digtheid van het andere) het overige gelyk geſtelt zynde. Derhalven, dewyl de evenredigheid van het vaſte tot het daar in bevatte vloeibare Deel des te meer aangroeit, hoe de Vaten kleinder worden, (gelyk in dit Bespiegelend Voorſtel geſtelt word) blykt de waarheid van dit Bespiegelend Voorstel duidelyk.

IV. Voorstel. De kragt van het laatſte *Vaſte Deel* op het daar in bevatte Vloeibare is niet anders, als die poginge, waar door het zig tragt te vernauwen; want door die poginge word de beweginge der Vogten bevordert: want hoe meer de Vaten verlengt worden, hoe meer zy haar kragt oeffenen op de vogten, en dat om deze reden, om dat, hoe zy meer verlengt worden, hoe ook der zelver middelyn kleinder word: het welk op deze wys (*volgens Fig.* 7.) betoogt word. Laten A. G., en C. H. twee evenwydige lynen zyn tot in het oneindige uitgeſtrekt, en laten A. C. B. D malkander evenwydig zyn; van desgelyken ook C. E. D. F.; laat dan uit het punt C. tot B. een Lyn C. B. getrokken worden, en uit het punt D. tot E. een Lyn D. E; zoo blykt het uit Euclides (1 *Boeks* 35 *Voorſtel*) dat de Raam A. B. C. D. gelyk is aan de Raam C. E. D. F; desgelyks dat den driehoek B. C. D. gelyk is aan den driehoek C. D. E; maar dat de Zyden van de Raam A. B. C. D. en de Zyden van den driehoek B. C. D. kleinder zyn als de Zyden van den Raam C. E. D. F, en van den driehoek C. D. E;

en zoo vervolgens. Het zelve kan ook (a) van de Rolrondten en (b) Kegels, die gemaakt worden door omwindinge dier effene Oppervlaktens rondſom hare eendaantige Zyden, betoogt worden. Dewyl dan alle Vaten des Lighaams of (c) *Rolrond* of *Kegelwys* zyn, blykt het overvloedig, dat die Vaten des te meer vernauwt worden, hoe zy langer worden. Zoo dat al de Kragt der *kleinſte* vaſte Deelen, op het daarin bevatte vloeibare, afhangt van de Kragt, welke deze vaſte Deelen of Vaten vernaauwt.

V. Voorstel. De Kragt van alle *de grootere* Vaten ſpruit uit de verëenigde Kragt der *kleinſte* Vaatjes; want elke Slag-ader heeft hare Kragt van haar Zyden, die uit de kleinſte Vaten t'zamengeſtelt zyn.

VI. Voorstel. Alle voeding, of herſtellinge van het verlorene, alle aanwas, of vermeerdering van een vaſte Vezel, geſchiet alleen in *de kleinſte* Vaten, te weten in de *Zenu-vaten*, dog niet in *de grootere*, als in Slag-aders, Aders, Klieren, Water-vaten en Vetbuizen; nadien de vermeerdering en aangroeijing *der grootere* vaten geheel en al afhangt van de uitzetting der *kleindere* Zydelings voortkomende Vaten, welke zyn *Zenu-pypjes*. Derhalven geſchiet de voeding, die door hegting van een zeker Deel, op de plaats van het verlorene Deel geſchiet, in die kleinſte Buisjes, uit welke de grootere beſtaan. Waar uit volgt, dat alle Geneesmiddelen, hoedanig zy ook zyn, het zy *Vervullende*, het zy *Ontledigende*, het zy *Bloedzuiverende*, alleenlyk werken op die kleinſte Deelen.

VII. Voorstel. Alle verandering der vogten, geſchiet in *de kleinſte* Vaten, en is *aan het vermogen* der kleinſte vaatjes toe te ſchryven; zy hangt ook eenigermate af, van den aart der vogten zelf, die door die Vaatjes loopen.

VIII. Voorstel. Alle de Zyden der buigzame Buizen, zyn met een vermogen voorzien, waar door de

(a) *Cylindri.* (b) *Coni.* (c) *Cylindrica.* (d) *Conica.*

de Deelen, tot malkanderen tragten te komen, om korter te worden, door de directie of rigtings-lyn, welke aan een Vezel toegekent word; en die Kragt word gevonden in elk punt van een Vezel.

IX. Voorstel. Die Kragt, waar door de Deelen zig tragten *t'zamen te trekken*, word bedwongen en tegengeſtaan van de punten, aan en tegen welke de Vezel gevoegt word, te weten van het uitzettend Vog.

X. Voorstel. Deze Kragt werkt waarlyk en natuurkundig, op die tyd als de Vezel ſchynt te ruſten. *By voorb.* (in *Fig* 8.) Laat A een zeker vaſt punt zyn, waar aan een ſnaar A. B. hangt, aan welkers eind een gewigt D vaſt is, het welk die ſnaar zeer uitrekt. Laat eenig ander ligt gewigt vaſt gemaakt worden, aan het het punt E. van een andere ſnaar, die vaſtgehegt is aan het punt C. van de eerſte ſnaar, en loopt over een vaſt gemaakte Katrol, die dit gewigt dus ophoud, onder dit beding, dat de Kragt van de eerſte ſnaar overwind de Kragt van het gewigt E, zoo dat die daar van in het geheel niet, of ten minſten zeer weinig gebogen word: Laat, dit dus geſtelt zynde, die eerſte Snaar met een zeer ſcherp mes doorgeſneden worden, tuſſchen de punten C. B, en dus even onder het punt C, zoo dat men door het ſnyden geen beweging aan de Snaar maakt: Dan zal het bovenſte Deel A. C. zig terſtont t'zamentrekken, en het gewigt E. over de Katrol een weinig doen ryzen. Het blykt dan, dat de Snaar voor het doorſnyden hare t'zamentrekkende Kragt oeffent, ſchoon zy, wegens het aangehange gewigt, zig zelfs werkelyk niet heeft kunnen t'zamentrekken. In *Fig.* 9. laten A. B. twee vaſtgemaakte punten zyn, tuſſchen welke een zekere Snaar zeer ſterk geſpannen is. Laten aan die Snaar op de punten C. D. twee draden C. F. en D. E. vaſt gemaakt worden, aan welker eindens de gewigten F. en E. moeten vaſtge-

hegt worden, welke dat van de tafel G. onderſteunt worden; en laten H. I. twee Katrollen zyn, welke dat de Snaar A. B. zeer ligt vaſtmaakt: Laat, dit dus geſtelt zynde, de Snaar op dezelve wys als boven (in *Fig.* 8.) doorgeſneden worden, en dat in het punt K, te weten in het midden tusſchen die daar aan vaſt gemaakte draden: Als dan zullen beide de Deelen K. A. en K. B. van de doorgeſnedene Snaar, zig t'zamen en te rugtrekkende na hare vaſte punten A. en B., de gewigten E. en F. over de Katrollen H. en I. een weinig opligten. Dezelve *t'zamentrekkende Kragt* der Vezelen is 'er in ons Lighaam, gelyk in een overdwers doorgeſnedene Vezel te zien is, want zy trekt zig t'zamen na hare vaſte punten: dat ook de oorzaak is, waarom de aan ons Lighaam toegebragte Wonden plegen te gapen.

XI. Voorstel. Die Kragt, waar door elk Deel des Lighaams zig tragt t'zamentetrekken, word in evenwigt gehouden, van die *tegenwerkende* Kragt: want alle Deelen hebben die t'zamentrekkende Kragt; en dewyl zy na tegengeſtelde punten trekken, zyn zy zig zelve wederzyds *tegenſtanders*.

XII. Voorstel. Het *evenwigt* van die t'zamentrekkende Kragt, in ons Lighaam, hangt af van den evenredigen invloed van Vogt en deszelfs Aandrang, in en op alle de Deelen, zoo dat 't die Deelen gelykformig uitzet.

XIII. Voorstel. Al wat derhalven op de een of andere plaats, de (a) *Bewegings-kragt* van den invloet van 't Vogt verandert; zoo dat het niet eenparig vloeit in alle de Buizen; en al wat *het evenwigt* van tegenſtant in de Buizen wegneemt, zulks neemt het ook in het geheele Lighaam weg: En dit is de rede, dat 'er twee oorzaken van dit evenwigt zyn, te weten, *de wederſtand der Buizen*, en *den invloed van Vogt*.

XIV.

(a) *Momentum.*

XIV. Voorstel. Terstont als in eenig Deel des Lighaams *het evenwigt* word weggenomen, zoo ondergaan *de* (a) *open- en toegaande Bewegingen* ook *verandering*, eerst in die plaats, daarna door het geheele Lighaam, of die bewegingen welke geschieden, als eenige Buizen, meer als na gewoonte uitgezet zynde, zig t'zamentrekken; en dit hangt af van de Overmagt der tegenstant, boven de Kragt van den invloed der Vogten; en word verbroken, zoo dikwils de kragt van den invloed overwint de kragt van tegenstant.

Gevolg. Derhalven kan het voornaamste van alle de Kragten afgeleid worden na een Deel; en dus blykt het, dat 'er een zekere nieuwe Beweginge in dat Deel ontstaan kan.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Scherpe Lighamen.*

1. Nooit word het (c) *Evenwigt* van (d) de open- en toegaande Beweginge, in ons Lighaam, meer weggenomen, dan wanneer eenig *Scherp Lighaam*, in de Holligheid van een aller-kleinst Vaatje dringt, en zig aan deszelfs Binne-zyden hegt, en en daar in vast blyft steeken.

2. De Scherpe Lighamen, gelyk de vergrootglazen leeren, bestaan uit zeer Spits-eindigende Priempjes, of op een Scherp-eindigende wyze zoo gevoegt als een Mes, of Zwaard; waarom zy in de kleine tegenstands punten, gelyk een Beitel, kunnen knagen, steeken, en snyden.

3. Zoo 'er een *Scherp Lighaam* aan de binnezyde van eenig vaatje gehegt is, word die geheele kragt van het invloeijende Vogt, het welk op verscheidene punt-

(a) *Motus Oscillatorii.* (b) *Acria.* (c) *Æquilibrium.* (d) *Motus Oscillatorius.*

punten van de zyde pleegde te werken, bepaalt op dat eene punt, daar het *Scherp Ligbaam* ingedreven is; en hier uit word de ſtuiptrekking van dit buisje veroorzaakt. Dat dus bewezen word volgens *Fig.* 10. Laat A. B. C. een gedeelte van een zeker vaatje zyn, waar in de onderſcheide lynen den loop van 't Vogt door de Buis bepalen. De Lyn uit D getrokken ſtoot of botſt tegen E; welke uit F getrokken word botſt tegen G, en zoo vervolgens: Maar alle deze lynen worden hier geplaatſt, even als of het vogten waren, die met een gelyke kragt invloeijen, en voordryvende punten zyn, welke botzen tegen de zyden der vaten, en dezelve gelykformig uitzetten: En dewyl een buis met een t'zamen trekkende kragt voorzien is, trekken die punten zig gelykformig toe, en wederſtaan de uitzettinge; en zoo word de open- en toegaande beweging bewaart. Maar zoo wy onderſtellen, dat eenig ſcherp Lighaam, gelyk H. I., gedreven is in het punt J. van de binnenzyde van het vaatje, zal het geenzins van het invloeijende vogt uit dit punt kunnen weggenomen worden; nadien het zooveel geperſt word van de kant B. H., als het te rug geperſt word van de kant H. C.: Ter dezer oorzaak zal al het vogt, dat tuſſchen B. H. bevat word, botzen tegen de Oppervlakte H. I., en deze zal uitſtaan alle die kragt, welke van de geheele lengte van I. tot K. en van alle deszelfs punten heeft moeten gedragen worden; maar de geheele kragt, die geöeffent word op de Oppervlakte H. I., word medegedeelt aan het punt I., het welk, dewyl de buis buigzaam is, moet wyken, nadien het meer gedrukt is, als de overige punten van dezelve zyde: En dewyl de Buis veeragtig is, herſtelt zy zig, hoe meerder zy gedrukt word, met des te meerder kragt; waar door te weeggebragt word, dat *het evenwigt* van de Open- en toegaande beweging verbroken word, en het vaatje Stuiptrekkige bewegingen krygt. De lig-

hamen

hamen die deze uitwerking kunnen voortbrengen, zyn voornamentlyk de vlugge en vaſte *Scherpe* zouten, en de doorvreetende *Deeltjes* der Metalen, welke kwetzen om de figuur, die zy hebben, gelyk dusdanig een wigge of beitel H. I., dog niet voor zoo verre zy de vloeibare, maar voor zoo verre zy de vaſte Deelen aandoen.

Uit dit betoog vloeijen deze WAARHEDEN, of GEVOLGEN, te weten,

I. GEVOLG. Hoe het vaſtzittende Deeltje ſtyver of min buigzaam is, en hoe het dieper ingedreven word, hoe de uitwerkinge erger en heviger zyn zal: Dit is ook de reden dat de Metaal-deeltjes tot een ſcherpe figuur gebragt, by Voorb., (a) Opgehevene bytende, en (b) Roode Neergeplofte Quik, enz. in onze Lighamen veel geweldiger uitwerkingen hebben, als allerhande deeltjes, die uit planten, of dieren genomen zyn; want de eerſt genoemde zyn veel ſtyver als deze laatſte, en worden om de meerder zwaarte in de zyden der vaten dieper ingedreeven.

II. GEVOLG. Hoe een deeltje zwaarder is, hoe geweldiger deszelfs uitwerkinge zyn zal, en langer duren zal, om de zoo bygebragte reden.

III. GEVOLG. Hoe de kragt van het vogt in het deel B. H., het overige gelyk geſtelt zynde, grooter is, hoe de uitwerkinge van het vaſtzittende Deeltje heviger is, en hoe het dieper ingedreven word: hier uit volgt, dat de kragt van het harte zeer veel doet om dit *ſcherpe Lighaam* H. I. aantezetten tot een prikkelende beweginge.

IV. GEVOLG. Alwaar den *Invloed* der vogten in de Vaten ophoud, daar gaat ook alle kragt zoo der Geneesmiddelen, als der Vergiften te niete: Dat is de reden, waarom een (c) *Brandmiddel* aan Zieken, die tot

(a) *Mercurius ſublimatus Corroſivus.* (b) *Præcipitatus ruber.* (c) *Cauſticum.*

tot het uiterſte gebragt zyn, en nu zoo zullen moeten ſterven (in welke namentlyk den Omloop der Vogten niet als in de naaſt aan het harte gelegene Deelen aanhoud) toegedient, weinig of niets werkt: daar het zelve aan een gezont en welgeſtelt Lighaam gebruikt, binnen korte tyd zyn werkinge doet.

V. Gevolg. Derhalven heeft dat ingedreeven deeltje in een doot Lighaam, daar alles ſtilſtaat, geene uitwerkinge.

VI. Gevolg. De Vogten worden in de (a) *Rol-ronde*, op dezelfde wys als in de (b) *Kegelwyze* Vaten, door (c) evenwydige Lynen omgevoert; en, daarom heeft het ſcherpe ingedreevene Deeltje dezelve uitwerkinge in de *Rol-ronde*, als in de *Kegelwyze*, dog zagter in gene, als in deze. Want de kragt van het Vogt boven het in het punt F ingedrevene Deeltje, gelyk in *Fig.* 11., het zelve een weinig na F gedrukt zynde, (het geen ligt geſchieden kan, dewyl de vogten van de andere kant niet tegenhouden, gelyk in de *Kegelwyze* vaten) zal doorgaan na B. D., alwaar het een ruimte vinden zal gelyk aan de eerſte A. C. Dog in de *Kegelwyze* is, dat zoo niet; want het vogt, in *Fig.* 12., dat uit het deel A. D. C. botſt tegen het Deeltje E. F. ingedreven in het punt F, vint na zynen doorgang tuſſchen G. E. dezelfde ruimte niet, als die waar uit het gevloeit is; en zoo is hier een ſterker werking en perzinge der Vogten onder het lopen na B, als 'er was in het *Rol-ronde* Vat. Men ſtelle, in *Fig.* 13., dat de Vogten in het *Kegelwyze* Vat A. B. C. D., dat hier als een Ader zal worden aangemerkt, met een tegenſtrydige en verkeerde beweginge lopen. Het Vogt lopende uit A. B., zal niet als met weinige deeltjes botzen tegen het in het punt F ingedrevene deeltje E. F., het welk het zelfs eenigzins na D zal voortdryven, dewyl het Vogt van die kant geen tegenſtant doet, en het zal 'er gemakkelyk genoeg door-

(a) *Cylindrica.* (b) *Conica.* (c) *Parallela.*

doorlopen; nadien de ruimte H. E. al zoo groot, ja grooter is als A. B. Derhalven is de kragt aan dit deeltje van het daar tegen aanlopende Vogt medegedeelt, in dit geval van weinig belang: Waarom de *Scherpe Lighamen* op de vaſte Deelen nergens minder werken, als wanneer zy gehegt worden aan *de holte* van een Vat, dat van de naute tot de wytte uitloopt; dog de zoodanige zyn alle onze Aderlyke Vaten.

VII. Gevolg. Indien zig een *Scherp Lighaam* aan de zyde van een Vat uitwendig vaſthegt, zal'er dezelfde uitwerkinge op volgen, als of het 'er inwendig aan vaſt ſat. Want het punt C, in *Fig.* 14. moet, nootwendig van het invloeijende en de Buis A. B. gelykformig drukkende Vogt uitgezet worden; en daarom zal 't zelve het daar aan vaſtzittende Scherpe Deeltje D drukken, en tegen het zelve aanperſten. Dog dewyl dit deeltje, om de drukkinge of van de Lugt, of van een andere oorzaak, niet kan *wyken*, moet het nootzakelyk dieper in de zyde van het vat dringen, en den gelykformigen loop der Vogten beletten. Op deze wys werken de Pleyſters, en alle prikkelende middelen, die uitwendig gebruikt worden. Voorts beſluiten wy hier uit, dat de werkinge der Geneesmiddelen beſtaat in het wegnemen van dat gene, het welk de evenwigtige beweginge der Vogten belemmert.

VIII. Gevolg. Door de Voornoemde plaatzinge alleen van eenig deeltje (alle de overige in haren natuurlyken ſtaat blyvende) kunnen de Affcheidingen der vogten verandert en geſtoort, de Buizen verwyt, de botzende kragt der zyden vermeerdert, en de Open- en toegaande beweginge verbroken worden.

IX. Gevolg. *De Affcheidinge is een Afleidinge en Scheidinge van het eene Vogt van het andere.* Elk Vogt beſtaat uit kleine vaſte Deeltjes; en den Klomp der vogten is zeer vermengt, gelyk in de Scheikunde blykt; want men kan verſcheide zoorten van Vaſte Lighamen onder malkanderen ſmelten, welke ver-

mengt zynde een vloeibare Stoffe voortbrengen, en uit die vermengde kunnen wederom vaſte Lighamen gemaakt worden. Tot de Affcheidinge zyn drie dingen nodig; 1. de Voeging van Vogt aan de monden der Buizen; 2. een bepaalde groote van die monden; 3. een genoegzame kragt om het Vogt in de Buizen te dryven. Dog, zoo nu een vaſtgehegt Scherp deeltje te weegbragt, dat de Buizen, by Voorb. de Buizen der Nieren, meer als na gewoonte naauwer, of wyder wierden, dan zouden 'er tegen de gewoone wys grooter of kleinder Deeltjes door dezelve gaan: dat de Oorzaak is der verſcheidenheid van de geloosde pis; want op de eene tyd komt zy klaar, en op de andere tyd troebel en dik te voorſchyn. Maar zoo het *Scherpe* deeltje zoo lang gedrukt wierd, tot dat het de zyde van de Buis doorboorde, dan zou 'er een wonde in de Buis gemaakt worden na de groote van het Scherpe deeltje, die door de *t'zamen* trekking der Vezelen wel zoo groot zoude kunnen worden, dat 'er het vogt, hetgeen in de Buis bevat is, zoude uitvloeijen: Hier uit ontſtaan ook in ons Lighaam lekkingen, kwylingen, en zeer veele andere tegennatuurlyke ontlaſtingen, te weten, als de wonde gemaakt word in Vaten, die groot genoeg zyn. Maar 'er zoo een opening in ſommige zeer kleine Vaten (gelyk 'er ſommige in de Long zyn) gemaakt is, zal 'er uit zoodanig een wonde maar een zeer dun Vogt lopen, dat geenzins rood zyn zal; dewyl de ſcheur of opening zelden zoo wyt is, dat zy de daar tegen aanſchuurende bloedbolletjes zoude kunnen doorlaten; en wy onderſtellen, dat 'er zoodanige *Scherpe* Lighamen zyn, welke die bolletjes in geenen deele kunnen ontbinden.

X. Gevolg. Hier uit kunnen gezwellen en ontſteekingen voortkomen, zoo in het beleedigde als in de naaſt by gelegene deelen; want het Vogt van het harte geperſt en voortgedreven tegen de zyde van het Vat,

Vat, zal alle zyne deeltjes, welke de Openinge evenaren, door dezelve dringen, en deze deelen zullen, de naaſt bygelegene drukkende, in dezelve tegelyk een gezwel en ontſtekinge verwekken. Zoo merken wy in zeer veele Ziekten, dat de pyn eerſt voortkomt van de ſteekinge der Scherpe deeltjes. De *Pyn* is dog niets anders, als *eene Scheidinge der Deelen van het Zenu-vezeltje, gedaan door de Kragt van het Scherpe Deeltje*, en op deze ſcheiding volgt terſtont een gezwel, het welk als 't voortgebragt is, of, dat het zelfde is, als 'er het vogt uitgelopen is, houd de pyn op; gelyk men bemerken kan in de (a) Voet-jigt, (b) Tandpyn enz.

XI. Gevolg. De Vogten, welke daar vaſtzitten en ſtilſtaan, volgen haar natuur, dat is, zy bederven onder het ſtilſtaan, worden Scherp, en geven een (c) Vlug-loog zout, en deze ſcherpheid der Vogten maakt dezelve bequaam om onze Vaten te kunnen verbreeken. Dog deze wet heeft plaats in de Pis, het Bloed, de Wey des Bloeds, maar niet in het (d) Water; want wy zien dat Waterzugtige Menſchen den buik met Vogt, dat uit de Water-vaten gelekt is, opgevult hebben, zonder dat egter eenig (e) *Vuur* in de Onderbuiks ingewanden, daar door veroorzaakt is.

XII. Gevolg. Eindelyk blykt uit het gezegde, dat de Scherpe Lighamen hare uitwerkingen in onze Lighamen voortbrengen, ten deele door de kragt van haar eigen Scherpen aart en Figuur, en ten deele door de kragt der beweginge van de Vogten, die tegen dat Scherpe Lighaam botzen: Want als het Vogt ſtilſtaat, volgt 'er geen uitwerkinge, hoe bequaam ook het Geneesmiddel zyn mag in zyne uitwerkinge voortebrengen; zoo dog werkt een Pennemes, dat op een vinger gezet is, hoewel het bequaam genoeg is

(a) *Podagra.* (b) *Odontalgia.* (c) *Alcalinum Volatile.* (d) *Lympha.* (e) *Gangræna.*

ſis om te ſnyden, egter niets, ten zy het aangedreven, en tot werking aangezet worde: En dus word het *Scherp* Lighaam van de ſchuddende Beweginge der Vogten aan het werken gebragt. Dit is dan de reede, dat de Geneesmiddelen werken, en door de Kragt van haren eigenen aart, en door de Uitwerkinge van het (a) Levensvogt; welke Uitwerkinge egter van zommige Geneesmiddelen eerſt afhangt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Lymige Lighamen.

1. Een (b) *Lymig* Lighaam is, dat zeer vaſt aan de Zyden van een Vat blyft hangen, zoo nogtans, dat het 'er, om zyn breede Oppervlakte, niet doordringen kan; want indien het zoo een kleine Oppervlakte hadde, dat het de Zyde van een Vat doorboren konde, zoude men dat onder de *Scherpe Lighamen* tellen moeten.

2. *Een Lymig Lighaam* kan op tweederlei wys vaſt kleeven; 1. Of het raakt de Zyden maar van eene kant aan, gelyk op A. (in *Fig.* 15.); 2. Of het ſtrekt zig van weerskanten tot de Zyden toe uit, gelyk het Deeltje H. De uitwerking van dit Lymige Lighaam, in beide gevallen, word in de genoemde 15de *Fig.* betoogt. 1. Laat A. D. een zeker *Lymig* Deeltje zyn, het welk zig aan de Zyde van het Vat op A. zoo vaſtgehegt heeft, dat het van het na agteren perzende, en volgens de Lynen E. I., en G. F. daar tegen aanbotzende Vogt, daar van niet kan verzet worden; zoo zal dit Deeltje de geheele Kragt van het invloeijende Vogt uitſtaan, welke van het Deel der Zyde, tuſſchen H. A. bevat, hadde moeten gedragen worden; en zoo zal het Deel van de zyde, daar het Deeltje aan vaſt kleeft, naar buiten wyken, de-

(a) *Liquidum Vitale.* (b) *Viscidum.*

dewyl het meer gedrukt is, als de overige Deelen van dezelve Zyde, en 't zal, hoe meer het wyken zal, zig met des te grooter Kragt herſtellen; waar door de Overeenſtemming of het Evenwigt van de open- en toegaande Beweging in dat Vat, zal worden weggenomen: Hier uit ontſtaat een doffe pyn, die in meeſt alle de Ziekten, welke van een Lymige ſtoffe voortkomen, gevoelt word, namentlyk haren Oorſprong hebbende van de drukkinge. Laten wy nu ten 2. onderſtellen, dat het *Lymig* Deeltje H. zoo vaſtkleeft, dat het van weerskanten reikt tot de Zyden der Vaten toe; zoo kunnen deszelfs Uitwerkingen aangemerkt worden, of ten aanzien van het Vat zelve, daar het aan vaſt zit, of ten aanzien van de Zydelings voortkomende Vaten. Belangende het eerſte, deszelfs Uitwerkinge, zal zyn de geheele verſtoppinge van dat Vaatje, teffens ook de uitzetting van deszelfs Zyden; dewyl het Deeltje door het van agteren aanperzende Vogt, tot zoo verre voortgedreven word, dat 'er een Evenwigt gemaakt word tuſſchen de Kragt van het vogt, en de Kragt van wederſtant, welke de Zyden van het Vaatje hebben; als dit eens te weeg gebragt is, zal het Deeltje onbeweeggelyk vaſt blyven zitten, de holte van het Vaatje geheel toeſluitende, en deszelfs Zyden uitzettende. Dat 'er nu met 'er tyd eens een Evenwigt zyn zal tuſſchen de Kragt van het vogt, en de Wederſtant der Zyden, blykt om deze reden, dat de Kragt van het vogt gedurig afneemt, daar deze tegenſtant aanwaſt, en dat de Kragt van het vogt vermindert, blykt hier uit, om dat hoe het verder van het Harte wykt, hoe het trager bewogen word; dat nu de tegenſtant der Zyden vermeerdert word, maakt de holte van het Vaatje, of den afſtand der Zyden allengskens kleinder geworden zynde, openbaar; want het naauwer Deel van *een Kegelwys* Vaatje kan tot dezelve wytte niet uitgezet worden, als deszelfs

groo-

grooter Deel, ten zy 'er grooter Kragt op geoeffent word.

3. Tot dus verre van de Uitwerkinge, welke een *Lymig* Deeltje heeft op het Vat zelve, daar het aan vaſt gekleeft is; Laten wy nu zien, wat het Uitwerken zal, ten aanzien van de Zydelings voortkomende Vaatjes. Het *Lymige* Deeltje A. B. (zie *Fig.* 16.) dat zig aan het Vat vaſtgehegt heeft, en het zelve verſtopt, belet den loop der vogten door dat Vaatje; waarom het vogt loopt na de Zydelynſche Buis C. D.; dog het kan 'er niet inloopen, of moet die te gelyk verwyden; maar door deszelfs verwydinge, word de toetrekkende Kragt der Zyden vermeerdert, en gevolgelyk word de open- en toegaande Beweginge ſterker, en daarom den loop van het vogt ſnelder: Dit is ook de reede, dat 'er, in Koortzen, op koude terſtont warmte volgt.

4. Uit het gezegde blykt, dat 'er van de Vogten zeer groote veranderingen in ons Lighaam kunnen voortgebragt worden, voor zoo verre zy tegen de vaſte Deelen botzen en die verbreken; maar niet van de vaſte Deelen, als eerſte Oorzaken, die de vogten aandoen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van den Aard onzer Vogten, en byzonder des Bloeds.

1. ALle onze Vogten hebben haren Oorſprong uit het Bloed; wy moeten derhalven, zullen wy derzelver Natuur kennen, den aard des Bloeds eerſt onderzoeken.

2. Alle vogten, die in ons Lighaam omgevoert worden, loopen op deze wyze om, dat zy, van het eene na het andere Deel bewogen zynde, eindelyk weer

weer na het Harte keeren. Dat vogt nu, het welk voor een oogenblik in het Harte blyft, word *Bloed* genaamt, het welk van daar na alle Deelen des Lighaams verſpreid word, die dit Ontfangen om verſcheidene affcheidingen te doen; want het Bloed beſtaat uit verſcheidene veelzoortige Deeltjes, als vet, gal, water, enz., die 'er maar van afgeſcheiden, en verandert worden: Dus dan moet al dat gene, dat 'er in de Vaten onzes Lighaams te ſcheiden is, uit het Bloed afgeſcheiden worden; voorts kan men op verſcheidene wyzen den aard des Bloeds onderzoeken; maar dewyl de enkele dingen gemakkelyker begrepen worden, zullen wy daarvan moeten beginnen.

3. Door onze uiterlyke zinnen bevinden wy, dat alle Dieren, Menſchen, Visſchen, Gevleugeld en Kruipend gedierte, het zelve Bloed hebben, en dat 't uit deze drie Deelen beſtaat; te weten, 1. Uit een genoegzaam ſmakeloos, en een weinig riekend Water, het welk op vuur gezet zynde, tot Wazem word, die een ſtinkende reuk van zig geeft, verft, en alle t'zamengeſtelde, en enkele, als ook de zuure Pekelzouten, ontbind: hier uit volgt, dat dit Water niet (a) Geeſt-zoutig is, gelyk zommige Stofſcheiders willen; dewyl de geeſten alleen de Olyën ontbinden, maar geenzins de Zouten; daarenboven worden alle de Geeſten voortgebragt, of door (b) Gistinge, gelyk de (c) Vlamvattende, of door Verrottinge, gelyk de ſchrale of Zoute; Eindelyk, bevrieſt dit *Water des Bloeds*, door de Kragt der koude, gelyk als allerlei gemeen Water, en word, als 'er warmte by komt, wederom ontdaan tot zeer zuiver Water, daar de Geeſten de felſte Koude zonder eenige ſchade doorſtaan, gelyk wy zien in de Geeſtrykſte vogten. 2. Uit dat gedeelte, het welk de Wei des Bloeds genaamt word: dog dit gedeelte is een Vogt, het

(a) *Spirituoſo-Salina.* (b) *Fermentatio.* (c) *Inflammabiles.*

het welk in zynen Natuurlyken ſtaat niet rood, maar doorſchynende is, en geroert zynde Geel word, en dat door de Kragt der koude niet ligt bevrieſt, maar op vuur gezet, gelyk als Ey-wit, hard word, als het Wateriger deel vervlogen is. 3 Uit dat gedeelte, het welk het geheel rood maakt, en dat door de Kragt der hitte, niet minder als door de Kragt der koude gebragt word tot een rooden, vaſten, kleevenden klomp, die men het (a) *Eiland* noemt. Maar als men het afgetapte Bloed, in een zeker Vat eenigen tyd ſtaan laat; dan vervliegt eerſt het Waterig Deel, als het fynſte zynde, daarna ſcheid zig de Wei, en hoe dit langer gedaan word, hoe het *Eiland* kleinder word, ja het roode Deel verdwynt zelfs na verloop van drie of vier dagen geheel en al, dewyl het in Wei verandert is. Dog deze Wei heeft, als het Bloed uit ziekelyke Lighamen genomen is, zomtyds een Zwarte, Geele, of andere tegennatuurlyke Verf. Deze dingen worden met het bloote oog waargenomen: Maar door middel van vergrootglazen is verder ontdekt, (†) dat het Bloed beſtaat uit *klootſche* in helder vogt dryvende Deeltjes, die in grootere Vaten hare klootſche figuur behouden, en zig rood vertonen, maar na de engten der Vaten Ey-rond worden, en van rood na den geelen hellen: Daarenboven is bevonden, dat elk *Bolletje* beſtaat uit andere zes kleindere, en zoo vervolgens; welke, (Bloedbolletjes) van elkander geſcheiden zynde, terſtont haar roode Verf verliezen. Deze affcheidinge geſchiet alleen in de kleinſte Vaten, en ſchynt ten dien einde geſchikt, te weten, op dat daar uit het Zenuw-vogt en een zeer fyn Water zouden gemaakt worden: Maar deze ſcheiding der Bolletjes, waar op het verlies van hare roode Verf volgt, kan door ſterke Geneesmiddelen zeer aangezet worden. 4. Uit

(a) *Inſula.*

(†) *Vergel. de Proeven* van LEEUWENHOEK *over het Bloed, in zyne Brieven aan het Kon. Groot Britt. Genootſchap.*

4. Uit het gezegde volgt, dat de Warmte de oorzaak niet is, die den gelykformigen vloed des Bloeds bewaart: want de Warmte verdikt het buiten-gevaatte Bloed; daarenboven blyft het in de Visschen vloeibaar, welkers Lighamen koud zyn; dog als dit buiten-gevaat is, word het tot een klomp; even als Menschen Bloed. Waarom de Oorzaak, die het Bloed vloeibaar houd, geen eigenschap des Bloeds is; want zoo die uit den aart des Bloeds haar Oorsprong hadde, dan zou deszelfs vloeibaarheid daar het grootst zyn, alwaar den grootsten overvloed van Bloed gevonden word, te weten in de grootere Vaten: Dog daar in is en de vloeibaarheid en de beweging minder; want in deze plegen de grootste stremmingen te geschieden, gelyk blykt in de Aders der Lyken. Overmits door gebrek van Warmte de Vogten in ons Lighaam stremmen, dog dit gebrek van Warmte geschiet, om dat teffens de beweging der Vogten ontbreekt. Derhalven is de werkinge der vaste deelen, door welke het Bloed vloeid, de oorzaak van deszelfs Vloed; want als de werkinge der vaste deelen ophoud, houd ook de beweginge des Bloeds op: En dit word met de volgende Proeve beveſtigt. Indien in de wintertyd de Slag-adertjes van een verkleumden Kikvorsch of Vledermuis, door behulp van een vergrootglas beschout worden, zal zig in dezelve het Bloed geheel en al tot brokjes gestremt ontdekken; ja alhoewel het Dier tegen 't vuur gehouden word, zoo, dat 't warm word, zal egter dat gestremde Bloed geenzints ontbonden worden, en het zal niet bewogen worden, voor dat het harte zig zal hebben beginnen t'zamen te trekken; Maar als dit bewogen is, zal ook het Bloed bewogen worden, en na verscheidene slagen van het Harte, eindelyk zyn vorige vloeibaarheid wederkrygen: Dit is een Proef van Leeuwenhoek. Waar uit men besluiten moet, dat de Warmte een bykomende oorzaak van de be-

weging des Bloeds is, maar geen eerſte en voorname; om dat, als de werkinge der vaſte Deelen ophoud, dan ook en beweging en warmte ophouden. Nu wy deze dingen onderzogt hebben, eiſt de order, om onderzoek te doen na de Eigenſchappen of Hoedanigheden des Bloeds.

5. De Eigenſchappen des Bloeds, zyn of *gemeene*, die namentlyk met andere Vogten overeenkomen; of *byzondere*, die maar met zommige overeenkomſt hebben, en daarom uit de natuur van elk byzonder vogt gehaalt moeten worden. Alle de hoedanigheden, welke aan een algemeen Vogt eigen zyn, zyn ook in het byzonder te vinden: dog deze twee hangen van Wiskundige regels af. De *gemeene* hoedanigheden zyn, 1. Dat het Bloed (gelyk alle andere vogten) eer lyd, dat 'er eenige Deelen van afgeſcheiden worden, als dat den geheelen Klomp bewogen word. 2. Dat 'er die Hoedanigheden by zyn, die tot *den Vloed* nootzakelyk zyn, te weten, α. Een zeer groote fynte der Deelen, betrekkelyk tot onze zinnen, dat is, dat zy zeer *klein* zyn, zoo dat daar van een op zig zelfs beſchout, niet onder ons gevoel of gezigt valt. β. Eenen zoo *ligten* t'zamenhang onder de Deelen, dat zy gemakkelyk kunnen geſcheiden worden. γ. Eene *gelyke* zwaarte van alle de Deelen. Dog uit die zwaarte der byzondere Deelen ontſtaat de gemeene Zwaarte van de geheele ſtoffe. Ter dezer Oorzaak, om dat alle de Deeltjes zwaar zyn, houden zy zig eenparig op; want de Drukking en de Zwaarte van de geheele ſtoffe, ontſtaat zoo wel uit de hellinge, om nederwaarts te vallen, als van de evenmatige Zwaarte der Deeltjes. δ. Eene (a) *voortwerpende*, of *voortſtuwende Beweginge*, waar door het vogt van de perzende zyde der Vaten na eenig punt gevoert word. Deze nu zyn de gemeene Eigenſchappen der Vogten.

6. Alle

(a) *Motus Projectilis.*

6. Alle de Vogten, die in ons Lighaam omloopen, komen uit het Harte voort; waar in zy egter veel meer Geeſt- en Water-ryk zyn, als in alle de overige Vaten; want uit tien oncen Bloed, dat onmiddelyk uit het Harte genomen is; kan men meer als vyf oncen Water ſcheiden; waar uit blykt, dat het Bloed voor een groot gedeelte, uit Water t'zamengeſtelt word. Dit Waterig Deel ondergaat eene verandering, die van drie Oorzaken voortkomt; te weten, van de tweederlei Zouten, der Dieren namentlyk, en der Planten; van het Wei- en Geeſt-agtig Deel; van het roode Deel, het welk by Warmte vermeerdert. De Groote van de laatſte en kleinſte Water-deeltjes kan niet bepaalt worden; want zy zyn al zoo doorſchynende als de Lugt, en vallen daarom onder ons gezigt niet, ſchoon geholpen door de beſte vergrootglazen; ook zyn zy zoo klein, dat zy gaan door de ten eenemaal onzigtbare gaatjes der Planten; ja de (a) Lugtpomp leert, dat zy door gaatjes gaan kunnen, die de Lugt zelfs niet doorlaten: waar uit wy beſluiten, dat het grootſte deel des Bloeds, om de vloeibaarheid en kleinte, tot de Beweging zeer bekwaam is. De Zwaarte van het Water, ten aanzien van de Lugt, is ten naaſten by gelyk 1000 tot 1. Maar, eer wy ter verklaring van deszelfs byzondere Hoedanigheden overgaan, zullen wy ontvouwen moeten de *byzondere* eigenſchappen onzer Vogten; deze nu zyn in de vier volgende Voor-bewyzen begrepen, of liever zy hangen van dezelve af, en worden 'er uit beſloten. 1. Ieder Deeltje van ons Vogt heeft zyne *byzondere en bepaalde* groote, figuur, en vaſtheid. 2. Ieder Deeltje heeft zyn *bepaalde Kragt* of *Vermogen*, waar door het zig ſtelt tegen deszelfs ſcheidinge van andere Lighamen, en altyd tragt na verëeniging. 3. Elk Deeltje heeft zyn *byzondere* Zwaarte. 4. In onze Vogten zyn verſcheidene trappen van de *voort-*

(a) *Antlia Pneumatica.*

ſtuwende Beweginge, waar door zy nootwendig Lynregt moeten vloeijen. Wat nu vervolgens de eigenſchappen van het Water betreft, daar omtrent is aan te merken, dat de vlugge Zouten der Dieren die in het Water dryven, ligter als het zelve zyn; want als 'er die uitgehaalt zyn, word het Water ten aanzien van zynen hoop zwaarder; maar daar en tegen word het, als 'er andere Zouten mede vermengt worden, zwaarder: Ook zal deszelfs vloeibaarheid verminderen, na mate dat men 'er veel Zout by doet, ja het zal eindelyk daar mede tot eenen vaſten Klomp worden. Hier uit blykt dan, dat het Water, dat wel het grootſte deel van ons Bloed is, ten aanzien van zyne zwaarte, zeer verandert word, door de daar in dryvende Zout-deelen; want hoe die Deelen ſtyver en vaſter zyn, hoe het Water zwaarder, en tot de Beweging bekwamer word: dit is ook de reden, dat van de Zouten, die met het Water van ons Bloed vermengt zyn, daar ter plaats verſcheidene veranderingen voortkomen.

7. Ten aanzien van de zoo verhandelde vier voorbewyzen, kunnen onze vloeibare Deelen verſcheidentlyk zondigen. Te weten, (betreffende het eerſte voor-bewys) 1. Ten aanzien van derzelver *groote*, en dat *tweezints*; want zy kunnen of al te *dik*, of al te *dun* zyn: diensvolgens moeten de Geneesmiddelen, die in die twederlei ſtaat des Bloeds dienſtig zyn, verdunnende, en verdikkende zyn. Zoo eenig gezond Lighaam ziekelyk word, uit hoofde dat de Deeltjes van het Bloed al te *dik* zyn, dan zal de Oorzaak, die de Ziekte voortbrengt, nootzakelyk inwendig, maar niet uitwendig zyn; want al wat in het Harte koomt, word daar in uit de Aders ontlaſt; al wat 'er uit gaat, gaat 'er uit door de Slag-aderen; al wat in de Aderen koomt, loopt in dezelve, of uit de Melk-vaten, of uit de Water-vaten, of uit de Inzuigende Vaten: maar de Mondjes van die Vaten zyn zoo open niet, als de einden van een Slag-ader en een Ader, of als

de

de (a) Net-wyze vlegting, door welke het Bloed loopt uit de Slag aderen in de Aderen, gelyk het vergrootglas leert; en daarom zyn de Deeltjes, welke door de mondjes der Melk-, en In-zuigende Vaten in de Aderen, en van daar in het Harte gebragt zyn, zoo klein, dat zy door hare groote de vloeibaarheid van het Bloed niet kunnen beletten: vermits LEEUWENHOEK waargenomen heeft, dat de Chyl en Water-deeltjes veel kleinder zyn als de roode Bloed-deeltjes. Derhalven kan, in dit opzigt, bykans gene ſpys aan een gezont Lighaam ſchadelyk zyn, (te weten door de groote harer Deelen), dewyl de Deelen, die al te dik zyn, op generlei wys in de Melk-, en In-zuigende Vaten komen kunnen: en daarom, zoo 'er een gebrek is, ontſtaat het geheel uit een inwendige Oorzaak. Eindelyk, als de groote der Deeltjes, wanneer 'er een gebrek in ons Lighaam is, te zeer vermeerdert is, dan zullen die, komende tot aan de laatſte Vaten, geenzins door dezelve kunnen loopen; dit nu zoude gedurig voorvallen, zoo de Longen door hare gedurige drukkinge, welke door de Lugt veroorzaakt word, die aanhangende Deeltjes niet verminderden, tot dat zy derzelver kleinſte Vaatjes doorgegaan zyn. Maar de uitwerkingen van deze te veel vermeerderde Deeltjes zyn twee, te weten 1. Een belette Omloop der Vogten. 2. Eene afgebrokene Scheidinge der Vogten, die nootzakelyk moeſten afgeſcheiden worden: derhalven heeft alle genezinge van de *Vermeerderde* Groote, haar opzigt tot de Affcheidinge, en den Omloop zelfs. Daarom, dewyl de Vaten op tweederlei wys uit de Slag-aders voortkomen, te weten, en regelregt, gelyk de Aderen, en ſchuins of van ter zyden, gelyk de Klieren, of affcheidende Vaten, die kleinder zyn als Slag-aderen en Aderen, om die reden, (zegge ik) zoo de Bloed-deeltjes dikker als na gewoonte worden, kunnen die Deelen,

(a) *Plexus Reticularis.*

welke moeten afgeſcheiden worden, geenzins in de mondjes der Klieren gaan, maar gaan door eenen regten weg over in de Aders; en zoo gaat de afſcheidinge te niete, en de affcheidende Vaten vallen t'zamen uit gebrek van uitzettend Vogt: dog zoo de dikte der Deeltjes, zoo groot is, dat zy zelfs in de Aders niet kunnen loopen, dan word den Omloop belet, waar uit verſcheidene Ziekten kunnen ontſtaan, en eindelyk de Dood zelfs. Derhalven moet elk Geneesmiddel, dat ter genezing van de vermeerderde groote der Deeltjes gebruikt word, zoodanig zyn, dat het de Bloed-klompjes in de Slag-adertjes digt by de Affcheidende Vaten kan verdeelen: Overzulks zyn de Quikmiddelen, en Zouten, die de Bloed-bolletjes verdeelen en verkleinen, de kragtigſte. De voornaamſte Ziekten, die uit dit gebrek voortkomen, zyn (a) Waterzugt, en alle (b) Ontſtekende Ziekten.

De Bloed-deeltjes worden gezegt te veel *vermindert* te worden, als zy tot zulk een kleinte gebragt worden, dat zy geheel onbekwaam zyn om het Leven en de Gezondheid te bewaren. De Oorzaken van dit gebrek zyn twee; te weten, eene uitwendige; en eene inwendige, die ook zyn kan een zeker te veel ontbindend Vogt. Deszelfs Uitwerkingen zyn twee; te weten, de Vermeerdering van den Omloop, en de Verdroginge van de Affcheidende Vaten. Want 1. Het Bloed, ten opzigt van de groote zyner Deeltjes, te veel *vermindert* zynde, kan veel gemakkelyker uit de Slag-adertjes in de Aders, als in de Zydlingſche Vaten loopen; en diensvolgens begeeft het zig nu, in grooter overvloed, derwaarts heenen in dezelve (te weten in de Aderen): dog hier door worden de Aders meer verwydt; en hoe zy wyder worden, hoe zy zig ſterker toetrekken; waar uit volgen, verſnelling van den Omloop, groo-

(a) *Hydrops.* (b) *Morbi Inflammatorii.*

grooter Schuring der Deelen en Hitte, verdunninge des Bloeds, en deszelfs Uitberſtinge uit zyne Vaten. 2. Dewyl in deze geſteldheid des Bloeds, gene of ten minſten zeer weinige deeltjes in de zydlingſche Vaten gaan, worden die (vaten) niet meer uitgezet, maar verdrogen, groeijen t'zamen, en worden eindelyk (a) Vezelyke draden; waarop (b) Tering, (c) geheele Vermagering, en verſcheidene andere langdurige Ziekten volgen: Derhalven zyn de Verdikkende middelen, hoedanige zyn de (d) aardagtige, (e) Zuurbrekende enz., de bekwaamſte om dit gebrek van het Bloed te verbeteren.

8. Het gebrek kan ten 2. in onze Vogten zyn ten aanzien van haar *Figuur*; en ten dezen opzigt worden de bloed deeltjes gezegt tweezins te zondigen; want zy zyn, of al te ſcherp, of al te lymig en te ſtomp; ſchoon der zelver ſtompe Figuur inderdaat geen quade uitwerkingen voortbrengt, en diensvolgens voor geen gebrek te houden zy. De Figuur zeker bepaalt alleen het Lighaam; en dit word gezegt meer en meer bewogen te worden, naar het in *een* punt zyne uitwerkingen doen kan. Voorts moet men de figuur beſchouwen ten aanzien van hare vaſtheid; derhalven werkt een Lighaam, belangende zyne figuur, alleen op de vaſte deelen; nu valt de ſtompe figuur op deze vaſte deelen, zoo, als wy reets aangetoont hebben; waar van de bovengenoemde, uitwerkingen hier voortkomen. Maar van eene *Stompe* figuur zyn; 1. de ingenomene Lighamen; 2. in ons zoo bewerkt, gelyk langwerpig was, als het met de vingers gerolt word, rond word: Deze ſtompe Lighamen dog zyn in ons niet zeer hard, maar eer zagt. De *Scherpe* deeltjes, die in ons bloed zyn, komen uit twee bronwellen voort; want zy worden of van bui-

(a) *Stamina fibroſa.* (b) *Phthiſis.* (c) *Marasmus.* (d) *Terreſtria.* (e) *Abſorbentia.*

buiten in ons bloed gebragt, of in het bloed geteelt. Die 'er van buiten inkomen, komen in of door de Longen, of worden'er ingebragt en door de Maagpyp en door de uitwendige huid, of door de Inzuigende Vaten, gelyk Spaanſche Vliegen, Quikmiddelen, enz. Die 'er door de Longen inkomen, zyn zeer quaat, dewyl zy zeer vaſt, zeer fyn, en genoegzaam onveranderlyk zyn, wegens het maakzel der Longen. Die 'er door de Maagpyp ingaan, deze zyn of onder de ſpyzen vermengt, of zyn ingenome minerale vergiften, welke altyd des te erger zyn, hoe zy harder zyn; want dan kunnen zy in het Lighaam niet verandert worden: Maar alle deelen welke door de huid ingaan zyn zeer ſchadelyk, ja ook met eene zeer groote fynte voorzien, gelyk de Spaanſche Vliegen en de Quik leren. De *Scherpe* deeltjes die in het bloed zelfs voortgebragt worden, zyn zulke, welke om de al te ſterke *Schuuring*, van Stomp en Lymig *Scherp* worden: dog die ſchuuring word van een tweederlei Oorzaak voortgebragt; te weten, 1. Van de ſtilſtaande, en vervolgens bedervende Vogten; 2. Van de al te ſterk omgevoerde Vogten, zonder vermenging van eenig ander ſtreelend of zagt vogt. De eerſte Oorzaak blykt uit verſcheidene Proeven. Want zoo het bloed van een gezond Menſch eenige dagen lang, *by voorbeeld*, Vyf, in een Vat bewaart word, zal het ſtinkende, zeer Scherp, en gantſch Risagtig worden; waar uit blykt, dat het Bloed even als het Water door ſtilſtaan bederft en verrot. Deze verrotting word ook door bygebragte Warmte of Laaute bevordert. Want op deze wys worden de deeltjes in beweging gebragt; waardoor te weeggebragt word, dat zy door op malkander te werken, *Scherp* worden: maar zoo de beweging al te heftig is, dan zullen, nadat de Wateriger deeltjes zyn uitgewaaſſemt, de overblyvende zig verëenigen, als of zy door koude verdikt zyn. Waarom 'er zoo wel

(a) Knoeſt-

(a) Knoeſt-gezwellen uit al te grooten hitte, als uit koude ontſtaan; dog uit eene al te groote beweginge komen in ons Lighaam verrottingen voort. Dat nu de Bloed-deeltjes door eenen al te ſterken omloop *Scherp* worden, blykt zelfs hier uit, dat, zoo een gezont Menſch en alleen zagte en ſtreelende ſpyzen gebruikende, (wiens ſtoffen, zoo (b) die Uitgeworpen als behouden moeten worden, niet de minſte Scherpte hebben, maar zeer zouteloos zyn) van een brandende Koorts aangetaſt word, deszelfs bloed ter oorzaak van de verſnelde Harts beweginge, en belette doorſtralinge door de kleinſte Vaten, zeer geperſt en geſchuurt zynde, meer en meer zal *Scherp* worden, voornamentlyk zoo 'er geen (c) Verdunnende middelen gebruikt worden; tot dat het eindelyk tot die trap van *Scherpte* zal gekomen zyn, dat het de Vaten doorknaagt, de Sprouw en andere inwendige ontſtekingen voortbrengt, die niet als door gebruik van zeer veele verdunnende middelen kunnen genezen worden. Dit is de reden, dat 'er uit eenen al te verſnelden omloop dezelfde kwalen ſpruiten, die 'er uit ingenomene ſcherpe vergiften plegen te ontſtaan. Maar de Oude Geneesheeren, wien den omloop des Bloeds onbekend was, en hierom deze oorzaak der Ziekten niet konden ontvouwen, hebben dit genoemt τὸ Θεῖον, dat is, iets *Goddelyks*.

9. Het gebrek kan ten 3. ontſtaan in onze Vogten ten aanzien van de *Vaſtheid*; en in dit opzigt zondigen de Bloeddeeltjes op tweederlei wys, of in *Overvloet*, of in *Gebrek*. Edog, eer wy hier over handelen, moeten wy eenige dingen zeggen van de Vaſtheid in het gemeen. Door de Vaſtheid verſtaan wy die eigenſchap van een Lighaam, die eigentlyk tegen over de *Yltheid* geſtelt word; en elk Lighaam word des te zwaarder gerekent, hoe het minder en kleinder

(a) *Scirrhi.* (b) *Excreta & Retenta.* (c) *Diluentia.*

der poren tuſſchen zyne deeltjes overlaat. Door de ondervinding is beveſtigt, dat en de *Zwaarte* en de *Vaſtheid* of *Digtheid* der Lighamen in dezelve reden zyn, zoo dat 'er, indien 'er twee Lighamen zyn in uitgebreitheid even groot, maar in zwaarte verſchillende, nootwendig meer yle holligheden in het eene, als het andere zyn. Voorts moet men aanmerken, dat 'er geen Lighaam gevonden word, het welk meetkundig vaſt is. De *Vaſtere* Lighamen behouden langer hare beweginge als die welke zoo vaſt niet zyn; uit dien hoofde, namentlyk, dat derzelver kragt de beweginge, die van de haar omringende Vloeiſtoffe veroorzaakt word, wederſtaande, het overige gelyk geſtelt zynde, der zelver oppervlaktens altyd evenaart. Weshalven, aangezien 'er in een vaſter Lighaam onder dezelve uitgebreidheid eene grooter menigte van ſtoffe beſloten is, als in een min vaſter Lighaam, hier uit ontegenzeggelyk volgt, dat de vastere Lighamen moeijelyker in haren loop opgehouden en geſtuit worden, als die, welke minder vaſt zyn. Dog laten deze dingen over de Vaſtheid in het gemeen voor tegenwoordig genoeg zyn; dewyl wy hier over breeder geſproken hebben in het EERSTE HOOFDSTUK, het welk men hier ook over kan nazien.

De uitwerkingen nu van de al te *Vaſte* deeltjes in het Bloed zyn twee, te weten, eene al te groote verdunninge des Bloeds, en eene *Verſtoringe* van de Op- en toegaande Beweginge. Vermits, 1. De al te vaſte deeltjes uit het harte gedreven een grooter beweging vatten als de overige, (want de hoe grootheid der beweginge van elk Lighaam, hangt af van de ſnelheid, die aan alle de deelen van een Lighaam toegebragt word); weshalven zy die deeltjes waarmede zy te gelyk uit het Harte gedreven waren, verlatende, geweldig tegen andere botzen, en dezelve door dit gewelt van een ſcheiden, en al te fyn maken. 2. Ons

Bloed

Bloed uit het harte gedreven botſt by lynen tegens de zyden der Vaten, met zeer ſpitſe hoeken: Byaldien zulks overal gelykformig geſchiet, worden de Vaten gelykformig uitgezet; maar zoo de eene Lyn met grooter kragt daar tegen aanbotſt als de andere, word de Open- en toegaande beweginge geſtoort: (zie de laatſte BESPIEGELENDE VOORSTELLEN van het *V. Hoofdſt.*) Dog dit zal nootwendig geſchieden, zoo'er in eenige lyn al te *Vaſte* deeltjes zyn; want hier van zullen de Vaten uitgezet en verwydt, en den loop van het Vogt geſtoort worden: waar van veeltyds Slymproppen, en andere verſtoppingen ligtelyk plegen voortekomen. Maar den oorſprong van deze al te vaſte Deelen is uitwendig. De Middelen, nu, die men tegen deze deeltjes gebruiken moet, moeten beſtaan uit Klompjes, die van dezelfde zwaarte als de Klompjes onzer vogten zyn. Maar nadien de laatſt onbondene deeltjes van Dieren en Planten, genoegzaam met onze Vloeiſtoffen van dezelve zwaarte zyn, of gelyk 5 tot 6, daarom zal het Lighaam door der zelver gebruik in een gezonden toeſtant blyven, en den zelven toeſtant, zoo die verloren is, wedergekregen worden. Dog die deeltjes, welke *zwaarder* zyn, gelyk de (a) Ligt-brenger, en de dikke Olien uit de Dieren gehaalt, de vaſte Zouten uit de Planten getrokken, de zuure Metaal-, en allerlei Zwaardere zwavel-deeltjes, brengen de bovengenoemde uitwerkingen voort, te weten, knaginge, en buitenvatinge der Vogten, waaruit ontſtekende ziekten ontſtaan: en daarom in die Ziekelyke toeſtant moeten vermyd worden. Het ander gebrek der Bloeddeeltjes, ten aanzien van de *Vaſtheid*, is, dat zy zoo *vaſt* niet zyn, als zy zyn moeten: Dog dit hangt af van de verkleininge, welke een vermeerdering van de Oppervlakte is, en een op een ſtapeling van zeer kleine deelen, waar door de raak punt-

(a) *Phoſphorus.*

punten vermeerdert worden. De uitwerkinge van dit gebrek is *traagheid*, dat is, onbequaamheid tot beweginge, of een onvermogen om andere deeltjes, die zwaarder als zy zyn, te bewegen: waar uit ſlymagtige en taaije Vogten voortkomen. Nadien de trage Lighamen een kleinder beweginge, en een grooter tegenſtant hebben, en daarom onbequaam zyn om andere Lighamen, die vaſter zyn, te bewegen. De uitwerkinge nu van traagheid in ons Lighaam, is een minder werkinge van het Vloeibare op het Vaſte, en van het Vaſte op het Vloeibare. Dog onze Vogten bewaren haare Vloeibaarheid op tweederlei Wys; 1. Door eenig Vogt verdunnend Lighaam; 2. Door eene uitwendige, deszelfs deelen van een ſcheidende, Oorzaak. Voor het overige zyn de Oorzaken, die deze *traagheid*, of onvermogen en onbekwaamheid tot beweginge, voortbrengen (waar van de ſlymige en taaije Vogten) zoo menigvuldig niet als doorgaans gelooft word; want ons Lighaam is zoo geſtelt, en deszelfs Vaten zoo klein, dat zy niet als zeer kleine klompjes doorlaten, maar de kleinſte Lighamen zyn altyd de vaſtſte, en kunnen niet als met zeer veel moeite verder verdeelt worden; waarom zy haar aangenome groote lang behouden, en zig om de naaute van haar Oppervlakte niet ligt vereënigen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Gebreken zittende in den geheelen Klomp der Vogten teffens beſchout.

1. DEwyl wy de beſchryving der deeltjes van onze Vogten nu afgedaan hebben, laat ons overgaan ter beſchouwing van den geheelen Klomp. Zal een Lighaam den naam van eene Vloeiſtoffe verdienen, moet het deze vereiſten hebben, 1. dat het in zeer

zeer kleine deeltjes verdeelt is; 2. dat die deeltjes zeer ligt van malkanderen kunnen geſcheiden worden, en dat 'er gene t'zamenhanginge overig is. Voorts kan ons Vogt tweezins zondigen, te weten, 1. door eene al te groote t'zamenhanginge van zyne deelen; 2. door derzelver al te groote ontbindinge. De al te groote t'zamenhanginge, anders (a) Taai- of *Slymigheid* genoemt kan voortgebragt worden, of van de overvloedige groote der byzondere deeltjes, of van derzelver overgroote hellinge om met elkander te verëenigen. Zoo deze *Slymigheid* in de Grooter Vaten, *by voorbeeld*, in de Oren van het Hart, of in de holligheden der Herſſenen, gebeurt, koomt daar haaſt (b) een *Slymprop* voort, welke een vaſten Klomp is, verbeeldende een Varkens-huid, en wel des te vaſter, hoe die ouder is: dikwyls vint men een Polipeuſe ſtoffe in de hoofden der gener, die gewurgt zyn: want in de zulke loopt het bloed, zynen te rugloop door de Krop-aderen belet zynde, in de zydlingſche takken: maar deze zyn al te naauw om den geheelen hoop door te laten; waar door veroorzaakt word, dat 'er het dunner en fynder deel maar doorgaat, het dikkere te ruggedreven zynde, het welk, door het aankomend nieuw bloed, die Buizen eindelyk verſtopt. Indien 'er *Slymigheid* in de kleindere Slag-aderlyke Vaten koomt, ontſtaat 'er ontſtekinge, dewelke Kloppinge en pyn vergezellen: de Kloppinge nu koomt daar van, dat het ſlymig of taaiwordent Bloed, dat in de Slag-adertjes is, van het van agteren daar op aandringende Bloed voortgeperſt word; maar de pyn ontſtaat daar uit, dat de zyden der Vaatjes te veel uitgezet worden, waardoor gevoel van pyn verwekt word: in dit geval Wazemt het fynder deel van het Bloed, het welk in de Slag-adertjes zit, ſomtyds door de kleinſte zydlingſche Vaten uit, zoo zy namentlyk niet verſtopt zyn; want anders verrot dit fynder deel des Bloeds, waar door *Pulſten*, het *Heete Vuur*,

(a) *Lentor.* (b) *Polypus.*

Vuur, enz. veroorzaakt worden. Maar zoo de *Slym* zit in het eerſte of wyde gat van de Water-vaten, word daar een zekere kalkagtige of harde ſtoffe vergadert, om de zoo genoemde rede, te weten, om dat door de zydlingſche takken, die hier ter plaats menigvuldig zyn, het dunder deel wegvloeit; en daarom koomt hier een witte *Slymprop* voort: dog zoo het tot het uitëinde der Water-vaten voortgeſtuuwt word, ontſtaat'er teffens *Water-zugt* en een (a) *Slymgezwel*; nadien de Vaten door haar doorſchynend Vogt uitgezet zyn, welke zoo zy berſten, dan koomt'er ſtraks (b) *de Witte-*, of *Leden-zugt* te voorſchyn: Ook worden'er niet zelden door de Vogten, die, uit hoofde van haar plaats en ſtilſtant, ſcherp worden, (c) Etterbuilen en het Heete Vuur veroorzaakt: Maar zoo die *Slym* zit in de uitëindens van de Vaten, word'er een modderige en troebele Stoffe afgeſcheiden, die door verrottinge de Vaten ontbind, en de *Teering* met deszelfs gevolgen voortbrengt. Indien 'er Slym in de Zenuw Vaten voortkoomt, ontſtaan'er Ziekten, die de Zenuen eigen zyn, miſſchien ook (d) *Geraaktheid*, of eene vernietiging van alle de Zinnen: maar dit valt Zelden voor, om dat het Zenuw Vogt of de Dierlyke Geeſt om zyne genoegzaam onveranderlyke vaſtheid, het zy door de kragt der hitte, het zy door de kragt der koude, nooit kan verdikken: dog de uitwendige Zenuen worden aangedaan, te weten, gedrukt zynde van te zeer uitgezette Slag-aderlyke Vaten; waar van al dikwyls *gevoeleloosheid* en *onbeweeggelykheid* voortkomen.

2. De Oorzaken van Slymigheid in onze Vogten zyn verſcheiden. Belangende de eerſte, die is eene uitwazeming van het *Vloeibaarder* deel; dit is de reden, dat het Bloed in de Aderen zoo lang Vloeibaar blyft, als zig de Water-vaten in dezelve ontlaſten. Het Geneesmid-

(a) *Oedema.* (b) *Leucophlegmatia* ſeu *Anaſarca.* (c) *Apoſtemata.* (d) *Apoplexia.*

middel nu, is de Herſtellinge van het vervlogene Vogt. De tweede Oorzaak is, allerlei trap van Warmte, de natuurlyke Warmte van ons Lighaam te boven gaande; welkers hoe grootheid men door middel van de Thermometer weten kan. Deze Warmte verdikt het Bloed, door dien zy de fynere geeſtryke Deelen in wazem doet vervliegen; en waarlyk, zoodanig een *Slymigheid* kan, als de Warmte blyft, door geen kunſt weggenomen worden, nog door (a) Geeſt van Zee-zout, nog door Oleëuſe, of diergelyke middelen; want zoodanig een Warmte trekt de fyndere Deelen op, zelfs als het Vat geſloten is, gelyk blykt in de digeſtie van het Bloed: hier uit zien wy, dat alle *Warme* Oorzaken in ons Bloed, binnen ons Lighaam, tot hare uitwerkingen hebben, eene *verdikkinge*. Dit is de reden, dat men in alle Ontſtekende Ziekten, een al te groote hitte ten uiterſten vermyden moet, gelyk in de (b) Kinderpokken, enz. te weten, uit vreeze van verdikkinge. Het zelve gevolg van de warmte, te weten, *verdikkinge*, heeft plaats in alle onze Vogten, uitgenomen die, welke moeten uitgeworpen worden, als Pis, Zweet, en eenige die afgeſcheiden zyn, als het Alvleesſap, de Gal, Kwyl, Snot; welke zig wel eenigermate verëenigen, maar wederom ligt ontbonden worden. De derde Oorzaak is, onmatige *Koude*, waar door het Water tot Ys kan worden, zoo ook ons Vogt. Want als het Bloed van een gezont Menſch aan een zeer koude Lugt bloot geſtelt word, zal het dikke Deel tot een (c) *Eiland* geſcheiden worden, en het Waterig of Weiagtig Deel zal tot Ys worden, gelyk blykt in menſchen die van koude geſtorven zyn. Evenwel alle *afgeſcheidene* Vogten des Bloeds bevriezen niet ligt, gelyk het waterig Oog-vogt, dat nooit, de Gal en de Wei, die bezwaarlyk bevriezen kunnen, alhoewel het Speekzel ligt bevriezen kan; dog de Pis houd haar

(a) *Spiritus Salis.* (b) *Variolæ.* (c) *Inſula.*

haar geeſt-zoutig Deel in het midden vloeibaar, terwyl het waterig Deel tot Ys word. Wonderlyke Ziekten hangen van deze koude af: zoo bevinden wy, dat bevroren Vleeſch, als 'er warmte op volgt, rot word; want hier door word den natuurlyken band ontbonden, en ons Vogt word door deze verſtoppinge (a) vlug loog-zoutig; ja de Menſchen worden in Noorwegen, zomtyds zoo van de koude aangetaſt, dat zy zig met ſnuiten de Neus aftrekken. Die Ziekte nu, door koude veroorzaakt, noemt men voornamentlyk (b) *Blaauw-ſchuit.* De vierde Oorzaak is *ruſt* of *ſtilſtand* in de Vogten, die bykans in alle de Vogten, voornamentlyk in de Slag-aderlyke, eene *ſtremminge* voortbrengt: want zoo een zeer gezond Menſch ſchielyk door ſchrik bevangen word, zal hy aanſtonds bleek en koud worden, en, zoo de gemoets beweginge heftig is, en lang duurt, zullen 'er gevoeleloosheid, gebrek van Vogt in de herſſenen, als mede berovinge van beweginge door veroorzaakt worden; hier van zullen verſtoppingen, of ſtremmingen van Vogten in zommige Ingewanden komen, welke zoo zy in het Harte geſchieden, *Hartkloppinge* voortbrengen; en dit pleegt Menſchen te overkomen, die dikwils flauwten hebben; want deze, na dat zy eenigen tyd, by wylen een kwartier uurs, gevoel- en beweeg-loos gelegen hebben, gevoelen, als zy weer tot haar zelve beginnen te komen, doorgaans ongeloofelyke benaauwtheden, ter plaats daar het Harte legt, en voornamentlyk omtrent de Long-ſlag-ader; dewyl het Harte, op dien tyd, deszelfs Beweginge verwakkert, en als weder verdubbelt zynde, den grooten overvloed van Bloed, het welk in zyne holligheden, en in de daar op leggende Vaten ſtil ſtaat, van daar tragt te verdryven; en hier van koomt deszelfs *Kloppinge*, wegens het overvloedige aankomende Bloed, en deszelfs belette ont-

(a) *Alcalinum Volatile.* (b) *Scorbutus.*

ontlaſtinge, na dat het Harte zig toegetrokken heeft: maar zoo de menigte van Bloed van daar niet verplaatſt kan worden, ontſtaat 'er een Slymprop, en eindelyk de Dood zelfs. De vyfde Oorzaak is eene vermenginge van zeer veele Lighamen, die het Bloed verdikken: dit is de reden, dat alle zuure Geeſten, die uit de Mynſtoffen door een zeer ſterk Vuur geſtookt zyn, het Bloed ſchielyk verdikken en ſtremmen; langzamer de (a) Geeſt van Zee-zout, allerſchielykſt en ſterkſt (b) de Geeſten van Koperrood, van Salpeter, en van Aluin, die, zoo zy in de Aderen geſpuit worden, het Bloed ten eerſten ſtremmen; en zoodanige Geeſten, die wegens de ſlapte en wytte der Aderen, tot in het Harte en de Long ſlag aderen gekomen zyn, verſtikken een Dier in korten tyd (†). Edog men moet aanmerken, dat alle zuure Lighamen het Bloed niet verdikken; want Salpeter en Zee-zout verdunnen dat, als ook Azyn (‡), en andere zuure Geeſten der Planten; maar de (c) Loog-zouten verdikken het zelve zomtyds, en zomtyds verdunnen zy dat: Dog uit deze Geeſten zyn eenige die het verdikken; gelyk Brandewyn, het zoo genaamde (d) *Water des Levens*, het welk, hoewel het van zommige voor een zeer fyn verdunnent middel gehouden word, egter in de Aderen geſpuit, alle Levensvogten ſtremt en verdikt. De zesde en laatſte Oorzaak is eene al te ſterke beweginge, en insgelyks eene verſtoppinge in de kleinſte Vaten: want in alle verſtoppinge van een Slag-

(a) *Sp. Salis.* (b) *Sp. Vitrioli, Nitri, & Aluminis.* (c) *Salia Alcalina.* (d) *Aqua Vitæ.*

(†) *Hier over verdienen nagezien te worden, de Proeven van den zeer vermaarden* FRIEND, *in deszelfs Emmenelogia Cap.* 14.

(‡) *Verſta zulks alleen van een matige gift, met de mond ingenomen, en van diergelyke Geeſten, die niet geconcentreert of t'zamengepunt, maar dun, ſlap, en enkeld zyn; want anders verdikken zy het Bloed, ja ſtremmen het ook; zoo als de Proeven van denzelven* FRIEND *beveſtigen, van Azyn geſpuit in de Krop-ader van een Hond enz. ziet Emmenelog. Cap.* 14. *aan het einde.*

Slag-ader, word het Vat uitgezet, en eindelyk, de verſtoppinge ſtandhoudende, verbroken; waar op de buiten-vatinge van het dunder Deel des Bloeds volgt. Deze geſchiktheid, of geneigtheid om *te ſtremmen* of *te verdikken*, is niet iets ziekelyks, maar een eigenſchap des Bloeds in een Gezonde ſtaat zynde: want de ondervinding leert, dat, hoe iemant gezonder is, hoe ſchielyker en ligter deszelfs buiten-gevaatte Bloed *taai* en *dik* word; daar in tegendeel zeer veele Zieken zeer dun Bloed hebben, voornamentlyk de (a) Slymzugtige: ja het Bloed van zommige menſchen, die met de dood worſtelen, ſtremt in geenen deele. Alle oorzaak bevordert die *veréeniginge*, welke zeer ſterk op het Bloed werkt: want de menſchen, die zeer ſterken arbeid moeten doen, en dus hare Spieren veel bewegen, krygen dik Bloed. Voorts al te groote afſcheidingen en ontlaſtingen verdikken het Bloed in de grootere Vaten, waar van de kleindere toevallen, en hier op volgt (b) Voedeloosheid of Vermagering; nadien 'er geen vogt loopt in de Zydlingſche Water-vaten: dewyl dan zoodanig iets in alle onmatige ontlaſtingen voorvalt, is het geen wonder, dat 'er die kwalen opvolgen.

3. Tot dus verre van de al te groote (c) *Vaſtheid* of *Dikte* van het Bloed; het naaſt dat nu in overweginge koomt, is deszelfs al te groote vloeibaarheid: Edog dewyl deze afhangt van de bovenmatige kleinte, waar over te voren gehandelt is, is het niet nodig, dat wy met die te ontvouwen, ons tyd verſlyten: Het zy genoeg aan te merken, dat ons Bloed, zoo het noodig is, vloeibaar kan gemaakt worden, door de kragt van vlugge Zouten, die uit de klaauwen, hoornen, merg, en andere Deelen der Dieren gehaalt zyn; insgelyks, als men overvloedig genoeg Water drinkt, ontbind, verdunt, en ſpoelt het zeer wel af; als ook de ſcherpe houten, *by voorb.* (d) Pokhout,

(a) *Leucophegmatici.* (b) *Atrophia.* (c) *Tenacitas.* (d) *Lign. Guajac.*

hout, Sasſafras, enz., daarenboven de vaſte Zouten uit de Dieren en Mynſtoffen, en voornamentlyk uit de Metalen, welke hoe zy zwaarder zyn, hoe zy beter zyn: Ter dezer oorzaak zou het Goud, zoo het vloeibaar gemaakt konde worden, zonder vermindering van Zwaarte, of zonder vermeerdering van deszelfs Uitgebreidheid, het beſte ontbindende middel zyn; gelyk ook daarom dien (†) Oly van THEOPHRASTUS PARACELSUS, zoo geroemt word.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de Zwaarte des Bloeds.

DE Zwaarte der Lighamen is niet anders, dan derzelver *poginge*, om na het middelpunt der aarde neer te vallen, en is altyd evenredig aan de vaſtheid der Lighamen. Zoo lang als het Bloed in het Lighaam omloopt, is het warm en dun; maar buiten het Lighaam word het koud, en dik: en daarom kan men deszelfs *Zwaarte*, ten aanzien van zynen klomp of groote, niet nauwkeurig uitvorſchen. Maar in verſcheide, zoo koude als warme geweſten, het Bloed, zoo als het uit een Lighaam gevloeit was, gewogen zynde, was deszelfs Zwaarte tot die van Zoutwater als 26. tot 25: Maar de Zwaarte van de Wei is tot die van het zelve Zoute water, gelyk 300 tot 253; zoo dat de Wei ten naaſten by een zesde zwaarder als het Bloed is; het welk zelfs tegen de ondervinding ſchynt te ſtryden, dewyl de Wei boven over het *Eiland* dryft: dog dit koomt hier van daan, dat de Deelen, die het *Eiland* t'zamenſtellen, door de kragt der koude, teffens ook door derzelver onderlinge aantrekkingskragt, zig verëenigen tot eenen vaſteren en meer gebondenen Klomp; zoo als dit hier uit blykt, dat dit Ei-

(†) *Zie* JOAN. ERNEST. *Tract. de Oleis Chymice deſtillatis, by Hartmann. Prax. Chymiatric. pag.* 528.

Eiland en de Wei t'zamengenomen, zoo veel plaats niet beſlaan, als zy beſloegen voor derzelver ſcheidinge. Zoo is dan de Ligtheid in het Bloed, ten aanzien van Zout-water, tot nu toe niet waargenomen; want het gewogene Bloed was overal een twintigſte zwaarder als het Zoute-water: maar zoo het 'er zyn zou, zou het kunnen voortgebragt worden door alle Waterige, Oleëuſe en Geeſtryke middelen; dewyl die ligter zyn als Zout-water. Edog het Bloed word zwaarder door de vaſtgemaakte Deeltjes der planten, en mynſtoffen: het geen beſt gezien word in de ſlymige Blaauſchuit; want het Bloed is in dit geval gebonden en zeer Zout, maar de Pis alderzwaarſt, ten aanzien van de Pis van een gezont menſch: dit nu ontſtaat van het overvloedige Pekelzout, het welke in een behoorlyke mate zeer goet; en tot het leven ten uiterſten nootzakelyk is; maar zoo het de maat te bovengaat, brengt het zeer kwade uitwerkingen voort: daarom worden de Lighamen die zwaarder als het Bloed zyn, gelyk de vaſte Zouten, geheel gelooſt door middel van de Pis; zoo koomt het Zee-zout onverandert in de Pis te voorſchyn; des niet tegenſtaande heeft het zyn gebruik om het Bloed te verdunnen. Ten laatſten de *zware* middelen worden vergiftig, voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de afſcheidingen te zeer vermeerderen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de Voortwerpende, of Voortdryvende Beweginge.

1. DOor (a) de *Voortwerpende* of *Voortdryvende Beweginge*, verſtaan wy de omloopende Beweginge van de Vogten door de Vaten: En dewyl hier

(a) *Motus Projectilis.*

hier zeer veele Ziekten, Leven, Gezontheid, en Ouderdom van afhangen, zal het de moeite waardig zyn te onderzoeken, wat die Beweginge *vermeerdert*, of wat dezelve *vermindert*, of *bederft*.

2. Die Beweginge word vermeerdert 1. door de *vermeerderde* Beweginge van het Lighaam zelfs: want op deze wys, als een menſch loopt, neemt zy zeer toe, dewyl 'er ter dier tyd ontſtaan raſſe polsſlagen, zweet, dorſt, (a) hyginge, en alle toevallen van Koorts; die wel ſchielyk verdwynen, als een menſch ruſt: maar zoo hy in zynen loop, boven vermogen volhard; zullen alle de genoemde toevallen heviger worden, waar by ook teffens een zoort van ontſtekinge komen zal, die het geheele Lighaam bezet; ja een Geneesheer, die deszelfs Pis beziet, zal meenen dat hy een brandende Koorts heeft: Eindelyk, zoo deze oeffening nog langer vervolgt word, zal 'er in der daad een ziekte uit voortkomen. Derhalven kan een ziekte ontſtaan uit de vermeerderde voortdryvende Beweginge alleen, zonder eenige inwendige veranderinge der Vogten. Zoo komen 'er ook uit die zelve Beweginge, als zy *vermindert* is, dikwils ziekten voort; dog de Oorzaak van die *vermindering* is doorgaans droefheid: zoo, *by voorbeeld*, indien een vry vrolyk menſch, onder het goede cier maken, tydinge krygt van eenig groot ongeluk, zal hy, door ſchielyke droefheid verſlagen en verſchrikt, zyne Vogten tot ſtilſtant brengen; waar van ten eerſten een ziekte zal voortkomen, zoo die door een grooter overvloed van eenig verdunnend Vogt niet belet word. Op gelyke wys ondervinden wy, dat of de *vermeerdering*, of *de verminderinge* van de voortdryvende Beweginge der Vogten, oorzaak is van zeer veele Ziekten.

3. De voornaamſte Oorzaak van deze voortdryvende Beweginge is het *Harte*. Zoo onze Vogten van

(a) *Anbelitus.*

de Buizen, door welke zy loopen, niet tegengehouden wierden, en den ſchakel der Buizen niet afgebroken was, dan zouden zy eens bewogen zynde, in hare Beweginge gedurig blyven voortgaan; maar zy vinden tegenſtant in de Buizen, wier ſchakel niet onafgebroken is; want na by het Harte loopen de Vogten in den Aderlyken zak en de ooren van het Harte, alwaar de kragt en vervolginge van haren loop voor eenen korten tyd ophouden: maar nadien geen Lighaam zig van zig zelfs alleen bewegen kan, moeten nootzakelyk onze Vogten op nieuw de Beweginge ontfangen, van een zekere uitwendige Oorzaak, daar ter plaats hare kragt oeffenende, alwaar zy de Beweginge verloren hebben. Die oorzaak nu is het Harte, het welk een zeer vaſte Spier is, hebbende de gedaante van een (a) ſlang- of draai-lyn, door welkers behulp, (gelyk de Werktuigkundige leeren) een geringe kragt, een ongelooffelyken tegenſtant, kan overwinnen; derhalven is het Harte de eenige en genoegzame Oorzaak van alle Beweginge.

4. Behalven deze voorname Oorzaak, is'er ook nog een andere; te weten de *Veeragtigheid* der Vaten, of die Kragt, waar door hare zyden van het daar in loopende Vogt uitgezet, zig ten eerſten herſtellen, en wel in haar vorige ſtant; want het Vogt, van het Harte met groote kragt in de Slag-aderen gedreven, zet dezelve ten eerſten uit, en deze, dewyl zy Veeragtig zyn, herſtellen zig ten eerſten, als de kragt van het Harte ophoud, en wel met des te ſterker poginge, hoe zy meer zyn uitgezet geweeſt.

5. Het Bloed is zynen uitgang uit het Harte; of deszelfs voortdryvende Beweginge, verſchuldigt, aan de werkinge van het Harte zelf, maar niet aan de inwendige Beweginge van het Bloed, gelyk het zommige zoo toegeſchenen heeft: het welk wel

(a) *Helix.*

wel op deze wys bewezen word. De Vogten, welke, in een enge plaats bevat en bedwongen zynde, wegens de Kragt van de inwendige Beweginge harer deelen, door een open gat met gewelt daar uitſpringen, en tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, bekomen hare uitwerkinge op eene driederlei wyze; te weten, 1. Zoo de Deelen door de kragt der *Warmte* tot eene vry hevige Beweginge aangeprikkelt worden: maar in ons Lighaam is gantſch geene genoegzame Warmte om die Beweginge voort te brengen; want alhoewel het afgetapte Bloed, tot die trap van Warmte gebragt word, die het hebben moet, als het in onze Vaten bevat word, zoude egter hier uit niets volgen, behalven deszelfs verrottingen. Daar en boven hebben de Visſchen koud bloed, het welk nogtans omloopt; en als dit warm gemaakt is, ſterven zy zelfs. 2. Kan een Vogt, in de bovengenoemde Omſtandigheden zynde, tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, door de Veerkragt zyner Deelen; te weten, zoo eenig Veeragtig Vogt in een van alle kanten geſloten Vat verdikt wierd, zou'er, ſtraks na de opening van het gat, een gedeelte van dat Vogt te voorſchyn komen; maar dit heeft geenzins plaats in het Bloed; nadien de Veeragtigheid belet word door de zwaarte van den dampkring, die het Lighaam overal omringt, zoo dat het (Bloed) zig geenzins kan uitzetten om de voortdryvende Beweginge voort te brengen: Daar en boven kan het Bloed onze Vaten, daar het in bevat is, niet uitzetten door de kragt van zyne Veeragtigheid, wegens de drukkinge van de uitwendige lugt; derhalven, dewyl het Veeragtig is, oeffent het volgens den aart van alle Veeragtige Lighamen, zyne kragt op die plaatzen, daar de minſte tegenſtant is, dat is, het perſt naar het Harte: dog hier in is een gedeelte van dat zelve Vogt, dat op gelyke wyze en door dezelve kragt werkt, en dieswegen kan hier

van geen uitwerkinge voortkomen. 3. Kan de voortdryvende Beweginge van een Vogt voortgebragt worden, door de kragt van *giſtinge*: maar de Opziedinge van het Bloed, die men eene *giſtinge* noemt, word nooit in het Harte vernomen.

6. Den omloop nu van het Bloed in het gemeen word driezins verſnelt; 1. Door de meenigte der hartsſlagen; 2. Door de vermeerderde kragt van het Harte; 3. Door den vermeerderden Bloed-klomp, de ſlagen van het Harte dezelve blyvende; om dat dan den gantſchen klomp in den zelven tyd denzelven omloop volbrengt, die een minder gedeelte afleggen moet: want de ſnelheid hangt af van de perzinge van het eene Deeltje op het andere.

7. Maar dezen omloop word vertraagt, 1. Door de *verminderde* kragt van het Harte; 2. Door de ſlappere en min Veeragtige Vaten; 3. Door de onbekwaamheid der Vogten zelve tot de Beweginge.

8. Derhalven zyn de Oorzaken, die de ſnelheid des Bloeds vermeerderen, 1. Alle de zulke welke de kragt van het Harte vermeerderen; het geen geſchiet, *α*. Door aan het zelve kragt by te zetten, *β*. teffens door de Vogten tot de Beweginge bekwaam te maken. Voorts vermeerdert geen oorzaak de ſnelheid van het Bloed, ten zy zy de toetrekkinge van het Harte vermeerdert: dog alle dingen, welke het Zenu-geſtel ſterk aandoen, verwekken en vermeerderen die toetrekkinge, hoedanige zyn de (a) welriekende Olien, van gelyken de Metaalagtige (b) brandende Loog-zoutige en zoute Lighamen, als ook de Criſtallen, enz., welke den Omloop bevorderen, niet om dat zy het Bloed aan het giſten brengen, maar om dat zy de Zenu-vaten prikkelen, en de open- en toegaande Bewegingen vermeerderen. 2. Heftige en verhittende gemoeds beweginge, gelyk toorn, woede, enz. 3. *Langdurige* beweginge der Spie-

(a) *Olea Aromatica.* (b) *Alcalina Cauſtica.*

Spieren; want door de menigvuldige werkinge der Spieren, word de beweginge des Bloeds in de Vaten, tusschen de Spieren zeer bevordert. 4 *Vermeerderde* ademhaling, welke zoo zy dikwils herhaalt word, zeer veel doet om de beweginge des Bloeds te verſnellen. Maar de Oorzaken, welke den Omloop *vertragen*, zyn ſtrydig tegen die gene, welke wy zoo voorgeſtelt hebben.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de Geneesmiddelen.

1. DEwyl'er na den aart en Ziekten van verſcheidene deelen, verſcheidene Geneesmiddelen vereiſt worden, daarom moeten wy dezer *Namen*, *Zoorten*, *Natuur*, *Kragten* en *Werkingen* Onderzoeken; in welker verhandelinge men een tweederlei order in agt kan nemen: te weten, of 1. door op eene Alphabetiſche order alle byzondere enkele Geneesmiddelen op te tellen, te gelyk met der zelver kragten, gebruik, enz.; maar dewyl deze Leerwys van weinig nut is, is zy af te keuren. 2. Door teffens op te ſtellen alle die Geneesmiddelen, waar van men uit de Natuurlyke Hiſtorie verzekert is, dat zy dezelve eigenſchappen en dezelve uitwerkingen hebben. De eerſte nu, die deze Leerwys gebruikt heeft, is geweeſt GALENUS, (en na hem veele andere als ORIBASIUS, ÆGINETA, en vervolgens alle de (a) Kruidkenners) welke alle Geneesmiddelen onder zekere Claſſen of zoorten bragt; en dus heeft hy geſtelt, dat de kragten van alle de Geneesmiddelen vierderlei zyn; te weten, 1. *Elementele* genezende kragten, 2. (b) *Stoffelyke*, 3. (c) *Eigene* of *byzondere*, 4. (d) *Onbeken-*

(a) *Botanicus.* (b) *Materiales.* (c) *Singulares ſive Speciales.* (d) *Subſtantiales incognitæ.*

bekende wezentlyke, die door de ondervinding alleen te kennen zyn. Wat hy nu (1) door de *Elementele* kragten verſtaan heeft, zulk zal datelyk blyken, als men zyn gevoelen begrepen heeft: Want hy zegt, dat dat gene, het welk in de Natuur der zaken het eene lighaam van het andere onderſcheid, eene (a) *Hoedanigheid* genaamt word; bygevolg zouden'er zoo veel Hoedanigheden zyn, als'er verſchillende Lighamen zyn: Edog deze zyn, volgens GALENUS, vier, te weten, Vogtig, Droog, Warm, en Kout; waarom hy alle Lighamen tot vier Claſſen gebragt heeft. Maar dewyl die *Hoedanigheden* zelden alleen en afzonderlyk gevonden worden, daarom heeft hy daar bygevoegt derzelver vier t'zamenvoegingen, de *Temperamenten* genoemt; te weten, Warm en Vogtig, Warm en Droog, Koud en Vogtig, Koud en Droog. De Lighamen, die van *een* uit de Enkelde voorzien waren, noemde hy *Elementen* of *Hoofdſtoffen*; welke hem vervolgens na die wyze toeſchenen Vier in getal te zyn, te weten, de Lugt, om dat zy droog; Het Water, om dat het Vogtig; Het Vuur, om dat het Warm; de Aarde, om dat zy Koud is. En uit deze boven genoemde oordeelde hy, dat alle Lighamen worden t'zamengeſtelt, en dat zy na de mate dier *Hoedanigheden* werken: Het zelve hield hy ſtaande van de Geneesmiddelen. Hier van daan zyn der zelver kragten in vier Claſſen verdeelt geweeſt. De dingen, welke uit deze Vier in een gelyke hoeveelheid onder elkander vermengt t'zamengeſtelt zyn, heeft hy genoemt *Elementele*, zoo ook ons Lighaam een *Geëlementeert Lighaam*, dat is een Lighaam, dat uit een gelyke hoeveelheid van de vier genoemde Hoofdſtoffen t'zamengeſtelt is, en hy heeft beweert, dat van het overwigt en overheerſching van elk uit de Elementen de Ziekten voortkomen. Hy heeft ook gewilt, dat'er vier *Graden* of *Trappen* zyn, volgens welke

(a) *Qualitas.*

welke deze of gene Hoofdſtoffe of Element de overhand hebben zoude. De Geneesmiddelen, welke in een gezont Lighaam gebruikt daar in gene veranderinge voortbragten, zeide hy te zyn Geneesmiddelen van *den eerſten* Graad of trap, *by voorbeeld*, de Violen en Roſen zyn genoemt Koud en Vogtig in den *eerſten* Graad; egter kunnen deze in een koude Ziekte geen ſchade doen. De *tweede* Graad is, als de Geneesmiddelen een gezont Lighaam eenigermate aandoen of veranderen, maar geenzins beledigen kunnen. De *derde* Graad is, zoo der zelver kragt zig zoo verre uitſtrekt, dat zy een gezont Lighaam niet vernielt, maar beledigt, en dat ziekelyk maakt: en hy Oordeelde, dat men deze Geneesmiddelen gebruiken moet, als iemant aangetaſt is van een Ziekte in den zelven Graad. De *vierde* Graad is (a) *Verderffelyk* en *doodelyk*; *by voorbeeld*, in de *Euphorbium*, en de overige vergiften, welke zoo zy in een Lighaam gebruikt worden, het zelve zoo aandoen, dat 'er de dood op volgt.

De *Stoffelyke* kragten ten (2) heeft GALENUS genoemt de zoodanige, welke afhangen van een zekere evenredigheid, die 'er tuſſchen haar en de Stoffe is: hier van daan onderſcheide hy ook de *Stoffelyke* kragten van de *Elementele*, als aan een Lighaam byzonder eigen; en gene (te weten de Stoffelyke) heeft hy genoemt (b) *Bekende*, om dat zy t'zamengeſtelt zyn, en de t'zamengeſtelde meer zigtbaar en kenbaar zyn als de enkele: want de Stoffe word t'zamengeſtelt ten minſten uit twee *Elementen* of *Hoofdſtoffen*; en daarom is zy meer zigtbaar, als de *Elementen* zelfs. Volgens deze verklaringe word een Slap- of Week-makend Kruid gezegt teffens (c) *Slap- en Week te maken*, door zyne *Stoffelyke* Kragten; maar te verwarmen door zyne *Elementele* Kragt, of warmte.

Hy

(a) *Deleterius.* (b) *Manifeſtæ.* (c) *Lexare & emollire.*

Hy heeft ten (3) gewilt, dat (a) de *Specifike* of *byzondere* Kragt afhangt van deze twee voorgaande, op verſcheide wyzen met malkanderen verëenigt; en geſtelt, dat die Geneesmiddelen deze Kragt bezitten, welke eenig byzonder deel eigen zyn, of tot eene byzondere werkinge geſchikt worden; de zoodanige zyn (b) de Buikzuiverende middelen, welke een byzonder Vogt, als de Wei, de Gal, de Stonde-vloed, enz. uitdryven; en welke vel maken, welke het vlees doen groeijen, enz. Dat alle deze middelen volgens zyn gevoelen werken uit hoofde van hare *Specifike* of *byzondere* Kragten.

Ten (4) Door de *Wezentlyke Onbekende* Kragten heeft hy verſtaan de zulke, welke niet als door de ondervindinge kunnen onderzogt en gekent worden; zoodanig is de *Slaap-verwekkende* Kragt van het (c) Heulſap, welke nog uit deszelfs Vogtigheid, nog Warmte, nog Droogte, nog Koude, maar alleen uit de *Ondervindinge* gekent en bewezen word. Het blykt derhalven uit het gezegde, dat GALENUS hierin gedwaalt heeft, dat hy getragt heeft de uitwerkingen van alle Geneesmiddelen te verklaren door die hoedanigheden alleen; dog dewyl hy zulks niet konde doen in de (d) Tegengiften, (e) Vergift-ſtuitende middelen, (f) Plaatsmiddelen, enz. heeft hy die genoemt *Goddelyke* en *Onbekende:* Daarenboven is hy hier in het ſpoor byſter, dat hy alleen vier *Hoedanigheden* toegelaten heeft, ſchoon 'er zeer veel andere kunnen opgetelt worden.

2. *Een Geneesmiddel is een Ligbaam, het welk, aan ons Levend Ligbaam gebruikt, deszelfs ziekelyken ſtaat wegneemt.* Maar elk Geneesmiddel kan aangemerkt worden; of 1. Voor zoo verre het werkt op de *Vaſte Deelen*; of 2. Voor zoo verre het werkt op de Vogten alleen; of 3. voor zoo verre het zyne Kragt oeffent op *beide* te gelyk: Dieswegen kunnen alle de Geneesmiddelen

(a) *Vis ſpecifica.* (b) *Purgantia.* (c) *Opium.* (d) *Antidota.* (e) *Alexipharmaca.* (f) *Topica.*

delen tot deze drie algemene Claſſen gebragt worden.

Voorts werken die middelen, welke op de Vaſte deelen werken, of 1. door der zelver weefzel en t'zamenhanging te ontbinden en te verbreken, of ten 2. door de Buizen te verſtoppen en te verwyden, en de figuur van der zelver zyden te veranderen.

Maar welke werken op de *Vloeibare Deelen* alleen, die werken, of 1. door der zelver eigenſchappen te veranderen, of ten 2. door dezelve uit het Lighaam te dryven. Dog genoegzaam alle de Geneesmiddelen oeffenen hare Kragten zoo op de *Vaſte*, als *Vloeibare* Deelen; want nauwelyks kunnen de Vloeibare Deelen verandert worden, of de vaſte worden teffens eenigermate aangedaan; en integendeel de vaſte Deelen aangedaan zynde, worden ook de Vogten op de een of andere wys aangedaan: niet te min kan men de werkingen der Geneesmiddelen, in zoo verre zy op de Vloeibare Deelen hare betrekkinge hebben, beſchouwen zonder die aan te merken voor zoo verre zy hare betrekkinge hebben op de vaſte Deelen, en in tegendeel; even op dezelve wys als de Wiskonſtenaars in het afgetrokken de lengte van een Lighaam alleen begrypen, zonder daar eenigzins onder te rekenen of deszelfs oppervlakke, of deszelfs vaſtheid; alhoewel zy 'er afzonderlyk niet zyn. Ten einde nu de volgende dingen klaarder begrepen worden, zullen wy eenige Betoogbare Bespiegelende Voorstellen Vooraf laten gaan.

1. Voorstel. Eene zeer zagte *uitwendige*, en geheel *Werktuigkundige beweginge* alleen, kan allerlei zoort van veranderingen in ons Lighaam voortbrengen, welke tot nogtoe eenig Geneesmiddel voortgebragt heeft. Want laten wy onderſtellen dat'er een zeker volmaakt gezont Menſch is, en dat'er een veer in zyne Neusgaten geſtoken word, die op een zagte wys bewogen word; zal hy zig voor geen ogenblik kunnen houden zonder een ſtuiptrekkige be-

we-

weginge des Lighaams, als buiginge, niezinge, enz. Maar zoo wy overwegen, met wat voor een aantal, kragt, en poginge der Spieren de *Niezinge* geſchiet, zullen wy verwondert ſtaan over de Ligtheid van de Oorzaak; want deze werkinge word verrigt door eene zeer ſterke beweginge der Spieren van het Schouderblad, van den Onderbuik, van het Middelrift, van de Borſt, van de Longen, enz. daarenboven zal 'er, zoo de werkinge blyft duren, eene algemene uitdryvinge van vogten op volgen; te weten, eene uitperzinge van tranen, ſnot, kwyl, zoo van de mond als van het gehemelte en van de Lugtpyp; desgelyks eene ontlaſting van Pis, Zweet, enz. Hiervan, te weten, alleen van binnen in de neusgaten op een zagte wys een *Veer* te ſteken, zonder eenige Vogtige, Drooge, Warme, Koude, Zwavelagtige, Zoute, en diergelyke Lighamen, kan derhalven eene beweginge van alle de Vaſte en Vloeibare Deelen in ons Lighaam voortgebragt worden: maar zoo nu zoodanige niezinge lang duurt, gelyk zulks pleegt te geſchieden door het opſnuiven van $\frac{1}{100}$ deel van een grein *Euphorbium*, zullen 'er uit voortkomen zware en langdurige Stuiptrekkingen, als ook Hoofdpynen, tegenwillige Pis- en Buiks-ontlaſtingen, Koortzige hitten, en andere zware toevallen, en eindelyk de dood zelve.

II. Voorstel. Indien 'er nu eene zoo groote veranderinge in ons Lighaam voortgebragt word van eene *Ligte* en *uitwendige beweginge*; wat kan 'er niet voorvallen, zoo de Zenuen inwendig aangedaan worden? Hier uit blykt dan, dat de ligtſte Lighamen ons Lighaam zeer kunnen *veranderen*. Dog ſchoon een Lighaam op de Vaſte Deelen niet kan werken zonder de Vloeibare teffens aan te doen, en integendeel ook niet op de Vloeibare Deelen, zonder de vaſte aan te doen, kunnen egter de Geneesmiddelen onderſcheiden worden in die welke *Onmiddelyk* of *Voornamentlyk* de Vaſte Deelen, maar de Vloeibare *Middelyk* en

en *min voornamentlyk* aandoen, en in tegendeel.

III. Voorstel. Dat door deze werktuigkundige beweginge, alle onze Vogten, ſchoon haar niets inwendig overkoomt, *verandert kunnen worden* is klaar; gelyk uit het zoo even genoemde geval blykt.

IV. Voorstel. *Van de Veranderde beweginge* der Dierlyke Geeſten alleen (zonder eenige Kragt van een lighaam of uit- of in-wendig, door middel van aanraking, medegedeelt) kunnen alle uitwerkingen voortkomen, welke elk Geneeskundige aan een Geneesmiddel kan toeſchryven. Want laten wy onderſtellen, dat een Menſch, anderzins gezont, een beweeggelyk Zenugeſtel, of de (a) Miltzugt heeft; zal 'er in hem, in de beſte gezontheid zoo hy gelegentheid krygt tot toorn, vrees, droefheid, aanſtonts een zeer groote veranderinge van ſtaat ontſtaan: want dat gene het welk te voren ten naaſten by ter zwaarte van vyf ponden binnen den tyd van 24 uuren, door de poren van de huid pleegde uit te waaſſemen, zoekt zig nu, deszelfs loop verandert zynde, eenen weg door de nieren; ja dat meer is hier door worden de (b) overvoerende, (c) afſcheidende, en (d) Ontlaſtende Vaten ontſtelt. Wie kent nu eenig Pisdryvend middel, het welk zoo groote kragten heeft? Daarenboven is dat vogt door deze weg ontlaſt, geen Pis, maar enkel Water, dewyl ſchier al het Zout, de Geeſt, de reuk en verf van de Pis in het Lighaam gelaten zyn. Op gelyke wys krygen de Menſchen zomtyds van ſchrik de *Buikloop*. Door Gramſchap word 'er ook zomtyds een groot gedeelte *Gal* uitgeworpen. Van Vrees koomt ook dikwyls Zweet voort. Het gezigt van een Walgagtig Voorwerp, of Walgagtige vertellingen, kunnen in zommige Menſchen een *Brakinge* verwekken; want deze krygen eerſt oprispingen, waarop walginge, uitwerpinge van ſpeekzel,

(a) *Paſſio Hypochondriaca.* (b) *Tranſjectoria.* (c) *Secretoria.* (d) *Excretoria.*

zel, maagtrekkinge, brakinge, en zomtyds ontlaſtinge van den buik en van zweet volgen. Allerlei zoort van ontlaſtingen pleegt ook enkel door eene ongewone beweginge van het Lighaam verwekt te worden. Zoo worden die gene, die voor de eerſte reis ter Zee varen, het zy zy nugteren zyn, of wel gegeten hebben, eerſt bleek en benaauwt, waggelen kort daarna, krygen draaijingen in het hooft, en braken ten laatſten. Hier uit blykt, dat ons konſtſtuk zoo toegeſtelt is, dat het, alhoewel het van geen Lighaam hoe genaamt aangedaan word, egter door de verkeerde werktuigkundige beweginge der Geesten, met alle die uitwerkingen kan aangetaſt worden, welke de Geneesmiddelen plegen voorttebrengen.

V. Voorstel. Deze zoo wonderlyke beweginge kan in ons verwekt worden van *Deeltjes*, die zonder dat het van ons *gemerkt kan worden*, in ons Lighaam gebragt worden: zoo worden zommige Menſchen, zoo als zy in een Slaapkamer komen, waarin een kat, muis, of kaas geweeſt is, hoewel zy niet in het gezigt komen, tot zweten gebragt, en krygen zomtyds zwymelinge, dog andere valle ter neer; en de Vrouwen die met de opſtyginge gequelt zyn, worden van de reuk van Muskus ten eerſten ongeſtelt.

VI. Voorstel. De Geneesmiddelen kunnen in zoo *kleine* deeltjes verdeelt worden, dat zy de verbeeldings kragt genoegzaam te boven gaan, welke elk in het byzonder de Kragten behouden zullen, die zelfs te voren aan den geheelen hoop eigen waren: Wy zullen hier van drie voorbeelden geven, uit het driederlei ryk genomen, te weten, uit het (a) Gegravene, Dierlyke, en Groeijende.

(1) Het blykt uit de dikwils herhaalde Proeven van de Metaal-onderzoekers, dat zoo zy een grein *Goud* door ſmelting naauwkeurig vermengen met een pond Zilver, alle byzondere Zilver deeltjes iets van het

(a) *Minerale*, *Animale*, *Vegetabile*.

het Goud deelagtig worden; en het zelve zal ook geſchieden zoo 'er een duizentſte deel van een grein Goud, met het voornoemde gewigt van Zilver vermengt word: nogtans behoud het Goud, tot zulke kleine deeltjes gebragt, de byzondere kragten en eigenſchappen van Goud; en zulks blykt vervolgens, om dat die kleine deeltjes wederom kunnen by een gebragt worden tot een wezentlyk *Gouden* Lighaam: Dit word ook op een andere wys bewezen. Want zoo 'er een grein *Goud* in tien oncen (a) Koningswater ontbonden word, zal 'er geen druppel Vogts zyn, of hy heeft een Deeltje van het Goud in zig, gelyk uit de ſmaak blyken zal: en daarom, dewyl 'er in dit geval geen evenredigheid is, tusſchen het Vogt en het Metaal, moet het Metaal nootwendig in zeer fyne Deeltjes gedeelt worden, maar het blyft ondertusſchen onverandert, gelyk blykt uit deszelfs nederſtoting en wederbrenginge tot de form van Goud. Maar zoo men in plaats van Goud *Koper* neemt, zal de zaak nog klaarder worden; want het Koper zal het geheele ſcheivogt groen van Verf maken. Uit het gezegde blykt derhalven, waarom de Metalen die ontbonden, en tot de form van Vogten gebragt zyn, zulke hevige uitwerkinge voortbrengen, te weten, om dat alle de Deeltjes, elk in het byzonder haar figuur houden, blyvende ſtyf en onveranderlyk, het welke in de Planten zoo geen plaats heeft.

(2.) Maar om te weten in hoe *kleine* Deeltjes die dingen, welke uit het Dierlyke Ryk genomen zyn, gedeelt kunnen worden, zullen wy een Proeve opgeven, ten dien einde van *Boyle* in het werk geſtelt. Hy ontwond den draad of het *Zyden* Omſlag van een *Zyworm*, en dit heeft hy bevonden 300 ellen lang te zyn, maar LEEUWENHOEK heeft ontdekt, dat het zelve uit een dubbelden draad beſtaat: het was derhalven 600 ellen lang, en woeg maar twee greinen; en was zoo

 ſterk,

(a) *Aqua Regalis ſive Regia.*

ſterk, dat het twee greinen, die'er aan vaſt hingen, konde ophouden. Uit deze en diergelyke voorbeelden kan nu zeer gemakkelyk opgemaakt worden, de groote deelbaarheid van de Dierlyke deelen. Deze (deelbaarheid) toonen ook alle de riekende Lighamen, voornamentlyk het (a) *Bevergeil*, want als het vier dagen lang in een weegſchaal gelegt is, heeft het niets van zyne zwaarte verloren, egter verſpreide het middelerwyl zyne gedurige uitwazemingen drie voeten in het rond, en gaf een zware reuk van zig, en bezette, als het op nieuw aan een verſche Lugt bloot geſtelt wierd, dezelve binnen twee minuten, met zynen reuk, zonder merkelyk verlies van gewigt.

(3.) Uit de Planten, zoo men een grein *Extract van Safferaan* neemt, en dat werpt in tien oncen Brandewyn, zal het de geheele geeſt verven, en ieder druppel zal de reuk en ſmaak van Safferaan hebben. Uit het gezegde blykt dan, dat de Deelen der Geneesmiddelen zoodanig *verkleint* kunnen worden, dat zy ons begrip te boven gaan; en wel, ſchoon deze Deelen doorſchynende, en buiten het bereik onzer zinnen zyn, des niet tegenſtaande, aanmerkelyke uitwerkingen in ons Lighaam kunnen voortbrengen: want (b) Glas van Spiesglas kan ten voorbeeld zyn, indien men hier van een ſchrupel in VIII ponden Wyn doet, en dat t'zamen laat trekken, zal deszelfs Wyn zoo hevig *braak-verwekkende* worden, dat daar van vier oncen ingenomen, in de Maag zulke ſtuiptrekkingen zullen voortbrengen, welke haar genoegzaam omkeeren; daar egter van het Glas van Spiesglas, het welk op den Bodem van het Vat onontbonden blyft leggen, niet het minſte vermindert is, gelyk by onderzoek blykt. Het zelve heeft ook plaats in de (c) *Safferaan van Spiesglas*, enz. (†)

VII. Voor-

(a) *Caſtoreum.* (b) *Vitrum Antimonii.* (c) *Crocus Antimonii.*

(†) *Het blykt derhalven, dat in elk Geneesmiddel een zekere Geeſt is, die van de Alchemiſten Filius Solis, de Zone van de Zon-*

VII. VOORSTEL. De Deeltjes der Geneesmiddelen hebben, naar zy aan *verſcheidene* Zenuen gehegt worden, *verſcheidene* uitwerkingen. Ten voorbeeld zy het *Turbith Minerale*, het welk uit Vitriool Oly en Quik gemaakt word; want zoo hier van een half grein in de Neusgaten geſtoken word, veroorzaakt het veel ſterke ontlaſtingen; zoo het inwendig gegeven word, zal het flaute en benautheid verwekken; maar indien het in een grooter quantiteit, als tot VIII greinen, ingenomen word, zal het ſtoelgang, brakinge en zweet veroorzaken, en het Zenugeſtel zeer prikkelen: Waar van BOYLE verhaalt, dat een zeker Krygs-overſte die de (a) Staar hadde, door het gebruik van dezen *Turbith*, onder de form van een Niesmiddel, tot een grein voorgeſchreven, genezen is, na voorafgaande zwellinge van het hooft, ſtoelgang,

(a) *Cataracta.*

Zonne, Proles ignis, Het kind des Vuurs, Ignis Internus Rerum, het inwendige Vuur der dingen, genoemt is, maar nu doorgaans Spiritus Rector, den Heerſchenden Geeſt, geheten word; en wel van deze Geeſt alleen, hangt de gebeele kragt en werkinge van een Geneesmiddel af. Dog deze Geeſt, (wiens zitplaats is den Oly van een Ding) is 'er in zoo een geringe quantiteit, ten aanzien van den gebeelen Klomp, dat bet alle geloof te boven gaat. Ziet over dezen Geeſt na, de Elementa Chemiæ van ONZEN AUTEUR, *Tom. I. pag.* 41. 42. 43. 174. 258. *en Tom. II. pag.* 10. 11. *Paryſſche druk, en op andere plaatzen meer. Ja dat gene ſchynt hier ter plaats ook aantekenenswaardig te zyn, bet welk den zeer beroemden* AUTEUR *in zyne Academiſche Leſſen gezegt heeft van de Kragten der Geneesmiddelen, als hy handelde van den Spiritus Rector, (ſchoon dit in de eerſte uitgaaf van dit Boek niet gevonden word) dat* SENDIVOGIUS *zelfs, die doorgaans* COSMOPOLITA *genoemt word, deze waarheid al aangetekend beeft, te weten als hy beweerde: » dat in elk Ligbaam een middelpunt en zekere plaats is, waar » in bet Zaat, en altyd, als een zeker punt of ſtip is, dat is, ge» lyk omtrent een agt duizent en twee bondertſte deel van bet Lig» baam, boe klein bet ook zy, ja ook in eene Korl graan; en zulks » kan niet anders zyn, enz. Ziet* COSMOPOLITA, *in zyn Novum Lumen Chymicum, Tract III. De Vera & Prima materie Metallorum, Franſche druk, pag.* 15.

gang, zweet, enz. Ziet het werk van BOYLE *de Utilitate Philoſophiæ.*

VIII. VOORSTEL. Derhalven volgen op het *verſcheiden* gebruik van een Geneesmiddel, *verſcheidene* uitwerkingen, die wy allen van agteren weten: dog zoo men gisſen mag, mogelyk zullen deze aanmerkingen niet te verwerpen zyn. (1) De meerdere of mindere blootlegginge van een Zenu, doet veel om meerdere of mindere, en ook verſcheidene, zoo hevige uitwerkingen voorttebrengen: want den Rok welke de Neusgaten bekleed, is een Zenu-agtig Vlies, en word genoegzaam met gene bekleedzels gedekt; en elke Zenu als zy gevoelig worden zal, word tot eene zagte en papagtige ſtoffe; het welk hier ter plaats wel allervoornamentlykſt geſchiet. (2) Hoe de Zenuen nader by haren oorſprong zyn, hoe zy gevoeliger zyn, en hier van daan worden zy van uitwendige oorzaken ligter geprikkelt: zoo, *by voorb.* worden de Reuk-zenuen van *Turbith* op de wys van een Niesmiddel gebruikt, zeer geprikkelt; daar het zelve op een andere plaats aan de Zenuen geappliceert, zomtyds nauwelyks gevoelt word. (3) De Gemeenſchap van de eene Zenu met de andere, kan de uitwerkingen van een Geneesmiddel *veranderen.* Want, zommige Zenuen, uit verſchillende plaatzen oorſpronkelyk, loopen dikwils t'zamen, en worden in een gemeenen knoop verzamelt; maar dewyl alle menſchen geen een en denzelven t'zamenloop van Zenuen hebben, hierom werkt een en het zelve Geneesmiddel in verſcheide menſchen op eene verſcheidene wys. (4) Naar dat eene Zenu, waar aan een Geneesmiddel geappliceert word, loopt na de Klieren, ontlaſt- en ontfang-buizen, zyn ook de uitwerkingen van een Geneesmiddel *verſchillende.*

DER-

DERTIENDE HOOFDSTUK.

De (a) *Clasſen of Verdeelingen der Geneesmiddelen.*

VOlgens de zoo even verhandelde zaken, worden alle de Geneesmiddelen na derzelver eerſte verdeelinge, in *drie* Clasſen verdeelt.

I. De eerſte Clasſe is van die Geneesmiddelen, welke op de *vaſte Deelen* werken; (wy verſtaan nu door de *vaſte Deelen*, die laatſte deelen van ons Lighaam in het IV. Hoofdſt. verhandelt.) voorts werken deze Geneesmiddelen, door die Deelen zeer te bewegen, zonder egter derzelver verëeniginge te verbreken. *By voorbeeld*, (in *fig.* 17.) laten A. B. twee *laatſte* Deelen zyn, t'zamenhangende op C. D.; deze kunnen bewogen worden, zonder ſcheidinge, of ontbindinge. De Geneesmiddelen van deze Clasſe zyn, 1. De (b) *Prikkelende.* 2. De (c) *t'Zamentrekkende*, dat is, welke maken dat de vaſte Deelen een minder lengte, en een grooter dikte hebben; zoo nogtans dat derzelver t'zamenhanginge niet verbroken worde: zoo dat de t'zamentrekkende Geneesmiddelen de Deelen verdikken, en die vaſter verëenigt maken. 3. De (d) *Slapmakende*, welke de Deelen ſlapmaken, zoo dat zy beweeggelyker, buigzamer, wyder en dunder worden. 4. De (e) *Toeſtoppende*, welke de ruimte der Buizen verminderen. Hier toe kan men nu brengen, α De (f) *Zweetgaten ſtoppende*, of alle die Geneesmiddelen, welke als Lym aan de Buizen blyven hangen; β. De (g) *Beſmerende*, welke vloeibaarder zyn als die, welke de zweetgaten ſtoppen; γ. De (h) *Ver-*

(a) *Clasſes Medicamentorum.* (b) *Stimulantia.* (c) *Contrabentia.* (d) *Laxantia.* (e) *Conſtipantia.* (f) *Emplaſtica.* (g) *Illinentia.* (h) *Obſtruentia.*

Verſtoppende, welke niet alleen de Buizen nauwer maken, maar ook vervullen 5. De (a) *byzondere Heelmiddelen*, gelyk (b) de *Vleesmakende*, welke het vlees doen groeijen, de (c) *Velmakende*, en diergelyke. 6. De (d) *Scheidende*, die een ſcheiding des geheels veroorzaken, welke in zes zoorten kunnen verdeelt worden; (α.) De (e) *Rootmakende*, welke een ligte ontſtekinge voortbrengen; (β.) De (f) *Blaartrekkende* welke door hare werkinge de Water-vaten verbreken; (γ.) De (g) *Korſtmakende*, welke niet alleen de kleinſte Vaten, maar ook de huid zelfs verteeren. (δ.) De (h) *Corroſyven* of *knagende middelen*, welke alle Deelen, die zy aanraken, wegnemen; (ε.) De (i) *Brandende*, welke door branden de Deelen vernielen; (ζ.) De (k) *Verrottinge* veroorzakende, welke onze Deelen in een ſtinkend Vogt veranderen.

II. De tweede Clasſe behelſt de Geneesmiddelen, welke op de *Vloeibare* Deelen werken; te weten, 't zy door aantedoen den geheelen Klomp der Vloeiſtoffen, 't zy door te veranderen den hoop of de Figuur van zommige Deeltjes der *Vloeiſtoffen*. De zoodanige zyn, 1. De (l) *Verdeelende*, welke de groote der Deeltjes verminderen. 2. De (m) *verdikkende* of *dikmakende*, welke de groote der Deeltjes vermeerderen. Egter kunnen deze onderſcheiden worden, naar de wys van Werken: want de verdikkinge word voortgebragt van een Lighaam, het welk de Deelen die te voren vry waren, drukt, maar die zig hier door verëenigen, en tot grooter klompjes worden; dog zulks koomt van een uitwendige verdikkende en drukkende Oorzaak voort, gelyk van de uitwendige drukkinge van een Koude Lugt, en zoo bevrieſt het water in de Winter-tyd. Maar de *Dikmakinge* geſchiet, als deze Deelen zig verëenigen, om dat zy van

(a) *Chirurgica Specifica.* (b) *Sarcotica.* (c) *Cicatriſantia.* (d) *Solventia.* (e) *Rubefacientia.* (f) *Veſicatoria.* (g) *Eſcharotica.* (h) *Corrodentia.* (i) *Cauſtica.* (k) *Putrefacientia.* (l) *Attenuantia.* (m) *Condenſantia* ſive *Incraſſantia.*

van haar vloeibaarder Deeltjes, door de hitte vervlogen berooft zyn. 3. De (a) *Scherpmakende* te weeten, door de figuur der Deeltjes te veranderen. Voorts zyn de *Scherpe* middelen dezulke, welke hare beweginge door weinige punten mededeelen; en derhalven *zeer Scherpe*, welke hare beweginge door een punt alleen mededeelen; dog derzelver natuur is te voren beſchout; ja ook is 'er aangemerkt, dat alle onze vloeibare Deeltjes een ſtompe figuur hebben. Hier toe behooren die middelen, *welke onze Vogten doen verrotten.* Maar nu geſchiet de verrottinge der Vogten, als dezelve door de onderlinge ſchuringe harer Deelen, ſcherp en al te driftig gemaakt worden, en uit zoete ſtinkende, welke ſtank doorgaans voortgebragt word van een vluggen Oly, door zout ſcherp gemaakt: op deze wys verwekt alle, met het zout opklimmende waasſem of rook, een onaangenamen reuk. 4. De (b) *Verzagtende*, welke ſtrydig zyn tegen de voorgaande, en die matigen en bedwingen, door namentlyk derzelver ſpitſe punten ſtomp te maken. 5. De (c) *Veranderende*, welke dus inderdaat de Vogten veranderen, dat ons egter de wys van veranderinge onbekent is: dit is een twyfelagtig geſlagt, waar toe men brengen moet alle die Geneesmiddelen, wier wys van werken ons verborgen is. 6. De (d) *Verdunnende*: maar deze betreffen den *geheelen* Klomp onzer Vogten, daar de voorgaande op deszelfs Deeltjes *in het byzonder* werken, en het zyn die middelen, welke onder onze Vogten vermengt, derzelver t'zamenhangende Deeltjes van een ſcheiden, en andere Deeltjes, die de t'zamenhanginge beletten, tusſchen beiden plaatzen. 7. De (e) *Stremmende*, welke de vloeibare Deelen doen ſtollen, door, namentlyk, of door het vloeibaarmaken=

(a) *Acrimoniam Inducentia.* (b) *Demulcentia.* (c) *Immutantia.* (d) *Diluentia.* (e) *Coagulantia.*

kende Vogt te doen vervliegen, of door 'er een Lymige ſtoffe by te doen, of door de Deelen in malkander te pakken, en dezelve onder elkanderen digter te verëenigen. 8. De (a) *Beweging-makende*, welke de Deeltjes in beweginge brengen. 9 De (b) *Stillende* of de *Beweginge tegenſtaande*, welke derzelver beweginge verminderen, en den geheelen Klomp tot ruſt brengen.

III. De derde Clasſe vervat die Geneesmiddelen, welke te gelyk werken op de *Vaſte*, en *Vloeibare* Deelen. Deze nu worden weder in vyf Clasſen verdeelt; dog hier onder zyn begrepen alle de Geneesmiddelen, waar van de Oude, van agteren redenerende, gewag gemaakt hebben.

De 1ſte Clasſe behelſt de voorgaande Clasſen, voor zoo verre de Geneesmiddelen daar onder bevat, met t'zamengevoegde kragten werken, en den omloop des Bloeds, als ook de afſcheidingen, of ontlaſtingen in het gemeen, of bevorderen, of verzwakken en vertragen. Wy tellen ook onder deze Clasſe, die Geneesmiddelen, welke byzondere afſcheidingen veroorzaken; hoedanige zynde (c) *Melk-*, en (d) *Zaat-makende* middelen.

De 2de Clasſe ſluit alle die middelen in, die de ontlaſtingen uit allerlei Deelen onzes Lighaams, welke die ook zyn mogen, bevorderen. Maar dewyl 'er verſcheidene Vogten, op verſcheidene plaatzen, ontlaſt worden, zyn ook derzelver Clasſen, welke die ontlaſtingen verwekken, verſcheiden, te weten, 1. De (e) *Tranen verwekkende*. 2. De (f) *Slymzuiverende*, welke het Slym of Snot uit de Neusgaten voeren: hier toe worden ook de (g) *Nies-middelen* gebragt, welke eigentlyk de Wei uit de Neusgaten voort doen komen. 3. De (h) *Kwyl-makende*, welke het

(a) *Moventia.* (b) *Siſtentia.* (c) *Galaktopœa* (d) *Spermatopœa.* (e) *Lacrymas Moventia.* (f) *Apophlegmatizantia.* (g) *Sternutatoria.* (h) *Sialagoga.*

het ſpeekzel ontlaſten: dog de zoodanige zyn of *uitwendige*, gelyk de Kauw-middelen, of *inwendige* gelyk de Quik- en Braak-middelen. 4. De (a) *Borſtontlaſtende-middelen*, die de ontlaſtinge van Slym uit de Longe bevorderen. 5. De (b) *Buik-zuiverende*: maar welke onder zig hebben. α. De (c) *zagte Purgeer-middelen*, welke door op een zagte wys de beweginge der Darmen te vermeerderen, den drek doen lozen, en nauwelyks iets anders, of ten minſten heel weinig; en deze worden in drie Claſſen verdeelt, te weten, *. De (d) *Glad-makende*, welke de wanden der Darmen glibberig maken; **. De *Verdunnende*, welke door den den drek te verdunnen, ſtoelgang verwekken; ***. De (e) *zagt prikkelende*, welke door zagtelyk de Darmen te prikkelen, den drek daar uit dryven, egter zonder ontroeringe van de overige Deelen des Lighaams. β. De (f) *Slymdryvende*, welke de Slym uitdryven. γ. De (g) *Galafdryvende*, welke de Gal uitwerpen. δ. De (h) *Water afdryvende*, welke het Bloed tot Wei maken, en tot Wei gemaakt zynde, ſterker bewegen na de Klieren van de Darmen, om het daar door in grooter overvloed na buiten te verzenden. ε. De (i) *Zwarte Gal afdryvende*, welke de zwarte Gal uitwerpen.

Deze nu zynde Vyf zoorten van *Purgeermiddelen*. Daarenboven behooren nog tot deze 2de Claſſe ten 6. de (k) *Braakmiddelen*, door welkers Kragt al, dat in de Maag is, boven door de Keel en Mond, uitgeworpen word. 7. De (l) *Pis-dryvende*, welke de Pis doen loozen. 8. De (m) *Zweet-dryvende*, welke de Vogten door de Zweetgaten zigtbaar uitdryven. 9. De (n) *Uitwaſemende*, welke de Sanctoriaanſche doorwazeming bevorderen. 10. De (o) *Moedermiddelen*

(a) *Expectorantia.* (b) *Purgantia per alvum.* (c) *Eccoprotica.* (d) *Lubricantia.* (e) *Laxantia ſeu Lenitiva.* (f) *Phlegmagoga.* (g) *Cholaloga.* (h) *Hydragoga.* (i) *Melanagoga.* (k) *Vomitoria.* (l) *Diuretica.* (m) *Sudorifera.* (n) *Diaphoretica.* (o) *Uterina.*

delen, of de Geneesmiddelen aan de *Baarmoeder* toegeëigent: Deze nu worden in drie zoorten verdeelt, te weten, α. De (a) Vloedverwekkende, welke de Stonden voortzetten. β. De (b) *Kraam-uitdryvende*, welke de Kraam zuiveringe doen loozen; γ. De (c) *Vrugt-uitdryvende*, welke een Mis-kraam veroorzaken, en de Baringe gemakkelyk maken.

De 3de Claſſe begrypt, zeer veele middelen, welke van de Oude verwart beſchreven waren; gelyk 1. De (d) *Openende*, welke de verſtopte wegen openen. 2. De (e) *Ontbindende*, en *Verdryvende*, welke het Vogt, of in de Vaten, of buiten de Vaten ſtilſtaande, of geronnen, ontbinden, en Vloeibaar maken, en de vaſte Deelen ter voortdryvinge van de Vogten prikkelen. 3. De (f) *Week-* en *los-makende*, welke de ſtyve Deelen meer buigzaam maken, dat is, welke de vaſte Deelen ſlap maken. 4. De (g) *t'Zamentrekkende*, of (h) *Stoppende*, en (i) *Verhardende*, welke de Zyden der Vaten nader by malkanderen doen komen, de Openingen der Vaten ſluiten, de ſterkte en ſtyfte der Vezelen vermeerderen, en de ſlappe Deelen vaſter maken. 5. De (k) *Afvagende*, welke de verharde vuiligheden verdunnen en uitdryven, en de doode Vezelen zonder pyn wegnemen. 6 De (l) *Zuiverende*, welke met meer Kragt afvagen, meer doordringen tot de inwendige Deelen, en het gezonde vlees ook afvagen. 7. De (m) *Wegvretende*, welke ook afvagende en zuiverende zyn, maar zeer ſterke; want zy nemen zelfs het levende en gezonde weg. 8. De (n) *Verwarmende*, welke de warmte des Lighaams vermeerderen. 9. De (o) *Verkoelende*, welke de tegennatuurlyke Warmte wegnemen. 10. De (a) *Aan-*

(a) *Emmenagoga.* (b) *Ariſtolochica.* (c) *Echolica.* (d) *Aperientia.* (e) *Reſolventia & diſcutientia.* (f) *Emollientia.* (g) *Adſtringentia.* (h) *Styptica.* (i) *Indurantia.* (k) *Detergentia.* (l) *Catharteria, ſeu Emundantia, vel mundificativa.* (m) *Erodentia.* (n) *Caleſacientia.* (o) *Refrigerantia.*

(a) *Aantrekkende*, welke de Vogten uit de eene plaats na de andere afleiden. 11. De (b) *te Rugdryvende*, welk de Vogten in eenig uitwendig Deel zittende na binnen dryven. 12. De (c) *Ontbindende uitdryvende*, welke de in de Vaten geſtremde Vogten ontbinden, en uitdryven. 13. De (d) *Etter-makende*, welke het geſtolde Vogt ontbinden, en tot de ontlastinge bekwaam maken. 14. De (e) *Rypmakende*, welke het ontbonden Vogt gelykformig en eendaantig maken, zoo dat het'er gemakkelyker kan uitgehaalt worden.

De 4de Claſſe vervat insgelyks verſcheidene Geneesmiddelen; te weten, de (f) *Plaatsmiddelen*, welke hare Kragten laten blyken, voor zoo verre zy aan een byzonder deel van het Lighaam gebruikt worden, en voor het zelve byzonderlyk dienſtig zyn. Dog deze worden naar de verſcheidene deelen des Lighaams in de volgende zoorten verdeelt. 1. De (g) *Hoofd-middelen*, welke aan de Ziekten van 't Hooft toegeëigent zyn. Maar alle deszelfs pynelyke Ziekten hangen af van de naby zynde verbreking, wegens de uittrekkinge en opſpanninge van de Herſenvliezen, welke ook zelfs, of van de uitrekkinge door den grooten overvloed van bloed of ander vogt veroorzaakt word, of van eene verſtoppinge afhangt: en als dan zyn de ſlapmakende, temperende, verkoelende, en 't vogt verkleinende middelen dienſtig; dewyl die in zulke gevallen Hoofd-middelen worden. 2. De (h) Oogmiddelen, die de Oogkwalen geneezen; En de zoodanige zyn of Warme of Koude. 3. De (i) *Tandpyn-ſtillende* middelen, welke de Tandpynen genezen; hoedanige zyn de Brand, wegvretende, en andere diergelyke Middelen, aan de Zenuw zelfs geappliceert. 4. De (k) *Oorpyn-ſtillende*, die de pynen van de Ooren ſtillen, en de zeer ſterk geſpannene Vezelen ſlapmaken; want geen

(a) *Attrahentia.* (b) *Repercutientia.* (c) *Expurgantia.* (d) *Suppurantia.* (e) *Maturantia.* (f) *Topica.* (g) *Cephalica.* (h) *Ophthalmica.* (i) *Odontalgica.* (k) *Otalgica.*

geen Vliezen plegen meer geſpannen te worden, als het Trommelvlies, en dat gene, het welk het gehoorgat bekleed: Dog hier moeten Warme middelen gebruikt worden, gelyk Lauwwater of Zoetemelk, en zomtyds ook Koude, die dienſtig zyn in de Gebreken, welke van het Oor-ſmeer voortgekomen zyn. 5. De (a) *Mond-middelen*, welke nuttig zyn in de ontſtekingen van de Mond, Tand-vlees, Verhemelte, en 't Keelgat. Dog deze ontſtekingen worden, op dezelve wys genezen, als de andere, maar zoo 'er het hete vuur ingekomen is, word het door (b) Wynſteen-oly genezen; anderzins zyn de Alcaliſche middelen niet voordeelig, dewyl zy de Tanden doorvreten. 6. De (c) *Lugt-pyp-middelen*, welke de rauwigheid van de Lugt-pyp ten eerſten te hulpe komen, door dezelve namentlyk te ſtrelen en te verzagten: Dit nu word te weeggebragt door den Amandel-oly, en de (d) Likkingen; zy helpen egter altyd niet, dewyl de genoemde (e) *Rauwigheid* dikwyls ontſtaat uit verſtoppinge van de inwendige Klieren, in welk geval zoo de Wazem van Warmwater door de mond ontfangen, als verſcheidene verzagtende afkookzels, uit Gerſt, Zoethout, Kaasjes-bladeren, en diergelyke middelen bereid, beter te pas komen. 7. De (f) *Borſt of Longe middelen*, die de ſcharpe Stoffe, welke op de Longen gevallen is, ſtomp, en de wegen ſlap maken: En inderdaat deze middelen helpen, als de Vogten te dun zyn; maar zyn ſchadelyk in de (g) Slymige Longe-zugt, welke nog voor Zwavel, nog voor deszelfs Balſem wykt, maar eenigermate door den (h) Geeſt van Zwavel door de Klok gedeſtilleert te ondergebragt word. 8. De (i) *Hartſterkende* middelen, welke of Koude, of Warme zyn: want in te grooten brand en hitte worden, om te verſterken

(a) *Stomatica.* (b) *Oleum Tartari.* (c) *Arteriaca.* (d) *Eclegmata*, ſive *Linctus.* (e) *Aſperitas.* (f) *Thoracica* ſeu *Pulmonica.* (g) *Peripneumonia Pituitoſa.* (h) *Sp. Sulphuris per Campanam.* (i) *Cardiaca.*

ken en te vervrisschen, gebruikt de Koude zuure middelen, uit Citroen-sap, Rynsche-wyn, enz.; maar in een kouden staat komen de Welriekende te pas, welke schielyk de plaats der vervlogene Deelen vervullen, en ook de vaste Deelen prikkelen. 9. De (a) *Maag-middelen*, welke ook of Koude, of Warme zyn; want in de heete Maag-ziekten, zyn de Citroenen, Limoensap, Azyn en diergelyke nuttig; dog in de Koude de Warme. 10. De (b) *Middelen tegens de Ziekten der ingewanden*, die derzelver verstoppingen ontsluiten: onder welken de voornaamste zyn de Minerale Staalwateren, als ook alle die middelen, welke uit de Staal en Quik t'zamengestelt worden, mitsgaders de Ontbindende en Welriekende. 11. De (c) *Darm-middelen*; maar deze zyn tweederlei, te weten, *a.* De (d) *Wind-dryvende*, welke de winden uitdryven. De winden nu zyn Deelen van de Veeragtige lugt bezet tusschen de twee einden, die door Kramp toegetrokken en gesloten zyn; dewyl de Lugt daar dun word en zig uitzet, en van deze uitzetting komt de pyn voort; om die wegtenemen word voornamentlyk vereist, dat de Lugt uit hare gevankkenisse verlost worde om ontstekingen, Koud en Heetvuur, Breuken, enz. voor te komen, welke anders door de bovenmatige uitzettinge der Deelen zouden veroorzaakt worden. Daarom werkt elk *Wind-brekend* middel eeniglyk door die einden te ontsluiten, alhoewel de Oude gemeent hebben, dat de *Wind-brekende* middelen, uit zig zelfs, de winden verdryven, daar zy in waarheid de Krampige Werkinge alleen maar wegnemen: en diensvolgens zyn deze woedende toevallen niet toe te schryven aan een vergiftige scherpte, maar alleen aan de uitzettinge en Kramp; waarom 'er geen beter en gelukkiger *Wind-dryvend* middel gevonden word, als den Opium zelfs, en de Geneesmiddelen, welke de oorzaken van de Krampen verbreken, door de dierlyke Geesten te be-

(a) *Stomachica.* (b) *Splanchnica.* (c) *Intestinalia.* (d) *Carminativa.*

bedwingen, of het zuur te omzwagtelen: Want zoo wy onderſtellen, dat een Menſch Rattekruit ingenomen heeft, zal zynen Buik tot berſtens toe zwellen; maar deze Zwellinge, word door het innemen van den een of anderen Oly, die het zuur het welk deze Kramp veroorzaakt, omzwagtelen kan, gelyk den (a) *Oly van Wynſteen door ontbinding bereit*, met veel water verdunt, ten eerſten weggenomen: en zoo wanneer de Krampkolyken Vrouwen overvallen die met opſtygingen gequelt zyn (aan welke die Kolykpynen zeer eigen zyn; en wien zelfs dikwyls den Aars dermaten geſloten word, dat'er geen Kliſteerpyp kan ingeſtoken worden; en ook de Mond van de Maag zomtyds toegeſloten word) dan, zegge ik, is den Opium, de Caſtoreum, of de Galbanum met Warmwater ingenomen, het beſte geneesmiddel. De Claſſe der Darmmiddelen vervat. ß. De (b) *Wurm-doodende*, welke de Wurmen, die in de Maag en Darmen ſchuilen, dooden: De zoodanige zyn de braak en ſterke purgeer-middelen; vervolgens de ſcherpe Lighamen, gelyk de gratige hoofden van de Alen, met boter vermengt, en nugteren ingenomen; daarenboven de grof geſtotene ſchulpen, of Oeſter-ſchulpen, welke die Wormen ſteken, dooden, of uitdryven. 12. De (c) *Middelen tegens de Lever-ziekten*, welke niet anders zyn als de Openende: de zoodanige zyn alle de zoute middelen, die niet ſcherp, maar verdelende zyn, *by voorbeeld*, het Zout van Wynſteen, Sal. Polychreſt, enz. 13. De (d) *Middelen, die de Ziekten van de Galblaas genezen*, welke de Galblaas zuiveren en ontlaſten: hoedanige zyn de Purgeer- en Braak-middelen. 14. De (e) *Geneesmiddelen tegens de Mild-ziekten*, welke aan de Mild toegeëigent zyn: maar deze zyn de Openende. 15. De (f) *Middelen tegens de gebreken van het Darm-ſcheil*, die het Darmſcheil toegeëigent zyn; welke zyn of Zout-, of Zeepagtige, of Welriekende of Prikkelende. 16. De (g) *Gra-*

(a) *Oleum Tartari per deliquium.* (b) *Anthelmintica.* (c) *Hepatica.* (d) *Cyſtica.* (e) *Splenica.* (f) *Meſenterica.* (g) *Nephritica.*

Graveel-middelen, die of den Steen breken (a) *Steenbrekende* genoemt, of den zelven uitdryven: of'er nu zulke Geneesmiddelen gevonden worden, die het eerſte te weeg kunnen brengen, daar aan word met rede getwyffelt 17. De (b) *Middelen tegens de Opſtyginge*, welke tegens de Moederqualen voorgeſchreven worden; en deze zyn, of Prikkelende, of Plaats-, of Kramp-middelen. 18. De (c) *Gewrigt* of *Zenu-middelen*, welke gezegt worden *byzonderlyk* te werken op de Zenuen, en op de Vliezen der Beenderen, en op de banden der gewrigten. 19. De (d) *Pynſtillende middelen*; deze vervatten de (e) *Verzagtende*, *de Slaapmakende*, en *Verdovende-middelen*: dog van deze Middelen kan breder, ieder op zyn plaats, nagezien worden.

De 5de Claſſe behelſt de (f) *Tegengiften*, of *'t Vergift wederſtaande-middelen*, die gezegt worden de vergiften *byzonderlyk* te wederſtaan. Maar, dewyl de vergiften op driederlei wys werken; te weten, 1. Voor zoo verre zy in de vaſte Deelen de Kramp verwekken; 2. Voor zoo verre zy de Vogten te veel verdunnen, of ſtremmen; 3. Voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de Vogten doen ſtil ſtaan; hier van daan zyn ook de *Tegengiften* drie zoortig, te weten, die of op de Vaſte, of op de Vloeibare, of op beide de Deelen teffens werken. Dog de meeſte Vergiften werken door de Kragt van hare ſcherpte: want zoo men een hond twee oncen Vitriool ingeeft, zullen in deszelfs maag terſtont hooggaande hitte, Knaginge en Kramp verwekt worden, en deze toevallen zullen weggenomen worden van de tegengiften, welke deze ſcherpte verbreken; hoedanige zyn Water, Oly, of eenig s'Jeuleyig Lighaam, enz. Want 'er zyn geen Tegengiften, die de Vergiften *byzonderlyk* (*ſpecifice*) vernielen, of op eene andere, als werktuiggelyke wyze werken.

HET

(a) *Litbontriptica.* (b) *Hiſterica.* (c) *Artbritica* ſive *Neurotica.* (d) *Anodyna.* (e) *Paregorica*, *Hypnotica*, & *Narcotica.* (f) *Antidota*, ſive *Alexipbarmaca.*

HET EERSTE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE DEELEN WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Prikkelende Middelen.*

1. TOt dus verre is gehandelt van de verſcheidene Clasſen der Geneesmiddelen. Laat ons dan nu komen tot de meer byzondere beſchryvinge van ieder zoort; En wel 1. zullen wy moeten handelen van die Geneesmiddelen, die op de *vaſte Deelen* werken; onder welke de *Prikkelende* de eerſte zyn. Een *Prikkelend-middel* nu is *zulk een Geneesmiddel, het welk de open en toegaande Beweginge, van een* (b) *beweging-makende Vezel vermeerdert.* Maar ter vermeerdering der open en toegaande Beweginge van een Vezel word vereiſt; dat de vermeerdering van beweginge gemaakt worde, op dat punt van die Vezel, waarvan de vermeerdering van het open en toegaan begint: Edog de Oorzaak nu van die beweginge kan tweezins zyn; te weten, 1. Een vry Deeltje aan geen Vat vaſt gehegt, vallende door eene daaraan eigen zynde Kragt op dat punt: want dit Deeltje, zal dat punt van de Vezel uit zyn natuurlyke plaats dryven; dog als den aanval van het Deeltje ophoud, zal zig de Vezel terſtont toetrekken, zoo dat het uit zyn plaats gedreven punt, ten eerſten weer herſtelt word; en zy zal zig wel des te meerder toetrekken, hoe het genoemde punt uit zyn plaats verder geſtoten is: Dog de Uitwerkingen van

(a) *Stimulantia.* (b) *Fibra Motrix.*

van zoodanige oorzaak duren niet lang, maar verdwynen ſchielyk. 2. De andere Oorzaak, en welker uitwerkingen langer duren, kan zyn een Deeltje in de zyden van een Vat vaſtgehegt, of inwendig van het voor by loopende Vogt, of uitwendig van uitwendige Oorzaken. Maar doe wy gehandelt hebben van de *Scherpe* Lighamen, hebben wy de wys aangetoont, op welke de Deeltjes in de Vezelen vaſtgehegt, dezelve prikkelen.

2. De Hoedanigheden in alle de *Prikkelende* middelen zyn, 1. Dat het prikkelende zoo fyn is, dat het in de kleinſte Buizen komen, en zig in derzelver kleinſte poren vaſt hegten kan. 2. Dat het met zulk een *ſcherpte* voorzien is, dat het zig een openinge maken kan in de Zyden der Buizen, waar in het zig dringen kan. 3. Dat dat ſcherpe en fyne Deel zoo lang is, dat het reets ingedreevene deel kan uitſteken boven de oppervlakte; want anders word het een voedend Deeltje. Hier uit word dan beſloten, dat elk *Prikkelend* middel *ſcherp* is; maar egter volgt daar niet uit, dat alle Deeltjes, die *klein* en *ſcherp* zyn, voor *Prikkelende*, te houden zyn, om dat zy zoo klein kunnen zyn, dat gene derzelver uitſteekt, boven de *Oppervlakte* van dat Deel, daar het in vaſt gehegt is. 4. Dat het *Prikkelende* zoo *vaſthoudende* is, dat het in de plaats, daar het in vaſtgehegt is, lang blyft zitten.

3. De *Prikkeling* verwekkende Oorzaken zyn, 1. Alle wondende Oorzaken: want *Wonden* is, *te ontbinden, de natuurlyke veréeniginge van de Deelen onzes Lighaams, door een hard en ſcherp werktuig*, dat is, het welk zyne bewegingskragt op weinige punten oeffent. Dit is de reden ten 2. dat *Brand-neteelen*, en andere zoo genoemde *Brandende* Kruiden, prikkelinge verwekken. 3. Alle zoorten van Zouten. 4. Alle Olien, die zelfs op eene tweederlei wys *prikkelen* kunnen; *a*. Voor zoo verre zy zig vaſt heg-

ten in de mondjes der Vaten, en die verſtoppen; waar door de Kragt der Vogten op de uiterſte punten van de Vaatjes geoeffent word; zoo maakt Olyf-Oly, op het Lighaam geſmeert, dat het zwelt en rood word; ja ook veroorzaakt hy zomtyds de Koorts, uit hoofde van de belette doorwaasſeming; β. Voor zoo verre zy Scherp zyn, of door hare natuur; of door Kunſt. 5. De Zeepen, het zy die Natuurlyk, of door Kunſt gemaakt zyn; hoedanige zyn de zappen der Planten, voor zoo verre zy Oly en Zout onder elkander vermengt inhouden. 6. Alle Geeſten. 7. Allerlei zoorten van aarde, die hart en ſcherp zyn. 8. Alle langdurige hitte aan het Lighaam geappliceert: dog hier toe worden gebragt de Zwavelagtige middelen, en de Zouten der Metalen: nadien alle de Metalen, ſchoon zy op zig zelfs ſtrelende en zagt genoeg zyn, (gelyk blykt uit onontbonden Goud en Zilver, welke ingenomen geenzins ſchaden) zoo zy in Zouten of ſterke Wateren ontbonden worden, *Brandende*, en zeer ſterk *prikkelende* middelen worden. 9. Alle uitwendige Bewegingen. 10. Sterke Koude, die wel eerſt werkt door gevoel van Koude te veroorzaken, maar kort daar na zeer groote hitte verwekt: En dit zien wy voornamentlyk in de Koortzen, welke met koude, huiveringe, bevinge, plegen te beginnen; want op deze toevallen volgt terſtont een groote hitte.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van (a) *de t'zamentrekkende Middelen.*

1. *t'Zamentrekkende Middelen* zyn, *welke de twee afſtaande punten van de beweging-makende Vezel, nader by een drukken en ſterker aan een hegten.* Dog laat ons, om dit beter te begrypen, onderſtellen,

(a) *Contrabentia.*

len, dat A. B. (in *Fig.* 18.) is het *kleinſte* of *laatſte vaſte* Deeltje, en dat het op C. D. zig vaſthoud aan E. F. het welk ook een *vaſt Deeltje* is van dezelve natuur; zoo dat deze *vaſte Deeltjes* regt tegen malkanderen overgeſtelt zyn; dit geſtelt zynde, zegge ik, dat die Deeltjes niet kunnen *t'zamen* of *ingetrokken worden*; want het vaſte en t'zamengepakte Deeltje A. B. kan niet dringen in het desgelyks vaſte en 't zamengepakte Deeltje E. F., daar het aan vaſtgehegt word; en diensvolgens kan de Lyn A. E. niet korter gemaakt worden, dat is, deze twee vaſte Deeltjes kunnen niet t'zamengetrokken worden. Maar zoo wy (in *Fig.* 19.) onderſtellen, dat het Deeltje A. B. vaſt is aan het ander Deeltje C. D. door de punten tusſchen E. F. bevat, kunnen wy, dit geſtelt zynde, ligt begrypen dat het deeltje zyn plaats veranderen kan, zoo dat het uit A. B. komt op E. H.; hier van is het, dat het nu vaſt is aan het Deeltje C. D. door de punten tusſchen E. G. bevat; en dus de lengte, welke deze twee Deeltjes hadden, kleinder word, dat is, 'er geſchiet een *t'zamentrekkinge* van Deeltjes. Waar uit volgt, dat onze kleinſte vaſte Deeltjes niet van zelfs of afzonderlyk kunnen *t'zamen-getrokken worden*; en gevolgelyk, dat de *toe-* of *t'zamen-trekkinge* alleenlyk geſchiet, ten aanzien van twee of meer diergelyke, nevens malkanderen geplaatſte vaſte Deelen.

2. Dog men kan de Oorzaken, welke deze t'zamentrekkinge voortzetten, brengen tot deze IV. Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voorstel. Al wat den ſchakel van eenige Vezel ontbint, dat bevordert deszelfs natuurlyke *t'zamentrekkinge*; gelyk boven aangetoont is, zoo *trekken* zig dan de Slag-aderen, de Aderen, en onze Vezelen als zy gewond en geſneden zyn, *t'zamen*; hier van daan zyn ook het Vuur, de Corroſive en Wondende middelen, Oorzaken van *t'zamentrekkinge*.

Gevolg. Derhalven werken zeer veele *t'zamen-trekkende* Geneesmiddelen door te wonden en te kwetzen.

Voorts noemen wy hier *Kwetzen* (*Lædere*), de kleinſte Vaatjes door een zekere Kragt te verbreken. Want ons Lighaam beſtaat uit oneindige zeer kleine Vaatjes; en deze Vaatjes ſtrekken zig niet uit volgens de lengte van de grootere vaten, maar worden onder malkanderen gevlyt, en als touwen in een gedraait; (waar over men breeder het *Hoofdſt. V.* § 1. na kan zien) zoo dat een groot Vat nauwelyks kan gekweſt worden, of 'er worden zeer veele van de kleinſte Vaatjes geheel van malkander geſcheurt: Dewyl dan de verbrokene of doorgeſnedene Slag-aderen en Aderen zig *t'zamentrekken*, dus ook die kleinſte Vaatjes. Derhalven is de kwetzinge de Oorzaak van de *t'zamen-trekkinge*, of *inkrimpinge* der Vaten; en de Geneesmiddelen, welke deze Vaatjes kwetzen, brengen de t'zamentrekkinge voort: maar de zoodanige zyn alle de zoorten van Scherpe middelen. Dog de uitwerkinge van de op deze wys veroorzaakte *t'zamentrekkinge* der Vaten is een ontlaſting of buitenvating der Vogten.

II. Voorstel. Alle die middelen bevorderen de *t'zamentrekkinge*, welke door hare ſterke werkinge de Buizen zoo verwyden, dat de lengtens middellyn kleinder, en de breedtens middellyn grooter word: Maar deze zyn tweederlei, te weten, de (a) Vervullende, en de Prikkelende; (dog zulks moet men verſtaan van de holle Vezelen) dit is ook de reden, dat in de Wonden de lippen droog worden.

III. Voorstel. Al wat wegneemt de Oorzaken, die de Vaten uitzetten, dat bevordert de t'zamentrekkinge; en dit word te weeggebragt door allerhande *Ontlaſtingen*. Zulks dog zien wy klaar in de Geneesmiddelen, welke op het *Zenu-geſtel* werken: want deze veroorzaken kwyling, en andere ontlastingen, en naderhand (zoo die ontlaſtingen te veel en te langdurig geweeſt zyn) een (b) uitteerende ziekte; want de te veel geleegde Vaten trekken zig t'zamen, waar van het Lighaam vermagert: dit doen ook

(a) *Replentia & Stimulantia.* (b) *Marasmus.*

ook alle de heete of warme middelen, welke de fynſte Vogten te veel plegen te verſpillen.

IV. VOORSTEL. De indryvinge van zeer kleine deeltjes, tuſſchen de Oppervlakten der *kleinſte* Vezeltjes, brengt de *t'zamentrekkinge* te weeg: Want dus, als zig eenig Vogt dringt, tuſſchen twee aan malkanderen vaſt zynde Vezeltjes, dan zullen deze Vezeltjes t'zamengetrokken worden, na mate van de hoe veelheid van het ingedrongen Vogt; want dit ingedrongen Vogt deze Vezeltjes van malkanderen verplaatzende, en bygevolg haar uit regte in kromme lynen veranderende, moet nootwendig de geheele lengte van de Vezel verkorten. Hier van komen zulke wonderlyke uitwerkingen voort: want gedroogde touwen in het water geſtoken zynde, trekken zig t'zamen en worden ſtyf, gelyk ſnaren; zoo ook onze Zenuen, en het Harte zelfs, het welk in Brandewyn zeer t'zamengetrokken, en zeer ſtyf word. Dog diergelyke t'zamentrekkinge veroorzaken de Brandewyn en den Terpentyn Oly, die, als zy zig in eenig Deeltje gedrongen hebben, daar blyven hangen en vaſtworden; hier van koomt het, dat 'er zoo veele verſcheidene toevallen op derzelver onmatig gebruik volgen: ja ook blykt hier uit, hoe gevaarlyk alle de *t'zamentrekkende* middelen zyn in de kleinſte Vaten, om dat zy daar mede t'zamengroeijen.

I. GEVOLG. Hier van kan de *Vaſtheid* van elke Vezel vermeerdert worden; dewyl het ingedreven Deeltje zig hegt aan de zyden, en daar dik en ſtyf wordende, een grooter vaſtheid geeft aan de Vezel.

II. GEVOLG. By gevolg, het overige gelyk geſtelt zynde, vermeerdert de *t'zamentrekkinge* der Vezelen, derzelver Kragt op de binnen de Buizen bevatte Vogten.

III. GEVOLG. Derhalven word de *ſterkte* des Lighaams vermeerdert door de *t'zamentrekkinge* der Vezelen; waarom ook alle menſchen, wier vezelen op

een behoorlyke wys t'zamengetrokken zyn, ſterker zyn als andere, welkers Vezelen de bekwame t'zamentrekkinge misſen.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slapmakende Middelen.*

1. VErſlapping (Laxatio) noemt men, *zoodanig eene Veranderinge in de Vaſte Deelen, waar door zy zonder verbrekinge meer verlangt kunnen worden* als *zy te voren waren.* Hier uit blykt, dat de Buigzaamheid en verwydinge of uitzettinge in deze beſchryvinge begrepen is; want 'er geſchiet geen buiginge, geen verwydinge, of het Lighaam word eenigzins verlangt.

2. Dog deze verlenginge kan aangemerkt worden, of ten aanzien van alle de kleinſte Vezeltjes, of ten aanzien van de Vaatjes, welke uit die Vezeltjes t'zamengeſtelt zyn. Verder kan deze verlenginge in de kleinſte Vezeltjes niet begrepen worden: Want, op dat deze Vezeltjes verder van malkanderen verplaatſt kunnen worden, word 'er volſtrekt vereiſt, dat zig eenige gladmakende Deeltjes voegen tuſſchen die Deelen; dog dit kan in die kleinſte Vezeltjes niet geſchieden zonder ſcheidinge van het t'zamengevoegde.

3. Derhalven heeft de Geneeskundige en eigentlyke *Verſlappinge* alleen plaats in onze *Laatſte* Buizen, welke uit die Vezeltjes t'zamengeſtelt worden: Maar zoo deze ſtyf worden, en van hare vogten berooft worden, zoo dat derzelver Zyden aan malkanderen blyven hangen, dan gaat hare *Slapte* of *Buigzaamheid* te niet, die men door gene kunſtherſtellen kan, als door de verlorene vogten weder te verzorgen, waar van zy gladgemaakt, en tot de beweginge van buiginge bekwaam gemaakt worden.

4. Wes-

(a) *Laxantia.*

4. Weshalven de *Slapmakende* Middelen de zulke zyn, welke door in de Buizen te lopen derzelver Zyden van malkander ſcheiden, en die door glat te maken verzagten: De zoodanige zyn, 1. Lauwwater, of inwendig genomen, of uitwendig geappliceert, als door baden, ſtovingen, enz. 2. Alle Olien van Plantgewasſen uit zagte rype, maar geenzins Scherpe, Zaaden geperſt; gelyk den zoeten Amandel-oly, Olyf-oly, Lyn-oly, enz. 3. Het Merg der Beenderen, het welk, dewyl het door zeer kleine wegen gebragt word in de holligheden van de Beenderen, zeer fyn is; desgelyks het Smeer en Vet, voornamentlyk van het Net. 4. De (zoogenoemde) (a) Amandel-melken, en de Meelagtige-lymige afkookzels; welke plegen gemaakt te worden uit Gerſt, Lynzaat, en andere onder het perſen Oly te voorſchyn brengende Zaaden; en uit Olyägtige, Melkägtige niet ſcherpe Kruyden; ook uit Kruiden *Verzagtende* (Emollientia) genaamt. 5. Alle Zeepägtige middelen, voornamentlyk de Gal der Dieren, die zeer Verzagt.

Gevolg. Hier door word het Vraagſtuk (Problema) ontknoopt, waarom Water eerſt ſlap, daarna ſtyf maakt? gelyk men zien kan in Leder, het welk in Water geweekt, zeer zagt en buigzaam word; maar gedroogt vaſter en onbuigzamer gemaakt word, als het te voren was. Want dit koomt hier van daan, dat het Water, als het eerſt doordringt, de kragt heeft van een Vogt- of Vloeiſtoffe; en daarom de Deelen, door die te bevogtigen, zagt maakt; maar als 'er deszelfs fynſte Deeltjes, door de kragt der hitte uitgedreven zyn, neemt het overblyvende de natuur van een vaſt Lighaam aan, verëenigt zig met de Vezelen, en vermeerdert haare Vaſtheid. Voorts zyn de Uitwerkingen der *Slapmakende* Middelen twee, te weten, 1. Eene Verwydinge of Uitzettinge der kleinſte Buisjes; 2. Hier van een vryer omloop der Vogten.

(a) *Emulſiones.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Toeſtoppende Middelen.*

DE *Toeſtoppende Geneesmiddelen* zyn die, *welke de openingen der Vaten zoo verſtoppen, dat'er den't leven onderhoudenden loop der Vogten door verhindert word*; en daarom werkt elk *Toeſtoppend* Geneesmiddel, of voor zoo verre het *uitwendig* aan een Buis blyft hangen, en die toedrukt, of voor zoo verre het zig inwendig hegt aan de Zyden der Buizen, en die verſtopt: Dog of'er nu in den laatſten zin *Verſtoppende* Middelen zyn, is een zaak, waar aan wy twyffelen; en dat om deze redenen. 1. Om dat de (b) *Melk-vaten* zoo klein zyn, dat'er niets ſchynt in en door te kunnen gaan, het welk in andere Vaten de zoo even genoemde Verſtoppinge kan veroorzaken. 2. Zoo'er zoodanig een *Verſtoppend* Middel in de Melk-vaten kwam, zoude het de Longen eerſt aantaſten, en deszelfs uitwerkingen zouden daar gevoelt worden; dewyl het van zynen ingang in de Melk-vaten, tot den ingang in de Longen uit eene nauwere in een wyder Buis gedurig bewogen word, (gelyk uit de Ontleedkunde blykt); maar zoo haaſt als het in de Long-ſlag-ader gebragt word, begint het uit een ruimer na een enger plaats bewogen te worden, en word eindelyk gebragt in de zeer enge Vaatjes van de Longen, en dewyl deze de kleinſte Vaatjes van het geheele Lighaam zyn, zal het (verſtoppend middel) of in dezelve *Verſtoppinge* Veroorzaken, of nergens. 3. Om dat het Bloed in de Longen, door de Kragt van de uitwendige drukkende lugt zeer tegens malkanderen gevreven, en verkleint word; en diensvolgens minder bekwaam gemaakt word om de bovengenoemde *Verſtoppinge* voorttebrengen. Verders moet men aanmerken met de Natuur van ons Bloed over een te komen,

(a) *Conſtipantia.* (b) *Vaſa lactea.*

men, dat het dik word of ſtolt, zoo ras als het ſtilſtaat; maar het ſtaat niet ſtil, ten zy de Beweginge van het Harte en van de Slag-aderen vermindert worden, en zoo kunnen *inwendige verſtoppende middelen* genoemt worden de zulke, welke de Kragten van het Harte en van de Slag-aderen verzwakken; dat wel doorgaans gelykformig geſchiet door het geheele Lighaam, maar eerſt in de Longen gevoelt word. Zoo dan word'er in een byzonder deel eene *Verſtoppinge* gemaakt, dewyl het Vogt, door de een of andere Oorzaak, in dat deel ſtilſtaat; zulks dat zoodanige *Verſtoppende* middelen alleenlyk werken door onze Vogten te verdikken.

2. *De Toeſtoppende Middelen* zyn tweederlei; te weten, de (a) *Beſmerende*, en de *Zweetgaten ſtoppende*. De *Beſmerende* nu zyn. 1. Alle uitgeperſte Olien, of uitwendig, of inwendig gebruikt, dewyl zy met water niet vermengt worden, en hierom deszelfs loop door de buizen beletten, gelyk blykt in papier met met *Oly* beſtreken. 2. De melige ſlymige Zaden, gelyk (b) Heul-zaat, (c) Latouw-zaat, enz. met Water tot s'Jeulei gekookt; ook de (d) vier koude Zaden. 3. De t'zamengeſtelde Olien uit Plantgewaſen, die met Oly t'zamengekookt zyn. 4. De gedeſtilleerde Olien der Planten. 5. Alle natuurlyke dunne Balſems.

De *Zweetgaten ſtoppende* worden gezegt middelen, welke uitwendig de openingen, als lym t'zamen binden: dog dezer uitwerkingen zyn twee; 1. Want zy ſtoppen zeer veele Vaten teffens toe, en beſmeren ze; 2. Zy doen het Vogt daar ſtilſtaan en verrotten. De zoorten nu der Zweetgaten ſtoppende middelen zyn vyf, 1. Alle uit Oly en Aarde beſtaande meelen, met een weinig Waters tot deeg gemaakt. 2. Alle uit de Planten vloeienden Vogten, die vaſthoudende en lym-

(a) *Illinentia, & Emplaſtica.* (b) *Sem. Papaveris.* (c) *Semen Lactucæ.* (d) *Quatuor ſemina frigida.*

lymagtig zyn. Maar de planten geven zoodanig een driederlei Vogt uit; het eerſte dat in enkelde Brandewyn kan ontdaan worden, en *Oly* genoemt word; het tweede, het welk dikker is, en in Water ontbonden word, en *Balſem* geheten word, beſtaande uit Oly, en (a) Slym; dog zoo by deze twee Aarde koomt, dan word 'er een derde Lighaam voortgebragt *Gom* genoemt; maar zoo dit harder word, te weten, door 't vervliegen van het dunder deel, noemt men het *Harſt*. 3. Alle Harſt-agtige middelen. 4. Alle s'Jeuleien, of Afkookzels uit de vaſte deelen der dieren door langdurig koken dik gemaakt; gelyk uit de Visſchen de (b) Vislym gemaakt word, die de beſte lym is: Dewyl den Veroorzaker der Natuur (God), op dat de Visſchen geen gedurige ongemakken lyden zouden van het Zoutewater, 't welk haar geheel omringt, in derzelver huid onnoemelyke Klieren geplaatſt heeft, die een Oly afſcheiden, waar van de huid der Visſchen zeer Balzemagtig gemaakt word, en uit die gekookte huid word de genoemde *Vislym* gemaakt. 5. De t'zamengeſtelde uit de bovengenoemde Middelen; gelyk de (c) Pappen, enz.

3. De Uitwerkingen nu van alle de *Beſmerende*, *Verſtoppende*, en *Toeſtoppende* Geneesmiddelen zyn, 1. Te beletten de Doorſtralinge der Vogten, zoo dat ze in de Vaten ſtilſtaan; Want dus pleegt men de Lyken te bewaren, door die te beſtryken met het een of ander zalfagtig middel, het welk den ingang der Vogten belet. 2. Voorttebrengen alle die uitwerkingen, welke plegen voortgebragt te worden door de Kragt des levens op elk Verſtopt vat. Want de ſtilſtaande Vogten, worden, door de Kragt des levens, van agteren geperſt, verandert, en in quantiteit vermeerdert: waar van Gezwellen komen, die, zoo zy omtrent de Slag-aderlyke Vaten zyn, ontſtekingen worden: Zoo zy omtrent de Water-vaten voort-

(a) *Mucago.* (b) *Ichtiocolla.* (c) *Cataplasmata.*

voortkomen, ontſtaat'er een wit blaasagtig gezwel, of een (a) Slymgezwel: zoo zy omtrent de allerkleinſte Vaten voortgebragt worden, koomt 'er een windagtige Zwellinge voort; gelyk in (b) het Voeteuvel pleegt te geſchieden, door het opleggen van een Pleiſter; want hier door word de doorſtralinge der Vogten belet, en daarom vertoont zig dat deel als of het door winden uitgezet is. Daarenboven zoo de Verſtoppinge, en ontſteking blyven, en de Kragt des Levens daar is, zal'er een (c) Etter-gezwel voortgebragt worden: Zoo de Levenskragt ſterk, en de Verſtoppinge groot is, zal'er het (d) Hetevuur uit voortkomen: zoo'er al het Vogt uitgeperſt word, en de dikke ſtoffe zig verëenigt, zal'er een (e) Knoeſtgezwel voor den dag komen: zoo die ſtoffe bewogen word, zal het (Knoeſtgezwel) in een (f) Kreeftgezwel veranderen: zoo'er een groot getal van Vaten door de Levenskragt, en hartnekkige verſtoppinge vernielt worden, zal het uitlopen op het (g) koude Vuur, of de Doot van dat deel. Maar zoo deze *Beſmerende* en *Verſtoppende* middelen aan een Lyk, waar in geen Levenskragt is, gebruikt worden, zullen zy, uitgezondert de bewaringe voor het bederf, niets voortbrengen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (h) *Byzondere Heel-middelen.*

1. DE *Byzondere Heel-middelen* worden onderſcheiden in (i) *Vlees-makende* of *Vlees-voortbrengende*, in (k) *Velmakende*, en in (l) *Eelt-makende* of *Eelt-voortbrengende*. Dog alle deze Middelen werken op geen

(a) *Oedema.* (b) *Podagra.* (c) *Apoſtema.* (d) *Gangræna.* (e) *Scirrhus.* (f) *Cancer.* (g) *Sphacelus.* (h) *Chirurgica Specifica.* (i) *Sarcotica* ſive *Carnem generantia.* (k) *Epulotica* ſeu *Cicatriſantia.* (l) *Porotica* ſive *Callum producentia.*

geen dood Lighaam, maar onderſtellen den 't Leven onderhoudenden loop der Vogten. De *Vlees-makende* zyn middelen, die de natuur helpen in de voortbrenginge van het verlorene *Vlees* der verzwore of gewonde deelen. De *Velmakende* zyn Geneesmiddelen, die in wonden of verzweringen een goet *Litteken* maken, of de laatſte genezinge en ſluitinge der wonden of verzweringen te weegbrengen. De *Eeltmakende* of *Eelt-voortbrengende* zyn Geneesmiddelen, die de beletzelen van voedinge of aanwas in de kleinſte beenige of kraakbeenige Vaten wegnemen, en bygevolg die de harde deelen der Beenderen, door een breuk verdeelt en van een geſcheiden, door middel van een zekere (a) *Eelt-agtige* t'zaamwaſſinge, met elkanderen doen t'zamengroeijen en verëenigen.

2. Edog, ten einde deze Geneesmiddelen met vrugt werken, worden 'er zekere hoedanigheden zoo in onze vloeibare als vaſte Deelen vereiſt. In onze vloeibare Deelen word vereiſt, 1. Dat ze zagt of ſtrelende zyn. 2. Dat zy beweegbaar zyn door de kleinſte Vaten. 3. Dat zy eenigzins lymig zyn: want de werkingen dezer Geneesmiddelen geſchieden in de kleinſte en tederſte Vaten, die nauwelyks van het vloeibare verſchillen; en daarom moeten de vogten, die door deze Vaatjes lopen, van alle ſcherpte ontbloot zyn, op dat zy die niet verbreken; 'er word ook vereiſt dat het zoodanige zyn, die 'er gemakkelyk doorlopen, egter zoo dun niet zyn dat zy wegvloeijen, maar van zoodanig een dikte, dat zy aan de vaatjes blyven hangen. Dog in de vaſte Deelen of Vaten word vereiſt, 1. Dat zy bekwaam zyn om de Vloeiſtoffen te ontfangen. 2. Dat zy buigzaam en verwydbaar zyn, en diensvolgens dat zy ter bekwamer tyd gemakkelyk kunnen uitgezet worden.

3. Dit geſtelt zynde, komen 'er van die Geneesmiddelen de volgende Uitwerkingen voort; te weten,

(a) *Calloſus.*

ten, 1. De van een geſcheidene Buizen worden by wyze van (a) inmonding vereenigt. 2. De einden van de Buizen worden, door den aandrang van het Vogt, of tot zoo verre maar uitgezet, om alleenlyk opentegaan voor de ontzigtbare Doorwazeming, of tot zoo verre, om ook zweet door te laten: dog de laatſte wys van genezen zonder litteken is de beſte; maar geſchiet zelden, om dat een wonde op de gewone wys ſchielyker en makkelyker geheelt word; dog dan is dat deel niet meer bekwaam tot de Doorwaaszeminge. 3. Geſchiet'er een t'zamengroeijing en verdrooginge van Vaten; wanneer, namentlyk deze zoo wederſtant doen, dat'er geen Vogten kunnen inkomen; waar van een litteeken, ſtilſtant van't Voedentzap in de laatſte Vaten, en deszelfs t'zamengroeijing en aaneenlyming daar ter plaats: nadien alle Vogten in hare Vaten ſtilſtaande, zig met dezelve verëenigen; waar van het beledigde deel met een litteeken overtrokken word, en andere Deelen in vaſtheid, hartheid, ongevoeligheid, witheid, en ook in moeijelyker en weiniger doorwazeming te bovengaat. Hier van daan worden'er nu en dan, wegens de drukkinge van de Lugt, pynen gevoelt in die deelen die gewond geweeſt zyn: om zulks voor te komen moet men in de genezinge der Wonden de Vaten zoo zagt houden, om te kunnen worden uitgezet; maar de Heelmeeſters (Chirurgi), om de genezinge ſchielyker te vervaardigen, vermeerderen doorgaans de Kragten der Vaten zoodanig, dat zy meer tegenſtaan, als de Vogten perſen, die'er bygevolg niet kunnen inkomen; zoo dat die Vaten geſloten worden, en eelt (Callus) voortgebragt word.

4. Het blykt dan uit het gezegde, dat de Geneesmiddelen waar van nu gehandelt word, haar Kragten moeten oeffenen zoo op de Vloeibare als Vaſte Deelen; en daarom zyn zy of uitwendige, of inwendige.

(a) *Anaſtomoſis.*

dige. De *Inwendige* zyn, die een zagte Chyl geven, ontbloot van alle zoute, van alle ſcherpe of Aromatike Olien, of aardagtige ſcherpe Deelen; als ook die een dunne egter een weinig klevende Chyl verzorgen, want zy moet zoo dun niet zyn, dat zy een Wonde lopende of al te vogtig maakt: De zoodanige zyn, 1. De Afkookzels van Vlees, en de Vleesſoppen: 2. De Afkookzels van zagte Meelen, als van Gerſt, Haver, Tarw, Ryſt. 3. Alle (a) Melken uit diergelyke Middelen bereid. 4. Die, welke de overheerſchende *Scherpte* wegnemen. Maar de *Scherpe* Stoffen zyn, of *Alcaliſch*, of *Zuur*, of *Oliägtig*, of *Aardägtig*, of eindelyk uit deze vier genoemde t'zamengeſtelt. Tegens deze byzondere *Scherpe* Stoffen nu, hebben wy byzondere 't ſcherpbrekende of temperende Middelen: nadien alle *Zuur* kan getemt worden, als het of met Oly omwonden, of met Water verdunt, of door ſlymige dingen ſtomp gemaakt, of door tegengeſtelde Zouten, te weten, de Alcaliſche, verbroken word. Voorts worden de *Alcaliſche* door Water, Oly, Slymige, en Zuure dingen getemt. De *Scherpe Olyägtige* Stoffen worden, of door Speceryen, of door Look, Uyen enz., of door geperſte rans gewordene Olyen voortgebragt, en worden niet gemakkelyk weggenomen, nadien zig de Olyen ſterker vaſthegten; en zoo ligt niet luiſteren na het verdunnent en affpoelend Water, ten zy'er by dat Water Zuur, Zout, en een weinig Slyms (Mucaginis) gedaan worde. De *Scherpe Aardägtige* Stoffen, zyn harde en ſnydende lighamen; gelyk geſtoten Glas, Criſtallen, Metalen, Halve-metalen, en alle vaſte Lighamen op zulk een wys klein gemaakt, dat zy in de Buizen komen, en derzelver Zyden doorboren kunnen: dog deze kunnen ter nauwernoot overwonnen, of, zoo zy dieper vaſtgehegt zyn in de Zyden der Buizen, daar uit gehaalt worden; en zelfs blyft 'er

(a) *Emulſiones.*

'er om die weg te nemen niets anders overig, als dat de Vaten door veel Oly en Water ſlapgemaakt worden. 5. Die de dikke ſtoffen verdunnen; want als het Etter al te dik is kan de Wonde niet geheelt worden: Maar het beſte van deze Geneesmiddelen, is ſchoon Warmwater, daar men vaſte Alcaliſche Zouten by kan doen; dewyl de vlugge al te ſchielyk vervliegen, en, zoo zy in een groote quantiteit ingenomen worden, te veel prikkelen. 6. Die aan de Vogten een gelykformige beweginge geven: de zoodanige zyn welke de Vogten gelykformig ſlap houden; gelyk matig warm water. Deze nu zyn de *Inwendige* Geneesmiddelen, die 'er ter genezinge van Wonden vereiſt worden.

De *Uitwendige* zyn, door welkers middel het evenwigt tuſſchen de wederſtant der Vaten, en tuſſchen de Kragt der invloeijende Vogten bewaart word, zoo dat de Vaten nog meerder nog minder tegenſtant bieden als nodig is: maar indien de Vaten zoo geſtelt zyn; dat zy in evenwigt blyven met hare vogten, dan zal een Wond zonder eenig litteeken genezen worden. Maar hier toe zyn dienſtig, 1. Die de Vaten ſlapmaken; en onder deze is Lauw-water het beſte. 2. Die de verrottinge bedwingen, gelyk alle geeſtagtige middelen zyn, welke gezegt worden te zuiveren (Mundificare), en de Alcaliſche verrottinge tegen te ſtaan; en alle zoute Middelen, uitgenomen de Alcaliſche; alle Olien, als ook Balzemen, *by voorb.*, de Terpentyn, de Wond-Balzem of (a) Witte Americaanſche Balzem, de (b) Peruviaanſche Balzem, enz. Vervolgens alle Tincturen of uittrekzels met Brandewyn en Balzemen gemaakt, als met Alzem, Scordium en andere Harſt- en Oly-agtige middelen; dan ook de natuurlyke Balzemen, de Zalf uit (c) Speceryen bereid, en Balzem uit dezelve; nadien alle Speceryen een Balzem in zig hebben, die van derzelver Oly voortkoomt,

(a) *Balſamus de Copaiva.* (b) *Balſ. Peruvianus.* (c) *Aromata.*

koomt, en met Brandewyn kan uitgetrokken worden: Eindelyk alle (a) Waspleiſters, Olyägtige maar zagte Zalven, en Pleiſters; waar van *een* zoude kunnen genoeg zyn, te weten, uit Was, Terpentyn, en Oly gemaakt. 3. Die de alte vogtige Vaten droogmaken: want zoo het Vlees weelderig of uitwasſende en (b) Sponsgieus is, als dan geeft zulks duidelyk te kennen, dat de Vaten te veel uitgezet en verwyd zyn wegens het vogt, dat'er in al te grooten menigte invloeit, en daarom word de Droogmakinge vereiſt, en dit noemen de Heelmeeſters *Verteeren.* Voorts zyn *Droogmakende*, de Beenderen der Visſchen, door een zagt Vuur tot (c) Kalk gemaakt, en gepulverizeert; gelyk het (d) onderſte Kakebeen met de Tanden van een Snoek, die het ſcherpe Zuur inzuigen; maar zoo zy al te lang gebruikt worden, droogen ze op en maken een litteeken: vervolgens alle ſteenen van Visſchen en Kreeften, Paarlen, enz. Ook is geſtoten (e) Spiegelharſt zeer dienſtig, het welk bereid word uit Terpentyn in Water gekookt, en opgedroogt tot dat 't kan geſtoten worden, en 't is het laatſte middel om de fiſtels op te drogen: ook alle Aarden, als Kryt, Rode-aarden (*by voorbeeld*, de Armeniſche, de Toccayſche uit Zevenbergen, de Gezegelde), de (f) Ratelſteen, (g) Walſteen, of Beenlym: Eindelyk de Aarden der Metalen, als (h) Kalk van Vitriool ter dege afgezoet, de (i) Bloedſteen, de (k) Saffraan van Staal, zoo openende als t'zamentrekkende, (l) Loodwit, (m) Menie, (n) Kalk van Tin, enz. die alle Vogten inzuigen. 4. Die, door de Vaten t'zamen te trekken, haar vaſtheid en ſterkte byzetten: De zoodanige zyn (o) Allerzuiverſte overgehaalde Brandewyn, Oly van Terpentyn byna kokendheet, enz. SES-

(a) *Cerata.* (b) *Caro fungoſa.* (c) *Calcinata.* (d) *Mandibulæ Lucii piſcis.* (e) *Colophonia.* (f) *Rubrica.* (g) *Oſteocolla.* (h) *Calx Vitrioli.* (i) *Lapis Hæmatites.* (k) *Crocus Matis tam aperiens, quam adſtringens.* (l) *Ceruſſa.* (m) *Minium.* (n) *Calx Stanni.* (o) *Alcohol. vini.*

ZESDE HOOFDSTUK.

Van (a) *de Scheidende, of Pyn-verwekkende Middelen.*

1. DE *Pyn* is *een ſmertelyke gewaarwordinge*, welke *de uit-rekkinge van een Zenu-vezel verzelt:* want daar geſchiet geen uitrekkinge of ſpanninge in een Zenu-agtig deel, in wat plaats van ons Lighaam het ook zyn mag, of daar koomt *Pyn* uit voort, alhoewel 'er niets ſcherps, niets doorvreetents bygekomen is; gelyk blykt in de pynigingen der Scherpregters. Maar zoo eenig deel vaſt gebonden, te veel gedrukt, gekneuſt, doorknaagt, of afgeſneden word, of door Vuur vernielt word, dan gaat het gevoel en pyn in dat deel te niete: Want zoo gy in een Hond de zenu, die zig tot de ſchenkel toe uitſtrekt, affnyd, zal den hond, ſchoon gy dat lid op alderhande wys beledigt en quetſt, egter geen pyn gevoelen. Bygevolg kan 'er in ons geen Lighamentlyke *pyn* verwekt worden, als door een gequetſte of beledigde Zenuw, welke dewyl ze op verſcheide wyzen kan gekwetſt worden, hier van daan, na de verſcheidene trappen van die kwetzinge, ook verſcheidene *pynen* in ons verwekken kan.

2. Dog de trappen van uitrekkinge van een Zenuagtig deel, teffens ook van het daar uit ontſtaande gevoel van *Pyn* zyn drie. De eerſte trap is de allerligtſte, te weten, wanneer een Zenuw zoo uitgerekt of geſpannen word, dat de Ziel gewaar word, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe te bovengaat de daar op gedane kragt; waar van de *Jeukte*, of *Kittelinge* koomt, dat is, de middelſtaat tuſſchen *Vermaak* en *Pyn*. Bygevolg al wat te weegbrengt, dat een deel, door een ligte uitrekkinge geprikkelt, in

(a) *Solventia ſive dolorem Cientia.*

den zelven ſtaat blyft, dat zal Blydſchap verwekken: want de Ziel bemerkt dan, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe overwint de kragt, die de Zenuw aangedaan is. De tweede Trap is, als de Zenuägtige Vezelen zoo uitgerekt worden, dat'er nu al een gewaar-wordinge van pyn (min- of meer, te weten, na de trap van uitrekkinge) hier van voortkoomt. De derde Trap eindelyk is, als het verëenigde van een geſcheiden word: maar dan houd de *Kittelinge*, en dus ook de *Pyn* op in de van een geſcheidene Deelen.

3. De Spanninge nu of al te groote uitrekkinge brengt om twee Oorzaken *Pyn* aan: te weten, 1. Om die Oorzaken, welke de ſcheidinge van eenige Zenuw Vezeltjes voorafgingen; hoedanige zyn ontſteekinge, doorknaginge, enz., waar van de uitrekkinge voortkomt. 2. Om die Oorzaken, welke op de uitrekkinge volgen, te weten, om de verbrokene t'zamenhanginge der Vezelen, zoo dat al dat te vooren, *by voorbeeld*, door vyf Vezelen moeſte opgehouden en gedragen worden, nu na de van een ſcheidinge van een alleen moet opgehouden en gedragen worden. *By voorbeeld*, laat A B. C. D. (zie *Fig.* 20.) een Zenuw zyn beſtaande uit eenige Vezelen; zoo nu eenige Oorzaak de tusſchen C. D. bevatte Vezelen, welke alle t'zamen den aandrang of de Kragt van de punten A. B. moeten dragen en uitſtaan, van een geſcheiden heeft, zoo dat 'er een ongeſchonden blyft; zal deze eene Vezel nu uitſtaan en dragen de geheele Kragt van die punten; en hier van zal de pyn voortkomen: maar zoo die Vezel ook verbroken word, dan zal het gevoel, en pyn in dat Deel te niete gedaan worden.

4. *Pyn* kunnen verwekken, 1. Alle dingen, die inwendig de Vaten uitzetten; voor zoo verre namentlyk op die uitzettinge der aldertederſte Vaatjes somtyds een breuk volgt. 2. Desgelyks kan, al dat de Va-

Vaten uitwendig drukt, pyn verwekken. 3. Alwat op de een of andere wys de Vezelen te veel ſpant of uitrekt; gelyk de (a) verdraaijinge of ontwrigtinge. 4. Alwat zommige Vezelen, de overige onaangeraakt en ongeſchonden latende, van een ſcheid: maar nu worden t'zamenhang der Vezelen verbroken, of door een Mechaniſch werktuig, gelyk een Degen, Zwaart, enz.; of door ſcherpe Geneesmiddelen; of door de Kragt van het vuur.

5. Maar *Jeukte* of *Kittelinge* verwekken, 1. De (b) *Roodmakende* Geneesmiddelen, zoo genoemt, om dat opgemerkt is, dat van Kitteling een rode koleur in het Lighaam ontſtaat. 2. Alwat een zeer ligte ontſtekinge veroorzaakt, brengt ook dezelve kittelinge voort, dat is, het verwekt de eerſte Graat van pyn; dus jeukt elk rood puisje, maar te ruw behandelt word het pynlyk; zoo worden ook de Teelleden van alle de dieren, in het Venusſpel geprikkelt, rood, en de roede (Penis) word van de gedagte der Ziele alleen, waardoor deszelfs zenuwtjes geprikkelt worden, rood, en uitgezet: zoo dat alle *jeukte* een zoort van ontſtekinge is. Maar de ontſteking koomt voort van de belette doorſtralinge van het Bloed uit de laatſte Slagaderen in de eerſte aderen, waar van daan het dikker deel in dezelve tegengehouden word, en zoo ſtilſtaat, terwyl het dunder door de zydelyke Vaten loopt: en dus word de roodheid veroorzaakt.

De *Roodheid* aanbrengende Oorzaken zyn, 1. Alle Vryvingen, dat is, tusſchenpoſige drukkingen en aflatingen, zoo dat de Buizen nu geſloten, dan wederom uitgezet worden; en van deze tusſchenpozinge ontſtaat een aangenaam gevoel. 2. Alle Stovingen, of lauwe applicatien van ſlapmakende en beddende middelen, of uitwendig, of inwendig: want de Stovinge vermindert door hare warmte de drukkinge van

(a) *Diſtorſio ſeu luxatio.* (b) *Rubefacientia.*

van de Lugt, en maakt door hare vogtigheid de Vaten ſlap; en daarom vloeit'er het Vogt overvloedig in: en hiervan koomt roodheid voort. 3. Alle harde, en teffens niet ſcherpe, maar vaſthoudende en lymagtige Pleiſters: want deze beletten de Doorwazeminge, door de poren te verſtoppen; en daarvan worden de vogten op malkanderen gehoopt. 4. Diergelyke (a) Pappen, dat is, Lighamen met Water vermengt, en tot de dikte van een Pap gekookt, en dus van een middelzoortige dikte tuſſchen de Pleiſters en 't Water; hierom werken ze ten aanzien van het Water, gelyk de Stovingen; maar ten aanzien van hare vaſthoudentheid, gelyk de Pleiſters. 5. Alle (b) Zuigingen, het zy van (c) Bloedzuigers, het zy van (d) Koppen, het zy van een andere Oorzaak, welke die ook zy, voortkomende; want dewyl zy de drukkinge van de Lugt wegnemen, trekken zy het Bloed na die deelen, daar zy gezet worden. 6. Alle Warmte de Warmte van ons Lighaam te bovengaande, want die vermeerdert de beweginge der Vogten. 7. Alle ſcherpe prikkelende dingen, die de Vezelen van de uitwendige deelen, dat is, van de (e) Opperhuid, doorboorende, en, in de naaſt by gelegene wegen en openingen dringende, zig vaſthegten in de Zyden der Vaatjes; en, door den levendigen loop der Vogten voortgeperſt, zoo op de Vaatjes werken, dat dezelve daar van in den eerſten graad van ſcheidinge geſtelt worden.

De zoodanige zyn, 1. Alle *Aromatike* Planten, waar in veel Oly en Zout is: gelyk (f) Wynruit, (g) Moſtertzaat, (h) Water-, en Tuin-kerks, (i) Lepelblad, (k) Rammelats, (l) Barnnetelen, enz., die alle, door de Scheikunſt onderzogt, bevonden worden, dat

(a) *Cataplasmata.* (b) *Suctiones.* (c) *Sanguiſugæ.* (d) *Cucurbitulæ.* (e) *Epidermis.* (f) *Ruta.* (g) *Sem Sinapi.* (h) *Naſturtium aquaticum & hortenſe.* (i) *Cochlearia.* (k) *Raphanus.* (l) *Urticæ.*

dat zy veel Zout en fynen Oly in hebben, daarenboven vertonen de Barnnetelen door het Verglootglas beſchout in tweën geplitſte Pyltjes, die in ons Lighaam geworpen bevinge, en ontſtekinge verwekken: waarom ze, zoo men ze gebruikt op lamme, trage en doffe leden, zeer voordeelig zyn. 2. De zoodanige vint men ook onder de Dieren: want de (a) Mieren, die veel Zout en Oly geven, hebben in ons Lighaam dezelve uitwerkinge; zoo ook, als het Vleeſch en de huiden verrotten, geven ze een vlug Alcaliſch Zout, het welk door te prikkelen een ligte ontſtekinge voortbrengt; vers gedoodde Duiven, en zoo warm op het Lighaam gelegt, dan daar gelaten tot dat ze beginnen te ſtinken, verwekken ook een ligte ontſteekinge of jeukte. 3. Alle natuurlyke voortbrengzels, waar in Alcaliſch Zout is, hoedanig het ook zy, of vlug, of vaſt, of (b) pekelagtig; desgelyks alle Zuure dingen die niet al te ſcherp zyn; ook alle 't zy Olyägtige, 't zy Zoute middelen, of door (c) giſtinge, of door deſtilleringe, of ook door uitperzinge bereid, zoo zy maar niet te ſcherp zyn. Dog deze ontſteekinge, of jeukte, of eerſte trap van *Pyn*, heeft twee uitwerkingen, te weten, 1. Eene wryvinge of ſchuuringe der vaſte deelen. 2. Eene afleidinge van een grooter overvloed van vogt na de zydlingſche en afſcheidende Vaten.

6. De tweede trap van *Pyn* verwekken alle de (d) *Aantrekkende blaartrekkende* middelen, dat is, die Geneesmiddelen, welke de vogten afleiden na het deel, daar zy opgelegt worden, met zulk een Kragt, dat de tederſte Vaatjes gebroken worden; dog het hier door ontlaſte Vogt word van de ongeſchondene Opperhuid, die tot blaasjes oploopt, ingehouden: En zoo moeten de *aantrekkende blaartrekkende* Middelen be-

(a) *Formicæ.* (b) *Muriaticus.* (c) *Fermentatio.* (d) *Epiſpaſtica.*

beſtaan uit ſcherpe en fyne deelen, die, door de ongeſchondene Opperhuid doorgaande, zig vaſthegten in de Zyden der Vaten het zweet, de onzigtbare doorwazeming, en 't Water (Lymphæ) toegeëigent, en dezelve breeken, maar geenzins de opperhuid; dewyl ze maar weinige (zoo maar eenige) Vaten heeft; en daarom is de levens Kragt daar in zeer zwak.

De Geneesmiddelen, die de genoemde uitwerkinge voortbrengen zyn, 1. Alle (a) *het vel roodmakende* en *blaartrekkende* Middelen; of roodmakende Geneesmiddelen lang op een deel gelegt; want zoo brengt Moſtert-zaat op een deel gelegt, eerſt roodheid aan; maar zoo het 'er twee uuren op blyft leggen, verwekt het een blaar. 2. Alle dingen, die met een ſcherp vlug Zout en doordringenden Oly voorzien zyn; gelyk de (b) Hanen-voet, Thapſia-wortelen, (c) Peper-wortelen, (d) Brand-wortelen, (e) Varkens-brood; als ook (f) Euyen, alle zoorten van (g) look, de zappen uit de Euphorbium, (h) Wolfs-melk, (i) Doornappel, en diergelyke ſcherpe purgerende zappen; ook alle Zeepagtige Loogen lang op een deel gelegt, (k) ſcherpe giften, (l) drek van Duiven, voornamentlyk van die, welke veel Boonen eten; want hier van krygt de Duive-drek meer ſcherp zout: Eindelyk de Spaanſche-vliegen, als ook zommige Vergiften; de ſteeken van Byen, Wespen, enz. 3. Het Vuur, 't welk als het ſlap is alleenlyk roodmaakt, maar vermeerdert een blaar verwekt; en dat wel aan lyken zelfs, nadien het zig zelfs kan bewegen; terwyl de andere Blaartrekkende Middelen in deze gelegentheid kragteloos zyn, en van een andere Oorzaak tot werken gebragt worden. 4. Alle Alcaliſche zouten zoo vlugge als vaſte; alle ſcherpe Aroma-

(a) *Phœnigmi.* (b) *Ranunculus.* (c) *Rad. raphani ruſticani.* (d) *Rad flammulæ jovis.* (e) *Rad. Cyclaminis.* (f) *Cæpæ.* (g) *Allium.* (h) *Tithymalus.* (i) *Stramonium.* (k) *Fermenta acria.* (l) *Fimus Columbarum.*

matike Olien; ook verrotte pis, bedorven vleesch, enz. Derhalven moet men deze middelen gebruiken, als 'er een grootere beweginge vereist word, om de verstoppingen der Vaten te ontbinden, en de vastzittende Stoffen door prikkeling uit te dryven.

I. Gevolg. Alle deze Geneesmiddelen, uitgenomen het *Vuur*, hebben de uitwerkingen van een *Werktuigelyke* (Instrumentalis) Oorzaak.

II. Gevolg. Maar ze werken niet, als op de vaste Deelen.

7. De derde trap van *Pyn* verwekken *de* (a) *Korstmakende Geneesmiddelen.* By de Ouden wierd een *Korst* (*Eschara*) genoemt den *Haart der Gooden*; en hier van heeft dezen naam zyn oorsprong om te betekenen, een Korst door de kragt van den *Haart*, dat is, van het *Vuur* gemaakt. Dog deze verschillen van de Blaartrekkende middelen alleen in trap, voor zoo verre zy, namentlyk de opperhuid van een scheuren, en het Vlees doorvreten. Van dit zoort zyn, 1. De eigentlyk genoemde *Korstmakende* Middelen, die de Vaatjes verbreeken, zoo dat 'er de Vogten uitvloeijen: als nu derzelver fynste deel vervlogen is, word het overige dik, en verdroogt vervolgens, waarop een Korst volgt, dog die belet de Uitwazeminge van Vogt, dat uit de gebrokene Vaten uitberst; waar van het Vogt door stilstaan scherp word, en door knagen verder doordringt, en alle deelen vernielt, niet anders als of het vuur was. 2. Alle (b) Groeijende, (c) Dierlyke, en (d) Gegravene Lighamen, daar die *Kragt* in is, dat ze de Vaatjes kunnen verbreken, de Vogten daar uit dryven, en, door het dunste Deel der Vogten te verdikken, een Korst maken: op deze wyze werken Vitriool, (e) Rattekruit, (f) Sterkwater, (g) Brandsteen, en dier-

(a) *Escharotica.* (b) *Vegetabilia.* (c) *Animalia.* (d) *Fossilia.* (e) *Arsenicum.* (f) *Aqua fortis.* (g) *Lapis Infernalis.*

diergelyke. Dog hier toe hebben de Ouden gebragt de volgende. *α.* De (a) *Brandende* Middelen, wier voornaamſte het Vuur is; waar van zelfs die dingen, die gelyk 't Vuur werken, *Brandende* (*Cauſtica*) genoemt worden: de zoodanige zyn (1) de zuure Geeſten uit de gegravene Zouten, *by voorbeeld*, uit Zee-zout, uit Zalpeter, uit Vitriool, en ook uit Zwavel, door de Kragt van een allerſterkſt Vuur, gedeſtilleert. (2) De Metalen, in die Zuur-zoute Geeſten ontbonden, en tot Kriſtallen gebragt; gelyk de Kriſtallen van Goud en Zilver; desgelyks de (b) Quik-middelen. (3) De Halve-metalen in dezelve Geeſten ontbonden; gelyk Kobalt, Spiesglas, enz. (4) De Alcaliſche Geeſten der Dieren, die uit alle de deelen der Dieren, uitgenomen uit de Chyl en Melk, gehaalt kunnen worden: want in de deſtilleringe klimt na het Water, dat 'er eerſt uitgaat, het vlugge Zout op, daarna een ſtinkend vogt, dat de Geeſt is, en 't welk, aan 't Lighaam geappliceert, een ſchielyk *Brand-middel* is. (5) De zuure Geeſten uit de Plant-gewasſen op gelyke wys bereid. (6) De Sappen van zeer ſcherpe Planten, als van de Hanen-voet, van den Euphorbium, van de (c) kleine Lauwerboom, enz. Hiertoe zyn ook gebragt. *β.* De (d) *Verrotting Veroorzakende* Middelen, die zulk eene veranderinge in het Vlees van een levend Lighaam brengen, als in een Lyk pleegt te geſchieden, wanneer het aan een vogtige en warme lugt blootgeſtelt is, dat is, eene Verrottinge. Want de vogten van een Lyk door de kragt der warmte beroert, worden bewogen, en haar word ter uitwaaſſeming een weg geopent door een vogt het welk de Vezelen zagt maakt; waarom de Balzemägtige waterige deelen der vogten, als de fynſte, ten eerſten vervliegen; als die vervloogen zyn, breekt 'er een zeer ſtinkend vlug en ſcherp Zout uit; waar door te weeggebragt word, dat de overblyvende vaſte en vloeibare Deelen, in *eenen* ontbonden

(a) *Cauſtica.* (b) *Mercurialia.* (c) *Laureola.* (d) *Septica.*

denen en rotten Klomp veranderen, dat is, dat het Lyk verrot. Maar het Rattekruit gemengt onder gebradene Euyen, die de vogtigheid behouden, brengt gelyke verrottinge voort; als ook de (a) Opgehevene bytende Quik gemengt met vogtige meelagtige dingen en Pappen.

I. Gevolg. Alle *Pyn-verwekkende* Geneesmiddelen, verſchillen, van den eerſten trap van Kittelinge, tot den hoogſten trap van Verbreekinge, alleen in trap; voor zoo verre, namentlyk zommige meer, andere min hevig werken.

II. Gevolg. Deze Geneesmiddelen werken ook nooit door *eigen* Kragt, uitgenomen het Vuur; want zoo zy aan een drooge huid geappliceert worden, en daar onbewogen blyven, werken ze niets; maar zoo zy met vogten vermengt worden, te weten, met vogten in ons Lighaam, het welk in gedurige beweginge is, zullen zy geweldige uitwerkingen voortbrengen: zoo werkt den Sterkſten geſtremden Vitriool-Oly, aan een droog deel geappliceert, niets uit; maar in tegendeel, zoo hy met de vogten van een levend Lighaam is vermengt geweeſt.

III. Gevolg. De *warmte* van alle deze Geneesmiddelen is eene aanzettende en prikkelende Oorzaak, voor zoo ver zy de *Snelheid* van derzelver beweginge vermeerdert; want zoo de *verrotting veroorzakende* (Septica) Middelen warm geappliceert worden, plegen zy met meer vrugt te werken. Bygevolg zullen deze Geneesmiddelen, na de verſcheide trappen van warmte, zyn of Prikkelende of Verdunnende, of Verrotting Veroorzakende.

IV. Gevolg. De Oorzaken eindelyk, die deze Geneesmiddelen tot eene volkomene Werkinge aanzetten, zyn *Warmte* en *Vogtigheid* t'zamen; want het is niet genoeg, dat ze in Vogt ontbonden worden, tenzy 'er warmte bykoomt, voor een prikkel; waar door

(a) *Mercurius Sublimatus Corroſivus.*

door ze in ons Lighaam zeer wel werken, om deszelfs warmte en vogtigheid.

Dog laten deze gezegdens van de Geneesmiddelen op de vaſte Deelen werkende genoeg zyn, en laat ons nu overgaan tot die (Geneesmiddelen) welke op de Vloeibare Deelen werken.

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE.

WY hebben reets te voren gezegt, dat ons Vogt kan aangemerkt worden, of ten aanzien van *zyne laatſte Vaſte Deeltjes* afzonderlyk genomen, of voor zoo verre 't een zekere *Klomp* is uit die Deeltjes t'zamengeſtelt. In den *eerſten* zin aangemerkt kan het vier veranderingen ondergaan; 1. Elk deeltjè kan in zyne groote alleen vermeerdert of vermindert worden; 2. Kan het deze of gene Figuur aannemen. 3. Kan het vaſter of min vaſt gemaakt worden; 4. Als ook op deze of gene wyze bewogen worden. Maar in den *laatſten* zin genomen, kan het omgevoert worden, of door een ſnelder, of trager voortdryvende beweginge.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdeelende, of Ontbindende Middelen.*

1 DE *Verdeelende* (*Attenuantia*) zyn die Geneesmiddelen, *welke het vermogen hebben om alle de Deeltjes onzer vogten, elk in het byzonder kleinder te maken*;

(a) *Attenuantia*, ſive *Reſolventia*.

maken; dog dezelve worden Ontbindende (*Reſolventia*) genoemt, voor zoo verre ze de tegennatuurlyk verëenigde deeltjes der vogten door te ontbinden in een natuurlyke ſtant en goede order brengen: By-gevolg werken ze beide altyd door te verdeelen.

2. Dog de Verdeelinge kan alleen op een tweederlei wys geſchieden; te weten, 1. Wanneer een verdeelend Lighaam dringt in de Poren van dat verdeelt moet worden, en deszelfs deelen van malkander ſcheid; 2. Door eene uitwendige ſchuuringe van verſcheide Lighamen. Het eerſte geſchiet niet als van de Vloeiſtoffen, of van die dingen, welke den aart der Vloeiſtoffen hebben; maar het laatſte heeft plaats in alle die dingen, welke in onze vogten beweginge kunnen maken.

3. Daarenboven is aantemerken, dat de *Kragten* der Geneesmiddelen niet naar de rede alleen, maar ook naar het getuigenis van de ondervindinge moeten bepaalt worden, om in geen dwalingen te vallen, gelyk die gewoon zyn, welke uit de Vloeibaarheid van Brandewyn beſluiten, dat hy met een verdeelende Kragt voorzien is; terwyl hy des niet tegenſtaande het Bloed ſchielyk doet ſtollen, gelyk ons de ondervindinge leert. Deze Voorbehoedinge geſtelt zynde, zyn derhalven de *Verdeelende* Geneesmiddelen alle die natuurlyke dingen, welke de *poginge* der deeltjes om t'zamen te hangen wegnemen.

4. Maar die *Poginge* of *Kragt* kan van een tweederlei Oorzaak voortgebragt worden, te weten, 1. Van de Aantrekkende Kragt der deeltjes, welke ſchynt te zyn in alle de deeltjes van onze Vloeiſtoffe, maar tot nog toe niet genoeg gekent en verklaart is; 2. Van eene uitwendig perſende Oorzaak: zoo worden twee beſt gepolyſte Spiegels, op malkanderen gelegt, zoo ſterk van de drukkende lugt tot een geperſt, dat ze niet als door eene vry groote Kragt kunnen van een geſcheiden worden. Maar hier ter

plaats

plaats zullen wy in overweginge nemen de *Poginge* of *Kragt* der deeltjes op en tot malkanderen, als uit de laatſte Oorzaak alleen voortvloeijende; en daarom geſchiet de ſcheidinge der deeltjes van malkanderen, welke genoemt word eene *Verdeelinge*, alleen door wegneminge van de drukkende Zwaarte; dog in ons Lighaam is die zwaarte niet anders als een verzameling van veel vogts in eenige enge plaats; waar door de Deelen op en tot malkanderen geperſt worden.

5. Derhalven zyn in dit geval de beſte *Verdeelende* Geneesmiddelen deze, 1. De (a) *Ontlaſtingen*, als zyn de leegmakinge der Bloedvaten, Quylinge, Pislooſing, Stoelgang, enz. Want, als'er een gedeelte der vogten weggenomen is, krygt het in 't Lighaam overgelaten deel meerder ruimte om zig vryer te bewegen, ja daar door word ook voor de overige Verdeelende middelen toegang gemaakt. Maar men moet aanmerken, dat, ſchoon een behoorlyke ontleeging der Bloedvaten de verdeelinge van het bloed bevordert, egter eene al te groote, dezelve belet; nadien de Vaten in dit geval zig tot zoo verre niet kunnen toetrekken, om het daar in bevatte Bloed voort te dryven; waar door ſtilſtant en ſtollinge van 't Bloed veroorzaakt word. 2. Alle (b) *Verdunnende* Middelen, die door tuſſchen-plaatzing van deeltjes de Lighamen van malkanderen ſcheiden: De zoodanige zyn, α. Water, dat het beſt van allen verdunt; β. Alle zagte vlugge Alcaliſche Zouten; gelyk 't vlug zout van Hertshoorn, van Bloed, van Pis, en diergelyke uit de deelen der Dieren bereid. γ. Alle Alcaliſche vaſte Zouten van de tot aſch gebrande Planten, egter niet al te ſcherp, op dat ze niet knagen. δ. Alle vlugge zouten van Armoniak, welke beſtaan uit een vlug en zuur zout t'zamen verëenigt; zoo nogtans dat het Alcaliſche de overhand niet heeft over het zuure, want anders zouden ze dik-maken. ε. Alle ſcherpe

(a) *Evacuationes.* (b) *Diluentia.*

ſcherpe vlugge Olyägtige zouten, uit vlug Zout en Oly t'zamengeſtelt. ζ. Alle gegravene Zouten; als Zee-zout, Salpeter, Borax: maar geen Metaalägtige, dewyl ze verdikken, om dat ze beſtaan uit aarde in zuure Geeſten ontbonden. η. Alle Zeepen door kunſt gemaakt, die, gene uitgenomen, altyd verdeelen en verdunnen: als ook alle natuurlyke Zeepen der Planten, dat is, hare Aromatike Sappen. ϑ. De hier uit gemaakte Extracten. ι. Eindelyk, alle Wynen, zoo ze maar niet te zeer na den zuuren overhellen. 3. Alle dingen, die door *Schuuring* de deelen der vogten klein maken: en dit kan op tweederlei wys geſchieden; te weten, α. Door de vermeerderde inwendige bewegingen der Vogten, β. Door de vermeerderde Kragt der vaſte Deelen

6. De *Inwendige beweginge* der Vloeibare deelen word word op vier wyzen vermeerdert. 1. Door *Warmte*: maar ze werkt inderdaat hier zeer weinig uit; om dat onze natuurlyke warmte geen oorzaak is, maar een gevolg van de ſchuuringe van het lopende vogt: dog zoo de door kunſt gemaakte warmte groot is, droogt ze op; zoo ze klein is, is ze zonder uitwerkinge; en wel een warme vogtigheid alleen kan hier ter plaats nuttig zyn; als Stoovingen, Baaden, enz. in welkers gebruik het egter dikwyls gebeurt, dat ze, ſchoon ze wel getempert zyn, ten aanzien van de ſtaat des zieken, verdikken, niet verdunnen. 2. Door (a) *Opbruizinge*: maar zoodanig eene Opbruizinge, zoo als ze van de Stoffſcheiders beſchreven word, te weten, dat ze is een ſtryd van tegengeſtelde Zouten tusſchen malkanderen, met een groote warmte en beweginge, kan in ons niet geſchieden; gelyk ook die niet, welke geſchiet tusſchen zuure Geeſten en Olien, als tusſchen Brandewyn en Geeſt van Salpeter; nog die, welke geſchiet tusſchen aardagtige en zuure Lighamen. 3. Door (b) *Giſtinge*, maar nog die

(a) *Effervescentia.* (b) *Fermentatio.*

die kan in ons geſchieden; want daar ontbreken de vereiſtens tot eene Giſtinge; waar van daan ook nooit deszelfs gevolg, te weten, de voortbrenginge van brandende Geeſten, in onze vogten beſpeurt word. 4. Door (a) *Verrottinge:* maar dewyl deze niet als in bedorvene vogten, of ten minſten in die nu al beginnen te bederven, plaats heeft, zouden wy, zoo ze in ons Lighaam geſchiede, in 't kort vernielt worden. En zoo doen alle deze vier Oorzaken, uitgenomen de *warme vogtigheid*, in onze Lighamen niets tot *Verdeelinge* der Vogten.

7. De *Kragt* der vaſte Deelen word op tweederlei wys in ons vermeerdert; te weten, 1. door die dingen, welke, door eene uitwendige Kragt, groote open en toegaande bewegingen verwekken; 2. door inwendige prikkelende Middelen: dog tot het eerſte behoren de Vryvingen, die, door beurtelings de oppervlakten der Vaten te drukken en ruimte te geven, de beweginge en ſchuuringe vermeerderen.

I. Gevolg. Derhalven blykt uit het gezegde, dat de Werkinge der *Verdeelende* en *Ontbindende* Geneesmiddelen zoo gemakkelyk niet kunnen begrepen en bepaalt worden, als zommige zig verbeelden: want wy verwonderen ons dikwyls, om wat reden een ligte ontſteekinge niet als met veel moeite verdreven word, als ook waarom het door eene Kneuſinge ontlaſte en geſtolde Bloed zoo lang onder de huid blyft zitten; dewyl nogtans de rede daar van is, dat de Geneesmiddelen meer moeten werken op het beledigde deel, als op het geheele Lighaam. Maar waar van kunnen zy haare bepalinge tot en op dat deel ontfangen? Want laat ons onderſtellen, dat iemant, om het verdikte bloed in een zeeker deel des Lighaams te verdunnen in genomen heeft zes greinen van eenig vlug Zout; deze quantiteit zal met den geheelen Bloed-klomp vermengt worden, die ten minſten 30 pon-

(c) *Putredo.*

ponden zwaar is, hoe klein derhalven zal het gedeelte zyn, het welk door de Wet van Omloop tot het beledigde deel komen zal!

II. Gevolg. Bygevolg is 't de pligt van een voorzigtig Geneesheer, liever te verhoeden, da het Bloed niet dik word en ſtolt, als het reets verdikte en geſtolde zoeken te *verdeelen.*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Dikmakende, of Verdikkende Middelen.*

1. EEn *Dikmakend* of *Verdikkend* Geneesmiddel is dat, *het welk de fyndere deeltjes uytdryvende, de dikkere nauwer t'zamenbind.* Uit de Proeven in Engeland genomen blykt het, dat de Lighamen, buiten hare vaſte deelen, veele poren hebben, welke natuurkundig voor ydele plaatzen moeten gehouden worden, en die aan een inkomend Lighaam geen tegenſtant bieden. Bygevolg werkt een *Dikmakend* Geneesmiddel door die poren te verkleinen; maar dit geſchiet door t'zamendrukkinge der vaſte Deelen, zoo dat ze nader by malkanderen komen: Dog zulks kan niet geſchieden, of de dunſte en vloeibaarſte deeltjes worden 'er teffens uitgeperſt.

2. Voorts zyn *Dikmakende*, 1. Alle *warmte*, die ſterk genoeg is, of door Vuur, of door de Zon, of door Vryvinge veroorzaakt: maar hare uitwerkinge is, de vogten te bewegen, en diensvolgens de ſchuuringe tegens de Vaten te vermeerderen; waarop de uitdryvinge der vloeibaarſte Deeltjes volgt, terwyl de dikkere en min beweegbare in het Lighaam gelaten worden, die zig dan *verëenigen:* zoo dat 'er geen vogt in ons Lighaam is, het welk door hitte niet dik word.

(a) *Incraſſantia* ſeu *Condenſantia.*

word. De warmte of hitte derhalven maakt de vogten dik: dog zoo ze dezelve zomtyds ontbint of verdeelt, dat doet ze door op de vaſte Deelen te werken en die te prikkelen; maar ze verdeelt de vloeibare Deelen nooit onmiddelyk door zig zelfs: ja, als de prikkeling gedaan is, komt 'er eindelyk een verdikking uitvoort. 2. Alle *beweginge der Spieren* die al te ſterk is; want die vermeerdert eerſt de Sanctoriaanſche doorwazeming, daarna dryft ze het Water uit onder de gedaante van Zweet, en dat niet kan uitgedreven worden, word verdikt: dog die zelve *beweginge* verdunt zomtyds, zoo ze maar niet te ſterk is; het welk ze te weegbrengt, voor zoo verre ze de toetrekkende Kragt der vaſte Deelen vermeerdert, en der zelver werkinge op de vogten bevordert: maar zoo die *beweginge der Spieren* te ſterk geoeffent word, dan word, volgens de Les van HIPPOCRATES, het Bloed als *verbrand* (aſſatur), en brengt (a) een brandende Koorts voort, tenzy men die door het drinken van Water voorkoomt. 3. Al te ſterken *omloop* van 't Bloed; want die vermeerdert de voeginge der deeltjes aan het oppervlak der Vaten: want gelyk de ſnelheid van 't vogt is tot de ſnelheid, zoo ook de genoemde voeginge tot de voeginge; en daarom zoo de voortdryvende beweginge tweemaal ſnelder is, zal ook de afleidinge van vogt na de zylingſche Vaten, het overige gelyk geſtelt zynde, tweemaal grooter zyn; welke, dewyl ze kleinder zyn als de regte Vaten, de vloeibaarſte vogten alleen zullen toelaten, en dat in een genoegzaam groote meenigte: waar door de deeltjes, die regt uit lopen, verdikt, en door de van agteren perſende levens kragt als vaſte deelen gemaakt zullen worden. Edog deze beweginge verdunt ook zomtyds, maar niet als door ondertuſſchen veel te drinken, om het verloorene vogt weer te herſtellen. 4. Alle te veel vermeerderde (b) *Ontlaſtende* be-

(a) *Cauſus.* (b) *Motus excretorius.*

beweginge; te weten, waar door de vloeibare Deelen te veel uit het lighaam gedreven worden, gelyk geſchiet in te ſterke Zweetingen, Buikzuiveringen, (a) Pisvloed, enz. 5. Alle Oorzaak, die de Vaten uitwendig toedrukt: want deze dryft de vloeibaarſte Deelen uit, gelyk blykt in die Menſchen, welke in de Mynen gaan, alwaar de drukkinge van de Lugt groot is: want deze zyn in 't begin wel kout, om dat de doorſtralinge door de kleinſte Vaten eenigzins belet word; maar zweeten kort daar na, niet van de warmte van de plaats, gelyk de Thermometer leert, maar om dat de Kragt van het harte blyft, terwyl ondertuſſchen de ruimte der Vaten vermindert word: diensvolgens word dezelve veelheid van Vogt door de nu vernauwde Buizen gedreven; waar door de beweginge en ſchuuringe grooter word, en gevolgelyk zweet verwekt word. 6. Alle zoorten van Geneesmiddelen, die de voorgaande of verwekken, of vermeerderen kunnen. De zoodanige zyn alle Prikkelende, Zweetdryvende, Braak-middelen, enz., welkers ontydig gebruik de vogten dik maakt. Dit is de rede, dat in ziekten, die van de *dikte* der Vogten afhangen, op het gebruik van Zweetmiddelen ongelukkige uitwerkingen volgen, terwyl 'er in tegendeel dan verdunnende Geneesmiddelen aangewezen worden.

I. Gevolg. Alle middelen, die het Bloed tot een behoorlyke trap verdikken, verſterken ons Lighaam, en ſchikken het tot eenen hoogen Ouderdom. Want zoo het Bloed zyne behoorlyke *dikte* niet heeft, dan worden de vogten in te grooten menigte in de zylingſche Vaten afgeleid, en uit het Lighaam gedreven: waar door de ſterkte weggaat; die zeekerlyk beſtaat in de grootte der Aderen en Slag-aderen, en in de behoorlyke *dikte* en vaſtheid van het Bloed, dat 'er doorloopt, zoo als in 't Bloed van de Boeren, door aderlatinge afgetapt, klaar blykt.

(a) *Diabetes.*

II. Gevolg. Als het Bloed al te *dun* is, kan het door eene ſterke beweginge der Spieren t'zamengebonden en *verdikt* worden, gelyk men in Menſchen, die de Teering hebben, zien kan.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Scherpheid voortbrengende Middelen.*

1. Door (b) *Scherpheid* verſtaan wy die Figuur van een Lighaam, door welkers middel het zyne Mechaniſche *Kragt* volgens een klein opperflak op een ander Lighaam oeffenen kan. Maar nu kunnen 'er ten aanzien van de figuur zeer veele *ſcherpe* Lighamen zyn; want ze kunnen zyn of Keegelwys, of Pyramydaal, enz. dus een Degen, Mes, Diſſel, Byl, enz. zyn *ſcherpe* Lighamen. Dog derzelver Kragt, of liever de (c) Beweegings-kragt, kan, gelyk ook van alle Lighamen, op tweederlei wys beſchout worden, te weten, of volſtrekt, of byzonder: De *volſtrekke*, of *gemene* bewegings Kragt noemt men zulk eene die opgemaakt word uit de ſnelheid van een Lighaam gebragt tot deszelfs zwaarte. Maar de *Byzondere* word afgeleid uit de tegenſtant, gebragt tot de gemene of volſtrekte bewegings-kragt. *By voorbeeld*, zoo 'er twee Lighamen zyn, welkers eene heeft eene trap van zwaarte en eene trap van ſnelheid, maar het andere twee trappen van zwaarte, en even zoo veel van ſnelheid; dan zal de gemene of volſtrekte bewegings-kragt van het eerſte zyn tot de gemene of volſtrekte bewegings-kragt van het tweede, gelyk de ſnelheid van het eerſte tot zyne zwaarte gebragt tot de ſnelheid van het tweede tot zyne zwaarte gebragt, dat is, gelyk 1 tot 4. Zoo wy nu onderſtellen, dat deze

(a) *Acrimoniam inducentia.* (b) *Acrimonia.* (c) *Momentum.*

deze Lighamen tegens andere weerſtand biedende Lighamen op deze wys gebotſt worden, dat de tegenſtant, die het tweede vint, viermaal grooter is als die het eerſte vint, zullen derzelver byzondere bewegens Kragten gelyk zyn: maar zoo de tegenſtant van het tweede bovendien nog grooter is als die van het eerſte, dan zal de byzondere bewegings-kragt van het eerſte te bovengaan de byzondere bewegings kragt van het tweede. Dit is ook de rede, dat, hoe kleinder het tegenſtant biedende punt is, waar tegen eenig ſcherp Deeltje botſt, en hoe meerder zwaarte en ſnelheid dit Deeltje heeft, deszelfs uitwerkinge ook des te grooter zyn zal.

2. Voorts kan elk zagt Lighaam *ſcherp* worden, en in tegendeel elk *ſcherp* zagt worden: In ons nu kunnen tweederlei *ſcherpe* Lighamen zyn, of (a) *natuurlyke*, te weten, die in het Lighaam voortgebragt worden, of van buiten *ingebragte*. Dog de Lighamen die zagt zyn, worden op eene tweederlei wyze ſcherp; 1. te weten, door de Figuur te veranderen; 2. door wegneminge der bekleetzelen, waarmede de *ſcherpe* ſtoffen omwonden waren: maar in een gezonden ſtaat zyn 'er in ons bykans gene *ſcherpe* Lighamen, want zoo 'er eenige zyn, worden ze aanſtonts buiten het Lighaam verzonden, gelyk de Gal en de Pis. Bygevolg worden 'er in ons, uitgenomen deze twee, geene natuurlyke ſcherpe Lighamen gevonden: want het Wateragtige deel, dat het grootſte gedeelte onzer vogten uitmaakt, word nooit Scherp; gelyk in de deſtillatie van Bloed blykt. Onze aardägtige deelen worden genoegzaam nooit in *ſcherpe* verandert, ten minſten blykt het nog door proeven niet dat zulks geſchiet; niet te min zyn 'er zomtyds *ſcherpe* deeltjes, *by voorb.*, in den (b) ſteen; maar deze zyn zoute deeltjes met aardägtige vermengt: en zoo moet men de *ſcherpe* Lighamen in andere deelen zoeken. Onzen Oly

(a) *Innata.* (b) *Calculus.*

is een zeer zagte ſtoffe, want in de wonden gedrupt verzagt hy: maar dezelve word ligt ſcherp; want zoo iemant veel Oly gebruikt heeft, zal hy in 't kort ſtinkende rispingen uitlaten, en deze Oly zal in een zeer ſcherpe ſtoffe verandert worden, die de beenderen zelfs doorknaagt, en afvreet. De zouten worden ook *zeer ſcherp*, als ze door eene al te groote beweeginge en warmte tegen malkanderen geſchuurt worden; en worden van een driederlei oorzaak *ſcherp*. 1. Alwat de ſnelheid van het Bloed, en bygevolg de ſchuuringe vermeerdert, brengt voornamentlyk in ons *ſcherpe* zouten voort. 2. Al wat de vogten verdunt, maakt doorgaans *ſcherpe* zouten; want daar van worden de hoeken vermenigvuldigt, van welke de *ſcherpheid* afhangt. 3. Alle wys van verdeelinge of ontbindinge doet het zelve; want de Deelen die verëenigt waren, verdeelt en van haar Klootſch t'zamenweefzel bevryd zynde, worden *ſcherp*: Ja de *ſcherpheid* word in ons door verrottinge ook voortgebragt, die op den ſtilſtant volg; want door de warmte en de beweginge der naaſtgelegene Vaten word 'er eene ſchuuringe in het ſtilſtaande vogt veroorzaakt, en hier uit ontſtaat de veranderinge van Figuuren.

3. Maar in ons koomt een driederlei Zout voort, 1. Een (a) *ſcherp Zuur-zout*: Dit nu word voortgebragt door het ſtilſtaan van Spyzen uit Planten bereid, die, zoo ze lang in de Maag blyven, zeer ſcherp worden, tenzy 'er teffens iets uit de Dieren onder vermengt geweeſt is; dog de Melk, ſchoon ze een dierlyk vogt is, moet men niet uitzonderen, want ook die word in de Maag zeer dikwyls *zuur*. 2. (b) Een *ſcherp Olyägtig* zout: want alle de vogten van ons Lighaam, zoo ze maar aan eenige warmte blootgeſtelt worden, die de warmte van ons Lighaam evenaart, worden ontbonden, en zeer ſtinkende, dat is, zy verrotten; welke verrottinge van het vlugge Zout en

(a) *Acre acidum.* (b) *Acre Oleoſum.*

en den Oly voortkomt; want zoo men door deſtilleringe het Zout en Oly daar afhaalt, zal het overblyvende zonder ſmaak en reuk zyn: maar zoo den Oly van het Zout geſcheiden word, zal hy niet meer ſtinken; waar uit blykt dat den Oly zyn ſtank van het zout heeft, die, zal hy ſtank verwekken, nootzakelyk moet ontbonden worden. 3. (a) Een *ſcherp Alcaliſch* Zout.

4. Maar de *ſcherpe* Stoffen die van buiten in ons Lighaam gebragt worden, zyn verſcheiden; te weten, 1. De (b) *Gegravene* en *Minerale*, die met onverdeelde kragten in het Lighaam komen, en niet ligt verandert worden; gelyk het (c) Steen-zout, de Borax, 't Sal armoniak, de Vitriool, Salpeter; te gelyk ook alle Metaalägtige Zouten. Hier toe behooren ook de *Aardägtige*, als den Aluin; en ook de *Olien* te onregt zoo genoemt, gelyk de (d) Steenoly. 2. De (e) *ſcherpe Zuuren*, die of vlug zyn, of natuurlyk; gelyk alle Zappen van Tuin-vrugten, te weten, van Kersſen, Pruimen, enz. Of door kunſt gemaakt, te weten, door Giſtinge; want zoo word uit Moſt, Wyn, en hier uit Azyn gemaakt; die wel de ligtſte ſcherpe lighamen zyn: maar de vaſte zyn zwaarder, en hierom ſcherper; want hoe een zuur lighaam zwaarder is, hoe het zuurder is, gelyk blykt uit Azyn en Vitriool-oly; want de zwaarte van Azyn tot die van Vitriool-oly is gelyk 1 tot 3. De vaſte *Zuuren* nu zyn alle gegravene Zouten in Vogt verandert, gelyk den Vitriool-oly, enz. 3. De (f) *Alcaliſche Scherpe*, die of Vlug, of Vaſt zyn; maar deze hebben Aarde by zig, waar van zy bevryd zynde, vlug worden; hierom zyn de vaſte ook ſcherper, dewyl ze zwaarder zyn. 4. De (g) *Olyägtige ſcherpe*, en

(a) *Acre Alcalinum.* (b) *Foſſilia & Mineralia.* (c) *Sal. Gemmæ.* (d) *Oleum Petræ.* (e) *Acria acida.* (f) *Alcalina Acria.* (g) *Acria Oleoſa.*

en die zyn of uitgeperſt, of gedeſtilleert: de eerſte zyn in haar aart altyd zagt, maar worden door de tyd *ſcherp*: Maar de laatſte zyn genoegzaam alle *ſcherp*, die, zoo ze in ons niet verteert worden, nog door de levens kragten overwonnen worden, *zeer ſcherp* worden, zoo dat ze als vuur branden: daarenboven zyn ze teffens ſcherp en vaſthoudende. Hier toe behoren de (a) *Geeſtägtige*; hoedanige zyn alle de gegiſte (fermentati) Geeſten, die zeer ſcherp zyn, gelyk uit de Brandewyn blykt. 5. De *Zouten* uit Plantgewaſſen, deze zyn of natuurlyk, gelyk den Honing, de Manna, de Zuiker; of door Kunſt gemaakt, te weten, die uit de geperſte zappen van rype zappige Planten gemaakt worden, door die door middel van warmte tot een behoorlyke dikte te laten uitwazemen en door de Kragt der koude tot Kriſtallen te doen ſchieten, welke in Water kunnen ontbonden worden; maar alle deze zyn ſlapper: Of door Gistinge voortgebragt; gelyk de Wynſteen, die na de zuiveringe van de Wyn van binnen aan de kanten van de Wyn-vaten aangezet is. 6. Alle (b) *ſcherpe Aromatike*, die van Oly- en ſcherp Zout t'zamen vereenigt overvloedig voorzien zyn: want deze zyn warm of heet, riekend, en van een ſcherpe ſmaak; gelyk de Peper, Gengber, Euyen, Look, Kaneel, (c) Kaſſien-baſt, Kruid-nagelen, Moſchaten-noot en Foelie, Kardamom, (d) Galiga; als ook onze Speceryen die in Europa groeijen. Dewyl deze alle door te prikkelen werken; maar zoo ze al te overvloedig gebruikt worden, verbranden ze de Maag, en overige ingewanden. 7. Alle *Pyn-verwekkende*: maar hier over kan men nazien het *I. Deel. Hoofdſt. VI. Van de Scheidende Middelen.*

(a) *Spirituoſa.* (b) *Acria Aromatica.* (c) *Caſſia fiſtula.* (d) *Galanga.*

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verzagtende Middelen.*

1. DE *Verzagtende* zyn die Middelen, *welke de ſcherpe Deeltjes van onze ziekelyke Vogten ſtompmaken*; het geen ze doen, niet door derzelver Figuur te veranderen, maar alleenlyk door die te omwinden, en als in een doos te beſluiten: en in dezen zin kan een ſcheede, die Meſſen, Naalden, of andere ſcherpe werktuigen inhoud, gezegt worden derzelver *ſcherpheid te verzagten.*

2. Maar de *Verzagtende* Middelen zyn tweederlei; te weten, of algemene, die alle zoorten van ſcherpe Lighamen, van wat voor een aart die ook zyn mogen, zonder onderſcheid gelykformig omwinden; of byzondere, die alleenlyk een zeker zoort van ſcherpe ſtoffen ſtompmaken.

De Clasſen nu van de algemene *Verzagtende* Middelen, zyn de volgende.

I. Alle *Olyägtige* middelen, in deze vier Hoofddeelen vervat; te weten, 1. De *Olien* uit meelagtige rype Zaaden, *vers geperſt*; als uit Amandelen, Hazelnoten, uit (b) de vier koude groote en kleine Zaaden, (c) Heulzaat, enz. 2. Alle (d) *Waterägtige uittrekzels* uit meelige Zaaden tot een dikke ſlym gebragt; als uit het Zaat van (e) St. Jans-kruit, van witte Lelien, van (f) Nagt-ſchaduw, van Violen, van (g) Zeven-gety, van (h) Wollekruit, (i) van Queen, enz. 3. Een eenigen niet ſcherpen *gedeſtilleerden Oly*, te weten, den Oly van Was. 4. De (k) *Natuurlyke Olyen* van Dieren, gelyk verſche Boter, (l) Room van Melk, de afgeſcheidene en verzamelde Vettigheden, en voornamentlyk het Merg der Dieren; des-

(a) *Demulcentia.* (b) *Sem. 4. frigida majora & minora.* (c) *Sem. Papaveris.* (d) *Infuſa aquoſa.* (e) *Sem. Hyperici.* (f) *Solani.* (g) *Trifolii Odorati.* (h) *Verbaſci.* (i) *Cydoniorum.* (k) *Olea Nativa.* (l) *Cremor Lactis.*

desgelyks de Vettigheden, die omtrent de Beenderen, en voornamentlyk omtrent 't Darmſcheil en de Nieren verzamelt zyn; als ook het Vet van Hoenderen, Ganſen, Eenden, enz. Deze verzagtende Middelen zyn zeer dienſtig, als 'er tekenen van groote ſcherpte beſpeurt worden; ja de ſcherpſte vergiften kunnen hier door kragteloos gemaakt worden: Zy worden ook inwendig gebruikt, en doen veel voordeel, als het Bloed vol ſcherpe deeltjes is; dus in de ergſte Blaauſchuit, zoo een zieke, ſchoon zeer zwak, een tyd lang op een nugtere Maag gebruikt Room van Melk, verſche Booter, en, dat het allerbeſte is, 't Merg der Dieren, zal hy by uitſtek geneezen worden; zoo ook doet het ingenomen Merg zeer veel voordeel aan die Menſchen, welke zulke dorre beenderen hebben, dat zy ze zonder kraaken niet beweegen kunnen; ja in de (a) Vliegende-jigt, of (b) Zinkingen helpt ook niets meer als Lyn-oly tot twee oncen alle morgen ingenomen.

II. Alle rype *Planten, die zonder ſmaak en reuk zyn,* daar men geen Oly uit halen kan, of by wyze van een (c) Melk, of van een (d) Uttrekzel, of van een Afkookzel, of van een (e) Deeg, ingenomen. Laten nu die gene, welke de raauwe Olien van de eerſte Clasſe, in de eerſte nummer vervat, niet kunnen verdragen, diergelyke Planten gebruiken; want in deze zyn de Olyägtige deelen door andere omwonden, en daar in verborgen. Voorts werken deze Planten ten deele door middel van haren lym, die de ſcherpe deelen in ons Lighaam bekleet, en ten deele door middel van haren verborgen Oly. Dog deze twee dingen doen, de (f) Afkookzels van Heemſt; Bernagie,

(a) *Arthritis Vaga.* (b) *Rheumatismus.* (c) *Emulſio.* (d) *Infuſio.* (e) *Paſta.* (f) *Decocta Althææ, Borraginis, Malvæ, Graminum omnium, Brancæ urſinæ, Mercurialis, Parietariæ, Violarum, Verbaſci, Liliorum alborum, Cucumerum, Peponum, Melopeum, Citrullorum, Lactucæ, Papaveris, Sympbyti, Nymphææ.*

nagie, Kaasjes-bladeren, alle zoorten van Gras, Beren-klauw, Bingel-kruit, Glas-kruit, Violen, Wolle-kruit, witte Lelien, Komkommers, Pompoenen, Meloenen, Water-meloenen, Salade, Heul, Spek of Smeer-wortel, Plompen; als ook de (a) Queepitten; (b) Zap van Aardbezien, enz. Want alle de toebereidingen van deze middelen zyn *Verzagtende*, en derzelver onderscheid is zeer gering; zoo kan men zomtyds van de Teering geneezen worden door het langdurig nuttigen van Salade alleen. Maar men moet aanmerken, dat deze Middelen niet dienstig zyn, alwaar een scherpe taaje en verdikte stoffe is, maar zeer veel helpen in eene scherpe heete stoffe: waarom de Ouden tegen de Vergiften Saladen, Kaasjesbladeren, Komkommers, enz. voorgeschreven hebben.

III. Alle *Zaaden*, waar uit men Oly persen kan, en daar van kunnen Pappen, of Melken gemaakt worden: als zyn (c) de Amandelen, Pistassien, Gerst, Haver, Tarw, Rogge, Ryst, Geers, Okkernoten, Hazelnoten, de Zaden van Pompoenen, van Watermeloenen, van Lelien, van Plompen, Lynsaat, enz.

IV. De (d) *Lymige en smakeloze Gommen*, en voornamentlyk Gom Tragacanth, als ook de (e) Gommen van Kersen, Appelen, Peeren, enz. in Water ontbonden: Want deze werken zeer wel, en genezen ook (f) 't Bloed-pisen in de (g) Kinder-pokken op een zagte wys.

V. Alle (h) *Zappige en Stollende deelen* van gezonde Dieren (uitgenomen de Gal en de Pis); want die kunnen of in een Oog, of Wonde, zonder gevoel van pyn

(a) *Semina Cydoniorum.* (b) *Succus fragorum.* (c) *Amygdalæ, Pistaciæ, Hordeum, Avena, Triticum, Secale, Oryza, Milium, Juglandes, Avellanæ, Semina Peponum, Citrullorum, Liliorum, Nymphææ, Lini.* (d) *Gummi viscosa & insipida.* (e) *Gummi Cerasorum, Pomorum.* (f) *Mictus cruentus.* (g) *Variolæ.* (h) *Partes Succulentæ & Concrescentes.*

pyn gebruikt worden: Derhalven zyn alle *s'Jeuleyige* deelen, die uit Dieren gekookt worden, hier voordeelig; zoo kunnen Eieren, Vleeſch, en alle onze vaſte Deelen (uitgenomen het Vet) tot s'Jeulei gemaakt worden: dog de s'Jeuleijen zyn niet anders, als de voedende Zappen uit de vaſte deelen door de Kragt van kookinge uitgeperſt, gelyk uit (a) 't Herts-hoorn blykt; want na de kookinge blyft daar van niets anders als een doode ſtoffe over; dus ook Vleeſch zoo lang gebraden tot al het vogt verteert is, indien het aanſtonts gediſtilleert word, geeft niets anders als een (b) verbranden Oly: En zoo zyn de s'Jeuleijen en afkookzels van Peezen, Vliezen, Darmen, Ingewanden, *Verzagtende*: waarom 'er onnoemelyke Ziekten, die van ſcherpheid alleen, haren oorſprong hebben, door een behoorlyke levenswys en gebruik van deze Soepen gemakkelyk geneezen worden.

Voorts zyn de Clasſen van de *byzondere Verzagtende* Middelen, de volgende

I. Alle (c) Zuurbreekende, (d) Aardagtige geheeten; waar van zommige, ſchoon ze om hare figuur voor kwetzende en wondende kunnen gehouden worden, egter Verzagten; want komende by een *ſcherp zuur*, maken ze dat kragteloos door het zelve in zig te trekken: dus maakt (e) Vylzel van Staal, ſchoon het ſcherpe punten heeft, des niet tegenſtaande den Vitriool-oly kragteloos. *De zuurbrekende Middelen* nu zyn de volgende: (f) Kreefts-ogen, uitgebrande Eyerſchalen, Koraalen, alle Paarlen, alle Schulpen, Paarelmoer, alle Vis-beenderen, alle de Kalken uit de verbrande deelen der Dieren overblyvende: deze alle, zegge ik, breeken het *Zuur*, en brengen daarmede veréenigt, een derde *Zoet* Lighaam voort. Hiertoe beho-

(a) *Cornu Cervi.* (b) *Empyreumaticum.* (c) *Abſorbentia.* (d) *Terreſtria.* (e) *Limatura martis.* (f) *Oculi Cancrorum, Teſtæ ovorum Calcinatæ, Corallia, omnes Margaritæ, cuncta Oſtracodermata, Mater Perlarum, omnes partes ex animalium partibus combuſtis reſtantes.*

behoren ook zommige Steenen; als de Bezoar, en de (†) Verken-ſteen, *Pedra del Porco* geheten: Maar deze

(†) *Lapis Hiſtricis.* Deze Steen word meeſt tot ons overgebragt uit Malakka, een Landſchap in Ooſt-Indiën; en word van de Indianen genaamt *Maſtica de Sobo*; van de Spanjaarden en Portugeſen; *Pedra de Vaſſar*, en *Piedra del Puerco*; en van de Kooplieden doorgaans, *Pedra del Porco*; maar in de Winkels word hy genoemt *Lapis Porcinus*, *Lapis Malacenſis*, *Bezoär Hyſtricum*, *Lapis Hyſtricis*: dog hy word verkeerdelyk en by misbruik van zommige de *Moeder-ſteen* (*Lapis Hyſtericus*) geheten; dewyl deze laatſte van een heel anderen aart is, en alleen in America, te weten, in *Nieuw Spanjen*, gevonden word, en geen Bezoär is als de eerſte. Maar de *Verken-ſteen* (*Lapis Porcinus*) groeit in het *Galblaasje* van een zeeker *Steekel-varken* (*Hyſtrix*) of *doornig Varken*, van grootte als een gemeen agtmaandig Varkentje, het welk voornamentlyk gevonden word in het Landſchap *Caraga*, en in een ander, *Pam* geheten, van het Koningryk Malakka. Deze Steen nu is een Galagtig, rond, ſponsagtig, en eenigzins gebonden Stremſel; van koleur Vleeſch- of liever Lever-verwig, zeer bitter van ſmaak; glat als Zeep in 't aanraken, ſchoon hy als geſchubt, of liever met eenige lidteekens voorzien is, niet ongelyk aan de Pok-putten: zyne grootte is doorgaans die van een Moſchaat of Ockernoot. Deze ſteen is, als hy eerſt uit Indiën gebragt word, met een zeker blaasje of uitwendig vlies overtrokken; dat niet anders is als een teder en dun blad, 't welk 'er rondom aan vaſt zit, even eens als of het daarom zeer kunſtig gelymt is, dat als men den zelven weekt of trekt in warm Water zig daar van affcheid. Maar men moet aanmerken, dat de *Varken-ſteen* niet moet verwart worden met de *Bal van het Stekel-varken* (*Pila Hyſtricis*), die in de Maag, maar niet in de Galblaas van dit dier groeit; en dienſvolgens geen *Bezoär* is als de eerſte, maar de (*) *Verkens-bal* (*Ægagropilus*). Dezen misſlag heeft met veele andere begaan, Samuel Dale (*Pharmacolog. pag.* 407. *edit. Londin. in* 4.), die uit deze verwarringe te onregt beſluit, dat de *Pedra del Porco* eerder de Varkens-bal (ægagropilum) als de Bezoär is; daar het egter zeeker is, dat dezen ſteen alleenlyk gevonden word in de Galblaas van de Steekel-varkens, waar in hy voortgeteelt word.

(*) *De Varkens-bal* (*Ægagropilus*) *hier zoo genoemt word ook in de Indiaanſche Bokken gevonden; desgelyks in de wilde Geiten en Steenbokken van het Tyrolſche-Switzer gebergte; waar van eigentlyk de naam van* Bokken-bal, *of* Bokken-kloot (Ægagropilus) *zyn oorſprong heeft.*

deze Steenen, voor zoo verre zy ſmakeloos zyn, hebben word. Dog dezen Steen is zeer ongemeen, en zoo koſtbaar, dat hy niet als in de handen van ryken en van Princen is. Men zegt dat hy eene uitnemende Zweet en Gift-dryvende kragt heeft; en de Indianen waarderen hem boven alle de andere 't Vergift wederſtaande Middelen. Hy bewaart, zoo men zegt, de ingeboorne of natuurlyke Warmte, verſterkt de Ingewanden, verteert de rauwe vogten in het geheele Lighaam, belet de bovenmatige Vettigheid, verhoed de Beroerte en de Vallendeziekte; men verzekert ook, dat hy den Steen zonder pyn breekt en de Jigt geneeſt; men zegt, dat hy byzonderlyk het Boort (cholera) geneeſt; en pryſt hem in de Geelzugt, die uit Steen of Graveel ontſtaat. Dezen Steen verwekt ook teffens dikwyls Stoelgang, en dat met gemak: waarom hy gemakkelyk en veilig kan gebruikt worden in plaats van die Middelen die teffens of zagt zweet-dryvende en laxerende, of zagt Braakverwekkende en Zweet-dryvende zyn; en wel des te meer, om dat hy om zyne Olyägtige deeltjes te gelyk een ſtreelende pynſtillende Kragt heeft, waar door hy de zoo moeijelyke als gevaarlyke benautheden in Koortzen, voornamentlyk in heete en quaadaardige, zoo wat anders, kan beteugelen. Mogelyk bevordert hy ook de Geboorte, zoo dat FREDERIK HOFMAN dezen Steen, uit vrees voor een Miskraam, aan Zwangere Vrouwen niet durft geeven, ziet hem hier over *in Clave Pharmaceut. Schroderiana, Lib.* V. *Claſſ.* 1. § 34. *pag.* 687. Vervolgens, belangende *de wys van deszelfs gebruik*, dezen Steen word zeer zelden in ſubſtantie, om zyne koſtbaarheid, maar in een infuſie alleenlyk gegeven; ſchoon hy, in Poeijer, ook groote kragten heeft om quaadaardige Koortzen te verdryven, zoo hy maar tot v. vi. of vii. greinen met eenig vergift wederſtaande Water aan ryke Lieden voorgeſchreven word. De Infuſie word gemaakt, door hem in twee oncen Water, Wyn, of Bier, een uur lang of meer op te hangen; en zoo word het getrokken vogt gedronken, het welk, hoe bitterder, hoe kragtiger zyn zal; dog men moet die Steen, die in het Vogt opgehangen is, nu en dan roeren: op deze wyze zal hy, nauwelyks een grein in gewigt vermindert zynde, met zyne bitterheid en kragt het vogt vervullen, het welk den Zieken in eenmaal gebruiken moet: Maar na dat men 'er de Steen uitgenomen heeft, dewyl hy gelyk nat gemaakte Zeep zagt geworden is, moet men hem op een drooger plaats leggen, om zyn vorige vaſtigheid weer te krygen. Men kan over deze *Varken ſteen nazien*, BONTIUS, *De Medicina Indorum, in Not. ad* GARC. *ab* ORT. *Cap.* 46; FRAGOSUS, *Medic. Indor. Cap.* 10. TULPIUS, *Lib.* IV. *Obſerv.*

52;

ben geen andere, als een Verzagtende, Kragt; maar zoo 'er ſmaak by is, dan kunnen ze op een andere wys werken; dus kan de Varken-ſteen, om dat hy van een Zeepägtigen aart is, door te prikkelen werken; maar hy heeft niets byzonders boven de overige prikkelende Middelen. Alle *natuurlyke* Aarden breken ook het *Zuur*; als (a) Pot-aarden, allerlei Kryt, Armeniſche roode Aarde, en andere, enz. desgelyks zommige (b) Kalken van Metaalen; als ook de (c) Marcaſiten, Staal, Loot, Tin, tot Poeijer gebragt. Deze worden voornamentlyk tegen het *Zuur* geſtelt, en kunnen de ſcherpſte en grootſte Vergiften *Verzagten:* zoo word (d) Geſublimeerde Quik met Vylzel van Staal lange gevreven onſchadelyk; ja de Vitriool, die met Staal geſatureert is, word ook een onſchadelyk Geneesmiddel; zoo ook kan de (e) Brand-ſteen van alle zyne brandende krägt, door Vylzel van Staal, of diergelyks, berooft worden, ja zoo hy met Kreeften-oogen ſterk en lang gevreven word.

II. Alle *Zuuren*, welke ten aanzien van de Alcaliſche Stoffen *verzagtende* zyn, ſchoon zommige van dezelve op zig zelfs beſchout zeer ſcherp zyn: Van de Clasſe der zuure Middelen zyn: 1. De verſche Sappen van rype en zuure vrugten; als van (f) Kersſen, Mispelen,

52; en voornamentlyk MICHAEL BERNARDINUS VALENTINUS in zyn TRACTAAT *de Polychreſtis Exoticis*, alwaar hy in het byzonder van dezen Steen handelt. Dog wat nu belangt de zoo Hemel hoog verhefte Kragten van dit Geneesmiddel, nadien het van een Zeepägtigen aart is, als zynde uit de verharde en geſtolde Gal geſprooten, hierom mag men het in zeer veele gevallen voor een zeer goet Geneesmiddel houden; maar egter ſchynt 't, dat men deze Steen zoo hoog niet waarderen moet, als by de meeſte geſchiet; en misſchien niet veel meer, als andere Steenen, die in de Galblaas van bykans alle Dieren gevonden zyn.

(a) *Argillæ, cretæ quælibet, Bolus armena.* (b) *Calces Metallorum.* (c) *Marcaſitæ, Chalybs, Plumbum, Stannum.* (d) *Mercurius Corroſivus.* (e) *Lapis infernalis.* (f) *Succi Ceraſorum, Meſpilorum, Uvarum, Pyrorum, Malorum, Ribeſiorum, Mororum.*

len, Druiven, Peeren, Appelen, Aalbezien, Moerbezien, enz., die zeer voortreffelyke middelen zyn in Ziekten, waar in het *Alcaliſche* heerſt; gelyk in de Peſt, Kinderpokken, Mazelen, brandende Koortzen, enz. 2. De Zuuragtige Wei van Melk, Karnemelk, Zuuragtige Melk zelfs: want deze kunnen het Alcaliſche, 't zy vaſt, 't zy vlug, ſtomp maken: Zoo heeft TULP waargenomen, dat een zeer kwaadaardige Buikloop voortgekomen van een prædominerende Alcaliſche ſtoffe van de Gal, door het gebruik van Karnemelk alleen genezen is; ook is aangemerkt, dat door deszelfs menigvuldig drinken de derdendaagſche Koorts genezen is. 3. Alle gegiſte Zuuren uit alle rype Tuin-vrugten, of uit meelige Zaden bereid, en (a) *Azynen* geheten; maar deze ontbinden eer, als ze doen ſtremmen: Dit is ook de reden, dat de Moezel en Rynſche Wynen, de allerbeſte zyn (voornamentlyk als men 'er een weinig Geeſt van Sal Ammoniac by doet) in Ziekten, daar de dorſt zeer groot, en de Gal zeer bedurven is. Hier toe behoren ook de Gediſtilleerde en gegiſte Vogten, als mede ongezuiverde Wynſteen, die een drooge Azyn is. Van deze Claſſe zyn ook de (b) Pappen of Bryen, die eenige dagen lang in een warmte geſtaan hebben, en daar van Zuur worden. 4. Alle Zuuren uit zware gegravene Lighamen gehaalt; want deze breeken zeer het Alcaliſche; maar voor dat ze 't breeken, zyn ze zeer doorvreetende; en zyn of Natuurlyk, gelyk de (c) *Steen-Oly*; of door Kunſt gemaakt, te weten gediſtilleert, gelyk de Geeſt van Zee-zout, van Zwavel, van Vitriool, van Salpeter; maar als deze met een Alcaliſch Zout geſatureert zyn, brengen ze een zagt Lighaam voort, gelyk uit de (d) gevitrioolde Wynſteen blykt.

III. Alle Alcaliſche Zouten, ten aanzien van de zuure. Dog door de Alcaliſche worden gemeenlyk drie-

(a) *Acetoſa.* (b) *Pultes.* (c) *Petroleum.* (d) *Tartarus Vitriolatus.*

driederlei zoorten van Zouten verſtaan, 1. Alle vaſte zouten uit verbrande Planten getrokken, deze nu zyn zeer ſcherp en vretende, maar tegen alle zuure geſtelt, en brengen na de Opbruizinge met die zuure ſtoffen een zeer zagt Lighaam voort. 2. Alle Alcaliſche vlugge zouten, uit Planten, na derzelver verrottinge, door deſtillatie bereid. 3. De vlugge Alcaliſche Zouten uit de Dieren, door middel van deſtilleringe gehaalt, en *Pisagtige* (*Urinoſi*) geheten: dog alle verrotte deelen der Dieren, geven zoodanig een Alcaliſch ſtinkend zout.

IV. Alle (a) *Brandende Geeſten*, ten aanzien van de zuure: zoo breek de (b) overgehaalde Brandewyn, met de een of andere zuure Geeſt, als van Salpeter, of van Vitriool, of van Zout, of met Sterkwater, getrokken of gedeſtilleert, derzelver al te groote zuurheid, en maakt die zoet.

Gevolg. Deze dingen nu overwogen zynde, blykt het, welke zyn de Tegengiften van de *Mechaniſche Vergiften*? Want door deze verſtaan wy alle die vergiften, welke ten aanzien van de figuur en beweginge hare uitwerkingen voortbrengen; als zyn geſtoten Glas, Krisſtallen, Metalen, enz. welkers Tegengiften die zyn, welke zig bekwaam toonen om die Vergiften te omwinden. Daarenboven zyn 'er andere Vergiften, welke door te ſtremmen werken; maar hier van zal in 't vervolg gehandelt worden.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Veranderende Middelen.*

1. De *Veranderende* zyn die Middelen, *door welkers hulp de figuuren der Deeltjes, die de Vogten t'zamenſtellen, zoo verandert worden, dat zy daar door, meer of min, tot ſteeken bekwaam worden.* Men oor-

(a) *Spirituoſa ardentia.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Immutantia.*

oordeelt, dat 'er waarlyk veele veranderende Middelen zyn, ſchoon 'er zeer weinige gevonden worden: want de *Schuuringe* der vaſte Deelen op de vloeibare, die 'er in bevat worden, ſchynt in der daat de eenige en alleen uitwerkende oorzaak te zyn van de onmiddelyke *figuurs* verandering in de Deeltjes dezer vogten; want de veranderingen, die in de vogten, van de opbruizinge of giſtinge plegen voorttekomen, hebben geen plaats in ons Lighaam, gelyk te voren getoont is.

2. Voorts komen van de bovengenoemde *Schuuringe* de volgende uitwerkingen voort; te weten, 1. Worden de taaijere, ſtompere, en dikkere Deeltjes, door de punten van andere Deelen geſtooten; waar door veroorzaakt word, dat de ſtyvere Deeltjes door de buigzamere omwonden worden: Hier uit blykt, waarom de Zouten in ons zoo *verandert worden*, dat ze na verloop van 24 uuren, alle hare Scherpheid afleggen. 2. Worden de Deelen die het allerbuigzaamſte zyn, ook het meeſt van allen *verandert*: Want de zoodanige hebben een zeer groot oppervlak en zeer kleine vaſtheid; zoo dat ze een zeer geringe tegenſtant hebben. 3. Worden de hoekige Deeltjes zeer *verandert*; nadien 'er de hoeken afgeſchuurt worden, waar door zy uit hoekige klootſche en ſtompe worden.

3. Maar deze *Schuuringe* verandert na de verſcheidene ſnelheid van den Omloop der vogten in ons Lighaam: en daarom de vogten te *veranderen*, is te *veranderen* den trap der ſnelheid van den Omloop. Maar nu moet men onderzoeken, welken trap van ſnelheid genoeg zy om deze of gene veranderinge te weeg te brengen. Laat ons, om dit optelosſen, onderſtellen, dat iemant verſcheidene zoorten van Spys en Drank gebruikt heeft, als gezouten Vleeſch, Zuure dingen, enz.; zoo de beweginge van den Omloop wel geregelt is, zal ze alle de gebruikte Spy-

zen

zen zagt en onſchadelyk maken; maar zoo die beweginge van de een of andere oorzaak, als van een Koorts, vermeerdert word, dan zal uit die zelve Spyzen een dikke, verdorvene, en tot verrottinge hellende ſtoffe voortgebragt worden.

4. Derhalven beſluiten wy hier uit, 1. Dat eene *zagte* en *gelykformige* beweginge alle de *zagte Vogten* voortbrengt. 2. Dat eene beweginge, die kleinder als na gewoonte is, de Vogten, maar voornamentlyk de Chyl, verandert in eene *zuure* ſtoffe: zoo ontſtaan 'er in Kinderen en Jongens, als mede in ſlymzugtige Vrouwen, en in die te veel ruſten, dikwils Ziekten, die van 't *zuur* haar oorſprong hebben; en daarom worden de zoodanige geholpen door vlugge Zouten, als ook door Staal-middelen, Zuurbrekende Middelen, enz. 3. Dat alle deeltjes door eene te veel vermeerderde ſnelheid een ſcherpheid verkrygen, en wel zulkene, die men eene *Vlugge Alcaliſche* (*Alcalina Volatilis*) noemt.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdunnende Middelen.*

1. DE *Verdunnende* zyn die Middelen, *welke met een Vogt vermengt, deszelfs deelen Vloeibaarder maken, zoo nogtans dat ze die niet veranderen.* Een Vogt of Vloeiſtoffe word genoemt die Klomp, welkers kleinſte deeltjes met malkanderen verëenigt zyn, maar egter ligt kunnen geſcheiden worden (ziet de VOORBER. HOOFDST. I. § IV.) Derhalven *Vloeibaarder* te maken, is te maken, dat de Deelen door een minder Kragt van malkanderen kunnen geſcheiden worden.

2. Dit nu kan op tweederlei wys geſchieden, te weten, 1. Door alle deeltjes elk in 't byzonder in

(a) *Diluentia.*

kleindere te verdeelen; dog deze wys heeft hier geen plaats. 2. Door te *Verdunnen*, of door'er een ander Lighaam onder te vermengen, dat wel deze drie volgende hoedanigheden hebben moet, te weten, *α.* al wat *Verdunt*, moet een Vogt of Vloeiſtoffe zyn; *β.* moet het Vloeibaarder zyn als het vogt, dat verdunt moet worden; *γ.* moet het na de vermenginge zyne Vloeibaarheid behouden.

3. Buiten het Water is'er geen Lighaam, 't welk deze drie hoedanigheden heeft. De Wyn word wel gezegt te *Verdunnen*; maar deszelfs Verdunnende Kragt hang af van zyne wateragtigheid gepaart met een prikkelende Kragt; maar de Olien maken den klomp der vogten eerder ondoorgangbaar; de Gegiſte Geeſten doen den klomp doorgaans ſtollen, maar verdunnen hem niet; de Zouten zyn vaſt, en hebben de hoedanigheden van Verdunnende Middelen niet, maar verdeelen alleenlyk door te prikkelen; de Aarde is ook vaſt en onbeweeggelyk. Bygevolg zoo men *Verdunnen* moet, moet men Water gebruiken.

I. Betoogbaar Bespiegelend Voorstel. Als Water door warmte geholpen word, *verdunt* het meer; hierom is warm Water hier toe het beſte.

II. Voorstel. De Zoute deeltjes bevorderen, door te prikkelen, veel de werkinge van het warme Water; derhalven zoo men Zee-zout, Sal Polychreſt, Ammoniäk, of Borax neemt, met Water vermengt, dan zal men een zeer goede uitwerkinge van de *Verdunninge* hebben.

III. Voorstel. De vermeerde Ademhalinge, als mede de vrywillige beweginge zyn zeer groote hulpmiddelen *om te Verdunnen:* hierom alwaar een ſchielyke *Verdunninge* nodig is, gelyk in de Pleuris, Long-onſteekinge, enz. laten dan de Zieken zoo veel adem halen als zy kunnen: want be-

behalven de eigene uitwerkinge van de bewogene Longe, te weten, de Verdunninge der Vogten, worden boven dien de Maag en Darmen op dezelve wys gedrukt; en dus geſchiet daar door een ſchielyker uitdryvinge van 't verdunnend Water, en deszelfs afleidinge na en in de Melk-vaten; dit is ook de reden, dat de Chylvoerder by beurten, meer gedrukt word, waardoor den loop van 't Water door den zelven verſnelt word. Alzoo word ook door eene vrywillige beweginge der Spieren de doorſtralinge der Vogten vermeerdert: Dit nu is van zeer veel nut in langdurige ziekten, wanneer men verzekert is dat de vogten verdikt zyn; laten derhalven die menſchen, welke door zoodanige ziekten aangetaſt zyn, gaan, wandelen, danſen en ſpringen, en diergelyke matige beweginge doen, en ondertusſchen by herhalinge Water drinken: want ze zullen zig daar door veel beter bevinden, gelyk uit het voorbeelt van zieken, die te paart of op een wagen ryden, en diergelyke lighaams bewegingen lang genoeg en na behoren oeffenen, duidelyk blykt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Stremmende Middelen.*

1. DE *Stremmende* zyn die Middelen, *welke de Deelen, die een Vogt uitmaken, in eenen vaſten en verdikten Klomp veranderen, zoo dat veel deeltjes onder eene Oppervlakte bewogen worden.* Dit nu kan op tweederlei wys geſchieden, te weten, 1. door de Vloeibaarſte deeltjes, die tusſchen de overige leggen, uittedryven. 2. Door de deelen met malkanderen te verëenigen, te weten, door iets tusſchen de deelen van een vogt te plaatzen, het welk haar t'zamenhegt, zoo

(a) *Coagulantia.*

dat ze in grooter klompen veranderen en niet langer kunnen vloeien. Maar die op deze wys het Bloed doen *Stremmen*, zyn altyd Verderffelyk, en kunnen nauwelyks in het lighaam toegelaten worden, of verhaaſten terſtont de Dood.

2. De Clasſen der Geneesmiddelen, die ons Vogt op de eerſte wys doen *Stremmen*, zyn twee; te weten, 1. De (a) *Uitperſſende*, of (b) *Uitdryvende* eigentlyk genoemt; 2. De (c) *Inzuigende*, of *Intrekkende*, die het tusſchen beiden zynde dunder vogt, binnen hare poren ontfangen, waar van het overige dikker word. De Eerſte verminderen de hoeveelheid onzer vogten, maar de Laatſte vermeerderen die: maar dezen werken in ons zoo ligt niet als zig zommige verbeelden; want ingenomen zynde kunnen ze niet komen in de Melk-vaten.

3. De *Stremmende* Middelen nu van de Eerſte Clasſe zyn, I. Onder de Planten, 1. Die alle, welke met (d) Vitriool van Staal vermengt, een zwarte en zeer ſtraffe Tinctuur voortbrengen; *by voorbeeld*, de Galnoten, welke met onze vogten vermengt, als ook met Melk, Eiwit, Speekzel, dezelve doen *ſtremmen*; zoo ook het Zap van roode Roozen vers uitgeperſt; als mede genoegzaam alle onrype Zappen; dan de Ockernoten, voornamentlyk derzelver buitenſte Basten; als ook de Baſt en Bloemen van Granaten; het onrype Zap van (e) *Sleepruimen*, van Mispelen, van onrype Druiven, van Aalbeſien, van Katoen-kruit, en zeer veele diergelyke Zappen, welke in de mond gehouden zynde, het Speekzel doen ſtremmen: maar zoo de zoodanige, zoo als ze zyn, in het Bloed komen, (te weten, zoo ze in de aderen geſpuit worden) ſtremmen ze het zelve, en brengen *Slym-proppen* in het harte en in de Long-ſlag-ader voort. Maar zommige van deze Zappen, zoo ze ryp zyn, verdunnen eenigzins.

2. *De*

(a) *Exprimentia.* (b) *Expellentia.* (c) *Abſorbentia.* (d) *Vitriolum Martis.* (e) *Succus Acaciæ, Meſpilorum, Omphacii, Rebeſiorum, Cotoneorum.*

2. *De Zuure Gegiſte Geeſten*, voornamentlyk zoo ze zeer geconcertreerde of t'zamengepunte kragten hebben, dat is, zoo ze tot de hoogſte trap van zuurheid gebragt zyn; want de enkele of ſlappe zuuren, gelyk den enkelen Azyn, doen niet ſtremmen, maar eer verdunnen. 3. Alle gegiſte brandende Geeſten, tot die fynte gebragt, dat ze de naam van *Alcohol* verdienen, of dat ze Buspoeijer kunnen aanſteeken: dog deze kunnen uit alle Planten door middel van giſtinge gemaakt worden, welke (giſtinge) haar eerſt brengt tot den aart van Wyn, daarna tot die van Azyn; want zoo de deſtillatie geſchiet, eer dat ze zuur geworden zyn, dan verkrygt men een brandenden Geeſt, die het Speekzel zelfs doet *ſtremmen*: hierom doen de practizerende Geneesheeren zeer qualyk, die deze Geeſten aanpryzen in al te groote taaiheid der Vogten.

II. Onder de gegravene ſtremmen, 1. De *Vitriool-zouten*: als zyn de Vitriolen van Staal, van Loot, van Zilver, van Koper, van Quik; desgelyks Aluin, en de (a) Geſublimeerde Quik, indien ze in zoo een kleine quantiteit gebruikt worden, dat ze alleenlyk prikkelen, maar niet verdeelen; zoo ook de Brandſteen (Lapis Infernalis) verdikt en ſtremt in een kleindere quantiteit, maar verdeelt in een grootere. 2. Alle *Zuure Geeſten* uit de gegravene zouten, door een zeer ſterk Vuur geſtookt: als de Geeſt van Swavel; dog zoo hy opent, doet hy dat voor zoo verre hy prikkelt; maar hier word hy aangemerkt, voor zoo verre hy onmiddelyk op de Vogten werkt, en daarmede vermengt zynde die ſtremt: het zelve brengt ook te weeg de Geeſt van (b) Steen en Zee-zout, als ook van Aluin, van Vitriool, van Salpeter; teffens ook Sterk-water, 't zy het uit Vitriool en Salpeter alleen, 't zy het met byvoeginge van Aluin by deze twee, gemaakt zy: Dog onder deze doen de Geeſt van Salpeter en Sterk-water het meeſt ſtremmen.

Daar-

(a) *Mercurius Sublimatus Corroſivus.* (b) *Sal. Gemmæ.*

Daarenboven oeffenen alle deze Middelen een dubbelde Kragt op ons Lighaam, te weten, 1. Werken ze op de vaſte Deelen, en verſterken die, dat is, zy prikkelen ter t'zamen-trekkinge der vaſte Deelen; en bygevolg ſtellen ze zig meer tegens een verdere uitzettinge, en gevolgelyk ook tegen de werkinge van het Harte: hier door word derzelver onderlinge beweginge vermeerdert, en hare werkinge op de Vogten word grooter; waar van de Verdunninge der Vogten, de verſpillinge der vloeibaarſte Deelen, en hier van eindelyk de *Verdikkinge* of *Stremminge* voortkoomt. 2. Stremmen ze ten eerſten onze vogten, als ze daar mede in een genoegzame quantiteit vermengt zyn. Hier uit zien wy dan, hoe een en het zelve Geneesmiddel tegelyk verdeelende en ſtremmende zyn kan.

4. Tot de tweede en laatſte Claſſe van de Stremmende Middelen, te weten, van de *Inzuigende*, behoren de volgende. 1. Alle Aarde, zoo *gebrande*, als *ongebrande*, te weten, de natuurlyke en vette: als zyn allerhande zoorten van Kryt, en roode Aarden, alle klei en Pottebakkers aarden; die hoe zy meer uitgebrant en fyn zyn, des te meer inzuigen en na zig trekken. 2. Alle Schulpen tot Aſch gemaakt: als Zee ſchulpen, waar van de Kalk gemaakt word; en voornamentlyk de (a) Kreeften-ſchaaren, Oeſterſchulpen, Koraalen, Parel-moer, enz. 3. Alle uitgebrande vaſte en vloeibare deelen der Dieren, als Beenderen, Hoornen, Vleeſch, Vliezen, enz., welke tot Aſch verbrant, *t'zamentrekken* en *verdikken*; als gebrande Lever, verbrand Bloed, enz., en alles, dat tot zouteloze Aſchen gebragt kan worden. 4. Alle *Kalken* der Metalen, door een zeer ſterk Vuur uitgebrand: als de (b) Doode-kop van Vitriool, die in de mond genomen, het Speekzel zelfs ſtremt; zoo ook Vitriool van Staal zeer ſterk gecalcineert, als hy warm

(a) *Chelæ Cancrorum, Concbæ oſtreorum, Corallia, Mater Perlarum.* (b) *Colcothar Vitrioli.*

warm op het Bloed geappliceert word, maakt dat zoo hart als een ſteen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Beweging-makende Middelen.*

1. EEn tweederlei *Beweginge* kan 'er in onze Vogten aangemerkt worden; De eene, namentlyk de *Inwendige* beweginge der Deeltjes, dog deze nemen wy hier geenzins in aanmerkinge; maar de andere, waar door onze vogten door de Vaten, zoo lang het leven duurt, omgevoert worden. Derhalven zyn de *Beweging-makende* (waar van wy hier ſpreeken) *die Middelen, welke de beweginge der vogten door de Vaten vermeerderen.*

2. Tot den omloop van onze Vogten worden, vier hoedanigheden vereiſt; te weten, 1. De *Kragt* van het harte op het daar in bevatte vogt, nademaal daar het beginzel van beweginge van afhangt: Dog dewyl deze niet geduurig, maar afgebrooken of tusſchen-poozig is, word 'er, zal den omloop niet ophouden, vereiſt. 2. De *toetrekkinge* der Slag aderen: welke geſtelt zynde, dan nog nootzakelyk is. 3. De *Vloeibaarheid* van de te door te latene ſtoffe; welke niet anders is, als eene ligtheid van ſcheidinge der Deelen van malkanderen, zonder merkelyke tegenſtant. 4. De *Slapheid*, *Buigzaamheid*, of *Vryheid der Vaten*, dat is, de kleinſte tegenſtant na de uitëindens, zoo dat de Vaten zig vry kunnen verwyden en uitzetten. Al wat dan de kragten van het Harte en der Slag-aderen, of de *Vloeibaarheid* der Vogten, of de *Buigzaamheid* der vaten (te weten, dat ze zig gemakkelyk kunnen verwyden en uitzetten) vermeerdert, het zelve is ook een *Beweging-makend* Middel; maar voornamentlyk dat, het welk de kragten van het

(a) *Moventia.*

harte vermeerdert: want door de vermeerderde beweginge van het harte, word ook de affcheidinge van alle Vogten, en gevolgelyk van het Zenu-vogt vermeerdert; welke vogt zelfs overvloediger vloeijende in de ſpierige vezelen van het harte, het zelve nieuwe kragten byzet, waar door den Omloop der Vogten nog meer bevordert en verſnelt word.

3. De Clasſen nu der *Beweging-makende* Middelen zyn de volgende *drie*.

I. De Eerſte Clasſe vervat, 1. Alle Prikkelende Middelen, die door de Vezelen aan te doen de *Afſcheidinge* en den *Loop* der Geeſten vermeerderen; waar van het harte grooter kragt verkrygt: en dus zyn wy gewoon in de quynende ziekten, beroerte, enz. alwaar den omloop verflaut, de Zenuen te Prikkelen, of door eenig onaangenaam prikkelend Middel, of door de hairen uit te trekken. 2. Alle *Laxerende Prikkelende* Middelen, dat is, welke de Vaten verwydbaar maken, dat ze de vogten gemakkelyk kunnen toelaten. 3. Alle die dingen welke het Bloed *verdunnen*. 4. Alle die Middelen, welke *Scherpheid* in de Vogten brengen. 5. Alle *Verdunnende* Middelen. Dog van deze vyf zoorten hebben wy te voren reets op hare plaatzen gehandelt.

II. De Tweede Clasſe vervat alle die dingen, welke den *Omloop* van het Bloed door de Aderen verſnellen, onder welke het voornaamſte is de *Drukkinge* der Aderen; deze nu kan op tweederlei wys geſchieden, te weten, 1. Door de deelen te *vryven* van de uitëindens na het Harte: Dog hier toe behoren de Vryvingen, Baden, en warme Stovingen (vergel. I. Deels, VI. Hoofdst. Van de *Scheidende Middelen* Art. 5.) 2. Door de Spieren zeer veel te bewegen: het welk in de (a) Water zugt, Milt-zugt, Opſtyginge, Vryſter-ziekte, enz. zelfs veel meer helpt, als zeer vee-

le

(a) *Hydrops, Hypochondriaca & Hyſterica Paſſio, Pallor Virgineus* ſive *Chloroſis*.

le inwendige Geneesmiddelen; nademaal, de Ademhalinge vermeerdert zynde, de ſnelheid van het Bloed veel vermeerdert word, door dien de Long-ſlag-ader van de in de Longen beſlotene lugt terſtont gedrukt en ontlaſt word. Waarom ook *'t niezen*, *zingen*, *hoeſten*, *laggen* aan de Slym-zugtige zeer voordeelig zyn.

III. De derde Clasſe behelſt die Middelen, welke *de gebreken* der vogten wegnemen. Een vogt nu kan of in *gebrek*, of in al te grooten *dikte* zondigen. Zoo het *gebrek* van vogt zoo groot is, dat deszelfs keeten in de Vaten weggenomen word, zal deszelfs beweginge nootwendig ophouden: want het voorafgaande deel moet altyd van het navolgende voortgedreven worden, maar wy onderſtellen, dat deze keten ontbreekt: Bygevolg moet in dit geval het verlorene vogt wederom herſtelt worden: en zoo helpt de Wei van Melk Menſchen, die een warm Temperament hebben, niet anders als die welke door veel zweetens uitgemergelt zyn, zeer veel; dewyl ze het gebrek van vogt weer vergoed. Maar zoo de vogten te dik zyn, dan moet men inſnydende, verdeelende, en verdunnende Middelen gebruiken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Beweging-ſtillende Middelen.*

DE *Beweging-ſtillende Middelen zyn die, welke de zoo genoemde Oorzaken van ſnelheid of wegnemen, of verminderen:* de zoodanige zyn, welke den *Prikkel* van de Zenuën ſtillen, de *laxiteit* of *buigzaambeid* na de uitëindens der Vaten wegnemen, het Bloed *dikker* maken, en de *fynſte* vogten in zig trekken; als ook die de beweginge der Spieren en van Ademhalinge be-

(a) *Siſtentia.*

beletten: Daarenboven zyn 'er eenige, die den *prikkel* der Zennën byzonderlyk verbreken, als den *Opium* of *Heul-zap*, desgelyks in de (a) gaande en komende Koortzen, de (b) Kin-kina, enz.

HET DERDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN.

DE Geneesmiddelen, welke op de Vaſte en Vloeibare deelen te gelyk werken, krygen dikwyls *verſcheidene* namen, en *verſcheidene* uitwerkingen, na dat ze op dit of dat deel des Lighaams gebruikt worden. Want zoo werkt, *by voorbeeld*, de *Wortel* van (c) *Nachtſchoon*, op de huid gelegt, gelyk een (d) *Blaartrekkend* Middel, dezelve inwendig gebruikt en aan de Klieren van de Darmen geappliceert zynde, word een uitnemend (e) *Water-afdryvend* Middel: zoo ze met Theriak en Opium gegeven word, word ze (f) *Zweet-dryvende*; want ze word na de inwendige deelen gedreven: in dien ze met een Dooijer van een Ey vermengt uitwendig op een Wond gelegt word, werd ze *afvaagende* en *pyn-verwekkende*. Dus ook, indien 'er eenig vat in de Keel te veel open is, zoo dat daar vogt uit druypt, geneeſt de (g) Pokwortel tot Poeijer gemaak dit vat.

Maar nu kunnen de Geneesmiddelen welke zoo op de *Vaſte* als *Vloeibare* deelen te gelyk werken, gemakkelyk genoeg tot twee Clasſen gebragt worden. De

(a) *Febris Intermittens.* (b) *Cortex Peruvianus.* (c) *Jalappa.* (d) *Veſicatorium.* (e) *Hydragogum.* (f) *Sudoriferum.* (g) *China radix.*

De *Eerſte* Clasſe behelſt alle de Middelen, welke den Omloop des Bloeds en de Afſcheidingen bevorderen; desgelyks die, welke het tegengeſtelde uitwerken, te weten, alle welke den omloop en de afſcheidingen vertragen en verzwakken.

Dog de *Laatſte* vervat alle die Middelen, welke de ontlaſtingen, uit wat voor deelen onzes lighaams het ook zy, bevorderen.

EERSTE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN.

ALhoewel deze Geneesmiddelen alleenlyk in *twee* Clasſen (gelyk wy ſtraks gezien hebben) in het gemeen kunnen verdeelt worden; zullen wy egter, door dien we te voren, te weten, in de VOORBEREIDZELEN, HOOFDST. XIII. dezelve in vyf Clasſen verdeelt hebben, (waar over het genoemde HOOFDSTUK *bladz.* 104. en vervolgens, kan nagezien worden) ook hier deze order volgen.

Edog, dewyl tot de *eerſte* Clasſe (volgens de daar gemaakte verdeelinge) alle de Middelen moeten gebragt worden, waar van wy in het EERSTE en TWEEDE DEEL reets geſproken hebben, voor zoo verre ze namentlyk met t'zamengevoegde kragten werken, daarom zullen wy die voor tegenwoordig niet herhalen. Maar nadien we tot deze Clasſe ook gebragt hebben de Clasſe dier Middelen, welke de *byzondere Afſcheidingen* bevorderen, daarom zullen wy hier van nu beginnen; Onder deze nu worden voornamentlyk begreepen de *Melk-*, en *Zaat-makende* Middelen; Laat ons dan hier van nu handelen.

EER-

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Melk-makende, of Melk-voortbrengende Middelen.*

1. MELK (in 't Grieks Γάλα) is de de ſtoffe van de Chyl zelfs, in de maag bewerkt, in de darmen verder t'ondergebragt, van de Melk-vaten ingezoogen, door den Chylvoerder na de (b) Onderſleutelbeens Ader gevoert, en aldaar met het Bloed vermengt; maar hier van daan na de regter-holligheid van 't harte, en datelyk na de Longen gebragt, en daar in kleinder deeltjes gedeelt, en nauwkeuriger met het Bloed vermengt; daarna na de s'linkerholligheid van 't harte, en van daar door de groote Slag-ader en deszelfs Takken verſpreit; welke vervolgens, na verloop van vier of vyf uuren, of langer, na dat men wel gegeten heeft, op het Bloed, uit welke Ader of Slag-ader het ook zy ontlaſt, in groote menigte te dryven bevonden word, volgens het getuigenis van (†) LOWER; en dan koomt ze, in alles met de Melk overeen: maar na die tyd word ze, door den voortdurenden Omloop in 't Lighaam, allengskens in het Bloed verandert. Dog een gedeelte van deze Melk-agtige Chyl, van het overige afgeſcheiden zynde, koomt in de Borſten, en word aldaar met den eigenen naam van *Melk* beſtempelt; welke bygevolg van de overige Chyl niet verſchilt, ſchoon dat ze, om geleedene dorſt van de minne, zomtyds *takagtiger* (*ramoſius*) word.

2. Maar nu worden de *Melk-makende* genoemt, die Geneesmiddelen, *welke Melk voortbrengen.* Dat nu deze van het Bloed (gelyk wy ſtraks gezegt hebben) onmiddelyk afgeſcheiden word, blykt zelfs hier uit, dat zoo een Minne op een nugteren maag, eenig gekoleurt of riekend vogt drinkt, deszelfs *Melk* bin-

(a) *Galactopoea, ſive Lac generantia.* (b) *Vena ſubclavia.*
(†) *Tractat. de Corde, Cap. V. pag. m.* 238.

binen korten tyd eenigzins met dezelve koleur en reuk zal aangedaan worden (†): dog zoo de Minne zig, vier en twintig uuren lang, van ſpys en drank onthoud, zal deszelfs *Melk* wegens gebrek van nieuwe Chyl zoo Wei- of Pis-agtig gemaakt worden, dat het Kind daar geheel een afkeer van heeft. Het zelve geſchiet ook in de Koortzen van de Minnen.

3. Hier uit blykt, welke dingen in ons Lighaam *melk* voortbrengen; te weten, I. Alle die, welke *overvloe-*

(†) Waarom ook een *Geneesmiddel* aan een Minne gegeven (voornamentlyk zoo het wat ſterk geweeſt is) ten eerſten na deszelfs Borſten gevoert word, en zig met de Melk vermengt, gelyk uit voorbeelden openbaar is; ja het blykt ook, dat een Kind, indien het, zoo als een Minne een *Purgeermiddel* ingenomen heeft, ten eerſten aan de Borſten gelegt word, en met zuigen voortgaat, tot dat 'er geen Melk meer overig is, zeekerlyk purgeren zal, en niet de Minne: het geen de ondervindinge ons zelfs leert, in overeenſtemminge met HIPPOCRATES, *Libr. 6. Epidem. Sect. 5. Verſ. 51. Edit.* LINDEN, die zoo ſpreekt: Γυνὴ, αἶξ, ἐλατήριον ἢ σικύων ἄγριον βεβρωκυῖαι, καὶ Παιδιοισι Καθαρσις, dat is, *Een Vrouw, een Geit, die wilde Komkommers, Elaterium, aut Cucumer Silveſtris,* [anderen hebben hier de *Nies-wortel*, *Helleborus*, door verſtaan] *eten, zyn voor hare jongen een Buik-zuiveringe.* De Uitbreidinge en Verklaringe van deze Spreuk kan men zien by den zeer voortreffelyken Uitlegger van HIPPOCRATES, ik meen PROSP. MARTIANUS *in Commentar. pag.* 353. *Edit. Rom.*, die vervolgens elders, te weten, *Comment. in Lib. de Natura Pueri. pag.* 43., over deze zaak eene wel ter ſneede bygevoegde geſchiedeniſſe verhaalt, van een zeekere Vrouw, die zoo iets gebeurt is: „ Want als „ ze, na een Purgeermiddel ingenomen te hebben, ter„ ſtont aan een jaarig Meisje de borſt gegeven had, heeft „ dit Kind zoo ſterk gepurgeert, dat 'er voor eenen boven„ matigen doodelyken afgang gevreeſt wierd; ſchoon dat „ de Moeder zelfs niet eens ontlaſtinge gehad hadde: een „ overtuigend en blykbaar teeken, dat 't Geneesmiddel „ door de kragt der zuiginge ten eerſten na de borſt ge„ bragt geweeſt is, enz.

vloedig Chyl maken. Maar de Spyzen, welke dat te weeg brengen, zyn alle de zulke, welke de *Chyl* zeer gelyk zyn: de zoodanige zyn, verſche en zoete Melk; voornamentlyk zoo 'er een weinig zout of zuiker bygedaan word, welke de allerbeſte zoort van Chyl maakt. Want het is dikwils, voornamentlyk de weelderig levende Moeders gebeurt, dat ze wegens gebrek van Melk, ontſtaan uit het al te menigvuldig gebruik van Vleesch, hare Kinderen niet hebben kunnen zoogen; maar dat ze dit voorſchrift gebruikende, gemaakt zyn blyde Voedſters van hare Kinderen. 2. Verſchen en zoeten Room van Melk; voornamentlyk zoo de Melk der Minnen al te wateragtig is. 3. Alle (a) dikkere dranken uit geparelde gerst, of liever uit haver met Melk gekookt. 4. Alle (b) Brood-pappen, of met Melk, of met Wyn, of met Bier bereid. 5. Ryſt-pappen met piſtaſſien en diergelyke melige dingen; desgelyks de Melken (emulſiones) uit dezelve. 6. Vleeſchſoppen die niet al te dik zyn; maar welke terſtont na de borſten gaan. 7. Verſche eyeren op verſcheidene wyzen bereid. 8. Dikke en zoete Bieren, die niet langgegiſt zyn. Van alle deze, word in 't kort de *Melk* afgeſcheiden, die na een kwartier uurs van een Kind gemakkelyk kan gebruikt worden.

II. Alle die dingen, welke de gemaakte *Chyl* na de borſten *leiden*; welke zyn alle die middelen die de *Chylmaking* bevorderen; als 1. Alle Maag-middelen, welke de kragt van de Maag vermeerderen, zoo dat ze zig met vrugt toetrekt ter uitdryvinge van 't Vogt: hierom moet men onderzoeken, of een Minne een qualyk geſtelde Maag heeft. 2. De (c) Geneesmiddelen, tegens de ziekten van de Ingewanden, welke den loop van de Gal, van 't Alvleeſch-ſap, en van het Darmvogt aanzetten en verwakkeren. 3. Alle bewegingen der Spieren; als wan-

(a) *Ptiſanæ.* (b) *Patanellæ.* (c) *Splanchnica.*

wandelinge, huiſelyke bezigheden, enz. Alle deze dingen brengen door de Chylmakinge te bevorderen overvloedig *Melk* in de borſten.

III. Alle die dingen, welke de *uitvloeijinge* of *uitleidinge* van de Melk uit de borſten bevorderen: Want hoe meer 'er uitgetrokken of uitgehaalt word, hoe meer 'er na toe gebragt word. Daar zyn nu eenige dingen, door welkers middel de Melk door *uitleidinge* kan vermeerdert worden: de zoodanige zyn alle die middelen, welke de tegenſtant der Melk-voerende Vaten verminderen; als 1. De (a) Koppen; 2. De verzagtende ſtoovingen, by herhalinge gebruikt; 3. De vryvingen; 4. De zuigingen. Zoo de Vrouwen alle deze middelen gebruikten, zouden die voor de teedere zuigelingen, die onmagtig zyn om zelfs de Melk uit de borſten te halen, dienſtig zyn. Zoo ook kunnen ook eerſt geworpene hondjes, met veel vrugt, aan de tepel met boter beſtreken gelegt worden. Dog de heetere middelen, die doorgaans hier toe gebragt worden, werken alleen door te prikkelen, en zyn daarom onder de bovengenoemde aanwyzinge (indicatio) eigentlyk niet te rekenen.

Gevolg. Uit het gezegde blykt nu, dat die Minnen die *ſlap* en *buigzaam* vleeſch hebben, andere overtreffen; dewyl ze even zoo goede chyl voortbrengen, als die ſterker zyn, en daarenboven een grooter overvloed van Melk geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Zaad-makende Middelen.*

DE *Zaadmakende* zyn die middelen, *welke Zaad voortbrengen.* Maar om *Zaad* te maken word 'er een driederlei vogt vereiſt, te weten, 1. Het Vogt van de (c) Voorſtanders, 2. Van de (d) Zaadblaas-

(a) *Cucurbitulæ.* (b) *Spermatopœa.* (c) *Proſtatæ.* (d) *Veſiculæ Seminales.*

blaasjes, 3. Van de (a) Ballen; dat maar alleen vrugtbaar is, als uit de (b) Geſnedene blykt: waarom een *Zaad-voortbrengend* middel zulk een is, het welk de *bewerkinge* van dit vogt in de Ballen bevordert: dog de zoodanige zyn de volgende.

1. Al wat goede *Chyl* maakt, en bygevolg de Melk en het Bloed vermeerdert; hierom zyn de Dieren, die zeer veel Melk gebruiken, de geilſte.

2. Alle *verwydende* (*Relaxantia*) Geneesmiddelen, of die middelen, welke de tegenſtant in de Ballen wegnemen: De zoodanige zyn de warme Stovingen en Baden; als ook alle Olyägtige middelen, gelyk den Oly van Wyn-ruit, enz., en de hier uit gemaakte toebereidzelen, by wyze van een Balzem, of Pap, op het (c) Bal-zakje gelegt. Dog byzonderlyk worden als *Zaad-makende* Middelen gepreezen, verſcheidene bereidzelen uit (d) Averuit, Welriekend of Syriſch Amber-kruit, Hol-wortel, Berg-munt, Edele Rakette, Zee-kruiswortel, Water- en Tuin-kers, opregte Dictam, Lavas, Kandiſche Orego, Katte-kruit, Peterſelie, Zeven-boom, Wilde Thym, Thym. Deze, uitwendig op het Bal-zakje gelegt zynde, brengen het Zaadagtige vogt daar na toe.

3. Alle middelen welke het *Zenu Vogt* zeer prikkelen, inwendig gebruikt, en de (e) Venus quellinge plegen voort te brengen, als allerhande zoort van Look, Euyen, Parey, als mede alle die middelen, die onder de tweede Clasſe getelt worden; desgelyks alle riekende Gommen, als de Myrrhe, Aloë, Galbanum, Gom, (f) Zagapeen, Bdellium, Gom Ammoniak (g) Æthiopiſche Olyboom Gom, Tacahamaca; desgelyks de Peruviaanſche, Tolutaanſche,

(a) Witte

(a) *Teſticuli.* (b) *Eunuchi.* (c) *Scrotum.* (d) *Abrotanum, Marum odoratum, Ariſtolochia, Calamintha, Eryſimum, Eryngium, Naſturtium aquaticum & hortenſe, Dictamnus, Leviſticum, Origanum creticum, Nepeta, Petroſelium, Sabina, Serpyllum, Thymus.* (e) *Priapismus.* (f) *Sagapenum.* (g) *Elemni.*

(a) Witte Americaanſche en Canadaſche Balzemen, de (b) Balzem van Mecha, of Gilead, als ook Kostelyke Spyzen, die in te grooten overvloet gebruikt (c) *Schagts-ſtevigheid* voortbrengen. De (d) *Zaadmakende* Kragt nu van alle deze middelen blykt hier uit, dat ze in Menſchen, die van een (e) druiper herſtelt worden, gebruikt, (f) *Nagtbeſmettingen* verwekken.

Tot deze Clasſe moeten ook gebragt worden alle zouten (uitgenomen de Salpeter en de Vitriool) als Borax, Aluin, Zee-zout, alle Vlugge, en voornamentlyk Olyägtige zouten; ook alle Zeepen; desgelyks alle Pis-dryvende middelen (uitgenomen het Water alleen); teffens ook de Olien der Dieren, als de (g) Bevergeil, als mede de Aromatike Olien der Planten. Egter is aantemerken, dat die eigentlyk geen *Zaad* maken, maar dat ze door de Zenuën te prikkelen de afſcheidinge van 't Zaat alleen bevorderen: Dit is derhalven de reede, dat men deze middelen aan bejaarden niet moet geven, dewyl deze menſchen gebrek aan Zaad en Zenu vogt hebben. Eindelyk kan men by dit alles voegen de geile overdenkingen; waar door de nagt-beſmettingen dikwyls veroorzaakt worden; enz.

4. De (h) *Byzondere* middelen van de Ouden gepreezen: hoedanige zyn, (i) Dil, Venkel, Edele Raketre, Cicers, Standel-kruit; welke alle op de bovengenoemde wyze werken: zoo ook worden de Ballen van Geile Dieren, als van een (k) Bok, Jakhals, Haan, als mede de hersſenen van een Mos, van de Oude voorgeſchreven; maar ze zyn onzeeker, en mogelyk ydel.

(a) *Copaiba & Canadenſe.* (b) *Balſamum e Mecha ſive Opobalſamum.* (c) *Satyriaſis.* (d) *Vis Seminifica.* (e) *Gonorrhaea.* (f) *Pollutiones nocturnæ.* (g) *Caſtoreum.* (h) *Specifica.* (i) *Anetum, Fœniculum, Eruca, Ciceres, Satyrion.* (k) *Hircus, Caballus, Gallus Gallinaceus.*

TWEEDE CLASSE.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE DE ONTLASTINGEN BEVORDEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slym-zuiverende Middelen.*

1. SLym (*Phlegma*) word genoemt die taaije en witagtige *fluimige* Stoffe, welke afgeſcheiden word in een Vlies (b) 't *Slym-* of *Snot-vlies* genoemt; het welk de twee groote (c) *Boezemen* of *Holligheden* van het (d) Voor-hoofdsbeen, de (e) Wang-beenderen, het (f) Zeef-been, de (g) Hanekam, de (h) Paarde-zadel, alle de (i) Neusbeenderen; en de (k) Neusgaten zelfs bekleet; (waar over men SCHNEIDER *in Tractatu de Catarrhis* kan in zien.) Nu is aantemerken, dat de Bloedvaten in geen deel des Lighaams meerder bloot, of de Zenuën minder gedekt zyn, als in dit Vlies; ja het blykt ook duidelyk uit de plaatzinge van dit Vlies, dat de Kragt der *Slym-zuiverende* middelen zig overal uitſtrekt tot de Holligheden van het Voorhoofdsbeen: hier van daan wierden ze van de Oude genoemt (l) *Herzenen-zuiverende* Middelen, als of ze zig tot de Herzenen zelf uitſtrekten: Dog SCHNEIDER heeft aangetoont, dat 'er niets uit de Herzenen zelfs tot de Klieren van het genoemde Vlies vloeit; maar dat in dezelve een zekere ſtoffe afgeſcheiden word van het Slag-aderlyk bloed, voor dat dit tot de Herzenen gebragt word; waar door het meer gezuivert en ſchoongemaakt word: en waarlyk deze ſtoffe is, als ze eerſt

(a) *Apopblegmatizantia.* (b) *Membrana Pituitaria.* (c) *Sinus.* (d) *Os Fontis.* (e) *Oſſa Genarum.* (f) *Os Cribriforme.* (g) *Criſta Galli.* (h) *Sella Turcica.* (i) *Officula narium.* (k) *Nares.* (l) *Cerebrum Purgantia.*

eerſt afgeſcheiden word, dun en waterägtig; maar ze word in korten tyd, door de kragt der warmte, in eene dikke ſtoffe, (a) *Snot* genoemt, verandert.

2. Derhalven zyn de Geneesmiddelen, die tot de Clasſe der Slym-zuiverende behoren, alle de *Afvagende*, *Prikkelende* en *Verdunnende:* hoedanige zyn de Wateragtige, Zoute, Zeepagtige, Geeſtagtige, en Speceryagtige middelen; gelyk de Afkookzels uit Speceryen bereid, 't zy met Water, 't zy met Wyn, 't zy met Brandewyn: En deze worden gebruikt, 1. Onder de form van een (b) Nies-middel, het welk de ſtoffe door de Neusgaten uitleid; en is meeſt dienſtig, als 'er van een (c) Kreeftgezwel of van de Spaanche pokken iets ziekelyks in de Neusgaten zit; 2. Van een (d) Gorgel-drank, die de ſtoffe uit de Keel leid; welk middel altyd Vloeibaar is; 3. Van een (e) *Kaumiddel*, 't welk 't Slym door de Mond uitleid, en doorgaans beſtaat uit Was met Speceryen vermengt; 4. Van een (f) *Spoelwater*, het zy zulks geſchiede door een (g) Spuit, het zy door Linnen, of anderzins; 5. Van een (h) Likkinge, welke, terwyl ze langzaam doorgeſlikt word, de Keel prikkelt, en daarom nuttig is; 6. Van een (i) Rooking, welke uit alle ſpeceryagtige Kruiden, door een pyp, tregter, of ander Kunſttuig, ontfangen word. Maar dewyl de eerſte zoort alleen door de Neusgaten zuivert, dog de vyf volgende door de Mond, hierom kunnen alle de *Slym-zuiverende* Middelen gemakkelyk genoeg gebragt worden tot de (k) Nies-middelen, en de (l) Quyl-middelen of die *quylinge verwekken.*

3. De *Nies-middelen* zyn die, welke door Niezinge te veroorzaken de Snot uit de Klieren van het Slym-

(a) *Mucus.* (b) *Errhinum.* (c) *Cancer.* (d) *Gargarisma.* (e) *Maſticatorium.* (f) *Collutorium.* (g) *Syringa.* (h) *Linctus* ſive *Eclegma.* (i) *Fumus.* (k) *Ptarmica* ſive *Errhina.* (l) *Sialogoga* ſeu *Salivam moventia.*

Slym-vlies leiden. De (a) *Niezinge* nu geſchiet op de volgende wys: Eerſt word de Borſtholte zeer verwyd, waar door een groote menigte lugt in de Longen koomt; die na eenigen tyd, door de warmte uitgezet, met een groote kragt daar van daan gedreven word door de engtens der Neusgaten; en aldaar in de holligheden van de zes boezemen, (die zig tusſchen de ruimte van elk Neusgat opdoen) als ook in de Celletjes van de vier ſponsagtige Beenderen verſpreit word; en terwyl de lugt door die engten gedreven word, valt ze geweldig op het Vlies, en beweegt het in de Klieren bevatte Snot, en voert het met zig. Derhalven zyn de Uitwerkingen van de Niezinge deze: 1. Eene zuiveringe of ontlastinge van alle de gaten en holligheden der Neusgaten: 2. Ook eene zuiveringe van de Longen: 3. Eene zeer ſterke ſchuddinge van het Lighaam. Dit is de reden, dat in ziekten, alwaar men in het Zenu-vogt beweginge moet maken, de Niezinge zeer nuttig is; als in Beroerte, taaje Blaauſchuit, als ook in moeijelyke baringe, daar de kragten van de Moeder ontbreeken. Dog de Niezinge die al te lang duurt vermoeit zeer, en kan zomtyds Stuiptrekkingen, ja de doot zelfs veroorzaken; hier uit is mogelyk de gewoonte ontſtaan van den Niezenden zegen toe te wenſchen.

4. De Clasſen der Niesmiddelen zyn twee. De *Eerſte* vervat alle die middelen, welke op een werktuigkundige (mechanico) wyze het Slym-vlies kunnen prikkelen; als een Veder, Poeijer, Diertjes Bloed dat daar wegens verſtoppinge, of ontſteekinge op een gepakt is, enz. waar door 't zelfs gebeurt dat, in het begin van de (b) Verkoutheid, een groote menigte ſnot uit de Neusgaten pleegt te druypen. Dog de *laatſte* behelſt alle die ſcherpe dunne en vlugge Middelen, waar van elk hoe het ſcherper is, hoe het geweldiger werkt; zoo verwekt Hyſop een lig

(a) *Sternutatio.* (b) *Gravedo.*

te niezinge, (a) Keul een weinig zwaarder, Peper nog zwaarder, Euphorbium veel zwaarder, en Sublimaat de allerzwaarſte, die een menſch veele uren lang niezende houd, alhoewel hy in een zeer geringe quantiteit gebruikt is.

5. De *Quyl-middelen* zyn die, *welke quylinge verwekken.* Voorts zyn de Klieren, welke ſpeekzel geven, veelderlei, te weten, 1. De STENONIAANSCHE ſpeekzel klieren, de Oorklieren (Parotides) genoemt; 2. De WARTONIAANSCHE, aan den grooten hoek van de Onderkaak gelegen; De BARTHOLINIAANSCHE onder de tonge zelf geplaatſt; 4. De SCHNEIDERIAANSCHE, of de Klieren van 't Verhemelte; waartoe ook behoren de (b) Amandelen, en 't (c) Lelletjen. 5. De Klieren onder de Tong, in de holligheid van de mond, en van de lippen. 6. De NUCKIAANSCHE Oogklieren, by 't Oog geplaatſt, die met een opene Buis in de mond uitkomen (†).

De Quyl-middelen nu worden tot drie Clasſen gebragt. De

(a) *Salureia.* (b) *Tonſillæ.* (c) *Uvula.*

(†) Ziet een nauwkeuriger beſchryvinge van alle deze Klieren in *Inſtitut. Med.* van onzen beroemden AUTEUR *Cap. de Saliva* § 65. als ook by NUCK, *Sialograph.* pag. 8 ad 23. Voorts is hier aantemerken, dat de NUCKIAANSCHE Oogklieren uit die Lyſt moeten weggedaan worden; dewyl ze wel in een hond gevonden worden, maar in een Menſch altyd ontbreeken. Dog by deze gemelde Speekzel-klieren heeft, voor vyf en dertig Jaren, ABRAHAM VATER, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Wittemberg*, een *nieuw Klierägtig Uitſpanzel* teffens met zyne Buis gevoegt; het welke hy na zyn voorgeven door middel van inſpuitinge ontdekt heeft in de tong van een Meisje, en in een *Geſchrift*, dat hy in den Jare 1720 uitgegeven heeft, heeft hy deze *Buis* genoemt de *Nieuwe Speekzel Buis, en dat die in de tong de voornaamſte Ontlaſt-buis is van eene groote Klier, welke ter zyden van de tong en onder dezelve geplaatſt is, en zig van gelyken uitbreid over de wortel van de tong, de ſtrotlap (Epiglottis) omrent de ſpleet van de ſtrot (glottis)* over de *Spleet-ſpieren (arytænoidei) tot binnen de Maagpyp.* Dog het *Gat* of de *Openinge* van deze Klier is al ontdekt, en afgebeeld van COLLINS (*Anatom.* Tab. 2.), ook van MORGAGNE (Adverſar. Anat. 1. Sect. 8. Tab. 1.) en van HEISTER (*Compend. Anatom.* Tab. 4. Fig. 20.)

De eerſte Clasſe vervat die Middelen, welke op de ſtrax genoemde klieren *werken*; hoedanige zyn; 1. De Stovinge, Vryvinge en Zuiginge van deze deelen, 't zy in-, 't zy uitwendig: Dit is de reede, dat de Pappen op de Oor-klieren gelegt de mond vogtig maken, en dat door Tabak rooken de mond vogtig word. 2. Alle de reets genoemde Slym-zuiverende middelen. Dog men moet hier vooral aanmerken, dat deze middelen de ziekten door quylinge nooit geneezen, gelyk de meeſte denken; want de quylinge geneeſt de (a) Spaanſche-ziekte niet, maar ze is een gevolg van de aanvankelyke geneezinge dier ziekte.

De tweede Clasſe behelſt alle die middelen, welke de vogten na de mond *brengen*, door derzelver loop na de andere deelen van 't Lighaam te beletten: want men heeft opgemerkt, dat, zoo 'er eenige ingewanden verſtopt zyn, als de Leever, Milt, 't Alvlees, desgelyks de Nieren, of de Darm-buizen, dan de mond altyd vogtig is; waar van de Milt-zugtige *Spouwers* (*Sputatores*) genoemt zyn: en bygevolg moet men alwat de affcheidinge van 't Water (Lympha) op die plaatzen belet, voor een *Quyl-middel* houden; maar of ten goeden, of ten quaaden, koomt hier in geen aanmerkinge.

De derde bevat die Middelen welke den Bloedklomp *ontbinden* of *verdeelen*, en een groote menigte van 't dus ontbondene bloed na de mond brengen; hoedanige zyn de Antimonie of 't Spies-glas tot zoo verre door de Salpeter vaſtgemaakt, dat 't geen braakinge of afgang, maar alleenlyk walginge maken kan, waar door 't een menigte ſpeekzel in de mond brengt: want 't is bekent, dat alle Braakmiddelen, voor dat zy doen braken, eerſt walginge veroorzaken, en deze verzelt altyd eene ongewoone vogtigheid van de keel. 2. De Quik, die op verſcheidene wyzen hier toe te pas koomt; te weten, *a*. De levende Quik, welke

(a) *Lues Venerea.*

welke quylinge verwekt, als hy gebruikt word, (1) Onder de gedaante van een ſtrykzel, gelyk in de Napelſche Zalf. (2) Onder de gedaante van een rook; want zoo men, *by voorbeeld*, twaalf greinen Quik op een kool vuurs legt, zal hy rook van zig geven, welke, indien hy van de Neusgaten ontfangen word, binnen twee of drie dagen quylinge verwekken zal. (3) Inwendig, als in de Pillen van BARBAROSSA, maar alleenlyk in een kleine quantiteit, anderzins zoekt hy zig een weg door den ſtoelgang. (4) Zoo hy veel en langdurig met de handen behandelt word, waar door quylinge kan veroorzaakt worden, gelyk ons de ondervindinge leert; want de Goudſmeeden, die veel Quik gebruiken, vallen dikwyls in een quylinge. β. Veroorzaakt de Quik door Sublimeringe met Zouten verëenigt quylinge; (1) Zoo hy in een kleine gift inwendig gebruikt word; (2) Zoo hy uitwendig in wonden of zweeren geſtrooit word; (3) Zoo hy opgeſnooven word.

Uit het gezegde blykt dan, dat de Quik, hoe ook aan ons Lighaam gebruikt, quylinge zal verwekken, en wel in ons dezelve uitwerkinge voortbrengen zal, op wat wyze ook bereid, ten zy hy gebruikt worde met eenig middel, 't welk deszelfs ontbindinge in de Maag en Darmen, en bygevolg den doorgang door de Melk-vaten belet: want dan zal hy geenzins quylinge maken, maar zig door den afgang ontlaſten; gelyk men kan nagaan in de Cinnaber, en Æthiops Mineralis, die, uit Zwavel en Quik met malkanderen verëenigt en vermengt, beſtaan. De Quik nu is de zwaarſte van alle de Vloeiſtoffen: ja ook zeer verdeelt en deelbaar, gelyk blykt uit deszelfs doordringende kragt, waar door hy door alle Lighamen, behalven door Glas, heen dringt: Ook behouden alle deszelfs deeltjes, hoe klein ook, hare byzondere zwaarte, die grooter is als de zwaarte van andere en evenredig is aan de zwaarte van den geheelen

hoop, gelyk van NEWTON betoogt is. Dit is de reden dat zoo Quik met andere vogten vermengt is, en beide van een en dezelve oorzaak bewogen worden, dat (zegge ik) de Quik veel ſnelder zal bewogen worden, en zyne beweginge veel langer behouden zal, als de overige vogten: waarom deszelfs deeltjes botzende tegen de minder bewogene deeltjes van de overige vogten, dezelve, door een zekere kragt, veroorzaakt door 't overwigt van haare ſnelheid, zullen doorbooren, verdeelen, en verkleinen, en haar ook ſnelder zullen doen bewegen Dog deze werkinge van de Quik op andere Vloeiſtoffen, ſchoon ze van deszelfs vaſtheid of zwaarte, als de eenigſte Oorzaak, afhangt, kan egter vermeerdert worden, te weten, zoo de Quik tot zeer kleine deeltjes gebragt worde: want dan zal elk deeltje nog een evenreedige kragt van werken verkrygen van de vermeerderde oppervlakte. De Quik nu in ons Lighaam ontvangen werkt op de vogten niet dan in de kleinſte Vaten; want zoo lang hy in de grootere Vaten bewoogen word, verëenigt hy zig tot de druppels, en word daar niet inwendig met onze vogten vermengt; maar dezelve, tot in de kleinſte Vaten gevoert zynde, word om de engtens der weegen in kleine deeltjes verdeelt, en met onze vogten naukeurig vermengt. Waar uit blykt, dat hy niet onmiddelyk op het Bloed werkt, maar op de Wei of 't Water (Lympha), dewyl 't in de kleinſte Vaten bevat is. Hier uit kan ook de reede opgemaakt worden, waarom hy in verſtopte Lighamen als in Menſchen die Spaanſche-pokken, Waterzugt, Scheurbuik, enz. hebben, met meerder vrugt werkt, als in die, welkers Vaten alle open zyn? Hier van hebben wy niet lang geleeden een opmerkelyk voorbeeld gezien in een zeker Man, die tweemaal de Spaanſche-pokken hadde gehad, en daar van ook zoo veel maal geneezen was; maar als hy ten derden maale in dezelve ziekte gevallen was, is de Ge-

ne-

nezinge, om de Been-eters, ondernomen met openende afkookzels, en deze zonder vrugt gebruikt zynde, is men tot de Quik gekomen, die egter geenzins quylinge verwekt heeft: maar eindelyk, na verloop van een half jaar, heeft het Lighaam van den zieken door eene opgekomene ſlym-zugt verſtopt, de kragt van de Quik, ſchoon in een geringe quantiteit gebruikt, ten eerſten ondervonden; waar van hy zelfs in een zeer ſterke quylinge gevallen is.

Eindelyk kan uit het gezegde beſlooten worden, dat de kragt van de in onze Lighamen ontfangene Quik hier in beſtaat, dat hy de klompjes onzer vogten, welke te veel op malkanderen gepakt en t'zamengevoegt zyn, ontbind en verdeelt, en gevolgelyk de verſtoppinge wegneemt. Want op welk een Mechaniſche wyze ook onze vogten gevreeven, verkleint, en verbroken worden, zoo dat ze tot zeer kleine deeltjes gebragt worden, worden dezelve te gelyk bequaam gemaakt en geſchikt om gemakkelyk en overvloedig te lopen in de zylingſche Water-vaten, en gevolggelyk tot quylinge. Dat nu de Quik zoodanige uitwerkinge heeft, als wy beſchreven hebben, blykt hier uit, dat zoo het Speekzel of de Pis, 't zy, door vryvinge, 't zy, door de hitte van de Zon, of van 't vuur, tot zeer kleine deelen gebragt word, dezelve ſtank geeft als ſpeekzel met Quik gevreeven. Voorts word de Kragt van de Quik veel vermeerdert, indien 'er eenige prikkel bygedaan word, *by voorbeeld*, zoo hy verëenigt is met iets brandents of zuurs; want dan brengt hy verſchrikkelyke quylingen en onverdraaggelyke ontlaſtingen voort. Eindelyk is aantemerken, dat zommige zottelyk beweren, dat de deelen van de Quik aan de kanten van de Vaten blyven hangen, dewyl hy een zeer beweeggelyk Lighaam is.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Borſt-ontlaſtende-middelen.*

1. DE *Borſt-ontlaſtende-middelen* zyn die, *welke de ziekelyke ſtoffe die in de* (b) *Longe-pypjes vaſtzit, door het* (c) *Strottenhooft uitwerpen.* Hiertoe worden nu vier hoedanigheden vereiſt; te weten, 1. Dat de daar vaſtzittende ſtoffe beweegbaar en doorgangbaar gemaakt worde, en dienvolgens dat deszelfs vloeibaarſte deelen niet verſpilt worden, op dat de ſtoffe naderhand niet lymig, taay, en onſcheidbaar gemaakt word: dit is dan de reede, dat al te heete en prikkelende Middelyk ſchadelyk zyn. 2. Dat de weegen geopent, afgevaagt, en gladgemaakt worden. 3. Dat men de Stoffe doet ontlaſten; dat wel 't beſt door hoeſten geſchiet, om welke te verwekken een prikkel en genoegzame kragten vereiſt worden. 4. Dat aan de verſtopte Vaten ruſt verzorgt worde, waar door zy verwyd kunnen worden; want zoo zy geduurig geprikkelt wierden, zou 'er zonder ophouden vogt uit de klieren van de (d) Lugt-pyp met pyn uitgeworpen worden.

2. Derhalven worden de Borſt-ontlaſtende-middelen, voor zoo verre zy tot deze vier vereiſte hoedanigheden behoren, ook in vier Clasſen verdeelt.

De eerſte Clasſe houd in alle *Prikkelende Aromatike, bittere*, en teffens *zagte Oliägtige* Middelen; als zyn den (e) Alzem, de gezegende Diſtel, Malrou, Hyſop, Majolein, Alant-wortel, Poley, Valeriane, enz.; hier toe behoren ook de Zwavelige middelen met Alcaliſche vermengt; alle vaſte Zeepägtige middelen, als de Spaanſche-zeep in Pillen, of met Melk gebruikt; alle vlugge Olyägtige Zeepen; de vlugge en vaſte zouten; en

(a) *Expectorantia.* (b) *Bronchia.* (c) *Larynx.* (d) *Aſpera Arteria.* (e) *Abſinthium, Carduus benedictus, Marrubium, Hyſſopus, Majorana, Helenium, Pulegium, Valeriana.*

en in 't gemeen alle welke te gelyk *prikkelen* en *verdunnen.*

De tweede Clasſe behelſt de *Openende* en *Afvagende* middelen; als de zagte Olien van (a) Heul-zaat, Amandelen, Olyven, enz., van gelyken den Honig; die wel opent, verdunt, inſnyd, afvaagt, en verzagt. Hier toe behoren ook de Melken (Emulſiones), de Zeepen, de Eyer-dooijers met Oliagtige middelen; en de Zuiker, ten minſten zoo hy ſpaarzaam gebruikt word: want ſchoon die van ſommige afgekeurt word, is hy egter een gerectificeert Zout, en onzen natuurlyken Balzem zoo ſchadelyk niet, als eenige denken. Hier toe behoort ook de Manna, die uitnemende verzagt. Van dit zoort zyn ook de Balzemen; als de Terpentyn, de Mechaſche, Peruviaanſche, en Tolutaanſche Balzemen, enz. De Æthiopiſche Olyboom-gom (Gummi Elemi) enz., welke werken door haren Speceryagtigen prikkel en verzagtenden Oly. Hier toe behoren eindelyk de Afkookzels, die teffens verwyden en verzagten.

De derde Clasſe vervat die Middelen, welke Hoeſt verwekken; als Wyn, Azyn, ſcherpe Geeſten, en Nies-middelen. Hier uit blykt, waarom HIPPOCRATES in 't (b) Longe-zweer, als den (c) Oordeel dag naby is, of Wyn, of Azyn, of beide t'zamen, of Azyn-honing, met Peper vermengt, gegeven heeft.

De vierde Clasſe eindelyk ſluit in de *Verzagtende*, *Pyn-ſtillende*, en *Verdoovende* Middelen; welkers voornaamſte is den Opium: want als de Lugt-pyp eens ontvelt is, word ze ligt tot een zeer ſterken Hoeſt, en Krampen aangezet, die niet als door den Opium kunnen bedwongen worden.

(a) *Olea Papaveris, Amygdalarum, Olivarum.* (b) *Vomica.* (c) *Dies Criticus.*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Buik-zuiverende Middelen.*

1. *Buik-zuiverende Middelen* zyn die Geneesmiddelen, *welke in een Levend Lighaam, of uitwendig, of inwendig gebruikt, de ziekelyke Stoffe, door den* (b) *Endeldarm ontlaſten.* De Geneesheeren van alle tyden hebben die Middelen *Zuiverende* (*Purgantia*) genoemt, welke door den Endeldarm de onreine ſtoffe uitdryven: Door 't (c) *Onreine* nu verſtonden zy al wat de Natuur vyandig is; en door de *Natuur*, al wat tot leven en gezontheid noodzakelyk is, dat is, de welgeſtelde 't (d) Leven onderhoudende, natuurlyke, en dierlyke werkingen: bygevolg was een *Onreine* ſtoffe by Haar, al wat deze Werkingen beledigt.

2. *De Zuiveringe* (*Purgatio*) is *een Ontlaſtinge door den Buik van alle die Stoffen, die uit eenig deel des Lighaams door de Darmen kunnen Vloeijen.* Derhalven moet men beſchouwen, 1. Welke en hoeveelderlei de ſtoffe is, die in de Darmen gevonden word? 2. Van welke plaatzen zy daar in koomt? 3. Hoeveelderlei deszelfs natuur is. 4. In hoe grooten menigte zy uit de overige deelen des Lighaams na en in de darmen vloeijen kan? waar uit wy zelfs zien zullen, dat genoegzaam ons geheele Lighaam door de Darmen kan *ontlaſt* worden.

3. De Clasſen dier Stoffen die in de Darmen bevat, en daar uit *ontlaſt*, of *uitgezuivert* (*expurgari*) kunnen worden, zyn de zeven volgende.

I. De Eerste Clasſe ſluit in alle die dingen welke *doorgezwolgen* worden; hoedanige zyn, 1. De Lugt, welke zig vermengt met 't Speekzel, met het vogt van de Maag-pyp, en voornamentlyk met 't Slym

(a) *Purgantia per Alvum.* (b) *Inteſtinum rectum.* (c) *Impurum.* (d) *Functiones vitales, naturales, & animales.*

't Slym van 't verhemelte, 't welk haar omzwagtelt: Dat ze (te weten de Lugt) nu met deze ſtoffen vermengt word, leert derzelver ſchuim, en 't zelve toont de Lugt-pomp; en dat ze doorgezwolgen wordt, blykt volkomen uit de pynen, die van deze uitgezette lugt in de Darmen dikwyls verwekt worden. 2. Alle Speekzel, Snot, en andere Vogten afgeſcheiden en ontlaſt uit de Neusgaten, uit 't Keel-gat, uit 't Verhemelte, uit het Slym- of Snot-vlies, enz., welkers quantiteit zoo groot is, dat ze zomtyds, losſyvigheid veroorzaken, gelyk in den (a) Buik-loop uit zinkingen ontſtaande geſchiet, in welk geval ze binnen vierentwintig uuren, ſomtyds tot eenige ponden door de darmen ontlaſt worden. 3. Alle zoorten van ſpys en drank.

II. De Tweede houd in alle *Overblyfzelen* uit de ſpys en den drank; want'er word geen drank doorgezwolgen, ('t Alderzuiverſt Water misſchien uitgenomen) of hy laat eenige vuiligheden na, als blykt in Kinderen die enkel melk gebruiken, en in zieken die by Zoepen alleen leven; want de laatſte vaſte deelen van alle dingen zyn nauwelyks verdeelbaar, gelyk uit de Scheykunde blykt; hierom kunnen ze van de Ingewanden tot die kleinte niet gebragt worden, dat ze in de Melk-vaten kunnen komen; derhalven brengen deze deeltjes, in de Darmen op een gepakt, den drek voort. Daarenboven word den (b) Drek of Vuiligheid gemaakt uit de Vloeibare deelen van 't gebruikte voetzel, voor zoo verre namentlyk de Kragt der ingewanden het gebruikte voetzel zoo niet kan t'onderbrengen, dat de vaſte deelen genootzaakt worden al haar vogt afteleggen, of dat het vogt zoo wel bereid en verdeelt is, dat het geheel in de Melkvaten kan ontvangen worden. Hier door word ook 't Vraagſtuk opgeloſt, waarom twee menſchen, die dezelve ſpys gebruiken, ten aanzien van de Buiksontlaſtinge, zomtyds zoo veel van malkanderen verſchil-

(a) *Diarrhœa Catarrhalis.* (b) *Fæces*, ſeu *Stercus.*

ſchillen, dat den eenen alle dag, maar den anderen mogelyk niet als om den anderen dag Stoel-gang heeft, ſchoon ze beide gezont genoeg ſchynen en zyn?

III. De DERDE ſluit in de tweederlei *Gal*, te weten, (a) *Van de Lever*, en *van 't Galblaasje*. Dat nu deze gedurig in de Darmen vloeien, voornamentlyk de *Gal van de Lever* (want *die van de Galblaas* kan 'er elk ogenblyk, niet in lopen, om de plaatzinge en de werkeloosheid van 't Ontfangzakje, tenzy het door de vervulde Maag, of ſterker beweginge der Ingewanden gedrukt worde) zal elk een ligt begrypen, zoo hy maar overweegt, dat de uitdygzels (Excrementa) altyd geel zyn, uitgenomen in de Geelzugt; want dan zyn ze witagtig, om dat de Galbuizen verſtopt zyn. Maar hoe, binnen vierentwintig uren, daar van zoo groot een menigte kan ontlaſt worden, dat ze zomtyds opklimt tot drie ponden gewigts, kan niet als door de overweeginge van de volgende dingen begrepen worden; te weten, 1. Hoe de ſnelheid van het na een Klier voortgedreven vogt grooter is, hoe ook de Affcheidinge. 2. Gelyk de groote van de eene Klier tot de groote van de andere, zoo ook, het overige gelyk geſtelt zynde, is de Affcheidinge. Dog hoe groot de Klier is, alwaar de Gal afgeſcheiden word, te weten, de Lever, kan gezien worden, by GLISSONIUS *Tract. de Hepate*, en by WARTHON *Adenograph.*, en voornamentlyk by BIANCHIUS in *Hiſtoria Hepatica*. Waar uit wy wel kunnen opmaken, dat de affcheidinge van de Lever is tot de affcheidinge van de Oor-klier, als drie tot een. 3. De Buis van de Lever, die groot en open is. 4. Is 'er niets dat deze Buis tegenſtaat.

IV. De VIERDE vervat het (b) *Alvleeszap*, 't welk in dikte, ſmaak, reuk, enz. zeer veel overeenkomſt heeft met 't Speekzel; de Klier, die het zelve afſcheid,

(a) *Bilis hepatica & Cyſtica.* (b) *Succus Pancreaticus.*

ſcheid, te weten, 't *Alvlees* (*Pancreas*) verſchilt ook niet van de Speekzel-klieren als in groote: want deze Klier heeft een Buis, die groot genoeg is, waar door ze een groote menigte van haar vogt in de Darmen brengt: en dus, deze Klier met de Speekzel-klieren vergeleken zynde, welke in haren natuurlyken ſtaat tot twaalf onzen Speekzel, binnen den tyd van vierentwintig uuren, dog door Quik geprikkelt tot twee ponden in quantiteit affcheiden: desgelyks de (a) Hals ſlag-aderen vergeleken met de (b) *Maag-* of *Buik-ſlag-ader*, waar van deze is tot gene, gelyk twee tot een, en de (c) Alvlees-buis met de Speekzel-buizen, tot welke de Alvlees-buis is, als twee tot een; kan daar uit opgemaakt worden, dat 't *Alvlees*, in zyn natuurlyken ſtaat in de tyd van vierentwintig uuren, tot zevenentwintig oncen Zap, maar geprikkelt tot de quantiteit van vier Ponden ontlaſt. De Affcheidinge nu van een Klier word op driederlei wys vermeerdert: 1. Als de groote van een Klier vermeerdert, waar over men WARTHON kan nazien. 2. Als de geneigtheid van een vogt ter affcheidinge grooter word. 3. Als van de gedurige uitperzinge van het vogt de tegenſtand in de holligheid van een Klier vermindert word, waar uit volgt een overvloediger invloed van vogt in dezelve, gelyk in de borſten van zuigende Vrouwen blykt. Hier uit kan men ligt reede geeven, waarom zomtyds zulk een menigte van vogten van de Darmen in den (d) Buikloop ontlaſt word? Om dat namentlyk, onder anderen, 't *Alvlees-zap*, 't welk in den gezonden ſtaat door de Melk-vaten, en de (e) Darm-ſcheil-aderen weer te rug keert en zig met 't Bloed vermengt, als deze buizen verſtopt zyn, nootwendig door den Stoelgang uitgeworpen word.

V. De VYFDE behelſt *'t Zap der Darm-klieren*; welkers

(a) *Carotides.* (b) *Arteria Cœliaca.* (c) *Ductus Pancreaticus.* (d) *Diarrhœa.* (e) *Venæ Meſeraïcæ.*

kers vervolg door den geheelen ſchakel der Darmen PEIJERUS aangetoont heeft. Hoe groot nu de menigte dier Klieren is, kan ligt begreepen worden uit de lengte der Darmen, die de hoogte van een Menſch ten minſten zesmaal overtreft.

VI. De ZESDE ſluit in alle die dingen, welke *Tegennatuurlyk* in de Darmen huisveſten, welke of *Vloeibare*, of *Vaſte* Lighamen zyn. De *Tegen-natuurlyke Vloeibare* in de Darmen zyn de volgende. 1. Alle *Etter;* die altyd een gevolg is van ontſteekinge: en deze (te weten de ontſteekinge) is een ſtilſtant van 't Slag-aderlyk bloed in de kleinſte hair-fyne Vaten, gepaart met eene perzing van Bloed van agteren tegen de verſtopte vogten; welkers uitwerkinge is eene *Schuuringe* der kleinſte Vaten, en eene veranderinge van de roode ſtoffe, als ook van de Vaten zelfs, in een witte ſtoffe, die men *Etter* noemt. Maar nu kan deze Etter, waar van wy nu ſpreeken, voortgebragt worden, in de Milt, Lever, Alvlees, de Darmen zelfs, en in andere deelen. Hierom kunnen wy op deze Vraag antwoorden, waarom 'er zomtyds zoo veel *Etter* uitgeworpen word? En waar van daan? Te weten, die kan voortkomen uit de Milt, doorde Netvaten, na de Lever lopende, en daar van daan door de doorknaagde Lever-buis in de Darmen gebragt worden; (van zoodanig een Etter heeft HIPPOCRATES geſchreven) of uit de Lever, of uit 't Alvlees, door eigene buizen; of eindelyk uit de Darmen zelfs. Hier door word ook opgeloſt dat zeer bekende Vraagſtuk, hoe een (a) Etter-borſt door Stoel-gang kan ontlaſt worden? te weten, om dat de op 't Middelrift leggende Etter de nabygelegene plaatzen aandoet, 't Middelrift doorvreet en doorboort, daarna de Lever, of de (b) Kronkel-darm doorknaagt en daar in loopt. 2. Het *Bloed*, 't welk zomtyds in groote meenigte, afloopt, en dat dikwyls na qualyk gebruikte Buikzui-

(a) *Empyema.* (b) *Inteſtinum Colon.*

zuiverende Middelen, of in de (a) Roode-loop. Dit nu kan voortkomen uit verſcheidene Ontlaſt-buizen, waar van'er twee voornamentlyk aanmerkenswaardig zyn; te weten, α. De gemene Buis van de Lever, die vyf takken ontfangt van de Lever, en een van't Gal-blaasje: zoo derhalven t'zamenſtel van de Lever inwendig zoo gequetſt word, dat 'er een Waare wond gemaakt word, en zig dezelve in een uit de Gal-buizen opdoet, dan zal'er een groote menigte Bloed in de Darmen loopen, en daar van zal zomtyds de Roode-loop voortkomen. β. De Alvlees-buis, door welke, als 't zamenweefzel van 't Alvlees gewond is, 't Bloed kan ontlaſt worden: dog dit geſchiet dikwyls, als men een menſch, die een Scirrheus Alvlees heeft, een Buik-zuiverend Middel laat gebruiken; nadien den Omloop door het Buik-zuiverend Middel vermeerdert word, waar door de Vaten die by 't Knoeſt-gezwel leggen zeer gedrukt, en eindelyk verbrooken worden; waar van zwaare bloedſtortingen, gelyk den Heelmeeſters genoegzaam bekent is. Behalven deze twee Buizen, die aan de holligheid van de Darmen Bloed geven, zyn 'er zomtyds ook nog andere, waar uit Bloed in de Darmen vloeien kan; als α. De Maag-pyp en de Maag, als die gewond zyn. β. De Milt zelve; waar van, zoo die maar Scirrheus of ontſtooken word, na 2 of 3 dagen Bloed overgegeven, of door den Stoelgang ontlaſt word. Dit is om de waarheid te zeggen het gevoelen der Oude geweeſt, maar 't Bloed gaat uit de Milt door de Lever. Het geronnen Bloed nu, dat uit de Maag te voorſchyn koomt, duid aan dat'er een veroudert zweer is, voornamentlyk zoo die geronnen brokken een verheven oppervlak hebben, door de figuur van de Maag veroorzaakt: want de Maag kan de vloeibare en vaſte Deelen lang in zig houden, als blykt wanneer men te veel ſpyzen gebruikt heeft, die na verloop van twaalf uuren

(a) *Dyſenteria.*

rot en ſtinkende gemaakt worden. 3. (a) *Waterig Bloed*, dat uit de gebrokene Water-vaten voortkoomt: want het is uit de Ontleedkunde bekent, dat deze Vaten hare takken Kegel-wys verſpreiden; waar van daan ook in dezelve ontſteekingen kunnen voortkomen, ſchoon niet rood, egter met pyn; maar het dunder deel van 't water (Lympha) kan 'er ligt doorgaan, terwyl het dikkere door ſtilſtaan ſcherp word, en den naam van *Waterig Bloed* gegeven word, 't welk de Oorzaak van puiſten, en van (b) Schurft is. Hier uit blykt dan, dat uit de Water-vaten, die by menigte in den Onder-buik gevonden worden, een genoegzaam groote quantiteit van Bloedig-water kan ontlaſt worden. 4. Het *Water* zelfs, dat door de wonden die de Water-vaten toegebragt zyn (c) buiten gevaat is.

Dog de *Tegen-natuurlyke vaſte* Deelen, in de Darmen bevat, zyn de volgende. 1. *Vettigheden* als geſneeden Spek, die van de op een gepakte, en door een zekere lymige ſtoffe geſtremde ſpyzen voortkomen. 2. (d) *Draaden*, *vleeſige heuveltjes*, en als *kleine Kliertjes* van den inwendigen rok der Darmen: En zoodanige ontbondene Vezelen komen voort van den inwendigen rok der Darmen, door ſcherpe en vergiftige Deeltjes verteert, ontbonden en afgeknaagt. 3. Nadien alle onze Vaten, die nog niet Kraakbeenig geworden zyn, een onbepaalde wytte hebben, gelyk wy zien in een (e) Ader-breuk, (f) Slag-aderbreuk, enz., daarom, zoo de tegenwoordig zynde Oorzaak genoegzaam is, kunnen de Buizen van de Lever, 't Alvlees, enz., zeer verwyd worden. Hier van daan, zoo 'er iets is in de ingewanden, waar uit die Buizen voortkomen, dat daar na 't heete Vuur, of een zweer overgebleven is, kan het door die buizen na de Darmen overgebragt worden: *by voor-*

beeld,

(a) *Ichor.* (b) *Scabies.* (c) *Extravaſata.* (d) *Filamenta, Caruncullæ*, & quaſi *parvæ glandulæ.* (e) *Varix.* (f) *Aneurisma.*

beeld, zoo de Lever door 't heete Vuur aangetaſt word, kunnen deszelfs *ontbondene* deelen gaan door de verwyde Lever-buis; dat nu de Lever zomtyds ontſtooken word, dat daarna deze ontſteekinge in een Etter-gezwel of 't heete Vuur verandert, getuigen FORESTUS en TULP. 4. Ook kunnen de Darmen zelfs, als ze zeer ontſlooken zyn door 't heete Vuur aangetaſt, en by ſtukken en brokken uitgeworpen worden. 5. De (a) Sprouw word ook dikwyls door den Stoel-gang ontlaſt. 6. De (b) Wormen, en andere Dieren worden daar door zomwylen gelooſt.

VII. De ZEVENDE Clasſe eindelyk vervat 't Water (Lympha) en andere Vogten, die, buiten gevaat, zig zakken formeren, of elders tegen-natuurlyk verzamelt worden: want deze worden, door de Kragt der Buik-zuiverende Middelen, zomwylen door den Stoel-gang uitgeworpen: maar hoe zulks geſchiet, kan nauwelyks gezegt worden; dat 't egter geſchiet is zeker: Want in de Water-zugt word, door een ingenomen Buik-zuiverend Middel zomtyds een groote menigte Water uitgeworpen, waarna de zwellinge van den Buik vermindert.

Voorts Vloeien uit 't te voren gezegde de volgende GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Door de Darmen kunnen zeer *verſchillende* Lighamen uitgeworpen worden, uit *wat voor een deel* van ons Lighaam 't ook zy: nadien alle Buikzuiverende Middelen de tegenſtant verminderen in de Vaten welke naaſt aan de Darmen leggen; waar van daan, door de Kragt van den Damp-kring, meer vogt daar na toe gebragt word; 't welk ook geſchiet door de toetrekking of de Veeragtigheid van de Vaten: Maar zoo, door herhaalde zeer ſterke purgatien, de tegenſtant in de Darmen zeer vermindert word, zal al 't water na derzelver geleegde vaten gebragt worden; en daar van daan door den afgang uit-

(a) *Aphtæ.* (b) *Lumbrici* ſeu *Vermes.*

uitgeworpen worden. Derhalven kan het Water uit alle de deelen des Lighaams, door Buik-zuiverende Middelen, uitgedreeven worden.

II. Gevolg. De quantiteit van dit Water kan somtyds zoo groot zyn, dat 't genoegzaam alle geloof te bovengaat.

III. Gevolg. De Vogten, die natuurlykerwys gewoonelyk zig ontlaſteden in de Darmen, en daar van daan door de Melk-vaten of Darmſcheil-aderen in de Aderen liepen, kunnen, zoo zy maar regel regt na den Endel-darm en den Aars gevoert worden, tot de quantiteit van vier ponden, of meer, in de tyd van twaalf uuren, *ontlaſt* worden. Laten wy, *by voorbeeld*, in twaalf uuren, al ons Speekzel, Snot, en Maag-pyp vogt doorzwelgen, en laten deze binnen in de Maag komen, zullen ze daar ten naaſten by tien oncen in quantiteit uitmaken; maar de Maag zal bykans elf oncen van haar vogt verſchaffen; dan de Darm-klieren een pond, 't Alvlees elf oncen, de Lever zal ook 't hare geven; uit alle deze t'zamengenomen, zullen wy ten naaſten by vier ponden hebben. Waar uit wy zien, dat den geheelen Menſch in korten tyd door den Stoel-gang kan *uitgezuivert* (*expurgari*) of uitgedreven worden.

IV. Gevolg. De bovengenoemde zeven zoorten van de *Afgeſcheidene* en *ontlaſte* Stoffen, kunnen door ſtilſtand of vermenginge zoo verandert worden, dat ze van den anderen op geenerlei wys zyn te onderſcheiden: want dus is het ſnot van de Neusgaten, als het eerſt ontlaſt word, een dun Vogt; maar word kort daar na zoo verdikt, dat het een harde en genoegzaam Kraak-beenige korſt word.

V. Gevolg. Zommige dezer Stoffen worden door een veel kleinder Kragt uit 't Lighaam gedreeven, als andere: want den drek, die van de Spys overgelaten is, word door de (a) Worm-wyze beweginge der

(a) *Motus Periſtalticus.*

der Darmen ligt nederwaarts gedrukt; en dus door de natuurlyke Kragt der Ingewanden, zonder hulp van een prikkel, uitgeworpen. Maar om 'er het buitengevaate Bloed uittedryven, is meer nodig als de Worm-wyze beweginge; te weten, 1. Dat het in de Darmen gebragt worde: dog hier toe word vereiſt, ten 2 Dat de naaſt gelegene vaten dat ontfangen: maar hier toe is wederom nodig, ten 3. Dat de tegenſtant dier Vaten minder worde, als de Kragt die het vogt daar in dryft. Al wat dan de tegenſtant der Vaten genoeg kan verminderen, zal te weeg brengen dat de Vaten de Vogten weer ontfangen zullen; maar de tegenſtant word genoegzaam vermindert door eenige Oorzaak, welke de Vaten zuivert, en ledig maakt: Edog de Kragt van deze Oorzaak moet grooter zyn als de natuurlyke Kragt der Ingewanden; om namentlyk de Vaten ſterk te prikkelen, en tot affcheidinge te brengen. Derhalven hangt de meerdere of mindere gemakkelykheid van ontlaſtinge ten eenen maal af van den verſchillenden afſtant tusſchen de ſtoffe die ontlaſt moet worden, en de Darmen: dus word den drek gemakkelyker gelooſt, als 't Alvlees-zap; en dit gemakkelyker, als 't buitengevaate Water.

VI. Gevolg. De (a) Uitdryvende Kragten, welke (gelyk in 't *voorgaande Gevolg* blykt) verſcheiden zyn na den verſcheidenen afſtant van de te ontlaſtene Stoffe, hangen ten eenenmale af van zommige *prikkels*. Deze prikkels nu zyn zoodanig, dat ze door hare figuur en vaſtheid eenig ongemak baaren: dus verwekt een zant-korreltje in 't Oog ten eerſten een Stuiptrekkige beweginge, door welke beweginge de Klieren t'zamengedrukt, en door die t'zamendrukkinge leedig gemaakt worden; waar door ook den ingang van 't nieuwe vogt gemakkelyker gemaakt word. Dusdanig is 't ook met de *Buik-zuiveringe* gelegen:

(a) *Vires Expultrices.*

legen: *by voorbeeld*, zoo iemant enkel zeer wit Brood gebruikende, en gewonelyk eens 's daags ontlaſtinge hebbende, zeemelig Brood at, zou hy zekerlyk twee of driemaal des daags, en wel zomtyds met pyn, ſtoelgang hebben, om dat de zeemelige deeltjes, die ten aanzien van hare groote en figuur ondeelbaar zyn, de ingewanden zouden prikkelen, en doen t'zamentrekken. Op dezelve wys werken ook andere, als Druiven, enz.

4. Die dingen welke *natuurlyk* en *tegennatuurlyk* in de darmen gebragt worden, nu beſchout zynde, moeten wy thans zien wat 'er in 't gemeen vereist word, om dezelve *uit te dryven.*

De vereiſchtens nu ter *uitdryvinge* van de Stoffe zyn de zes volgende.

Te weten. I. Wort 'er vereiſcht, dat de weg open zy: door den weg nu verſtaan wy de holligheid, van de mond tot aan den aars, onafgebroken vervolgende. Dog deze kan tweezins geſlooten worden, te weten, 1. Door deszelfs veranderde figuur: dat geſchieden kan, zoo 't eene deel in 't andere gaat, gelyk in de (a) Darmkronkeling; of zoo 't Darmſcheil van eenig deel der Darmen door ontſteekinge geſcheiden word; of eindelyk door de Krampige beweginge van de Darmen. 2. Door de een of andere ſtoffe in de darmen huisveſtende: *by voorb.* wanneer den Drek verhard word door middel van een lymige ſtoffe, tot eenen harden en genoegzaam ſteenigen Klomp, als zomtyds in Vrouwen, voornamentlyk in die zwanger zyn, pleegt te geſchieden; of als 'er iets zit in den (b) blinden darm, 't welk het daar geplaatſte (c) Klapvlies ſluit; of als 'er een Knoeſt-gezwel in de Darmen voortkoomt.

II. Wort 'er vereiſcht eene (d) *gladheid* of *ſlibberigheid van den weg*: Want God heeft in den geheelen ſtreek

(a) *Poſſio Iliaca.* (b) *Inteſtinum Cœcum.* (c) *Valvula.* (d) *Lubricitas viæ.*

ſtreek der Darmen geplaatſt een zekere (a) *Zeep*, op dat den drek, door de uitperzinge van 't dunder deel droog-gemaakt, daar gemakkelyk zou kunnen doorgaan, nog elders onbeweeggelyk zou blyven hangen. Dog zoo die *Zeep* ontbreekt, dan word den buik geſlooten; waar door 'er een veel grooter Kragt vereiſcht word om den drek voort te ſtuwen: Derhalven moeten in dit geval gebruikt worden, Honing, Manna, Oly, Zuiker, enz. Dit is de rede, dat in de Sprouw den buik, die dan zeer geſlooten is, los gemaakt word door Lymige, gehoonigde, gezuikerde, en diergelyke Darm-ſpuitingen.

III. Wort 'er vereiſcht de *toetrekkinge* van de (b) *rond-gekrulde* Spier-vezelen, die de Darmen omringen van haar begin tot derzelver einde, en als zy werken, de zyden der Vaten na het middelpunt perſen; desgelyks de *toetrekkinge* der (c) *Vezelen na de lengte der Darmen uitgeſtrekt:* Want geen purgerend middel kan werken, of het vermeerdert, verſnelt en verſterkt, door prikkelen deze bewegingen; dat zelfs uit de pynen blykt, die door de Buik-zuiverende Middelen veroorzaakt worden.

IV. Is 'er nodig, dat de beweginge van alle de Deelen, die tot de ademhalinge geſchikt zyn, *vermeerdert* zy: ik zegge nu dat *die beweginge vermeerdert* zy, om dat nog den drek nog de pis natuurlyk uitgedreven worden, zonder eenige ademhalinge; want dat blykt uit de Kinderen, die nog in de Baarmoeder zitten, welke, zoo ze, na dat de Vliezen in eene niet al te voorſpoedige Baringe gebroken zyn, lugt inädemen, den buik ontlaſten, en de Moeders bevuilen. Voor 't overige zien wy, dat, als iemant den buik ontlaſt, hy zeer veel lugt inädemt, en ten eerſten de ſtrotſpleet ſluit; dog dan zet de uitgezette lugt de Longen uit, en deeze drukken het Mid-

(a) *Smegma.* (b) *Spirales.* (c) *Fibræ longitudinales.*

delrift nederwaarts; ondertusſchen trekken zig de tien onderbuiks-ſpieren toe, en de Darmen daar door gedrukt en geperſt zynde, dryven den drek uit: Maar zoo ras als de Longen niet meer uitgezet worden, houd ook de perzinge van den onderbuik, en de ontlaſtinge van den Drek op. Hier uit kunnen wy volkomentlyk begrypen, waarom in ſtervende Zieken een purgeermiddel geen uitwerkinge heeft; dewyl de Ademhalinge dan ontbreekt.

V. Wort 'er vereiſcht de *Tegenwoordigheid* van een zekere ſtoffe, in de Darmen zelfs.

VI. Is nodig dat deze Stoffe *doorgangbaar* zy, dat is, dat ze gemakkelyk kan *voortgedreven* worden.

Zal de *Buik-zuiveringe* wel uitvallen zyn deze dingen altyd nodig: maar zoo de Buik-zuiveringe, om dat 'er een ontbreekt, niet gelukt, moet dat gebrek weggenomen worden door bekwame Geneesmiddelen. Derhalven *α.* zoo de *weg* of door een Knoeſtgezwel, of door een Ontſteekinge *verſtopt* is, moet men Aderlaten. *β.* Zoo de *Gladheid* of *Slibberigheid* ontbreekt, moet men die, of door Honing, of door Oly, of door Lymige (a) darmſpoelingen verzorgen. *γ.* Zoo de *Toetrekkinge* der Spieren *ontbreekt*; moet die herſtelt worden door den zagten prikkel van Tuin-vrugten; dog zoo dit gebrek zyn oorſprong heeft van flauwte, dan helpen hartſterkende middelen. *δ.* Zoo den Doorgang belet word om dat 'er *Korſten* aan de Darmen gegroeit zyn, laat 'er een Bad van Koud water gebruikt worden: en dus zal al dat door de poren van de huid gewonelyk ontlaſt wierd na de Darmen geleid worden; hier door zullen de *Korſten* losgemaakt worden, en de Buik-zuiveringe zal wel gelukken. *ε.* Zoo 'er niets in de Darmen is, kan 'er ook niets uit *gelooſt* worden: hierom moet men aan Menſchen, die twee of drie dagen lang gevaſt hebben, geen purgeer-middelen geven; om dat

zo

(a) *Clysmata.*

ze in dit geval geen uitwerkinge zullen hebben, te weten om de zwakke ademhalinge, en gebrek van ſtoffe. ζ. Zoo de ſtoffe zoo hard is, dat ze niet kan bewogen worden, moet ze door 't lang herhaalt gebruik van Water en Oly ontbonden worden.

5. Wy hebben nu gezien wat ſtoffe *natuurlyk* en *tegennatuurlyk* in de Darmen zelf pleegt te zyn, en wat daar na toe geleid kan worden; en dewyl die veelderlei is, blykt daar uit ligtelyk, dat de namen der Geneesmiddelen, geſchikt om die uit te dryven, nootwendig verſcheiden zyn.

En zoo, I. worden de (a) zagte Purgeer-middelen genoemt de zulke, welke alleenlyk den *Drek* of de *Uitdygzels* (*Fæces Alvi*,) dat is, de natuurlyke overblyfzelen der ingenomene ſpyzen van Maag en Darmen uitdryven, en niets anders uit andere deelen des Lighaams na de Darmen afleiden: de zoodanige zyn die, welke de *wegen* openen. Derhalven behooren hier-toe de Oliagtige en Verdunnende of Vloeibaarmakende middelen, ook zulke Kliſteren: maar 't is noodig dat men 'er iets, dat zagt prikkelt, by doet; hoedanig de prikkel is van zagte Zout-agtige en Aromatike middelen.

II. De (b) *Slymdryvende* Middelen worden genoemt die purgeer-middelen, die de *Slym* door de ſtoelgangen uitwerpen. Voorts noemden de Ouden de *Slym* (*Phegma*) of de *glazige Slym* (*Pituita Vitrea*) al dat Vogt, 't welk dikker als de Wei is, gelyk 't ſnot der Neusgaten; en dus zoo 't na deszelfs vertooninge beſchreven wierd, zal alle ſtoffe die wit-agtig, helder, en zoo taay en dik als 't wit van een Ey is, (welke de Oude meer bepaalt *glazig Slym* genoemt hebben) *Slym* zyn: die wel uit een driederlei ſtoffe beſtaat, te weten, 1. Uit eene ziekelyke ſtoffe die in de Maag huisveſt. Dog deze is een ſtoffe voortgekomen uit eenige in de Maag zittende lymige ſtoffen,

(a) *Eccoprotica.* (b) *Plegmagoga.*

of uit eenige uitpuilende donſige Vezels, die van dat ſlymig Maag-vogt, door de ſcherpte en ſterken prikkel, afgeſchrapt zyn. 2. Uit een Doorgezwolgen ſlym, welkers tegenwoordigheid in de Darmen elk een bekent is. 3. Uit zoodanig een ſtoffe, die door ſtilſtand of vermenginge voortgebragt is: want door ſtilſtand en vermenginge kunnen verwonderlyke ſtoffen voortgebragt worden; als te zien is in BONETI *Sepulchreto Anatomico, Cap. de Morbis Inteſtinorum.* Hierom heeft men, om de Slym te ontlaſten, verſcheidenerlei prikkel nodig: want zoo de Natuurlyke ſlym alleenlyk moet ontlaſt worden, zal hy gemakkelyk door middel van (a) zagte purgeer-middelen kunnen uitgeworpen worden. Maar zoo een menſch zwakker ingewanden heeft, hebben wy een grooter prikkel nodig, hoedanig de Slym-zuiverende Middelen verſchaffen.

III. De (b) *Gal-afdryvende* Middelen zyn die purgeer-middelen, welke met zoo groot een Kragt prikkelen, dat ze niet alleen het Slym uitdryven; maar ook, van de darmſcheil vaten ontfangen, de ontbindinge en omloop van 't Bloed in de *Lever* vermeerderen, of, door de Vaten te prikkelen, meerder Bloed na de Lever brengen: de zoodanige zyn de (c) Halve Brand-middelen; als de Scammoni, de Jalappe, de Quik, enz. welke de *Gal* uit de Lever na de Darmen brengen, en van daar uitdryven.

IV. De (d) *Water-afdryvende* zyn die middelen, welke niet alleenlyk de *Gal*, maar ook de *Darm-ſlym* en 't *Alvlees-zap* zelve uitdryven, en dat 1. Door te beletten, dat alle de Vogten, die gewonelyk in de Melk-vaten liepen, daar niet in komen; en dit koomt zomtyds van een zeer geringe Oorzaak; want laat iemant in een Koude lugt wandelen, en daar door koude voeten krygen; dan zullen terſtont zyn geheele

(a) *Eccoprotica.* (b) *Cholagoga.* (c) *Semi-Cauſtica.* (d) *Hydragoga.*

le Lighaam, en de Darm-klieren en den Onderbuik, door de koude toegetrokken, de Ontlaſt-buizen uitgezuivert, dog de Buizen, die de Vogten in 't Bloed brengen, geſloten worden; bygevolg zal hier door de wederkeeringe of den terug loop belet worden, ook zullen 'er buik-pynen, dat is, Kramp-trekkingen door veroorzaakt worden: maar dan zal de voortperſinge van Vogt door de Darmen bevordert worden; waar op eindelyk *Weiagtige* ontlaſtingen zullen volgen. 2. Door de afſcheidingen der Vogten, en voornamentlyk van 't Alvleeſchſap en van de Darmklieren te vermeerderen: Dog dit geſchiet door de tegenſtand der Afſcheid-vaten te verminderen, teffens ook door de beweginge van 't zoo byzondere als algemeene Vogt, door 't geheele Lighaam te vermeerderen. De Middelen nu, welke dit te weeg brengen, zyn de (a) Brand-middelen en de Vergiften; als de (b) zwarte en witte Nieswortel, de (c) Brand-ſteen, (d) 't Purgerent Zilver van BOYLE of van ANGELUS SALA, enz.

V. De (e) *Zwarte Gal-afdryvende* Middelen eindelyk, zyn die Purgeer-middelen, welke de *Zwarte ſtoffe*, uitdryven en na buiten verzenden. Voor 't overige is deze Zwarte ſtoffe verſchillende in reuk, ſmaak, ſcherpte, en taayte, die na lym gelykt; en de Oude hebben dezelve de *Zwarte Gal* genoemt: want dewyl ze merkten, dat deze ſtoffe van Melancholike en Milt-zugtige menſchen, na het gebruik van een ſterk Purgeer-middel ontlaſt wierd; beſlooten ze daar uit, dat die ſtoffe uit 't *verbrande* (*aduſto*) Bloed verzamelt is, en zig in de Milt, als in een *riool*, ontlaſt; en dat volgens haar gevoelen, deze ſtoffe hier van daan wel door onbekende, egter tot dit werk byzonder geſchikte Vaten in de Darmen gebragt word: Dog 't is bekent, dat de Milt, al wat ze

(a) *Cauſtica.* (b) *Helleborus albus & niger.* (c) *Lapis Infernalis.* (d) *Luna Purgans* BOILEI vel ANGELI SALÆ. (e) *Menalagoga.*

ze ontfangt, dat zelve wederom door de (a) Maagner-vaten in de Poort-ader en de Lever brengt; maar zoo de ontlaſtinge van 't Bloed uit de Milt, door de een of andere Oorzaak verſtopt, belet word, word 't dik, en *zwart*; dog indien het dan door ſterke Purgeer-middelen geroert word, word 't na de Lever gedreven, en daar aandrang makende, door dien 't door de ſterke ſchuddinge van 't geheele Lighaam en van de Onder-buiks Spieren geholpen word, (welke ſchuddinge door den ſterken prikkel van 't Purgeer-middel veroorzaakt word) verwyd, of breekt het de (b) Gal-Vaten; en op deze wyze opent 't zig een weg na en in de Darmen. Om dan zulk eene ſtoffe te roeren, heeft men een zeer groote en ſterk prikkelende Kragt van nooden, die zoo de Vaſte als Vloeibare deelen van 't geheele Lighaam beroert en beweegt, en Krampige bewegingen verwekt. Deze *Zwarte* ſtoffe nu kan en pleegt niet alleen uit de Milt, maar ook uit andere deelen van 't Lighaam voort te komen: want in de Lever zelfs kan op dezelve wys uit de gebrokene Vaten zoodanig een ſtoffe verzamelt worden; en ook in 't Alvleeſch; ja ook kan zulk een Klomp t'zamengeſtelt worden uit Bloed, 't welk in de Darmen, waar 't ook zy, buiten gevaat is, en met het aldaar zynde Slym zig verëenigt: dog deze laatſte zoort kan zomtyds, of door de natuurlyke beweginge der Darmen alleen, of eenigzints vermeerdert door een zagt Purgeer-middel, uitgeworpen worden: ook kan de *Zwarte Gal* in de Lever vergadert, door de ſchuddinge van 't Lighaam alleen, veroorzaakt door deszelfs buiging, of door 't ryden op een wagen, uitgedreven worden. Hier uit kunnen wy nu beſluiten, dat de Zwarte Gal, zomtyds door een zagt, en zomtyds niet als door een ſterk Buik-zuiverend middel, na dat zy meer of min afgelegen is, uitgeworpen word.

6. Maar

(a) *Vaſa Gaſtro-Epiploica.* (b) *Vaſa Biliaria.*

6. Maar voor dat wy de Beſchryvinge der *Buik-zuiverende* Middelen beginnen, zullen wy eenige AANMERKINGEN, welke hier toe voornamentlyk behoren, voorafzenden.

I. AANM. Zommige *Buik-zuiverende* Middelen werken alleen door de Vezelen en de Spieragtige deelen der Darmen te prikkelen; dog andere werken niet voor dat ze in de Bloed-vaten komen, en met den Bloedklomp vermengt worden.

II. AANM. Eenige brengen *verſcheidene* geweldige uitwerkingen voort, als walginge, flauwte, enz. voor dat ze ſtoelgang verwekken; en deze zyn 't, die, na 't ſchynt, zig door 't geheele Lighaam verſpreiden; dog andere brengen die uitwerkingen niet voort, en ſchynen daarom zoo algemeen niet verſpreit te worden als de genoemde: de zoodanige zyn de Kriſtallen van Wynſteen. Waar uit blykt, dat niet alle de Purgeer-middelen walginge veroorzaken, voor dat de Buik-zuiveringe geſchiet.

III. AANM. Alle de *Buik-zuiverende* Middelen zyn in zig zelven Braakmiddelen, en worden nootwendig de zoodanige, zoo ze in wat grooter gift ingegeven worden, ja elk allerzagſt Buik-zuiverend Middel word een Braakmiddel als 't, in een al te groote quantiteit gebruikt word: en dus zal den vers geperſten Oly, die 't allerzagſte van alle de Buik-zuiverende Middelen is, te veel ingenomen brakinge verwekken.

IV. AANM. De (a) *Gemoeds-bewegingen* alleen, kunnen niet min Kragtig als de Geneesmiddelen zelfs, ſtoelgangen en brakinge verwekken; 't welk men wel gewaar word, in Menſchen, die door toorn vervoert, of door vreeze zeer ontſtelt zyn: dog dit hangt af van de beweginge der Vogten en Geeſten, welke door de Gemoeds-beweginge beroert is.

V. AANM.

(a) *Animi Pathemata.*

V. Aanm. Zeer veele Menſchen kunnen enkel door de reuk van een Geneesmiddel ontlaſtinge krygen: maar zoo deze in ziekten vallen, die den Reuk vernielen, worden ze naderhand niet tot ſtoelgang gebragt, ſchoon die zelve Geneesmiddelen digt onder hare Neusgaten gehouden worden. En zeker, men vind geen weinige voorbeelden van Buik-zuiveringe enkel door den *reuk* veroorzaakt; als in *Hiſtor. Academ. Reg. Pariſ. anno primo* (†), en by Boyle in eene Verhandelinge *de Effluviis*. Ja ook word enkel door 't gezigt van Geneesmiddelen in zommige Menſchen Stoelgang verwekt, zoo als men zien kan by Bartholinus, *Hiſtor. Anat. & Med. Centur.* 5. *Obſerv.* 64. (‡); als ook by Pechlinus *Exercitat. de Purg. Cap.* 30. *pag.* 409.

VI. Aanm. Eenige worden tot ontlaſtinge gebragt enkel door 't uitwendig gebruik van Purgeermiddelen; gelyk men zien kan in *Ephemeredibus Germaniæ, Decur.* 2. *Ann.* 10. *N.* 43. en waar van men de proef kan nemen door die genoeg bekende Zalf t'zamengeſtelt uit Oſſe-gal, Coloquint, enz., en welke *Unguentum de Arthanita Majus* genoemt word.

VII. Aanm. Zommige krygen zeer ſterke ſtoelgangen, alleen om dat de Sanctoriaanſche doorwazeminge

(†) Te weten *pag.* 69. *Amſterd. druk.* Alwaar een aanmerkelyk voorbeeld verhaalt word van eene zeer geweldige Buikzuiveringe van boven en beneden (ἄνω & κάτω) enkel ververoorzaakt door de *reuk* van bleeke roozen. Over diergelyke Buik-zuiveringe kan men Pechlinus ook nazien in *Exercitat. de Purgantibus*, *Cap.* 10. *pag.* 115. alwaar Voorbeelden te vinden zyn, uit Cardanus, Fallopius, en Salmuthus gehaalt. Ziet ook Th. Erastus *Diſputat. de Propr. Medic. Cap.* 60.

(‡) Alwaar ook een voorbeelt aangetekent is van eene zeer ſterke Buik-zuiveringe, door 't zien van de Antimonie veroorzaakt. Voegt'er dit ook by, 't welk den zelven *Auteur* in *Actis Hafnienſ. Vol.* 5. *Obſerv.* 49. *pag.* 136, volgens de waarneminge van Olaus Borrichius, verhaalt van eene overvloedige Buik-zuiveringe *enkel door 't gezigt* van Purgeerpillen. Doet 'er nog by Marcellus Donatus, *de Hiſtor. Med. Mirab. Libr.* 2. *Cap.* 1. *pag.* 91.

minge *belet*, of *vermindert* is: dog dit koomt dikwyls van een vogtige, en voornamentlyk van een mistige Lugt; waarom HIPPOCRATES *Aphorism. Sect.* 3. *Aph.* 17, zegt; dat *de Zuidewind* (a) *Loslyvigheid*, *Buik-loopen*, *Smeltingen voortbrengt*; dog *de Noordewind* (b) *een geslooten lyf*, *en droogte.*

VIII. AANM. Het gebeurt ook zomwylen, dat 'er enkel door uitwendige *bevinge* alleen Stoelgang verwekt word; 't welk die gene genoeg bekent is, welke voor de eerste reis t'Scheep varen, niet anders als zommige, die op een wagen ryden.

I. GEVOLG. Een *zeer klein Deeltje* van een Lighaâm is dikwyls genoeg om *zeer groote* uitwerkingen voorttebrengen.

II. GEVOLG. Het Lighaam, dat werkt is doorgaans *zeer dun* en *fyn*; gelyk uit de Buik-zuiverende Pleisters blykt: want haren Klomp, word, na gedane werkinge, nauwelyks vermindert.

III. GEVOLG. Het werkende Lighaam is doorgaans *zeer vlug*; als blykt uit de Aloë, welkers rokinge purgeert; maar als deszelfs fyne deelen vervlogen zyn, is 't overblyfzel geheel zonder Kragt.

IV. GEVOLG. Het Buik-zuiverende deel is 't *minste* ten aanzien van den geheelen *hoop* (c), als blykt uit de Euphorbium en Coloquint, die in Water ontbonden, en zagt uitgewaasemt, werkeloze en onnutte Klompen worden, terwyl 'er egter maar een zeer gering deel, en dat nauwelyks onder de zinnen valt, uitgewaasemt is.

(a) *Alvi laxitas.* (b) *Constrictio Alvi.* (c) Zie de bygevoegde Aantekeninge op pag. 99.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *zagte Buik-zuiverende Middelen.*

1. *Zagte Purgeer-middelen* (*Eccoprotica*), zoo als te voren gezegt is, zyn die *Buikzuiverende* Geneesmiddelen, *welke het Ligbaam onder 't werken niet veel beroeren, en die, behalven de in de Maag en Darmen bevatte ſtoffen, nauwelyks iets, of ten minſten zeer weinig, uit ons Ligbaam dryven:* dewyl 't onmogelyk is zulk een *zagt Purgeer-middel*, in een bepaalden en volſtrekten zin genomen, te vinden, 't welk niets uit de Darm-klieren leid; want gelyk zeer zuiver Water, te weten, Regen-water in 't Oog geſpeuit, om 'er 't zant uittedoen, door 't zelve zeer ligt te prikkelen, de tranen uit de Ogen trekt, zoo dryft ook een *zagt Buik-zuiverend* Middel, hoe ſtreelend en zagt 't ook zy, egter altyd iets uit te gelyk met den drek uittewerpen, te weten, door de Darm-klieren te prikkelen.

2. Alle *zagte Buik-zuiverende* Middelen kunnen tot drie algemene Clasſen gebragt worden.

I. De Eerste Clasſe vervat alle die Middelen welke werken door de Vliezen der Darmen, mitsgaders de daar in bevatte ſtoffen *glad* en *ſlibberig* te maken: dog de zoodanige zyn, 1. De *verſche Olien* van Dieren; de *verſche* zegge ik; want indien ze de zoodanige niet zyn, maar in tegendeel lang bewaart, dan worden ze ſcherp, en moeten tot de Clasſe van de ſcherpere Purgeer-middelen gebragt worden; maar ze maken door hare Olyägtigheid zoo lang glad en glibberig als ze vers zyn. Hier toe behoren dan, α. Boter, dat is, de Vette en Olyägtige deelen van de Chyl, welke door een zeer ſterke beweginge van de waterige en zoute deelen afgeſcheiden zyn; β. Room van Melk,

(a) *Eccoprotica.*

Melk, maar vers, als reets gezegt is: γ. Alle vette Zoupen, uit Dieren bereid, voornamentlyk de Zoupen van die deelen welke omtrent 't Darmſcheil gelegen zyn; waarom ook de Afkookzels van de Darmen en 't Darmſcheil, by de Italianen, gehouden worden voor 't beſte Geneesmiddel tegen den verharden drek. δ. Merg en Mergägtige deelen van Dieren. ε. Al haar vers vet: ζ. Derzelver Gal, die ſchoon ze door hare Zeepägtige prikkelende Kragt werkt, egter voor zoo verre zy Olyägtig is, ook onder de *ſlibberige of gladmakende* Middelen moet gerekent worden. 2. Alle Olien uit *Plantgewaſſen* geperſt, als uit Olyven, Amandelen, Piſtaſſien, enz. Maar daar op moet men agt geven, α. Dat de Vrugten en Zaaden, waar uit zy geperſt worden, ryp zyn; want anders trekken ze t'zamen en ſtoppen: β. Dat ze ook vers zyn; want anders worden ze ſcherp en ſterk Purgerende: γ. Dat ze zagt en ſtrelende zyn; door welk kenteken zy onderſcheiden worden van de Olien van (a) Wolfs-melk, Euphorbium, (b) Wratten-kruit, (c) Tabak, en diergelyke ſcherpe Planten. Zommige redetwiſten, of die zagte Olien ſtoppen, dan of ze laxeren? om dat zy, zoo ze in de (d) Roode-loop ingenomen worden, ſtoppen; maar in de (e) Milt-zugt loslyvigheid veroorzaken. Dog zoo wy overwegen, dat de Oorzaak van de Roode-loop is een zekere ſcherpe ſtoffe de Vezelen der Darmen prikkelende, en dat de eigenſchap van de zagte Lighamen hier in beſtaat, dat ze door de ſcherpe ſtoffen te omwinden, dezelve ſtomp maken, zullen wy waarlyk ligt begrypen, waarom ze in de Roode-loop dienſtig zyn. Maar in de Miltzugt zyn de wegen zeer droog en gekronkelt, en derzelver Oppervlaktens zyn ongelyk en ſcherp; dit is de rede, dat de zagte Olien daar aan geappliceert, de

(a) *Eſula.* (b) *Titbymalus.* (c) *Nicotiana.* (d) *Dyſenteria.* (e) *Affectus Hypochondriacus.*

de kronkelinge zelfs, en de rimpelingen, door glad en glibberig te maken, wegnemen, en vervolgens een zagte Stoelgang maken. 3 Alle *zagte*, *rype* en *vette Vrugten*; als zoete Amandelen, Hazel noten, Ockernoten, Kokus-noten, Vygen, Lyn-zaat, enz. en alle meelige Vrugten, die lymig zyn: Alle deze Vrugten worden *Verzagtende* (*Lenitivi*) genoemt; en 't doorgezwolgen Zap van deze des morgens gekauwde Vrugten, het overblyfzel uitgeſpouwt zynde, maakt een zagten Stoelgang. Hier toe moeten ook gebragt worden de zoogenoemde *Verzagtende* (*emollientia*) Afkookzels, dat is, welke een Vet, dun en zagt Zap uit de Plantgewaſen halen: Hoedanige zyn de (a) Afkookzels van Kaasjes-bladeren, Heemſt, Glas-kruit, Gerſt, Haver, Parel-zaat, Boek-weit, enz. Want als deze gekookt zyn, maken ze een zoort van een gladmakende Melk. 4. De *Zeepagtige deelen* der Plantgewaſen: Zeep nu is een Lighaam beſtaande uit Oly en Zout zoo t'zamen verëenigt, dat ze in Water gelykformig kan ontbonden worden, dat is, dat den Oly niet boven op 't Water dryft, maar daar mede vermengt word. Dog de *Zeepen* zyn van een tweederlei zoort, te weten, of *Natuurlyke*, of *door Kunſt gemaakte*. *De Natuurlyke Zeepen* zyn de Zappen der Plantgewaſen, waar van men wel *zes* zoorten heeft, die zagt ſlibberig en glad maken: *α*. De Manna; die niet anders is, als 't geſtolde Zap, dat uit een zoort van een (b) Eſchenboom gevloeit is, zynde afvagende van ſmaak en Zeepägtig; waarom deszelfs Zeepägtig deel ſlibberig en glad maakt, maar 't andere prikkelt: *β*. De (c) Pyp-Kaſſie; die een Vrugt is met een genoegzaam Honingägtige lymigheid voorzien, waar door ze zagtjes glad maakt: *γ*. Den Honing, die niet anders is, als 't Zoute en Olyägtige Zap, door de Kragt der Zonne

(a) *Decocta Malvæ*, *Althææ*, *Parietariæ*, *Hordei*, *Avenæ*, *Milii Solis*, *Fagopyri*. (b) *Fraxinus*. (c) *Caſſia*.

Zonne uit de Bloemen der Planten getrokken, en gekookt, dan door de koude geſtolt en tot kleine druppeltjes gemaakt, welke de Byen zoo gemaakt verzamelen: δ. De zuiker, die door zyne lymägtigheid glad maakt. ε. De Syroopen uit deze vier voorgaande, en andere Zappen der Plantgewasſen gemaakt. ζ. De (a) Meede; die ook (b) Honing-water genoemt word, en niet anders is als een uit Honing en Water door Kokinge en Fermentatie gemaakte drank. 5. De *door kunſt gemaakte Zeepen*; welke beſtaan uit Zouten en Olyen door Kunſt onder malkanderen vermengt; waar van men twee zoorten heeft. De *Eerſte* zoort vervat α. De Zeep uit vaſt Alcaliſch Zout en uitgeperſten Oly gemaakt; zoo word uit't Zout van Wynſteen (Sal tartari) en den Olyf-oly de Veneetſche Zeep gemaakt: β. De Zeep uit vaſt Alcaliſch Zout en gediſtilleerden Oly gemaakt, die Chemiſche Zeep genoemt word: γ. De Zeep uit 't vlugge Alcaliſche Zout der Dieren met gedeſtilleerden Oly gemaakt, welke gewoonelyk *vlug Olyägtig Zout* (*Sal Volatile Oleoſum*) genaamt word. De *Laatſte* zoort ſluit in de Zeepen die uit zuure en Olyägtige dingen gemaakt zyn; als uit Azyn en Oly t'zamen lang gekookt, desgelyks uit Vitriool-oly met drie of viermaal zoo veel gemeenen Oly. Tot deze Clasſe van de *zagte Buikzuiverende* Middelen moeten ook gebragt worden, ten 6. Alle de voornoemde *uitwendig* gebruikt, 't zy in de form van een Balzem, 't zy van een Vryvinge, 't zy van een Stovinge. 7. Alle die zelve Middelen by wyze van een *Kliſteer*, geappliceert; welke in der daat dikwyls meer voordeelig is, als dat al zulke Middelen ingenomen zyn, voornamentlyk zoo 't gebrek in de dikke Darmen is.

Voorts, op dat wy zien, voor wien deze Middelen ſchadelyk zyn, en voor wien ze dienſtig zyn, of op dat 't gebruik van de genoemde *zagte Buik zuiverende*

(a) *Mulſum.* (b) *Hydromel & Melicratum.*

rende Middelen bepaalt worde, moet men op de volgende AANHANGZELS of GEVOLGEN letten.

I. GEVOLG. Het gebruik dier *glad* of *glibberig makende* Middelen is nuttig voor Lighamen die droog, warm, zwarte Galagtig, en met Aambeijen gequelt zyn, voor die zeer ſterk doorwaasſemen, en zeer ſterke Ingewanden hebben, door welke bygevolg al het vogt, dat in de Darmen is, in de Melk-aderen gedreven en ingezoogen word, als SANCTORIUS aantoont. Deze droogte ondergaan de Inwoonderen van warme Landſtreeken zeer dikwyls; want door de uitwendige warmte word altyd, al wat in 't uitwendiger deel des Lighaams is, weggenomen en afgevaagt: maar nu is 't bekent, dat, hoe meerder de (a) Affcheidende vaten uitgezoogen worden, hoe den invloed van vogt in dezelve ook meerder word; waar door de Inwendige deelen droog worden, en daarom worden de Inwoonders van zoodanige geweſten zoo dikwyls met de Zwarte Gal en met Aanbeijen gequelt. De (b) *Zwarte Galagtige* zyn zulke Menſchen, die om de zoo genoemde reden een droog en ſchraal Lighaams geſtel hebben: nadien 't Bloed van zyn Vloeibaarſte deel berooft word; zoo dat derzelver Bloed, op wat wyze 't ook uit het Lighaam gelaten zy, zig eenigzins *zwart* vertoont; dog den drek van deze menſchen word, wegens gebrek van Vogt, zoo hart als een ſteen. *Die met de Aambeijen gequelt zyn*, worden genoemt de zulke, welkers drek wegens gebrek van Darm-vogt, verhart word, die dan in dien ſpitzen hoek blyft zitten, welke van den Kronkel- en den Endel-darm geformeert word; waar door veroorzaakt word, dat de daar, te weten, nevens die zwaarte, gelegene Darm-aderen, zeer gedrukt en vernaut worden: Waarom 't Bloed niet kunnende opklimmen deze Vaten zoo opblaaſt en uitzet, dat ze berſten op die plaatzen, daar de minſte tegenſtand is, te weten,

(a) *Vaſa Secretoria.* (b) *Aerabilarii.*

ten, omtrent den Aars; zomtyds nu zyn ze inwendig, en dan worden ze (a) *Blinde* Speenen of Aambeijen genoemt; maar zomtyds uitwendig, en dan worden ze *Opene* geheten. De Glad-makende dingen nu doen deze Menſchen veel voordeel.

II. Gevolg. De bovengenoemde *Glad-* of *Slibberig-makende* Middelen brengen dikwyls ter bevorderinge van de Buik-zuiveringe meer toe, als allerhande zeer ſterke Purgeer-middelen; en voornamentlyk in Menſchen, in *'t voorgaande Gevolg* beſchreven: want de Geneesheeren, en voornamentlyk de Italiaanſche en Spaanſche, weten, dat zoo dusdanige Menſchen moeten gepurgeert worden, en haar ſcherpe Buik-zuiverende Middelen ingegeven worden, dan Benautheden, Zweet, Brakingen, en andere zwaare toevallen daar door zullen veroorzaakt worden, zonder dat'er eenige Buik-zuiveringe opvolgt; dog zoo die Menſchen 't een of ander Glad-makend middel Ingegeven word, als Oly, enz., dan is haar niet onbewuſt, dat daar op terſtont een zagten Stoelgang volgen zal. Dog 't blykt van zelfs, waarom ſcherpe en ſterke middelen deze Menſchen ſchadelyk zyn; te weten, om dat de Kragt der ſcherpe Buik-zuiverende Middelen in haar fynſte en vlugſte Deel beſtaat: maar die Menſchen, welke ſterke ingewanden hebben, dryven alle deze purgerende deeltjes na de inwendige deelen, en zuigen die in, waar door 't geheele Lighaam geprikkelt en beroert word; ja zelfs worden middelen op deze wys Doorwaasſemende en Zweetdryvende, welke het werk der Purgeer-middelen alleenlyk hadden moeten verrigten. Maar in koude Geweſten heeft 't tegengeſtelde plaats: Daarom komen in deze Landſtreeken de ſterke Purgeer-middelen te pas, als, de (b) Water-dryvende, en de (c) Gal-afdryvende.

III. Ge-

(a) *Hæmorrhoides Cæcæ.* (b) *Hydragoga.* (c) *Cholagoga.*

III. Gevolg. Het Lighaam door Middel dezer Geneesmiddelen geopent, word naderhand niet *geſlooten*, gelyk als van de Werkinge van andere Buikzuiverende Middelen pleegt te geſchieden: de reden is om dat zoo de Vaten als de Klieren der Darmen zoo veel niet geledigt en uitgeput worden van deze, als van de ſterkere Buik-zuiverende Middelen; over zulks, derzelver Werkinge geëindigt zynde, is'er een genoegzame quantiteit van Vogt in de Klieren by de hand, om de Darmen glad te maken: dog in menſchen, die ſterker ingewanden hebben, is dit heel anders geſtelt.

IV. Gevolg. Deze *Gladmakende* Middelen komen beſt te pas, als den drek in de Darmen op een gehoopt en verhart is, dat dikwils menſchen overkoomt, die in het *Eerſte Gevolg* beſchreven zyn, en Kinderen, die zoo eerſt ter weereld gekomen zyn, welkers Drek ontlaſt moet worden door middel van een zetpil uit Zeep gemaakt; want zoo men den Drek door een met de mond ingenomen Buik-zuiverend middel zoekt uit te dryven, ſterven ze ſtuiptrekkig.

V. Gevolg. Deze Geneesmiddelen zyn ſchadelyk voor menſchen, die of *Galagtig*, of (a) *Slap*, of *Wateragtig* zyn. De *Galagtige* zyn eigentlyk die menſchen, in welke de Gal in al te grooten menigte door de Darmen gevoert word, deszelfs te rug loop na de Lever belet zynde; daarom, dewyl de door de Darmen vloeiende Gal dezelve genoeg, ja te veel glad maakt, moet men die menſchen gene andere glad-makende middelen ingeven. De *Slappe* noemen wy dezulke, welkers wegen van de Maag en Darmen al te glad en ſlibberig zyn, waar van ze ook ſlap worden. De *Wateragtige* zyn de zoodanige, welkers Lighamen overal met een waterig deel Bloeds opgehoopt worden: en dezulke zyn 't, de welke 't aan uit-

(a) *Laxi.*

uitdryvende warmte, en aan doorwazeming ontbreekt; en by gevolg, welkers deelen alle slap en hangende zyn: En daarom moet men in diergelyke menschen geen stoelgang verwekken, door Glad-makende, maar door zeer scherpe Buik-zuiverende middelen.

II. De TWEEDE CLASSE der (a) zagte Buik-zuiverende Middelen vervat die, welke den al te veel *gebondenen taaijen* drek, door den zelven te verdeelen en te verdunnen, uitwerpen: Als zyn 1. *Gemeen water*, 't welk, zoo 't op deze wys gedronken word, dat 't na de Darmen gaat en niet na den omtrek des Lighaams te weten na de huid, word het een verdunnent Purgatief. Maar het zal na de Darmen gaan, zoo deze vier volgende dingen maar in agt genomen worden; (welke ook zelfs in 't gebruik van alle Buik-zuiverende Middelen moeten in agt genomen worden) te weten, α. Dat 't s'morgens vroeg, als de Maag ledig is, ingenomen word; β. Dat 't gedronken word in een koude Lugt; γ. Dat men zig voor 't zweeten wagt. δ. Dat 't Water, door een zagte wandeling in de koude Lugt, na de Darmen geleid worde. 2. De *Minerale wateren*; 't zy dat ze zuur zyn, als 't Spa-water; 't zy dat ze Zwavel-agtig zyn, als de (b) Akensche wateren; 't zy dat ze yzer-agtig, of vitriool-agtig zyn; 't zy dat ze (c) Aard-agtig zeepig zyn: 3. De *Wateren der Dieren*: hoedanige zyn, α. De Melk; welke zoo ze vers gedronken word, de bovengenoemde omstandigheden in agt genomen zynde, den Drek verdunt, en stoelgang verwekt: β. De Wei van Melk op dezelve wys gebruikt; dog zoo 't Lighaam bewogen word, dan word ze of Zweet-, of Pis-dryvende: γ. (d) Kaarnemelk. 4. De *Zoupen* uit de deelen der Dieren bereid. 5. Alle

(a) *Eccoprotica.* (b) *Aquæ Aquisgranenses.* (c) *Terræ Saponaceæ.* (d) *Lac Ebutyratum.*

5. Alle *t'zamengeſtelde* middelen uit de voorgaande.
6. De *Stovingen*, *Klyſteren*, enz., uit dezelve bereid.

I. Gevolg. Alle deze middelen zyn dienſtig voor menſchen, welke in 't *Eerſte Gevolg* van de Clasſe der Gladmakende middelen beſchreven zyn; by gevolg zyn ze ſchadelyk voor menſchen, die *Galagtig ſlap* en *Water-agtig* zyn, dog wel meeſt voor die *ſlap* zyn; en voor de *Galagtige* zyn ze zoo nadeelig niet, als de gladmakende middelen, dewyl ze wateragtiger zyn als de Glad-makende middelen: Derhalven, zoo men de Minerale Wateren laat gebruiken in de Waterzugt, door de Slapheid der Vaten veroorzaakt, zullen ze zonder twyffel de Doodt verhaaſten.

II. Gevolg. Deze zyn de allerbeſte hulpmiddelen in Brandende Koortzen, en alle ontſteekende Ziekten; 't zy dat ze ingenomen worden, 't zy dat ze by wyze van een Kliſteer, of onder de gedaante van eene Stovinge, of anderzints gebruikt worden.

III. De Derde Clasſe der *Zagte Buik-zuiverende Middelen*, ſluit die in, welke door de Darmen zagt te prikkelen, den *Drek* daar *uitdryven*, egter zonder ontroeringe van 't overige deel des Lighaams: men noemt ze thans *Lenitiva* (*zagt prikkelende Purgeer-middelen*); dog de Oude hebben ze genoemt *Minorativa* (*zagt verminderende*), dat is, welke de menigte van den te ontlaſtenen Drek, niet in eens en te gelyk, maar allengskens en by beurten uitdryven. Derhalven behooren hier toe alle Geneesmiddelen, welke de Vezelen van de Maag en Darmen tot ontlaſtende bewegingen kunnen aanzetten: dog dit moet geſchieden, zonder dat 't overige deel des Lighaams geroert word; en daarom zyn deze twee volgende hoedanigheden ten uiterſten nootzakelyk; te weten, 1. Dat deze Geneesmiddelen eenigzints ſcherp zyn; 2. En dat ze zoo dik zyn, dat ze niet in de Melk-vaten kunnen komen, en diensvolgens dat ze na de Darmen geleid worden, en niet

in den Bloed-klomp komen: want 't is bekent, dat zommige Buik-zuiverende Middelen, zoo derzelver vermenginge met 't Bloed belet word, Stoelgang verwekken; zoo niet, dat ze dan op een andere wys door andere wegen werken, als blykt in 't gebruik van de Wei van Melk.

Zommige nu dier Geneesmiddelen worden genomen A. uit de Dieren, en zyn (1) De *ſcherpe Zappen* der Dieren, als, *a.* Pis, die zelfs gedronken, en door een koele Lugt na beneden gedreeven, Stoelgang kan verwekken; maar dezelve word ſomtyds uitgewaaſſemt tot een (a) *Zeep*, waar van pillen gemaakt worden die een zagte Stoelgang verwekken, mids dat de doorwaaſſeming belet worde. *b.* Gal; die door haare ſcherpte werkt: en die moet wat dikgemaakt worden; op dat ze als Zeep worde, waarmede ze een groot overeenkomſt heeft; en van deze dus verdikte gal worden Prikkelende en Buik-zuiverende pillen gemaakt, die men kan vergulden, zoo iemand dit zoort van Geneesmiddel wil verbergen. *c.* Melk; die zomtyds als ze in de Maag zuur word, op dezelve wys door hare ſcherpte buik-zuiverende word: waarom wy zien dat de beſte practiſerende Geneesheeren, Schape, Geite of Ezelinne-melk aan menſchen, die de teering hebben, voorſchryven, waar door 't Lighaam open gehouden word. *d.* Wei van Melk; die een Zeep-agtige ſmaak heeft, maar zoo ze zuur word, word ze ſcherp, en dan verwekt ze na ligte Buikpynen, door te prikkelen ſtoelgang; deze pynen worden daarom veroorzaakt, om dat de Vezelen van dusdanige ſcherpte geprikkelt worden; maar deze eens geprikkelt zynde, trekken zig toe, en op deze wyze worden als dan de Lugt en andere ſtoffen tuſſchen de toegetrokkene deelen ingeſloten; dog deze zoo ingeſlotene Lugt word door hare Veerkragt uitgezet, en perſt de Vezelen, en zet die zeer

(a) *Smegma.*

uit: derhalven hebben deze pynen hier van haren oorſprong, dewyl ze terſtont ophouden, als de toetrekkinge ontbonden is; en dan gevoelen wy ſtrax dat doorgaans den Drek, uit de plaats daar de Kramp was, nederwaarts na den aars gaat, dog welke kort daar na uitgeworpen word. ε. Zuure Melk. ζ. Verſche Kaas, want deze word in Lighamen, waar in ze niet wel verteert, nog behoorlyk van de Gal te ondergebragt word, terwyl ze in de Maag is, daar ſcherp, gelyk zulks in de Kinderen dikwyls gebeurt: η. Stremzel van Melk dat in de Maagen der Kalven gevonden word; want ook dit, zoo 't doorgezwolgen word, verwekt zomtyds Stoelgang met huiveringe. ϑ. Stinkende Eieren, die zomtyds alleenlyk door haren reuk te gelyk doen braken en purgeren; maar zoo ze inwendig in een zeer kleine quantiteit gebruikt worden, purgeren ze zeer ſterk.

(2) Men heeft ook zommige *zagte Buik-zuiverende* Middelen, die uit de *vaſte Deelen* der Dieren genomen zyn: hoedanige zyn, α. De Zouten die in alle deze vaſte deelen der Dieren gevonden worden, te weten, in de Beenderen, Klauwen, Vleeſch, enz., want deze deelen, als ze vers zyn en in zuiver vogt gekookt worden, worden Zoutagtig: dog diergelyken Zout is niet geheel vlug, maar als 't Sal Ammoniak, half vlug en half vaſt; welke eigenſchappen waarlyk hier vereiſt worden. β. De half-rotte of ſtinkende deelen van alle Dieren: want zoo laxeert half verrot Vlees; zoo 't meer verrot is, veroorzaakt 't Buikloop; zoo 't boven dien nog meer verrot is, dan verwekt 't zelfs de Roode-loop: zoo als zulks dikwyls zwaarlyvige Menſchen overkoomt, in wier Lighaam te veel Oly is: 't zelve ten laatſten moet men zeggen van half bedorven Spek, Vet, en Merg. γ. Zommige Dieren geheel en rauw doorgezwolgen; gelyk de Oeſters, die een Alcaliſchen aart hebben, als blykt uit dat zeer aangename en Zoutagtige vogt in der

zelver

zelver ſchulpen beſlooten: als ook eenige Visjes, die met ſteekels gewapent zyn; dog derzelver laxerende Kragt moet men niet toeſchryven aan iets byzonders, maar alleenlyk aan die prikkelende ſteekels. δ. De Zappen, Vlees, Vet, Eieren, en alle de andere deelen van de Dieren, zoo ze met Peekel of Zee-zout bereid zyn; want uit derzelver Olyägtig Zap en 't Zout, word als 't ware een zeker derde t'zamengeſtelt Zeepägtig Lighaam voortgebragt: hier toe behoort ook allerlei gezouten Vlees en Viſch, door welkers langduurig gebruik in de Scheeps-vlooten onder 't volk dikwyls Buikloop veroorzaakt word. ε. Den Drek der Dieren, daar een Zout in is, 't welk de eigenſchap van *Salpeter* heeft; en daarom gebruiken de Italianen zulken drek (als den drek van Paauwen, Duiven, enz.) om Stoelgang te maken. Maar den beſten drek van alle is, die genomen word van Dieren, die alleenlyk Kruyden eten, dewyl ze zuur word. Dat nu deze Zouten, die uit den drek getrokken zyn, Salpeteragtig zyn, blykt hier uit, dat zoo men die drek tot hoopen gemaakt, en met de aſch van verbrande planten beſtrooit, laat rotten, zal 't Zout, dat door ontbindinge, uitwaasſeminge, Kryſtallizeringe, daar uit verzamelt word, tot Kryſtallen ſchieten, die ten eene maal *Salpeterig* zyn; dog dit heeft voornamentlyk plaats in Dieren, die geen Zee-zout gebruiken. Hier toe moeten ook gebragt worden de Zappen, die uit den drek der Dieren geperſt zyn: Dit is de rede, dat in de Koortzen, en andere heete Ziekten, als in de Kinder-pokken, Mazelen, enz., in welke men op een zagte wys en zonder veel ontroeringe Stoelgang moet verwekken, de Zappen van Geite-drek, Schape-drek, Paarde-drek, of van andere diergelyke (†) zeer geprezen worden.

B. Men

(†) Zie Ettmuller, *Schroder. Dilucidat. P.* 1. *Sect.* 3. *p. m.* 223, die de *Schaape-drek* in de Pokjes wel boven alle andere ſchat;

B. Men heeft insgelyks zeer veele *zagt prikkelende Buik-zuiverende* Middelen uit de Plantgewasſen; en zyn, (1) Alle rauwe, rype, ſcherpe, wrange, zuure, zoete vrugten; als Appelen, Peeren, Pruimen, enz. al-

ſchat; dog de Geite-drek in de *Mazelen*, en de *Paarde-drek* in beide aanpryſt, enz. Voorts word over dusdanige Middelen, en voornamentlyk over de *Paarde-drek* (welkers Zap 't meeſt van alle gebruikt word) van JUNCKER het volgende Oordeel gevelt in *Conſpect. Therap. General. pag.* 345 & 346. „ 1. Men gelooft „ dat ze, (te weten, de Paarde-drek) uit 't Havervoeder een „ verdryvende Kragt haalt, en ze word zeer geroemt in 't „ Kramp-kolyk, de Opſtyginge, de Geel-zugt, de Mazelen „ en Kinder-pokjes (die zoo men voorgeeft door deszelfs „ *Zap* uitgedreven worden) de Keel-ontſteekingen, en voor- „ namentlyk in 't Zyde-wee of Pleuris; waarom 'er zyn die „ verzekeren, dat den in 't Kolyk en de Opſtyginge zeer „ vermaarden *Syroop* van B. LUTHER uit dezen drek bereid is: „ (Zie ETTMULLER) Dog men Kookt gemeenelyk dezen drek „ met Bier, en dit *Afkookzel* word van zommige in Zinkin- „ gen, die op de Borſt vallen met veel vermaak gedronken, „ men noemt 't gewoonlyk *das Pherde-Bier* (*Dat Paarde Bier*) „ 2. Men pryſt ze ook *uitwendig* in de Keel-ontſteeking en de „ koude Pis. Edog dit Middel voldoet niet alleen niet aan „ zyne Loftuitingen, maar is ook veele walgelyk; en daarom „ moet men 't aan zulke overlaten, die uit deszelfs gebruik „ vermaak ſcheppen." Tot dus verre JUNKER. Ook hadde DAN. LUDOUICI, een Allerbeſt Schryver over de Artzeny-bereidinge, al voor dien tyd van deze Geneesmiddelen geoordeelt, „ Dat ze vuil en morſig waren, en geſchikter of om 'er dronk- „ aarts meede te quellen, of voor de Krameryen der Quakzal- „ vers en Bygelovige, als voor de zeer ſchoone en beſchaaf- „ de Praktyk der Geneesheeren." Zie *Pharmac. Mod. Sæc. applic. Diſſert. I. Cap. de Purgantibus Vomit. pag. m.* 85. En den zelven ſchryver in 't *zelve geval Cap. de Aperientibus*, &c. pag. 227. Zegt, " dat 't waarlyk eene eere geweeſt is voor de Neder- „ landſche Soldaten, de Indianen, welke in Java vielen, door „ drek of ſt.... daar uitgedreven te hebben, voor een bevallig „ Geneesheer niet alzoo." Waarom hy een weinig verder zegt, dat hy dien geheelen drek overlaat aan de Ægyptenaars, om die te verzamelen en te droogen voor haren *baart*. Eindelyk, zoo iemant van deze *vuiligheden*, voor zoo verre ze tot *Geneeskundige* gebruiken kunnen dienen, meer wil weten, die leeze 't Tractaat (zoo ik my niet bedriege) van CHRIST. FRANC. PAULINUS, in 't Hoogduits uitgegeven, welkers Tytel is, *Medicina Stercoraria*.

alzoo ook de *Beziën*, gene uitgenomen, dog welke alle, zommige meer, andere minder, winden plegen te verwekken: voorts hangt derzelver *zagt Purgerende* Kragt af van een ſcherp Zout, 't welk zagt en ſucceſſief de Darmen prikkelt. (2) De uitgeperſte *Zappen* dier *Vrugten*, 't zy ze rauw, 't zy ze tot een Syroop gekookt zyn. (3) De *niet ontbindbare* deelen dezer Vrugten; gelyk de Schillen, Korrels, enz. dewelke alle, terwyl ze in de Maag zyn, een merkelyke ſcherpte aannemen; waar door ze als 't ware Aantrekkende, of Prikkelende middelen worden, en met pynen Stoelgang verwekken: en om die reede word daar door in teedere Kinderen, welkers Maag die dingen zoo wel niet kan t'onderbrengen en verteeren, een quaadaardige Buik-loop veroorzaakt, als ook zomtyds door Corinthen, Pruimen, en diergelyke; dewyl deze druiven in de Maag niet ontbonden worden, maar geheel met den overigen drek uitgeworpen worden; derhalven, zoo ze niet ſchielyk genoeg uitgeworpen worden, nemen ze een groote ſcherpte aan, en prikkelen de Darmen geweldig; waar uit de Buik-loop onſtaat. (4) De *Bloemen* van zommige Planten; als Violen, bleeke of roodagtige Roozen, Perſiek-bloemen, of in Poeijer, of in een Conſerf gebruikt, enz. (5) De *Natuurlyke Zeepen*, als, α. Den Honig; welkers ſcherpheid zelfs daar uit blykt, dat hy de zweeren en wonden afvaagt: hier toe behoort ook de Meede. β. De Zuiker; want die is een zeeker Zout uit 't Zuiker-riet verzamelt, en moet daarom uit zyn aart prikkelen. γ. De Manna; welke, gelyk elders gezegt is, het Zap is van een zeker zoort van een Eſchenboom, uit dezen boom loopende op die tyd als 't Zout en de Oly inwendig met malkanderen verëenigt zyn. δ. Alle s'Jeuleyen, dat is, de rype Zappen door Kookinge dik gemaakt: hier toe worden ook gebragt de vers uitgeperſte Zappen van rype Vrugten, als van de Pypkaſſie, van de tamarinde: dan ook die uitmuntende

Zeep

Zeep *Aloë* genoemt: Hier by moeten ook gevoegt worden de ſcherpe welriekende Gommen, als de Gom Ammoniak, want deszelfs prikkelende Kragt ontdekt zig niet alleen door haren ſcherpen ſmaak, maar ook hier door dat ze aan de huid geappliceert door te prikkelen, de doorwaasſeming bevordert, vervolgens de Bdellium, Sagapenum, Opopanax, Myrrhe, en al zulke zoorten, welke door hare lymige deelen de Darmen glad maken, maar door hare ſcherpe prikkelen.

C. Ook zyn'er zommige *zagte Buik-zuiverende* Middelen, die enkel uit Zouten beſtaan: hoedanige zyn; (1) De *Natuurlyke vaſte Zouten* der Planten, en deze zyn tweederlei, te weten, α. Die welke uit de rauwe Zappen der Planten getrokken worden door middel van Kryſtallizeringe: dog deze worden gehaalt of *. uit de Zappen der Planten, die in't minſt niet zuur zyn; en die Zouten zyn zomtyds Alcaliſch, maar zomtyds Salpeteragtig, en pleegen alle in de Lugt tot vogt ontbonden te worden, en te ſmelten: of **. ze worden gehaalt uit de Zappen van zuure Planten, en de zoodanige zyn meer aardagtig, en genoegzaam van eenen Wynſteenigen aart: De Doſis of Gift nu van deze middelen is van vier Dragma tot zes in de een of andere Zoupe. Dog men moet aanmerken, dat de grootſte Kragt der Planten in deze *Zouten* beſtaat; waar van ze zelfs *wezentlyke* (*Eſſentiales*) genaamt worden. β. Het Zout dat gewonelyk aan de kanten der Vaten, waar in de Zappen der Planten giſten, blyft hangen, en *Wynſteen* (*Tartarus*) genoemt word. Dit nu is een zuur Zout, dat in de Lugt geenzins ſmelt; en deszelf Kryſtallen worden genoemt *Cremor Tartari*, waar van de Gift is van een half once tot een once of tien dragma in 't een of andere vogt. Dit *Wezentlyke* Zout van de Wyn werkt door de Kragt zyner ſcherpte, door namentlyk de Darmen te prikkelen; maar 't koomt nooit in de Melkvaten, om dat't niet kan ontbonden worden, als door

een

een zeer ſterk *Alcalum*, door eene zeer ſterke Kookinge, en door eene groote menigte Water, gelyk de ondervindinge leert: daarom kan 't nog door ons Water (Lympha), nog door onze warmte zoo ontbonden worden, dat 't in de Melk-vaten koomt; ja zelfs blykt de moeijelyke ontbindinge van dit Zout hier uit, dat, zoo men het Water, als 't gekookt heeft, een weinig laat kout worden en uitwaaſemen, de *Cremor* 'er gewiſſelyk zal opdryven, en 't overige deel, dat vaſter is, allengskens na de grond zal zinken, tot dat al het Zout 't Water zal verlaten hebben.

(2) De *Vaſte Zouten* der Planten, die door *Konſt* gemaakt zyn, te weten, welke getrokken worden uit de Aſch van verbrande Planten: dog deze zyn tweederlei; te weten, *a*. Welke gehaalt worden uit Planten, die door een zagt Vuur verbrand zyn: en deze zyn niet zeer ſcherp en brandende, om dat 'er een weinig Oly mede vermengt is: dezelve worden ook ligt ontbonden; en daarom kunnen ze in de Melk-vaten koomen, of ze moeſten daar in door 't bovengenoemde (a) beſtuur belet worden. De Gift nu van deze Zouten is van een dragma tot anderhalf dragma. *b*. Welke uit Planten, die door een zeer ſterk Vuur verbrand zyn, gehaalt worden: dog deze zyn alle bytende; en diensvolgens moeten ze met een goet deel Water ingenomen worden. Derzelver Gift is van een ſchrupel tot een half dragma,

(3) Alle *Natuurlyke gegravene Zouten*: Want dus heeft Zee-zout, tot drie dragma of een half once ingenomen, de uitwerkinge van een zagt Buik zuiverend Middel, mits dat men 't bovengenoemde beſtuur, of Levenswet in agtneme; want anderszins, zoo 't ingenomen word, *by voorbeeld*, in een warm bed, of in een Lugt, die dezelve warmte met 't bed heeft, word 't Pis-dryvende, en, in een nog grooter warmte, Zweet-dryvende; want 't word ligt van onze vog-

ten

(a) *Regimen.*

ten ontbonden, en loopt in de Melk-vaten: Het zelve vervolgens moet men zeggen van de Borax, 't Steenzout (*Sal Gemmæ*), en 't Sal Ammoniak, welke van een half ſchrupel tot een half dragma ingenomen worden; ook 't zelve van de Salpeter en den Aluin, welkers gift is een dragma; als ook van de Witte Vitriool, die tot een half dragma, of tot twee ſchrupels ingenomen, doet braken; maar tot twaalf greinen, of daar omtrent, Buik-zuiverende is, voornamentlyk zoo de Vitriool tot wit wordens toe gecalcineert is.

D. Voor *zagte Buik-zuiverende* Geneesmiddelen, welke door te prikkelen werken, moet men ook houden alle *harde*, *ſcherpe* en *ſtyve* Lighamen, die niet verteert kunnen worden: gelyk vylzel van Staal of Yzer, enz. als mede de Antimonie; want deze beſtaat uit prikkelende en ſtyve deelen, welker prikkelende kragt en ſtyfte door geen Scheivogt (*Menſtruum*) kunnen ingetoomt worden; en daarom trekken die deelen door hare zwaarte en figuur het vogt uit de Darm-klieren: hier toe behoren ook al *ruwe* Lighamen, als de Beendertjes en de Graat der Dieren; en op deze wys worden de Aalen met hare graaten gekookt van zommige Gulzigaarts doorgezwolgen, om Stoelgang te verwekken: ja ook alle Korrels der Plantgewaſen, als van Druyven, Vlierbeziën, enz. maken ſtoelgang, door te prikkelen: en de doode overblyfzels (zoo als men ze noemt) van gekookte Planten; hoedanige zyn alle gekookte Moeskruiden, te weten, Spinaſie, Endivie, Latouw, enz., welkers laatſte vaſte deelen, dewyl ze niet kunnen ontbonden worden, uit dien hoofde prikkelende worden.

E. Eindelyk moeten ook tot deze Clasſe der *zagte Buik-zuiverende* Middelen gebragt worden alle *Zeepen*, zoo natuurlyke, als door *konſt gemaakte*; voor zoo verre ze namentlyk door te prikkelen werken, 't zy ze met de mond ingenomen worden, 't zy ze van onderen, by wyze van een Zetpil, Klyſteer, of rook ge-

gebruikt worden ; en onder deze rooken is wel de beſte die, welke gemaakt word, of uit Tabak, of uit Koloquint, of ook uit beide t'zamen: *by voorbeeld*,

℞. *Fol. Tabaci Braſil* ʒj, *vel* ʒjß.	Neemt Braſiliſche Tabaksbladeren een of anderhalf dragma.
Colocynth. gr. IV. *Comburantur ſimul, & fumus per idoneam Fiſtulam, in Inteſtinum rectum injiciatur* (†).	Koloquint IV. greinen. Laten ze t'zamen Verbrand worden, en laat den rook door een bequame Pyp in den En-Endel-darm geſpuit worden.

I. GEVOLG. De Geneesmiddelen van deze derde Clasſe, te weten, de *Prikkelende*, *zyn voordeelig*, of *ſchadelyk* voor alle die Lighamen, voor welke de Middelen van de Eerſte en Tweede Clasſe *voordeelig* of *ſchadelyk* zyn.

II. GEVOLG. De meeſte Geneesmiddelen welke in de *eerſte*, *tweede en derde Nummer* van deze Derde Clasſe beſchreven worden, zyn dienſtig in alle ontſteekende Ziekten.

Algemeen GEVOLG *tot de Drie Clasſen teffens behoorende.*

Alle deze *zagte Buik-zuiverende* Middelen komen alleenlyk te pas in de *verproppinge* en *verſtoppinge* van de dikke Darmen, voornamentlyk, van *den kronkeldarm*. Voorts moet men hier aanmerken, dat de Vrouwen van een ſchraal en mager Lighaams geſtel, welke een *geſloten* Lyf hebben, voornamentlyk na de

(†) Zie TH. BARTHOLIN. *Hiſtor. Anatom. & Med. Centur. 6. Hiſtor. 66.* Alwaar ook een *Afbeeldzel* van eene tot dit werk bequame Pyp gevonden word. Zie ook TH. SYDENHAM, *Sched. Monitor. de Novæ Febris ingreſſu. pag. m. 533. ut & Proceſſ. integr. pag. 606.*

de Baringe, daar van *traag*, *ſlap* en *droefgeeſtig* worden; om dat zy aangetaſt worden van een hartnekkige en elendige verſtoppinge, veroorzaakt door de verharde ſtoffe in de Kronkeldarm: en die *hardheid* ontdekt zig by 't gevoel duidelyk genoeg, en word van onkundige gehouden, nu voor de Moederkoek, dan voor de Milt; ſchoon ze egter waarlyk niets anders is, als de verpakte en verharde ſtoffe, die in de dikke Darmen zit: waar van daan ze door gene andere, als door *zagte Buik-zuiverende* Middelen kan weggenomen worden; want zoo men deze Vrouwen ſterker Purgeer-middelen ingeeft, zullen 'er terſtont zwaare toevallen verwekt worden, als de Brakinge, Kolyk, en Opſtyginge: waarom men op dien tyd *zagte Buik-zuiverende* middelen, by wyze van een Kliſteer, in de Darmen moet ſpuiten, om deze *verpakte* ſtoffe wegtenemen en uittedryven. Deze Geneesmiddelen zyn ook dienſtig voor zommige *Droefgeeſtige* Kunſtenaars, als mede voor alle Geleerde Mannen, welke den onderbuik veel en gedurig plegen te *drukken*. (†)

Eindelyk zyn de *zagte Buik-zuiverende* Middelen zeer dienſtig om alle Zieken van de Lever, van de Milt, enz., die door *verſtoppinge* zyn veroorzaakt, weg te nemen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Slym-dryvende Middelen.*

1. DE *Slym-dryvende* zyn die Middelen, *welke 't Slymige Water door den ſtoelgang uit 't Ligbaam dry-*

(a) *Plegmagoga.*

(†) Om dat ze namentlyk, terwyl ze Boek-blokken, met een *voor over gebogen Ligbaam*, hare Onderbuiks ingewanden *drukken*. Zie RAMAZZIN. *Tractat. de Morbis Artificum*, *Cap. de Literat. Morbis.* Desgelyks ook CHYNAEUS, *Tractat.* de *Infirm. Sanit. Tuenda*, pag. 221.

dryven. *Slym* nu is een zeekere taaye en lymige ſtoffe, gelykende naar die ſnot, welke 's morgens uit de neusgaten van een gezont Menſch vloeit.

2. Dog den Oorſprong van dit Slym is tweederlei: 1. Word het dikwils voortgebragt in de *Eerſte wegen*, te weten, uit ſlymig voedzel, in die menſchen, welkers ingewanden zoo zwak zyn, dat ze zig niet ſterk genoeg kunnen toetrekken, of in welke de Gal en 't Alvleeſch-zap bedorven zyn, zoo dat ze haar werk, te weten, van de Chyl te verdunnen, en die voor 't ſtremmen te bewaren, niet kunnen verrigten. 2. Word het *Slym* menigwerf gemaakt uit een niet Slymig Vogt; als uit 't Speekzel, uit 't Vogt van 't verhemelte, van de Maagpyp, van de Maag en Darmen, welke alle wateragtige Vogten zyn, maar middelerwyl eenige deelen hebben, die ligt ſtremmen. Dog het Slym koomt op tweederlei wys uit die Vogten voort. 1. Indien die Vogten, door de kragt der warmte, van haar dunſte en vloeibaarſte deel berooft worden; zoo, *by voorbeeld*, worden onze Vogten, in heete Koortzen verdikt, want de ondervindinge leert, dat, zoo onze Vogten aan dezelve trap van warmte, als die is van een Menſch aan een heete Koorts ziek zynde, bloodgeſtelt worden, zy kort daar na zullen verdikt worden. 2. Worden onze Vogten ook verdikt onder 't ſtilſtaan; want deze Vogten, zoo ze niet geroert en bewogen worden, verënigen zig in 't kort, als namentlyk derzelver vloeibaarſte deel vervlogen is; waar van de verdikkinge voortkoomt.

3. Dewyl 't uit 't Mechaniſch maakzel van 't Lighaam blykt, dat de (a) Affcheidende veel kleinder zyn als de bloedvaten, (zie hier over de VOORBER. HOOFDST V. §. 1.) daarom, kunnen daar door alleenlyk zeer dunne vogten afgeſcheiden worden, die zeker veel fynder als 't bloed zyn. Derhalven word het *Slym*, dat taay en dik is, niet onmidde-

(a) *Vaſa Secretoria.* (b) *Coryza.*

lyk afgeſcheiden uit 't bloed; want 't is in geenen deelen waar, dat de onkundige van het dikke Slym geloven en zeggen, te weten, dat dit, zoo als het zig vertoont, uit de Klieren van 't Slymvlies afgeſcheiden word; want als dit Vlies, door koude toegetrokken, ontſtoken word, gelyk in de verkoudheid geſchiet, dan zal 't waarlyk een waterig en helder vogt affcheiden, 't welk in den volgenden morgenſtont, na dat een Menſch geſlapen, en deszelfs Zenu-geſtel geruſt heeft, dik ſnot worden zal, nademaal 't door 't ſtilſtaan dusdanig gemaak is. Derhalven zyn 'er geen Vaten welke zulk een, te voren in 't bloed zynde Slym, affcheiden: waar uit zeker volgt, dat 'er zoodanige Geneesmiddelen niet zyn, welke dit, zoo dik te voren in 't bloed zynde Slym, uit de affcheidende Vaten leiden; bygevolg is 'er overig, dat wy onderzoeken, welke de ware *Slymdryvende* middelen zyn.

4. De Geneesmiddelen, welke met den naam van *Slym-dryvende* middelen moeten geteekent worden, zyn tweederlei. 1. Die, welke de ſtoffe, die door hare natuur geſchikt is om te *ſtremmen*, uit 't Bloed door de Darmen voeren. 2. Alle, welke de in de Darmen zynde *Slymige* ſtoffe daar uit dryven: Maar nu werkt elk *Slymdryvend* middel of op de Darmen zelve, of op het Slym zelve; want, zal dit Slym ontlaſt worden, moet het zekerlyk vloeibaar gemaakt worden: dit nu word verkregen, of door het Slym met het een of ander *ſcherp* Lighaam te verdeelen, en daar eenig *vloeibaarder* vogt teffens by te doen; of door middel van een zekere prikkel, de *beweginge* der vaſte deelen te vermeerderen, zoo dat het Slym van dezelve klein gevreeven en verdunt word.

I. De Eerſte Clasſe der *Slym-dryvende* Middelen vervat die, welke het Slym door te *verdunnen* uitdryven: de zoodanige zyn, 1. Enkel water warm gedronken, of by wyze van een Kliſteer in de Darmen

men geſpuit, mits dat de Lugt koel zy, en de zieke zagtjes wandele (want men moet zig voor zweeten wagten); dog indien 't gedronken word, moet de Maag ledig zyn. 2. Water met Zeep-agtige middelen vermengt; gelyk heet *Honing-water*, gedronken met in agtneminge van 't bovengenoemde (a) beſtuur: want dit ontbind ſterk; vermids als 'er ſtremminge in 't bloed is, enkel heet water dezelve langzaam ontbind; maar *Honing-water* zulks ſpoediger verrigt: het zelve doet ook water met Pyp-caſſie en Manna vermengt, als ook met Veneetſche Zeep, met Philoſophiſche Zeep, en met de natuurlyke Zeep der dieren, dat is, met de Gal. 3. De Zeep-agtige Gommen, te weten de lymige Lighamen, welke teffens in water kunnen ontbonden worden, en eenigzints *ſcherp* zyn: zoodanige zyn de Aloë, Gom Ammoniac, (b) Duivels-drek, B-dellium, Galbanum, Myrrhe, Opopanax, Sagapenum, de natuurlyke Terpentyn, enz. Deze worden, in heet water ontbonden, ingenomen, want op deze wys werken ze veel beter. 4. Warm water met alle de Zouten der Plantgewaſſen (uitgenomen de zuure) in de derde Claſſe der *zagte Buik zuiverende* middelen opgeſtelt. 5. Alle die middelen, welke in de tweede en derde Claſſe dezer Geneesmiddelen vervat zyn.

II. De Tweede Claſſe der *Slym-dryvende* Middelen ſluit die in, welke werken voor zoo verre ze in de Darm-vezelen *bewegingen* verwekken, door welkers middel de Slym geperſt en gevreven in verſcheide deelen gedeelt word, en verdeelt zynde eindelyk uitgeworpen word: de zoodanige zyn alle ſcherpe lymige, en niet al te vlugge Lighamen; te weten, die Lighamen, waar in 't ſcherpe van de andere deelen zoo omwonden is, dat ſchoon ze ontbonden worden, dat ſcherpe egter daar van niet geſcheiden word, maar

(a) *Regimen.* (b) *Aſa fœtida.*

maar op de plaats, waar aan het geappliceert word, vaſt blyft hangen, en diensvolgens nog kan uitwaasſemen, nog in de Melk-vaten komen; en van dit zoort zyn alle lymige Lighamen in de voorgaande Clasſe gemeld: hier toe behoort ook de (a) Azynhonig, dewyl'er geen beter middel is om het ſlym te ontbinden; dan de Elixir Proprietatis zoo men die met byvoeginge van Honig dik maakt; Azyn Tinctuur met zeer ſcherpe Speceryen; (b) Heilig-bitter van GALENUS; alle purgerende Gommen in de derde Nummer van de eerſte Clasſe vermeld; zagte Quikmiddelen, als zoete Quik in een koude lugt ingenomen, want die moet na beneden geleid worden om de quylinge te vermyden; Antomonie of Spies-glas met een weinig Salpeter, als van Antimonium Diaphoreticum vyftien greinen; als mede alle Braak-, en ſterk Prikkelende-middelen, in een kleinder gift ingenomen. Daarenboven zyn 'er nog *Slym-dryvende* Middelen, welke genoemt worden *Officinalia*, dat is, *zulke welke altyd in de Apotheeken moeten aangehouden worden:* Deze alle nu werken door de Vezelen te prikkelen, door middel van een zekere ſcherpe vlugge en ſterk prikkelende ſtoffe, maar welke door de lymige deelen omwonden en bedwongen is: De zoodanige nu zyn, 1. De (c) *Lorken-zwamme*, een uitgroeizel uit de ſtam des Lorken-booms: Waar van de kleinſte gift in ſubſtantie, is tien greinen, de grootſte twee dragma, en zomtyds drie dragma in ſterke menſchen; maar zoo ze in Water gekookt word, en 't uitgeperſte Zap doorgezygt en gedronken word, moet de voornoemde gift verdubbelt worden: daarenboven word ze in Brandewyn ontbonden, even als 't (d) Walſchot; de Gift van dit Extract is dan twee ſcrupels; maar ze zwelt zoo en zet zig als een ſpons uit; dat 'er ter nauwernood Tinctuur uit kan getrokken worden: de beſte Lorken-zwamme nu geeft

(a) *Oxymel.* (b) *Hiera Picra Galeni.* (c) *Agaricus.* (d) *Sperma Ceti.*

geeft in 't begin een lymige en zoetagtige ſmaak, maar laat eindelyk na zig een zeer bittere ſcherpte, waar uit blykt, dat deszelfs kragt t'eenenmaal prikkelende is. 2. *De Zaden van* (a) *wilde Zaffraan*, welkers gift is van een half dragma tot drie dragma in ſubſtantie; maar zoo zy in een afkookzel ingenomen worden, moet men die gift verdubbelen: dog ze verwekken hevige Buik-pynen met opblaſinge van den Onder-buik, zoo ze in ſubſtantie ingenomen worden; en daarom plegen ze verbetert te worden met Gengber, (b) Galiga, Anyszaat, Kardamon, enz., waar door de winden verdreven worden: Voorts zyn ze in 't begin ook lymig en zoetägtig van ſmaak, maar naderhand ſcherp en walgagtig. 3. *De Koloquint*, die een zoort van Komkommer is. De Vrugt van deze Plant, van hare Zaden berooft, en uitgedroogt, is een ſterk Purgeermiddel, 't welk onder de naam van *Pulpa Colycynthidis*, dat is, *'t Merg van Koloquint*, voorgeſchreven word, hebbende een zeer groote bitterheid, dog door lymigheid omzwagtelt, en om zyne lymigheid ligt aan de Darmen hangen blyvende; ja deszelfs ſcherpte is zoo groot, dat het de doot kan verhaaſten; en daarom van de Zoonen der Propheten met de naam van de (c) *Doot* genoemt. De Gift nu van Koloquint is in ſubſtantie van vier greinen tot een ſcrupel: maar het word niet zonder gevaar ingegeven; om dat het woedende Buik-pynen, en (d) overmatige Buik-zuiveringen verwekt, en in de Darmen zweeren voortbrengt, en 'er zomtyds 't Bloed zelfs uitdryft (†).

Maar

(a) *Carthamus.* (b) *Galanga.* (c) 2 Koningen III: 40.
(d) *Hypercathartes.*

(†) Waarom het van voorzigtige Geneesheeren aan die gene, welk zwakke ingewanden hebben, niet ingegeven word; ja men moet ook zorgvuldig in agt nemen, dat 't Merg van de Koloquint onder de Klyſteren vermengt altyd in een *popjen* gebonden, en deszelfs afkookzel alleen gebruikt word; op dat namentlyk deszelfs fynſte ſtofjes niet veroorzaken, en na zig laten verſchrikkelyke Buik-pynen. Zie Fuller, *Pharmacop. Extempor. Reform.* pag. 106.

Maar deszelfs beſte Scheivogt is Water, door welkers middel een Extract gemaakt word (†): dog de Gift van dit Extract is dezelve als in ſubſtantie, en de uitwerkinge is niet minder kragtig, maar zonder zulke verſchrikkelyke pynen; en het Extract door middel van Brandewyn gemaakt heeft veel vermogen in koude en ſlymige Lighamen: dit is geweeſt 't geheim van MARTINUS RULANDUS, onder den tytel van (a) *Gulde levens Geeſt*, zoo genoemt om die koleur, die hy vertoont (‡); deszelfs Gift was tot twee of drie dragma, met een zekere Syroop zoet gemaakt; hy was gewoon'er Kruid-nagelen, of iets diergelyks by te doen, op dat 't bedrog niet ontdekt zoude worden: Maar, als deze Tinctuur dik gemaakt en gedroogt is, geeft ze een harſt, welkers Gift is van vier tot agt greinen. 4. Den *Euphorbium*, welke 't Zap is van een plant, met driehoekig Zaat, zeer veel overeenkomſt hebbende met onze (b) Wolfs-melk. Dit Gommeus harſtagtig Zap is wit geel, en brand de tonge door zyne vuurige lang by blyvende ſcherpte; 't is zeer lymig, en blyft daarom zeer vaſt aan de Darmen hangen, en kan daar van, niet als door Brandewyn of geeſt van Zout, losgemaakt en uitgedre-

(a) *Spiritus vitæ aureus.* (b) *Titbymalus.*

(†) Voornamentlyk zoo dit Water met een weinig *Alcaliſch Wynſteen-zout* verandert is. Zie DANIELIS LUDOVICI *Pharmac. Modern. Sæcul. applicand.* Cap. *de Purgantibus Vegetabilibus*, pag. m. 58.

(‡) Zie RULANDI *Curation. Empiric.* Centur. II. Cap. 96. of TENTZEL *Exegeſ. Chymiatric.* en by ANGELUS SALA, pag. m. 637. Maar de Heer BOULDUC zet, in *Actis Regiis Pariſinis*, *ann.* 1701. *Memoir. pag.* 15. Edit. in 12. een Ontlediginge van de Koloquint, ondernomen en in 't werkgeſtelt, nu door deſtillatie, dan door fermentatie of giſtinge met moſt, dan door digeſtie, en dan door Extractie of uittrekkinge; en beſluit ten laatſten, dat dat Extract 't beſte is, 't welk en de *Gom*, en de *Harſtagtige* deelen in zig heeft, mits dat, door langduurige digeſtien, na by de fermentatie komende, *de ſlymige deeltjes*, die de prikkelinge veroorzaken, daar afgeſcheiden zyn.

dreven worden: De kleinſte gift, te weten tot een half grein, *Purgeert* ſterk, ſchoon een gift van twaalf greinen van ſtoute Quakzalvers zomtyds is voorgeſchreven, maar in Menſchen, die ligt geroert worden, ſchrap 't eerſt de Darm-ſlym af, dog haalt 'er vervolgens 't bloed uit; voor 't overige is 't zeer dienſtig voor Water zugtige, in welke deszelfs kragt veel verbroken word: 't kan in Water ontbonden worden, dog dan is 't zoo leelyk van ſmaak, dat 't op deze wys niet kan gebruikt worden; maar zoo 't in Brandewyn ontdaan word, (waar door deszelfs Geeſt- en harſt-agtige deel uitgetrokken word, zonder aanrakinge van 't aardagtige) verkrygt 't een grooter Kragt, en om die reden moet men deszelfs grootſte gift bepalen tot vier greinen; maar zoo 't met Azyn gekookt word, gaat deszelfs geheele kragt te niet. 5. (a) *Hermodactyl wortel:* deze wortel is Gommeus, makende, als ze gekauwt word, 't Speekzel lymig, hebbende een bittere en walgelyke ſmaak. De Gift in ſubſtantie is van tien greinen tot twee dragma; dog zoo ze met Water gekookt word, kan ze in een verdubbelde Gift ingegeven worden: in (b) zuivere overgehaalde Brandewyn word 'er alleenlyk het harſtagtige deel uitgehaalt, en in gemene Brandewyn word 'er een gemengt lighaam uitgetrokken, beſtaande uit harſtagtige en Zoute deelen. 6. De *Jalappe*: deze is de Wortel van een Plantgewas 't welk de (c) *Wonderbloem van Peru* genoemt word, en veele ſchoone in hare kouleur wonderlyk verſchillende bloemen draagt: Indien ze (te weten de wortel) gekauwt word, bezet ze de geheele mond wel eerſt met ſlym; maar verwekt kort daar na zweren in de keel; langzaam doorgezwolgen verbrand ze als 't ware, de tong, keel en maagpyp; dog dit gebrek kan door Azyn verbetert worden. Deszelfs gift, in ſubſtan-

(a) *Hermodactylus.* (b) *Alcohol.* (c) *Mirabilis Peruviana.*

ſtantie, voor de Kinderen, voornamentlyk tegen de Wormen, is tot agt of negen greinen, maar in Bejaarde is deszelfs grootſte Gift vier ſcrupels: ze feilt zeer zelden, tenzy'er veel zuurs in de maag is, dewyl de zuure Lighamen deszelfs kragten breeken: Indien ze in Water gekookt word, moet men de gift ook verdubbelen; want ze werkt op deze wys vaardiger, en met minder pynen, dog men moet'er Honing, Zuiker, of iets diergelyks by doen, om de keel niet te beſchadigen: Daarenboven, zoo men de ſchyven van deze Wortel met een genoegzame quantiteit gemene Brandewyn kookt, word'er een Extract uitgetrokken, beſtaande uit Olyägtige of Harſtagtige en Zoute deelen, welkers gift dezelve is als in ſubſtantie: dog in (a) zuivere overgehaalde Brandewyn ontdaan en dik gemaakt zynde geeft ze Harſt (†), waar van een ſcrupel zoo veel uitwerkt, als een dragma in ſubſtantie. 7. De (b) *Witte Rhabarber*, welke een zoort is van *Wilde Wyngaart*, waarom ze ook (c) *Witte wilde Wyngaart Wortel* pleegt genoemt te worden: Deze werkt zagter als de Jalappe: en is een harſtagtige Wortel, lymig en ſcherp van ſmaak. De gift is van twaalf greinen tot anderhalf dragma; voor 't overige word ze, even als de Jalappe, in Water en Brandewyn ontbonden. 8. Zommige *Pruimen*, (d) *Myrobalanen* genoemt, om dat ze zalfägtig zyn, en de gedaante van Eikels vertonen: men heeft hier van verſcheidene zoorten, welke onderſcheiden worden na de verſcheidenheid van hare natuurlyke plaats, koleur, of groote; dog in de Apothe-

(a) *Alcobol.* (b) *Mechoacanna.* (c) *Bryonia alba.* (d) *Myrobalanus*, zynde een woord van een Griekſche afkomſt, t'zamengeſtelt uit μύρον *Zalf*, en βάλανος een *Eikel.* Anders noemt men deze Vrugten in 't Nederduitſch *Roode-loop nooten.*

(†) Zie Domini Boulduc Obſervationes Analyticas de *Jalappa* in *Actis Regiis Pariſinis ann.* 1701. *Memoir.* pag. 139. *Edit. in* 12.

theken vint men vyf zoorten, in deze twee Verzen vermeld.

Myrobalanorum ſpecies ſunt quinque bonorum;
Citrinus, Chebulus, Belliricus, Emblicus, Indus.

Dat is:

Daar zyn vyf zoorten van goede Myrobalanen;
Geele, groote of Swartbruine, Belliriſche, Asverwige, Indiaanſche of Zwarte.

Alle deze Vrugten zyn lymig, met eenen aardagtigen, t'zamentrekkenden, en ſcherpen ſmaak, waarom ze in 't eerſt wel ſterk purgeren; maar naderhand ſtoppen; ook zyn ze zeer wrang, en niet ligt te ontbinden. De Gift is in ſubſtantie tot twee dragma; in een Afkookzel, tot anderhalf once; in een infuſie, tot twee oncen. 9. De *Gom-Gutta:* deze is een Aromatike Indiſche Gom, welke een ſtoffe als 't ſnot der Neusgaten uitdryft. Deszelfs Gift is van anderhalf grein tot tien greinen. In een dooijer van een Ey, of in Honing ontbonden, verkrygt ze een dubbelde kragt; want 't Schei-vogt, door zig tuſſchen de lymige deelen te plaatzen maakt een doorgang voor de ſcherpe deeltjes: in Water word deszelfs kleinſte deel ontbonden; dat egter ontbonden word, werkt ſterk genoeg (†). 10. De *Gommeuſe Turbith:* Deze is

(†) *Gummi Gutta*, die ook andere namen draagt (welke naderhand zullen opgetelt worden) purgeert de Kinderen wel genoeg in een Gift van anderhalf of twee greinen met Zuiker, maar in Bejaarde worden 'er vier of zes greinen vereiſt: maar zoo men een grooter Gift gebruikt, dan doet ze doorgaans op een zeer geweldige wys (ἀνω & κάτω purgat) braken en purgeren. Edog, ſchoon deze Gom zoo ſcherp is, is egter de Vrugt van den Boom, waar van deze Gom voortkoomt, zoet en eetbaar: dewyl men zegt dat ze van de Inwoonders van Cambodja als Orange Appelen gegeten word. Zie van deze Gom meer in *Actis Reg. Pariſ.* 1701. *Memoir. pag.* 172. *Edit. in* 12. alwaar de Boulduc verſcheide proeven verhaalt, die van hem gedaan zyn omtrent

is een zoort van een Gomagtige Bol, of Wortel; en word *Gommeus* genoemt, om dat ze, als ze gekauwt word, zoodanig een lymigheid geeft, als Gom, met een ſcherpe bitterheid vermengt. De Gift in ſubſtantie is van tien greinen tot twee ſcrupels; tot een dragma in Water gekookt, werkt ze langzaam; maar zoo ze in gemene Brandewyn ontdaan word, word 'er een (a) *gemengt Lighaam* uit gemaakt inhoudende Water, Oly en Zout, en zagt genoeg werkende; zoo men ze in Alkohol ontbind, koomt 'er Harſt uit voort, die zeer wel purgeert; zoo dat 'er in de wyze van bereidinge weinig verſchil is. Deze zyn de *Slymdryvende* Middelen der Oude, zoo men 'er de Opopanax en Sagapenum by doet, en de Gummi Gutta uit ſluit.

De Nieuwe Geneesheeren hebben by deze ook gevoegt de *Manna* en de *Aloë*. En zeker de *Manna* is een lymig Lighaam, en met eenige ſcherpte voorzien: En de *Aloë* heeft dit, dat ze door hare lymigheid en bitterheid de Gal evenaart, welke Gal van HIPPOCRATES voor een natuurlyk *Clyſus* gehouden word. De Gift van de *Aloë* is van twee of drie greinen tot een dragma; by deze word ook gevoegt de (b) *Wilde Wyngaarts Wortel*; deze Wortel is ſponsagtig en dik, zeer ſlymig en hebbende een ſcherpen, bytenden, en walgelyken ſmaak. Deszelfs Gift is in ſubſtantie van een half ſcrupel tot een dragma; en in een infuſie tot twee oncen, of meer: Deze wortel in Water of Bier gekookt, voert de ſlym langzaam, maar met brakinge en met gewelt, uit 't Lighaam,

omtrent de bereidinge van deze Gom. Dog deszelfs Beſchryvinge kan men leezen, voornamentlyk by CLUSIUS, *Lib.* 4. *Exoticorum*, *Cap.* 8; vervolgens by BONTIUS *de Methodo Medendi Indica*, *Cap.* 9., en allerbeſt, in HORTO MALABARICO, *Tom.* 1. *pag.* 41. Zie eindelyk LOTTICHIUS *Tract. de Chitta Jemou.*

(a) CLYSSUS *is een Konſtwoord van meer als eene Betekenis; hier verſtaat men 'er door een t'zamenbrenginge van onderſcheidene en al rede geſcheidene ſtoffen tot een Lighaam.* (b) *Bryonia.*

haam, dog deszelfs ſmaak in een afkookzel is onverdraaggelyk: maar in Brandewyn gekookt en dik gemaakt, verkrygt ze een dubbelde kragt: ze is dienſtig in de opgeſtopte ſtonden der Vrouwen veroorzaakt door ſlym, dat de Baarmoeder bezet. Men voegt bovendien by deze Middelen de *Wortel* van (a) *Eiken Boom-vaaren*; die ook door de kragt van hare ſlymigheid en ſcherpte werkt.

Hier toe behoren ook de *Quik-middelen*, en voornamentlyk het (b) *Zoete Quik*; 't welke, zoo het zeer fyn gevreven word, Quyl-dryvende, dog zoo het grof gevreven word, Slym-dryvende word; want het word in Schei vogten niet ligt ontbonden: Belangende deszelfs Gift, die is van vier tot vierentwintig of dertig greinen.

Beschouwende Gevolgen, *ziende op de ontbindinge van de Slym-dryvende Middelen.*

Nadien alle de genoemde *Slym-dryvende* Middelen beſtaan uit een Lymig deel, 't welk of Gom-, of harſt-agtig is, en uit een vlug doordringend, egter door Lym omwonden zout, vloeien omtrent derzelver ontbindinge, hier uit deze Gevolgen.

I. Gevolg. Indien een Lighaam, in 't welk nog 't Zoute, nog 't Gommeuſe, nog 't Harſt-agtige deel de overhand heeft, in water *ontbonden* word, zal dat gene, dat na de ontbindinge overblyſt, de *Buik-zuiverende Kragt* behouden, niet tegenſtaande dat ook de *Buik-zuiverende kragt* aan 't water zelfs is medegedeelt. Zoo vervolgens dat overblyfzel in gemeene Brandewyn ontdaan word, zal dat gene dat daar van overblyft *Buik-zuiverende* zyn. Maar zoo dit tweede overblyfzel in zuivere overgehaalde Brandewyn, zoo veel als mogelyk is, ontbonden word, zal het overblyvende ten eenemale *kragteloos* zyn, gelyk als een (c) dood overſchot, en diensvolgens niet Buik-zuiverende. II. Ge-

(a) *Polypodium Quercinum.* (b) *Mercurius dulcis.* (c) *Caput mortuum.*

II. GEVOLG. Indien een Lighaam in 't welk 't Zoute de overhand heeft, in water, zoo veel mogelyk is ontbonden word, dan zal 't overblyfzel *kragteloos* zyn; gelyk geſchiet in Lighamen, die niet Harſt-agtig, maar Gommeus zyn, hoedanige zyn de (a) *Lorken-ſwamme* en de *Wilde Wyngaarts-wortel.*

III. GEVOLG. Indien een Lighaam half Zout, en half Harſt-agtig is, en in gemeene Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, zal men 't overblyfzel ook *kragteloos* bevinden.

IV. GEVOLG. Maar zoo 't Harſt-agtige alleen de overhand heeft, dan zal deszelfs geheele *Buik-zuiverende kragt*, door zuivere overgehaalde Brandewyn uitgetrokken worden, en 't overblyfzel zal *kragteloos* zyn.

V. GEVOLG. Indien de drie *ontbindingen* in 't *Eerſte Gevolg* gemeld, onder malkanderen gemengt, en door een zag vuur dik gemaak worden, zullen wy daar van hebben de geheele kragten, of de *quinte eſſentie* van 't ontbondene Lighaam.

VI. GEVOLG. Alle deze Extracten in de opene Lugt bewaart, geven een *walgelyken* reuk van zig, en als die weggaat, gaat derzelver kragt te niete, maar de zwaarte blyft over.

VII. GEVOLG. Alle deze Middelen met *zuure* Scheivogten gekookt, als met Azyn, Vitriool-oly, Geeſt van ſalpeter, Geeſt of Oly van Zwavel door de Klok, enz. verliezen hare *Kragt.* (†)

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Het gebruik van de verklaarde Geneesmiddelen is nootzakelyk in menſchen, welkers *eerſte* Ingewanden, dat is, de Werktuigen welke, de

(a) *Agaricus & Bryonia.*

(†) Zie over deze GEVOLGEN, 't Tweede Deel van de *Elementa Chemiæ* van onzen AUTEUR,

de Chyl maken, *Zwak* zyn. Deeze werktuigen nu zyn van tweederlei zoort; te weten, 1. De Mond met hare ter kauwing dienende werktuigen, de maag met haare verteerende Spieren, ende darmen met hare drukkende Spieren; 2. Het Middelrift, voor zoo verre 't zyne beweginge aan alle die deelen mede deelt, de Spieren van den Onderbuik, en van de Borſt, eindelyk de beweginge van de Slag-aderen en van de Lever.

II. Gevolg. Het gebruik der *Slym-dryvende* Middelen is zeer nootzakelyk in alle ziekten veroorzaakt door *de Chyl*, welke wegens de *werkeloosheid* van de Gal *bedorven* is; want de Gal is een ſcheivogt, door welkers kragt de lymigheid der ſpyzen zeer gebrooken, en ontbonden word: daarom als de Gal al te *kragteloos* is, of al te *weinig* in de Darmen vloeit, wort'er in korten tyd Slym in de Darmen voortgebragt, en vermenigvuldigt daar; waar door de op deze wys aangedane menſchen waterzugtige, of ſlymzugtige gemaakt worden: By gevolg zyn de *Slymdryvende* Middelen, in een kleine, maar dikwils herhaalde gift, deze menſchen zeer voordeelig. Ze zyn ook zeer dienſtig in alle *Koude* ziekten, in die namentlyk, welke afhangen van de *werkeloosheid* van de eerſte Ingewanden, teffens ook van derzelver ſcheivogten; want uit die twee gebreeken ontſtaan witte gezwellen, Slymgezwellen genoemt; als ook verproppingen of verſtoppingen van den Onderbuik; als mede de Waterzugt, de Vryſterziekte, of Groene zugt, (*Pallor Virgineus* ſeu *Chloroſis.*) enz.

III. Gevolg. De *Slym-dryvende* Middelen zyn die gene voordeelig, welkers geheele Lighaam bleek is, en welkers Speekzel, Alvleeſchſap en Darmvogt *lymig* zyn, en welkers drek als met *Slym* omwonden word. Want men moet aanmerken, dat de roodheid des Lighaams afhangt van de roodheid van 't Bloed; maar dat deze afhangt van den omloop des

Bloeds

Bloeds door de vaten, en voornamentlyk door die van de Longe, in welke de kleinſte deeltjes zeer ſterk t'zamen gebonden worden, van de tegenſtaande Kragt der Vaten tegen de voortperſſende kragt van 't Harte; waar door zy tot vaſte, en ronde, en by gevolg tot roode bolletjes gemaakt worden. Derhalven, zoo het geheele Lighaam *bleek* is, weten wy uit den aart der ziekte, 1. Of dat de Vaten al te ſlap zyn; 2. Of dat 'er gebrek aan Bloed is; 3. Of eindelyk dat 't Harte zig niet ſterk genoeg toetrekt, en by gevolg dat de kragt der Vaſte deelen op de vloeibare vermindert is: want als deze kragt ophoud, word het Bloed ten eerſten *bleek*, gelyk de ondervinding leert; vermits het afgetapte en ſtilſtaande roode bloed in korten tyd *bleek word*, en in ſlymige Wei ontbonden word. Derhalven zyn de *Slym-dryvende* middelen, welke verdunnen, ontbinden en prikkelen, in dit geval zeer dienſtig; nadien ze 't gebrek van beweginge in de *eerſte* wegen, waar van zelfs 't gebrek van 't Harte zeer veel afhangt, wegnemen.

IV. Gevolg. De *Slym-dryvende* middelen zyn nuttig voor menſchen, welke door een al te *zittend* Leven, of door een al te ſlymig voetzel, gelyk door meelige ſpyzen alleen, die in 't geheel niet of ten minſten niet wel gegiſt zyn, *bleek* en *ſlymig* worden.

V. Gevolg. De beſte wys om de Ziekten te genezen, welke in de vier voorgaande *Gevolgen* opgetelt zyn, is aldus: 1. Laat 't Lighaam eenige dagen lang voor af bereid worden, door namentlyk die middelen in te geven, welke de Ingewanden prikkelen, en 't ſlym verdunnen en verdeelen; hoedanige zyn die, welke in de *tweede*, *derde*, en *vierde* nummer van de *eerſte* Clasſe ontvouwt zyn, alwaar gehandelt word van de Zeep-agtige middelen, en van de ſtinkende Gommen, als ook van die welke beſtaan uit Waterige deelen, en uit Zouten door Konſt gemaakt, te weten uit de vaſte Alcaliſche. 2. Laat de ontbon-

dene,

dene, en ter deeg vloeibaar gemaakte ſtoffe, uitgedreven worden door de *Slym-dryvende* middelen, in de *tweede* Clasſe beſchreven. *By voorbeeld*, Laat een menſch door zyn geheele Lighaam kout, ſlymig en loom zyn, en daarenboven gewoon zyn ſpyzen te gebruiken, die rauw zyn, en niet wel kunnen verteert worden, en dat wy bedugt zyn, dat hy hier van binnen korten tyd zal Waterzugtig worden; dan, zegge ik, moet de genezinge op de volgende wys in 't werk geſtelt worden: 1. Laten hem alle uur twee greinen Veneetſche Zeep tot pillen gemaakt ingegeven worden; en na elke gift van deze pillen vyf of tien greinen Salpeter, of vaſt Zout van GLAUBER, of vaſt zout van Wynſteen, of (a) Potaſch, of Gom-Ammoniak, met Spaanſche-wyn, of (b) Kruiſemunt Water. 2. Laat hem, na dat deze dingen eenige dagen lang gebruikt zyn, elken avond ingegeven worden een pil uit Aloë tot drie of vier greinen; en den volgenden morgen diergelyken pil met een half of een grein Euphorbium: en op deze wyze zal den Zieken in 't kort genezen worden.

VI. GEVOLG. Derhalven blykt uit 't gezegde, dat 'er door middel van *Buik-zuiverende* middelen na behoren gebruikt, ontelbare ziekten kunnen genezen worden; niet tegenſtaande 't gevoelen van HELMONT en van andere Stoffcheiders deszelfs navolgers, die zeggen, dat *alle Buik-zuiverende Middelen Vergiften* zyn, en bygevolg dat ze ons Lighaam altyd verzwakken (†).

(a) *Cinis Clavellatorum.* (b) *Aqua Menthæ.*

(†) Zie HELMONT. *Lib. de Febribus, Cap. 5. integr.* & alibi paſſim.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Gal-dryvende Middelen.*

1. LAat ons, eer wy den Waaren aart en de Uitwerkinge van de *Gal-dryvende* Middelen openleggen, en derzelver Clasſen optellen, het gevoelen der Ouden hier over onderzoeken. De Ouden erkenden een tweederlei Gal; te weten, de eene de *Zwarte* of *Miltgal*, maar de andere de *Geele*, of *Levergal*; en aldus noemden ze de Geneesmiddelen welke de eerſte uitdryven (b) *Zwartegal-dryvende*; maar die, welke de laatſte ontlaſten, (c) *Gal-dryvende* Middelen: En dezen laatſten naam gaven ze aan alle die Geneesmiddelen, en aan die alleen, welke den *drek*, die door zyne Geele koleur en andere eigenſchappen na de (d) Galblaas-gal zweemt, uitwierpen: maar op deze wyze zyn ze in een tweederlei dwalinge vervallen; te weten, 1. Slooten ze uit 't getal der Gal-dryvende Middelen zommige Geneesmiddelen, die egter waarlyk *Gal-dryvende* Middelen zyn, te weten, de Geneesmiddelen welke de Lever-gal, in een nauwen zin zoo genoemt, uitdryven: want deze Gal, indien ze in den (e) Boezem of de Holte van Glissonius onderzogt word, eer ze met de Galblaas-gal vermengt is, koomt in al haar Kenmerken, te weten, in ſmaak, reuk, koleur, dikte, t'eenemaal overeen met 't (f) Water; en bygevolg, ſchoon ze door middel van *Gal-dryvende* Middelen uit 't Lighaam geleid word, word egter den drek daar van niet geel. 2. Dikwyls hielden ze voor *Gal-dryvende* Middelen zulke, welke in der daat geen Gal-dryvende Middelen zyn, gelyk terſtont blyken zal: want dewyl de *Galblaas-gal* van alle andere vloeibare Lighamen, door deze

(a) *Cholagoga.* (b) *Melanagoga.* (c) *Cholagoga.* (d) *Bilis Cyſtica.* (e) *Sinus Gliſſonianus.* (f) *Lympha.*

deze vier Kenmerken, α. door hare *bitterheid*, β. door hare *geele koleur*, γ. door haren ſchynenden *glans*, δ. door hare *dikte* of taaite, onderſcheiden word; hierom beſlooten de Oude uit de tegenwoordigheid van de drie laatſte Kentekenen in den (a) drek, (want van de tegenwoordigheid van 't eerſte konden ze niets zeggen, dewyl ze niet gewoon waren den drek te proeven) dat die (te weten den drek) *Galagtig* was; en daarom noemden ze alle Geneesmiddelen, welke zoodanigen drek uitdreven, *Gal-dryvende*; maar te onregt en al te onbezonnen: want deze *geele koleur*, en ſchynenden *glants* welke men somwylen in den lymigen Drek, door purgeer-middelen uitgedreven, waarneemt, kan een voortbrengzel zyn van de Geneesmiddelen zelfs, die de in de Darmen bevatte ſtoffen, en voornamentlyk het Darm-ſlym met een blinkend *geel* verwen, ſchoon 'er zelf in 't geheel geen Gal by is: want aldus verft de *Pyp-caſſie*, in kleine quantiteit ingenomen, de Pis en den Drek met een *Geele* Koleur, (die by gevolg te onregt aan de Gal zou toegeſchreven worden); zoo ze in grooter quantiteit ingenomen word, maakt ze een *Groene* Koleur; zoo in een nog grooter een *zwarte*; ja zelfs word den Drek *geel* van ingenomen Manna; als mede van *Tamarinde*, van de welke dezelve ook *ſlymig* word; desgelyks word de *Aloë* in veel water ontbonden zeer lymig, en koomt zeer naby de Gal zelve, en maakt den Drek altyd *geel*.

2. Uit 't gezegde blykt, hoe zeer de Oude dwaalden, als ze uit de uitwerkinge, welke zommige Geneesmiddelen hebben, van den Drek als Gal gekoleurt uit te werpen, beſloten dat dezelve in der daat de Gal uitdryven. Derhalven, het gevoelen der Oude verworpen zynde, zullen wy alle *Gal-dryvende* middelen tot twee Clasſen brengen; welkers *eerſte* bevat alle die middelen, welke door 't Lever bloed te

(a) *Fæces Alvinæ.*

verdeelen de afſcheidinge van de Gal overvloediger maken; en de *laatſte* alle die, welke door het Middelrift en den Onderbuik ſterk te bewegen en te ſchudden, de Gal uit de Lever en uit 't Galblaasje, na de Darmen afleiden, waar van daan ze naderhand door den ſtoelgang uit 't Lighaam kan gedreven worden, zoo 't maar nodig is.

Onder de *eerſte* Clasſe worden vervat alle *Natuurlyke Zeep-agtige* Middelen; als zyn de Zappen van alle zuur-zoete, en rype Tuinvrugten; te weten, van Druiven, Kersſen, Moerbezien, Vlierbezien, enz. van Braam-boizen, en 't gemeene zap van Appelen, Peeren, enz. Want deze maken vloeibaar alle die ſtoffen welke in de Vaten zyn, en dus ook de Gal, ja zelfs zomwylen zoo geweldig en overvloedig, dat ze (a) 't Boort veroorzaken. Hier toe moet men ook voornamentlyk brengen, 1. De Zappen van zommige Planten, welke opentlyk en blykbaar zeep-agtig zyn; als 't zap van (b) Zeep-kruid: hier toe behooren ook de Pyp-casſie, Manna, Honing, Zuiker, Tamarinde, 't Zap van bleeke Roozen, Aloë, Scammonie, Myrobalanen, Rhabarber. 2. Alle door konſt gemaakte zeepige middelen, welke beſtaan uit Oly en Zout door konſt te zamen verëenigt, gelyk te voren gezegt is, en waar van verſcheide zoorten zyn, boven opgetelt; dog het uitmuntenſte van alle is dat; het welk gemaakt word uit een vlug Loog zout, en een vluggen Oly. Hier toe worden eindelyk gebragt den Elixir Proprietatis, en alle Syropen, die matig Aromatiek zyn; gelyk de Syroop van (c) Byvoet van Fernelius, van (d) Druivenkruit, van de (e) vyf openende Wortelen, van (f) Zuikery, enkeld, en met Rhabarber, van Violen, enz. Laten alle die Syropen met Wei van melk, of met 't afkookzel van (g) Paarde-bloemen, of met een

(a) *Cholera.* (b) *Lychnis Saponaria dicta.* (c) *Artemiſia.* (d) *Botrys.* (e) *Quinque radices aperientes.* (f) *Cicboreum.* (g) *Taraxacum.*

een diergelyk verdunnend vogt ingenomen worden, en dat 's morgens op een ledige Maag.

De *tweede* of *laatſte* Clasſe behelſt alle de *ſterkere Braak-middelen*, als zyn de bladeren van (a) Mansooren, en ook de Braak-middelen, welke uit Spiesglas, Quik, enz. bereid worden.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De Gal moet nooit *ontlaſt* worden; want ze zondigt nooit in overvloed, dan in menſchen welke zig al te lang van ſpys onthouden hebben, in welk geval 'er niets anders vereiſt word, als ſpys te gebruiken.

II. Gevolg. Zoodanige Geneesmiddelen moet men gebruiken in alle Ziekten, welke voortkomen uit *verſtoppinge* van de Lever- of Gal-buis, en by gevolg in de *Geel-zugt*; egter met eenige omzigtigheid: dewyl men in 't begin der ziekte zig van ſterkere genees-middelen moet onthouden; want ze vermeerderen de Koorts, of liever de Ontſteekinge, waar uit de Koorts ontſtaat. De *Geel-zugt* nu koomt dikwyls voort van de verſtoppinge van de Lever, door Krytagtige, Kalk-agtige, Steen-agtige, en andere t'zamen-groeizels; maar zomtyds van verſtoppinge van de gemeene Buis, door een vaſt zittend Steentje, welke altyd een bovenmatige brakinge verzelt. Deze ziekte kwelt doorgaans de Geletterde, uit hoofde van 't zittende leven; om welke te verdryven de volgende wys de beſte ſchynt: *by voorbeeld*, Laat 1. dagelyks, alle uur gegeven worden een Pil, uit *Veneetſche Zeep*, of een weinig *Aloë* met *Honing*; of *Heilig Bitter* in een kleine gift; of laat gebruikt worden *Sal Polychreſt* met een weinig *Honing* en (b) *Zeep uit Rhabarber*; en laat 'er op gedronken worden een dunne ge-

(a) *Aſarum.* (b) *Smegma ex Rhabarbaro.*

gezuikerde, of gehoningde drank, of *Syroop van Violen*, met in agtneminge van een naukeurige levenswys; en laat 't gebruik van deze of diergelyke middelen zoo lang vervolgt worden, tot dat alle t'zamengroeizels beginnen ontbonden te worden; 't geen doorgaans binnen een of twee maanden pleegt te geſchieden, en dat 't geſchiet is, kan gekent worden uit de veranderinge van de koleur in de Pis, in den Drek, en in de Huid. Maar laten dan ten 2. *ſterke Braak-middelen* ingegeven worden, waar door den onderbuik ſterk geſchud, en de ontbondene ſtoffe uitgeperſt word: (dog deze moet men in 't begin niet voorſchryven, op dat ze, door 'er vloeibaarſte deel uit te perſſen, de zamengroeizels niet harder en vaſter maken.) Laat vervolgens als de werkinge van 't Braak-middel geeindigt is, des avonds een *Opiaat* ingegeven worden, en laat zig den Zieken allengskens gewennen aan bezigheid, en vaſter ſpyzen. Dog de *Ziekten*, welke uit gebrek van Gal ontſtaan, moeten genezen worden door die dingen toe te dienen, welke gemakkelyk ontbonden en verteert worden; hoedanige zyn de (a) Gerſte-dranken, de dooijers van Eyeren, en diergelyke met een *Zeep-pil* gebruikt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Water-dryvende Middelen.*

1. DE *Water-dryvende* zyn die Purgeer-middelen, *welke 't Water*, dat is, *de Speekzel-agtige Darm-wey buiten 't Lighaam voeren.* Voorts word allerhande vogt, 't welk van 't Bloed afgeſcheiden nog vet, nog rood is, *Wei* genoemt: En is of ſtremmende op 't vuur, als 't wit van een Ey, tot eenen harden klomp; en zoodanig is de eigentlyk genoemde *Wei*

(a) *Ptiſanæ.* (b) *Hydragogæ.*

Wei van 't Bloed: of niet ſtremmende maar uitwaasſemende, en agterlatende dikke, maar niet geſtremde ſtoffen; en de zoodanige zyn het Speekzel, het Zweet, de Pis. De *Wei* nu die van de *Water-dryvende* Middelen buiten 't Lighaam gevoert word, is deze laatſte: maar zy word *Darm-wei* genoemt, om dat ze na en in de Darmen afgeleid word; en dat tweezins: te weten, 1. Ze druipt uit de Speekzelklieren van de mond, als ook uit de klieren van 't verhemelte en van de Maagpyp, en word vervolgens doorgezwolgen. 2. Ze word afgeſcheiden en vloeit in de Darmen niet alleen uit de Darm-klieren zelfs; maar ook uit de Klieren van de Lever door de (a) Lever-buis. Dog dit Vogt word 'er door middel van *Water-dryvende* middelen, in veel grooter menigte, als natuurlyk pleegt te geſchieden, uitgeleid, en door den ſtoelgang uitgedreven.

2. Voorts kunnen de *Water-dryvende* middelen tot *drie* Clasſen gebragt worden: welkers *Eerſte* vervat die middelen, welke de affcheidinge van dit Vogt bevorderen, door namentlyk de Darmklieren te prikkelen: de *Tweede* behelſt die welke de affcheidinge van 't genoemde Vogt aanzetten, 1. Door 't Bloed te verdeelen in Deelen, die niet rood zyn, 2. Door 't zelve dus ontbonden, ſnelder te bewegen, waar door 't in grooter menigte aan de affcheidende Darmklieren geappliceert word. De *Derde* eindelyk ſluit in de Geneesmiddelen welke dat beide te gelyk verrigten.

Eerſte Clasſe der Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Clasſe, aan 't inwendige vlies der Darmen geappliceert, doen 't zelve, even als een blaartrekkend middel, tot blaren op-

(a) *Ductus Hepaticus.*

oploopen, maar welke ze naderhand door hare brandende kragt ontbinden; waar uit een geduurige lekkinge van 't Darmvogt volgt. Want 't gantſche oppervlak des lighaams, zoo uitwendig, als inwendig, is voorzien en vervult met Vaten die 't zoo genoemde vogt inhouden: zoo nu aan deze Vaatjes geappliceert worden ſcherpe Lighamen, welke dezelve kunnen ontbinden, en welke teffens zoo dik zyn, dat ze daar niet kunnen inkomen, dan zullen ze 't vogt daar uitleiden. Dog die ſcherpe Lighamen worden genoemt (a) *Blaartrekkende*, of *Water-dryvende*, na dat ze aan deze of gene Oppervlakte geappliceert worden, te weten, uitwendig, of inwendig: Waarom alle ſcherpe blaartrekkende Middelen welke zoo dik zyn, dat ze niet kunnen komen in de Melk-vaten, Water-dryvende worden, zelfs geen een uitgezondert, en hoe zy ſcherper en dikker zyn, hoe zy ook ſterker zyn. Voorts moeten de Geneesmiddelen van deze Clasſe twee hoedanigheden hebben; namentlyk 1. is nodig, dat ze in zig hebben iets dat dun, ſcherp, bytende en brandende is; 2. is nodig dat dat brandende zoo omwonden is met een Gommeus of harſtagtig Lighaam, dat 't geheel te gelyk niet uitwaasſemt, maar allengskens; waar door 't ook geſchieden zal, dat 't allengskens byt. Dog zoodanige Geneesmiddelen zyn tweederlei; want ze worden genomen of uit 't gegravene, of uit 't groeijende. Welke uit het groeijende genomen worden, zyn de volgende. (1) De (b) *Witte Rhabarber*, die reets onder de Slym-dryvende Middelen getelt is: ze heeft bykans de kragten van de Jalappe; in Alcohol ontbonden geeft ze een Tinctuur, welke zoo ze dik gemaakt word, harſt word: Deze Tinctuur in de mond gehouden brand de keel met een onverdraaggelyke hitte, en verwekt quylinge; maar zoo ze doorgezwolgen word, ontſteekt ze de keel en de maag-

(a) *Veſicatoria aut Hydragoga.* (b) *Mechoacanna.*

maagpyp, en vervult die met Vogten; dog zoo 't harſt gekauwt word, doet 't ook op een geweldige wys quylen en maakt zweeren in de mond; Eindelyk zoo ze met Eywit in vuile wonden gedaan word, vaagt ze dezelve af. De Gift van deze wortel is van een ſcrupel tot twee dragma; welke gift grooter is, als die welke vereiſt word voor 't gebruik van Slym-dryvende Middelen; nadien in dit geval de prikkel grooter zyn moet. Ze is een allerheerlykſt *Water-dryvend* Middel; maar ze moet niet doorgezwolgen worden, of ze moet met een zeeker lymig Lighaam omwonden worden, om namentlyk de keel en maag-pyp niet te quetzen. (2) De *Jalappe:* dog zoo deze gekauwt word ſchynt ze in 't eerſt wel kragteloos te zyn; maar word eindelyk zeer ſcherp bevonden: Deszelfs Tinctuur met Alcohol gemaakt, en in de mond gehouden, veroorzaakt insgelyk een zweringe in de keel: dog zoo 't Harſt gekauwt word verwekt 't een onverdraaggelyke pyn en zwellinge, en vermeerdert zeer de affcheidinge van 't Speekzel; voorts zoo ze in Water ontbonden ingenomen word purgeert ze zeer ſterk, als mede deszelfs Tinctuur met Zuiker zoetgemaakt. De Gift van de Jalappe, in ſubſtantie, is van een ſcrupel tot vyf ſcrupels; maar 't Harſt van vyf greinen tot een ſcrupel. (3) De (a) *Hadig* of wilde Vlier: men gebruikt deszelfs vrugt en middelſte baſt. De Gift van de Beſiën is van anderhalf ſcrupel tot vyf dragma; en derzelver Zap, als ook van de toppen pleegt gegeeven te worden van een dragma tot een onze. De middelſte baſt, zoo ze tot een ſcrupel Kinderen, en tot een half once bejaarde ingegeven word, voert de Wei zeer ſterk buiten 't Lighaam, en werkt ſterker als Vlier: Voorts zoo de Beziën en de Baſt doorgezwolgen worden, geven ze een ſcherpen en pynelyken ſmaak.

(4) De

(a) *Ebulus ſive Sambucus humilis.*

(4) De (a) *Purgerende Rhyn-beziën*, of *Doornige Rhyn-beziën*, of *verwende Doorne* (zoo wel genoemt, om dat ze van de Schilders gebruikt worden): Het uitgeperſte Zap van de Beziën kan ingenomen worden tot een once, en tot Syroop gekookt tot twee oncen. En volgens de waarnemingen van Sydenham doet deze Syroop van Rhyn-beziën de Water-zugtige zeer veel voordeel, en maakt dat deze, welke ligt purgeren, zeer veel Water quyt raken (†): dog als 't zap in de mond gehouden word, geeft 't als 't ware een brandenden ſmaak. (5) De (b) *Kleine Zee-winde:* Dit is een Kruit dat aan de Zee-ſtranden groeit, en een zoort van Winde; by de Batavieren die aan Zee wonen word 't voor een Goddelyk Geneesmiddel gehouden; dog het geeft een zeer ſcherpe Zoute ſmaak: men gebruikt 't rauw als Salaad met Azyn; maar door den Azyn word deszelfs kragt veel verbrooken: dit Kruit is lymig en kleefagtig met ſcherpte, en maakt Stoelgang met pynen. De Gift is van twee ſcrupels tot een once. (6) De (c) *Gods-genade:* deze heeft een brandenden en zeer bitteren ſmaak, met een lymig Zap; ze voert 't Water uit 't Lighaam met zeer zware pynen, en pleegt brakinge te verwekken. De Gift is van een ſcrupel tot drie dragmag in een infuſie. (7) De (d) *Gemene Inlandſche Liſch:* deze werkt zeer ſterk. De Gift van de Wortel, in Poeijer is van een half ſcrupel tot anderhalf dragma; in een infuſie, van een dragma tot een half once. Dog de Gift van 't vers uitgeperſte Zap is van een half once tot drie oncen: maar dit Zap, zoo men geen voorzigtigheid gebruikt, doet als 't ingenomen word de Maag-pyp tot blaaren oploopen met zeer groote pyn; dog die pyn word door 't gebruik van Azyn weggenomen. (8) De (e) *Wolfs-melk*; wel-

(a) *Rhamnus Catharticus, ſive ſpina Cervina, vel infectoria.* (b) *Soldanella Minor.* (c) *Gratiola.* (d) *Iris vulgaris, quæ noſtras dicitur.* (e) *Eſula.*

(†) Zie SYDENHAM, *Tract. de Hydrope, p. m.* 487.

welkers Zap, ten aanzien van de koleur en dikte, na Melk zweemt, maar 't is zoo brandende, dat als 't aan de huid geappliceert word, die, evens als 't Vuur doet zweeren; en zoo taai en vaſt, dat 't door een klein vuur uitgewaasſemt tot harſt word. MARTINUS RULANDUS hadde, in Duitsland, zeeker geheim voor de *Waterzugtige*, welke in groote menigte na hem toevloeiden, en die hy genoegzaam alle genas. Dit geheim nu was de baſt van *Wolfs-melk* in *Wei van Melk* gekookt, en met *Honing* zoet gemaakt. De Gift van de Wolfs-melk is van drie tot agt greinen in ſubſtantie, maar in een infuſie word die gift verdubbelt. Hier toe worden ook gebragt de andere zoorten van Wolfs-melk, als ook den Euphorbium. (9) De (a) *Gom-Gutte*, (waarover reets in't HOOFDST. van de *Slym-dryvende* Middelen geſproken is): Zommige zeggen, dat deze Plant is een zoort van Wolfs-melk, uit welke, als ze geſneden word, de Gom druipt, dog die men een geele koleur geeft, op dat 't bedrog niet ontdekt worde. Maar, zoo men die doorſlikt, maakt zy een verzweringe in de keel, en blyft daar zeer vaſt aan hangen, en verwekt blaaren; zy is ook een zeer ſterk en uitmuntend *Waterdryvend* Middel. De Gift is van drie tot vyftien greinen; dog zy verwekt in Lighamen, die moeijelyk purgeren, doorgaans brakinge. (10) Het *Elaterium*, of 't *Zap uit wilde Komkommers* in de Zon dikgemaakt: Dit Geneesmiddel is zeer ſcherp, ja ook zoo lymig, dat, ſchoon 't hondert jaren lang bewaart word, egter klevende blyft: het word van Sydenham geprezen als 't laatſte Plegt-anker in de Waterzugt (†). De Gift van 't Elaterium is van anderhalf tot

(a) *Gummi Gutta, Gutta Gamba, Gutta Camandra, Gummi Gotta, Gutta Camboidia, Gutta Gemau, Gutta Gauma of Gemu, Gummi Peruvianum, of de Peru, de Jemu, of Jemou, Succus Cambici, of Cambrici.*

(†) *Tract. de Hydrope p. m.* 488. *Zie ook byzonder* LISTER, *Tract. de Morb. Chronicis, Exerc. de Hydrope p. m.* 17. *ad* 20.

tot twaalf greinen; want 't heeft een zeer ſterke Buik-zuiverende kragt.

De *Water-dryvende* Middelen van deze eerſte Clasſe uit het Gegravene genomen, zyn deze volgende. (1) Het (a) Zoete Quik, 't welke beſtaat uit 't zuur van Zee-zout, en uit Quik dat daar mede geconcentreert, of daarin opgeſlooten is: Maar dit Quik word een zeer heerlyk Water-dryvend Middel, zoo het tot een grof Poeijer gevreven, in gegeven word; want het word van onze vogten niet gemakkelyk ontbonden, en prikkelt daarom geduurende zyn verblyf in de Darmen, dezelve door de kragt van 't zuur, dat in het zelve is. Deszelfs Gift is van vier greinen tot een half dragma: dus voert het de wateragtige ſtoffen zeer ſterk buiten 't Lighaam: maar zoo het zeer fyn gevreeven ingegeven word, verwekt het Quylinge, en, zoo het grof gevreven in een wonde gedaan word, is het zeer dienſtig, om de eeltagtige hardigheden, die aan de kanten opkomen weg te vreten. (2) Het (b) *Witte neergeplofte Quik*, welkers kragt beſtaat in de ſcherpe puntjes, welke niet opgeſloten, maar open en bloot zyn; waarom dit Quik, zoo de puntjes door Alcaliſche Zouten verbroken worden, of door kragt van 't Vuur geſcheiden en uitgedreven worden, zoet word. Deszelfs Gift is van twee tot tien greinen, en purgeert zeer ſterk. (3) Het (c) *Rode neergeplofte Quik*, dat nog ſterker werkt, hierom is deszelfs Gift van een tot vier greinen. (4) Het (d) *Geele neergeplofte Quik*, of 't *Turbith Minerale*; 't welk ook een zeer goet Water-dryvend Middel is, maar 't moet met voorzigtigheid gebruikt worden, want anders verwekt 't quylinge: Het moet derhalven gegeven worden volgens die vier Wetten te voren voorgeſchreven, te weten, dat 't na

(a) *Mercurius dulcis.* (b) *Mercurius Præcipitatus Albus.* (c) *Mercurius Præcipitatus ruber.* (d) *Mercurius Præcipitatus flavus, ſive Turpetum aut Turbith Minerale.*

't na de Darmen geleid worde, en ingenomen worde zonder andere Geneesmiddelen, door welke het na de uitwendige deelen des Lighaams, te weten, na de huid kan gebragt worden, hoedanige zyn de (a) Uitwaasſemende of Zweet dryvende Middelen, en de Opiaten; 't byt daarenboven ook de Zweeren, en neemt 't overtollige weg, zelfs in de hartnekkigſte eelten, maar niet zonder pyn. PARACELSUS noemt dit Quik *Turbith Minerale*, om dat het op dezelve wys 't Water uit 't Lighaam voert als de Wortel Turbith, welke men meent, dat 't Water uit de binnenſte leeden van een podagreus Lighaam leid en uitvoert. De Gift nu van dit Geele neergeplofte Quik is van een tot zes greinen. Men kan'er bydoen, ten (5) het (b) *Groene neergeplofte Quik*; welkers Gift dezelfde is als die van het Geele. Hier toe worden ook gebragt ten (6) de *Kryſtallen der Metalen*; als *α*. De (c) Vitriool van Zilver, waar uit de Lapis Infernalis gemaakt word: de Gift is van een zesde grein tot drie greinen. *β*. De (d) Vitriool van Koper; welke Vitriolen de Wateragtige ſtoffen zeer ſterk uitdryven, dog de Gift van dit laatſte is een grein of daar omtrent. Tot deze Clasſe kan men ook brengen 't (e) Vylzel van Koper, 't welk, zoo van de Oude als Nieuwe Geneesheeren, als 't laatſte Anker gepreezen word: Door dit Geneesmiddel is KAREL de V. van de Waterzugt geneezen. Zie FORESTUS: De grootſte gift van dit Vylzel is van zes greinen. *γ*. De (f) Vitriool van Staal: de Gift is van zes greinen tot een ſcrupel. Eindelyk ten (7) de *Gemene* of *Witte Vitriool:* De gift is van twee tot vier ſcrupels.

GEVOLG. Alle deze Geneesmiddelen werken alleenlyk door hare ſcherpheid; en derhalven niet door een

(a) *Diaphoretica.* (b) *Mercurius Præcipitatus viridis.* (c) *Vitriolum Lunæ.* (d) *Vitriolum Veneris.* (e) *Scobs Veneris.* (f) *Vitriolum Martis.*

een byzondere kragt: want dat dit zoo is bewyzen, 1. De ſcherpe ſmaak van alle deze middelen; 2. De hitte of brand, welke ze in de keel verwekken. 3. De Blaasjes welke ze alle, de Jalappe en (a) Witte Rhabarber niet uitgezondert, veroorzaken; 4. De Pyn welke ze in de wonden gedaan zynde verwekken; 5. De Scheikundige Ontledinge: want zoo een van alle, welk 't ook zyn mag, in Water of Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, deelt het zyne zeer ſcherpe kragt aan zyne Scheivogten mede: maar dat gene 't welk onaangeraakt en onontbonden *overblyft, heeft in 't geheel gene Kragten.*

Tweede Clasſe van de Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Clasſe zyn die, welke 't Bloed tot een Weiagtig vogt *ontbinden*, en't dus ontbonden zynde ſnelder *bewegen*, waar door 't in grooter menigte aan de Darm-klieren geappliceert word. Maar zullen deze twee dingen geſchieden, zoo is nodig dat de Geneesmiddelen met den Bloedklomp vermengt worden. Dog op dat niemant denke dat zoodanige Buik-zuiverende Middelen met 't Bloed nooit vermengt worden, zullen wy ons gezegde ſtaven met een drievoudig bewys. 1. De (b) Infuſien uit Saffraan van Staal, Senubladeren, en Rhadebarber, in de Lighamen, te weten, in de Borſtholte van Menſchen en Dieren, geſpeuit zynde, by de Engelſchen en Franſchen en Italianen, hebben na een half uur Stoelgang verwekt; en daarom moet men niet twyffelen, of ze zyn van de Aderen opgenomen. 2. Het Quik aan de voeten geſmeert zynde om quiling te verwekken, veroorzaakt dikwyls Buikloop, die niet als door Zweet-dryvende Middelen en Opia-

(a) *Mechoacanna.* (b) *Infuſiones ex Croco Martis, Senna, & Rhabarbaro.*

Opiaten kan geſtilt worden. 3. De Genezinge van alle (a) Weiagtige Buik-loop word allergelukkigſt verrigt door middel van Zweet-dryvende Middelen en Opiaten.

Edog in deze Clasſe kennen we maar een Geneesmiddel, te weten, het *Quik:* want dit 't zy onbereid (crudus) 't zy zoet (dulcis), in een kleine gift, en die dikwyls herhaalt, en volgens de vier bovengenoemde Wetten ingenomen zynde, brengt na twee of drie dagen een Weiagtigen Buik-loop voort.

Derde Clasſe van de Buik-zuiverende Middelen.

Tot deze Clasſe behoren alle de Middelen van de *Eerſte* Clasſe, welke zoo de Klieren *prikkelen*, en de afſcheidingen *vermeerderen*, als 't bloed ontbinden of verdeelen, en 't zelve ontbonden zynde ſnelder *bewegen:* want gelyk de Spaanſche-vliegen, uitwendig op de huid gelegt, blaaren trekken, teffens ook 't Bloed zoo ontbinden, dat ze zomtyds 't Bloed pisſen veroorzaken, zoo brengen ook alle blaartrekkende en ſcherpe Middelen, als die zyn welke in de eerſte Clasſe aangehaalt worden, inwendig aan de Darmen geappliceert, in dezelve blaaren voort, en ontbinden te gelyk 't bloed, en leiden 't daar na toe.

Beoeffenende Gevolgen,

Van de Water-dryvende Middelen in 't Gemeen.

I. Gevolg De *Water-dryvende* Middelen zyn dienſtig in alle ziekten, daar te veel (b) *Speekzelagtig Water* in 't Bloed is: De zoodanige nu zyn alle de ziekten, in welke de eerſte Ingewanden *zwak* en *verſtopt* zyn; waar door de deelen der ſpyzen zoo niet kun-

(a) *Fluxus Seroſus per alvum.* (b) *Lympha Saliveſa.*

kunnen verdeelt worden, dat ze in de Melk-vaten komen, en met 't Water vermengt worden: de zoodanige zyn ook de Ziekten in welke de toetrekkende kragt van 't Harte en van de Slag-aderen *zwak* is; waar door 't bloed zelfs al te dun word; want 't is bekent uit de (a) Natuurkunde van 't Menſchelyk Lighaam, dat, hoe ſterker de kragt van 't Harte en van de Slag-aderen is, hoe dikker 't bloed is, en in tegendeel dat hoe 't dunder word, hoe ook die Kragt zwakker is: want dus bevind men dat de Boeren, die ſterk Werken, als ook Arbeiders, en andere diergelyke menſchen, zeer gebonden Bloed hebben; maar in de Weeldrig en gemakkelyk Levende, en in alle die welke zwakke ingewanden hebben, gelyk in de Slym-zugtige, Tering-agtige, Blaau-ſchuitige, enz. is 't Bloed zeer Water-agtig.

II. Gevolg. Dezelve Geneesmiddelen zyn ook heilzaam in alle buiten-vatinge en ſtilſtand der Vogten, en by gevolg in (b) alle Slym-agtige en Water-agtige Zwellinge, en (c) Kneuzinge.

III. Gevolg. Ze zyn ook voordeelig in Ziekten, in welke een *ſchielyke ontbindinge* of *ontlaſtinge* van Vogten nodig is: By gevolg komen ze te pas in Fiſtels, in Schurft, in alle zoorten van Waterzugt, in Beroerte, (die dikwyls door Wei in de holligheden den der herzenen buiten gevaat veroorzaakt word) in den (d) druiper, en in diergelyke ziekten.

IV. Gevolg. Zoo dikwyls als deze Geneesmiddelen moeten gebruikt worden, moeten ze voor de eerſtemaal in een genoegzaam *ruime* gift ingegeven worden, want anders, dewyl ze (e) brandende zyn, zullen ze zeer prikkelen, maar niets ontlaſten; waar uit zelfs zware benautheden en pynen ontſtaan zullen.

V. Gevolg. De *Water-dryvende* Middelen zyn ſcha-

(a) *Phyſiologia.* (b) *Tumor Ædematoſus.* (c) *Contuſio.* (d) *Gonorrboca Virulenta.* (e) *Cauſtica.*

ſchadelyk in alle ontſtekende Ziekten, 't zy de ontſtekinge zy in de Slag-aderen, 't zy in de Water-vaten: en daarom zyn ze in alle Koortzen, zoo 'er geen Aderlatinge voor af gegaan is, *nadeelig*.

VI Gevolg. Ze zyn ook *Schadelyk* voor de Miltzugtige en die met Opſtygingen gekwelt zyn; want deze worden van de Water-dryvende middelen dikwils zoo ſterk gepurgeert, dat ze daar van in flauwten vallen.

VII. Gevolg. Alle *Water-dryvende* brengen ligt een (a) *overmatige Buik-zuiveringe* voort; welke tweederlei is. De eerſte zoort word veroorzaakt door middelen, die te ſterk ontlaſten, als namentlyk de ſnelheid en de dunte der Vogten, door de Geneesmiddelen zoodanig vermeerdert worden, dat de ontlaſtvaten daar door boven *maten* opgeſpannen, en lam worden; waar door 't geſchiet, dat ze zig niet kunnen toetrekken, maar open blyven, en dat 'er by gevolg de Vogten in een grooter menigte, als behoorlyk is, uitloopen. De geneezinge van deze ziekte word beſt verrigt door ſterke t'zamentrekkende middelen, met Opiaten en Geeſten: want alle Geeſtagtige middelen ſtremmen en verdikken, gelyk de Scheikunde leert; by gevolg moet men in dit geval altyd Wrange en Geeſt-agtige middelen gebruiken. De *laatſte* zoort van *overmatige Buik zuiveringe* is de Krampige, hoedanige Hippocrates beſchryft door Nies-wortel te zyn veroorzaakt (†); want de Krampen ſchudden 't Lighaam zeer ſterk, en op deze wys worden 'er de Vogten uitgedreeven. In dit geval zyn de zuure Minerale middelen, te gelyk met Opiaten, en Warme Speceryen dienſtig.

ACHT-

(a) *Hypercatharſis.*

(†) *Aphor. Sect. V. Aph.* 1. & 4. *Item Lib. de Veratri uſu, Art.* 7. *ut & Coac. Sect.* IV. *vers* 24. zie ook Dureti *Enarrationem* in hunc locum *Lib. III. Tract.* IV. *Art.* 17.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Zwarte Gal-dryvende Middelen.*

1. DE (b) *Zwarte Gal* was by de Oude tweederlei; De Eerſte namentlyk uit de Milt, en wierd genoemt (c) *Zwaarmoedig Vogt, den Droesſem* of *'t Grondzap*, en de *Vuiligheid* des Bloeds; en zy ſtelden dat deszelfs ſtoffe is (d) *Zwaarmoedig* Bloed: Maar de Tweede uit de Lever, en wierd genoemt (e) *Uitgedroogde* of *verbrande Lever-Gal.*

2. By gevolg wierden de *zwarte Gal-dryvende* Middelen van de Ouden genoemt, die, 1. Welke de (f) *zwarte Gal* uit de Milt door de Darmen *ontlaſten*; en dat dit kan geſchieden is te voren gezegt, teffens ook aangetoont de weg, door welke dit Vogt loopt, en by gevolg dwaalden ze in dit geval niet. 2. Welke de *Lever-gal* uit 't Lighaam leiden: maar zoo wy 'er naukeurig op letten, zullen wy zien, α. Dat 'er zeer veele Purgeer-middelen zyn, welke den *Drek zwart* maken: want dus geeft de (g) Eike Boom-varen, die voor 't voornaamſte zwarte Gal-dryvend middel gehouden word, volgende de natuur van alle Eikeboomen, (welkers eigenſchap is, genoegzaam alles *zwart* te verven) aan het Darm-ſlym een zwarte koleur; en wierd daarom van de Oude *zwarte Gal-dryvende* genoemt: desgelyks ook de Armeniſche ſteen, en de (h) Lazuur-ſteen, als mede de zwarte Nieswortel, (i) Tym-zyde en Zenu-bladeren, wierden van dezelve voor *zwarte Gal-dryvende* gehouden; dog 't is genoeg bekent, dat die twee ſteenen den Drek *zeer zwart* verwen, als ook alle Vitriolen. β. Dat 'er zomtyds door de kragt van de Natuur alleen, zon-

(a) *Melanagoga.* (b) *Atra Bilis.* (c) *Humor Melancholicus, Fæx & Recrementum Sanguinis.* (d) *Sanguis Melancholicus.* (e) *Bilis Hepatica exasſata.* (f) *Atrabilarius Humor.* (g) *Polypodium Quernum.* (h) *Lapis Laſuli.* (i) *Epithymum.*

zonder ingeven van een Buik-zuiverend Middel, van boven en van beneden, een *zwarte* ſtoffe uitgeworpen word: en by gevolg, dat in dit geval al dat gene *zwarte Gal-dryvende* kan genoemt worden, dat deze ſtoffe op een zagte wys uitwerpt; want ze moet niet ſterk aangetaſt worden, maar alleenlyk door zagte Purgeer-middelen uitgeworpen worden.

NEGENDE HOOFDSTUK.

GEVOLGEN

Over de Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen.

ALle de zoorten der *Buik-zuiverende Middelen* nu afgehandelt zynde, is 'er nog overig, dat wy in dit HOOFDSTUK, de volgende GEVOLGEN *over deze Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen* 'er byvoegen.

I. GEVOLG. 's Menſchen geheele Lighaam kan door den *Buik gezuivert worden*, ſchoon dat HELMONTIUS 't tegendeel beweert. *Zuiveren* nu is zommige Deelen van een bepaalt Weefzel en Scherpte af te ſcheiden; door welke eigenſchappen zy verſchillen van 't overige Bloed, waar mede zy omloopen: want deze Deelen zyn doorgaans kleinder als de Bloeddeelen; derhalven blykt 't van zelfs, dat, zoo wy in de Milt, Lever, en andere Ingewanden de laxiteit der ontlaſt-vaten kunnen verminderen, maar die der uitdryvende Buizen vermeerderen, die zondigende Deelen gemakkelyk kunnen afgeſcheiden worden.

II. GEVOLG. De *Buik-zuiverende Middelen* zyn niet *vergiftig*, zoo als PARACELSUS beweert heeft, en HELMONTIUS (†) heeft willen bewyzen met deze re-

(†) Zie HELMONT op de boven *aangehaalde plaats*, pag. 241.

denen: te weten, 1. Om dat ze in een vermeerderde gift ingegeven, altyd de Doodt veroorzaken: 2. Om dat de Theriaak, dewelke een vergift wederſtaand middel is, dienſtig is om de Kragt der Buik-zuiverende Middelen weg te nemen. Maar wy antwoorden hier op, 1. Dat niet alleen de Buik-zuiverende, maar alle de heilzaamſte middelen zonder onderſcheid, zoo ze in te grooten quantiteit gebruikt worden, doodelyk zyn: Vervolgens ten 2. Dat de Theriaak de Buik-zuiverende kragt der Middelen ſteuit, door de kragt van den Opium, welke daar onder vermengt is; want den Opium belet voor een tyd alle toetrekkende bewegingen der vaſte Deelen; waar door de uitwerpinge van Vogten, door de Affcheidende en Ontlaſtende Vaten, minder word.

III. Gevolg. Daar zyn geen *byzondere Buik-zuiverende* Middelen, dat is, welke de Gal, 't Water, 't Slym, zonder aanrakinge van de overige, uitwerpen: Dit dog is overvloedig gebleeken uit de beſchryvinge der Buik-zuiverende Middelen; want doe wy hier over in 't byzonder gehandelt hebben, hebben wy duidelyk gezien, dat ze op alle onze Vogten gelykformig werken, maar dat 'er alleenlyk een Vloeibare ſtoffe geroert word en welke gemakkelyks kan ontlaſt worden.

IV. Gevolg. De Kragten der Buik-zuiverende Middelen worden te onregt afgeleid, of van een *Zuur-*, of van een *Loog-zout*, of van een daar mede vereenigden *zwavel*: want, *by voorbeeld*, 't zap der Planten, en de Geeſt van Salpeter, purgeren, waar in egter niets Zwavelagtigs is; maar elk ſcherp Ligchaam dat prikkelen kan, word uit dien hoofde, *Buikzuiverende*.

TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Braak-middelen.*

1. DOor *Braak-middelen* verſtaan wy alle Geneesmiddelen *door welkers Kragt, al dat in de Maag is van boven door de Mond ontlaſt en uitgeworpen word.* Dog de naaſte en onmiddelyke Oorzaak is een ſterke drukkinge en persſinge van de Maag op de daar in bevatte ſtoffen: Deze drukkinge nu kan veroorzaakt worden, of door de t'zamentrekkinge der Vezelen van de Maag zelfs, of door eene uitwendige, de Maag hevig persſende en drukkende Oorzaak, of eindelyk van beide Oorzaken t'zamen.

2. Dit is derhalven de reden, dat 'er drie zoorten van Brakinge zyn. De *Eerſte* is eene hevige ontlaſtinge van de Maag van boven door de Mond, veroorzaakt door de toe of t'zamentrekkinge der Vezelagtige Deelen van de Maag zelfs; en tot deze zoort word vereiſcht, 1. Eene bekwaamheid, dat is, eene vloeibaarheid van de te ontlaſtene ſtoffe tot ontlaſtinge, 2. Eene naukeurige toetrekkinge van de (b) Poortier, en openinge van de (c) bovenſte mond; 3. Eene uitzettinge van de Maag, en daar op volgende toetrekkinge, welke afhangt van de te gelyk werkende Vezelen van de Maag. Zoodanig een zoort van Brakinge hebben de Oude erkent; en dat deze in der daad zomtyds voorvalt, (ſchoon 't zommige Nieuwe Schryvers (†) ontkennen, welke ſtaande houden, dat alle Brakinge voortkoomt van eene ſtuiptrekkinge der Spieren van den onderbuik) kan zelfs hier uit blyken, dat zoo het

(a) *Emetica*, ſeu *Vomitoria*. (b) *Pylorus*. (c) *Orificium Superius*.

(†) Maar voornamentlyk den zeer vermaarden CHIRAC, den Auteur van dit gevoelen, en ook den zeer Beroemden DU VERNEY. Zie *Act. Reg. Pariſin.* Anno 1700. *Hiſtoire*, pag. m. 27.

het Lighaam, met een volle Maag, gebogen word, 'er terſtont oprispingen door de mond uitgelaten worden; dog die oprispingen ontſtaan alleen daar uit, om dat het bovenſte mond-gat van de Maag dan geopent word, maar niet van een voor af gaande ſtuiptrekkinge van 't Middelrift, en van de Spieren van den Onderbuik.

3. En op deze wyze verwekken de volgende dingen gemeenlyk brakinge. 1. Alle ſcherpe (a) *Plaatsmiddelen* aan de Maag geappliceert. 2. Alle *Ontſteekinge* van de Maag, gelyk geſchiet in quaataardige ziekten, en in de Kinder-pokken, als ook van ingenomene vergiften: egter niet dat de Maag in den ſtaat der ruſte, of als ze ſlap is, door de ontſteekinge tot brakinge aangezet word, maar dan alleenlyk, als 'er iets ingenomen is. 3. Een (b) *Knoestgezwel* in de Maag. 4. *Al te groote* en te *ſchielyke opvullinge* van wat ſtoffe het ook zy. 5. *Ongeregelde beweginge* der dierlyke Geeſten, van walagtige dingen, of van een andere oorzaak verwekt, dit is de reden, dat de Miltzugtige en hiſterike of opſtygende krampen gemeenlyk brakinge veroorzaken. 6. *Kramp* van de Maag door *ongewone Beweginge* des Lighaams; als door 't ryden op een wagen, ſcheepvaaren, rondom-draaijinge van 't Lighaam, enz. veroorzaakt. 7. De (c) *Medelydige Kramp* van de Maag; *by voorbeeld*, in Wonden van 't Hooft, in Beroerte uit Buitengevaat vogt ontſtaan, als mede in 't Kolyk, Graveel, enz. want deze Kramp ontſtaat uit de Gemeenſchap, welke de Zenuën van de Maag met de Zenuën van de beledigde deelen hebben; waar van daan 't ook koomt dat de brakinge genoegzaam alle de ziekten van de maag vergezellet.

4. De *tweede* zoort van *Brakinge* is die, welke voortkoomt van de *drukkinge* der zyden van de Maag door de ſpieren van den Onder-buik: dewyl deze zom-

(a) *Acria Topica.* (b) *Scirrhus.* (c) *Spasmus Sympatheticus.*

zomtyds zoo getrokken worden, dat alle de Onderbuiks ingewanden daar van ſterk gedrukt en geperſt worden, waarom 'er nootwendig, zoo de bovenſte mond van de Maag dan geopent word, brakinge opvolgen zal. In dit zoort van Brakinge nu word de Onderbuiks-holte van de eigene ſpieren van 't Middelrift en van den (a) Penszak, te gelyk werkende, zeer vernaut: waar door het Bloed in den geheelen onderbuik zeer geperſt word; maar hier door geſchieden zeer groote Affcheidingen in alle de Onderbuiks-ingewanden; ja zelfs worden 'er zomtyds Bloed vaten in de Lever gebroken, waar door zwaare toevallen veroorzaakt worden: ja dat meer is 't Bloed, wegens de drukkinge welke 't in den Onder-buik ondergaat, geweldig na boven gedreven zynde, brengt zomtyds (b) Bloed-ſpouwinge, of Beroerte voort. Daarenboven, zoo de kragt van de Aars-ſluitſpier, in deze persſinge van den Onderbuik, zoo groot is, dat ze niet kan overwonnen worden, word de (c) Wormwyze beweginge der Darmen zomwylen omgekeert, en veroorzaakt (d) Drek-brakinge; maar indien die kragt overwonnen word, dan geſchiet'er te gelyk ook ontlaſtinge door den Stoelgang; in welke niet alleen de in de Darmen bevatte ſtoffen worden uitgeworpen, maar ook de afgeſcheidene vogten, die uit alle ingewanden van den Onder-buik vloeijen. Voorts volgt dit zoort van Brakinge doorgaans op 't eerſte, zoo 't te lang duurt; want als de vezelen van Maag geprikkelt en getrokken worden, worden de Spieren van den Onderbuik ook eindelyk getrokken, te weten, wegens de (e) Medelydinge door de Zenu van't agtſte Paar.

5. De *Derde* zoort van *Brakinge* is die welke geſchiet door de *toetrekkinge* der vezelen van de Maag en van de Spieren van den Onderbuik te gelyk: en deze Brakinge is de allerheevigſte.

(a) *Peritonæum.* (b) *Hæmoptyſis.* (c) *Motus Periſtalticus.* (d) *Ileus.* (e) *Conſenſus.*

Gevolg. Die genoegzaam algemene dwalinge der Geneesheeren moet verbetert worden; te weten, dat de werkinge der *Braak-middelen* niet kan verklaart worden, zonder eene voorafgaande beſchryvinge van de rokken van de Maag; en dat dryven die gene, welke de brakinge van de beweginge der Maag alleen afleiden. Dog hoe verre dit van de waarheid is, blykt niet alleen uit de vorens gezegde zaaken; maar ook daar uit, dat zoo eenig vergift het begin van het tusſchen-ribbige Zenuën-paar geraakt heeft, daar op terſtont brakinge volgt. Waarom men wel mag denken, of niet die Braak-middelen, welke niet als na eenige uuren hare werkinge doen, eerſt op de hersſenen werken, en naderhand door medelydinge de maag beroeren?

6. De gemene Oorzaken nu van de drie zoorten van Brakinge zyn de volgende, 1. De ſterk *Prikkelende* Lighamen, als een veder in de keel geſtooken. 2. Alle die dingen welke de dierlyke Geeſten *beroeren*, ſchoon ze niet onmiddelyk op de Maag werken; als ongewone bewegingen des Lighaams. 3. *Walgagtige denkbeelden.* 4. Eene beweeggelyke in de Maag ſchommelende *Stoffe*, welke *ſcherp* en prikkelende is. 5. Allerlei *ſcherpte* die in de Maag van *teedere* Menſchen koomt. 6. Allerlei Purgeer-middelen, of in te *grooten Gift*, of aan *zwakke* Menſchen ingegeven. 7. *Scherpe* ſtoffen onder 't Bloed vermengt; *by voorbeeld*, de Infuſie van Tabak, zoo hier mede de Kinderen gewaſchen worden om de ſchurft te genezen, waar tegen ze zeer dienſtig is, doet ze dezelve *braken.* Dus ook zoo de Infuſien van de Crocus Metallorum, van de Nies-wortel, van het (a) Glas van Spies-glas, enz. in Water, Wyn, of Melk, in de Aderen geſpeuit worden, veroorzaken ze eerſt *duizelinge*, vervolgens *ſchuddinge*, kort daarna *walginge*, en eindelyk *brakinge.* Dog zoo de Braak-middelen

on-

(a) *Vitrum Antimonii.*

onder de form van een klyſteer ingeſpeuit worden, hebben ze geen uitwerkinge, ten zy in die Lighamen, welkers (a) Kartel-darms Klap vlies ſlap is, zoo als 't gemeenlyk is in zwakke Menſchen.

7. Voorts kunnen de *Braak-middelen* tot de *Vyf* navolgende Clasſen gebragt worden.

I. De eerſte Clasſe behelſt alle ons bekende Lighamen, welke in die quantiteit in de Maag komen dat ze dezelve te veel *opvullen*, en alle deszelfs vezelen *uitzetten*, en de rug vezelen doen t'zamentrekken; waar door 't geſchiet, dat de Portier toegetrokken word, waar op in 't kort *walginge* en *brakinge* volgen: Dit is ook de rede, dat zelfs Water in groote menigte en ſchielyk gedronken, desgelyks Wyn, Bier, en allerhande Spyzen, op deze wys, *Braak-middelen* worden.

II. De Tweede Clasſe vervat alle Lighamen welke de Keel, Maag-pyp, Maag, en Darmen, zoo *laxeren* en *Gladmaken*, dat de van de Maag ingehoudene ſtoffen, op de minſte beweginge, daar door ligt na boven gevoert worden. De zoodanige zyn allerlei vettigheden dikwyls en in groote quantiteit gebruikt, mits dat ze niet ſcherp zyn; als Oly, zoet vers en dik Bier, Meede, Syropen, Loogen (*Lixivia*), Zeepen, gebootert Bier enz.

III. De Derde Clasſe ſluit in de *Mechaniſche applicatien*, welke door de keel te prikkelen, de Vezelen van de Maag en van de naaſtgeleegene deelen doen t'*zamentrekken*. Want Willis toont, dat de Keel, de Longen, 't Harte, de tusſchen-ribbige Spieren, de Maag, het Middel-rift, en het Darm-ſcheil Zenuën hebben van een en den zelven Oorſprong; waarom ook, als de deelen van de Keel geprikkelt worden, alle de gemelde deelen ligtelyk geprikkelt en getrokken worden: Dus, zoo men een vinger, of pen in de Keel ſteekt, of zoo men de tong neerdrukt,

(a) *Valvula Coli.*

ontſtaat'er ten eerſten *Walginge*, en zoo men zulks vervolgt, volg'er eindelyk *Brakinge*.

IV. De Vierde Clasſe houd in al zulke Lighamen, welke *plaatzelyk* (*topice*) op de Maag zelfs werken, door namentlyk bykants op dat zelve tyd-ſtip te prikkelen, op 't welk zy door gezwolgen zyn: De zoodanige nu zyn de volgende. 1. (a) *Gilla Vitrioli* Paracelsi; de gift hier van is van een ſcrupel tot een dragma, welke ingenomen zynde in 't kort brakinge verwekt. 2. (b) *Spaansgroen*, welkers gift is van een half tot twee greinen, en dit werkt bykans zoo ſchielyk als 't doorgezwolgen word. 3. (c) *Trekzel van Tabak*, te weten, uit de bladeren van gemene Tabak, een weinig gedroogt zynde, door middel van (d) overgehaalde Brandewyn uitgetrokken; welke tot een of twee dragma ingegeven, ten eerſten doet braken; maar zoo 't met Water verdunt word, dan kan deszelfs werkinge na welgevallen geſteuit worden: dog in die gene welke gewoon zyn Tabak te kauwen, heeft het zoodanige uitwerkinge niet. 4. (e) Zap van *Alſem*, of van *Gezegende Diſtel*, vers uitgeperſt: de gift is van een once tot drie oncen. 5. (f) *Honing Azyn van Zee-Ajuin:* de gift is van een once tot vier oncen. 6. Vers uitgeperſt Zap van (g) *Peperwortel;* dog dat verlieſt zyn kragten, zoo 't binnen 't uur niet ingenomen word: de Gift is van een once tot twee oncen. 7. Geſtotene Zaden van (h) Rammenas: de Gift is een half once. 8. De Wortel van (i) *Melde*, desgelyks ook 't vers uitgeperſte Zap: de Gift is van een ſcrupel tot een dragma. 9. *Perſik-bloemen*; welkers Syroop aan Kinderen

(a) *Zoo word van Paracelſus genoemt de Witte Vitriool, welke na de deſtillatie van de Spiritus Vitrioli overgebleven, en door opgietinge van warm-water geedulcoreert is.* (b) *Viride æris.* (c) *Nicotianæ Tinctura.* (d) *Spiritus vini rectificatus.* (e) *Succus abſinthii vel Cardui Benedicti.* (f) *Oxymel ſcilliticum.* (g) *Raphanus Ruſticanus.* (h) *Raphanus.* (i) *Atriplex.*

ren tot een once gemeenlyk voorgeſchreven word. 10. Vers *Quee-Zap*; 't welk tot een Lepel vol ingenomen een vaardig *Braak-middel* is, ſchoon het de Brakinge, onſtaan uit de Gelaxeerde of verſlapte Maag-vezelen ſteuit. 11. (a) *Dil-zaad*: de gift is van twee dragma tot een half once; dog het laat een langdurige walginge na zig. 12. Zap van (b) *Varkensbrood*; welk ook uitwendig gebruikt word, te weten, in de Unguentum Arthanitæ. Voorts werken de genoemde Geneesmiddelen op dezelve wys op de Maag, als een pen op de Keel; te weten, zy prikkelen en byten. Wyders, belangende derzelver gebruik, zyn ze dienſtig voor die, welke ligt *braken*, die een genoegzaam (c) *gevoelige* Maag hebben, en welke tot *braken* genegen zyn, en enkel van de opvullinge *walgen*. Men kan uit deze Middelen ook uitkippen de zulke, welke in (d) *ſcherpe* en *langdurige* ziekten nuttig zyn; want onder deze zyn Bittere, Zuure, en Aromatike Middelen.

V. De Vyfde Clasſe behelſt alle die Middelen, welke onder 't Bloed vermengt algemeene *Krampen* veroorzaken, dog welke voornamentlyk hare werkinge doen op de Maag en Darmen. Maar de middelen welke hier toe behooren, houden zig een uur of langer in 't Bloed op, eer dat ze werken: en zyn, 1. De (e) *Witte* en *Zwarte Nieswortel*; welkers eerſte uit hoofde van de hevige Krampen, die ze veroorzaakt, voorzigtiger Geneesheeren niet durven voorſchryven; dewyl ze tot een half ſchrupel ingegeven, op eene zeer hevige wyze werkt: dog het (†) Extract van de *Zwarte Nieswortel* word ingegeven van een ſchrupel tot een dragma. 2. De Bladeren van (f) *Mans-oor*: de gift is

(a) *Anethi Semina.* (b) *Cyclamen.* (c) *Senſibilis.* (d) *Morbi Acuti & Chronici.* (e) *Radix Hellebori Albi & Nigri.* (f) *Aſarum.*

(†) Zie over de Scheikundige Ontledinge van de *Zwarte Nieswortel*, de *Acta Reg. Pariſina.* 1701. *Memoires, pag.* 252. *Edit in* 12vo. alwaar geoordeelt word, het beſte Extract van deeze Wortel te zyn, 't welk 'er door middel van Water uitgetrokken word.

is ten getale van vyf tot tien, men kan ze ook in drie of vier oncen Wyn vyf of zes uuren lang laten trekken, en by wyze van Infuſie ingeven: dog de Wortel pleegt in poeyer, van een half dragma tot een dragma; in een infuſie van twee dragma tot een half once met vier oncen witte Wyn, te worden voorgeſchreven. 3. (a) *Gom Gutta*: de gift is van vier tot twaalf greinen, in een lepel Wyn. 4. *Gommeuſe Turbith wortel.* De gift in ſubſtantie is van een ſchrupel tot twee ſchrupels; het Harſt word gegeven van zeven greinen tot een half ſchrupel; het Extract, dat 't allerbeſte is, van vyftien greinen tot een ſchrupel; de Infuſie van twee dragma tot een half once. 5. De wortel of 't zaat van de (b) Wonderboom: de gift is van een ſchrupel tot een dragma; maar ze werkt zeer hevig (†). Dog alle deze middelen kunnen door Zuure dingen zoo verzagt en ingetoomt worden, dat 'er geen Kragt in overblyft. 6. *Quikmiddelen*; als het *Turbith Minerale*, het (c) *witte*, *roode*, *groene neergeplofte Quik*, enz. De *Antimoniale*, of de uit *Spiesglas* bereide middelen; gelyk de *Crocus*, *Regulus*, *Flores*, *Sul-*

(a) *Gutta Cambodia.* (b) *Cataputia Major.* (c) *Mercurius præcipitatus Albus*, *Ruber*, *Viridis.*

(†) Daar zyn nog eenige andere *Braak middelen* uit de Plantgewaſſen; als de bladeren van *Gods genade* (*Gratiola*): de gift is van een ſchrupel tot twee ſchrupels; de *kleine Huislook met wormagtige bladeren* (*ſedum vermiculatum*): de gift is een half dragma; als ook de eerſte bladeren van *Vlier* en *Wilde Vlier*, (*Sambucus & Ebulus*) welke de *Bloeizels voor de Vrugt*, *Botten* of *Knoppen* (*Juli*, *Gemmæ*, vel *Turiones*) genoemt worden. Maar boven deze alle ſpant de Kroon die heerlyke wortel *Ipecacuanha* geheten, welke de Nieuwe Geneesheeren uitgevonden, en met zeer veel vrugt in gebruik gebragt hebben: want deze tot een fyn poeyer gemaakt, en van een ſchrupel tot een half dragma ingegeven, verſchaft een zagt en heerlyk Braakmiddel; men pleegt ze in te geven in wat zoupe of in een Opiaat; ze word ook van zommige in een Infuſie en in een afkookzel gebruikt. Zie verders de Hiſtorie en de Kragten van deze *Braſielſche wortel* over al in de *Nieuwe Schryvers*, en voornamentlyk by Piso *Hiſtor. Natural. Braſiliæ*, *Lib.* IV. *Cap.* 53.

Edit.

Sulphur Antimonii, *Mercurius vitæ* enz., en voornamentlyk de (a) *Braak-wynſteen*, die 't allerveiligſte is, en meeſt gebruikt word: Deszelfs gift is van twee tot zes greinen. Edog alle deze middelen verliezen hare kragt, als ze met Vitriool-Oly getrokken worden. Maar indien deeze ſterke *Braak-middelen* in de Aderen geſpeuit, onmiddelyk in 't bloed komen, zyn ze *vergiftig* en *doodelyk:* nadien de Proeve van WILLIS, derzelver Kragten, in dit geval, overtuigend genoeg bewyſt; „ Want als hy ſterke *Antimo-* „ *nie Wyn* tot zes oncen in de Krop-ader van een „ ſterken Hond liet ſpeuiten, begon die Hond na „ verloop van bykans vyf of zes minuten te ſtruike- „ len, onder het voortgaan te trillen, en eindelyk „ geweldig te *braken*. Egter zou men mogen denken „ (zegt den AUTEUR) dat deze uitwerkinge van 't „ ingeſpeuite *middel*, eerder de herſenen als de maag „ aantaſtende, veroorzaakt is; dewyl dat een gely- „ ke brakinge, na een ſtrikzel, of ſtoovinge uit 't „ zap of afkookzel van *Tabak*, op 't hooft gelegt, „ doorgaans ſlaagt. " Dit heeft WILLIS, in *Pharmaceut. Rational. Part.* 1. *Sect.* 2. *Cap.* 1. pag. 54 & 55. *Edit. Haganæ.* Daarenboven is aan te merken, dat 'er in Griekenland en in de Straat van Gallipoli een vergift is, waar mede de Degens beſtreeken worden, waar van de toegebragte Wonden altyd doodelyk zyn, we-

(a) *Tartarus Emeticus.*

Edit. ſecund; alsmede in de *Woordenboeken* van *Pometus* en *Lemery*; dan by DALE Pharmacolog. pag. 170 & 420. *Edit. Londin.* in 4to.; en by JUNKER, *Conſpect. Therap. pag.* 33. Voeg 'er TOURNEFORT by, *Traité de la Matiere Medicinale*, Tom. 1. pag. 438. & ſeqq. Men kan over de Kragten en 't gebruik van de *Ipecacuanha*, ook nazien de Heer HELVETIUS, die deszelfs gebruik eerſt vermaart gemaakt heeft, in zyn werk *Traite des Maladies*, enz. *Tom. II.* pag. 271 & ſeqq. *Edit. Ult.* Zie eindelyk over de Scheikundige Ontledinge van deze Wortel, van den beroemden BOULDUC verrigt, de *Acta Reg. Pariſina*, *ann.* 1700. *Hiſtoire* pag. 59. *Memoires*, pag. 1 & 97. als ook ann. 1701. *Memoir.* pag. 249. *Edit in* 12vo.

wegens de verſchrikkelyke Krampen, welke ze altyd veroorzaken: Ook heeft de waarneminge der Nieuwe Geneesheeren ontdekt, dat dat vergift is het zap van de *Nieswortel*, in Griekenland en in de Straat van Gallipoli verzamelt.

Beschouwende Gevolgen.

I. Gevolg. Het is nog niet bewezen, of de ſterkere *Purgeer-* en *Braak-middelen* ontlaſtende Krampen veroorzaken, voor zoo verre ze onmiddelyk op de Maag en Darmen werken; dan of voor zoo verre ze aan den *Oorſprong* der Zenuen geappliceert worden? Want men heeft in de *Brakinge* waargenomen, dat alle ontlaſtingen, als van zweet, drek, tranen, ſpeekzel, enz. al zoo wel van gemoeds aandoeningen, of van eenig lighaam den Oorſprong der Zenuen werktuigkundig aandoende, kunnen voortgebragt worden.

II. Gevolg. Waar uit derhalven blykt, dat de ſterkere Braak-middelen op den *Oorſprong* der Zenuen werken.

III. Gevolg. Hier uit blykt ook zonneklaar, waarom onder de Geneesmiddelen, wel de *vergiften* alleen, voornamentlyk die zeer ſterk zyn, als ook de hevige Braak-middelen, Krampen voortbrengen.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De ſtoffe, welke door de Braak-middelen uitgeworpen word is veelderlei: Dewyl'er ontlaſt word, 1. Overvloedig Speekzel. 2. 't Snot der Neusgaten; waar uit ook kenbaar word de wonderlyke uitwerkinge der *Braak-middelen* in die, welke wegens de Spaanſche Pokken, met zeer ſtinkend Snot gekwelt worden. 3. 't Vogt van de Keel en de Maagpyp; waarom de *Braak-middelen* de beſte Genees-

neesmiddelen zyn om de verzweringen dier Deelen af te vagen. 4. 't Maag-vogt. 5. 't Milt-vogt: derhalven zoo de Milt met de een of andere taaije ſtoffe bezet word, dan wanneer de Ziekte in haar begin is, als namentlyk de ſtoffe beweegbaar is, zyn de *Braak-middelen* zeer dienſtig. 6. 't Olyagtige vogt van 't Net; want dat, gelyk MALPIGIUS (†) zegt, word ten dien einde verzamelt en in 't Net bewaart, te weten om de Gal en de overige Vogten, wegens al te groote beweginge ſcherp wordende, te temperen: dog dit Vogt, zoo 't 'er te veel is, en de Gal te taay maakt, word door een *Braak-middel* gemakkelyk ontlaſt. 7. 't Darmſcheil Vogt. 8. 't Lever Vogt; want 'er is geen Geneesmiddel, dat ſchielyker op de Lever werkt, als een *Braak-middel*. 9. 't Alvleeſch-zap. 10. De ſtoffe der Darmen uit de genoemde Vogten verzamelt.

II. GEVOLG. Daar is geen vaardiger Geneesmiddel (uitgenomen de (a) Buik openinge) in het geneesſelyke (b) Buik-Water; want niets ontlaſt zoo vaardig de *buiten-gevaatte* Vogten van den onderbuik: waarom ook zoo de Oude, als de Nieuwe Geneesheeren, altyd genootzaakt zyn zoodanig een hevig geneesmiddel dan te gebruiken; om dat alle die Geneesmiddelen in deze ziekte de beſte zyn, welke *Krampen* voortbrengen.

III. GEVOLG. Daar is geen uitnemender Middel om de (c) Etter-gezwellen van de Longen, van 't (d) Borſt- of Ribbe- Vlies, van 't (e) Middelſchot, van 't Middelrift, van de Lever, en van alle de onderbuiks Ingewanden te breeken (‡) zoo ze maar ryp zyn.

IV. GE-

(a) *Paracenteſis.* (b) *Aſcites.* (c) *Apoſtemata.* (d) *Pleura.* (e) *Mediaſtinum.*

(†) *Tract. de Omento*, &c. pag. 44 ad 46. *Edit. Lond.*

(‡) Hier is egter zeer veel voorzigtigheid nodig. Zie STROTHER, *Pharmacop. Practic.* pag. 3 & 12.

IV. Gevolg. De *Braak-middelen* brengen zeer veel toe om de *verſtopping* van 't geheele Lighaam weg te nemen, voornamentlyk zoo ze in den onderbuik zyn: By gevolg zyn ze zeer goet om de *op een gepakte* en *ſtilſtaande* ſtoffen te ontbinden, als ook om de *uitdryvende Kragt* te vermeerderen.

V. Gevolg. Derhalven zyn deze Geneesmiddelen dienſtig in ontelbare, zoo *ſcherpe*, als *langdurige* ziekten.

VI. Gevolg. De *Braak-middelen* zyn zeer gevaarlyk voor alle *Bloed-ryke* menſchen (want in die brengen ze dikwyls Beroerte of Bloedſpuwinge voort) als ook voor *alle*, *die de teering hebben*; voor die een (a) *Bloedſpuwig* geſtel hebben; voor alle die de ſteen hebben; (want daar op volgt Bloedpiſſen, wegens de ſterke vryvinge en ſchuuringe, 't zy van de Nieren, 't zy van de Blaas, 't zy van de Lever tegen den Steen, waar door de rondomleggende Vaten gekwetſt worden); en voor alle welke een *Knoeſt-gezwel*, de *Kanker*, of een *Ontſtekinge* hebben, welke zulks verbieden; als mede voor die, welke door te veel Bloed *beroert worden*; eindelyk voor alle, welke *bedorvene ingewanden* hebben.

VII. Gevolg. In *Bloedryke* en *Scherpe* Ziekten, moet men altyd, zoo dikwyls als 'er een Brakinge nodig is, een *Aderlatinge* voor af laten gaan.

VIII. Gevolg. Zoo men die geene, in welkers Lighamen eenige *min beweegbare* ſtoffe in het een of ander deel is, of verborgen is in de binnenſte ſchuilhoeken der Ingewanden, moet laten braken, moet men, eer men 't *Braak-middel* ingeeft, laten gebruiken inſnydende, gladmakende, laxeerende, en prikkelen Middelen: want dit behoorlyk in agt genomen zynde, kunnen 'er zeer veele Ziekten genezen worden.

IX. Gevolg. Als de in de Maag *bevatte* ſtoffen, door

(a) *Diathefis Hæmoptoica.*

door de eerſte of tweede Brakinge uitgeworpen zyn, moeten 'er altyd *verdunnende*, *gladmakende*, en *laxeerende* Middelen gebruikt worden; want anders ontſtaat 'er groote pyn en benautheit.

X. GEVOLG. Het (a) overmatig Purgeren in de Brakinge, ('t welk eigentlyk (b) *een al te ſterk en overmatig Braken*, genoemt word) moet men altyd en zorgvuldig verhoeden; dewyl 't door geene Geneesmiddelen ligter veroorzaakt word, als door *Braakmiddelen*. Maar als 't 'er op volgt, kan 't geſteuit worden 1. Door (c) *Tegenkrampige* Middelen; te weten, door verdunnende, laxerende en pyn- of beweging-ſtillende Middelen: als door warm gedronken Water, door 't zap van Zoethout, door den Opium, als ook door om de armen en benen banden te leggen. 2. Door *verſcheidene Aromatike* Middelen: als zyn alle 't (d) Vergift weerſtaande Confectien; te weten de Diascordium, Theriaak, Mithridaat, alle Philonia, enz.; want deze leiden de beweginge der Vogten van 't middelpunt na den omtrek; want door middel van 't *Braak-middel* worden de Vaten van den omtrek toegetrokken, waar door de Vogten genootzaakt worden na 't middelpunt te loopen. 3. Zoo de overmatige en ſterke Brakinge koomt van de gelaxeerde Vaten, en van een ſlappe maag, dan zyn 'er *wrange* en *zuure* middelen nodig, als (e) Queevleeſch, in een genoegzaam rykelyke gift, by voorb. tot een half pond ingenomen; als ook de Tormentil, of (f) Kreeftwortel, de (g) Kin-kina, Oranje Appelen, enz. 4. De *Gefermenteerde* of *gegiſte Geeſten*, zyn ook zeer dienſtig, mits dat men 'er genoeg van drinkt, als tot vyf oncen: dog zoo de zieke daar aan gewent is, dan moet men de gift nog vermeerderen (†).

S ELF-

(a) *Hypercatharſis in Vomitu.* (b) *Hyperemeſis vel Hyperemetos.* (c) *Antiſpasmodica.* (d) *Confectiones Alexipharmacæ.* (e) *Myva Cydoniorum.* (f) *Biſtorta.* (g) *Cortex Peruvianus.*

(†) Over de *Braak-middelen*, en derzelver *gebruik* en *misbruik* ver-

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Pis-dryvende Middelen.*

1. DE *Ontlaſtinge* van Pis, geſchiet altyd door de (b) Pisgang: waar in ze uit de Blaas loopt: dog ze druipt uit de (c) Pisleiders in de Blaas, en 'er is geen andere weg om daar in te komen; het welk blykt, 1. Om dat men waargenomen heeft, dat die welke (d) moeielyk *Wateren*, uit hoofde van een ſteen, die in de Pisleiders vast zit, in 't geheel geen Pis in de Blaas hebben: 2. Om dat, zoo men in een Levend Dier, als den Onderbuik geopent is, beyde Pisleiders bind, daar na de Blaas ledig maakt, en

(a) *Diuretica.* (b) *Urethra.* (c) *Ureteres.* (d) *Dyſuria Laborantes.*

verdienen nog nagezien te worden zeer veele Practikale Schryvers, en voornamentlyk de volgende; te weten, 1. JOHANNES HEURNIUS, *Method. ad Praxin Medic. Lib. II. Cap.* 21. *integr.* pag. m. 208; 2. ANGELUS SALA *Ternar. Hemeticor.* ſeu *Hemetolog.* p. m. 490. & ſeq.; 3. VALENTIN. ANDR. MOLLENBROCCIUS *Medulla Totius Prax. Medic. Aphoriſtic. Lib. II.* Cap. XVII. *integr.* p. m. 331; 4. THOM. WILLIS, *Pharmaceut. Rational.* Part. I. Sect. II. *integr.*; 5. TH. SYDENHAM, pag. 56. 57. 58. 59. 73. 74. 86. 121. 145. 146. 159. 160. 208. 310. 370. 447. 489. 492. 493. 496. 592. 593. 597. *Edit.* in 8vo. *Lugd. Bat.* ann. 1726; 6. GEORG. PHILIPP. NENTER, *Fundament. Medicin. Theoretico Practica*, Tom. I. Tab. IV. pag. 254. & ſeq.; 7. MICH. ALBERTI, *Introduct. in Praxin Medic.* ſeu *Therap. Medic.* enz. Sect. II. Cap. I. *integr.* pag. 27.; 8. JOAN JUNKER, *Conſpect. Therap. General.* Tab. II. *integr.* pag. 21. & ſeq.; 9. FREDERIC. HOFFMANNUS, *Medicin. Rational. Syſtemetic.* Tom. III. Sect. II. Cap. V. § 2. *integr.* pag. m. 478. & ſeq.; 10. ADR. HELVETIUS, *Traite des Meladies*, &c. Tom. I. pag. m. 247. & ſeq.; 11. EDUARD. STROTHER, *Pharmacop. Practic.* Cap. I. *integr.*; eindlyk ten 12. onzen zeer vermaarden AUTEUR, in *Inſtitut. Medic.* § 1202. ad 1208; desgelyks in *Aphorism de Cognoſc. & Curand. Morb.* § 605. N. 10. § 634. 659. 759. 1026. 1237. N. 3. § 1244. 1245. 1246. 1489 en in *Mater. Medic.* pag. 116. 117. 122. 131. 132. 176. 208. 209. 259. *Edit. Lugd. Batav.*

en den Buik toenaait, dan 't Dier door de *opgeſtopte* Pis, kort daar na zeer ſchielyk ſterven zal, zonder dat 'er zelfs een druppeltje Pis in de Blaas koomt. Daarenboven al wat door de Pisleiders in de Blaas koomt, dat vloeit uit 't (a) Bekken, 't welk niet anders is als een Uitſpanſel der Pisleiders; maar ze koomt in 't Bekken uit de takken van de Tepels, welke voortkomen uit onnoemelyke Nierbuizen, gelyk MALPIGIUS en RUYSCH aangetoont hebben: want alle die Buizen zyn ontlaſt-vaten van kleine Nierklieren; en al dat Pis-agtige dat hier in is, word afgeleid uit de takken van de (b) uitmelkende Slagaderen.

2. By gevolg blykt uit het gezegde, dat de *Pis-dryvende* middelen alleen de Geneesmiddelen zyn, (als de weg na buiten 't Lighaam open is) welke de quantiteit van het af te geſcheidene vogt in deze Klieren *vermeerderen*: maar dit kan op vyf wyzen geſchieden, en gevolgelyk zyn 'er vyfderlei *Pis-dryvende* middelen; te weten, 1. Zyn die *Pis-dryvende*, door welkers middel de Slag-aderlyke Niervaten, en hare Zylingſche Vaatjes *ſlapgemaakt* en *verwyd worden*, ſchoon de geſteltheid des Bloeds geheel en onaangeraakt blyft. 2. Is *Pis-dryvende*, al wat meer als na gewoonte *ontbind*, of *verdunt*; voorts word 't Bloed gezegt *ontbonden te worden*, wanneer deszelfs bolletjes tot kleindere gemaakt worden: Maar 't Bloed zoo geſtelt zynde word deeze affcheidinge ligt vermeerdert, als de Niervaten *ſlap gemaakt* of *verwyd* worden; ja die Vaten zyn altyd *ſlapper* als andere, dat is, ze bieden minder tegenſtant aan 't daar invloeijende vogt als alle andere Vaten in ons Lighaam; dewyl ze zig in een open bekken ontſluiten. 3. Zyn *Pis-dryvende*, α. Allerlei middelen, welke het Bloed, zonder dat te veranderen, in de Vaten, ook dezelve blyvende, met een *grootere* ſnelheid dryven: β. Alle die dingen, wel-

(a) *Pelvis.* (b) *Arteriæ Emulgentes.*

welke het *verdunde* en *ontbondene* Bloed, aan de verſlapte en verwyde Vaten, met een *grooter* ſnelheid, appliceren. Derhalven zyn de Geneesmiddelen van de tweede zoort boven genoemt, om een tweederlei rede *Pis-dryvende*, maar die van de derde zoort om een driederlei rede. 4. Zyn *Pis-dryvende*, welke den *Loop* des Bloeds meer na de Nieren als na andere deelen des Lighaams leiden, zonder eenige veranderinge te maken in de Vaten, of in de Vogten, of in de ſnelheid der Beweginge. Eindelyk ten 5. zyn die *Pis-dryvende*, welke de Vaten prikkelen en aanzetten tot (a) Affcheidende toetrekkingen.

3. Derhalven kunnen de *Pis-dryvende* middelen tot deze vyf Clasſen gebragt worden. Maar eer wy hier over in 't byzonder handelen, moeten wy onderzoeken de *Pis* zelfs: welke beſtaat, 1. Uit de gebruikte dranken; en dit is 't Waterig deel: 2. Uit zommige deelen van de Chyl; maar dit is 't (b) *ongekookte*: 3. Uit 't water des Bloeds; en dit is 't *gekookte*: 4. Uit deelen van de vaſte deelen onzes Lighaams, door de Levens kragt afgeſchrabt en afgeſchuurt, als ook door den gedurigen omloop der Vloeibare deelen, tot zoo verre ontbonden dat ze ſcherp worden; en dit is 't gewone *roode*, *weinige*, *olyagtige*, *ſcherpe en aardagtige* deel: 5. Uit Ziekelyke deelen; maar deze word *dik*, en allezints *verſchillende* gelooſt. By gevolg moeten de *Pis-dryvende* middelen na de verſcheidenheid van deze Pis, ook verandert worden.

4. Nu volgen de Clasſen der *Pis-dryvende* middelen; welke vyf zyn.

I. De Eerſte Clasſe houd in alle (c) *Afkookzels*, *Melken* en *Oliën*, welke zoo uit de Planten, als Dieren, onder den tytel van (d) *Slap-* en *Week-makende* middelen, vorens opgetelt zyn; als de (e) Afkookzels

(a) *Contractiones Secretoriæ.* (b) *Pars Cruda.* (c) *Decocta, Emulſiones & Olea.* (d) *Laxantia & Emollientia.* (e) *Decocta Parietariæ, Malvæ, Mercurialis.*

zels van Glaskruid, Kaasjes-bladeren, en Bingelkruid; de Olien van zoete Amandelen, van Okkernoten, van Olyven, en diergelyke andere; de Terpentyn, enz. Dog men moet ze met dat (a) Beſtuur toedienen, dat ze na de Nieren geleid worden: En daarom 1. moeten ze ingenomen worden op eene *ledige* Maag, in een *koele* Lugt, en met eene daar op volgende *zagte* beweginge: 2. Moeten ze ingeſpeuit worden onder de form van een *Klyſteer*, op dat ze die deelen ſtooven en verzagten; en deze dingen dus verrigt zynde, doen zomtyds wonder veel voordeel, als de andere middelen, zonder vrugt in 't werk geſtelt zyn: 3. Moeten ze ook aan de Nieren geapplicceert worden onder de form van een *Bad* of *Stoovinge*; nadien de ondervindinge leert, dat de menſchen, als men ze tot de Borſt toe in een Bad laat zitten, zeer veel Pis loozen. Voorts is het gebruik en nuttigheid van de Pis-dryvende middelen dezer Claſſe zoo groot, dat haar de Eerſte plaats gegeven word; want zoo 'er een verſtoppinge is, vermeerderen deze middelen die niet, gelyk de prikkelende doen; maar nemen dezelve weg, door de Vaten ſlap te maken. Tot deze Claſſe behoren ook die middelen, welke het *ſcherpe*, dat *Krampen* verwekt, verbeteren, of uitdryven van wat natuur dat ſcherpe ook zy; dus in Kinderen, welkers Water wegens de zuur wordende Melk, opgeſtopt is, als ook in menſchen, welke met Opſtygingen gequelt zyn, zyn de Aardagtige of Zuurbrekende Middelen, alsmede de vaſte en vlugge Alcaliſche Zouten zeer dienſtig.

II. De tweede Claſſe vervat alle die middelen, welke het Bloed *ontbinden* en *verdunnen*. Dog wy kennen maar een eenig *verdunnend* Middel, te weten, het water; want de overige welke verdunnen, doen dat voor zoo verre zy met Water vermengt zyn. De *Ontbindende* Middelen nu zyn tweederlei; te we-

(a) *Regimen.*

ten, of die welke met het Bloed vermengt, des zelfs *bolletjes*, door zig tuſſchen dezelve te plaatſen, ontbinden en verdeelen; of die welke, door de beweginge grooter te maken, de *aanſchuuringe* der Vaten vermeerderen, en op deeze wys de *verkleininge* van 't Bloed bevorderen, derhalven zyn ze of zoute inſnydende en doordringende, of Prikkelende. Bygevolg behoren tot deeze Claſſe, 1. De *Wateragtige* middelen; als zyn alle minerale wateren, Wei van Melk, karne-melk, de Infuſien van Thee en Koffy, Dun bier, enz; welke alle hier toe gebragt worden, voor zoo verre ze water in zig houden. 2. Alle ons bekende *zoute* middelen, gene uitgenomen; als zyn α. Alle vaſte en vlugge Alcaliſche zouten: β. Alle zouten van Ammoniak, welke uit een vlugge zuure geeſt en een vlug Alcaliſch zout voortgebragt zyn: 3. De t'zamengeſtelde vaſte zouten gemaakt uit een Alcaliſch zout, wat 't ook zy, met allerhande zuur (uitgenomen 't gefermenteerde of gegiſte der Plantgewaſſen); welke hoe zy fynder en ſcherper zyn, hoe zy beter zyn: 4. De Zeepagtige middelen, uit de loog zouten met allerhande Olyen gemaakt. En hier toe behoren alle vlugge Olyagtige zouten: zoodanig een is de *Offa* van *Helmont*, welke van ſes greinen tot een ſchrupel gemenelyk word ingegeven; ze beſtaat uit een vlug niet Olyagtig zout, welk het ook zy, by voorb., uit de zeer zuivere Alcaliſche Geeſt van 't zal Ammaniak waar op gegooten word, in een rol rond Glazen vat, eene ten naaſten by gelyke quantiteit van zeer zuivere Alcohol vini; dit gedaan zynde word 'er in dat gedeelte, al waar de Oppervlakten dezer vogten zig raaken, aanſtonds een ſtremzel voortgebragt; maar als men deeze twee Geeſten dan ſchud, ſtollen ze terſtont, tot de form van een Klomp (†): En op deze wyze zal men in kor-

(†) Zie HELMONT *Tract. de Lithiaſi.* Cap. 3. Sect. 5. als ook BOERHAVE, *Element. Chemiæ*, Tom. II. Proceſſ. CXXII. p. m. 234.

korten tyd zoodanig een Olyagtig Zout hebben; maar om dat te bereiden op de wyze van STARKEY, (door namentlyk allerfynſte Terpentyn Oly te gieten, by een zeker zeer ſterk en zeer zuiver vaſt Alcaliſch Zout, door een zeer ſterk vuur geſmolten en vloeibaar gemaakt zynde, enz., om de zoo genoemde (†) STARKEYAANSCHE *Zeep* te maken,) worden eenige maanden vereiſcht: Hier toe behoren ook de *vaſte* Zeepen; hoedanig een gemaakt word uit het zout van Wynſteen met Olyf of Terpentyn Oly lang gekookt zynde: 5. De zoute deelen der Dieren; gelyk hare zoute zappen, by voorb., het verſche zap van Zee Oeſters, het zap uit Zee Moſſelen en Kreeften geperſt, en het zap van (a) Piſſebedden, 't welk zweemt na de ſmaak van (b) Bernagie. 6. De zappen dier Planten, waar uit weinig Oly, maar veel Eſſentiëel zout door middel van de Scheikunſt gehaalt word; gelyk den Opium, die daarom onder de Pis-middelen getelt word; dus ook de (c) Zappen van Pieterſely, Zuring, Duivekervel, Kervel, Kruisdiſtel, enz. welkers Zouten zommige naby de Wynſteen, andere meer naby de Salpeter komen.

III. De Derde Claſſe ſluit in vier verſcheidene zoorten van Geneesmiddelen; welke zyn, 1. Alle *ſcherpe* middelen, welke de Vaten, voornamentlyk de Nier-vaten, *prikkelen*: En onder deeze zyn de voornaamſte ſommige Inſecten; als (d) Byen, Krekels, Mieren, Spaanſche Vliegen, Piſſebedden; welke het Bloed ook ontbinden, en deszelf beweginge vermeerderen, en als 't ware een artificiële Koorts verwekken. 2. Alle *zoute* middelen, welke het Bloed ontbinden, en te gelyk deszelfs ſnelheid vermeerde-

(a) *Millepedes.* (b) *Borrago.* (c) *Succi Petroſelini. Acetoſæ, Fumariæ, Cherefolii, Eryngii.* (d) *Apes, Cicadæ, Formicæ, Cantharides, Millepedes.*

(†) Zie STARKEY, *Pyrotechn*, en BOERHAVE, *als boven*, Proceſſ. LXXIV. pag. 163. en 164.

deren. Hier toe behoort voornamentlyk ook het een en ander zoort van Zout, hoedanig wy weten uit de (a) *Barn-ſteen*, en uit plant-gewaſſen gehaalt te zyn; dog het zout van *Barn-ſteen* is een zoort van een Vlug zuur gerectificeert zout, en overtreft alle andere, zoo het in gegeven word tot een ſcrupel met (b) beſtuur. 3. Alle *vaſte en vlugge Alcaliſche Zouten* zonder onderſcheid. 4. Matige *Warmte* en *Beweginge* des Lighaams, zonder Zweet.

IV. De Vierde Claſſe behelſt ſommige als 't ware (c) *Byzondere Pis-dryvende* middelen; welke zyn eenige Balſemagtige ſpeceryen, dat is, welke beſtaan uit een vlug zout met een Oly die 't zelve omwind; als (d) Saffraan, Rhabarber, Aſperſie, verſche Pyp-Kaſſie, Noote-muskaat, Geneverbeſien, Terpentyn, alle natuurlyke Balſemen, enz. Want deeze ingenomen zynde vermeerderen de hoe veelheid van de Pis, ja veranderen ook alle deszelfs hoedanigheden, als de koleur, de reuk en de ſmaak; want dus geven de *Saffraan* en *Rhabarber* haar een brandende koleur; de Pyp-Kasſie, in een kleine gift ingenomen geeft haar een groene koleur, in een grooter quantiteit, een bruine, in een nog grootere, een zwarte koleur; zoo ook maakt de Asperſie de Pis ſtinkende; en de Terpentyn geeft haar een reuk van Violen (†). Dog diergelyke veranderingen geſchieden nooit in onze overige Vogten; en dit is de reede, dat deze Pis-dryvende middelen *Byzondere* plegen genoemt te worden

V. De Vyfde Claſſe behelſt die Middelen, welkers uitwerkinge zig voornamentlyk en meer gevoelig aan de *Nieren* en *Blaas* ontdekken; als zyn de Spaanſche Vlie-

(a) *Succinum.* (b) *Regimen.* (c) *Diuretica Specifica.* (d) *Crocus, Rhabarbarum, Asparagus, Caſſia fiſtula recens, Nux Moſchata, Juniperus, Therebinthina, Balſama omnia nativa.*

(†) Zoo ook brengt de *Witte Americaanſche Balſem* (*Balſamum Copayba*) een bittere ſmaak in de Pis, na 't getuigenis van Fuller, *Pharmacop. Extemp. Reform. de Miſt. Balſam.* pag. m. 233.

Vliegen, van welke ingenomen zynde, Pyn in de Lendenen voortkoomt, als ook de (a) druppel-pis, of de koude Pis. Hier toe moeten ook gebragt worden de bovengenoemde Inſecten; als ook 't Bier, in die gene welke daar aan niet gewent zyn; zoo verwekt de zuurwordende of verſchaalde Melk ook de koude Pis. Eindelyk behoren hier toe alle ſcherpe en ontbindende Pis-dryvende Middelen.

Beoeffenende Gevolgen.

I. Gevolg. De *Pis-dryvende* middelen moeten, om te doen wateren, in zoodanig een order voorgeſchreven worden, als ze beſchreven worden; dat is, men moet altyd van de Eerſte Clasſe beginnen, maar vervolgens tot de overige trapſche wys voortgaan.

II. Gevolg. In *ſcherpe Ziekten* kan men alleenlyk de middelen van deze *drie* Claſſen gebruiken, te weten, de ſlapmakende, de verdunnende, en de t'ſcherp temperende.

III. Gevolg. Indien 'er, in *langdurige Ziekten*, een ziekelyke ſtoffe door de Nieren moet uitgedreven worden, moeten eerſt de Vaten ſlap gemaakt, vervolgens 't Bloed ontbonden en verdunt worden, daar na moeten gegeven worden middelen, welke den omloop verſnellen, en eindelyk Prikkelende.

IV. Gevolg. Door deze weg word het Bloed meer gezuivert, als door alle Buik-zuiveringe, dewyl de *Pis-dryvende* middelen op het Bloed zelfs werken, maar niet alle de *Buik-zuiverende* middelen; derhalven kan een Geneesheer, die op alles na behoren let, door die middelen, in hevige ziekten dikwyls een (b) heilzame *Scheidinge* bezorgen, zonder merkelyke ontroeringe des Lighaams. Daarenboven zyn de Nieren de allerbeſte *zuiver-plaatzen* van 't Bloed; nadien de dikkere deelen van dit Vogt door dezelve kunnen loopen.

(a) *Urinæ Stillicidium*, ſive *Stranguria*. (b) *Criſis Salutaris*.

V. Gevolg. Daar zyn verſcheidene zoorten van *opgeſtopte* Pis, en wel zoo veel, als de opgetelde Clasſen van de *Pis-dryvende* middelen zyn; waar uit volgt, dat ook de wyzen van genezen verſcheiden moeten zyn. De oorzaken nu van opgeſtopte Pis zyn verſcheiden; te weten, 1. (a) Toetrekkinge van de Piswegen: 2. Derzelver verſtoppinge van een ſteen, of van eenige andere ſtoffe: 3. Derzelver al te groote droogte, en gebrek van vogt; 't welk ontſtaat of uit ſcherpheid, gelyk in ſcherpe ziekten; of uit al te grooten dikte der vloeibare deelen, en uit derzelver ſlymigheid, gelyk in menſchen die een zittend leven leiden, geſchiet: of eindelyk daar uit dat de Vogten te veel na andere deelen afgeleid worden: 4. Ten laatſten Lammigheid der Nier deelen; maar deze is genoegzaam ongeneesſelyk.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Zweet-Middelen.*

1. EEn *Zweet-middel* (in 't grieks Ἱδρωτικὸν) word genoemt al zulk een *Genees-middel, door welkers Kragt eene* (c) *gevoelige Vogtigheid door de Huid uitwaasſemt*, en gevolgelyk al wat door dat deel van de Huid, dat met *Zweet-pypjes* voorzien is, de Vogten *gevoelig* uitdryft. Dog deze pypjes zyn of ontlaſt-buizen van de (d) Klieren onder de Huid, of zeer kleine Vaten voortgekomen uit de Slag-aderlyke Watervaten, of derzelver laatſte einden.

2. Waar uit derhalven blykt, dat de ſtoffe van 't *Zweet*, uit 't ſlag-aderlyk Bloed afgeleid word, en dat het geen (e) *uitwerpelyk* vogt is (gelyk gemeenlyk geoordeelt word) maar dat 't een Vogt is, ten uiterſten nodig om ons Lighaam buigzaam te houden: want

(a) *Conſtrictio* (b) *Sudorifera.* (c) *Mador Senſibilis.* (d) *Glandulæ Subcutaneæ.* (e) *Humor Excrementitius.*

want zal ons Lighaam *buigzaam* blyven, zoo moeten 'er tusſchen de deelen, die het zelve t'zamenſtellen, veele tusſchenruimten zyn, (a) Poren genoemt; maar op dat die Poren, door de t'zamengroeijinge der vaſte deelen, niet zouden verdwynen, waar door het Lighaam onbuigzaam zoude worden, heeft God beſtelt, dat het SANCTORIAANSCHE *Vogt* door deze Poren gedurig uitvloeit: En dit Vogt is de ſtoffe van 't *Zweet* zelfs, en 't beweegelykſte, fynſte, en alleraangenaamſte deel voor de Zenuen, zoo lang het in een gezonden ſtaat is; en 't moet niet meer uit 't Lighaam gevoert worden als het bloed zelve, ten zy 't door den aart van eenige Ziekte bedorven word; en het Zweet zelve koomt in een gezonden ſtaat uit 't Lighaam nooit te voorſchyn; maar zoo haaſt als 'er aan 't Lighaam eenige oorzaak geappliceert word, welke het evenwigt wegneemt, tusſchen de Vaten en tusſchen de daar in bevatte Vogten, zoo dat de Kragt der Vogten overtreft de tegenſtant der Vaten, en dat 'er eenige werkinge (functio) te gelyk te veel vermeerdert word, als dan openbaart zig eerſt 't Zweet. Derhalven geeft het *Zweet* altyd te kennen, dat het Lighaam *ziek* is; en dat het ziekelyk blyven zal, tot dat de Zweet verwekkende oorzaak weggenomen, en deszelfs uitwerkingen verbetert worden.

3. Derhalven is de ſtoffe van 't Zweet, welke in een natuurlyken ſtaat onder den naam van (b) *Ongevoelige uitwaaſſeming* uit het Lighaam gaat, zeer zagt, en zeer verſchillende van de Pis: maar zoo het (c) *Gevoelige Zweet* te veel geperſt en uit 't Lighaam gedreven word, koomt het de natuur van de Pis zeer na by; en is ſomtyds dik, olyagtig, en ſtinkende, ja 't word nu en dan by na bloedig, gelyk men zien kan in ſommige arbeiders, wier Oxelzweet het linnen, even als bloed, ſomtyds verwt.

4. Het

(a) *Pori.* (b) *Perſpiratio inſenſibilis.* (c) *Sudor Senſibilis.*

4. Het *Zweet* nu word, niet anders als de (a) *Piſſcheidinge* of *Pisdryvinge* op vyf wyzen voortgebragt; te weten, 1. Door de Ontlaſtbuizen *ſlap te maken*, alle de vogten dezelve blyvende. 2. Door 't Bloed te *verdunnen* en te *ontbinden*: maar het word *verdunt* bloed genoemt als deszelfs fynder en dunder deel het roode deel in quantiteit overtreft, en het word *Ontbonden* genoemt, als de roode bolletjes ontbonden worden in die zes kleindere, uit welke ze beſtaan, gelyk elders gezegt is (b). 3. Door te appliceren α. het Bloed, in den zelven ſtaat blyvende, aan de ontlaſtbuizen, ook de zelve blyvende, met een grootere ſnelheid: β. het ontbondene en verdunde Bloed, met een *verhaaſte* ſnelheid aan de verſlapte ontlaſtbuizen; in welk geval 'er ongemeen veel zweet voor den dag komt. 4. Door het Bloed na de *uitwendige* deelen der Lighaams te leiden waarom al wat den Loop des Bloeds verandert, door 't van de inwendige deelen te leiden na de uitwendige, zweet verwekken zal, als gemoeds aandoeningen. 5. Door *Krampen* te verwekken in laatſte *vezeltjes* van de klieren onder de huid.

5. De *Zweet-middelen* moeten verandert worden, na den verſcheidenen aart van de ſtoffe, welke ontlaſt moet worden. want het *zweet* is veelderlei; en word gemaakt 1. Uit het *wateragtig* deel der dranken: 2. Uit de *Ongekookte* Chyl; hier van is het ook, dat alle die gene welke zwakke ingewanden hebben, op die tyd als de Chyl met 't bloed moet vermengt worden, gemenelyk Zweeten, gelyk in de Tering hebbende menſchen, en zomtyds in zoogende Kraamvrouwen, waargenomen word: 3. Uit het *Gekookte* Bloed: dog voornamentlyk in *zwaarlyvege* Menſchen, welkers ongevoelige Uitwaaſſeming van dag tot dag vermindert word, wegens het vet, dat de vaten verſtopt; maar de zelve zweeten ook meer van dag tot dag. 4. Uit het te veel *ontbondene* Bloed

(a) *Diureſis.* (b) Voorbereid. Hoofdſt. V. § 1. pag. 30.

Bloed en uit de te veel afgeſchuurde vaten, waar uit een roodagtig, vet, ſcherp, aardagtig en Zout zweet voorgebragt word, zoo dat 't aan de huid zelfs blyft hangen als of 't 'er in vaſt gehegt was. TACHENIUS nam die Loog, waar in vuile hemden geweekt en gewaſſchen waaren; welke Loog (enkel beſtaande uit een Alcaliſch zout) hy deſtilleerde, en had daar uit een zout gelyk aan 't zout van de Pis, dog zoo ſtinkende niet (†). op deze wys vint men ook een groote menigte vlug zout in 't afgeveegde zweet der Paarden (‡). Dog dit zweet breekt doorgaans uit, als het bloed zeer ſterk door zyne vaten bewogen word; en kan daar om waargenomen worden in die menſchen, welke door zwaren arbeid zeer afgemat worden. 5. Is het *zweet* zomtyds *ziekelyk*, en dit is zeer verſchillende: want ſomtyds is het geheel wateragtig, gelyk in de Kraamvrouwen en in de Teering hebbende menſchen; in welkers zweet nauwelyks reuk, koleur of ſmaak ontdekt word; zoodanig dat het het dunſte deel van 't bloed ſchynt te zyn: maar zomtyds is het zeer taay, zeer geel, rood: dog ſomwylen is 't zeer ſtinkende, hoedanig het zweet is van die menſchen welke de Peſt hebben, 't welk de zieken van de ziekte bevryd.

6. Nu volgen de Claſſen der *zweet-middelen*; welke vier zyn.

1. De Eerſte Claſſe vervat alle die middelen welke de vaten *ſlapmaken*; en zyn of uitwendige of inwendige. De *inwendige ſlapmakende Zweet-middelen*, zyn alle die Genees middelen welke vermeld worden onder de *Pis-dryvende* middelen, uitgenomen die welke aan de Nieren byzonder toegeëigent worden; dus verwekt warm water, met honing zoetgemaakt, overvloedig zweet; zoo ook is het afkookzel van Gerſt, of iets diergelyks, in brandende ziekten

(†) Zie TACHEN. *Hippocr. Chym.* Cap. 12. pag. m. 54.
(‡) DENZELVEN, *in 't aangebaalde Werk*, pag. 55.

ten een uitnemend zweet-middel om dat het de toegetrokkene vaten weder ſlapmaakt en opent. Hier toe behoren ook de *Kramp* der vaten *wegnemende*, of de *verzagtende* ende *ſcherpheid tempeerende* middelen; gelyk den Opium, de Kreeften oogen, ende inzuigende aardagtige middelen. Maar de (a) *Uitwendige ſlapmakende* zyn, 1. Alle vryvingen. 2. Alle lauw warme waaſſems, en byzonder de wateragtige. Hier toe behooren ook de Baden; dog die drukken 't Lighaam te veel, waar uit dikwyls flauwte ontſtaat. Hier toe moeten ook gebragt worden de ſmeringen of ſtrykzels, door zagte Olien, vettigheden, mergen, enz. welke de huid ſlap en zagt maken: ſchoon datze op zig zelfs het zweet eer ſteuiten; gelyk blykt uit de Oude Worſtelaars of Kampvegſters, welke voor den ſtryd haar lighaam met Oly ſalfden, te weten, om haare Leeden beweegelyk en rat te maken; want het zweet was op die wyze belet. Eindelyk behoort hier toe de waſſchinge des Lighaams door Zeepig water.

Voor 't overige komt het gebruik dezer *Zweet middelen* te pas, 1. In alle ziekte ontſtaande uit zeer *groote koude*; die de uitwendige huid en voornamentlyk de Longen beledigt, der zelver vaten ſtyfmakende, en de vloeibare deelen ſtremmende. 2. In alle ziekte alwaar *vuiligheden*, (b) *verzworene* of allerlei *Ziekelyke Korſten, Schurft, Zweeren*, (c) *Melaatsheid*, de huid bezetten. 3. Alwaar *Kramp* der Ontlaſt-buizen is, welke kan gekent worden uit de droogte en hartheid van de huid. 4. zoo dikwyls als 'er een ziekte ontſtaat van eenig *uitwendig* vaſt zittend *ſcherp* lighaam; en daarom, dewyl de Peſt de natuur heeft van een uitwendig geappliceert vergift, zyn deeze Zweet middelen om de zelve te verdryven zeer dienſtig. 5. In *zeer ſcherpe* ziekten, alwaar het bloed

(a) *Externa Laxantia.* (b) *Cruſtæ Ulceroſæ.* (c) *Elephantiaſis vel Lepra.*

bloed zeer hevig na de *inwendige* Ingewanden loopt, als in de Kinder-pokken; in welke egter SYDENHAM de voortbrenginge van zweet door (d) *Hart-ſterkende* en ſterkere *Zweet-middelen* te regt afkeurt (†): maar dan gebruiken de Geneesheren met veel vrugt deze eerſte Claſſe der Zweet-middelen (‡); ja men kan 'er ook niet aan twyfelen, of de voortbrenginge van zweet, door deeze *zweet-middelen* ondernomen, zoude zeer veel uitwerken in de genezinge van allerlei ontſteekende ziekten.

II. De Tweede Claſſe behelſt de 't Bloed *ontbindende* en *verdunnende* middelen, welke opgetelt worden in de tweede Claſſe der *Pisdryvende* middelen: Voorts is het *water* het beſte verdunnende middel, welkers vermogen door de warmte veel vermeerdert word; hierom is warm water het Grootſte zweetmiddel. Dog daar zyn ſommige *Ontbindende* middelen welke de vogten Onmiddelyk ontbinden; en onder deeze is 'er maar een eenig, dat in ſcherpe ziekten veilig is, te weten de *Salpeter*, en deszelfs Toebereidingen; maar de andere ſchikken de vaten om op 't Bloed te werken, en het zelve te Ontbinden; dus is den *Azyn*, met honing zoet gemaakt en in water Ontdaan een zeer goet zweetdryvend middel in ſcherpe Ziekten: by voorb.

℞ *Aceti*	Neemt Azyn,
Mellis ana ℥j	Honing van elks een once.
Macis Q. S.	Foelie, zoo veel als genoeg is.
Diluantur in Aquæ ℥xij, *vel* xiv. *Sumat æger, inſtar*	Laten ze met XII of XIV oncen water gemengt wor-

Theæ

(†) Voornamentlyk pag. 139. 144. 145. 148. 149. 355. 363. 364. 590. & 591. Edit. Leid. 1726.

(‡) Als ook onzen zeer vermaarden AUTEUR zelve, zie BOERHAVE, *Aphoriſm.* § 1399. No. 3. & § 1402. alsmede *Mater. Medic.* pag. m. 240, & 241,

Theæ aut Caffe, & in Lecto Sudorem expectet. | den. De Zieke gebruike het als Thee of Koffy, en wagte het zweet af in het Bedde.

Dit is een Geneesmiddel van HIPPOCRATES. Want enkelen Azyn matig ingenomen, verdikt het Bloed niet, nog ook geene van de verdunde gegiſte Vogten (†).

III. De derde Clasſe koomt overeen met de derde der *Pis-dryvende* middelen, die alleenlyk uitgenomen, welke de Vogten na de Nieren afleiden: Derhalven zyn alle die middelen *heet* ingenomen, alsmede de *warme Speceryen*, *Opiaten*, desgelyk ook een *ſterke beweginge*, hier de voornaamſte Zweet-middelen.

IV. De Vierde Clasſe ſluit in die middelen, welke de Vogten na de (a) *huid* afleiden; gelyk zyn, 1. Alle welke de *Uitwendige* deelen ſlap maken. 2. Welke verdunnen, ontbinden, en na de *uitwendige* deelen bewegen. 3. Welke de *uitwendige drukkinge* van de Lugt verminderen. 4. Welke de *Kragt* van 't Harte, of deszelfs *ſlagen*, ten aanzien van het getal en ſterkte vermeerderen: hier uit volgt dan, dat alle (b) Hart-ſterkende Middelen Zweet-dryvende zyn; als Rynſche Wyn, vers Citroen-zap, doordringende Speceryen, vlugge Zouten, enz. 5. Welke *uitwendig* prikkelen; als allerlei ſcherpe Middelen op de huid gelegt: hoedanige zyn Azyn en Gengber, het welk een zeer fyn en zeer doordringend Middel is, en van HELMONT zeer geprezen word (‡). 6. Eindelyk kunnen hier toe gebragt worden die Middelen, welke de *Belette Beweginge* in de *Inwendige* deelen herſtellen; zoo, by voorb. herſtellen de Gemoetsbewegingen de belette Ademhalinge.

Voor

(a) *Externus Corporis habitus.* (b) *Cardiaca.*

(†) Zie boven de *Voorbereid.* Hoofdſt. IX. pag. 81. als ook II Deels VII Hoofdſt. pag. 164, 165. (‡) In Tract cui Titulus eſt, *Tartarus non in Potu, Sect.* 9.

Voor 't overige moet men die dingen, welke van de (a) *Byzondere Zweet-middelen* breet opgegeven worden, voor beuzelingen houden; want alle deeze middelen worden dan eerſt zweet-dryvende, als 't Lighaam tot zweeten geſchikt is, anderſins werken ze niets uit: want dus zal de Theriaak, ſchoonze tot een Once ingenomen word, als 't Lighaam tot zweeten niet geſchikt is, alleenlyk uitdroogen, maar geen zweet uitdryven: Ja dat meer is, geen geneesmiddel verwekt ooit *byzonderlyk* (*ſpecifice*) zweet; maar die middelen welke men meent, dat zulks doen, doen dat alleenlyk, of 1. voor zoo verre zy de ſtoffe tot het zweet verſorgen; of 2. voor zoo verre zy de beletzelen van 't zweet wegnemen; of 3. voor zoo verre zy het Bloed na den omtrek des Lighaams leiden. Voorts worden 'er onder die *byzondere* Middelen eenige van de SCHRYVERS opgetelt; hoedanige zyn (b) *Gezegelde Aarde*, de *bladeren van Scordium*, en van (c) *Zwaluwe wortel* enz. als ook de *Bezoar ſteen*, de *Pedra del Porco* (†) en de *ſteen van Göa* (*Lapis de Goä*), welke beſtaat uit de Bezoar ſteen, Amber, en Tragacanth (‡); vervolgens

(a) *Sudorifera Specifica.* (b) *Terra Sigillatata.* (c) *Aſclepias.*

(†) De hiſtorie dezer Steenen vint men 't beſt van allen beſchreven by ENGELBERT KÆMPFER, *Amœnitat. Exotic. Fascic. II.* Seft. 3. pag. 391. ad 406. Dog belangende de Malakſche *Stekelvarkensſteen* (*Lapis Hiſtricis*) of de *Pedra del Porco*, hier van hebben wy reets boven (II. DEELS IV. HOOFDST. pag. 155, enz.) wydlopig genoeg gehandelt.

(‡) Deze Steen word van de Portugeſen *Pedra Cordial* genoemt, en word te Goä in Indiën van de Vaders *Jezuiten* gemaakt, uit byzondere hartſterkende en 't Vergift wederſtaande Middelen, waar onder de Lapis Bezoär koomt. Hy is eerſt gemaakt van den Eerw. Vader GASP. ANTONIO, waar van hy ook de naam gekregen heeft; naderhand van den Eerw. Vader NICOL. MANUCHE, welke wy van de vorige onderkennen door de Letters N. M. in deszelfs oppervlakte gedrukt, en op de tegen overgeſtelde zyde door 't teeken van een Geit, of van een

gens de (a) *Slangen-Koekjes*, enz. Dog onzen Autheur betuigt, dat hy voorheen de Opregte Bezoarſteen tot een dragma toe aan een twee jaarig kind, tot zweeten genoeg geſchikt, ingegeven heeft, egter zonder eenige uitwerkinge; zoo ook was op een ingegevene gift van drie dragmen ſlangen-koekjes geen zweet te voorſchyn gekomen; volgens het getuigenis van den zelven Autheur.

Agter de verklaarde Claſſen der *Zweet-middelen*, moeten wy deze (b) BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *in 't gemeen* voegen.

I. VOORSTEL. De *Oorzaken van Zweet* zyn verſcheiden en volkomen tegengeſtelt; als zeer groote Droefheid en Blydſchap, Vrees en Hoop, warm en koud Water.

II. VOORSTEL. Ook zyn de *uitwerkingen van Zweet* verſcheiden en t'eenenmaal tegengeſtelt; want het zweet ontbind ſomtyds het Bloed, maar zomtyds verdikt 't het zelve, te weten, na de geſteltheid van 't Onderwerp, waar uit men 't zweet dryft: Derhalven kan van de *uitwerkinge* van 't Zweet niets algemeens gezegt worden.

III. VOORSTEL. De grootſte *Kragt der Zweet-middelen* beſtaat in de *ontbindinge* der Vogten, en in de *ontſluitinge* der Vaten. Dog de Vogten worden ontbonden, of door te verdunnen, of door te verdeelen; bygevolg in wat plaats men moet ontbinden, op die plaats zyn *Zweet-middelen* nodig. En de ontbindende Kragt der *Zweet-middelen* beſtaat daar in, dat deze Geneesmiddelen of de Vaten ſlap- en open maken, of de daar in bevatte ſtoffen ontbinden.

IV.

(a) *Trochiſci Viperarum.* (b) *Theoremata.*

een ander viervoetig Dier. Deszelfs *figuur* is eirond of rond. De koleur is inwendig aſch-graauw; van buiten zwart-agtig; blinkende, en met goudene ſtippen geteekent, en zomtyds geheel verguld. Het gebruik is gemeen en zeer beproeft onder de Europeanen van Indiën. Hy word verkogt tot een pond; en hier van daan is, na de verſcheidene groote, de prys verſchillende. Zie KEMPFER *in 't aangehaalde Boek*, pag. 397.

IV. VOORSTEL. In de Zweet-middelen, op zig zelfs beſchout zynde, is een groote Kragt van te *verdikken*, en te *verſtoppen*: waar door het geſchiet dat dat gene dat overblyft, dik, geronnen, en zomtyds zoo hart als ſteen word, 't welk naderhand door geen Kunſt kan ontbonden worden; en dit is de oorzaak dat gene ontſteekende Ziekten meer in (a) 't *Heete Vuur* veranderen, als die welke door ſterken arbeid veroorzaakt worden.

V. VOORSTEL. De Zweet-middelen terwyl ze *verdikken*, *verſtoppen* ook te gelyk; en terwyl ze het Vloeibare verteeren, trekken zig de Vaten toe en worden vernauwt, en deszelfs Vezelen ſtyf.

VI. VOORSTEL. Bykans alle Geneesmiddelen kunnen in *Zweet-middelen* verandert worden: want dus zoo men een Purgeer-middel ingeeft, en een menſch ten eerſten tot zweeten ſchikt, zal 'er een uitnemende zweetinge op volgen; en hoe ſterker het Purgeermiddel geweeſt is, hoe overvloediger de zweetinge zyn zal: ja het is, in langdurige ziekten, een Konſtgeheim by *Zweet-middelen*, Purgeer-middelen te voegen, als (b) Koloquint-koekjes, enz. Even zoo is het ook met de *Braak-* en *Pis-dryvende* Middelen, zoo ze na de huid geleid worden.

Uit die dingen nu welke tot hiertoe van de *Zweet-Middelen* gezegt zyn, vloeijen de volgende

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Om *Zweet* te dryven, geſchieden verſcheidene *applicatien*; want het word voortgebragt zomtyds door wasſchinge van 't geheele Lighaam, zomtyds door deszelfs verwarminge, vryvinge, beweginge, zomtyds door toedieninge van verſcheidene inwendige Geneesmiddelen.

II. GEVOLG. De *Nootzakelykheden* om *Zweet* te

(a) *Gangræna.* (b) *Trochisci Alhandali.*

dryven zyn verſcheiden: dus, by voorbeeld, moet men in 't (a) Lyf water prikkelen, en het trage en vaſtzittende uitdryven; Laat derhalven, alle morgen en avond, het volgende voorſchrift ingegeven worden

℞. *Theriac.* ʒij	Neemt Theriaak twee dragma.
Sp. Juniper. ʒjß	Jenever anderhalf oncen.
Oxymel. Scillit. ʒij	Gehonigde Azyn van Zee-Uyen, twee oncen.
Diluantur in Vini vel Cereviſiæ meracæ, vel Hydromellis ʒix, *aut* x. *Sumat æger, & disponat Corpus ad Sudorem.*	Laten ze met ix of x. oncen Wyn, of beſt Bier, of Meede vermengt worden. De zieke neme dit in, en ſchikke zyn Lighaam tot zweeten.

Het zelve geſchiet met vrugt in andere *langdurige* ziekten, als in de (b) Bleeke zugt of Vryſter-ziekte: zoo ook in de (c) Melaatsheid, nadien al het voetzel geſteuit word, en daarom 't zweeten nodig is; maar niet door Aromatike Middelen, welke het Lighaam inwendig verwarmen, maar zoo dat uitwendig alles warm, en inwendig alles afgeſpoelt word: Men geeve derhalven als dan Pillen uit *Veneetſche Zeep*, alle uuren, zoo dat 'er in eenen dag twee dragma ingenomen worden; vervolgens kan de Zieke, na denzelver gebruik, drie dagen lang drinken eenig (d) Afkookzel tegen het Blauw-ſchuit, by voorb., uit (e) *Pokhout*; Laat hy zig dan in een warm bedde begeven, om te zweeten. Dog zoo men iets omtrent de eerſte Vaten, gelyk in *Borſt* en andere *ſcherpe* ziekten, moet ontbinden, en de Oorzaak van de ziekte ontſtaat uit eene *Alcaliſche* ſtoffe, laat als dan ingegeven worden overvloedige drank uit *Honing*, *Azyn*, of *Rynſche Wyn*, met Water; en laat te gelyk de huid ſlap

(a) *Hydrops Anaſarca.* (b) *Cachexia Virginea.* (c) *Lepra.* (d) *Decoctum Antiſcorbuticum.* (e) *Guajacum.*

ſlap en *open gemaakt* worden: dog midden in het Zweeten kan gegeven worden een Afkookzel met Salpeter. Eindelyk, zoo de Oorzaak van 't quaat uit een zuure ſtoffe is, laaten dan *Acaliſche* middelen ingegeven, en die dingen altyd zoo bezorgt worden, welke tegengeſtelt zyn tegen de Oorzaak van de Ziekte.

III. Gevolg. De *Gelegentheden* of *bequame tyden* tot *Zweeten* zyn verſcheiden; want op ſommige tyden komt het zweet veel vaardiger en gelukkiger te voorſchyn, als op andere: dog de onderſcheidinge dezer tyden hangt t'eenenmaal af van de waarnemingen der Geneesheeren; dus verwekt men zweet in de Kinder-pokken van den eerſten tot den achtſten dag toe, en deze tyd ſchynt tot zweeten bequaam genoeg te zyn; dan kan de zieke door geduurig zweeten genezen worden, egter met dit beſtuur, dat de Vogten zeer verdunt en de Vaten ſlap gemaakt worden: want men moet dan in 't geheel gene warme uitdrogende Middelen gebruiken, nadien ze zeer ſchadelyk zyn. Des niet tegenſtaande zyn 'er zeer veele Geneesheeren, welke met het gemene Volk willen, dat men in veele ſcherpe ziekten *Zweetmiddelen* moet gebruiken; nadien ze waarnemen, dat de Natuur op den veertienden dag dikwyls zig zelfs door zweeten ontlaſt; en daar door vallenze in deze allerverderffelykſte Practyk om heete en uitdrogende middelen te gebruiken, maar op deze wyze helpen ze zeer veele van kant. Maar zoo zy, met verwerpinge van alle heete middelen, alleenlyk die Zweetmiddelen voorſchreven welke het Bloed *verdunnen*, en de Vaten *ſlap* en *openmaken*, dan zouden de zieken daar gemakkelyk van Zweeten, en 'er zoude een (a) goede ſcheidinge op den zevenden of veertienden dag geſchieden, want dus wierden'er in het (b) *Engelſche zweet* zeer veele door middel van zweet, door inwendige verdunnende en uitwendige ſlapmakende middelen verwekt,

(a) *Criſis Laudabilis.* (b) *Sudor Anglicus.*

wekt, en vierentwintig uuren lang voortgezet, geneezen; daar integendeel alle die gene, welke men geen inwendige verdunnende middelen hadde laten gebruiken, ſtierven.

IV. Gevolg. Na de verſcheidene *Oorzaak* der ziekte, moeten de *Zweet-middelen* verandert worden: dus, in ziekten uit eene *Alcaliſche* ſtoffe ontſtaan, laat ons onderſtellen, *by voorbeeld*, dat een Jongeling, in de Zomertyd, van een zeer heete of brandende Koorts aangetaſt word, dog om welke te geneezen een zeer ſchielyk werkend Geneesmiddel, te weten, een *Zweetmiddel* nodig; Derhalven moet men dan, eer men dit laat gebruiken, onderzoek doen na de Oorzaak dezer ziekte; en dewyl deze (Oorzaak) is al te grooten droogte en ontſteekinge, blykt het van zelfs, dat in dit geval *verdunnende*, en te gelyk *Prikkelende* middelen moeten gebruikt worden, wegens gebrek van Kragten, en wegens verſtoppinge, welke beide een prikkel aanwyzen. Men geve derhalven, om de verdunnende Middelen beter te doen werken, een dun of vloeibaar Geneesmiddel, welkers grond (baſis) zy eenig *ontbindent Zuur*; en men doe'er, voor een *Prikkel*, by Rynſche-wyn, met een goet deel Water vermengt; men voege 'er eindelyk, door middel van Salpeter, by eene (a) *Kragt tegen den Brand of Ontſteekinge:* by voorbeeld,

℞ *Vini Rhenani* ℥viij	Neemt Rhynſche-wyn acht oncen.
Nitri ℥ij,	Salpeter twee dragma.
Succ. Limon. recent. expreſſi ℥j;	Vers uitgeperſt Limoenzap, een once;
Syr. Violar. Q. S. vel ad ℥ij.	Syroop van Violen zoo veel genoeg is, of tot twee oncen.
Diluantur hæc cum Aquæ Communis libr. iv.	Laten deze met vier ponden *gemeen Water* vermengt worden.

Laat

(a) *Vis Antiphlogiſtica.*

Laat de Zieke hier van alle uuren twee oncen warm innemen, met de vereiſte ſchikkinge tot Zweet: dog zoo hy hier van te weinig zweet, moet men 'er meer *Wyn* bydoen, zoo te veel, dan meer *water*.

Maar zoo de Oorzaak der ziekte uit een *Zuur* ontſtaat, dan moet men, in plaats van Rhynſche-wyn, een ander Vogt gebruiken, als het (a) Vlug-olyagtig Zout; dog zoo de Oorzaak is een *taaje vaſtzittende* Stoffe, moet men 'er ontbindende zouten bydoen.

V. Gevolg. Na den verſcheidenen *aart* der ziekte, moeten ook de *Zweet-middelen* verandert worden. Dog den aart der ziekte hangt af, α. van de Zondigende ſtoffe; β. Van de uitwerkende of applicerende oorzaak, dat is, van de levens kragt: Laten derhalven om die rede, zoo het een taaje Stoffe is, ſterke ontbindende middelen ingegeven worden, als de Alcaliſche; dog zoo de ſtoffe van den aart der (b) Venus-ziekte is, dan is het *Quik* tot zweeten geſchikt het beſte Geneesmiddel.

VI. Gevolg. Na de verſcheidene *zitplaats* der ziekte, moeten de Zweet-middelen verandert worden.

VII. Gevolg. In de verſcheidene Trappen der Ziekte, worden verſcheidene Zweet middelen vereiſcht: dus word 'er in 't begin der Kinder pokken vereiſt, een Zweet-middel dat de ontſteekinge wederſtaat; dog op den veertienden dag worden 'er doorgaans Zeepagtige, en Aromatike opdrogende Afkookzels aangewezen.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Uitwaaſſemende Middelen.*

1. *DE Uitwaaſſemende zyn Geneesmiddelen, welke de ziekelyke Stoffe, onder de Gedaante van het* Sanc-

to-

(a) *Sal Volatilis.* (b) *Lues Venerea.* (c) *Diaphoretica.*

TORIAANSCHE *Uitwaaſſemende vogt, uit het Lighaam voeren*, of liever alle die middelen, *welke de* SANCTORIAANSCHE *Uitwaaſſeminge vermeerderen.* Om dan den aart dezer Middelen des te beter te bevatten, moeten wy overwegen op hoe veel wyzen, of van welke oorzaken, de (a) Uitwaaſſeming *vermeerdert word.*

2. De Oorzaken dan van de *vermeerderde* Uitwaasſeminge zyn de volgende: 1. De *vermeerderde* Kragt der Ingewanden; welke onze vogten waarlyk in kleine deelen verdeelt. 2. Alle die dingen welke de vogten, op de zoo genoemde wys ontbonden, na de uitwendige deelen leiden: door de *uitwendige* nu verſtaan wy alle die deelen welke van de uitwendige lugt kunnen aangeraakt worden; hoedanige zyn de Huid, de Mond, de Longen. 3. Welke de uitwendige huid zoo ſchikken, dat ze de Vogten op een (b) *Ongevoelige* wyze, en dat *vaardig* en gemakkelyk uitvoeren, dog niet op een gevoelige wyze en onder een dikke gedaante; om zulks uittewerken, moet de huid nog al te ſlap of te open, nog al te ſtyf of te geſloten zyn. 4. Die dingen welke de *drie* bovengenoemde zaken te gelyk verrigten: dog dewyl ons van dit zoort gene Middelen bekent zyn, beſluiten wy daar uit, dat 'er gene (c) *Eigentlyke* of *Byzondere Uitwaaſſemende* Middelen zyn, dat is, welke zeker en ontwyffelbaar zulk eene uitwerkinge hebben.

3. Wy verdeelen derhalven de *Uitwaaſſemende* Middelen, na de drie voorgaande Oorzaken der *vermeerderde* Uitwaaſſeminge, in de *drie* volgende Clasſen.

I. De Eerſte Clasſe der *Uitwaaſſemende* Middelen behelſt die welke de *Kragt* der Ingewanden, dat is de (d) *Veeragtigheid* der Vaten, vermeerderen: dog deze word zoo dikwyls vermeerdert, als de Vezelen der vaten ſtyver en harder worden. Bygevolg behoren tot deze Clasſe, 1. Alle die middelen, welke t'zamentrek-

ken,

(a) *Perſpiratio.* (b) *Forma Inſenſibilis.* (c) *Diaphoretica Propria.* (d) *Elaſticitas.*

ken, of liever welke de *vaſte deelen* toetrekken, dat is, welke door in de tuſſchen-ruimtens der *laatſte deelen* te dringen, en daar te blyven zitten, die deelen min buigzaam, of ſtyver maken: En de zoodanige zyn den Opium, de Kin-kina, alle t'zamentrekkende Wortelen, (a) Wrange Wyn, enz. Voorts, dewyl dat alle *Uitwaaſſemende* Middelen t'zamentrekken, en niet verſlappen, blykt daar uit, dat al wat de *gevoelige* ontlaſtingen vermeerdert, zulks de *doorwaaſſëminge* vermindert, het welk ook in allen deelen met de SANCTORIAANSCHE Proeven overeenkomt. 2. (b) Lighaams *Oeffeningen*, als wandelen, 't ryden te paart, of op een wagen, enz., waar door, gelyk de Ondervindinge leert, de SANCTORIAANSCHE Uitwaaſſeminge bevordert word. 3. *Prikkelende* Middelen, welke zeer zagt zyn, of ook welke ſterker zyn, mits dat dezer kragt een weinig gebroken is: Want dus word een weinig Koloquint in Wyn getrokken een zeer goet *Uitwaaſſemend* Middel; zoo ook de (c) Sublimaat doet, tot een of twee greinen, met twee of drie oncen (d) Conſerf van Vlier vermengt, en dus tot een twintigſte deel ingegeven voor eene gift, zeer veel voordeel in langduurige ziekten; ja op gelyke wyze kunnen zelfs alle ſcherpe Middelen zoo verzagt worden, dat ze *Uitwaaſſemende* worden.

II. De Tweede Clasſe ſluit in alle die Middelen welke het SANCTORIAANSCHE *Vogt* na de huid leiden: de zoodanige zyn, 1. Een Matig *warme* lugt. 2. *Gematigde* Oeffeningen. 3. Een *gelykformigen* omloop der Vogten; welke op zulk een wyze geſchiet, als alle deelen des Lighaams of gelykformig ruſten, of gelykformig bewogen worden.

III. De Derde Clasſe Vervat die Middelen, welke een *behoorlyke gematigtheid* aan de huid geven, zoo dat ze

(a) *Vinum Auſterum.* (b) *Exercitia Corporis.* (c) *Mercurius Sublimatus Corroſivus.* (d) *Rob ſambuci.*

ze niet ſlapper of ſtyver is als ze moet zyn. En dit Verrigten de *Wryvingen*, *Waſſchingen en Afvagingen.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Moeder-Middelen.*

1. Tot de Moeder-middelen, of de *Geneesmiddelen aan de Baarmoeder toegeëigent* worden gebragt de (b) *Vloed-verwekkende*. *de* (c) *Kraam uitdryvende*, en de (d) *Vrugt uitdryvende Middelen*; of welke de *Stonden*, *de Kraam-zuiveringen*, en de *Lighamen in de Baarmoeder bevat*, (te weten de *Vrugt* enz.) daar uit dryven.

2. De *Vloed-verwekkende* zyn eigentlyk die Middelen, welke *de Afſcheidinge en Ontlaſtinge van 't* (e) *Maandelykſche bloed bevorderen.* De Afſcheidinge nu geſchiet uit den geheelen Bloed-klomp in de Vaten van de Baarmoeder, maar de Ontlaſtinge geſchiet uit de Baarmoeder door Vaten die zig ten deele in deszelfs holligheid ontſluiten, en ten deele geplaatſt zyn beneden deszelfs (f) inwendige mond, te weten, in de (g) ſcheede.

3. Dog de Oorzaak, waarom deze *Afleidinge* in de Baarmoeder, en *Ontlaſtinge* daar uit geſchieden, is, dat de voornoemde Vaten met veel bloed vervult, door de Kragt van 't Harte tot zoo verre uitgezet worden, dat de mondjes der Slag-adertjes eindelyk verwyd worden, waar op de uitberſtinge van Bloed volgt; maar als de Kragt van het harte ophoud, en de Bloedrykheid vermindert is, trekken zig dezelve wederom toe. Dat nu het (h) Baarmoederlyke Bloed door de kragt van 't Harte geperſt word, blykt daar uit, dat zoo de (i) Moederkoek van

(a) *Uterina.* (b) *Emmenagoga.* (c) *Ariſtolochica.* (d) *Ecbolica.* (e) *Sanguis Menſtruus.* (f) *Orificium Uteri Internum.* (g) *Vagina.* (h) *Sanguis Uterinus.* (i) *Placenta.*

van de Baarmoeder eener zwangere Vrouwe afgeſcheurt is, de Vrugt ondertusſchen in de Baarmoeder blyvende, daar op zoo groote Bloedſtortinge volgt, dat, zoo 'er de Vrugt niet uitgehaalt word, de Moeder ſterft; om dat namentlyk het Bloed door de kragt van 't Harte voortgeperſt word, en de Baarmoeder door de daar inzittende Vrugt zoodanig uitgezet word, dat zig de mondjes der Vaten niet kunnen toetrekken. Het zelve dat wy zoo even van de *Maandſtonden* gezegt hebben, kan ook opgemaakt worden, uit den (a) Vloed der Kraam-zuiveringen.

4. Dog zoo men vraagt, waarom de Ontlaſtinge van Bloed uit die Slag-aderen niet altyd, maar alleenlyk op gezette tyden geſchiet? Moet men overwegen, dat de einden der Slag-aderen als drietakkig, of in drie takken verdeelt zyn, welkers middelſte in een Ader eindigt, dog de twee zylingſche takken ontſluiten zig in Holligheden, de eene namentlyk in een Klier, maar de andere in Water-vaten: derhalven laat de eerſte tak het dikkere Bloed door; en de twee overige, om dat ze dunder en fynder zyn, brengen alleenlyk deszelfs fynder deel over. Laat ons derhalven onderſtellen dat 'er een beletzel is in de aderen (by voorbeeld uit Bloedrykheid), of een meer als gewone persſinge in de Slag-aderen, dan moeten de zylingſche Vaten daar van tot zoo verre verwyd worden, dat die, welke in 't eerſt niet als Water, nu rood Bloed inlaten; om dat ze van een fynder maakzel zyn, en zig openen in Holligheden daar geen beletzel is, 't welk den aandrang wederſtaat: maar het is geheel anders gelegen met den middelſten tak. Want zoo haaſt als dat beletzel in de Aderen weggenomen word, of als de persſinge of de kragt van 't Harte vermindert word (als namentlyk den overvloed van Bloed, door middel van de Maandelykſche ontlaſtinge, vermindert is), dan trekken zig deze zylingſche

(a) *Fluxus Lochiorum.*

ſche Vaten wederom toe, en 't Bloed gaat in de aderen over. Dit bewys kan opgeheldert worden met een voorbeeld van die oogrok 't (a) *Witte* of 't *Bintvlies* genoemt; het welk in een natuurlyken ſtaat t'eenemaal wit is, alzoo 'er door 't zelve genoegzaam geene andere Vaatjes als de zylingſche taktjes der Slag-aderen loopen; Edog zoo men eenig beletzel legt ter plaats daar een Ader is, by voorbeeld, zoo die toegedrukt word, of zoo het einde van een Slag-ader verſtopt of toegetrokken word, zoo dat het Bloed niet vaardig kan loopen uit de Slag-ader in de Ader, by voorbeeld, zoo den hals nauw toegebonden word, dan zullen die Vaten van 't Bint-vlies eerſt onzigtbaar, nu rood en zigtbaar worden, te weten van deze persſinge; om dat 't Bloed belet zynde in de Aderen te loopen, in de zylingſche Vaten geperſt word; maar deeze roodheid verdwynt als het beletzel weggenomen is. Even zoo is het gelegen met de Baarmoederlyke Vaten, alwaar Water-vaten zyn, of zeer kleine uiteindens der Slag-aderen, met opene mondjes in de Holligheid van de Baarmoeder eindigende. Dat nu dit Bloed, uit die verwyde Zylingſche Vaten vloeit, (welke in haren natuurlyken ſtaat, geen bloed, maar fynder vogt, voor de gladmakinge der deelen, ontfangen) blykt klaar genoeg uit den vloed *der Kraam-zuiveringen*; want deze verlaten allengskens hare bloedige koleur.

5. Nu moeten wy zien, welke de Oorzaak zy van de eerſte ontlaſtinge der Maandſtonden in de Vryſters. Deze nu (om 't met een woord te zeggen) is niets anders als *Bloedrykheid* of *overvloed van Bloed*; welke voortgebragt word, om dat in een Vryſter, van hare geboorte tot hare huwbare jaren toe, de quantiteit van Bloed, door de Kragt der ingewanden gemaakt, toeneemt; want zulk eene vermeerderinge is ten uiterſten nootzakelyk tot grootere uitzettinge der

(a) *Albuginea ſeu Conjunctiva.*

der Vaten en opwasſinge van een Vryſter; Maar na dat deze zal bereikt hebben de eindpalen van groote, zoo dat de Vaten niet meer kunnen verwyd of uitgezet worden, moet 'er nootwendig een *Bloedrykheid* voortkomen, te weten, van die vermeerderinge van Bloed welke nog blyft: want daar is in 't minſt geen rede, waarom die ophouden zoude; vermits 't 'er zoo verre van daan is, dat de Kragt der ingewanden, waar door 't Bloed gemaakt word, zoude verminderen, dat die (zegge ik) eer vermeerdert word. Derhalven moet 't overtollige Bloed uitgeworpen worden, door de minſt tegenſtant biedende Vaten, hoedanige zyn de Moeder-vaten; anderzints zal een Vryſter ziek zyn.

5. Zoo men vervolgens vraagt waar van daan 't koomt dat de Mannen die *Maandſtonden* met de Vrouwen niet gemeen hebben? Is 't antwoord, en de rede hier van, om dat de Mannen langzamer en later haren vollen wasdom krygen als de Vrouwen; want zoo haaſt als zy die bereikt hebben, word ook in dezelve de een of andere ontlaſtinge op gezette tyden vermeerdert: Nadien 't blykt uit de waarnemingen van SANCTORIUS: dat de Mannen alle maanden Bloedryk worden, welke Bloedrykheid, of door 't overvloediger Zweet, of door een andere Ontlaſtinge weggenomen word (†). Iets diergelyks ziet men zomtyds in die Vrouwen, welke geene Maandſtonden krygen; en daar door gezont blyven. Daarenboven moet men ook aanmerken, dat de Vrouwen in 't gemeen *minder* uitwaaſemen als de Mannen; en dat die Vrouwen welke *veel* uitwaaſemen, gelyk de ſterke Vrouwsperzoonen, in 't geheel niet, of ten minſten zeer weinig de Maandſtonden hebben; dog die gene welke een ſlap en koud Lighaams geſtel hebben, en een zittend leven leiden, hebben doorgaans ſterke Maandelykſche ontlaſtingen.

BE-

(†) Zie SANCTORII *Med. Static.* Sect. 1. Aph. 65.

Betooge. Besp. Voorstel. Hoe nader wy aan onze geboorte zyn, hoe de *persſende Kragt* van 't Harte meer overtreft de *tegenſtant* van alle de Vaten des Lighaams t'zamen: en dat blykt uit de aangroeijinge der Dieren, welke na evenredigheid in de jonkheid meer groeijen als in vervolg van tyd: Dus dan moet dat Lighaam, welkers groeityd nader aan zyne geboorte is, 't overige gelyk geſtelt zynde, ſlappere en zagtere Vaten hebben, als dat welkers groeityd verder van zyne geboorte is: Derhalven, dewyl de Vrouwen het toppunt van haren Wasdom eerder bereiken als de Mannen, moeten hare Vaten ook nootwendig uitzettelyker en zagter zyn.

7. Nu moeten wy vervolgens onderzoeken, waarom dat 't overtollige bloed na de Baarmoeder geleid word. De rede, waarom zulks geſchiet, is zekerlyk deze: nadien 'er in een Vrouw, die na by de Eindpaal van haren Wasdom koomt, nergens *minder tegenſtant* is als in den Onderbuik, hierom is 'er ook nergens *minder* tegenſtant als in het Bekken, en in deze plaats nergens *minder* als in de Baarmoeder: Vermits de Vrouwen, na mate van hare groote een veel ruimeren en uitzettelyker Onderbuik hebben als de Mannen; want in het Bekken der Mannen word alleenlyk bevat de Blaas en den endeldarm; boven welke in 't bekken der Vrouwen ook de Baarmoeder is; voeg 'er by dat derzelver bekken gemeenlyk ruimer is als ten aanzien van de daar in bevattene ingewanden vereiſcht wierd. Daarenboven, dewyl de Blaas elk oogenblik haar vogt ontfangt, en den Endeldarm van gelyke het hare, dog de Baarmoeder niets diergelyks, blykt hier uit, dat 'er in de Baarmoeder de minſte tegenſtant is. Voorts is 'er geen deel in het Vrouwelyk Lighaam bekent, waar in 't Bloed uit zoo veele verſcheidene plaatzen loopt, als in de Baarmoeder; want verſcheidene uiteinden der Slag-aderen van verſcheidene Bronwellen (†) voortko-

(†) Zie de *Inſtitut. Med.* van onzen Autsur. § 664.

komende loopen daar t'zamen. Daar koomt nog by, dat in den geheelen omtrek van de Baarmoeder de Aderen zonder Klap-vliezen zyn, en dat dit gebrek niet vervult word door de toedrukkinge der Spieren, welke het Aderlyke Bloed voortdryven; want daar is geen deel des Lighaams, dat met minder (†) Spieren voorzien en omzet is: by gevolg wederſtaat al het bloed, dat in de Aderen is, het bloed, dat uit de Slag-aderen aankoomt, en dus, zoo haaſt als het in een weinig meerder quantiteit tegenwoordig is, word het ten eerſten voortgeperſt na de minſt tegenſtand biedende plaatzen.

8. Wy kennen nu drie zoorten van Oorzaken, aan welke de ontlaſtinge der Maandſtonden, in een gezonde Vrouw, toekoomt; te weten, 1. De *Bloedrykheid.* 2. De Afleidinge van 't *overtollige* Bloed na de Baarmoeder, als namentlyk na een minſt tegenſtandbiedende deel. 3. De Bequaamheid of geſchiktheid der Baarmoederlyke Vaten ter ontlaſtinge. Derhal-

(†) Den zeer beroemden Ontleeder Frederik Ruysch heeft reets eenige jaren geleden, verzekert, dat hy in den bodem of grond van de Baarmoeder een nieuwe Spier ontdekt heeft, welke hy de *Ring-ſpier* of *Rondagtige* Spier (*Orbicularis*) genoemt heeft, om dat ze uit *ringswyze* draden beſtaat, en heeft gezegt, dat deze diende ter ſcheidinge en ontlaſtinge van de nageboorte uit de Baarmoeder na de verlosſinge van de Vrugt. Zie de *Ontleedkundige Verhandelinge* van dezen Auteur, *over een Spier in den Bodem der Baarmoeder ontdekt*, in 't Latyn uitgegeven te *Amſterdam* Ann. 1726. Dog deze uitvindinge ſtemmen alle Ontleders zoo niet toe: want hier te *Parys* zyn zommige Beroemde Ontleeders zeer ervaren in de Ontleedkunde, welke (zoo als ik uit een van dezelve verſtaan hebbe) alle drie te gelyk na deze Spier in eene *geſtorvene*, en 't *Kind*, *na de gewoone dragttyd*, *reets gebaart hebbende Kraamvrouw* (want Ruysch zelfs leert in 't aangehaalde Werk, pag. 9. dat deze omſtandigheden nootzakelyk zyn) zeer naukeurig gezogt hebben, maar te vergeefs. Derhalven ſchynt 't, dat men deze *Ruyſchiaanſche* Ontdekkinge, niet zonder rede, moet in twyfel trekken, tot dat ze door een overvloediger bevindinge beveſtigt is; ſchoon egter de gelegentheid om zoodanigen Spier te ontdekken, zelden voortkomt.

halven kunnen de (a) *Vloedverwekkende* middelen ook tot drie Clasſen gebragt worden; welkers eerſte vervat die Middelen, welke *Bloedrykheid* veroorzaken: De Tweede behelſt die welke het bloed na de *Baarmoeder* leiden: de Derde eindelyk ſluit in de (b) *Openende Plaats Moeder-middelen.* Daarom moet men, als men de Opgeſtopte Maandſtonden der Vrouwen zal genezen, wel eerſt onderzoeken, of 'er te ontlaſtene ſtoffe is, of, of 'er overtollig bloed is; want zoo deze ſtoffe ontbreekt 'zullen de Geneesmiddelen van de *tweede* en *derde* Clasſe meer ſchade als voordeel toebrengen.

9. De *Bloedrykheid* nu word voortgebragt, 1. Van elk Geneesmiddel, het welk maakt, dat uit de Spys en Drank, door de kragt der eerſte Ingewanden, meer *Chyl* in de Aderen ontfangen word, als vereiſt word tot groeijinge of voetzel des Lighaams, en om het verlies weder te herſtellen. 2. Van elk Geneesmiddel, dat de tweede Ingewanden, welke (c) Bloedmakende genoemt worden, zoo verſterkt en aandoet, dat zy de Chyl in goed bloed veranderen. 3. Door wegneminge der *Oorzaken* welke het gemaakte Bloed verdunnen en verſpillen. Wy hebben derhalven *drie* verſcheidene zoorten van Middelen, onder de eerſte Clasſe van de *Vloed-verwekkende*, dat is, van *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen, vervat.

I. De Eerſte nu dezer zoorten vervat die middelen, welke de kragt der eerſte Ingewanden, of der Ingewanden, aan de Chylmakinge toegewyt, vermeerderen: Waar onder ook getelt moeten worden, 1. Die welke de taaje en harde Vuiligheden *Ontbinden*; 2. Welke die, ontbonden zynde, door een prikkel *uitwerpen.* Want het is bekent, dat de hollighеden der Darmen, door een zeker ſlym, van de Klieren daar ter plaats afgeſcheiden, altyd beſmeert worden;

(a) *Emmenagoga.* (b) *Topica uterina aperientia.* (c) *Sanguifica* vel *Hæmatopœa.*

den; maar welk (ſlym), zoo het dik word, en aan de darmen blyft hangen, de Mondjes der kleinſte Vaten verſtopt, en dus den overgang van de Chyl in de Melkvaten belet; waar uit dan een (a) *Vermageringe* of *Uitdroginge* ontſtaat, welke geheel tegen de *Bloedrykheid* ſtrydig is. Derhalven moet zoodanigen ſlym, zoo het 'er is, eerſt *Ontbonden*, en vervolgens *uitgeworpen* worden, op dat men *Bloedrykheid* voortbrenge: Waarom wy eerſt zullen handelen van die Middelen, welke dit ſlym ontbinden en uitdryven; maar daarna van die, welke de Kragt der Eerſte Ingewanden vermeerderen.

Die Middelen, welke het genoemde ſlym *ontbinden*, zyn de volgende, 1. Alle Aromatike ſtinkende *Gommen*, Gommen tegen de *Moeder-ziekten* genoemt; want deze blyven 'er wegens hare Slymigheid aanhangen, en vermengen zig met het ſlym, door hare Zeepagtige kragt, en ontbinden het zelve, prikkelen ook te gelyk, en bevorderen deszelfs voortdryvinge. Waarom de Gom Ammoniac, (b) Duivelsdrek, Bdellium, Galbanum, Myrrhe, Sagapenum, en Opopanax, van alle, *Gommen tegen de Moeder-ziekten*, genoemt zyn, nadien deze ingenomen zynde door de warmte van ons Lighaam gemakkelyk ontbonden worden, en, terwyl zy ontbonden zynde blyven hangen, waaſſemt het ſcherpe, dat in die Gommen is, uit, prikkelt de Ingewanden, en vaagt zeer zagt af: zy werken derhalven niet door eene zekere kragt eigentlyk aan de Baarmoeder toegeëigent, maar door haare ontbindende, te weten, door haare Zeepagtige en Aromatike eigenſchap, zeer dienſtig voor de Zenuen. Laat derhalven een Geneesheer, zullende een Vrouw geneezen, welkers Maandſtonden, door gebrek van Bloedrykheid, opgeſtopt zyn, op deze wyze voorſchryven, .

℞ *Gum-*

(a) *Inanitio ſive Atrophia.* (b) *Aſa fœtida.*

℞ *Gummi Ammiaci*,	Neemt Gom Ammoniac
Galbani,	Galbanum
Sagapeni,	Sagapenum,
Myrrhæ, ana ℈j,	Myrrhe, van elks een ſcrupel,
Olei ſtillat. ſuccini rectific. Q. S.	Barnſteen-oly zoo veel genoeg is,
M. Fiant inde Pilulæ *ſingulæ gran.* iij *vel* IV.	Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie of vier greinen.

Deze zyn overal dienſtig, alwaar, om de gezegde Oorzaak, den Ingang van de Chyl belet word, gelyk geſchiet in de Miltzugtige, en in de met Opſtygingen gequelde Vrouwen. Daarenboven ontbinden ze het bovengenoemde Slym. 2. Alle *vaſte zouten*, 't zy dat ze op de TACHENIAANSCHE Wys bereid zyn, 't zy dat ze Alcaliſch zyn; die bovendien dit byzonders hebben, dat ze ſchielyk voorbyvloeijen; waarom derzelver uitwerkinge, voor een tyd, groot is, dog die houd binnen korten op. Hier toe behoren ook de *t'zamengeſtelde vaſte zouten*; als Borax, Sal Ammoniac, Vitriool, Wynſteen, Sal Polychreſt, Sal Regeneratus SENNERTI, enz. Dus dan neemt van dit of dat Zout een dragma, ontbind het in vier oncen Wynruit-water. Laat de Zieke op de Pillen hier van een lepel vol innemen. Zoo zullen ze malkanderen helpen. 3. Alle *Vlugge Alcaliſche Zouten*; als zyn alle Vlugge Olyagtige Zouten, de Geeſten van Hertshoorn, van Pis, van Bloed, enz. Eindelyk ten 4. Alle *Zeepen*, van welken aart zy ook zyn; want zy komen naby de natuur van een Gom; waarom de Zeep zoo zeer geroemt word om een Miskraam te veroorzaken en de Maandſtonden te doen voortkomen. Derhalven, om het bovengenoemde Slym te ontbinden,

℞ *Sa-*

℞ *Saponis Venet.* ʒiv;	Neemt Veneetſche Zeep vier dragma.
Bulb. recent. Ari ʒj;	Verſche Bollen van Kalfsvoet een dragma.
Aſæ fœtidæ ʒß.	Duivelsdrek een half dragma.
Fiant Pillulæ, ſingulæ gran. iij.	Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen.

Laat de Zieke 'er alle twee uuren een van innemen.

Deze zyn de *Afvagende* Middelen der Eerſte Wegen.

Nu volgen die Middelen, welke het ontbondene Slym *uitdryven*: En de zoodanige zyn Aloë, Rhabarber, Coloquint, Jalappe, Sagapenum, Opopanax, en voornamentlyk de Witte wilde Wyngaart-wortel. De Geneesheeren hebben den Naam van *Moedermiddelen* aan deze gegeven van wegens hare Uitwerkinge, nadien ze te gelyk Ontbinden en Uitdryven, Ten dien einde moet men zoodanigen voorſchrift geven,

℞ *Aloës opt.* ʒj	Neemt Beſte Aloë een dragma.
Reſin. Jalapp. gr. xv.	Harſt van Jalappe xv. greinen.
Colocyth. gr. v. (*pro ſtimulo.*)	Koloquint v. greinen (voor een prikkel.)
M. Fiant Pilulæ, ſingulæ gr. iij, *quæ deaurentur.*	Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen, die men moet vergulden.

De Zieke neme hier van dagelyks met het aanbreeken van den dag, drie of vier in, als 'er tekenen zyn van ontbonden Slym, en ſlaape daarop een of twee uren lang.

Maar nu moeten wy zien, welke middelen aan de eerſte Ingewanden grooter Kragt byzetten, zoo dat

ze goede *Chyl* maken, en die in de Melk-vaten voortdryven. De Kragt dan der eerſte Ingewanden vermeerderen (door namentlyk derzelver toetrekkende Kragt te vermeerderen) alle middelen welke de Vezelen *ſtyver* maken: De zoodanige nu zyn, (1) De *t'zamentrekkende* Geneesmiddelen: als *α. Staal*; want niets is in dit geval meer dienſtig, voornamentlyk, zoo het onder die form gegeven word, dat het met het bloed niet vermengt word, maar op de vaſte deelen werkt door de Vezelen te verſterken; want zoo 't met het bloed vermengt word, word het een zeer ſterk verdikkent middel, maar, met het bovengenoemde beſtuur ingenomen, werk het zeer wel, en verſterkt de Vezelen; gelyk dit hier uit blykt, dat na deszelfs gebruik, de bleeke koleur der Vryſters in 't kort verandert word in een glanzige, en de Pols te voren ſlap en traag, in een bykans Koortzige. Daarenboven heeft deszelfs gebruik plaats, wanneer de vereiſte ſtyfte der Ingewanden ontbreekt, en 'er overvloed van Slym is: Eindelyk zoo 'er te veel *Zuur* is, dan moet het ſtaal in Subſtantie, of het Vylzel ingegeven worden; maar zoo een taaje en niet zuure Slym de overhand heeft, dan moet men dit middel in Rhynſche-wyn of in Azyn voorſchryven; de andere bereidingen zyn zoo goed niet. *β.* (a) KIN-KINA, in allerhande form gegeven; en deze koomt zeer na by het Staal. *γ.* De *Rhabarber* zoo de *Levantſche*, als *Turkſche* en *Moſcoviſche*. *δ. Tamariſch*, en voornamentlyk de baſt van deszelfs Wortel. *ε. Kappers*: en verſcheidene bereidingen uit dezelve. Derhalven blykt hier uit, dat de ſterkſte t'zamentrekkende Middelen (b) *Vloed-verwekkende* kunnen worden.

Nu volgen de Voorbeelden voor (c) Recepten.

Zoo het *Zuur* de overhand heeft, zal het ontdekt kunnen worden uit de begeerte na ongevoeggelyke en gewone dingen, uit de zuure Oprispingen, uit de Buik-

(a) *Cortex Peruvianus.* (b) *Emmenagoga.* (c) *Formulæ.*

Buik-pynen met een gevoel van koude, uit de knaginge van de Maag, uit de Winden, uit de Krampen, uit den Afgang een zuure reuk van zig gevende, uit de traagheid en werkloosheid van de Gal, enz. Derhalven, in dit geval,

℞ *Lim. Ferri (ſupra Porphyritim diu trit.* ʒij	Neemt Vylzel van yzer (op een vryf-ſteen lang gevreven) twee dragma.
Extract Rhei ʒiß	Extract van Rhabarber anderhalf dragma.
Cort. Peruv. ʒß	Kin-kina een half dragma.
M. F. Pillulæ, ſingulæ gran. v.	Mengt ze en maakt 'er Pillen van, elk van vyf Greinen.

De Zieke neme hier van alle twee uur een in.

Zoo 'er geen overtollig *zuur* is, dan verwekt het Staal, in ſubſtantie gegeven, doorgaans benautheden, brakingen, Buik-loop en buikpynen; want het word niet ontbonden, maar werkt alleen door te prikkelen. In dit geval dan

℞ *Vini Rhen. Libr.* iv.	Neemt Rynſche Wyn, vier ponden.
Chalybis groſſo modo triti ʒij	Grof gevreven Staal, twee oncen.
Cort. Peruv. (groſſe pulver.) ʒi	Grofgepulverizeerde Kin-kina, een once.
Leni tepore, macerentur per 24 horas.	Laten ze in een zagte warmte vierentwintig uuren lang getrokken worden.

Men gebruike vervolgens van deze Infuſie anderhalf oncen op een ledige Maag, driemaal des daags een uur voor 't eeten.

Hier toe behoren ten (2) die warme en prikkelende *Aromatike*-Middelen, welke onder het diſtilleren veel Oly geven, die zeer ſcherp is. De zoodanige

zyn de (a) Boom des Levens, Zeven-boom, Wynruit, voornamentlyk de Wilde-berg-ruit, Rosmaryn, Pulei, Majolein, Moederkruid, enz.

II. De Tweede zoort van de *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen behelſt die, welke de (b) *Bloedmakende Kragt* in 't Harte en in de Bloedvaten vermeerderen. Deze kragt nu, is niet anders als de (c) open en toegaande kragt der Vaten: dog die word vermeerdert door dezelve Geneesmiddelen, welke voor de Vaten van de eerſte zoort, of die voor de Chylmakinge geſchikt zyn, reets voorgeſchreven zyn. Derhalven zyn alle middelen welke de (d) Chylmakinge bevorderen, ook genoegzaam om de Bloedmakinge te bevorderen; want het is niet mogelyk de eerſte wegen te verbeteren, of de tweede worden teffens verbetert; en de tweede kunnen niet verbetert worden, ten zy de eerſte wegen verbetert zyn. Eindelyk koomt hier ook nog by de Beweginge des Lighaams in een vrye Lugt.

III. De derde zoort der gezegde Geneesmiddelen ſluit die in, welke de al te groote *verteeringe* en *verſpillinge* van 't gemaakte Bloed beletten. Derhalven moet men vermyden al dat Zweet of al te ſterke doorwaasſeminge verwekt.

10. De *Tweede* Clasſe der (e) *Vloed-verwekkende* Middelen vervat die, welke het *overtollige* bloed na de Baarmoeder afleiden: En de zoodanige zyn alle, welke de *tegenſtant* in de Baarmoederlyke Vaten verminderen, en te gelyk in andere vermeerderen. Dog de *tegenſtant* der Baarmoederlyke Vaten word tweezints vermindert: 1. Door die Vaten *ſlap te maken*: 2. Door den *te rug loop* van 't bloed van de onderſte Aderen na het Harte te *verſnellen*. Wy verdeelen derhalven de Geneesmiddelen van deze tweede Clasſe ook in *twee* zoorten. I. De

(a) *Thuya ſive Arbor Vitæ, Sabina, Ruta, Imprimis Montana, Rosmarinus, Pulegium, Majorana, Matricaria* (b) *Vis Hæmatopœa.* (c) *Vis Oscillatoria.* (d) *Chylificatio.* (e) *Emmenagoga.*

I. De Eerſte behelſt die welke de Moeder-vaten *ſlap maken:* hoedanige zyn, 1. Alle *lauw warme Baden* tot aan de navel toe geappliceert; want op deze wys worden de Vaten van de onderſte deelen des Lighaams ſlap gemaakt, terwyl de Vaten van de bovenſte deelen door de koude van de Lugt t'zamengetrokken worden, voornamentlyk zoo die bovenſte deelen in een koele Lugt geplaatſt worden. 2. Alle *uitwendige warmte* aan de onderſte deelen geappliceert. 3. *Zalven* welke beſtaan uit vette Aromatike Olyagtige en zoute Middelen: hoedanige zyn *Unguentum Martiatum, Nervinum, Arthriticum*, enz. Want de zoodanige aan de Voeten, Schenkels en Liesſen geſtreken zynde, doen zeer veel voordeel. Hier toe behooren ook de Slapmakende en Verwarmende *Pleiſters*, en voornamentlyk die welke uit ſtinkende Gommen bereid zyn; want deze maken de Vaten Slap en bedwingen te gelyk het uitwaasſemende Vogt, waar op een grooter warmte volgt, onder de gedaante van een gedurig Bad. Daarenboven behoren hiertoe de zoogenoemde (a) Moeder-Kruiden; onder welke de voornaamſte zyn de Wynruit, Zeven-boom, Jenever-beziën, de Boom des Levens, Majolein, Pulei: uit welke Baden, Pappen, Zalven, en Pleiſters kunnen gemaakt worden.

II. De tweede of laatſte zoort der Geneesmiddedelen van de *tweede* Clasſe ſluit die in, welke den *te rug loop* van de onderſte Aderen na het Harte *verſnellen*: welke de volgende zyn: 1. De *Vryvingen* beneden van de voeten tot de Liesſen toe vervolgt, en dat met warm en droog Linnen, ieder reis een half uur lang. 2. (b) De *Wandelende Beweginge*; want de Spieren van de Scheenen, van de Schenkels en van de Dyen, drukken door hare gedurige werkinge hare Aderen veel toe, en dryven het Bloed voort na de bovenſte deelen. 3. (c) De *Springende beweginge*; want deze is van

(a) *Plantæ Uterinæ.* (b) *Motus Ambulatorius.* (c) *Motus Saltationis.*

zoo groot een aanbelang, dat HIPPOCRATES zegt, dat die een *Miskraam* veroorzaakt (†). Alle deze Middelen bevorderen de ontlaſtinge der *Maandſtonden*,

(†) Libr. *de Natura Pueri*, Sect. IV. vers 9. ad 22. *Edit.* LIND. Dog het luſt ons deze Plaats, nadien ze zeer aanmerkenswaardig is, geheel hier nu by te voegen; dus dan is de *Latynſche Vertalinge*: „ *Mulieris nobis familiaris* Famula Cantrix „ *magnæ exiſtimationis, ex Virorum conſuetudine erat, quam in* „ *ventre concipere non conveniebat, ne minoris exiſtimationis red-* „ *deretur. Audierat autem* Cantrix *ipſa, qualia Mulieres inter* „ *ſe dicunt, quod quando Mulier conceptura eſt in ventre, genitu-* „ *ra non egreditur, ſed intus manet. Auditis autem his atque in-* „ *telle&is, hoc ſemper obſervavit; & quum quandoque, ſentiret* „ *genituram non exeuntem, Dominæ expoſuit, & ſermo ſtatim ad* „ *me pervenit. Ego vero, quum audiiſſem, juſſi ipſam ad terram* „ ſaltare; *& poſtquam* exiliiſet *jam ſepties*, genitura *in terram* „ *profluxit, & ſtrepitus factus eſt, atque illa conſpecta, ipſa admi-* „ *rata eſt, &c. dat is*, Een Zangſter *van groote agtinge*, dienſt- „ maagt *van eene ons welbekendo Vrouwe, boeleerde met Manvolk,* „ *welke het Zwanger zyn niet diende, op dat hare agtinge niet* „ *zoude vermindert worden. Dog deze Zangſter hadde geboort,* „ *boedanige dingen de Vrouwen onder malkanderen zeggen, dat,* „ *als een Vrouw zal Zwanger worden, het* Zaat *niet uitloopt,* „ *maar binnen de Boarmoeder blyft. Als zy dit nu geboort en ver-* „ *ſtaan hadde, heeft zy daar altyd op gelet: en dewyl ze op zekere* „ *tyd voelde; dat 'er het Zaat niet uitliep, heeft zy het aan hare* „ *Vrouwe ontdekt, en het geſprek is my terſtont ter ooren geko-* „ *men. Dog ik, dit verſtaan hebbende, hebbe haar bevolen ter deeg* „ op te ſpringen; *en na dat ze nu zevenmaal* opgeſprongen *had-* „ *de, is het* Zaat *op de aarde geloopen, en heeft een groot ge-* „ *raas veroorzaakt, en dat bezien hebbende, was zy daar over* „ *zeer verwondert, enz.* " *Waar uit inderdaat klaar blykt, dat zig* HIPPOCRATES, *in dit geval geheel tegen zynen* Eet *gedragen heeft; waar in hy van zyne Leerlingen zelf vorderde, dat zy* zouden zweeren, *dat ze een Vrouw nooit eenig Middel zullen ingeven, om de Vrugt of de Dragt te* verderven, ἠ δὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώτω. *En zeker het ſchynt, dat hy in geenen deele kan verontſchuldigt worden; ten zy men met zommige Schryvers zegge, dat dit Boek* de Natura Pueri *niet van* HIPPOCRATES *is, maar van* POLYBIUS, *of (gelyk* ANDREAS CAESALPINUS *meent* Artis Medicæ, *Lib.* VIII. *Cap.* I.) *van* ALCMAEON den Crotoniater. *Dog hier over verdient vooral te worden nagezien de zeer geleerde en uitmuntende* Uitlegginge van J. H. MEIBOOM over den Eet van HIPPOCRATES, *Cap.* XV. *pag.* m. 144.

den, door den *tegenſtant* in de Aderen weg te nemen: want, als die weggenomen is, vloeid het Bloed in grooter overvloed na die deelen; waar door de perſſinge van Bloed op en door de Zylingſche Vaten grooter word; en hier op volgt deszelfs ontlaſtinge.

11. De *Derde* Clasſe der *Vloedverwekkende* Middelen vervat die, welke de Baarmoederlyke Vaten ſchikken tot de *Ontlaſtinge*: als zyn, 1. De *Waasſems* van enkel *warm Water*, aan de onderſte deelen des Lighaams geappliceert. 2. De *Slapmakende Stovingen*, door middel van Sponſen of Linnen geappliceert aan de Liesſen, Bil-naad, Scheede, Onderbuik: hier toe behooren ook de *Pappen*, *Pleiſters*, *Moeder-pillen*, (*Peſſaria*) en diergelyke, beſtaande uit Slapmakende Middelen; dog welkers ſtoffe men halen moet uit het vorige Leerſtuk van de *Slapmakende* Middelen. 3. Word hier zeer geprezen de waasſem uit zommige *ſcherpe* Middelen, gelyk uit de *Alcaliſche Pisagtige Zouten*, in de Baarmoeder ontfangen, die egter niet zonder gevaar is, want hy prikkelt hevig, en brengt een zeer ſterke toetrekkinge in de Baarmoederlyke Vezelen: derhalven moet zoodanigen waasſem voorzigtig gebruikt worden, dewyl die dikwyls de Baarmoeder onvrugtbaar maakt, en verſchrikkelyke toetrekkingen en krampen voortbrengt: want die Waasſem is zeer ſcherp en ontſteekt de Baarmoeder; waar uit zelfs ligt het (a) heete Vuur, of een Knoeſtgezwel voortkoomt; ja ook, als de Baarmoeder hevig ontſtoken is, word het geheele Zenu-geſtel door Krampen getrokken: Waarom men, indien zoodanige Waasſem gebruikt moet worden, de uiterſte voorzigtigheid moet aanwenden, dat de Waasſem niet al te ſcherp zy; Laat derhalven die Waasſem genoeg zyn, welke uitwaasſemt uit een weinig geeſt van Sal Ammoniac met veel water vermengt en warm gemaakt zynde; dog men moet geenzins gebruiken

(a) *Gangræna vel Scirrhus.*

die zeer ſcherpe Waasſem, welke een zeker Kwakzalver ten dien einde gewoonelyk voortbragt, door namentlyk Pis en Levende Kalk onder malkanderen te vermengen, en die op 't vuur te zetten.

GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Hier uit blykt, dat de (a) *Kraam-dryvende* Middelen van de derde Clasſe *Moeder-middelen* zyn; want daar word eene reets tegenwoordige Bloedrykheid, en deszelfs Afleidinge na de Lyfmoeder onderſtelt; want anderzins is 't niet nodig *Kraam-zuiveringen* te verwekken.

II. GEVOLG. De (b) *Vrugt-uitdryvende* Middelen zyn dezelve, maar ſterker; dog zoo men by dezelve de *Nies-middelen* voegt, dan werken ze waarlyk zeer ſterk.

III. GEVOLG. De (c) *Miskraam-verwekkende* Middelen zyn die, welke de Baarmoeder *openen*, en de Vrugt en Moeder-koek *uitdryven*: De zoodanige zyn, 1. *Al te veel* Bloed. 2. Alle middelen, welke het Bloed *Sterk* na de Lyfmoeder *afleiden*. 3. Die, welke de Lyfmoeder hevig *toewringen* of *t'zamentrekken*: Dog hier toe moet men brengen de Waasſem van *Sal Ammoniac*, van de *Baarmoeder* eener *Zwangere* Vrouwe ontfangen; dat een allerſterkſt *Miskraam-verwekkend* Middel is: egter heeft men daar van groot gevaar te verwagten, gelyk wy boven verhaalt hebben.

IV. GEVOLG. Alle *Vrugt uitdryvende* en *Miskraamveroorzakende* Middelen moet men zeer voorzigtig gebruiken; want zy zyn ſchadelyk voor 't Lighaam, en worden niet alleenlyk met gevaar van de Vrugt, maar ook van de Moeder ingeven.

(a) *Ariſtolochica.* (b) *Ecbolica.* (c) *Abortiva.*

DER-

DERDE CLASSE.

VAN ZOMMIGE ANDERE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Openende-Middelen.*

1. DE *Openende* zyn die Middelen, *welke de verſtopte wegen openen.* Van deze nu heeft men drie Clasſen, welkers *Eerſte* vervat alle die Middelen, welke de Vaten Slapmaken; waar over wy te voren gehandelt hebben: de *Tweede* behelſt die, welke de Vogten verdeelen, ontbinden en verdunnen; waar over te voren ook geſproken is: de *Derde* eindelyk ſluit in alle welke, na dat de Vaten verſlapt zyn, en het Vogt verdunt is, beide in beweginge brengen, en den Omloop bevorderen.

2. Want om eenig verſtopt Vat te *Openen*, worden deze *drie* dingen nootzakelyk vereiſt; 1. Dat de Vaten Slapgemaakt worden; 2. Dat de vaſtzittende Stoffe ontbonden, of ten minſten verdunt worde; 3. Eindelyk dat in dit Vat den omloop bevordert worde.

GEVOLG. Daar uit blykt dan, hoe onbedagt dat zommige beweren, dat 'er (b) *Byzondere openende* Middelen zyn; hoedanige zy zeggen te zyn de Scordium, witte Marrubium, Geeſt van Sal Ammoniac, enz.

(a) *Aperientia.* (b) *Specifica Aperientia.*

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verdryvende Middelen.*

1. DE *Verdryvende* zyn die Middelen, *welke het, 't zy in, 't zy buiten* de Vaten ſtilſtaande of geronnen Vogt, verdryven, zonder *merkelyke ſcheidinge van 't geheel in de uitwendige deelen.* Dog deze zyn zoo veel, als'er verſcheidene Oorzaken van ſtilſtant of buitenvatinge zyn.

2. Het Vogt nu ſtaat in de Vaten ſtil, en daar koomt een Gezwel voort, 1. Van *Overvloed van Bloed*, en dan vertoont zig dat Gezwel root: in welk geval het grootſte Verdryvende-middel is Ontlaſtinge van Vogt, waar van het ſtilſtaande van agteren voortgeperſt word; dit is dan de reede, dat een Aderlatinge deze roode gezwellen kan wegnemen. 2. Koomt zulk een Gezwel voort *van Ontſteekinge:* maar dan is een waar *Verdryvend* Middel, α. Al wat de Vaten Slapmaakt; β. Al wat het Slapgemaakte Vat verſcheidentlyk beweegt, te weten, door te appliceeren beweging makende Kragten, die ſterk toetrekken en verwyden: dit dan geſchiet door Aderlatinge, en door Uitwendige Vryvingen. γ. Al wat, door de Vaten te Ontlaſten, de Vogten aftrekt, ontbint, verdeelt, en verdunt. 3. Heeft 't Gezwel zyn oorſprong van de dikte van het gebonden of geronnen Vogt: dog dit *verdryft* alleenlyk een Openend Geneesmiddel.

3. Voorts worden de Buitengevaate vogten verdreven, als zy wederom in hare Vaten gebragt worden: Maar zulks word te weeggebragt, 1. Daar de (b) opflorpende of inzuigende Vaten, zoo veel mogelyk is, te ontlaſten van hare uitzettende Vogten: (Deze Vaten, waar over reets gehandelt is in de VOORBEREID. HOOFDST. V. § 1., zyn van VIEUSSENS (†), in de

(a) *Diſcutientia.* (b) *Vaſa abſorbentia.*

(†) Zie *Novum Vaſorum Corporis Humani Syſtema*, van DEZEN SCHRYVER, pag. m. 23. & ſeq.

de meeſte Ingewanden, door middel van 't vergrootglas ontdekt, en eindigen in de Aderen op dezelve wys als de Ontlaſt-vaatjes van de Slag-aderen voortkomen.) Dog dit geſchiet door een groote Aderlatinge, of door het gebruik van (a) Waterdryvende Middelen, alwaar een Aderlatinge ongeoorlooft is: welke twee Middelen in dit geval niet verzwakken, maar zelfs eerder verſterken; waarom zy dan zeer dienſtig zyn, als zy te gelyk kunnen gebruikt worden. 2. Het zelve word verkregen door middel van alle openende Middelen. 3. Door eene uitwendige, 't zy drukkende, 't zy droogmakende Kragt, aan 't Lighaam geappliceert. Eindelyk is aantemerken, dat de *Verdryvende* Middelen tegen de (b) Knoeſtgezwellen geenzins dienſtig zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (c) *Week- en Los-makende Middelen.*

1. *Week- en Los-makende* is al dat gene, *het welk een Verhart en tot eenen Klomp t'zamengevoegt deel wederbrengt tot den vorigen ſtaat van 't bevatte Vloeibare en het Bevattende vaſte deel.* De Verhardinge word in ons Lighaam voornamentlyk op drie wyzen voortgebragt; te weten, 1. Van eene al te ſterke *kokinge* en *drukkinge* der Vogten: want op deze wyze worden'er de Vloeibaarſte deelen uitgeperſt, en de dikkere worden tot een gebondenen Klomp gebragt; waar door veroorzaakt word, dat de ten deele ledig gemaakte Vaten, in zeer korten tyd tot een groeijen en hart worden, of dat de dikke ſtilſtaande of op een gepakte Vogten met hare Vaten t'zamengroeijen. 2. Van een (d) Stremzel, dat uit den eigenen aart der Vogten voortkoomt: dog dat 'er nu zoo een *Stremzel* is blykt uit het wit van een Ey, dat door

(a) *Hydragoga.* (b) *Scirrhi.* (c) *Emollientia.* (d) *Coagulum.*

door het vuur geſtremt word, ſchoon het in de ſchaal beſlooten blyft. 3. Van een *Stremzel* door vermenginge van eenig bykomend Stremmend Lighaam veroorzaakt.

2. De *Week- en Los-makende* Middelen zyn of *Inwendige*, of *Uitwendige*. En wy noemen die *Inwendige*, 1. Welke gebruikt worden onder de gedaante van een waaſſem, of rookinge door de mond ontfangen, of ingeſpeuit: zoodanig nu is 't Water tot *Waaſſem ontbonden*, dat zeer Week- en Los-makend is; maar het moet niet al te heet zyn, want dan trekt het toe, maar matig warm, en dan is het een zeer Week- en Los-makend Middel; gelyk blykt in de *Philoſophys gecalcineerde* Beenderen en Hoornen, welke door den Waasſem meer week-gemaakt worden, als door de Kokingen. De Week- en Los-makende Middelen, welke inwendig gebruikt worden; zyn ten 2. de (a) *Zoupen* uit alle deelen der Dieren, en voornamentlyk uit 't Darmſcheil en Darmen bereid. 3. Rauwe *Dooijers van Eyeren*; welke ſchoon ze gene ſcherpte hebben, egter de Harſten en Gommen ontbinden. 4. Alle Afkookzels uit zagte meelagtige Zaden, en voornamentlyk uit Granen, welke Uitgeperſt zynde een zeer zagten Oly geven, door zyne zagtheid na den zoeten Amandel Oly gelykende: de zoodanige zyn Rogge, Taruw, Haver, Gerſt, Geerſt, Pis-tasjes; maar voornamentlyk het Meel van alle deze Vrugten en Zaden; als ook de vier koude groote, en kleine Zaden. 5. De *Afkookzels* uit Slymagtige en meelige Kruiden, welke bykans ſmakeloos zyn: Zoodanige Kruiden nu zyn alle (b) zoorten van Kaasjes-bladeren, Beren-klauw, Wolle-kruit, Glas-kruit, Bingel-kruit, Viool-kruit, Zoethout, Klap-roozen, Zeep-kruit, enz. welke alle uit de ly-

(a) *Fuſcula.* (b) *Malvarum Species, Branca Urſina, Verbascum, Parietaria, Mercurialis, Glycyrrhiza, Papaver Erraticum, Saponaria, &c.*

ſlymigheid van haar Zap gekent worden. 6. De *Afkookzels* uit diergelyke zoete ſlymige Vrugten: gelyk (a) Vygen, Borſt-pruimen, Roſynen, Korenten. 7. De Zappen der Planten, welke niet ſcherp zyn: gelyk Honing, Zuiker, Pyp-kaſſie, Manna. 8. De *Uitgeperſte* bykans ſmakeloze *Olien:* gelyk de (b) Olien van zoete Amandelen, van Kokos-nooten, van Pis-tasjes, van Wit Heul-zaat, van Bilzen-zaat, van Olyven, van Lyn-zaat, van Okker-noten. 9. *Room* van zoete Melk en verſche *Booter.*

3. Voorts zyn de *Uitwendige Week- en Los-makende* Middelen dezelve, dog zy worden geappliceert onder de gedaante van een Strykzel, Stovinge, Bad, Waaſem, Pap, Pleiſter, Invryvinge.

De (c) *Strykingen* of *Strykzels* worden gemaakt uit een vette, olyagtige, mergagtige, gebondene ſtoffe, waarmede het Lighaam beſtreeken word; gelyk uit 't Merg der Beenderen.

De (d) *Zalven* zyn dikkere *Strykzels*, en beſtaan uit eenige Olien en Vet.

De (e) *Stovingen* zyn Afkookzels, door Sponsagtige Lighamen warm aan de Leden geappliceert.

De (f) *Pappen* zyn de *Week- en Los-makende Middelen* zelfs in Water gekookt, en aan 't Lighaam geappliceert.

Een (g) *Pleiſter* is iets diergelyks, tot een dikker conſiſtentie gebragt.

De (h) *Inwryvinge* is een zoort van Stovinge, nadien het Stovende vogt *al lekkende*, of *drupſche wys* op het deel, dat geſtooft moet worden, gegoten word.

Dog geen van alle deze *Week- en Los-makende* Middelen is uitmuntender, als de warme Waaſem van een

(a) *Ficus, Sebeſten, Paſſulæ Majores.* (b) *Olea Amygdalarum Dulcium, Nucum Coquo, Piſtaciarum, Seminis Papaveris albi, Hyoſcyami, Olivarum, Lini, Nucum Juglandium.* (c) *Litus.* (d) *Unguenta.* (e) *Fotus.* (f) *Cataplasmata.* (g) *Emplaſtrum.* (h) *Embrocatio, ſive Embroche, Impluvium, Irrigatio, Inſtillatio, Stillicidium.*

een *vers geſlagt* dier; *by voorbeeld*, zoo een Arm, of ander ontbloot lit in 't Lighaam van een vers gedood dier geſtoken word; welk middel nergens meer gebruikt word, als in Italiën (†).

Voorts zyn alle deze Middelen hier in allerbeſt, dat, ſchoon ze aan *verharde* plaatzen geappliceert worden, zy egter nooit ſchadelyk zyn; terwyl dat de Openende Middelen, enz. dikwyls de ontſteekinge vermeerderen, en Knoeſt- en Kreeft-gezwellen voortbrengen.

(†) Onzen Autheur Zinſpeelt zonder twyffel op dit merkwaardig geval, het welke de Hiſtoriſchryvers verhalen van Paus Alexander de Sesde en van zyn Baſtert zoon Caesar Borgia *Hertog van Valentinois:* welke, als zy voorhadden eenige Kardinalen, om zig van hunne rykdommen meeſter te maken, op een Gaſtmaal door *Vergift* van kant te helpen, is het gebeurt, door een misgreep van den Schenker, dat de *Vergiftigde* Wyn aan de *Vergiftigers* zelfs gegeven wierd; als Alexander die gedronken hadde, is hy kort daarna geſtorven; maar Caesar, die hem ſlapper gedronken hadde, hebben de Geneesheeren uit de kaken van de dood gerukt, te weten, door 't gebruik van bequame Geneesmiddelen, en voornamentlyk door hem naakt in den Buik van een *verſch ontweiden Muilezel* te ſluiten: dewyl de huid door zoodanige *Stovinge* zoo Week gemaakt, en de Doorwaaſſeminge teffens zoo bevordert geweeſt is, dat het *Vergift* door de overal open zynde Mondjes der Zweetgaten is uitgewaasſemt, en zoo is die Vorſt de dood ontworſtelt, egter met verlies van zyne hairen en vel, ja zelfs, nadien tyd van eene langdurige en moeijelyke ziekte gequelt. Zie Oldoinus, in addit. ad Ciacconium, *Hiſtor. Pontif. Rom. & Cardin.* Tom. III. pag. m. 161 & 162. Over deze zaak kunnen ook nagezien worden veele andere Schryvers, als Guiccardin, Auberi, Mariana, enz. Zie ook Marc. Aurel. Severinus, in *Trimembr. Chirurg.*, Cap. de Medela ex Diſſect. Vivis Animantibus, pag. m. 221. Een gelyk geval verhaalt ook Rhodius (*Obſerv. Medic.* Centur. III. Obſ. 37.) van Franc. Alvarot, Marquis van Falcin, welke Wyn met *Sublimaat* gemengt gedronken hadde, en op dezelve wys (zoo men den Schryver mag geloven) als Caesar Borgia behouden is.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) t'Zamentrekkende, en Verhardende Middelen.

1. VAn deze Geneesmiddelen, als ook van de (b) *Verſterkende* is reets gehandelt in de beſchryvinge der Middelen, welke op de vaſte Deelen werken, te weten onder den Tytel der *t'Zamentrekkende* Middelen; en in de Beſchryvinge der gener, welke op de vloeibare Deelen werken, onder den Tytel van (c) *Dikmakende*, *Verdikkende*, *en Stremmende Middelen*. Dog hier worden de *t'Zamentrekkende* Middelen beſchout, voor zoo verre zy de toetrekkende kragt der Vaten vermeerderen, en de Vogten teffens *verdikken*: De zoodanige nu zyn alle onrype Vrugten; want deze verkorten de Vezelen, en verdikken de Vogten.

2. Voor 't overige komen die Middelen, welke *Verhardende* genoemt worden, met de *t'zamentrekkende* t'eenenmaal overeen, en zyn van denzelven aart, en diensvolgens is 't niet nodig, dat wy daar van iets meer zeggen.

Maar van de *Afvagende*, *Zuiverende* en *Wegvreetende* moeten wy nu handelen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (d) Afvagende, Zuiverende, en Wegvreetende Middelen.

1 DE *Afvagende* zyn die Middelen, *welke, aan het Lighaam geappliceert zynde, eenig Vreemd aan-*

(a) *Adſtringentia, & Indurantia.* (b) *Corroborantia.* (c) *Condenſantia, Incraſſantia, & Coagulantia.* (d) *Detergentia, Emunctantia & Erodentia.*

aanhangend Ligbaam kunnen wegnemen, zonder belediginge van 't Ligbaam daar het zig aan vaſt hegt. Wy noemen nu dat geene (a) *Vreemd*, 't welk met dat geene, daar het zig aan vaſt hegt, geen een Lighaam kan uitmaken; gelyk het geronnen Bloed, dat aan de kanten van een Wonde blyſt hangen: Voorts moet deze vaſthegtinge afhangen van de *Vaſtkleevendheid*; want een pyl of doorn, aan eenig Deel vaſt zynde, behoort hier geenzins toe.

Derhalven is het Voorwerp van een Afvagend Geneesmiddel alleen het (b) *Vaſtkleevende*; 't welk voorwaar nootzakelyk beſtaat uit eenen verharden Oly, want andere verharde of geſtremde Lighamen, houden zig niet vaſt van wegen de lymigheid en vaſtkleventheid. Dus dan moet een *Afvagend Middel* dat vaſtkleevende eerſt verdeelen, dan het zelve tot dien ſtaat brengen, dat 't van 't Water kan ontbonden en afgeſpoelt worden; maar terwyl 't een Oly is, hierom word 't door middel van enkel Water in geenen deelen afgevaagt, maar zoo 't eerſt met een dooyer van een Ey gewreeven word, zal het vervolgens gemakkelyk met Water kunnen vermengt en 'er uitgehaalt worden,

Hier toe dienen dan alle *Zeepagtige* Middelen, en ſterke (c) *Alcaliſche Loogen*; want die twee ſchikken het vaſtkleevende dat 't met Water vermengt word. De *Zeepagtige* Middelen zyn allerhande Olyen met Zouten vermengt, maar zoo deze inwendig gebruikt worden, dan moeten ze zagt zyn, want anderzints zullen ze wegvreeten: Deze nu zyn tweederlei, te weten, 1. De *Natuurlyke*: onder welke de voornaamſte zyn Honing, Aloë, Manna, Pyp-Kaſſie, Zuiker, allerlei zagte Melk der Plantgewaſſen, als van Latouw, Cichorey, Paardebloemen, Scorſonera, en 't zap van Zeepkruid. Hier toe behoort ook de Gal der Dieren; welke zeer dienſtig is om lymige en vuile

(a) *Alienum.* (b) *Tenax.* (c) *Lixivia Alcalina.*

le Zweeren aftevagen. Hier toe behoort ook de dooijer van een Ey; die zeer goet is, mits dat hy met een weinig Gal vermengt word. 2. De (a) *door kunſt gemaakte*: gelyk zyn de Veneetſche en de zwarte Zeep, het (b) vlug Olyagtig zout, het (c) geregenezeert Zout van SENNERTUS, Tinctuur van Wynſteen uit 't vaſte Zout met Brandewyn, als ook de Elixir met Alcaliſche Zouten en Water t'zamengeſtelt.

2. De (d) *Zuiverende* zyn die, *welke afvagen en te gelyk afſpoelen door een waterig Voeder.* Hier toe derhalven worden gebragt alle middelen, welke door eigene *Kragt* al dat *vaſt zit* doorkleinzen, en het zelve door een Waterig voeder, verdunnen en uitdryven.

3. De (e) *Wegvreetende* moeten genoemt worden die middelen, *welke, niet alleen het lymige vaſtkleevende, maar ook de half verrotte Vezelen der Vaten, tot het levende vleeſch toe ontbinden:* dog het is nootzakelyk, dat zy het levende Vleeſch onaangeraakt laten; andersſins zouden ze eigentlyk (f) *Brand-middelen* zyn.

De *Wegvreetende* middelen zyn derhalven de volgende. 1. Alle de *Pyn-verwekkende*, welke te voren reets beſchreven zyn. 2. De *Verdunnende, Ontbindende* en *Verrotting veroorzakende.* Voorts zoo eenige quaataardige Zweeren (welke altyd in 't vet zitten, want daar kruipen ze ligt voort, en worden (g) *Invreetende Zweeren* genoemt) moeten genezen worden, zullen wy daar in niets kunnen vorderen, ten zy dat de Vogten door inwendige Geneesmiddelen ſterk bewogen en uitgedreven worden, en ſcheidinge gemaakt worde door *uitwendige Corroſyve* Middelen; onder welke de (h) neergeplofte Quikmiddelen de voornaamſte zyn, op een verwarmende Pleiſter gelegt; men neeme den volgenden dag het verrotte weg, en men applicere op nieuw het neergeplofte Quik, tot

(a) *Artificalia.* (b) *Sal Volatilis Oleoſus.* (c) *Sal Regeneratus Sennerti.* (d) *Emundantia.* (e) *Erodentia.* (f) *Cauſtica.* (g) *Phagedænica.* (h) *Mercurialia Præcipitata.*

tot dat alles dat verteert moet worden, verteert is, dat is, tot dat alle bedorvene Klieren weggenomen zyn. Dog zoo iemant, wegens den daar uit ontſtaanden ſtank, van het gebruik der Quikmiddelen afkeerig is, dan kan men vlugge Pis-agtige Geeſten gebruiken, waar in Koper ontdaan is: Laat derhalven met deze ontbindinge, welke allerbeſt is, het Zweer beſtreken worden; of men neme in deszelfs plaats de Elixir Proprietatis met zout van Wynſteen en ſchoon water bereid.

SESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verwarmende Middelen.*

1. *VErwarmende* is dat gene, *'t welk de Warmte des Lighaams vermeerdert.* Dog om de wyze van deszelfs werkinge des te beter te begrypen, zullen wy eenige dingen *over de Warmte in 't gemeen* moeten laten voorafgaan.

2. Al wat uit Koud Warm word, *word* daarom *Warm*, of om dat 'er dadelyk *Vuur* aan geappliceert word, of om dat 'er beweginge ingebragt word door (b) *wryvinge.* Dog om Warmte door *wryvinge* voort te brengen zyn drie dingen noodig; te weten, 1. De *Aanrakinge* der Lighamen: 2. De *Beweging* der Lighamen: 3. De *Drukkinge* der Lighamen tegen malkanderen. Want zoo deze drie niet t'zamenloopen, zal'er in 't minſt gene Warmte voortgebragt worden; want de Aanrakinge der Lighamen maakt, zonder Beweginge en Drukkinge of Schuringe, geene Warmte; een ligte Schuringe, dat is, zonder merkelyke drukkinge der Lighamen tegen malkanderen, verwekt ook geene Warmte, ten minſte gene Warmte, welke zig aan de zintuigen ontdekt.

3. Hier

(a) *Calefacientia.* (b) *Attritus.*

3. Hier uit vloeijen derhalven deze Vier (a) ZETREGELS.

I. ZETREG. Hoe de *tegen malkanderen wryvende* Lighamen zig onderling in meerder punten raken, of dat het zelve is, hoe derzelver *Oppervlakten*, volgens welke zy malkanderen raken, grooter zyn, hoe, het overige gelyk geſtelt zynde, de Warmte door *wryvinge* verwekt, grooter is.

II. ZETREG. Hoe de Beweginge der *tegen malkanderen wryvende* Lighamen heviger is, dat is, hoe de Lighamen ſnelder en aanhoudender tegen malkanderen bewogen worden, hoe ook, het overige gelyk geſtelt zynde, hare Warmte grooter is.

III. ZETREG. Hoe de Kragt, waar door deze *wryvende* Lighamen tegen malkanderen gedrukt worden grooter is, hoe derzelver Warmte te gelyk meer toeneemt.

IV. ZETREG. Hoe *vaſter*, (*harder*, *veeragtiger*) eenig Lighaam is, hoe het, 't overige gelyk geſtelt zynde, door applicatie van dadelyk *Vuur*, of door *Schuuringe* van een ander Lighaam, heeter word.

4. Ons Lighaam nu kan, of *uitwendig*, of *inwendig Warm worden*. In ons Lighaam word Warmte verwekt, 1. *uitwendig*, α. Door applicatie van Vuur, of eenig Warm Lighaam: β. Door wryvinge en ſchuringe. 2. *Inwendig*, α. Door uitwendig verwekte Warmte. β. Door Schuringe der vaſte deelen tegen malkanderen, desgelyks ook door gelyke Schuringe of wryvinge der vloeibare deelen tegen malkanderen. Voorts kunnen de vaſte deelen tegen malkanderen *gewreven* worden in alle gewrigten; maar terwyl in dezelve, behalven de Gebondene en Bindende deelen, ook gladmakende Vogten zyn, welke tusſchen deze deelen tegenwoordig zyn; blyk hier in allen deelen uit, dat zoo lang dat Vogt tegenwoordig is, de Warmte door Schuringe (der vaſte deelen tegen

(a) *Axiomata.*

malkanderen) zoo niet kan vermeerdert worden, dat ze ziekelyk word: maar zoo haaſt dat vogt ontbreekt, dan neemt de Warmte, door Schuring der vaſte deelen, al te veel toe; gelyk in de (a) Jigt, 't Voeteuvel, Blauwſchuit, enz. γ. Van de onderlinge werkinge der vaſte en vloeibare deelen op malkanderen.

Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voortel. Indien de *ſnelheid* van de *voortwerpende* of *voortdryvende* Beweginge in ons Lighaam vermeerdert word, de vaten en vogten dezelve blyvende, zal ook de Warmte vermeerdert worden, door de II. & III. Zetregel. Uit dien hoofde dan is, al wat de *ſnelheid* van den omloop vermeerdert, *Verwarmende*; en dieswegen vervat de Eerſte Clasſe der *inwendige Verwarmende* Middelen, alle welke, of door de vaſte Deelen te prikkelen, of door de Vogten te bewegen, den omloop *vermeerderen*: hoedanige zyn alle *ſcherpe* Lighamen; hierom, by voorb., is Brandewyn, voor zoo verre die prikkelt, *Verwarmende*.

II. Voorstel. Indien de Dikte van 't Bloed, de vaten en voortdryvende Beweginge dezelve blyvende, in ons Lighaam vermeerdert word, zal ook de Warmte vermeerdert worden, door de II, III & IV. Zetregel. Derhalven behelſt de tweede Clasſe der *inwendige Verwarmende* Middelen, die welke de vogten verdikken: dit is ook de rede, dat de Koude des te meer *Warm maakt*, hoe ze ſterker werkt, indien ze maar niet alle Beweginge t'onderhoud; want ze verdikt onze vogten: daarom volgt op groote uitwendige Koude, altyd grooter inwendige Warmte; en Hippocrates heeft waargenomen, dat de *Buiken* (of *Holligheden* welke vogten in zig houden) *in de Winter en de Lente Warmer zyn als in de Zomer.* (b)

III.

(a) *Artbritis*, *Podagra*, *Scorbutus*. (b) *Aphoriſm.* Sect. I. Aph. 15.

III. Voorstel. Indien de vaten in ons Lighaam *vernaut worden*, de vogten en voortdryvende Beweginge dezelve blyvende, zal de Warmte vermeerdert worden, door de I. Zetregel. Hierom bevat ook de Derde Clasſe der *Verwarmende* Middelen, 1. Alle welke de vaten *toedrukken*; gelyk zyn nauwe Kleederen, dikke Dekens, zware Lugt, koud Water, en Koude: By gevolg moet elk, die (a) bloedſtortingen onderhevig is, die dingen, zoo veel mogelyk, myden 2. Welke de vaten *t'zamen-trekken* (zie de *t'zamen-trekkende* Middelen) 3. Welke de vaten *uitwendig verſtoppen*; mits dat zy den Omloop des Bloeds niet beletten.

Gevolgen.

I. Gevolg. Indien de warmte in ons Lighaam vermeerdert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, geeft het in allen deelen te kennen, dat de *voortdryvende beweginge* vermeerdert is.

II. Gevolg. Indien de Warmte vermeerdert word, de Vaten en voortdryvende beweginge dezelve blyvende, geeft het alleszins te kennen, dat de *dikte der Vogten* vermeerdert is. Derhalven zyn de (b) *Dunmakende* dan bequame middelen.

III. Gevolg. Indien de warmte vermeerdert word, de Vogten en de voortdryvende beweginge dezelve blyvende, moeten de Vaten ook nootwendig *nauwer* worden; hierom is 't, dat de vogten zeer vermindert zynde, des niet tegenſtaande de Warmte kan byblyven in zommige ziekten, gelyk in de *Teringe*; want alle die de (c) *Tering* hebben worden, wegens Warmte, uitgedroogt; waarom ook hare Vezelen zeer ſtyf en zeer toegetrokken worden, en wegens *uitteeringe*, vallen zeer veele Vaten in dezelve toe; en daarom word

(a) *Hæmorrhagiæ.* (b) *Rarefacientia.* (c) *Hectici.*

word het Vogt (ſchoon dit ook vermindert is) in de overige Vaten zeer geprangt.

IV. Gevolg. Indien de *ſnelheid* van 't Vogt en deszelfs *hoop* teffens vermeerdert worden, de overige dezelve blyvende, dan zal de warmte zyn in een *t'zamengeſtelde rede* van beide; en, in 't gemeen, indien 'er *twee* van de bovengenoemde, welke zy ook zyn, vermeerdert worden, het *derde* ondertusſchen 't zelve blyvende, dan zal ook de warmte toenemen in *een t'zamengeſtelde rede* van die twee, welke vermeerdert zyn.

V. Gevolg. Indien de *ſnelheid* en den *hoop* van 't Vogt, als ook de *vernauwinge* der Vaten te gelyk vermeerdert worden, dan zal 'er de grootſte warmte uit voortkomen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Verkoelende of Koud-makende Middelen.*

1. *Koude* word in ons Lighaam verwekt door Oorzaken, welke geſtelt zyn tegen de *Verwarmmende*. Bygevolg word de *Uitwendige* Koude gemaakt, 1. Door Applicatie van *Koude* Lighamen: dog hoe vaſter deze zyn, hoe zy meer verkoelen, gelyk de ondervindinge leert; want dus verkoelt kout water meer, als de koude Lugt; en de baden uit enkel water verkouden minder als die, welke beſtaan uit Zout water. Voorts worden hier toe gebragt de *Winden* en (b) *Waaijers*; welke het Lighaam Koud maken voor zoo verre zy een gedeelte van den ons naaſt omringenden Dampkring wegnemen, en een ander in plaats ſtellen; want 't gedeelte van den Dampkring, 't welk eenig warm Lighaam naaſt omringt, is altyd warmer als deszelfs afgelegener deelen. 2. Door de

(a) *Frigefacientia.* (b) *Ventilabra.*

de *Wryvinge* van alle uitwendige Lighamen op ons Lighaam weg te nemen.

2. Dog de *Uitwendige* Koude word gemaakt, 1. Van *Uitwendige* Koude. 2. Door de *Wryvinge* der Inwendige Vaſte en Vloeibare deelen tegen malkanderen weg te nemen of te verminderen; daarom is 'er niets dat het Lighaam kouder maken kan (de uitwendige Oorzaken weggenomen zynde) als dat gene, 't welk van de dood voortgebragt word.

Betoogbare Bespiegelende Voorstellen.

I. Voorstel. Indien de Voortdryvende Beweginge in ons Lighaam vermindert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, zal ook de Warmte verminderd worden, of de Koude vermeerdert worden, door de II. Zetregel *van 't voorgaande* Hoofdst. Hierom derhalven vervat de Eerſte Clasſe der *Verkoelende* Middelen, die welke de voortdryvende beweginge *verminderen:* dog deze hangt af van de *toetrekkende Kragt* der Vaſte deelen, en die (te weten, toetrekkende Kragt) van *een prikkel* aan de Vaſte deelen geappliceert: want hoe die prikkel grooter is, hoe ook de Kragt der Vaſte deelen grooter word, en in tegendeel. Al wat derhalven de Kragten der Prikkelende Lighamen verbreekt, dat moet men voor verkoelende houden. Dieswegen verkoelen, 1. Alle *Verdunnende* Middelen; hoedanige zyn Wei van Melk, Water, Waterdranken, enz. alle dewelke, zoo zy warm ingenomen worden, beter werken, te weten, door doortedringen en ſlap te maken. 2. De (a) Verſtompende Middelen, of welke den *ſcherpen prikkel* verbreeken; als zyn alle *zuure* Middelen ten aanzien van de *Alcaliſche*, en de *Alcaliſche* ten aanzien van de *zuure:* Dit is de reede dat zoo de Warmte van 't *Zuur* ontſtaat, (gelyk dikwyls in de Miltzugtige gebeurt) dan de *Alcaliſche* verkoelende zullen zyn: dog zoo een *ſcher-*

(a) *Obtundentia.*

pe Olyagtige ſtoffe de Oorzaak van Warmte is, dan zullen de *zuure Zeepagtige Middelen* dienſtig zyn om te verkoelen, gelyk zyn de verſch uitgeperſte Zappen van rype Tuinvrugten; ja zelfs is de Kalk in water ontbonden verkoelende, ten aanzien van de Olyagtige Alcaliſche ſtoffen. 3. De (a) *Inwindende* of *omzwagtelende* Middelen; te weten, die welke de *ſcherpe prikkelende* ſtoffe omzwagtelen of bedekken: de zoodanige zyn alle *Olyagtige* zagte s'Jeuleiagtige, meelige, aardagtige, vette Middelen der Plantgewaſen; hierom verkoelen de (b) Koeldranken, uit diergelyke middelen bereid, zeer wel. 4. De *Uitdryvende* Middelen, te weten, die welke de *ingeſlotene prikkelende* ſtoffe uitwerpen, en buiten't Lighaam leiden: Derhalven zyn in dit geval *verkoelende* die middelen, welke egter op zig zelfs beſchout *verwarmen*; gelyk de Buik-zuiverende Middelen, de Braak-middelen, de Pis-dryvende, en Uitwaaſſemende Middelen.

II. Voorstel. Indien de Vaten in ons Lighaam *minder Veeragtig* worden, het overige gelyk geſtelt zynde, zal 'er verkoelinge ontſtaan, door de II. III. IV. Zetreg. van 't *voorgaande* Hoofdst. Derhalven behelſt de Tweede Claſſe der *Verkoelende* Middelen de (c) *Slapmakende*; ja ook kan hier door reede gegeven worden, waarom dat de Baaden *Verkoelen*.

III. Voorstel. Indien de *Dikte* der Vogten in ons Lighaam vermindert word, de overige dezelve blyvende, zal ook de warmte vermindert worden door de II. III. en IV. Zetregel. Dog de *dikte* der Vogten word vermindert door die te *Verdunnen* en te *verdeelen*. Bygevolg ſluit de Derde Claſſe *der Verkoelende Middelen* in de *Verdeelende* en *Verdunnende* Middelen; hoedanige zyn alle Wateragtige middelen, en te gelyk de Salpeter, welke zeer Verdunt, hierom zyn alle Salpeteragtige Planten hier zeer dienſtig. Daar uit blykt, waarom in ontſteekende ziekten, alwaar

(a) *Involventia.* (b) *Ptiſanæ.* (c) *Laxantia.*

waar het Bloed zeer dik is, de Verdunnende middelen zoo zeer gepreezen worden.

IV. VOORSTEL. Indien de Vaten in ons Lighaam *ruimer* of *wyder* gemaakt worden, alle de overige dezelve blyvende, zal de warmte vermindert worden, door de I. ZETREGEL. Derhalven vervat de Vierde Claſſe der Verkoelende middelen alle die, welke de *ruimte* der Vaten vermeerderen; gelyk zyn de Vogtigmakende, de Slapmakende, de Openende en de (a) Ontſluitende Middelen. Hier uit blykt dan, waarom op den *Donder*, welke de Lugt ligt maakt, altyd *Koude* volgt. Hier door word ook openbaar, waarom wy *los* gekleet zynde, of in 't Bed onder *ligte* dekens leggende, *Koud* zyn; als mede waarom Menſchen, welke ſlappe Vaten hebben gelyk de Zwaarlyvige en de Vrouwen, doorgaans *kouder worden* als andere.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Aantrekkende Middelen.*

1. DE *Aantrekkende zyn die Middelen, welke een zekere in ons Lighaam vaſtzittende Stoffe, uit de plaats daar ze vaſt zit, in een andere, door aan te trekken overbrengen.* Maar zal zulks geſchieden, zoo zyn 'er drie dingen nodig, te weten, 1. dat de ſtoffe *Vloeibaar*, of tot de beweginge *bequaam gemaakt* worde. 2. Worden 'er vereiſt Oorzaken welke de *Vloeibaar* of *doorgangbaar* gemaakte Stoffe na de beſtemde plaats *dryven*, of welke op de beſtemde plaats geappliceert zynde, de ſtoffe na die plaats *trekken*. 3. Word 'er vereiſt dat de weg tuſſchen beiden vry zy, door welke de aangetrokkene of voortgedrevene Stoffe ter beſtemder plaats zonder beletzel komen kan.

2. Hier uit vloeit dan, dat 'er drie Claſſen van *Aantrekkende* middelen zyn, welke zyn de volgende

1. De

(a) *Deobſtruentia.* (b) *Attrahentia.*

I. De Eerſte Clasſe vervat alle die Middelen welke de ſtoffe *Vloeibaar* of *doorgangbaar* maken: Gelyk 1. Alle welke de vaſte deelen *prikkelen*; waar over reets gehandelt is. 2. Alle welke de ſtoffe *beweegbaar* maken: hoedanige zyn de Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; waar van te voren ook gehandelt is.

II. De Tweede Clasſe behelſt alle die middelen welke de *Beweginge* en de *Overbrenginge* van de vloeibaar of doorgangbaar gemaakte ſtoffe voortbrengen: dog de zoodanige zyn, 1. Alle welke de ſtoffe uit de plaats waar uit zy moeſt gedreven worden, *dryven* na en in de beſtemde plaats: gelyk, α. De Kragt van 't Harte en van de Slag-aderen: β. De Beweginge van wryvinge en drukkinge in Vaten welke zonder Klap-vliezen zyn; dus worden Gezwellen (door middel van toebindinge) van de eene plaats na de andere overgebragt. 2. Alle welke de tegenſtant *verminderen* in de plaats naar welke men de ſtoffe moet leiden; gelyk zyn α. De Aderlatinge en (a) Slag-aderlatinge; dus kunnen wy door eene Slag-ader den geheelen Bloed-klomp ontlaſten: vervolgens de (b) Scarificeringen, Fontenellen, Setonnen, Fiſtels, Brand-yzers, en alle diergelyke Weg-vretende Middelen zyn hier toe ook dienſtig, door namentlyk den tegenſtand weg te nemen. β. De Wryvinge; welke de tegenſtand wegneemt, voor zoo verre zy door de Aderen de beweginge van 't bloed bevordert: γ. Alle welke de drukkinge van de uitwendige Lugt in de plaats wegnemen: gelyk (c) Koppen en 't zuigen; hierom heeft HIPPOCRATES in het Pleuris of Zyde-wee gewilt dat men breede en wyde Koppen zoude appliceeren, te weten, op dat de geheele Ontſteekinge na de huid zoude afgeleid worden. δ. De Week- en Slap-makende middelen; waar over vorens gehandelt is. 3. Alle

(a) *Arteriotome*. (b) *Scarificationes*, *Fonticuli*, *Setacea*, *Fiſtulæ*, *Cauteria*. (c) *Cucurbitæ* & *Suctio*.

le (a) *Byzondere Aantrekkende Middelen:* hoedanige zyn de vergiftige Dieren, welke 't zy levend, 't zy dood aan 't Lighaam geappliceert, gezegt worden het Venyn van haren aart *na zig te trekken.* Dus een *Scorpioen* over de wonde, die zy toegebragt heeft, gewreeven, als ook een *Padde*, levend of dood aan 't beledigde deel geappliceert, trekken haar eigen vergift na zig en uit 't Lighaam. Op deze wyze zegt men dat het Vleesch van een *dollen Hond*, op de van hem gebetene wonde gelegt, voor dat 't vergift te diepe Wortelen geschoten heeft, zommige genezen heeft. Dus ook zegt men dat de (b) *Slangensteen*, indien hy gelegt word op een wonde van een venynig Dier gemaakt, daar aan zoo lang blyft hangen tot dat hy al het vergift uitgetrokken heeft; en dat hy dan van zelfs afvalt: men verhaalt ook, dat zoo hy, na dat hy afgevallen is, in Melk gelegt word, op deze wys wederom gezuivert word, en zyne Kragt weder krygt (†).

III. De

(a) *Specifica Attrahentia.* (b) *Lapis de Serpente.*

(†) Voorwaar, de ondervindinge heeft tot nog toe zoodanige *byzondere* middelen, nergens zoo ontwyffelbaar bekragtigt, dat ze van alle verstandige Geneesheeren niet gehouden worden voor middelen, waar aan men klein geloof moet slaan: waarom men, zeker niet zonder reede, zeg en moet, dat deze middelen (zoo men maar de *Scorpioen* over een zeer versch gebetene wonde gewreven, uitzondert) niet alleen onzeker, maar ook ydel zyn; Daarom zoude het, voorwaar! zeer onvoorzigtig en t'eenenmaal reukeloos zyn op deze alleen te vertrouwen, terwyl'er en beproefder en kragtiger voorhanden zyn. Want, belangende de *Padde* gelegt op de wonde van haar zelf gebeten, en 't Vleesch van een *dollen hond* op gelyke wyze geappliceert, veele wyzere Natuurkundige houde het te regt daar voor, dat deze Dingen verdigtzels en loutere beuzelingen zyn: en onzen zeer uitmuntenden Autheur stelt ook, in zyne Gulden korte Stellingen, dit laatste *Byzondere Aantrekkende* Middel niet voor ter genezinge van de Water-vrees (Hydrophobia); maar weerlegt en vernietigt eer te regt alle tot hier toe zoo zeer geprezene *byzondere* middelen in deze ziekte, § 1147. Maar wat zullen wy zeggen van den *Slangensteen*, welkers Kragt (in den *Text* gemeld) zeer veele Schryvers zoo hemel hoog verheffen, en haar gezegde, door zoo veele proeven, volgens

haar

III. De Derde Clasſe bevat die Middelen, welke den middel-weg *Voorbereiden*: hoedanige zyn, 1. Die, welke de Vaten ſlapmaken: 2. Welke de Vogten Vloeibaar of doorgangbaar maken: 3. Welke door Ettermakinge te bezorgen, den weg open maken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Terug-dryvende Middelen.*

1. DE *Terug-dryvende* zyn die Middelen, *welke de Stoffe zittende in eenig inwendig deel des Lighaams, nog meer na de inwendiger deelen voordryven.*

Dog

(a) *Repercutientia.*

haar zeggen, na vermogen tragten te ſtaaven; en waar onder uitmunten twee Philoſophen van zeer grooten naam, Ath. Kircher *in China Illuſtrata*, en Rob. Boyle *in Tract. de Medic. Specif.*? Dit Vraag- en Geſchil-ſtuk heeft Franc. Redi al over lang voldongen, in zynen *Brief de Naturalibus Experimentis* aan Kircherus, pag. 3. en vervolgens, en door klaare Proeven, aan het Toscaanſche Hof genomen, overtuigend bewezen, dat de Kragten van dezen Steen, hoe berugt ook, t'eenemaal ydel zyn. Over dit Stuk verdient ook voornamentlyk nagezien te worden Engelb. Kaempfer, *Amænit. Exotic. Faſc. III. Obſerv. X. Sect.* 2. Die voorts van deze zaak meer wil weeten, zie daarenboven in Dale, *Pharmacolog.* pag. 395. *Edit. Londin.* in 4to *Ann.* 1737; alwaar zelfs de verſcheidene gevoelens, zoo over de Natuur, als over de Kragten van dien Steen, by een verzamelt, gevonden worden. Men kan ook hier over nazien, Frideric. Hofmannus, in *Clavi Pharmaceut.* Schroder. *Lib. V. Sect.* 1. § *XXXIII. pag.* 685 & 686. Eindelyk, belangende de natuur van dusdanige Steenen; welke *Slangenſteenen* (*Serpentini*) genoemt worden, is 't thans bekent, dat de meeſte (en mogelyk alle) gemaakte Steenen zyn, als welke, in deze form, uit zommige gecalcineerde Beenderen, in Ooſt-Indiën nagemaakt worden. Hier uit blykt dan, dat het zeer twyffelagtig is, 't welk van dezen Steen by de Schryvers overal gevonden word, te weeten, dat die gehaalt word uit het Lighaam van een zekere Slange, welke de Portugezen *Cobra de Capelo*, maar de Franſchen *Serpent au Chaperon*, noemen. Zie Lemery, *Dictionnaire Univerſel des Drogues Simples*, pag. 481. *Edit. Pariſin. ann.* 1733.

Dog de werkinge dezer middelen is dezelve met de werkinge der *Aantrekkende* Middelen, de plaatzen *waar van*, en *waar na toe* alleenlyk verandert zynde.

2. Om deze rede zyn 'er ook drie Clasſen van die Geneesmiddelen.

I. De Eerſte Clasſe der *Terug-dryvende* Middelen verſchilt niet van de Eerſte der *Aantrekkende*.

II. De Tweede Clasſe vervat (in plaats van de *Aantrekkende*, welke niet gevoegelyk inwendig kunnen gebruikt worden) verſcheidene *Ontlaſtingen*: hoedanige zyn de *Buik zuiveringen* door *Water-dryvende* Middelen, de *Aderlatinge*, *Quylinge*, enz. dog welke werken, voor zoo verre zy de Stoffe van een plaats aftrekken.

III. De Derde Clasſe ſluit in 1. Alle (a) *dadelyk Koude* Middelen; nadien de Vezelen door de koude toegetrokken, de ſtoffe na de Inwendige deelen voortdryven: dus dan zyn hier dienſtig koud Water, konden Azyn, enz. ja ook hoe dikker en gebondener een koud Lighaam is, hoe het beter Werkt. 2. Alle *Stoppende*, *t'zamentrekkende*, en *Toeſloppende* Middelen, uitwendig geappliceert.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Etter-, en Ryp-makende Middelen.*

1. DE *Ettermakende* zyn die Middelen, *welke eenig deel van een Levend Lighaam in Etter veranderen*: ik zegge van *een Levend* Lighaam; om dat niemant tot nog toe de vaſte of vloeibare deelen van een Lyk in Etter heeft kunnen veranderen. Den *Etter* nu is een dikke, eenigzints vette, egter met Water vermengbare Stoffe, van een witte Kolcur, zonder ſmaak en reuk, mits dat hy goet zy.

2. De

(a) *Actu frigida.* (b) *Suppurantia & Maturantia.*

2. De *Etter-makinge* geſchiet nooit, of de vaten moeten gebroken zyn, zoo dat 'er het vogt uitloopt; nadien van niemant waargenomen is, dat 'er nooit uit eenig gebroken vat ten eerſten na deszelfs breuk Etter vloeit; maar dat vogt, dat 'er dan uitloopt, word, na eenigen tydt, door ſtilſtaan *Etter*; zoo als dit daar uit blykt, dat indien men een wonde gedurig afvaagt, daar in geenzints Etter gevonden word: By gevolg word het buiten gevaatte vogt door ſtilſtaan in Etter verandert, door middel van de warmte; want het dunſte deel waasſemt dan uit, maar het lymagtiger deel maakt den *Etter* uit, en dezen Etter, zoo lang als hy zagt is, is zelfs den beſten balſem; dog door langer vertoeven, word hy door dezelve warmte verandert in een zeer dun, geel, aſchgraauw, roodagtig, en eindelyk zwart, ſcherp, wegvretend vogt, dat voor de Zenuen nadeelig is.

3. Derhalven is een *Ettermakend* Geneesmiddel al dat de vaten *breekt*, en 'er het vogt *doet uitloopen*, het uitgeloopene met de vaſte gebrokene deelen *vermengt*, vervolgens het allerfynſte *verſpilt*, en eindelyk het overige *roert* en *kookt*.

4. De *Etter-makinge* is noodig als de vaſtzittende ſtoffe niet kan *ontbonden* worden, en de buitengevaatte van de vaten niet weder kan *ingezogen* worden. Derhalven moet men deze (Ettermakinge) myden als de zondigende ſtoffe niet tot Etter kan gemaakt worden, gelyk in een (a) Knoeſtgezwel, Kreeft-gezwel, Been-knobbels: men myde dezelve ook in plaatzen, waar uit het gemaakte Etter niet gehaalt kan worden, gelyk in de inwendige deelen.

5. Alle *Etter-makende* Middelen kunnen tot de *drie* volgende Clasſen gebragt worden.

I. De Eerſte Clasſe vervat die Middelen, welke de vaten, door zagt te prikkelen, *ontbinden*: hoedanige zyn, 1. De Gommen, welke Speceryagtige en be-

(a) *Scirrhus*, *Cancer*, *Exoſtoſis*.

beweeggelyke deelen hebben; als Gom Ammoniac, Elemi, B-dellium, Galbanum, Opopanax, Sagapenum, Myrrhe, Tacamahaca, enz. 2. De *Gebradene Uyen* met Meel en Oly vermengt. 3. Den *Honing* met andere middelen gemengt. 4. Eenige Planten; als de (a) Laurier, Kamomille, Saffraan, Meloten, Vlier, enz.

II. De Tweede Clasſe ſluit die middelen in, welke de te voren ſtilſtaande en andere geſcheidene deelen met malkanderen vereenigen, door de overgeblevene levens-kragt: Dit nu geſchiet door middel van *Aantrekkende* middelen, welke de vloeibare deelen der vogten *leiden* na de plaatzen, daar den Etter moet gemaakt worden. Derhalven behoren hier toe, 1. Alle lauw warme Wateragtige middelen, welke de Vaten *ſlap maken*; waar door de beweginge na de bovengenoemde plaats grooter word. 2. De *Bevogtigende*, of de *Lymige Wateragtige* middelen; als (b) Guichelheil, Water-linzen, Plompen, Glaskruid, enz., welke alle Wateragtige en Lymagtige deelen in zig hebben.

III. De derde Clasſe behelſt die Middelen, welke, door de vogten, na de bepaalde plaats bewogen, *in te ſluiten*, beletten dat ze door de Warmte van 't Ligchaam niet te veel *verſpilt worden*. Hier toe behoren derhalven alle middelen welke de *poren* zoo toeſluiten, dat de ſtoffe daar gehouden word, ondertusſchen bewogen word, en egter niet kan uitwaasſemen: Deze nu zyn de *Kleef-* of *Plaaſter-agtige* middelen; gelyk 1. De *Speceryagtige Gommen* ten aanzien van haar lymagtig en traag deel; maar ten aanzien van het ſcherpe en vlugge deel werken ze door te prikkelen. 2. Den *Honing* door kokinge dik gemaakt. 3. Alle (c) *Meelen uit Boonen, Erweten, Cicers, Lynzaat,*

(a) *Laurus, Chamæmelum, Crocus, Melilotus, Sambucus.* (b) *Anagallis, Lens Paluſtris, Nymphæa, Parietaria.* (c) *Farinæ ex fabis, Piſis, Ciceribus, Lino, frumento.*

zaat, *Koorn*, enz. 4. De *Vygen*, voornamentlyk zoo 'er het ſcherper deel op een zagt vuur uitgedreven is. 5. Het *Was*. 6. De *Dooyers van Eyeren*. 7. De verſche *Boter*. 8. 't *Vet* van alle Dieren. 9. De zagte uitgeperſte *Olien*. 10. De *Kruiden verzagtende* genoemt.

GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Dewyl 'er *drie* dingen zyn welke tot de Ettermakinge nootzakelyk t'zamenloopen, blykt hier uit, hoe groot de dwalinge is van die gene, welke zommige Geneesmiddelen, *volſtrekt* en *op zig zelfs* beſchout, altyd voor *Ettermakende* houden; dewyl 'er zulke inderdaat niet zyn, als voor zoo verre zy, met andere *t'zamengevoegt*, geappliceert worden.

II. GEVOLG. Men kan en moet verſcheidene Recepten voorſchryven, naar de ſtoffe, welke tot Etter gemaakt moet worden, meer of min los of beweegbaar is, meer of min diep onder de huid zit, naar ze in een meer of min Klieragtig deel is. Derhalven zoo 'er een *Groote* ontſteekinge tot Etter moet gemaakt worden, dan moeten 'er, met voorbygaan der Geneesmiddelen van de eerſte Claſſe, alleenlyk gebruikt worden, die van de tweede en derde Claſſe; maar zoo de ſtoffe *traag* of *taay*, en de Kragt des levens *zwak* is, dan zyn de *Etter-makende* middelen van de eerſte Claſſe nodig.

6. Nu volgen de Recepten of Voorſchriften der *Etter-makende* middelen, voor de *drie* verſcheide Claſſen.

A. Om een zeer *heete* Ontſteekinge tot Etter te maken.

℞ *Acetoſæ recent. m.* IV;	Neemt verſche Zuring vier handen vol;
Butyr. recent. ℥ij;	Verſche Boter twee oncen
Farin. Secal. Q. S.	Roggen Meel zoo veel genoeg is.

M.

M. F. Cataplasma igne leniſſimo.	Mengt ze, en maakt ze tot een Pap, door een zeer zagt vuur.

De *Zuring* wederſtaat de *Loogzouten*, (*Alcalina*) en 't *Roggenmeel* word in de Warmte t'ligſt van allen *zuur*; maar in zeer heete Ontſteekingen hellen de vogten altyd na de natuur der Loogzouten; daarom is dit voorſchrift zeer goet tegen de Peſt-builen. Voorts word 'er geen grooter quantiteit Boter by gedaan, om dat men geen zwaarder Pleiſter moet gebruiken uit vrees voor 't heete Vuur.

B. In een *Koud* geval, of in een *Koud* gezwel, met een *Loomheid* van 't leven en van 't vaſtzittende Vogt.

℞ *Flor. Chamælini*	Neemt Kamil-bloemen
---- *Sambuci*	Vlierbloemen.
---- *Meliloti, a* ℥ij;	Meloten, van elks twee oncen;
Croci ʒß;	Saffraan een half dragma;
Gummi Galbani (in vitello Ovi Soluti)	Gom Galban, in een dooyer van een Ey ontbonden,
Olei Chamæl. ana ℥j;	Kamil Oly, van elks een once;
Farin. Orob. Q. S.	Meel van Groote Krok zoo veel genoeg is.
M. F. Cataplasma.	Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.

Deze manier van die *Gommen* te ontbinden, is zeer dienſtig in gevallen, alwaar men *Openen moet*. En dit voorſchrift, is zeer goet, alwaar vrees voor een Knoeſt-gezwel is.

C. Om de Scirrheuſe Klieren tot Etter te maken,

℞ *Mellis ad tenacitatem Cocti*	Neemt Honing tot een dikte gekookt,
Ficuum recent. Contus. aa. ℥ij;	Vers geſtampte Vygen, van elks twee oncen;

Ceparum ſub Ciner. aſſat. ℥iv;	Euyen onder de Aſch gebraden, vier oncen;
Ol. Lilior. Alb. Q. S.	Oly van witte Lelien zoo veel genoeg is.
M. F. Cataplasma.	Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.

Dit Voorſchrift bevordert uitnement de *Ettermakinge* zonder grooter ontſteekinge: maar zoo 'er een *ſlymig* gezwel is, als in een (a) Venus-buil, dan heeft men een ander voorſchrift nodig.

7. De *Rypmakende* zyn eigentlyk die Middelen, *welke de deelen, die tot Etter gebragt moeten worden, zoo ontbinden, dat zig de geheele Stoffe in eene plaats t'zamenvoegt, zonder eenige verdeelinge of ſcheidinge door de Celletjes gemaakt, ten dien einde namentlyk, dat na gemaakte Openinge, al het veretterde in eenmaal uitgedreven worde.* Dog dewyl de deelen, welke tot etter gebragt moeten worden, niets anders zyn, als halfgebrokene vaſte deelen en ſtilſtaande Vogten, hierom is ook een *Rypmakend* Middel niets anders als een *Ettermakend*, zoo lang geappliceert, tot dat alles *ontbonden* word.

8. Dat, voorts, de *Rypmakinge* geſchiet zy weten wy uit de zeer groote zagte en de ſchommelende beweginge (fluctuatio) van 't deel. Dog hoe lange de ſtoffe, die tot etter gebragt moet worden, beſloten blyft, hoe ligter dezelve gekookt word: en men moet voor al wel zorge dragen, dat alle verharde deelen over al zagt worden, eer dat de huid geopent word; want als die eens open is, kan men dat gene, het welk te voren niet verettert was, niet gemakkelyk *tot Etter* brengen.

(a) *Bubo Venereus.*

VIER-

VIERDE CLASSE.

VAN DE PLAATS MIDDELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Plaats-middelen in't Gemeen.*

BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. *Een Plaats-middel is een Plaatzelyk Geneesmiddel, het welk een byzonder deel des Ligbaams geneeſt, door eene werkinge of zekere Kragt aan dat deel eygen en toegewyt.*

II. VOORSTEL. Bygevolg moet elk *Plaats-middel* zoodanig een werkinge of kragt hebben, welke *byzonderlyk* herſtelt de vaſte en Vloeibare deelen van dat deel, waar aan het toegeëigent word.

III. VOORSTEL. Dog dit doet het, of om dat het met zynen *Klomp* na dat deel toeloopt; of om dat het die dingen, welke haren weg daar na toe zullen nemen zoo *voor afbereid*, dat zy, na die plaats overgebragt zynde, *plaatzelyk* werken. Hierom is'er ook een tweederlei *Plaats middel*; of dat met zynen Klomp en ſubſtantie aan 't deel geappliceert word, en daar werkt; of dat andere deelen, welke na het deel gebragt worden, voorbereid. Dus *by voorbeeld*, word dat een (b) *Hooftmiddel* genoemt, het welk van de Maag ontfangen, en na het Hooft overgebragt, op het zelve werkt; of dat het bloed, anders onbeqnaam, zoo voorbereid en ſchikt, dat het 't Hooft voordeel doet en geneeſt.

IV. VOOR-

(a) *Topica.* (b) *Cephalicum.*

IV. VOORSTEL. Al wat na eenig deel loopt, loopt daar na toe, of door de Wet van den algemenen *Omloop*, of word door een andere Kragt daar na toegeleid.

V. VOORSTEL. Door de wet van den algemenen *Omloop* kan 'er geen *Plaats-middel* zyn, ten zy dat 'er eenige *Mechaniſche* eigenſchappen of hoedanigheden in zyn, zoo dat het door de Algemene beweginge meer na deze als na een andere plaats loopt, *by voorbeeld*, Indien een Bolletje uit *Quik* en een ander uit *Was* beſtaande te gelyk uit het harte voortgeworpen of voortgedreven wierden, zyn 'er in deze Bolletjes zoodanige eigenſchappen, dat, het eerſte na boven, en het laatſte na beneden gevoert word: want het *Quik-bolletje*, dewyl het zeer zwaar en zeer vaſt is, zal zyne beweginge in een regte Lyn lang behouden, en bygevolg na het Hooft gevoert worden: Ondertuſſchen zal het *Was-bolletje*, terwyl het zeer ligt is, zyne beweginge na boven en in een regte lyn ſchielyk verliezen, en na beneden gedreven worden. De waarheid van dit Betoog kan ook overtuigend bewezen worden uit het Leerſtuk van de voortwerpinge of voortdryvinge der Vogten door Pypen. Bygevolg blykt het, dat 'er zoodanige Genees middelen kunnen zyn (†).

VI. VOORSTEL. De Bepalinge of Leidinge na een *plaats* word verkregen door *Aantrekkende* Geneesmiddelen, van welke te voren gehandelt is.

VII. VOORSTEL. De *Plaats-middelen*, *byzondere* genoemt, welke werken, gelyk reets gezegt is, of aan het deel zelfs *geappliceert zynde*, of door die ſtoffen, welke derwaarts zullen lopen *voor af te bereiden*, werken alle of door ſlap te maken, of door te prikkelen, of door t'zamen te trekken, of door te verdikken, of door te bewegen, of door te verdunnen, enz. volgens de tot hier toe verklaarde Leere over de werkinge der Geneesmiddelen.

VIII.

(†) Zie BOYLE in een Tractat. *de Medicina Hydroſtatica.*

VIII. VOORSTEL. Derhalven blykt hier klaar uit, dat de Kragt der *Plaats-middelen* beſtaat in de *Bepalinge* na een zekere *plaats*.

IX. VOORSTEL. Zoo dat de geheele Leere der *Plaats-middelen* beſtaat in de beſchryvinge der *bepalende* Oorzaken.

X. VOORSTEL. Alle *Plaats-middelen* worden van hare uitwerkinge gemeenlyk verdeelt in *Warme* en *Koude*.

Deze BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *over de Plaats-middelen in 't gemeen* voorafgegaan zynde, is'er overig, dat wy nu in *'t bybonder* over dezelve handelen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Hoofd-middelen.*

1. DE *Hoofd-middelen* worden genoemt die Geneesmiddelen, *welke in het byzonder werken op de herſenen, en niet op andere deelen van't Hoofd.* De Werkingen van de Herzenen zyn twee; te weeten, α. De dierlyke Geeſten *af te ſcheiden*, en β. dezelve naderhand *te verſpreiden.* Dog zullen deze werkingen welverrigt worden, zoo is'er nodig eene ſchikkinge der Vaten en eene behoorlyke ontbindinge der Vogten; hierom derhalven is, al wat de Vaten ſchikt of bequaam maakt, en de vogten behoorlyk ontbind, een *Hoofd-middel.*

2. Dog de Hoofd-middelen zyn tweederlei; namentlyk, 1. *Warme*, te weten, die, welke veel fynen Oly; Zout en Geeſt hebben: Bygevolg behoren hier toe alle *Verdeelende* Middelen, maar voornamentlyk welke te gelyk aangenaam van reuk en ſmaak zyn; gelyk (b) Averuit, Betoni, Gamanderlym, Ber-

(a) *Cephalica.* (b) *Abrotanum tenuifolium, Betonica, Chamædrys, Calamintha, Lavandula, Majorana, Meliſſa, Mentha, Origanum, Rosmarinus, Salvia, &c.*

Bergmunt, Lavendel, Majolein, Citroen-kruit, Orego, Rosmaryn, Saly, enz. Hier toe behoren ook eenige Inſecten, als (a) Piſſebedden; desgelyks de Geeſt van (b) Bevergeil; als ook het vlug Olyagtig Zout, de Speceryagtige Oliën, enz. 2. *Koude*, te weten die, welke door haren aangenaamen reuk de Neusgaten prikkelen zonder warmte; hoedanige zyn de (c) gemene Lelie, de Lelie van Dalen, de Roſen, enz.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (d) *Oog-, Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen.*

1. DE Werkinge van 't Oog is *zien*, en al wat deze Werkinge belet noemt men een *Oogziekte*: Gelyk de gebreken *der Oogleeden* voortkomende uit een lammigheid of gezwel (dog die verſchillen niet van de ziekten van denzelven naam in andere deelen); een beledigинge of ontſteekinge van 't (e) *Hoorn-vlies*, deszelfs (f) Water puiſten, Water-blaasjes, niet natuurlyke koleur, ondoorſchynentheid, verzweeringe, litteeken, een daar aan inwendig vaſtgroeijend Lighaam; welke alle zelfs op dezelve wys aangemerkt moeten worden, als of ze eenig ander deel beledigden. Vervolgens ziet het *Oog* niet, 't welk in zyne Vogten eenig quaat heeft, *by voorbeeld*, de (g) *Staar*, enz., of wegens gebreken der Gezigts-zenu; of als de Water-vaten, die in groote menigte door het (h) Netvlies (gelyk RIDLEY (†) aan-

(a) *Aſelli.* (b) *Caſtoreum.* (c) *Lilium Vulgare, Lilium Convallium, Roſæ, Violæ.* (d) *Opthalmica, Odontalgica, Otalgica & Stomatica.* (e) *Cornea.* (f) *Phlyctænæ, hydatides, Color non naturalis, Opacitas, Exulceratio, Cicatrix.* (g) *Suffuſio* ſeu *Cataracta.* (h) *Tunica Retina.*

(†) In zyne *Ontleedkunde van de Herſſenen*, van hem in Engels in

aangetoont heeft) verſpreit zyn, zwellen: dog in deze laatſte gevallen; dewyl'er niets uitwendig kan gebruikt worden, is het Quik, na behoren gebruikt, om quilinge te verwekken, het voornaamſte Geneesmiddel, egter niet om dat het *byzonder* op 't Oog werkt, maar door een algemeene Werkinge op 't geheele Lighaam. *Het Oog* zondigt ook door onbeweeggelykheid, het zondigt ook indien de Vaatjes welke het waterig Vogt weder inzuigen, het zelve niet weer te rug kunnen voeren.

Voorts moet men in alle deze ziekten de Tytels van *byzondere* Geneesmiddelen laaten vaaren; maar onderzoeken, wat gebrek'er in de vaſte en Vloeibare deelen zit; en de genezinge moet uit deze algemene (a) Aanwyzingen getrokken worden: maar dit ſchynt voornamentlyk met kragt te moeten worden ingeſcherpt; na dien zelfs de beſte Geneesheeren de tytels der *Byzondere* Middelen nog niet kunnen nalaten, en altyd oordeelen dat'er iets byzonders vereiſt word; daar'er egter in der daat geen wezentlyk onderſcheid is, of de ontſtekinge is in 't Oog, dan of in de hand, enz.

Om die rede derhalven moeten de *Oog-middelen* genoemt worden die middelen, *welke de Bloedige, Weiagtige of Wateragtige ontſteekingen wegnemen.* Want in alle is de Oorzaak overal dezelve.

2. De (b) *Middelen tegen de Tantpyn* zyn die, *welke de Bloedige Slag-aderlyke ontſtekingen, en de ontſtekingen in de Water-vaten, of in de Zenuen, wegnemen, en op deze wyze de Tantpyn ſtillen.* Waarom ook de Laxerende Buik-zuiverende Middelen, als ook de Opiaten, zomtyds *Tandpyn ſtillende* worden.

3. De (c) *Middelen tegen de Oorpyn* zyn die, welke de

(a) *Indicationes.* (b) *Odontalgica.* (c) *Otalgica.*
in 8vo uitgegeven te Londen Ann. 1695, maar naderhand van een ander *in 't Latyn* vertaalt, en te Leiden gedrukt, Anno 1725. *in* 8vo.

de *Oorpyn ſtillen.* Dog deze ſluiten wederom in alle die Middelen, welke de bovengenoemde driederlei ontſtekingen wegnemen.

4. De (a) *Mond-middelen* worden genoemt zoodanige Geneesmiddelen, *welke de ziekten van de mond genezen.* Dog deze ziekten heeft de mond gemeen met andere deelen; zoo dat deze Geneesmiddelen niets *byzonders* hebben tegen deze ziekten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Lugt-pyp Middelen.*

I. De naam van een *Slag-ader* (*Arteria*) hebben de Oude gegeven aan het (c) Strotten-hooft, (of eigentlyk aan die hardere Buizen welke in de Longe gaan (†), die de Nieuwe Schryvers de (d) Lugt-ader, Lugt-pyp of Longe-pyp noemen;) en *Lugt-pyp Middelen* genoemt die Geneesmiddelen, *welke de ziekten van't Strottenhooft en van de* (e) *Lugt pypjes* (‡), *maar in't byzondere hare* (f) *Rauwigheid wegnemen:* hoedanige rauwigheid in den hoeſt gemeen is, en van ſchaarsheid of gebrek van vogt, dat daar afgeſcheiden word, zyn oorſpronk heeft, waar door veroorzaakt word, dat de Zenu-draden naakt en droog blyven.

2. Derhalven zyn de *Lugt-pyp middelen* die Geneesmiddelen, welke diergelyken Vogt verzorgen, als 1. Alle *zagte Olyagtige* Middelen, langzaam doorgezwolgen. 2. Alle welke onder de gedaante van een *zagten Waaſſem*, met de Lugt in de Longe kunnen ontfangen worden; gelyk de meelige en verzagtende Afkookzels: hier toe worden ook gebragt de (g) Melken, Likkingen, Syropen, dik gemaakte Zappen; dog

(a) *Stomatica.* (b) *Arteriaca.* (c) *Larynx.* (d) *Aſpera arteria.* (e) *Bronchia.* (f) *Aſperitas.* (g) *Emulſiones, Linctus, Syrupi, Succi Inſpiſſati.*

(†) Zie Galenus, Lib. 6. *de* Hippocr. & Plat. *Decr.* Cap. 9.

(‡) Galenus, *Lib.* 7. *de Compoſit. Medicam. ſec. Loc. Cap.* 1. Zie ook Casp. Hoffmann. *Inſtit. Med. Lib.* 2. *Cap.* 13. *Sect.* 2.

dog voornamentlyk zulke welke bereid zyn uit (a) zoete Amandelen, wit Heul-zaat, de vier koude groote en kleine Zaden, Kokos-noot, Okker-noten, zeer verſche Hazel-noten, en Pis-tasjes; uit welke den Oly gehaalt word of door uitperſinge, of in de Melken. Het voornaamſte van alle *Lugt-pyp middelen*, is den *Opium*; die den Hoeſt ſtilt door 't gevoel van Prikkelinge weg te nemen: dog als deze geſtilt is, houden zig de Vogten, in de Lugt-ader en de Lugt-pypjes afgeſcheiden, daar op, en nemen, dezelve gladmakende, de ſcherpte weg. Bygevolg zyn alle die Geneesmiddelen, welke den *Hoeſt* ſtillen, *Lugt-pyp middelen.*

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Borſt- of Longe-Middelen.*

1. DE Bedieninge of Werkinge der Longen is tweevoudig; te weten, *Ademhalinge*, en *Voortdryvinge* van 't Bloed in de linker holligheid van 't harte. Voorts plegen alle middelen, welke deze twee werkingen bevorderen, *Borſt- of Longe-middelen* genoemt te worden; maar daar zyn in der daad nauwelyks eenige *Byzondere Borſt-middelen*, welke eigentlyk zoo genoemt kunnen worden; want alle middelen, welke met dezen naam vereert worden, werken t'eenenmaal op dezelve wys als andere Geneesmiddelen, te weten, door te verdunnen, te verdikken, te prikkelen, enz. Want op deze wys werken de Hyſſop, Majolein, Pulei, Scordium, Zwavel, enz., welke *Borſt-middelen* genoemt worden, alleen door te verdeelen; dog dan moet men zevoor *Borſt-middelen* houden, als het Aderlyke Bloed zoo lymig is,

(a) *Amygdalæ dulces, ſemina papaveris albi, ſemina quatuor frigida majora & minora, nuces Coquo, avellanæ recentiſſimæ, & Piſtachiæ.* (b) *Thoracica* ſeu *Pulmonica.*

is, dat het nauwelyks door de Longen kan lopen: zoo ook is het (a) Long-kruit het beſte *Longe-middel*, als het Bloed al te ſcherp en te vlug zynde moet verzagt en verdikt worden.

2. Dog zoo 'er iets voor een opregt *Borſt-middel* moet gehouden worden, zoo is het de Lugt zelfs, voor zoo verre ze namentlyk met zommige Waasſems vermengt binnen de Longen ontfangen word: Derhalven 1. Als een al te ſcherp en te dun Water uit de te veel verſlapte Water-vaten in de Longen valt, gelyk in de (b) Verkoutheid, dan zyn de (c) *Rookingen* uit Maſtik, Wierook, Benzoin, de beſte Longe-middelen. 2. Indien 'er eenige Alcaliſche Uitwaaſſeming is, en van een verhittende ſcherpheid, gelyk in de Peſt, Kinder-pokken en quaadaardige Koortzen, dan is den *rook* van Rhynſche-wyn Azyn, of van Bus-poeder door de Lugt-pyp ontfangen een opregt Long-middel. 3. Als de Geeſt van Vitriool, of de Uitvloeizels van ſterk Water de Longen aantaſten, (waar van dikwyls zware Long-ontſteekingen en Aamborſtigheden voortkomen) is den *Waasſem* van verrotte of ſtinkende Pis aanſtonts door de mond ontfangen het beſte Longe-middel; van welke Waaſſem het de Longen beſchadigend zuur zelfs verandert word in een onſchadelyk vlug Zout. 4. Indien een dikke en ſcherpe ſtoffe de Longen bezet, en derzelver openingen verſtopt, is de *Waaſſem* van warm Water met een weinig Zout van Wynſteen en van Pis vermengt, als ook met laxerende en prikkelende Kruiden, het Beſte *Longe-middel*. 5. Als 'er te groote droogte en een taaije dikke ſtoffe in de Longen is, dan moet men verdunnen door *Waaſſem* van lauw Water; te weten, door aan de neus van de Zieke te appliceeren een ſpons met dat water bevogtigt, en hem te gelyk te belaſten, dat hy door de neus inademe, maar door de mond uitademe.

ZES-

(a) *Pulmonaria.* (b) *Coryza.* (c) *Suffumigia.*

SESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Hart-ſterkende Middelen.*

1. DE Beſchryvinge der *Hartſterkende Middelen* is zeer moeyelyk; voornamentlyk dewyl dat gene het welk voor den eenen Hartſterkende is, dat zelve voor den anderen vergift is. Dog wy noemen een *Hartſterkend* middel dat gene, het welk de Kragten *van 't Lighaam* eerder als de Kragten *van 't Harte* vermeerdert: En wy maken deze onderſcheidinge, om dat de Kragten van 't Harte kunnen vermeerdert worden tot nadeel van de Gezontheid; want indien in een Ontſteekende Koorts de kragt van 't Harte vermeerdert word, zal daar uit Lighaams zwakte voortkomen, waar op de Doodt zelfs zal kunnen volgen.

2. Door de *Kragten* nu verſtaan wy de (b) Lighamelyke Magten, welke de Spieren en Vogten bewegen: hierom zyn de *Kragten* tweevoudig, te weten, (c) *Dierlyke, en Natuurlyke.* Derhalven is *een Hartſterkend Middel* eigentlyk *al dat de dierlyke Kragt van de Spieren te bewegen, en de Natuurlyke Kragt van de Vogten te bewegen, vermeerdert.*

3. De Dierlyke kragt van de Spieren te bewegen, hangt t'eenenmaal af van de behoorlyke afſcheidinge der dierlyke Geeſten in de herzenen; en deze van de behoorlyke beweginge der Vogten door de vaten. Dog tot deze beweginge word vereiſcht, 1. Dat de *toetrekkende Kragt* van 't Harte het vogt zoo voortdryft, dat daar van een genoegzamen *overvloed* in alle deelen des Lighaams tegenwoordig is. 2. Dat de Vaten bekwaam zyn om 't vogt over te voeren. 3. Dat de vogten *doorgangbaar*, of tot den Omloop bequaam zyn.

4. Uit

(a) *Cardiaca.* (b) *Potentiæ Corporeæ.* (c) *Animales & Naturales.*

4. Uit dien hoofde brengen wy ook de *Hartſterkende Middelen* tot de *drie* volgende Clasſen.

I. De Eerſte Clasſe behelſt die Middelen, welke op de *Dierlyke Geeſten* werken, 1. Door een bequame ſtoffe te verzorgen om die voort te brengen: en deze ſtoffe koomt zeer na by het Wit van een Ey (†); dewyl men ziet, dat die Menſchen zeer ſterk zyn, welkers Wei naaſt by het Ey-wit koomt; waar uit zeker blykt, dat de Dierlyke Geeſten haren Oorſpronk hebben uit de Spyzen zoo verandert, dat ze zeer na by het Ey-wit komen, maar door den Omloop zoo verdunt, dat ze op het vuur ſtremmen. Edog die dingen, welke de meeſte ſtoffe der Geeſten geven, zyn de ligte en voedende Spyzen en Dranken, voorzien met een ſmaak en reuk, die de Kinderen zelfs aangenaam is: gelyk zyn Melk, verdunde s'jeuën van gezonde Dieren, Wynen voornamentlyk die geurig zyn, behoorlyk gegiſte Bieren, rype Tuinvrugten aangenaam en geurig; gelyk Rype druiven, Aalbeſiën, Kersſen, voornamentlyk de zwarte, Moerbeziën, Appelen, Meloenen, Perſieken, Orangien, enz. 2. Door de Geeſten in deeze of gene Spier ongeregelt loopende na de Voor- en Agterherzens te *leiden*: dog dit doen alle Middelen tegen de Kramp, welke de (a) Moeder- en Milt-zugtige verſtikkingen wegnemen; die alle werken of door te prikkelen, of door aantetrekken, of door te laxeeren. 3. Door de ruſtende of ſtilſtaande Geeſten *op te wekken:* dit doen alle dingen, die een aangename ſmaak en reuk hebben; gelyk alle Speceryen, voornamentlyk de Ooſterſche Balſemagtige; te weten, Ka-

(a) *Suffocationes Hiſtoricæ & Hypochondriacæ.*

(†) Zie GULIELMI HARVEI Exercitationes *de Generatione Animalium*, *Exercitat.* XII, XXXVII, & LX. alwaar over *het Wit van een Ey* gehandelt word, als ook *Exercit.* LVIII. alwaar over *de Voedinge van een Kieken in het Ey* geſproken word; en teffens MARCELLUS MALPIGIUS in het Tractaat *de Ovo Incubato*, als ook 't Tractat. *de Formatione Pulli in Ovo.*

Kaneel, Moſchaten Noot, Foely en Nagelen, (a) Zeverwortel, Galanga, enz. Desgelyks de ſchil van Orangien, Cineeſche Citroenen, de aangename reuk van Granaat-Appelen, Averuit, Melisſe, Thym, Lavendel, Rozen, Jasmyn, Lelien van Dalen, witte Leliën, Kermes Beſiën, Saffraan, enz. Hier toe behoort ook den Opium (†); Desgelyks alle Wynen van een aangename ſmaak, Brandewyn, Vlugge Alcaliſche Olyagtige en Aromatike Zouten, en alle Compoſitien uit deze gemaakt; Alle (b) wezentlyke Speceryagtige Olien, Tincturen, (c) geolyde Zuikers, Syropen, en diergelyke (d) Toemaakzels.

II. De tweede Clasſe vervat die Middelen welke op de *Vaten* werken, te weten door die tot de overvoeringe der Vogten bequaam te maken: De zoodanige zyn, 1. Welke de al te ſtyve en geſlotene vaten *ſlap* en *open maken*; gelyk de Baden, die zeker in dezen zin *Hartſterkende Middelen* verdienen genoemt te worden. 2. Welke de al te ſlappe Vaten verſterken, en hare verlorene Veerkragt herſtellen; hoedanige zyn alle wrange Middelen: Derhalven verrigten de (e) Kin-kina, Quee-Appelen, Staal, wrange Wyn, enz. het werk van *Hartſterkende* Middelen in die menſchen, welke werkeloze en ſlappe Vaten hebben; maar worden dodelyk in die welke ſtyve en geſlotene Vaten hebben: derhalven is op deze wyze het Staal een zeer uitnemend Middel in Vryſter-ziekten, welke uit een zeer groote ſlapheid der Vaten haren Oorſprong hebben; maar even dat zelve Staal veroorzaakt in ſcherpe ziekten, alwaar de

(a) *Zedoaria.* (b) *Eſſentialia.* (c) *Elæoſacchara.* (d) *Confectiones.* (e) *Cortex Peruvianus.*

(† Namentlyk voor zoo verre hy door 't Bloed *te verdeelen*, mits dat hy op een regte wys gebruikt word, de ruſtende dierlyke Geeſten *opwekt*. Dog over deze verdunnende Kragt van den *Opium*, verdienen voor al nagezien te worden, de Bewysredenen en Proeven van den Beroemden FREIND. *Emmenolog.* Cap. Ult.

de Vaten toegetrokken zyn, ongeneesſelyke Knoeſtgezwellen of de Dood.

III. De derde Clasſe ſluit in die Middelen, welke op de omloopende *Vogten* werken, te weten door die of te *verdunnen*, of te *verdikken*, naar ze al te dik of al te dun zyn: dog zoo de Vogten verdunt moeten worden, word 'er nauwelyks beter *Hertſterkend* middel gevonden, als matig warm Water.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Wind-dryvende Middelen.*

1. *Carminare*, beteekent door *Gedigten* of *Gezangen* te verzagten: want de Oude waren van gedagten, dat de Poëten door middel van hare Gedigten, de Pynen en al te ſterke Bewegingen konden verzagten; hier van is APOLLO gehouden voor den Uitvinder zoo wel van de *Digt-* als *Genees-kunde*.

2. Dog een *Carminans* is eigentlyk zulk een Middel, *het welk de Winden te gelyk met de Pynen der Ingewanden wegneemt*. Waarom wy, zullende verklaren de kragt van een *Wind-brekend* of *Wind-dryvend* Middel, moeten onderzoeken, hoe de *Pyn* en *Winden* te gelyk in de Darmen komen, en waar van zy voortgebragt worden.

3. De Pyn in 't Gemeen koomt voort van een al te ſterke *ſpanninge* of *uittrekkinge* van een gevoelige Vezel (†): Maar een Wind onderſtelt, dat 'er een vloeibare *Veeragtige* ſtoffe in de Darmen is, door de warmte uitgezet, en door een zekere *Kragt* daar beſloten, welke eindelyk, deze *Kragt* overwonnen zynde, met een groot gewelt uitberſt.

4. Deze vloeibare *Veeragtige* ſtoffe is de *Lugt* zelfs, wel-

(a) *Carminantia.*

(†) Zie hier over breeder in 't I. Deels. VI. HOOFDST. *Van de Pyn-verwekkende Middelen.*

welke of van boven, of van onderen uitberſt, en door de Darmen nu op dit, dan op dat deel valt; waar van de Beſlotene Winden voortkomen: Derhalven zyn 'er in Ziekten driederlei *Winden*, te weten (a) *Oprispingen*, *Winden van onderen*, en *Beſlotene Winden*, of *Rommelingen in de Maag en Darmen.*

5. Deze *Veeragtige* ſtoffe nu, te weten de Lugt, koomt in 't Lighaam door de Maagpyp, en gaat door de Darmen, van waar ze, mits dat ze daar niet ingeſloten, nog door de warmte uitgezet word, zonder voorbrenginge van pyn en winden, door den aars uitgaat; maar zoo ze ingeſloten word, dan verwekt ze verſchrikkelyke toevallen. Dog de Lugt word ingeſloten, of van een uitwendige drukkende Kragt, zoo als men dikwyls ziet in Vryſters die haren Onderbuik zeer ſterk in een dringen; of van de toetrekkinge der Vezelen, gelyk in de Krampen van de Darm-vezelen, of van de eerſte wegen gebeurt: dus word de (b) ſluitſpier van de Maagpyp of van de Keel dikwyls krampig toegetrokken, gelyk in de met Opſtygingen of Lyfmoeders verſtikkingen gequelde Vrouwen; hier door word de Lugt daar ingeſloten, maar uitgezet zynde, ſpant ze de Maagpyp ſterk op; waar van de Lugtpyp dan gedrukt word, en zoo ontſtaat'er vrees voor verſtikkinge; ja de met Opſtygingen gequelde Vrouwen worden ſomtyds, voor een korte tyd, waarlyk verſtikt: en hier door word gemakkelyk genoeg ontknoopt, waar van de zwellinge van den Onderbuik in die Menſchen voortkoomt. Zoodanige toetrekkinge geſchiet ſomwylen omtrent beide Monden van de Maag, waar van de Maag zeer uitgezet word: zoo iets geſchiet ook, indien eenige Kramp by beurten nu dit, dan dat deel van de Maagpyp bezet; en hier door word verwekt een allervolmaakſt gevoel van een na de Keel opklimmend bolletje: het zelve geſchiet ook

zoo

(a) *Ructus*, *Crepitus*, *Borborygmi*. (b) *Sphincter.*

zoo een deel van de Darmpyp by wylen toegetrokken word. Dog de uitdryvinge van de *Wind* geneeſt alle deze pynen.

6. *Wind-dryvende* zyn derhalven die Middelen, welke zoodanige *Krampen* wegnemen; waar van daan het koomt dat de *Wind-dryvende Middelen* zyn laxeerende en openende Geneesmiddelen: Dit is dan de reede dat matig warm Water, in overvloed gedronken, van gelyken warme Oliën, vlugge Oliagtige geeſten, alle middelen tegen de Kramp, uitwendige bewegingen, Baden en Stovingen hier toe behoren; dog het allervoornaamſte is den Opium.

7. De *Oorzaken* nu van de genoemde Krampen in de eerſte wegen zyn, 1. Zommige Ziekten, welke het Zenu-zap meer na het eene als na het andere deel leiden. 2. Vergiften, of ſcherpe ingenomene ſtoffen; welke dikwyls Buikpynen, Winden en zeer hevige Zwellingen veroorzaken, en die veeltyds zoo groot, dat 'er de Darmen van berſten: want indien een Brandende kragt zig gevoegt heeft aan eenig deel van de Darm-pyp, zal dat deel zig ten eerſten toetrekken en toewringen; waar van de Veeragtige Vloeiſtoffe zal worden ingeſloten, door de warmte zal worden uitgezet, en pynen verwekken, de Geeſten midlerwyl in een groote meenigte op de pynelyke plaats (gelyk in alle pyn pleegt te geſchieden) vallende; hier van zal een heviger t'zamentrekkinge voortkomen. Derhalven zyn in dit geval die Middelen *Wind-dryvende*, welke of het *Vergift* kragteloos maken, of de *perſſinge* en *den loop* van het Zenu-vogt na de beledigde plaats verminderen; gelyk den Opium en alle Opiaten, dog welke dan bykans op dezelve wys werken als een Aderlatinge in een Ontſtekinge, te weten door de ſterke Beweginge te verminderen.

8. Voorts werken de *warme Wind-dryvende Middelen*, voor zoo verre zy prikkelen en beweginge verwekken door de geheele reeks der Darmen, waar van

van de toetrekkinge en inſluitinge van de Lugt weggenomen worden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Worm-doodende en-afdryvende Middelen.*

1. DE *Wormen* worden in 't Grieks genoemt ἔλμινθες; hier van worden *Anthelminthica* genoemt die Geneesmiddelen, *welke de* (b) *Wormen, of dooden, of uitdryven.*

2. Maar de plaatzen in welke de Wormen voornamentlyk neſten en kruipen, zyn de Maag en alle Darmen, (egter zyn ze zelden in den (c) Kronkel-darm, ten zy dat ze door die Darm na andere overgaan): Dat nu deze plaatzen ſchuilhoeken van de *Wormen* zyn, bewyſt de Kittelinge welke zy in de Maag en Darmen verwekken, en hare uitwerpinge door brakinge en ſtoelgang (†).

3. Voorts

(a) *Anthelmintica.* (b) *Vermes* ſeu *Lumbrici.* (c) *Colon.*

(†) De *Wormen* zyn Diertjes van verſcheide zoort, in 's menſchen lighaam geteelt uit de eyertjes der Inſecten. Want als de Vliegen en Inſecten van verſcheide zoort, na hare vrugtbare *t'zamenkomſt* (*Coïtus*), hare *bevrugte* (*ſpermatica*) eyertjes, meer of min overvloedig, op zeer veele eetbare waren leggen, *by voorbeeld*, op Kruiden, Bloemen, Vrugten, of op andere eetbare en drinkbare dingen; en als deze dingen, met de genoemde *bevrugte Worm-eyertjes* (*ſpermatico verminoſa*) beſmet, of van menſchen of van dieren, welke tot ſpys voor menſchen dienen, genuttigt worden, dan worden zoodanige eyertjes te gelyk in de Lighamen der Menſchen overgebragt. Voeg 'er by, dat het reets genoeg bekent is door de Proeven der Nieuwe Natuurkundige, dat de Lugt zelfs welke wy in ademen en doorſwelgen ook zeer vervult is met de eyertjes der Inſecten; waar door het geſchiet, dat zoodanige eyertjes, zoo met de ſpyzen en dranken, als met de Lugt te gelyk doorgeſwolgen, ja zelfs by wylen ook met andere *Wormen*, welke zig in de bovengenoemde dingen onthouden, in ons lighaam

3. Voorts kunnen de *Worm-doodende* en - *afdryvende* Middelen tot de *twee* volgende Claſſen gebragt worden.

I. De

gebragt, en aldaar door de zagte Stovinge en Warmte van de Darmen of van andere deelen levendig gemaakt zynde, in kruipende dieren verandert worden (zoo als dit ook buiten het Lighaam geſchiet); en dit geſchiet veel meer en gemeender in de tedere *Magen* en *Ingewanden* der Kinderen, als in de ſterkere der Volwaſſene. Voorts bemerkt men dat zoodanige Wormen hier van in verſcheidene deelen van 's Menſchen Lighaam voortgeteelt worden: Want zy zyn inderdaad niet alleen gevonden in de Maag en Darmen, maar ook dikwyls genoeg in de Lever, Nieren, Blaas, Longen, Harte-zakjen, Herſenen, holle Tanden, enz Ja dat meer is, den zeer vermaarden Ruysch heeft in de Inwendige holligheden der Beenderen ontdekt de uitgeſchudde huid van Goud-wormen of van jonge Byën, zie deszelfs *Adverſ. Anatom. Dec. III.* pag. 18. & ſeq. Voorts zegt den zelven beroemden Schryver elders, te weten in *Adverſar. Anat. Dec. I. pag.* 18., te moeten aangemerkt worden. „ Dat „ 'er in 's Menſchen Lighaam *Wormen* geteelt worden zeer van „ malkanderen in form verſchillende, egter zoo verſchillende „ van alle de andere die'er in de Natuur der dingen ooit ge„ vonden zyn, dat men nergens een haar gelyk buiten 's Men„ ſchen Lighaam gezien heeft; ondertuſſchen zyn'er zommige „ onder die Wormen, die de lengte van veele ellen krygen. „ Dat derhalven deze Wormen haren oorſpronk niet hebben „ *uit de doorgeſwolgene* eyertjes, maar dat ze eerder voortge„ bragt zyn in 't zelve Lighaam, uit eyeren te gelyk in *ons ge„ teelt* met de overige deelen van ons Lighaam, meent hy dat „ zeer waarſchynlyk is." En dat koomt over een met het gevoelen van Hippocrates en van zeer veele groote Natuurkundige, en voornamentlyk van den zeer ervaren Paryſchen Geneesheer Nicol. Andry, die *over de Wormen in 's Menſchen lighaam voortgebragt* een uitmuntend Tractaat in 't Franſch geſchreven heeft. Maar, op wat wyze het ook zyn mag dat de *Wormen* in ons voortgebragt worden, die worden allermeeſt beſpeurt, waar over wy hier ter plaats ſpreken moeten, welke dikwyls in de darmen, en zomtyds in de maag ſchuilen. Van deze nu tellen de Geneesheeren doorgaans *drie* zoorten; namentlyk 1. *Langwerpig-ronde Wormen* (*Teretes*) in 't Grieks Ἕλμινθες Στρογγύλαι. 2. *Breede*, in 't Grieks Πλατεῖαι zomtyds Κειρίαι, ook Ταινίαι, dat is, *Linten* of *Banden*; waar van daan zy ook *Lind-wormen* (*Tæniæ* ſeu *Faſciati*) genoemt worden, daarom dat zy een *dun*

n

I. De Eerſte Claſſe vervat die Middelen welke, gelyk de ondervindinge leert, *de Wormen dooden*: hoe-

ne band, of *ſmal lind* volmaakt verbeelden, uitgenomen het hoofd en ſtaart, welke ſpits eindigen. 3. *Kleine* (*Minuti*) of *Aarsmaijen*, in 't Grieks Ἀσκαρίδες welke naam haar GALENUS *in Exegeſi*, byzonderlyk gegeven heeft. Dog de *langwerpig-ronde Wormen* (*Lumbrici Teretes*) zyn de allergemeenſte en bekentſte, en pleegen allermeeſt in de dunne darmen, doorgaans in een groote aantal, voortgebragt te worden, van waar ze dikwyls na de maag kruipen, en zomtyds door de mond, als ook door de neusgaten, uitgeworpen worden, alhoewel ze meermalen, nu levend, dan dood door den ſtoelgang uitgedreven worden: dog zy zyn den Kinderen zeer gemeen. Maar *men* kan de tegenwoordigheid van zoodanige Diertjes altyd zoo gemakkelyk niet ontdekken; nadien de Teekenen en Toevallen, welke van dezelve voortgebragt worden, doorgaans gemeen zyn met andere ziekten. Des niet tegenſtaande zyn de *Bytingen*, *Knagingen*, en *ſchielyke* en *tuſſchenpoozende Buik-pynen*, *voornamentlyk als de maag leedig is*, vervolgens zekere *magerheid*, *bleekheid des aangezigts*, *holligheid rond om de Ogen*, *onruſtige nagten*, en *zwaare droomen*, *geduurige wryvingen der Neusgaten*, *ſtank uit de mond voortkomende*, *een droog kugje*, ſomwylen met *een moeijelyke Adembalinge*; dikwyls ook *een ſluip-Koortsje niet zonder dorſt*, *Huiveringen*, *Hoofd pynen*, *Maag-pynen*; ſomwylen *Flauwten*, *Zwellinge* en *Spanninge van den Onder-buik*; *den Hick*, *Walgingen*, *Brakingen*, *menigvuldige appliceringe der handen aan den Onder-buik*, *opboudinge van pynen na gebruik van ſpys*, *al te groote graagte*, *loozinge van grauwen drek gelykende na ontbondene potaarde*, eindelyk *rauwe en troebele pis*, *by kans gelyk als Melk*, gemeenlyk tekenen van deze ſchuilende *Wormen*: ſchoon egter alle deze tekenen ſomwylen zeer verſchillende zyn: want 'er is geen zoo vreemd toeval, dat van de Wormen ſomtyds niet voortgebragt word, gelyk de waarnemingen der Geneesheeren getuigen. Dog zoo wy de *Voorkenninge* (*Prognoſis*) beſchouwen, bevinden wy, dat 'er in 's Menſchen Lighaam ſomwylen zeer lang *Wormen* kunnen huisveſten, zonder merkelyke ſchaade of ongemak: nogtans gebeurt het zeer dikwyls, dat daar van zeer zwaare toevallen voortgebragt worden; gelyk *Hondshonger*, *Slaapzugt*, *Yhoofdigheid*, *Geduurige Koortzen met verminderinge*, *Sluip-*, en *Uit-teerende Koortzen*, ja niet zelden de zulke, welke men *Quaad-aardige* noemt, te gelyk met *tegennatuurlyke trekkingen*, en *doodelyke Stuipen*; of de Darmen en *Maag* worden van de Wormen doorboort, *waar op de Dood* volgt; met een woord, allerlei zeer zwaare Toevallen kunnen hier uit

hoedanige zyn alle *Oliën* onmiddelyk aan de *Wormen* ge-

ontſtaan. De *Breede* of *Lintwormen* komen zelden en het minſt van allen voor; maar zoo wanneer zy'er zyn, op dien tyd is dit een *byzonder* teken met andere *gemene*, dat'er te gelyk met den ſtoelgang te voorſchyn komen *Kauwoerde-zaat-gelyke* Lighaampjes, welke zelfs ſchynen Uitwerpzels te zyn van de *Breede* of *Lintwormen:* De Lengte nu van deze wormen ſtrekt zig dikwyls tot veele ellen uit; en zy zyn in de darmen ook in geen groot aantal, maar daar ſchuilt doorgaans maar een eenige (die daarom van de Latynen *Solium* genoemt word) of zomwylen twee. Voor het overige, zoo iemand van deze *Wormen* meer wil weten, die zie de Schryvers in welke over dit Stuk byzonder gehandelt hebben, en voornamentlyk Dan. le Clerc., *Hiſtor. Latorum Lumbricorum.* Ten laatſten die korte en kleine *Wormjes*, welke men *Aarsmaijen* (*Aſcarides*) noemt, pleegen in een groot aantal en by hoopen in den Endeldarm voortgebragt en verzamelt te worden; en zyn in groote en dikte, ja in hare geheele gedaante gelyk zeer fyne en kleine naalden: Dog deze worden te gelyk met den drek door den ſtoelgang levendig ontlaſt; en zyn aan de meeſte Kinderen zeer gemeen, ja ook nu en dan aan volwaſſene Menſchen: Het eigen teeken nu van deze laſtige *Aarsmaijen* is *onverdraaggelyke jeukt in den Aars, met een geduurige en moeijelyke perſſinge*, of *prikkeling tot afgang*; ja zelfs quellen die kleine Beulen zomtyds de zieken zoo geweldig, dat ze een *Beſwyking* of *Hartvang* (*Syncope*) veroorzaken; alhoewel ze egter zelden zulke zwaare toevallen plegen voorttebrengen, als de andere: Voorts kan men over de Manier van zoodanige *Wormen* te dooden en uit te dryven nazien voornamentlyk Fuller. in *Pharmacop. Extempor. Reform.* onder den Tytel de *Enem. Amar.* pag. m. 101. 102. 103. Dog laat het gezegde over de *Wormen* tot hier toe genoeg zyn. Die meer begeert, die raatplege (behalven Nicol. Andry, & Dan. le Clerc, in de bovengenoemde Tractaten gepreezen) verſcheide Schryvers, die in een groot aantal over dit Onderwerp gehandelt hebben: te weten, De Schryvers der Natuurlyke Hiſtorie; gelyk voornamentlyk Ulyss. Aldrovandus. *Lib. VI. de Inſectis, Cap.* 2; Franc. Redi *in Obſervat. de Animalculis vivis quæ in Corporibus vivorum Animalium reperiuntur*, enz. Dan §. De Verzamelaars der Geneeskundige Hiſtorien en waarnemingen; en voornamentlyk Schenk, Bartolinus, Stalpert van der Will, Paulinus in *diſquiſit. de Morte Verminoſa*, (ſchoon egter deze laatſte na zyn gewoonte veele vreemde en onnutte zaken daar by lapt), Hildanus, Forestus, Tulp, enz. by welke men voegen moet de *Acta Re-*

gia

geappliceert; welke dezelve in korten tyd dooden door alle hare Lugt-pypjes te verſtoppen: Laat derhalven uit dien hoofde Oly gedronken, of onder de gedaante van een Klyſteer ingeſpeuit worden; want op deze wyze heeft onzen zeer vermaarden Auteur een zeker Menſch met *Aars-maijen* gequelt, alle andere Middelen tegen de Wormen te vergeefs in werk geſtelt zynde, genezen door een Klyſter enkel uit Oly lang binnen gehouden, den Buik voor af zagt gezuivert zynde; 't welk altyd moet geſchieden. 2. Alle *Gehonigde* middelen; welke op dezelve wys werken: Dus dan is, na het gebruik van een zagt Purgeer-middel op een nugteren maag (op dat 'er niets in de weg zy) *Honing* gedronken het beſte Wormdoodent middel, en voornamentlyk voor Kinderen. 3. Welke door te wonden, door te verbryſſelen, door te ſteeken, de *Wormen* dooden: gelyk doorgezwolgene Visgraten, Hertshoorn, Vylzel van Staal, en diergelyke, welke even als *Spiesjes* werken; dog deze laten de tedere darmen zelden onaangeraakt. 4. *Vergiften* aan deze Wormen toegeëigent: gelyk het Quik zoo bereid, dat het maar door de darmen gaat, maar niet tot in de Melk-vaten koomt; zoodanige bereidinge is de Æthiops Mineralis gepulverizeert, en met een zagt Purgeer-middel ingegeven: desgelyks de Vitriolen der Metalen, als van Staal, Koper, Zilver, indien ze onder de gedaante van Pillen met byvoeginge van een zagt Purgeer-middel ingenomen en door den ſtoelgang ontlaſt worden.

II. De Tweede Claſſe behelſt die Geneesmiddelen welke de *Wormen uitdryven:* hoedanige zyn alle *Purgeer-* en *Braak-middelen*, van wat zoort zy ook zyn mo-

gia Pariſina, & *Londinenſia*, *Ephemerides Naturæ Curioſorum*, enz. Men zie eindelyk over de *ziekten*, welke van de Wormen veroorzaakt worden, te kennen en te geneezen na alle de beſte Practicale Schryvers.

mogen zonder eenig onderſcheid, als ze maar op een leedige maag ingenomen worden. Dog die *Bittere* Middelen welke als *Worm-doodende* en- *afdryvende* Middelen gewoonlyk aangepreezen worden, en met dezen naam beſtempelt worden, zyn maar by toeval dienſtig; wanneer namentlyk de Darm-vezelen zwakker zyn, als vereiſt word om de neſten der Wormen uit te dryven, maar deze bittere Middelen dooden geenzins de Wormen. Voorts is aan te merken, dat die geen kleinen misſlag hebben welke zeggen, dat niemant van de Wormen kan bevryd worden, zoo ze door den aars niet uitgedreven worden op die tyd als zy gedood worden; daar ze egter, indien ze maar gedood zyn, in 't kort verrotten, en onder de gedaante van ſlym gelooſt worden, zoo teder van maakzel zyn ze.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Pyn-ſtillende Middelen.*

1. DE *Pyn-ſtillende* zyn die Geneesmiddelen, *welde pyn in 't gemeen wegnemen.* En onder deze zyn begrepen, 1. De (b) *Verzagtende Middelen*; welke de Pyn wegnemen door te verzagten. 2. De (c) *Slaapmiddelen*; welke de Pyn wegnemen door ſlaap te maken. 3. De (d) *Verdoovende* Middelen; welke de Pyn wegnemen door het gevoel te verdooven. 4. *Nepentes*, 't welk eigentlyk betekent een *Pyn-wegnemend Geneesmiddel* (†). Dog dewyl *Anodynum* (*Pyn-ſtillende*) een alge-

(a) *Anodyna.* (b) *Paregorica.* (c) *Hypnotica.* (d) *Narcotica.*

(†) Derhalven heeft in dezen zin het woord *Nepentes* dezelve betekenis als het woord *Anodynum*, dat is, *Pyn-ſtillende*, en bygevolge ſchynt dit geen byzondere Clasſe te moeten uitmaken. Wat voorts eigentlyk dat *Nepen'es*, waar van HOMERUS Lib. IV. *Odyſſ.* pag. m. 47. zulke groote

algemenen naam is, vervattende de voornoemde *zoorten*

groote dingen opgeeft, geweeſt zy, daar over is voorwaar geen klein verſchil onder de *Schryvers*; dog het is hier de plaats niet derzelver gevoelens by te brengen: Het zy voor tegenwoordig genoeg, alleenlyk met korte woorden iets van dit Onderwerp te zeggen. Dat woord Νηπενθὲς (*Nepentes*) word t'zamengeſtelt uit het beroovend deelwoordje νὴ, en πένθος, *droefheid*; om dat namentlyk dit Geneesmiddel de *droefheid* verdryft, en vrolykheid veroorzaakt: vermits het (volgens het getuigenis van HOMERUS) om deze uitwerkinge voort te brengen, van HELENA vermengt is onder den Wyn der Gaſten van MENELAUS; dog welke zoodanig Middel tot een geſchenk gekregen hadde van de Ægyptiſche POLYDAMNA, THONIS Huisvrouw: dat nu het genoemde *Nepentes* dit vermogen hadde, beweert de POEET, op de aangehaalde plaats, dat al wie dat ingenomen heeft, alle qualen en verdrietelykheden t'eenenmaal vergeet, en dat hy dien geheelen dag niet ſchreyen kan, ſchoon zyn Vader en Moeder geſtorven waren, of zyn Zoon of Broeder voor zyne oogen gedood wierd. Waarom men wel zou mogen giſſen, dat men door dat zoo beroemde HOMERISCHE *Nepentes* moet verſtaan den *Opium* zelfs, of een zekere Compoſitie uit den zelven; te meer gemerkt ook die (Opium) voornamentlyk in Ægypten groeit, (alwaar hy tot een geſchenk aan Helena gegeven was); en ook het vermogen heeft om de Menſchen die 'er aan gewent zyn, vrolyk te maken, en alle vreeze uit haar gemoet te verbannen, gelyk overvloedig blykt uit het voorbeeld der *Turken*, en andere Ooſterſche Volkeren. Voorts ſchynt het, dat de STOFSCHEIDERS, om deze reede, dat woord overgebragt hebben tot een zekere Compoſitie met den Opium, welke genoemt word *Nepentes Aureum* ANGELI SALÆ, en van dezen Autheur beſchreven word in *Opiolog.* pag. m. 610; Ja zelfs pleegt daarom de gemeene Laudanum Opiatum, in zommige Voorſchriften der Geneesheeren den Naam van *Nepentes* te dragen. Voor het overige, zoo iemant over dit woord en deszelfs beteekenisſen meer wil, die raatpleege voornamentlyk de geheele Diſſertatie van CONRAD. BARCHUZEN over dit Onderwerp gehouden, dog welke hy gevoegt heeft by zyne *Geneeskundige Hiſtorie*; en insgelyks CASPO

ten der Pyn-ſtillende Middelen, hier om moeten wy het eerſt van allen voor af laten gaan eenige BETOOG-

BARE

REIES, *Elys. Jucund. Quæſtionum Camp. Quæſt. II.* N. 12. *& Quæſt.* LXXXVIII. No. 13; alsmede LANG. *Epiſt. Medic. Libr. I. Epiſt. 56. en Libr. III. Epiſt. 6.*; als ook de Woordenboek-ſchryvers, en andere hier en daar. Dog over het hedendaagſche *Nepentes der Indianen*, kan men nazien ENGELB. KÆMPFER, *Amænit. Exot. pag.* 652. Maar dit *Indiſch Nepentes* was te voren reets beſchreven van GARCIAS AB HORTO, *Hiſtor. Aromat. &c. Libr. II. Cap.* 25. en van CHRISTOFFORUS ACOSTA, *ibid. Libr. III. Cap.* 53. Welke zeggen, dat dat Geneesmiddel voornamentlyk bereid word uit een zekere zoort van Indiſche Kennip, welke volgens het verhaal van ACOSTA van de Arabiers *Axis*, en van de Turken *Aſarath* genoemt word, maar van de Perſianen als ook van de Inwoonders van het Landſchap Decan, en van de meeſte andere Geweſten *Bangue* genoemt word. Dog deze plant ſchynt CLUSIUS toe, een groote gelykheid te hebben met het *Maslac* der Turken, die te Conſtantinopolen woonen; waar over men kan nazien WEDELIUS, *In 't II. Boek van zyn Opiologie, S. 4. P. I. pag.* 168. „ De Indianen (zegt ACOSTA) eten de Bladeren „ en het Zaat, zoo om in 't Venus werk ſterker te wor„ den, als om een grage Maag te maken. Uit deze *Ban*„ *gue* word een zekere Compoſitie gemaakt, die in die „ Geweſten zeer gemeen is tot verſcheide uitwerkingen: „ Want de Grooten en Krygs Officieren, om, met ver„ geetinge van hare moeiten, te geruſter en te vryer te „ ſlapen, gebruiken deze gepulverizeerde Zaden en Blade„ ren, zoo veel haar genoeg ſchynt, en doen daar by „ *Pynang* (*Areca*), of groene Inlandſche Hazelnoot, en „ een weinig *Opium*, naar het haar goeddunkt, en zwel„ gen dit alles, als zy het in Zuiker gewentelt hebben, „ door. Dog zoo zy in den ſlaap verſcheide gedaanten „ van dingen begeeren te zien, dan doen zy daar by uit„ gelezene *Campher*, *Nagelen*, *Moſchaten Noot en Foely*: „ maar indien zy blyde en dartel willen zyn, en voorna„ mentlyk tot het Venusſpel meer genegen, dan, naar al„ vorens *Amberdegrys* en *Muskus* 'er bygedaan te hebben, ver„ mengen zy dit alles met Zuiker, en maken 'er een *Elec„ tuarium* van. "

BARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN *over de Pyn in 't gemeen.*

I. VOORSTEL. De *Vloeibare* deelen onzes Lighaams hebben geen *pyn*, maar alleen de *Vaſte*; dog deze voor zoo verre ze uit Zenuen t'zamengeſtelt worden, en niet anders: Voorts zyn zommige Zenuen *open* en *hol*, en andere *toegegroeit*; maar de Zenuen van 't eerſte zoort zyn alleenlyk de onderwerpen van Pyn.

II. VOORSTEL. In alle nog *levendige* Zenu, zoo men deszelfs *laatſte* t'Zamenſtel overweegt, koomt alleenlyk voor een *zeer dun* Vlies, en te gelyk een Vogt daar in bevat en beſloten: Maar elk laatſt Zenuagtig Vlies van welke Zenu het ook zy, beſtaat uit vaſte en niet holle Vezelen; welke t'zamengeſtelt worden uit ongelooflyk geringe en zeer kleine deelen, door het Vuur of Water naulyks veranderlyk; gelyk zulks verklaart is in het IV, en V. HOOFDST. van de VOORBER. §. I. Voorts is het daar in bevatte Vogt het allerfynſte en dunſte, te weten, (zoo 'er eenige vergelykinge kan gemaakt worden) eenigermate gelyk aan het Water dat uit het vogt van 't ey-wit voortkoomt.

III. VOORSTEL. Bygevolg is alle pyn een zekere *aandoeninge* of van een vaſt Vlies, of voortkomende uit het daar in bevatte Vogt, of uit beide.

IV. VOORSTEL. Alle Oorzaken welke pyn voortbrengen, op wat wyze zy op de vogten mogen werken, en die veranderen, zullen nooit pyn kunnen verwekken, indien ze niet voor een uitwerkinge hebben zoodanige *veranderinge* der vogten, welke de vaste deelen aandoet.

V. VOORSTEL. Bygevolg hangt alle pyn af van een zekere *veranderinge van aanrakingen* in het vaſte deel van een laatſte Zenu, voor zoo verre zy als nog het vogt in zig heeft.

VI. VOORSTEL. Alle pyn word voortgebragt van de werkinge welke in de laatſte Vezel zoodanige *bewegінge* verwekt, die, zoo zy aanhoud, of vermeerdert word,

den

den ſchakel van die Vezel noodzakelyk verbreekt; en dat leeren alle de verhaalen van allerhande pynen: Waarom ookalle zwaare pyn, lang aanhoudende, voor haar gevolg heeft de verbrekinge der Vaten en de vernielinge van het deel; op deze wys ontſtaan 'er uit een ontſteekinge eindelyk *veretteringe* en 't *heete Vuur*, en uit een Zenuagtige Pyn *ongevoeligheid*: Derhalven, die beweginge weggenomen zynde, word ook de pyn weggenomen.

VII. Voorstel. Alle *Oorzaak* van Pyn, voor zoo verre zy werkt op *eene* Vezel, werkt alleenlyk of door te trekken, of door te drukken, of door te verwonden; maar zoo zy op *meer*, een pyp t'zamenſtellende Vezelen, werkt, dan kan ze aangemerkt worden als opblaazende en deze pyp uitzettende: Al wat derhalven pyn verwekt, dat werkt, of door te trekken, of door te drukken, of door uit te zetten, of door te verwonden.

VIII. Voorstel. Alle *Trekkinge*, in een zeer gezont Lighaam, verwekt pyn door de Vezelen te *verlengen* of *uit te rekken*; zoo als de Pynigingen der Beulen leeren.

IX. Voortel. Dat de groote Uitzettinge der Vaten van de daar in bevatte Vogten, door de Vezelen te *verlengen*, pyn veroorzaakt, leert de Geneeskundige geſchiedeniſſe; want dat blykt uit de pynelyke gezwellen, alwaar, de zwellinge weggenomen zynde, de pyn ophoud: dog men moet aanmerken dat, ſchoon een uitgezet vat het zelve blyft ten aanzien van zyne lengte, egter de Vezelen van de zyden door die *uitzettinge* kunnen verlengt worden.

X. Voorstel. Alle *Wondende* Oorzaken, eigentlyk zoo genoemt, werken of door de ſteeken, of door te doorbooren, of door te ſnyden: en verwekken pyn door de Vezelen te *verlengen*, zoo lang zy werken; maar zoo ras als zy hare werkinge gedaan hebben, houd de pyn op: waarom ook een *afgeſnedene Zenu* geenzins pyn heeft.

XI.

XI. Voorstel. Dat het *Vuur*, en alle *Scherpe* onzigtbare Lighamen, t'eenemaal op dezelve wys, als de opgetelde Oorzaken werken, is bewezen in de Beſchryvinge der *Scherpe* Lighamen.

XII. Voorstel. De Pyn in eenig deel verwekt word weggenomen, 1. Als de Zenu *verbroken* is in het deel al waar de pyn is: maar een Zenu word verbroken, wanneer het vogt door dezelve niet meer kan lopen 2. Als de gemeenſchap van de pyn verwekkende beweginge met het algemene Werktuig der zinnen *belet is.* 3. Als de Herſenen *onbequaam* gemaakt zyn om de mededeelinge van de *pyn verwekkende* Oorzaak te ontfangen, gelyk blykt uit de Geraakten, en alle die Menſchen, welkers Herzenen van de eene of andere Oorzaak gedrukt zyn.

XIII. Voorstel. De *laagſte* en *zagtſte* pyn van een enkel *laatſt* vezeltje, ontſtaat uit een weinig meer als *gewone* beweginge aan dat vezeltje toegebragt; welkers gevolg is een zeer aangenaam en ſtrelend gevoel: 't welk, voor zoo verre 't van een zagte prikkelinge veroorzaakt word, *Kittelinge*; maar voor zoo verre het van eene knaginge van 't daar in bevatte vogt voortkoomt, *Jeukt* genoemt word. De alleraangenaamſte reuk en ſmaak, zoo zy lang en hevig gevoelt worden, verwekken op deze wys pyn: het zelve geſchiet ook in de klanken of geluit-makingen.

XIV. Voorstel. De *Hoogſte* en *hevigſte* pyn van een enkel *laatſt* Vezeltje koomt voort van deszelfs lang gecontinueerde *verlenginge*, zeer na by de verbreekinge komende, maar egter zonder verbrekinge.

XV. Voorstel. Dog de *Hoogſte* vermeerdering van pyn ontſtaat uit het getal der Vezeltjes die te gelyk beledigt zyn, want twee Vezeltjes dus beledigt verwekken zoo groote pyn niet, als wanneer'er meer beledigt waren.

2. Uit het gezegde is derhalven gebleken dat alle pyn ontſtaat uit de *Uitrekkinge*, of al te groote *verlen-*

lenginge der Vezelen: welke zoo ze van een uitwendige Oorzaak voortkoomt, kan weggenomen worden door wegneminge van die Oorzaak; maar zoo ze van een inwendige Oorzaak veroorzaakt word, moet men eerſt onderzoeken welke die Oorzaak zy, zal men de pyn kunnen wegnemen. Maar nu worden de inwendige Oorzaken van *Uitrekkinge* tot vyf gebragt, en dieswegen zyn'er zoo veel Claſſen van *Pynſtillende* Geneesmiddelen, welke zoodanige Oorzaken wegnemen.

3. Voorts zyn deze Oorzaken 1. *Een halve verbrekinge* van een zekere Zenu: want dat deel van *de half gebrokene* Zenu, 't welk ongeſchonden blyft, ondergaat een veel grooter beweginge of toetrekkinge, als in den gezonden ſtaat dier Zenu; waar van deszelfs uitrekkinge of *verlenginge* voortkoomt. Laat ons *by voorbeeld*, (zie *Fig.* 21.) onderſtellen, dat A. B. is een Zenu beſtaande uit *drie* Vezelen, welke, terwyl ze geheel en ongeſchonden zyn, t'zamen dragen die geheele Kragt waar door zig de Zenu tragt t'zamen te trekken, en na de punten A. B., daar ze aan vaſtgehegt word, te rug te ſpringen: Indien'er nu *eene* van die Vezelen gebroken word op C., zullen de twee overige de geheele Kragt dragen, welke te voren van de drie gedragen was: dog hier van zullen ze nootwendig eene uitrekkinge en pyn ondergaan. 2. Eene al te ſterke *opzettinge* of *opblazinge* van de Kramp. 3. Eene al te groote *Uitrekkinge* van iets verſtoppents, en van de daar tegen aanperſſende levens Kragt. 4. Eene al te groote *Uitrekkinge* van een ſcherp vaſtzittend Lighaam, en van de daar tegen perſſende levens Kragt. 5. Eene *Uitrekkinge* der Zenuen van hare eigene veerkragt over eenig hard en vaſtzitttend Lighaam, als over een ſteen in de Pis-leider.

4. De eerſte Oorzaak nemen weg, 1. De geheele *doorſnydinge*, of *brandinge* van eene *half gebrooken* Zenu: In dezen zin derhalven, zyn de Mesjes, het Vuur

en

en de vermogende Brand-middelen, groote *Pyn-ſtillende* middelen. 2. De byeenbrenginge der *Verbrookene* deelen tot malkanderen: want deze helpt dikwyls wonderlyk in de zwaarſte pynen, gelyk de ondervindinge leert. Want een *gewonde* Spier is pynlyk zoo lang zy gaapt; maar als de deelen tot malkanderen gebragt zyn, houd de pyn op: derhalven behoren hier toe de Zuigingen, Verbanden, Hegtingen. 3. De *Week- en Slapmakinge* van een geheele Zenu, welke te weeg brengt dat de ongeſchondene deelen van een Zenu, zonder pyn verlengt en uitgerekt worden: daarom behoren hier toe alle *Week-* en *Slap-makende* Middelen; hoedanige zyn, α. Warm Water. β. Ligten Water Azyn (Posca), te weten, uit een deel Azyn en drie deelen Water. γ. De verzagtende meelige, olyagtige Afkookzels, en die middelen geappliceert onder de gedaante van een Pleiſter, Stovinge, Waaſſem, Pap, of Bad. δ. Een rykelyke hauſtus uit diergelyke middelen bereid. ε. Alle zeer zagte Balſemagtige Middelen; als den Balſem van Peru, Gom-elemi, Terpentyn, enz., in een dooijer van een ey ontbonden, en geappliceert dat ze tot het beledigde deel doordringen. ζ. De Warm geappliceerde deelen van vers gedoode dieren; want zoo word voor een zeer groot *Pyn-ſtillend* middel gehouden, indien *by voorb.* den beledigden Arm in den buik van een vers geſlagt dier geſtoken word. 4. Eindelyk de eerſte Oorzaak word weggenomen, indien de naaſt aan de wond gelegene deelen door eenig middel zoo verandert worden, dat ze *hart worden* en te *rug ſpringen*, en op deze wys de *half geſcheurde* kleine deelen volkomen *van een ſcheiden:* dog zoodanige veranderinge, in de naaſt aan de wond gelegene deelen, maken de Terpentyn-oly en den Alcohol vini warm in de wonde gegoten, en diergelyke middelen; welke onder het werken altyd zeer zwaare pyn veroorzaken. Dog zoo elders, diep in het

Lig-

Lighaam, van een *half verbrookene* Zenu pyn voortkoomt, is'er geene hoop van geneezinge, ten zy dat, door de vermeerderde pyn, de beledigde Zenuen eindelyk geheel van een geſcheiden worden: want dus, indien zoodanige pyn in de banden zit, kan ze niet weggenomen worden zonder verbrekinge van de Zenu, 't welke gedaan zynde houd de pyn terſtont op, hierom is'er in het *Knobbelagtige* Voet-euvel bykans geene pyn.

5. De tweede Oorzaak nemen weg die middelen welke de Oorzaak van de Kramp wegnemen: Dog de Oorzaak van de *Kramp* zit, of in de Herzenen, of in een Zenu, of in het Spieragtig dons; en die is altyd of ſcherp *Prikkelende*, of een *ongelyke* beweginge van de dierlyke Geeſten: Bygevolg zyn in deze gevallen de *grootſte* Geneesmiddelen, 1. De verdeelende en verdunnende dranken, geſtelt tegen dat ſcherpe welk prikkelt, overvloedig ingenomen. 2. De vermeerderinge van de beweginge der Vogten.

6. De derde Oorzaak nemen weg, 1. Die middelen welke het *ſcherpe vaſtzittende* Lighaam verbeteren; te weten, door deszelfs ſpitze figuur te veranderen in een ſtompe: dog dat geſchiet, α Door het ſcherpe met andere deelen te vereenigen; β. Door deszelfs punt, of door kookinge, of door verettering, te breeken; γ. Door het zelve te omwinden door verzagtende middelen. 2. Die middelen welke het *ſcherpe vaſtzittende* Lighaam uit het Lighaam leiden: hoedanige zyn, α. Welke de wegen ſlapmaken; hierom heeft HIPPOCRATES gezegt, al het pynlyke van ſcherpte voortkomende moet ſlapgemaakt worden. β. Welke de Vogten verdunnen. γ. Welke na buiten leiden: Zie III. DEELS III. CLASSE. HOOFDST. VIII. *Van de Aantrekkende Middelen.* δ. Welke het *ſcherpe vaſtzittende* Lighaam tot ruſt brengen: het welk op vier wyzen te weeg gebragt, te weten, (α) Door de Beweginge der omlopende Vogten, en der t'zamen-

mentrekkende vaſte deelen te verminderen; want indien het *vaſtzittende ſcherpe* Lighaam van de toetrekkende kragt der Vloeibare deelen niet gedrukt wierd, zoude het zekerlyk geen pyn voortbrengen. De Toetrekkinge nu in de vaſte deelen word vermindert door dezelve ſlap te maken: maar de beweginge in de Vloeibare deelen word vermindert, door dezelve nader aan den ſtaat des doods te brengen, of na by de dood te doen komen; hierom houd ook alle pyn kort voor de dood op: Zie II. Deels IX. *Hoofdſt.* Van de *Beweging Stillende Middelen.* (β) Door de Beweginge na een andere plaats te leiden: Zie het Hoofdst. *Van de Aantrekkende Middelen.* (γ) Door Flauwtens te verwekken. (δ) Door de uitwendige Oorzaaken, welke door hare werkinge het op zig zelfs werkeloos ſcherp *Lighaam* tot werken aanzetten (hoedanige zyn warmte en beweginge van het Deel) weg te nemen.

7. De vierde Oorzaak nemen weg die Middelen welke de Vaten ſlapmaken, de *vaſtzittende vereenigde* ſtoffe ontbinden, en de *voortdryvende Kragt* der Vogten verminderen: Derhalven behoren hier toe de Aderlatinge, alle groote Ontlaſtinge, als ook de Inſnydende, Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; als Baden, Stovingen, enz.

8. De vyfde Oorzaak nemen weg, 1. Alle die Middelen welke de eerſte Oorzaak wegnemen. 2. Welke door op een zagte wys glad te maken, te ontbinden, en te prikkelen, de *vaſtzittende* ſtoffe bewegen en voortdryven. 3. Welke die *vaſtzittende* ſtoffe leiden na een plaats, daar ze geen de minſte ſchaade doen kan: zie het Hoofdst. *Van de Aantrekkende Middelen.*

9. Dog zoo de Pyn *groot* is, maar hare Oorzaak niet kan weggenomen worden, dan is de pyn een Geneesmiddel van haar zelve, te weten, door den Menſch te vernielen: niet te min zyn 'er eenige Middelen wel-

ke, ſchoon ze de Oorzaak van de pyn niet wegnemen, egter deszelfs gevoel verminderen; dog de zoodanige zyn de (a) Slaap-middelen.

10. Maar alle *Slaap-middelen* kunnen tot de twee volgende Clasſen gebragt worden.

I. De Eerſte Clasſe vervat alle Middelen welke *Slaap* maken, door de beletzelen van den ſlaap weg te nemen: dog deze beletzelen zyn doorgaans uiterlyke Voorwerpen, Pynen, Warmte, Zweet, verſcheidene ziekten des Lighaams, en Gemoeds aandoeningen; welke weggenomen zynde, de *Slaap* van zelfs volgt: op deeze wyze derhalven worden bykans alle Genees-middelen, als de Verdunnende, Ontbindende, Verdikkende, Natmakende, Droogmakende, Verwarmende, Verkoelende, Zuure, Alcaliſche, en de overige onnoemelyke, en gants tegengeſtelde middelen, *Slaap-middelen*; naar ze dit of dat Toeval, waar door de *ſlaap* belet word, of wegnemen, of verzagten: want dus brengen de Aardagtige inzuigende of zuurbrekende middelen in kinderen om het zuur (dat in haare maag en darmen zit) onder het waken door pynen gequelt, dikwyls ſlaap voort: zoo ook zyn de Roofen, Wilge, Latouw, Paardebloemen, Endivie, Zuuring, Meloenen, Pompoenen, Komkommers, enz. uit- en inwendig gebruikt, in heete ziekten dikwyls *Slaap-verwekkende* middelen.

II. De Tweede Claſſe ſluit in die middelen welke den *Slaap* voortbrengen, door de Natuurlyke Oorzaken van *waken* onder te houden, en voornamentlyk te beletten den loop van het zenuvogt door de zenuen: en deze zyn driederlei; te weten, 1. De *zagte* en veilige. 2. *Sterke* en gevaarlyke. 3. *Quade* en bykans doodelyke. De *Zagte Slaap-middelen* zyn de zoodanige, welke een natuurlyke, ligte, en gemakkelyk aftebreekene ſlaap verwekken: De zulke zyn Saffraan, alle delen van (b) Klap of Koornroos, als

(a) *Hypnotica ſive Soporifera.* (b) *Papaver Rhœas.*

als het zaat, de bladeren, de bollen, 't zap; en insgelyks (a) witte Heul, (b) Hondstonge in alle haare deelen, de (c) Nagtſchaduw der Apotheken, en dat zagte ſlaap-makende Kruid (d) Spinnekop of Wolfsbeſie genoemt, enz. De *Sterke* zyn die middelen, welke een gedwonge diepe en nauwlyks te verdryvene ſlaap veroorzaken, te gelyk met een groote (e) ongevoeligheid; dog deze als ook de volgende, worden eigentlyk *Slaap-middelen* (*Narcotica*) genoemt: En hier toe behoren den Opium, het (f) Bilſemzaat, enz. De *Quade* zyn die, welke een zeer diepen ſlaap voortbrengen, welke doorgaans met de Dood eindigt; dog zoo het gebeurt, dat de menſchen uit zulken ſlaap wakker gemaakt worden, volgt 'er een bederving van alle de ziels vermogens: Dog hier toe behoren de bladeren, bloemen, vrugten, wortelen en zap van beyde het Bilſem-kruid; als ook het zaat van doornappel (ſtramonium) het welk, tot een half dragma ingenomen, onzinnigheid of dolhied veroorzaakt, en tot een dragma dodelyk is (†), ins-

(a) *Papaver Album.* (b) *Cynoglosſum.* (c) *Solanum Officinale.* (d) *Paris.* (e) *Stupor.* (f) *Semen Hyoſcyami.*

(†) Het Zaat van *Doornappel* (*Stramonium fructu Spinoſo*, ſive *Datura*) tot poijer gemaakt, en in een drank tot een half dragma ingegeven, beroert en vervreemt de zinnen, een zekere *onzinnigheid* voortbrengende, welke vier en twintig uren duurt. De Elendige, welke dit Zaat ingehomen heeft, blyft lang als van zinnen berooft, of laggende, of ſchreiende, of ſlapende, ook doorgaans met een ander geſprek houdende, en hem antwoord gevende: dat men somtyds denken zou; dat hy gezonde zinnen heeft, ſchoon hy niet by zyn verſtant is, nog hem kent, waar mede hy woorden wiſſelt, en het gehoudene geſprek t'eenemaal vergeten is, na dat hy weer by zig zelven gekomen is. Dit is ook de reede, dat de Dieven, volgens het verhaal van Garc. ab Horto, de Bloem en het Zaat van den Doorn-appel werpen in de ſpyzen der gener, welke zy willen beroven: want dewyl die gene, welke dit middel ingenomen hebben voor een tyd van de *zinnen* berooft worden, laten ze inderdaad toe, dat de dieven haar met groo-

insgelyks het meel van (a) doofkoorn, het zaat van de (b) yzere of ſcherpe Bieſe, (c) doodelyke Nagtſchaduw, de (d) Goude Appelen (†), de Rook van tabak in al te grooten overvloed gebruikt in die 'er niet aan gewent zyn; ook den wyn te veel gedronken, de Geeſten daar uit voortgebragt, enz.(‡)

VYF-

(a) *Lolium.* (b) *Oxyſchœnos* is de *Juncus acutus Capitulis Sorghi*; C. B. P. Dog zie over de kragten van deszelfs *Zaat* DIOSCORIDES en MATTHIOLUS, Libr. IV. pag. 732. *Edit.* BAUH. (c) *Solanum Lethale Melanoceraſos aut Belladona dictum.* (d) *Aurea mala, ſive Fructus Solani Pomiferi fructu rotundo* CASP. BAUH. ſeu *Lycoperſici* GAL. & ANGUILL.

te vryheid en gemak, van al dat haar aan ſtaat, beroven. Ook verhaalt CHR. ACOSTA, dat zommige Indiſche Vrouwen zoodanigen vergift zoo weten te bereiden, dat zy voor een zeker getal van uren, min of meer na het haar luſt, de *zinnen* kunnen vervreemden. Ja ook (volgens het verhaal van zommige Reis-beſchryvers) gebruiken de overſpeelige Vrouwen in Indiën doorgaans deze liſt, om hare Mannen te bedriegen. Zie meer by GARC. AB HORTO, Libr. II. Cap. 24., en CHR. ACOST. pag. m. 301., en vervolgens, of by RAI, *Hiſt. Plant.* pag. 749. Zie eindelyk KAEMPFER over een zeker bereidzel by de Indianen, het *Betoverende Electuarium* (*Electuarium Magicum*) genoemt, gemaakt uit het *Zaat van Doorn-appel*, *Opium*, *het meel van Perſiſche Kennip*, en andere dingen; waar van hy verhaalt dat hem de ondervindinge zeer wonderlyke dingen geleert heeft, *Amœnit. Exotic. Faſc. III. Obſervat. XV. Sect.* 3. *pag.* 650. Voorts verhaalt CHRIST. ACOSTA de Toebereidinge van een diergelyke *Electuarium*, maar zonder het Zaat van Doorn-appel, welke men boven zien kan in dit *Hoofdſt. pag.* 362.

(†) Des niet tegenſtaande eeten de Italianen en Spanjaarden tegenwoordig deze Appelen met Azyn, Zout en Peper ingelegt: ja dat meer is, zommige Schryvers, als HERNANDEZ, BELLONIUS, enz, verzekeren, dat de Vrugten van *Mandragers*, (*Mandragora*) en *Dul-appel* (*Melongena*) zonder ſchade of gevaar kunnen gegeten worden, ſchoon zy van veele AUTHEURS tot die bovengenoemde Claſſe gebragt worden.

(‡) 'Er zyn nog eenige *Vergiften* over, die onder zoodanige ſterke *Slaap-middelen* moeten getelt worden, welke en *Slaap* en verſchrikkelyke Convulſien verwekken; als de *Groote Dulle-kervel*, *de Kleine Dulle-kervel gelyk Pieterſely*; en de *Water Dulle-kervel* VAN GESNERUS, *Cicuta Major*, *Minor Petroſelino ſimilis* & *Aquatica* GESNERI, (waar over men voor al WEPFER dien

n

VYFDE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN TE GELYK OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN WERKENDE.

EENIGSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) *Tegengiften.*

1. ANtidotus of *Antidotum*, *Alexipharmacum*, *Alexicacum*, *Alexiterium*, en *Theriaca*, betekenen een en het zelve Geneesmiddel, te weten dat gene, *'t welk het vergift wederſtaat.*

Dog eer wy van de *Tegengiften* handelen, moeten wy voor af laten gaan eenige BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN, over de *Vergiften in 't Gemeen.*

I. VOORSTEL. *Vergift* word eigentlyk genoemt dat gene, 't welk (*ſchielyker* of *langzamer*) *den Doodt veroorzaakt, door een zekere byzondere Kragt.*

II. VOORSTEL. De *Doodt* word veroorzaakt door het *wegnemen* van den Omloop des Bloeds, uit het Harte in de Longen en (b) Agter-herzenen, en uit die weder in het Harte.

III.

(a) *Antidota.* (b) *Cerebellum.*

na te zien) en andere diergelyke zoorten. Ook heeft de zeer zware en lang gevoelde reuk van *Saffraan* een zeer ſterke ſlaapmakende, ja zelfs een doodelyke kragt; als welke de Herſſenen zoo ſchadelyk is, dat ze de dood zelve kan veroorzaken; waar van PETRUS BORELLUS *Obſervat. Centur. IV. Obſerv. XXXV. pag. m.* 303., een gedenkwaardig voorbeeld opgeeft. Eindelyk behoren de *Slaapmakende Middelen* van de *tweede* Nummer ook tot deze *derde*, indien ze in te grooten gift gebruikt worden, als den *Opium*, enz.

III. Voorstel. Dog dezen Omloop kan *weggenomen worden*, 1. Door de beweging-makende Kragten weg te nemen: 2. Door de Vogten te verderven: 3. Door de Vaten te verbreken: 4. Door de drie voornoemde dingen te gelyk uit te werken.

IV. Voorstel. De Beweging-makende Kragten kunnen niet weggenomen worden, ten zy de Vaſte en Vloeibare deelen *bedorven* zyn. Dog de Vogten op zig zelfs beſchout, kunnen niet zondigen (zoo namentlyk, dat de beweging-makende Kragten daar door te niete gaan) dan door te *ſtremmen*: maar het ſtremzel word voortgebragt of in de Aderen, door *Ingenomene*, of in de Long-vaten, door *ingeademde* Lighamen: Zie II. Deels VII. Hoofdst. *Van de Stremmende Middelen.* Voorts worden de Vaten verbroken, of voor zoo verre zy van Scherpheid (door *Vergiften* in de daar in bevatte Vogten gebragt) *doorknaagt worden*, of voor zoo verre zy te veel *vernauwt worden*; hoedanige vernauwinge aan de Longe-vaten toegebragt, van den Rook van Zwavel, enz. veroorzaakt word.

V. Voorstel. Om die reden dan zyn alle middelen, welke de *kleinſte* Vaten zeer *toetrekken*, of *doorknagen*, 't zy uitwendig, 't zy inwendig geappliceert, of welke de Vogten doen *Stremmen*, *Vergiften*: dog zoo die hare uitwerkingen ſchielyk voortbrengen, worden zy *zeer ſnelle* of *ſchielyke* Vergiften genoemt; maar zoo zy langzaam werken, dan worden ze ook *langſame* vergiften geheeten. Ja ook zeer veele van deze middelen oeffenen hare Kragt, door den *Omloop* des Bloeds, alsmede de Affcheidende en ontlaſtende beweginge, en die der Geeſten te *ontſtellen*, namentlyk door Krampen te verwekken.

VI. Voorstel. Hierom kunnen alle *enkele Vergiften* tot drie Clasſen gebragt worden; te weten, 1. Tot die welke de Vaten *toetrekken*, of *doorknagen*. 2. Tot die welke de Vogten doen *Stremmen*. 3. Tot die wel-

welke de bovengenoemde bewegingen *ontſtellen*. Voor 't overige kunnen uit deze *enkele* vergiften de *t'zamengeſtelde* gemakkelyk opgemaakt worden.

2. Uit het gezegde blykt derhalven, dat de *Tegengiften* zoodanige zyn moeten, welke of het vergift *verbeteren*, of het zelve *uitdryven*, of de Vaten tegen 't vergift *verſterken* en *wapenen*, of welke de Krampen *bedwingen*.

3. De Tegengiften nu, welke de vergiften *verbeteren*, werken of door te verzagten, of door de Kragt van het ſtremzel weg te nemen, of door te ontbinden. Welke het vergift *uitdryven*, doen dat of door middel van de Omloopende beweginge, (en zoo is warm Water, met Azyn en Zout gedronken, om de vermeerderde beweginge en 't verwekte Zweet, een zeer out *Tegengift*), of door aan te trekken buiten het Lighaam: Zie III. Deels, III. Classe. Hoofdst. VIII. Van de *Aantrekkende Middelen*. Dog de Vaten worden tegen de vergiften *gewapent* en *verſterkt*, door Zagte, Lymagtige, Olyagtige, Zeepagtige Middelen: Zie I. Deels III. Hoofdst. Van de *Slap-makende Middelen*, en ook II. Deels, IV. Hoofdst. Van de *Verzagtende Middelen*, alsmede III. Deels. III. Classe. III. Hoofdst. Van de *Week-* en *Losmakende Middelen*. Ten laatſten de beweginge in het Zenu-geſtel, of de Krampen *bedwingen* alle die middelen, welke wy opgetelt hebben, te gelyk ook de Opiaten; hierom plegen ook de *Theriac*, *Diascordium*, en de overige *Tegengiften* bereid te worden uit ſterke Zweet-dryvende, s'jeuagtige, verzagtende Middelen, enz. en te gelyk met Opiaten vermengt.

4. Dog alle *Tegengiften* kunnen tot de *twee* volgende Clasſen werden gebragt.

I. De Eerſte Claſſe ſluit in de *Enkelde* Tegengiften: En deze worden genomen, 1. Uit de Dieren: als het *Vleeſch* van alle vergiftige Dieren, en hare *Zouten*: insgelyks de Oliën door infuſie met zoodanig Vleeſch be-

bereid; als ook de (a) *Steenen* van vergiftige Dieren: hier toe behoren vervolgens de (b) *Padden-koekjes van* HELMONT, *de Adder-koekjes van* ANDROMACHUS, en *Slangen-koekjes:* zoo ook houden de Italianen de *Oliën van Scorpioenen, Adders, Slangen, Padden, Kikvorſchen* voor zeer uitnemende Tegengiften. Insgelyks behoren hier toe de (c) *Aantrekkende* of *Inzuigende* Middelen: hoedanige zyn de beide *Bezoär Stenen*, te weten de Ooſt- en Weſt-Indiſche, de (d) *Varken-ſteen*, de *Steen-agtige Traan* of *Traan-ſteen* (†), 't (e) *Hertsbeen*,

(a) *Lapides* ſive *Calculi Concreti.* (b) *Trochiſci de Bufonibus* HELMONTII, *de Viperis* ANDROMACHI, atque *de Serpentibus.* (c) *Attrahentia* ſive *Abſorbentia.* (d) *Lapis Hyſtricis* ſive *Pedra del Porco.* (e) *Os cervinum.*

(†) Verſtaa door de *Steenagtige Traan* (*Lacryma Lapidoſa*) die vuiligheden, welke in de *Herten* in de hoeken der Ogen gevonden worden, gelyk verhart was, van een zwaare en doordringende reuk. Over wier vermogen MATTHIOLUS handelende, *in Comment. ad Libr. II.* DIOSCOR. *pag. m.* 290, ſchryft (volgens de Uitlegginge van SCRIBONIUS LARGUS) „ dat deze vuiligheden, zoo gedronken, als aan 't Lighaam geſmeert, wonderen doen tegen de *beten* van vergiftige Slangen, en dat ze „ daarom (volgens het getuigenis van SCRIBONIUS) van de Moordadige Jagers vlytig verzamelt, en overal in een band by haar „ gedragen worden." SCHRODER pryſt haar van gelyken zeer aan tegen veele ziekten, *in Pharmac. Lib. V. Claſſ. I. Art.* 17. *N.* 7. *pag. m.* 283: „ Zy droogen, (zegt hy) trekken t'zamen, verſterken, verwekken zweet; en worden daarom zeer geroemt tegen vergiften en beſmettelyke ziekten, dat zy zelfs gezegt „ worden voor de *Bezoär Stenen* in kragten niet te wyken. Dat „ meer is, deze *Tranen* zyn ook dienſtig in een moeijelyke baringe, zoo dat hare kragt nog onlangs ondervonden is in het „ uitdryven van eene reets doode Vrugt. *De Gift is III.* of *IV.* „ greinen." Dit zegt 'er SCHRODER van. Van andere Schryvers worden ook deze *Tranen*, tegen de vergiften en vergiftige ziekten, genoemt een *Tegengift* te waardeeren boven de koſtelyke ſchatten der Konin en: Zie ZACUT. LUSITAN. *de Medicorum Principum Hiſtoria, Libr. V. Hiſtor. XXIX*, aan 't einde, pag. m. 901. Tom. I. alwaar een aanmerkelyk *Geval* verhaalt word van de zeer groote kragt van deze *Traan* (tot drie greinen ingegeven) tegen een zeer quaataardige Koorts: Zie ook FRIDER. HOFFMANN. *Clav. Pharmaceut.* SCHROD. pag. 659; als mede GASP. a REIES,

been, Kreeften-ogen, enz. 2. Uit de Planten: te weten die welke of *t'zamentrekken*, of *openen*, of *verzagten*; als de (a) Engel-wortelen, Gift-wortelen, Ever-wortelen, Tegen-gift-wortelen, Eſſen-kruit-wortelen, Zwalue-wortelen, Virginiaanſche Slangen-wortelen, Zeven-blad-wortelen, enz. De Bladeren van Averuit, van Gezegende-diſtel, van Okkernote-boom, van Wyn-ruit, van Scordium, de baſt en Vrugten van (b) Eſſenboom, enz. Waar van alle Toebereidingen zeer goet zyn voor Tegengiften. 3. Uit de Mineralen: te weten alle (c) *Inzuigende* of *Zuurbrekende*; als de (d) *vette Aarden*, *Aarden*, enz.

II. De Tweede Claſſe behelſt de *t'zamengeſtelde* Tegengiften: gelyk *de Theriaca Diateſſaron* MESUE (welke zeer Uitwaaſſemende en onſchadelyk is), *Electuaria de ſucco Rutæ, de Baccis Lauri, de Satyrio, de Ovo; Confectio Hyacinthi, Alcermes:* Vervolgens de Tegengiften met *Opium* bereid; als *Requies* NICOLAI, *Philonium Perſicum, Romanum*, enz. *Theriaca* ANDROMACHI, *Diaſcordium* van *Fracaſtorius*, en *Sylvius*, als ook de *Mithridaat*, en *Orvietaan:* maar dit laatſte heeft zyn Meeſter bedroogen; want als die zig beroemde, dat hy door middel van den Orvietaan allerlei vergift inwendig gebruikt kon verdryven, en, naar het Voorſchrift der Geneesheeren dertig greinen

(a) *Radices Angelicæ, Anthoræ, Carlinæ, Contrajervæ, Dictamni albi* ſen *Fraxinellæ, Hirundinariæ* ſeu *Vincetoxici, Serpentariæ Virginianæ, Tormentillæ.* (b) *Fraxinus.* (c) *Abſorbentia.* (c) *Boli, Terræ.*

a REIES, *Elyſ. Jucundar. Quæſtion. Camp.* Quæſt. LXVII. pag. m. 537. Niet te min ontkent ETTMULLER alle deze dingen en ſlaat 'er geen geloof aan, in SCHROD. *Dilucidat.* Part. I. Sect. III. pag. m. 221. alwaar hy zelfs zegt; „ Een verdigzel der Ouden „ te zyn dat die Tranen *Tegengift-middelen* (*Alexipharmacæ* & „ *Bezoär.*) zyn, en dat ze niets uitwerken en gene nuttigheid „ hebben." Voor 't overige, wat hier ook van zy, ten minſten ſchynen zy voor tegenwoordig bykans geheel buiten gebruik te zyn.

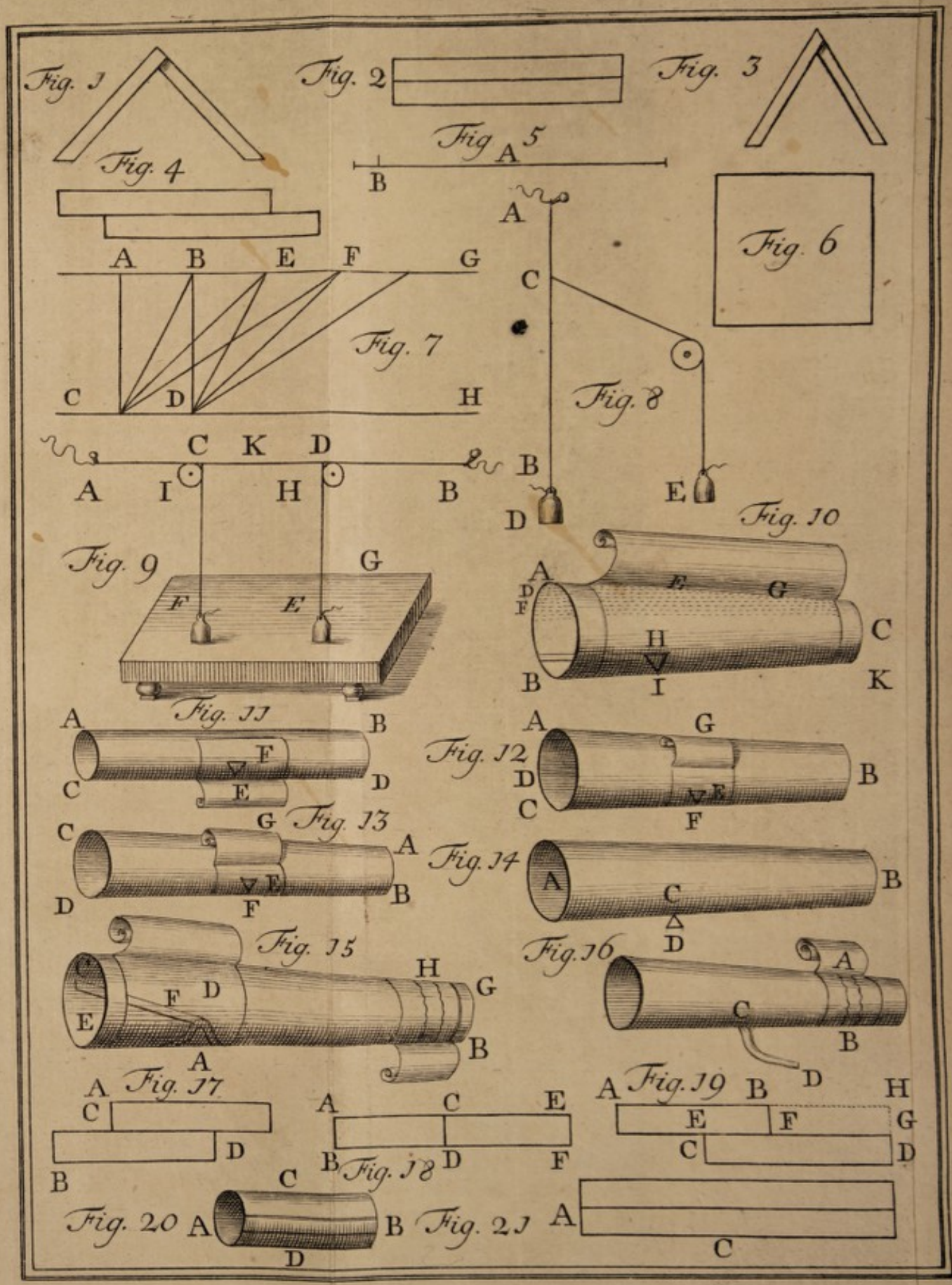
nen Ratte-kruit ingenomen hadde, is hy, niet tegenſtaande dit zyn *tegengift*, binnen korten tyd geſtorven.

Gevolg. Uit het gezegde blykt, dat'er gene *Algemene Tegengiften* zyn, ja ook dat't ſtryd dat'er zoodanige zyn; maar dat de Geneesmiddelen *Tegengiften* worden, voor zoo verre zy deze of gene *verſchillende* uitwerkinge in ons Lighaam voortbrengen (†).

(†) Zie van de *Vergiften* en hare *Tegengiften* breedvoeriger en beter dingen in *Inſtitutionibus Medicis* van onzen zeer beroemden Autheur, §. 1119. & ſeq. Voorts heeft over dit ſtuk, zeer wytlopig geſchreven (die zelfs, onder de Oude, zoo veel als al de andere t'zamen, kan geſchat worden) Santes de Ardoynis; wiens *Werk over de Vergiften*, te gelyk met de *Commentarien* van den Kardinaal Ferdinand Ponzetti, *te Venetien* uitgegeven is, 1492. *in folio*; maar naderhand (naar de *Verbetering* en met de *Voorreede* van Theodorus Zwinger) te Baſel, 1562. *in folio*. Dog onder de Nieuwe verdienen over dit ſtuk voornamentlyk geleezen te worden de Werken van vier zeer geleerde Schryvers; te weten, 1. Van Richard Mead *Mechanical Account of Poiſons, in Several Eſſays*, dat is, *Werktuigkundige Verklaringe der Vergiften, in verſcheide Proeven vervat*; welk boek *in't Engelſch* uitgegeven is, te Londen, 1702, en 1708. in 8vo. en naderhand in *het* Latyn overgezet, en gedrukt te Leiden, 1737. in 8vo. 2. Het *Boek* van Johannes Lindelstolpe *over de Vergiften*, met *Aanmerkingen*, enz. van Christiaan Godofreed Slentzel, te Francfort en Leipzig, 1739. in 8vo. Dog dit Boek was reets te voren, te weten 1708, te Leiden in 12. uitgegeven, van den Schryver zelfs Johannes Linder, een Zweets Geneesheer, (die naderhand van den Koning van Sweden met het regt van Adeldom beſchonken, met vermeerdering van zyn naam, Linderstolpe, of Lindelstolpe, genoemt is) onder dezen Tytel, *De Venenis in Genere & in ſpecie Exercitatio*. 3. De *drie Boeken over de Vergiften* van Chritiaan Godfried Stentzel onder den Tytel *Toxicologia Patthologico-Medica*, ſive *de Venenis Libri Tres*, te Wittenburg en Leipſig 1733. in 4to. Eindelyk ten 4. *De Beſchryvinge en de ſchadelykheid van de Water-Dulle-kervel* (*Cicutæ Aquaticæ Hiſtoria & Noxæ*) van Johannes Jacobus Wepfer, (al waar ook andere Waarnemingen over veele andere vergiften gevonden worden) te Bazel, 1679. en 1716. in 4to.

E I N D E.

BLAD-

Fig. 1
Fig. 2
Fig. 3
Fig. 4
Fig. 5
A
B
Fig. 6
A B E F G
C D H
Fig. 7
A
C
B
D
E
Fig. 8
C K D
A I H B
Fig. 9
G
F E
Fig. 10
A
D F
E G
C
H
B I K
Fig. 11
A B
F
C E D
Fig. 12
A G
D B
C E
F
Fig. 13
C G A
E
D F B
Fig. 14
A B
C
D
Fig. 15
H G
F D
E
A B
Fig. 16
A
C
B
D
Fig. 17
A
C
D
B
A C E
B D F
Fig. 18
Fig. 19
A B H
E F G
C D
Fig. 20
C
A B
D
Fig. 21
A
C

BLADWYZER

VAN

ZAKEN EN WOORDEN.

A.

Ambeyën (wat Blinde en Opene) zyn. 213. Wat dat voor menſchen zyn, die dezelve onderhevig zyn, en hoe zy zoodanige worden. 212.

Aantrekkende middelen (wat) zyn. 107. 331. Welke hoedanigheden tot hare werkinge vereiſcht worden, 331. Hare drie Claſſen en ſtoffe, 331-334. Wat de zoogenaamde *Byzondere* zyn, 333, 334.

Aanwas of *Groeyinge* (wat de Bepalinge van den) nader by of verder van onzen oorſprong of geboorte, ten aanzien van de Vaten van ons Lighaam uitwerkt, 302.

Aardagtige Inzuigende of 't *Scherpbrekende* middelen (wat de) doen, 154, 164.

Adembalinge is nootzakelyk om den drek of de uitdygzels te ontlaſten, 199. Op wat wyze deszelfs vermeerderde beweginge medewerkt tot verdunninge van 't Bloed, 162, 163. In welke ziekten zy in dit opzigt voordeelig is, 162, 163.

Aderen (wat) zyn, en wat een Aderlyk Vat, 32, 33.

Aderen (op hoe veelerlei wyze, en door welke hulpmiddelen de drukkinge der) geſchiet, 168.

Adertjes (wat het werk van de *Inzuigende*) is, 44.

Æthiops Mineralis (het gebruik van) om de Wormen te dooden, 359.

Afkookzels (wat week-makende of verzagtende) zyn, en wat zy doen, 209, 210.

Afſcheidinge (wat) is, 57. Deszelfs vereiſtens, 58. Hoe zy te niete gaat, 69.

Afvagende Middelen (wat) zyn, 106. 321. Hare ſtoffe, Voorwerp en Werkinge, 322, 323.

Alcaliſche Zouten zyn driederlei, 159. Hoe zy t'ondergebragt worden, 126.

Aloë is een uitmuntende natuurlyke Zeep, 222. Koomt in lymigheid en bitterheid zeer na by de Gal, 236. Deszelfs gift, ibid. Gelykt na Gal, als ze in water ontdaan is, en maakt den drek altyd geel, 243.

Alvleeſch zap koomt in zyne

ne eigenſchappen met 't Speekzel over een, 190. Hoe deszelfs ontlaſtinge is in den natuurlyken Staat, 191.

Apollo (waarom) gehouden is voor den Uitvinder zoo van de Geneesals Digt-kunſt, 352.

Appelen der Liefde of Gouden-appelen, worden van de Italianen enSpanjaarden gegeten, 372.

Azyn (Enkelen) en andere zuure gegiſte Vogten, mits dat ze niet geconcentreert zyn, verdikken het Bloed niet, maar verdunnen het eer, 81. 165.

Azyn-honing is zeer goet om het Slym te ontbinden, 230.

B.

Baarmoeder (in de) loopt het Bloed uit meer plaatzen, als in eenig deel van het Vrouwelyk Lighaam, 302. Daar in is de minſte tegenſtand, 302. Geen deel des Lighaams is rondom met minder Spieren bezet, 303. Waarom te twyffelen aan de aanwezentheid der Baarmoederlyke Spier van Ruyſch ontdekt, 303. Deszelfs Aderen hebben in haren geheelen omtrek geen Klapvliezen, 303 Wat bewyſt dat het Baarmoederlyke Bloed door de Kragt van 't harte voortgedreven word, 298.

Baarmoederlyke Vaten (de tegenſtant der) word tweezins vermindert, 311. Door wat middelen zy ſlap gemaakt worden, ibid.

Baden (waarom de) verkoelen, 330. In welken zin zy hartſterkende kunnen genoemt worden, 351.

Balſem (wat den) der Planten is, 122. *De witte Americaanſche* of *Wond-balzem*, word gezegt een merkelyke bitterheid in de Pis te brengen, 280.

Bangue (wat) is, en deszelfs Kragten, 362.

Barnetelen door het Vergrootglas beſchout, vertoonen in tween geſplitſte Spiesjes, 133.

Been (op wat wyze uit Kraakbeen) gemaakt word, 42. Hoe de groeven of voren daar in uitgeholt worden, ibid.

Beenderen (waarom de) in het midden vaſter zyn als aan de einden, 42. Waarom zy in het midden 't digſt en 't hartſt, maar ook 't dunſt zyn, 43. Welke Schryvers over de Beenwordinge men moet nazien, 43. Hoe bewezen word dat de beenderen vol vaatjes zyn, 45.

Beginzelen (de) der Lighamen

men zyn onveranderlyk 3. zyn volgens HIPPOCRATES drie, welke 's menſchen geheele Lighaam t'zamenſtellen, 17.
Beroerte word in bloedryke menſchen zomtyds door ſterke Braak-middelen veroorzaakt, 272.
Beroerde (waarom de) geen pyn gevoelen, 365.
Beſmerende middelen (wat) zyn, 101. 121. Wat dezelve, als ook de *Verſtoppende*, aan een Lyk geappliceert zynde, uitwerken, 123.
Beſlotene Winden (waar van de) voortkomen, 353.
Betoverend Electuarium (waar uit het) der Indianen gemaakt word, 372.
Beweging-makende, τα δρωμοῦντα (welke by HIPPOCRATES) genoemt zyn, en wat hy door dit woord heeft verſtaan, 17. Heeft daar door niet verſtaan de dierlyke geeſten, gelyk zyn *Verklaring-ſchryvers* willen, 17.
Bewegings-kragt (wat de volſtrekte) is, en waar uit de byzondere opgemaakt word, 146.
Beweginge (wat de voortdryvende) is, 84. Welke eigenſchappen of hoedanigheden hier toe vereiſcht worden, 167. Welke deszelfs eerſte Oorzaak, 85. Hoedanig de tweede Oorzaak, 86. Hier van zyn verſcheidene trappen in onze Vogten, 67. Waar die beweginge van af hangt, 329. Door welke Oorzaken zy vermeerdert word, 85. 88. Kan alleen een ziekte voortbrengen, 85. Hoe zy door droefheid vermindert ziekte voortbrengt, ibid. Op wat wyze zy zomtyds de Vogten verdeelt en verdunt, 144. De al te ſterke, met verſtoppinge in de kleine Vaatjes, word oorzaak van dikheid in het Bloed, 82. 144. Zie *Bloed* en *Omloop*.
Beweginge (de minſte *uitwendige*; *ongewoone*; *veranderde*) *der Dierlyke geeſten* kan allerhande zoort van veranderingen in ons Lighaam voortbrengen, 93, 94.
Beweging-makende Middelen (wat) zyn, 104. 167. Hare drie Claſſen, en Geneesmiddelen daar onder vervat, 167-169.
Beweging-ſtillende Middelen (wat) zyn, 104. 169. Welken prikkel der Zenuen zy byzonder verbreken, 169. 170.
Bezoär (hoe de) en andere byzondere Zweet-middelen alleen Zweet-dryvende zyn, 289. 290. worden dikwyls zonder vrugt gebruikt, 290.
Bind of Witte Vlies van 't Oog

Oog (op wat wyze het) uit wit rood word, 300.
Bittere Worm-doodende Middelen (wanneer) goet zyn, 360.
Blaar-trekkende Middelen, (welke en hoedanig de) zyn, 133-135. Die Water-dryvende worden, 248.
Blaartjes (door wat middelen) in de Opperhuid verwekt worden, 133. Wanneer zodanige middelen moeten gebruikt worden; 135.
Bleekheid (wat de) van het geheele Lighaam te kennen geeft, 239.
Bloed (wat is) 63. Beſtaat uit ongelyk zoortige deelen, 63. Is in alle dieren het zelve, *ibid.* De Onderdeelinge van deszelfs deelen, 63. 64. Beſtaat voor een groot gedeelte uit Water, 68. De hoedanigheden van deszelfs Water, 63. Van wat oorzaken dit waterig deel veranderinge ondergaat, 68. Welke de eigenſchappen van deszelfs Wei zyn, 63. 64. Van welken aart het roode deel is, 64. De geſcheidene bolletjes verliezen hare roodheid *ibid.* Waar deze afſcheidinge geſchiet, van wat nuttigheid zy is, en door welke Geneesmiddelen zy kan gemaakt worden, ibid. Waar van de roodheid en bleekheid afhangen, 239. 240. Wat de deeltjes in de Longe-vaten ondergaan, 240.
Bloed (de eigenſchappen van 't) zyn tweederlei, Algemene, en Byzondere, 66. Of de Vloeibaarheid bewarende oorzaak iets is aan het bloed eigen, en wat dat waarlyk is, 65 De Vloeibaarheid en beweginge is minder in de grootere Vaten, ibid. Hoe lange deze Vloeibaarheid in de aderen duurt, 78. Waar van de al te groote Vloeibaarheid of dunte afhangt, en op wat wyze zy in het bloed kan gemaakt worden, 82.
—— (hoedanig de zwaarte van het) is tot zout Water, 83. Wat daar uit zoude voortkomen zoo 't ligter was als het water, 84. Waar door deszelfs zwaarte in de Slymagtige blaauſchuit vermeerdert word, ibid. De bequaamheid of geneigtheid tot ſtollen is een eigenſchap aan het zelve natuurlyk, 82.
—— Stolt van zelfs, zoo ras als 't ſtilſtaat, 121. brengt in gezonde menſchen ligt ſlymigheid voort, maar in de meeſte ziekten het tegendeel, 82. Door wat oorzaken de

de ſtollinge of verdikkinge voortgebragt word, 81.82. Wat 'er geſchiet, als deszelfs deeltjes dikker als na gewoonte worden, 68. Waar van zyne dikte of dunte afhangt, 256. In welke Menſchen het dik of dun is, 256.

Bloed (hoe het) door ſtilſtaan word, 72. Op wat wyze en door welke Oorzaken het dik en ſlymig word, 78-82. Wat aan het zelve geſchiet, zoo men het, na dat 't door Ader-latinge afgetapt is, eenigen tyd laat ſtilſtaan, 64. Wat 'er geſchiet, zoo het in een koude lugt geplaatſt word, 79. Waarom het zig door de kragt van zyne veeragtigheid niet kan uitzetten om de Voortdryvende beweginge voort te brengen, 87. Wanneer men zegt, dat het ontbonden word, 275. Wanneer het verdunt, en ontbonden genoemt word, 284. Hoe het al te dunne wederom kan vereenigt en verdikt worden, 146. De middelen welke het zelve ontbinden, of ſcheiden zyn tweederlei, 277-279. Wanneer het als verbrand word, en een brandende Koorts ontſtaat, 144.

Bloed is zynen uitgang uit het harte verſchuldigt aan werkinge van het harte zelfs, maar niet aan de inwendige beweginge van de deelen des bloeds, 85. 86. Deszelfs omloop in 't gemeen wort driefins verſnelt, en ook op eene driederlei wyze vertraagt, 88. Welke Oorzaken deszelfs ſnelheid vermeerderen, en welke den omloop vertragen, 88. Wat deze al te ſnelle beweginge uitwerkt, 73. 161. Wat deszelfs zagten, en gelykformigen omloop te te weeg brengt, 161. Wat deszelfs mindere als gewone beweginge, of omloop doet, en in welke menſchen voornamentlyk, ibid. hoe deszelfs te rugloop na het harte uit de onderſte Aderen door wandelinge bevordert word, 311.

Bloed (waar van daan het) koomt, 't welk uit de darmen na ſterke Buikzuiverende Middelen of in de rode loop ontlaſt word, 192. 193. hoe 't uit de lever door de darmen kon ontlaſt worden, 193 Op wat wyze 't uit de milt kan voortkomen, 193. Hoe en wanneer 't uit het Alvleeſch kan ontlaſt worden, 193 Wat het geronnen uit de

Maag

Maag voortkomende te kennen geeft, 193
Bloed-makinge en *Bloedrykheid* (door wat middelen de) bevordert word, 304.
Bloed-rykheid (waar de) in een Vryſter van daan koomt, 300. Op wat wyze de Maandelykſche der Mannen, als ook zomtyds der Vrouwen, die gene Maandſtonden hebben, ontlaſt word, 301.
Bloed-ſpouwinge word in Bloekryke dikwyls door ſterkere braak-middelen verwekt, 272.
Bloedſtortingen (wat dingen de zulke, die aan) onderworpen zyn, moeten myden, 327.
Bolletjes (wat voor middelyns proportie de) onzer Vogten, door't Vergroot-glas beſchout, hebben onder malkanderen, 29 30. 36. 37.
Borgia (Caesar) Hertog van Valentinois, in den buik van een verſch ontweiden Muil-ezel geſloten, is de doodelyke Kragt van het ingedronken vergift te boven gekomen, 320.
Borſt- of *Longe-middelen*, wat dat zyn, 108. 347. Verſcheiden zoorten in verſcheidene gevallen te pas komende, 347. 348. 'er zyn nauwelyks eenige Byzondere eigentlyk zoo genoemt, 347. Hoe de zoo genoemde werken, 347. Wanneer die alleenlyk voor dusdanige moeten gehouden worden, 347. Welk zulk een waar middel zy, 348.
Borſt-ontlaſtende Middelen (wat) zyn, 105. 186. Hare Claſſen en ſtoffe, 186. 187. Wat'er tot de Borſt-ontlaſtinge vereiſt word, 187
Boter (uit welke deelen) beſtaat, 208.
Braakinge word zomtyds veroorzaakt door eene walgagtige zaak alleen gehoort of gezien, 95. Volgt ten eerſten, indien eenig vergift het begin van 't tuſſchenribbige paar Zenuen aangeraakt heeft; en wat men daar uit mag voorzeggen, 264. Waarom ze verwekt word door mechaniſche applicatien, welke de keel prikkelen, 265. Hare naaſte en onmiddelyke Oorzaak, 261. De Oorzaak van allerlei zoort volgens eenige nieuwe Schryvers, ibid. In welke ziekten zy door een medelydige Kramp van de Maag veroorzaakt word, en waar van, ibid. Waarom ze meeſt alle de ziekten van den onderbuik verzelt, 262. 263.

Braakinge ('er zyn drie zoorten van), 261. Waar van de eerſte voortkoomt, en wat daar toe vereiſcht word, ibid. Is erkent geweeſt van de Oude, ſchoon ze van zommige hedendaags ontkent word, ibid. Wat bewyſt, dat 'er zoodanige is, 261. 262. Door welke middelen zy kan verwekt worden, 262. De tweede zoort waar van, en hoe verwekt word, 262. 263. Wat in dit zoort pleegt te geſchieden in de Onderbuiks-ingewanden, als ook in de darmen zelve, en in de bovenſte deelen, 263. Wat 'er op de eerſte, te lang geduurt hebbende, doorgaans volgt, ibid. Waar van, en op wat wyze de derde voortkoomt, ibid. Welke de gemene Oorzaken van de drie zoorten zyn, 264.

Braak-middelen (wat) zyn, 105. 261. Hare vyf Claſſen en ſtoffe, 265-269. De Quik en Spies-glasmiddelen, 268. 269. Dat de Sterkere op het begin of den oorſprong der Zenuen werken is zeer waarſchynlyk, 270. Wat geſchiet, zoo zy, uit de Infuſien van ſcherpe middelen bereid, in de Aderen geſpeuit worden, 269. Wat geſchiet, zoo ze ontfangen worden onder de form van een Klyſteer, 265.

Braak-middelen (hoe verlei ſtoffe de) uit 't Lighaam voeren, 270. 271. 'er zyn geen Geneesmiddelen, welke zekerder op de Lever werken, 271. Haar gebruik in verſcheidene ziekten, 270-273. In wat ziekten zy gevaarlyk zyn, 272. Voorzigtigheden in der zelver gebruik in agt te nemen, 272. 273. Veroorzaken het ligſt van allen een overmatige ontlaſtinge, 273. Welke Schryvers men over haar gebruik moet nazien, 273 274.

Brand-middelen (wat) zyn, 102. Hare verſchillende werkinge zoo in een gezond, als ſtervend Lighaam, 55. 56. Hare ſtoffe, 135. 136.

Buik (hoe men den) in de Sprouw zeer geſloten zynde, moet glad- en losmaken, 199. Hoe deszelfs ontlaſtinge zoo veel verſchilt in twee menſchen op dezelve wys levende, 189 190.

Buik-loop (hoe de) uit zinkingen ontſtaande veroorzaakt word, 189. Hoe de quaadaardige der Kinderen door 't eeten van Vrugten voortkoomt,

221. Hoe de Weiagtige genezen word, 255.
Buigzaambeid (waar van de) des Lighaams afhangt, 38. Wat 'er vereiſcht word, zal ze in 't Lighaam ſtant houden, 282. 283.
Buik-pynen (hoe de zagte) in eene Buik-zuiveringe van ſcherpe prikkelende Middelen, als ook van zuur wordende Wei van Melk veroorzaakt, voortkomen, en ophouden, 217. 218.
Buik-zuiverende Middelen (welke Geneesmiddelen de) onder zig bevatten, 105. Der zelver verſchillenden en veelerlei werkinge, 205-207.
Buik-zuiverende Middelen (alle) zyn op zig zelfs Braak-middelen; en door welke eigenſchappen zy de zoodanige worden, 205. 264. Op wat wyze de *ſterkere*, als ook de Braak-middelen ontlastende Krampen kunnen voortbrengen, 270. Zy werken zomtyds of door de reuk, of door 't gezigt alleen, 206. Voorbeelden van beide, ibid.
Buik-zuiverende Middelen werken zomtyds door uitwendige applicatie alleen, ibid. En zomtyds wegens beletzel of verminderinge van uitwaasſeming alleen, ibid. Hoe zy Zweet-middelen worden, 291. Dat zy geen Vergiften zyn, word tegen HELMONT bewezen, 241. 259. 'Er zyn geen *byzondere*, 260 Waar van hare Kragten t'onregt afgeleid worden, ibid. Van wat aart dat deel is, 't welk werkt, 98, 99. 207. Welke in warme, en welke in koude Landen moeten gebruikt worden, 213.
Buik-zuiveringe (wat) is, 188. Wat men doen moet in verſcheide gevallen, zoo 'er iets in de weg is, zal ze van goed gevolg zyn, 200, 201. Waarom men menſchen, die twee of drie dagen lang gevaſt hebben, geen Buik-zuiverend middel moet ingeven, 200.
Buik-zuiveringe en *Brakinge* worden in zommige menſchen door gemoedsbewegingen veroorzaakt en waar van, 205. Worden zomtyds alleen door een uitwendige beweging verwekt, 207.
Buik-zuiveringe (waarom een) geen uitwerkinge heeft in Zieken, die op 't ſterven leggen, 200. Waar hare meerdere of mindere gemakkelyke werkinge van afhangt, 197.
Bytende of *Knagende* Middelen (wat) zyn, 102.

C.

Chyl (de vereiſchte hoedanigheden van de) in de genezinge der Wonden door Byzondere Heel-middelen, 126. Hare overeenkomſt met Melk, 172. Door welke Geneesmiddelen zy overvloedig voortgebragt word, 174. Door welke zy na de Borſten geleid word, ibid.

Chyl-makinge (door wat hulpmiddelen de) bevordert word, 173, 174. 304-310.

Chyl-makende (wat) werktuigen zyn, 239.

Confectien (hoe de Specery agtige) de overmatige ontlaſtinge, van 't Braken voortgekomen, kunnen ſteuiten, 273.

D

Darmen (welke en hoe velerlei ſtoffe de) inhouden, en te gelyk de Clasſen dier Sroffen, welke in de Darmen kunnen bevat, en daar uit ontlaſt worden, 188-195. Waarom in den Buikloop zomtyds zoo groote meenigte van Vogten ontlaſt word, 191. De Darmen zelve kunnen door den afgang by ſtukken en brokken worden uitgeworpen, 195.

Darmen (hoe groot de lengte der) is, 192. En hoe derzelver droogte, als ook die der Ingewanden veroorzaakt word, en aan wien zy gemeen is, 212. 213. Hoe die wegen in de Miltzugt geſtelt zyn, 209.

Darm-middelen (tweederlei zoort van) 109.

Darmſcheil Middelen (wat) zyn, 110.

Darm wei (wat) is, en op hoe veelerlei wyze zy na de Darmen gevoert word, 247.

Dieren, (de zeer groote deelbaarheid van de deelen der) word bewezen uit den reuk, die de Lighamen uitgeven, 98. Welke de Geilſte zyn, 176.

Diertjes (de) van 't Mannelyke Zaad hebben onderſcheidene delen, welke in een geformeerde Vrugt naderhand te zien zyn, 31.

Dieven (waar toe de) het Zaad van Doorn-appel gebruiken, 371.

Dikheid (hoe de) der Vogten vermindert word, 330.

Dikmakende of *Verdikkende Geneesmiddelen* (wat) zyn 102. 143. Op wat wyze zy kunnen onderſcheiden worden, 102. Hoe zy werken, 143, 144. Optellinge van de Dikmakende middelen, 143-146.

Dik-makinge (hoe de) geſchiet,

schiet, 102.
Dollen-hond (het vleesch van een) op de, van hem gebetene wonde gelegt, word gezegt zommige te hebben genezen, 333.
Dood (wat de) is, 14. Hoe die in 't Gemeen veroorzaakt word, 373.
Dood Ligbaam (op wat wyze een) verrot, 136.
Doorn-appel (wat het ingenomen Zaad van) uitwerkt, 371.
Dooyer (de) van een Ey, met een weinig Gal vermengt, is een zeer goed afvagend middel, 323.
Drek of *Uitdygzel* (waar van den) in de Darmen gemaakt word, 188. enz. Waarom die zomtyds geel en blinkende gezien word, 243. Van welke Geneesmiddelen dezelve Geel en ook slymig word, 243. Waar van de Oude te onregt besloten hebben, dat dezelve Galagtig is, 243. Wanneer die tot eenen harden klomp t'zamenhangt, en welke middelen den zelven doorverdunnen ontlasten, 215.
Drek der Dieren (hoedanig en welke de beste zagte buikzuiverende) is, 219 Houd Zalpeteragtige Zouten in, ibid. In welke Ziekten deszelfs uitgeperst Zap geprezen word, 219. Wat ETMULLER, JUNCKER en LUDOVICUS van dat zoort van middelen geoordeelt hebben, 219, 220.
Droogmakende of *Opdrogende* Middelen in de genezinge der Wonden, 128. Wanneer de opdroginge noodig is, ibid.
Dun-makende Middelen (wanneer 'er) moeten gebruikt worden, 327.

E.

Elt (waar van 't) voortkoomt, 28. 46. Op wat wyze het gemaakt in de genezinge der wonden, welke op de gemeene wys geschiet, 125.
Eelt-makende Middelen (wat) zyn, 123, 124.
Eiland (wat het) in het Bloed, door Aderlatinge ontlast is, 64.
Etter-builen, het heete en koude Vuur (waar uit de) ontstaan, 78. 123.
Etter, wat dat is; Hoe en wanneer hy gemaakt word, 335. Is, als by zagt is, een zeer goede Balzem, 336. Welke veranderingen hy, door lang stilstaan, ondergaat, ibid. Moet niet al te dik zyn, zal een wonde geheelt worden, 127. Is een gevolg van ontstekinge, 192. Waar van daan den Etter, die in de Darmen is, komen kan, en waarom hy zomtyds in zoo groot

groot een meenigte ontlaſt word, 192
Etter (wat tot) gemaakt moet worden, en wat men moet in agt nemen ten aanzien van de Stoffe, welke tot Etter gemaakt moet worden, 340.
Etter-makinge (welke vereiſchtens 'er tot de) nodig zyn, wanneer ze aangewezen word, en wanneer ze gemyd moet worden, 336.
Etter-makende Middelen welke en hoedanige die zyn, 107. 335, 336. Of 'er volſtrekt en op zig zelf beſchout dezulke zyn, 338. Derzelver drie Claſſen en Stoffe, 336-338. Hoe de *Voorſchriften* in verſcheide gevallen moeten verandert worden, ibid. Voorbeelden voor Voorſchriften in verſcheide gevallen, 338-340.
Euphorbium (wat dat) is, 232. Deszelfs hoedanigheden, gebruik, toebereidingen en giften, 232, 233.
Evenredigheid (waar uit men de) van de Lighamelyke Stoffe opmaakt, 7, 8.
Evenwigt (de twee Oorzaken van 't) der vaſte en vloeibare deelen, 52. Wat derzelver wegneminge uitwerkt, 52, 53.

F.

FErmentatie, zie *Giſtinge*.
FORESTUS en TULP getuigen, dat de Lever zomtyds ontſtoken word, en dat deze ontſtekinge naderhand verandert in een Etter-gezwel, of 't Heete Vuur, 195. Dat KAREL de V. door het *Vytzel van Koper*, van de Waterzugt genezen is, 253.

G.

GAL, hoe veelerlei, en welke? 242. De *zwarte* der Ouden wat? 203, 204, 242. 258. Hoe deze zwarte Stoffe gemaakt word, 204. wat daarop volgt, indien ze door ſterkere Purgeermiddelen ontlaſt word, ibid. Op wat wys zy kan uitgedreven worden ibid waar van ze kan voortkomen, ibid. Door welke Kenteekenen de Galblaas-Gal van de andere Vogten onzes Lighaam onderſcheiden word, 242 243. De Lever-gal vloeit altyd in de Darmen, 190. Hoe zulks bewezen wort ibid; Op wat wyze, binnen 24 uuren; daar van zoo groot een meenigte kan gelooſt worden, 190; Dezelve, in den Boeſem van GLISSONIUS beſchout, gelykt na 't water (Lympha), 242.
Gal is Olyagtig en Gladmakende, 209. Is zeer goed om lymige en vui-

le Zweeren aftevagen en te zuiveren, 322 Verdeelt en ontbind zeer wel de lymigheid der Spyzen, 239. wat van deszelfs gebrek en werkeloosheid voortkoomt, ibid. Hoe de daar door veroorzaakte Ziekten moeten genezen worden, 245, 246 Moet nooit uitgedreven worden, 245. word zomtyds, door toorn, in groote meenigte uitgeworpen, 95.

Galagtige (wat menſchen eigentlyk) moeten geheten worden, 214 Door welke Buik zuiverende Middelen zy moeten ontlaſt worden, ibid.

Galblaas-middelen (wat) zyn 110

Gal-dryvende Middelen (wat dat) zyn, 105. 202 242. Die der Ouden, en 't onderzoek van haar gevoelen, 242, 243. De twee Clasſen en Stoffe van de ware Galdryvende Middelen, 244, 245. Haar gebruik, 245, 246.

GALENUS (wat manier) gebruikt heeft om de kragten der Geneesmiddelen na te ſpeuren, 89-92. wat hy dien aangaande geſtelt heeft, 89-92. wat aangaande de Hoedanigheden der Lighamen, 90. In hoe veel Clasſen hy alle Lighamen en Geneesmiddelen verdeelt heeft, 90, 91. wat hy *Temperamenten* genoemt heeft 90. wat de *Elementele* of *Hoofdſtoffelyke*, en een *Geëlementeert Lighaam*, 90. waar van volgens zyne ſtellinge de Ziekten ontſtaan, ibid. wat hy *Graden* of *trappen* genoemt heeft, en wat hy daar door verſtaan heeft, 90, 91. welke hy *Goddelyke* en *Onbekende* hoedanigheden genoemt heeft, 92. waar in hy gedwaalt heeft, als hy de Kragten der Lighamen verklaart heeft, 92.

Geelzugt (waar van de) dikwils voortkomt, 245. waarom de Geletterde dezelve dikwyls onderhevig zyn, 245. de wys om dezelve te verdryven, ibid.

Geeſt, wat die is by de *Stoffſcheiders*, 21.

Geeſt (de kragt van den Heerſchenden) in elk Geneesmiddel, en deszelfs tynte volgens COSMOPOLITA, 99.

Geeſt van Wyn (waarom 't misbruik van *Brandewyn* of van) zoo ſchadelyk is voor het Lighaam, 117. De Gerectificeerde, of de Alcohol, in de Aderen geſpeuit doet't bloed ſtremmen, 81.

Geeſt (wat de *Gulde Levens*) van RULANDUS is, 232.

Geeſten (den oorſprong der Dierlyke) waar van? 350. De ſtoffe bequaam om die voort te brengen, koomt zeer na by 't wit van een Ey, ibid. welke ſpyzen deze ſtoffe verzorgen, ibid. Deze geeſten vloeyen in een groote meenigte na de pynelyke plaats, en wat daar uit voortkoomt, 354.

Geeſten (wat de veranderde beweginge der *Dierlyke*) alleen kan uitwerken, 95. De verſtoringe van deze beweginge kan in ons verwekt worden van onzigtbare deeltjes, aan ons Lighaam geappliceert, 96.

Geeſten (de Gegiſte Brandende) zyn verzagtende, ten aanzien van de zuure, 159. doen onze Vogten ſtollen; hierom zyn ze zeer ſchadelyk in de al te groote dikte en taaiheit van het bloed 165. Dezelve uitwerkinge doen ook de *zuure Geeſten* uit het Gegravene, door een zeer ſterk vuur geſtookt, 165, 166.

Geeſten (de zuure Gegiſte), geconcentreert zynde, zyn zeer ſcherp, en doen onze Vogten ſchielyk ſtremmen, 150. 165. De enkelde of ſlappe (gelyk den Azyn) verdunnen het bloed. 81, 165.

Geheimen (de twee) van MARTINUS RULANDUS, voor waterzugtige, en voor ſlymige en koude Ziekten, 232, 251.

Geletterde (waarom de) hare onderbuiks ingewanden plegen te drukken, 226. Moeten door zagte buikzuiverende Middelen ontlaſt worden, ibid. Hoe zy Geelzugtig wordende, kunnen genezen worden, 245.

Geneezen, wat dat is, 15.

Geneesmiddel, wat dat is, en in hoeveelerlei zin 't kan aangemerkt worden, 92. Hoe een en 't zelve Geneesmiddel kan zyn verdeelende, en ſtremmende, 166.

Geneesmiddelen, wat dat zyn, 15. Wat zy onderſtellen, ibid. Hoe zy hare werkinge voortbrengen, 16. Hoe zy in ziekten werken, ibid. Op welke deelen zy alleenlyk hare kragt oeffenen, 50. Werken door een tweederlei hulpmiddel, 60. Hoe zy op de vaſte deelen werken, 93. 101. In hoe verre hare geheele kragt werkt, terwyl ze op de vaſte deelen werkt, 48.

Geneesmiddelen (de) welke op de Vloeibare deelen werken, werken tweezins, 93. 102. Werken eigentlyk alle te gelyk zoo wel op de Vaſte als Vloeibare deelen, 93. Hoe der zelver werkin-

gen op zig zelfs afzonlyk kunnen worden aangemerkt, 93. De Verdeelinge dier Geneesmiddelen, welke op de Vaſte en Vloeibare deelen te gelyk werken, in vyf Claſſen 104 tot 111.

Geneesmiddelen (de) kunnen verdeelt worden, in ongelooflyk kleine deeltjes, welke egter alle nog behouden zullen de byzondere kragten van den geheelen hoop, 96. Zulks word bewezen door voorbeelden uit 't driederlei ryk genomen, 96-98. Der zelver deeljes, aan verſcheidene Zenuen geappliceert, brengen, verſcheidene uitwerkingen voort, na den verſcheiden ſtaat der Zenuen, aan welke zy geappliceert worden, 99, 100.

Geneesmiddelen (hoe de zware) Vergiftig kunnen worden, 84.

Geneesmiddelen (Algemene Verdeelinge der) in drie Claſſen, 92. 101 tot 104. Waar in hare werkinge beſtaat, 57. Hoe de kragten kunnen bepaalt worden, 139.

Gewrigt-, of *Zenu-middelen*, wat dat zyn, 111.

Gezontheid (waar in de) beſtaat, 15.

Gezwellen (de voortbrenginge van verſcheidene) door verſcheidene oorzaken, 122. 123.

Giſtinge van 't Bloed heeft nooit plaats in 't harte, 88. Waarom ze in onze omlopende Vogten niet kan geſchieden, 141. 142.

Gladmakende Middelen (wat dat) zyn, 185. 208 tot 211. Zie *Zagte Buik-zuiverende Middelen.*

Godsgenade, deszelf hoedanigheden en giften, 250.

Gom, wat dat is, 122.

Gom Gutta, wat dat is, 235. 251. Deszelfs eigenſchappen, Giften, Gebruik, en Toebereidingen, 235. 251. 268.

Gommen (wat de Lymige en ſmakeloze) doen, 153. De ſtinkende Aromatike, Moeder-gommen genoemt, en hoe zy werken, 305. Hoe de Zeepagtige Slym-dryvende zyn, 229. Welke de Prikkelende zyn, die zagt Buik-zuiveren, 222. Wat bewyſt, dat de Gom Ammoniac een Prikkelende Kragt heeft, 222.

Gorgeldrank, wat dat is, 179.

Goud (hoe het) zoude kunnen worden een zeer goed ontbindent middel, 83.

Graveel-middelen (wat) zyn, 111.

H.

HAdig of *Wilde Vlier*, deszelfs Giften, Gebruik en Kragten, 249.

Hard-

Hardheid van een Lighaam in 't gemeen, wat dat is, 2.
Harte (de Kragt van 't) kan tweezins vermeerdert worden, 88. Wat deszelfs vermeerderde beweginge te weegbrengt, 167. 168. Hoe het met deszelfs drukkende of perſende Kragt, en de tegenſtant der Vaten, gelegen is in een menſch, hoe hy nader aan zyne geboorte is, 302.
Hart-kloppinge (waar van de) voortkoomt, 80.
Hart-ſterkende Middelen (wat dat) zyn, 108. 349. Hare twee zoorten, 108. Beſchryvinge waarom moeielyk, 349. Hare drie Claſſen en Stoffen, 350-352.
Harſt. (wat dat) is, 122.
Heelmiddelen (byzondere) wat dat zyn, en wat zy onderſtellen, 102. 123. 124 De vereiſte hoedanigheden in de Vaſte en Vloeibare deelen, op dat zy werken, 124. Waar hare werkingen geſchieden, 124. Hoedanig hare uitwerkingen zyn, 124 125. Hare twee zoorten, te weten, de Inwendige, 126. 127., en de Uitwendige, 127. 128.
Heete Vuur (waar door het) veroorzaakt word, 123.
Hermodactyl-wortel, deszelfs Hoedanigheden, Giften, en Toebereidinge, 233.
Herzenen (de werkingen der) hoedanig die zyn, en wat tot hare behoorlyke werkingen vereiſt word, 343. Wat Middelen de Oude *Herzenen-zuiverende* genoemt hebben, 178.
Hoedanigheden der lighamen volgens het gevoelen van GALENUS, 90.
Hoe grootheid (waar uit de) van de ware Lighamelyke ſtoffe, in een zekere plaats bevat, kan gekent worden, 7 tot 10.
Holligheid (op hoeveelerlei wys de), doorgaande van de mond tot den aars, kan geſloten worden, 198.
Honing (wat) en welke deszelfs Kragten zyn, 187. 210.
Honing-middelen (hoe de) de wormen dooden, 359.
Hoofd-middelen wat dat zyn, 107. 343 Zyn tweederlei, te weten, Warme en Koude en beider ſtoffe, 343. 344. Wat een Hoofd-middel genoemt word, 341. 343.
Hoofd-ziekten (waar van de pynelyke) afhangen, 107. Welke in deze ziekten Hoofd-middelen zyn, ibid.
Hoofd-ſtoffen der Lighamen wat dat zyn, 1.
Hoop (Den) des Lighaams, wat die is, 7. Moet in de metinge der Lighamen ten aanzien van de

Kragten onderſcheiden worden van den Lighamelyke Klomp, 7.
Hoornen en Nagelen (waar van de) voortkomen, 47.

I.

Jalappe (wat) is, 233. Deszelfs Hoedanigheden, Giften, Gebruik, en Toebereidingen, 233. 234. 249. Verſcheide uitwerkingen, 170. Hare Kragten worden gebroken door veel zuur in de maag, 234.
Jeukte of *Kittelinge* (waar van de) voorkoomt, 131. Is een zoort van Ontſtekinge, 131. Door welke middelen zy verwekt word, 131. Heeft twee Uitwerkingen, 133.
s'Jeuleien (wat) zyn, 154.
Infuſien (welke by onderdervindinge de Uitwerkinge geweeſt zy van de) uit Purgeermiddelen, geſpeuit in de Borſtholte der Dieren, 254.
Ingehoudene (τὰ ἐνιχόμενα) wat HIPPOCRATES daar door verſtaan hebbe, en hoe die nu genoemt worden, 17.
Inhoudende, (wat de) τὰ ἴσχοντα, by HIPP. geweeſt zyn, 17.
Inſecten (welke Pisdryvende) zyn, 279.
Inſpeuitingen (waarom de Ontleedkundige) de kleinſte vaten aan ons gezigt nooit vertonen, 32.
Inwryvinge (wat) is, 319.
Ipecacuanha, deszelfs Gebruik, en Gift, 268.

K.

Kaas, in de maag zuur wordende, maakt loslyvigheid, 218.
Kauw-middel wat dat is, 179.
Kind (hoe een zuigend) door een van de Minne ingenomen Purgeer-middel loslyvig gemaakt word, 173. Een gedenkwaardige geſchiedenis hier van, 173.
Kinderen (hoe de nieuw geborene) tot afgang moeten gebragt worden, 214.
Kin-Kina (het gebruik van de) in Vryſter-ziekten, 308.
Kittelinge of *Jeukte* (wat) is, 131. Waar van zy koomt, 365. Hoe zy van Jeukte verſchilt ten aanzien van de Oorzaak, 365.
Klanken (de alleraangenaamſte) die langdurig en ſterk zyn, verwekken pyn, 365.
Klier (de Affcheidinge van een) word driezins vermeerdert, 191.
Klieragtig (wat dat het quyl affcheident) Uitſpanzel, van VATER ontdekt, is, en waar gelegen, 181.
Klieren (Wat *Quyl*) zyn, 181. De NUCKIAANSCHE Oog klieren worden in menſchen niet gevonden, 181.

Klyſteer (voorſchrift van een) uit den rook van Tabak, 225.
Knoeſt-gezwel, waar van? 123. Ontſtaat zoo wel uit te groote warmte als uit te groote koude, 73.
Koloquint wat dat is, 231. Deszelfs Eigenſchappen, Gebruik, Giften en Toebereidingen, 231, 232. Voorzigtigheid omtrent deszelfs gebruik nodig, 231.
Kolyk (waar aan de toevallen van 't) doorgaans moeten toegeſchreven worden, 109. 110.
Koortzen (Brandende of Heete) verdikken onze Vogten, 227.
Koper ontbonden in vlugge pisagtige Geeſten, is 't beſte wegvretend middel tegen de in-etende Zweren, 324. Deszelfs Vyfzel is een beroemt waterdryvend middel, 253.
Korſt, waar van zoo genoemt, 135.
Korſt-makende Middelen (wat dat) zyn, 102. 135. Hoe zy verſchillen van de Blaartrekkende, en wat zy doen, 135.
Koude (hoe ſterke) prikkelende word, 114. De onmatige is oorzaak van dikte in 't Bloed, en brengt wonderlyke ziekten voort, 79, 80. Hoe de *koude* in *warmte* verandert, en wat HIPP. hier omtrent waargenomen heeft, 326.
Koude (hoe) Lighamen meer verkoelen, hoe zy vaſter of zwaarder zyn, 328.
Koude, van welke oorzaken die in ons voortgebragt word, 328. Hoe de Uit- en In-wendige voortgebragt worden, 328, 329. De inwendige van de verminderde voortdryvende Beweginge, 329. Van de verminderde dikte der Vogten, 330. Van de vermeerderde ruimte der Vaten, 331.
Koude Vuur (waar van het) voortkoomt, 123.
Kraakbeen, hoe dat gemaakt word, 40, 41.
Kraam-uitdryvende (wat) zyn, 106. 298. 314.
Kraam-vrouwen (hoe de) welke een geſloten lyf hebben, door zagte buikzuiverende middelen moeten gepurgeert worden, 225, 226.
Kraam-zuiveringe bewyſt, dat het maandſtondig bloed uit de Zydlingſche vaatjes vloeit, 299, 300.
Kragt (in alle deelen eener ſtoffe ſchynt een *aantrekkende*) te zyn, 139. Waar van de *toe-* of *t'zamentrekkende Kragt* der vaſte deelen afhangt, 329 waar van de *Dierlyke*, om de Spieren te bewegen, afhangt, 349.

Kragten (hoe de) der Lighamen gevonden worden, 6. Hangen af van de zwaarte der Lighamen, 7. 8.

——— (wat, en hoeveelerlei de) onzes Lighaams zyn, 349. Hoe de *Uitdryvende* in de Darmen verandert worden, en waar van zy afhangen, 197. Wat hare prikkels doen, ibid.

Kramp (waar de Oorzaak van) zit, en hoedanig die altyd is, 368.

Krampen (hoe de) veroorzaakt worden in de eerſte wegen, 353. Wat daar uit voortkoomt, indien zy de Sluit-ſpier van de Maag-pyp, of ook beide monden van de Maag bezetten, 353. welke der zelver Oorzaken zyn in de eerſte wegen, 354.

Kramp-kolyk (hoe het) in de met Opſtygingen gequelde Vrouwen moet genezen worden, 110.

Kreeft-gezwel (waar door een) veroorzaakt word, 123.

L.

Lammigheid der Nierdeelen laat nauwelyks genezinge toe, 282

Lapis Infernalis of *Brandſteen* (hoe de) van zyne brandende Kragt kan berooft worden, 157.

Leven (waar van het) des Lighaams afhangt, 15.

Lever, (hoe de deelen van de) van het heete Vuur aangetaſt en afgeſcheiden, door den ſtoelgang kunnen worden uitgeworpen, 195.

Lever-middelen (wat) zyn, 110.

Ligbaam (*Een*) wat dat is, 11. wat een allerenkelſt 19. 20.

——— (t'zamenſtel van 's menſchen) 13. Deszelfs beledigden of ziekelyken ſtaat, 15. 16. waarom 't uitteert, 116. 't Kan geheel door den ſtoelgang gezuivert worden, 259.

Lighamen (het driederlei onderſcheid der) in 't gemeen, 9. 10.

Lintworm wat, 356. 358. Zie verder *Wormen*.

Liſch (gemene Inlandſche) Deszelfs Gebruik, en Gift, 250.

Litteken, waar van, 125.

Longe-middelen. Zie *Borſtmiddelen*.

Longen (de) hebben tweederlei werkinge, 347. Verkleinen door hare drukkinge de al te groote en t'zamenhangende deeltjes der Vogten, 69.

Longezugt (van welke middelen men zig in de *Slymige*) moet wagten, 108.

Lorken-zwamme wat dat is, 230. Hare Giften, Toebereidinge, en Hoeda-

danigheid, 230.
Lugt (de) is zeer vervult met de eyertjes van Inſecten, 355. wat dezelve, tot in de Darmen doordringende, uitwerkt, en hoe zy ingeſloten word, 353. Waarom deszelfs drukkinge pynen verwekt in die deelen, welke gewond zyn geweeſt, 125. wat men doen moet om zoodanige pynen te vermyden, 125.
Lugtpyp-middelen (wat de Oude) genoemt hebben, en wat dezelve zyn, 108. 346. De Geneesmiddelen hier toe behorende, 346. 347.
Luis (de) heeft doorſchynende Vaten, 36.
Lymig Ligbaam (wat een) is, 60. Hoe het zig tweezins vaſthegt aan de zyden der Vaten, ibid. Hoe het 't Evenwigt van de open en toegaande beweginge wegneemt, 61. Deszelfs uitwerkinge, zoo op 't Vat, daar het in vaſt zit, als ten aanzien van de zydlingſche Vaten, 61 62.

M.

Maag-middelen, welke en hoeveelerlei, 109. Hare uitwerkinge, 174
Maag-pyps (wat toevallen de) *Sluit-ſpier*, door Kramp toegetrokken in die gene voortbrengt, welke de Opſtygingen hebben, 353.
Maand-ſtonden, waarom de Mannen met de Vrouwen dezelve niet gemeen hebben, 301. Der zelver ontlaſtinge in een gezonde Vrouw is aan drie Oorzaken toeteſchryven, 303. De reede en Oorzaak der gezette tyden, 299.
Maan-ſtondig bloed (waar van en waarom de afleidinge van 't) in de Baarmoederlyke Vaten, en deszelfs ontlaſtinge daar uit, geſchieden, 298 De Oorzaak van deszelfs eerſte ontlaſtinge is niet anders als Bloed-rykheid, 300.
Maat (hoe de) van de Lighamelyke zelfſtandigheid moet genomen worden, 5. 6. 7.
Manna (wat) is, 210. 243. Deszelfs tweederlei Uitwerkinge, 210.
Maſtac der Turcken te Conſtantinopolen heeft, volgens CLUSIUS, groote overeenkoomſt met een zoort van Kennip, welke by de Perſen en Indianen *Bangue* genoemt word, 362.
Meede (wat) is, 211.
Melaatsheid (hoe de) kan genezen worden, 292.
Melk (wat) is, en hoe zy met de Chyl overeenkoomt, 172. Wanneer zy Wei- of Pis-agtig word,

word, 173. Word van ingenomene Geneesmiddelen aangedaan, gelyk de reuk en verf uitwyſt, 172. 173. Hoe zy loslyvig maakt, en Buik-zuiverende word, 215. 217. Aan welke Menſchen zy ten dien einde gegeven wort, 216. 217. Door wat Middelen zy uit de Borſten gevoert word, 175. De Oorzaak van deszelfs gebrek in de zoogende, 173.

Melk-makende Middelen (wat) zyn, 172. Hare drie Claſſen en Stoffe, 173-175.

Metalen (hoe de) Prikkelende en Brandende worden, 114. waarom hare deeltjes, tot een ſcherpe figuur gebragt, zig zoo ſcherp in ons Lighaam toonen, 55. Waarom zy, ontbonden en tot een Vloeibare form gebragt zynde, zulke zware en langdurige uitwerkingen voortbrengen, 97.

Middelen tegen de Kramp (hoe de) werken, 350.

Middelën (wat *verrotting veroorzakende*) zyn, 102. 136. Wat veranderingen zy in't Vleeſch van een levendig Lighaam voortbrengen, 136. Werken, warm geappliceert zynde, doorgaans met meer vrugt, 137.

Middelen tegen de ziekten der Ingewanden, 109. Derzelver Uitwerkinge, 174.

Milt-middelen (wat) zyn, 110.

Milt-zugtige (waar van de) Spouwers genoemt worden, 182. Aan de zulke als ook aan die met opſtygingen gequelt zyn, zyn de Waterdryvende Middelen ſchadelyk, 257.

Minerale deelen (waar uit de zeer groote deelbaarheid der) kan bewezen worden, 96. 97.

Minnen (welke de beſte) zyn, 175 Hoe zy van een ingenomen Purgeermiddel geen ontlaſtinge hebben, maar in derzelver plaats het zuigende Kind. Een geval dien aangaande volgens het Verhaal van PROSP. MARTIANUS, 173.

Miskraam, word door ſpringen veroorzaakt, volgens HIPP. 312. Wat men oordeelen moet van de plaats *van het Boek over de Natuur van een Kind*, alwaar gelezen word, dat op deze wys een Miskraam veroorzaakt is, 312.

Miskraam veroorzakende en *Vrugt uitdryvende Middelen* (wat) zyn, 298. 314. Waarom zy voorzigtig moeten gebruikt worden, 314.

Moeder-middelen (welke) genoemt worden, en hoedanige hier toe behoren, 105.

105. 106. 298. Aan welke de Geneesheeren dezen naam gegeven hebben, en waarom, 307. Zie *Vloedwekkende Midlen.*

Moeder Genees-wyn, 309.

Moeder-planten (welke de beſte) zyn, 311.

Mond-middelen (welke en hoedanige) zyn, 108. 346.

Myrobalanen, of *Roodeloopnoten* (wat) zyn, 234. Hare vyf zoorten, Eigenſchappen, en Giften, 234. 235.

N.

Nagelen (den Oorſprong der) Zie *Hoornen.*

Natuur (wat de Oude) genoemt hebben, 188. Waar in deszelfs beſtendigheid beſtaat, 3.

Nepentes, wat dat is, 360. Welke kragten het Homerische gehad heeft, en wat 't ſchynt geweeſt te zyn, 360. 361. Wat dat der Stoffcheiders is, 361. Wat hedendaagſche der Indianen is, 362.

Net (van wat gebruik het Oliagtige Vogt van het) is, 271.

Nies middelen (wat) zyn, en welke der zelver Claſſen en Stoffe, 104. 179. 180.

Nies-wortel (de Kragten en de Gift van de *Witte* en *Zwarte*) 267. Met der zelver zap word het vergiftige Moordgeweer beſtreken, 269. 270.

Niezinge (hoe de) geſchiet, en wat deszelfs Uitwerkinge is, 180. In wat ziekten dienſtig, ibid. Wat onheilen zy, lang durende, veroorzaakt, ibid. Hoe zy van verſcheide Geneesmiddelen meerder of minder gemaakt word, ibid.

Noorwegen (wat den Bewoonderen van) door zeer ſterke koude aangetaſt ſomwylen overkoomt, 80.

O.

Offa van Helmond (wat dat) is, 278.

Oliën (hoe de) prikkelinge kunnen veroorzaken, 113. 114. Waarom de zagte in de Rodeloop ſtoppen, en in de Miltzugt losſyvig maken, 209. Welke, uit de plant gewaſſen geperſt, te verkiezen zyn om door glad te maken ſtoelgang te verwekken, 209.

Oly (den) van een ding is de zitplaats van den Spiritus Rector, 99. Wat die der planten is, 122. Word in ons Lighaam ligt ſcherp, 148. Die van Lynzaat is zeer goet tegen de vliegende ſigt, of Zinkingen, 152.

Olyagtige of *Zwavelagtige Middelen* (welke de Stoffcheiders) noemen, 21.

Omloop des Bloeds (op hoeveel wyzen den), tot het leven nootzakelyk, kan worden weggenomen, en wanneer den gelykformigen geſchiet, 374. 297. Zie voorts, *Voortdryvende beweginge*, en *Bloed*.

Ondeelbaar deeltje (wat een) is, 1. Wat'er DEMOCRITUS door verſtaan heeft, en hoe bewezen word, dat 't 'er is, 2. 3. Wat een volmaakt vaſt is, 3.

Ongevoeligheid en *Onbeweeggelykheid* (waar uit de) ontſtaan, 78.

Onreine Stoffe (wat een) by de Ouden genoemt zy, 188.

Ontbindende Uitdryvende Middelen (wat dat) zyn, 107.

Ontlaſtingen, waar uit de *tegennatuurlyke* ontſtaan, 58. De *al te ſterke* verdikken 't bloed in de groote Vaten, 82. Waarom zy dat doen, 79 Op wat wyze de *niet al te ſterke*, maar *gematigde* het bloed verdeelen, 140. Waarom de *al te ſterke* de verdeelinge van 't bloed beletten, 140. Hoe de *Overmatige* door Braak-middelen veroorzaakt moeten geſteuit worden, 273.

Ontſtekinge (wat) is, 192. Deszelfs Oorſprong, 122. 131. Uitwerkinge, 192.

Oog (werkinge van 't) en ziekte, 344. Optellinge van deszelfs voornaamſte ziekten, 344. Waarom in der zelver genezinge de tytels der byzondere Oog-middelen moeten nagelaten worden, maar wat onderzogt moet worden, en waar uit de genezinge in 't gemeen gehaalt moet worden, 345.

Oog-middelen (wat) zyn, 107. 345.

Oorpyn-middelen (wat) zyn, en welke Geneesmiddelen hier toe moeten gebragt worden, 107. 345. 346.

Opbruizinge (wat) is volgens de Stofſcheiders, 141. Kan in ons niet geſchieden, ibid. Zie *Giſtinge*.

Open en Toegaande bewegingen (wat) zyn, 53. Waar van 't zy afhangen, ibid, wanneer haar evenwigt voornamentlyk weggenomen word, 53.

Openende Middelen (wat) zyn, 106. 315. Derzelver drie Claſſen, 315. Derzelver vereiſte hoedanigheden om eenig verſtopt vat te *openen*, 315. 'Er zyn geen *Byzondere*, ibid.

Opiaten zyn Tegengiften tegen de Krampen, 375.

Opium, is 't voornaamſte onder de Wind-dryvende Middelen, 109. 354.

Hoe

Hoe hy dan werkt, 354. Wat hy doet in 't ſtillen van den Hoeſt, 347. Op wat wyze hy hartſterkende word, 351. Waarom hy voor een Pis-dryvend Middel gehouden word, 279.

Orvietaan (hoe den) zyn Meeſter bedrogen heeft, 377, 378.

Overmatige Buik-zuiveringe (hoeveelerlei de) is, 257. genezinge van die welke door Water-dryvenvende Middelen veroorzaakt is, 257.

P.

Paarde-bier (wat) is, en welk gebruik, zoo men voorgeeft, dat het heeft, 219. 220.

Padde, word van ſommige, dog te onregt, gezegt haar eigen vergift uit de van haar gebetene wonde te halen, zoo zy op die wonde gelegt word, 333.

Pappen (wat) zyn, 132. 319. Op wat wyze zy werken 132. Voorſchriften van *Ettermakende* in verſcheide gevallen, 338-340.

Pedra del Porco of *Varkenſteen* (waar van daan de) tot ons overgebragt word, 155. Deszelfs verſcheidene namen, ibid. Van wat Dier, en waar het gevonden word, ibid. Deszelfs natuur en beſchryvinge, ibid. Moet onderſcheiden worden van de Varkensbal, en diensvolgens is de *Pedra del Porco* die niet, maar de *Bezoär*, tegen het gevoelen van SAM. DALE, ibid. De Kragten welke dezen Steen van de Indianen en verſcheidene Schryvers toegeſchreven worden, 156. Deszelfs Gebruik, Waren Aart, en Kragt, 156, 157.

Pillen (*Moeder*), De Afvagende, 306, 307. De Buikzuiverende, 307. De verſterkende voor de Vezelen der Eerſte Ingewanden, 309.

Pillen (zagte buikzuiverende) uit de Zeep van Pis. 217. Uit de dikgemaakte Gal, ibid.

Pis, uit wat deelen zy beſtaat, 276. Hare Veranderinge, waar van, 58. Wat zy ondergaat, zoo ze aan koude bloot geſtelt word, 79, 80. Welke veranderingen zy ondergaat van de Byzondere Pis-dryvende Middelen, ten aanzien van de Koleur, Reuk en Smaak, 280. Zy word in quantiteit vermeerdert, als iemant tot de borſt toe in een bad zit, 277. Hoe zig de pis van een menſch door ſterk en langdurig loopen afgemat, vertoont aan den haar beziendenGeneesheer, 85. Waarom zy zeer zwaar

is, in 't ſlymagtige blauſchuit, 84. Hoe zy kan buik-zuiveren, 217. De wyze van hare lozinge, 274

Pis (hoe veel zoorten en oorzaken van *opgeſtopte*) 'er zyn, 282.

Pis-dryvende Middelen wat dat zyn, en welke alleen Pis-dryvende zyn, 105. 275. Zyn vyfderlei, 275. Derzelver vyf Clasſen, Stoffe en gebruik in verſcheidene Ziekten, 276-281 Zy zuiveren en ontlaſten 't bloed meer als eenige Buik-zuiverende middelen, 281. De Byzondere, en hare Uitwerkingen, ten aanzien van de kouleur, reuk en ſmaak van de pis, 280.

Pis wegen, (waar uit de droogte der) en gebrek van Vogt ontſtaat, 282.

Planten (de) geven een driederlei lymig Vogt, 122.

Plant-gewasſen (hoe de zeer groote deelbaarheid der) bewezen word, 98.

Plaats-middelen, wat dat zyn, 107. 341. Hoedanig derzelver Kragt in het gemeen zyn moet, 341. Hoe zy die oeffenen, ibid. Zyn tweederlei, ibid. wat bewyſt dat 'er waarlyk zulke zyn kunnen, 342. Hoe de Byzondere werken, ibid. Waar in derzelver kragt beſtaat, 343. Derzelver verdeelinge in twee zoorten, genomen van de Uitwerkinge, 343.

Pleiſter, wat dat is, 319. Wat de Verwarmende en Slapmakende doen, 311.

Poreusheid der Lighamen is tweederlei, 6. Het onderſcheid tuſſchen deze, en de Digtheid, 9. 10.

Prikkelende Middelen (hoe de) beweginge maken, 168. in welke ziekten, zy plegen gebruikt te worden, ibid.

Pyn (wat) is, wanneer zy ophoud, wat op dezelve volgt, 59. 129. Hoedanig deszelfs gewaarwordinge is, 129. 363. Waar van zy in het gemeen voortkoomt, 352. Kan veroorzaakt worden alleen van de uitrekkinge in een Zunuagtig deel, 129. Is verſcheiden, na de verſcheidene trappen van belediginge der Zenuen, ibid. Van waar alle *pyn* koomt, en waar zy van afhangt, 363. Wat de ontſtekende, en wat de Zenuagtige ten laatſten voortbrengt, 364. Welke deelen in ons Lighaam *pyn hebben*, en in hoe verre, 363

Pyn (van welke dingen) verwekt kan worden, 130. Hoe zy verwekt word

word van de uitrekkinge der Vezelen, van de uitzettinge der Vaten door de daar in bevatte vogten, van alle wondende Oorzaken, 364. Hoe zy na der zelver werkingen ophoud, 365. 366. Hoe zy voortgebragt word van't Vuur, en van alle ſcherpe onzigtbare Lighamen, 365. Waar van de laagſte en zagſte van een laatſt Vezeltje voorkoomt; waarvan de hoogſte en hevigſte, 365. en wat zy langdurende voor haar gevolg heeft, 364. Waar van de Doffe, die in ſlymige ziekten gevoelt word, voortkoomt, 61. Waar van zy voortkoomt, door ingenomene Purgeermiddelen, 199. Hoe zy van winden in de darmen veroorzaakt word, 352.

Pyn (hoe alle oorzaak van) werkt op *eene* Vezel, 364. hoe zy, op meer Vezels werkende, kan worden aangemerkt, en hoe zy werkt in't gemeen, 364. De Inwendige Oorzaken van de al te groote, *pyn* veroorzakende, uitrekkinge der Vezelen worden tot vyf Claſſen gebragt, 366.

—— (op hoeveelerlei wyſe) in eenig deel verwekt weggenomen word, 365. Hoe zy van een Uitwendige oorzaak voortkomende weggenomen word, 366.

Pyn (welke byzondere Middelen alle byzondere Oorzaken van verwekte) wegnemen, 366-369.

Pyn-ſtillende Middelen (wat) zyn, 111. 360. Der zelver hoeveelheid en Claſſen, 365-369. Warme applicatien der deelen van een verſch gedood dier worden voor voorname pyn-ſtillende gehouden, 367.

Pyn-verwekkende Middelen (van welke Oorzaken de) tot een volkomene werkinge gebragt worden, 137. Zie *ſcheidende Middelen.*

Pyp-kaſſie (wat) is, en welke hare kragten zyn, 221. Met wat verſchillende Koleuren zy, naar de verſcheidenheid van de ingenomene Gift, de pis en den drek verft, 243. 280.

Q

Quik is het zwaarſte van alle Vloeiſtoffen, ook zeer verdeelt, en deelbaar, 183. Deszelfs werkinge op onze daár mede omlopende Vogten hangt af van deszelfs vaſtheid of zwaarte, 184. Hoe deze werkinge kan vermeerdert worden, en waarom het met meer kragt werkt in een verſtopt, als in een ander

Lighaam met een bygevoegt merkwaardig voorbeeld, 184. Waar in deszelfs kragt op ons Lighaam beſtaat, en door welken prikkel die vermeerdert word, 185. Deszelfs deelen blyven nooit hangen aan de kanten of zyden der Vaten, 185.

Quik (op wat wyzen het) een Quyl-middel word, 183. Verwekt, op allerhande wys aan ons Lighaam geappliceert, quylinge, ten zy het vermengt is met eenig middel, het welk deszelfs ingang in 't bloed belet, 183. Hierom, zoo het, met Zwavel vereenigt, ingenomen word, verwekt het geen quylinge, maar alleen loslyvigheid, ibid. Verwekt ook, uitwendig aan 't Lighaam, gewreven, dikwyls Buik-loop, 254. Deszelfs *zoetë* bereidinge tegen de hardigheden, welke aan de kanten der wonden groeijen, 252. Deszelfs Slym-dryvende bereidinge, 237. De Giften, Eigenſchappen, en Gebruik van het *zoete*; Neergeplofte *Witte*, *Rode*, *Gele* en *Groene*, om water te dryven, 252. 253. Deszelfs gebruik in ſommige ziekten, 345. Deszelfs bereidinge tegen de Wormen, 359.

Quik (hoe het opgeheve bytende) ſchadeloos kan gemaakt worden, 157. In wat ziekten en op wat wyze het kan gebruikt worden in langdurige ziekten om de Uitwaasſeming te bevorderen, 297.

Quylinge geneeſt de Vennsziekte niet, maar volgt om dat de ziekte begint genezen te worden, 182.

Quyl-middelen (wat) zyn, 104. 181. Der zelver tweederlei zoort, 105. Drie Claſſen, 181-183.

R.

Raak-punten (hoe de) vermeerderen, 48.

Rattekruit (hoe de kragt van ingenomen) kan verdreven worden, 110.

Reuk (zeer zware) te hevig en te lang gevoelt, verwekt pyn, 365.

Rhyn-bezie, deszelfs Gift en Gebruik. 250.

Roode-loop (welke de Oorzaak van de) is, 209.

Roodheid (van welke Oorzaken de) voortkoomt, 131. 132. Waar van die van ons Lighaam, 239.

Rood-makende Middelen (wat) zyn, en waar van zoo genoemt, 102. 131. Der zelver Claſſen en Stoffe, 131-133.

Rug-dryvende Middelen (wat te) zyn, 107. 334. Der zelver drie Claſſen, Middelen

delen daar onder begrepen, en werkinge, 335.
Ruſt of *ſtilſtant* in de Vogten maakt ſlymigheid, 80.
Ryp-makende Middelen (wat) zyn, 107. 340. Waar uit de volbragte *rypmakinge* gekend word, 340.

S.

Saffraan (de zeer zware, en langdurende reuk van) is zeer ſchadelyk voor de herzenen, 373.
Schakel (hoe den) in de Vezelen kan verbroken worden, 131.
Scheidende of *Pyn-verwekkende Middelen* (wat) zyn, 102. 130. Der zelver Claſſen en Stoffe, 131-137. Eenige aanmerkingen omtrent der zelver werkinge, 137. Zie *Pyn*.
Scherpe (hoe het) verbreekt 't Evenwigt van de open en toegaande bewegінge, 53. 54. Welke uitwerkinge 't heeft in de rolronde en kegelwyze vaten, 56. Wat het, vaſtgehegt zynde in de binnen zynde van eenig vaatje, uitwerkt, 53-55. De uitwerkinge van het uitwendig vaſtgehegte, 57. Van waar het *zuure ſcherpe* voortkoomt, 148. Hoe het *Olyagtige* voortgebragt word, 126. 148; is tweederlei, 149. 150; en waarom het bezwaarlyk weggenomen word, 126. Het *Alcaliſche*, 149. Al het ſcherpe, dat prikkelt, word daarom Buik-zuiverende, 260. Hoe het vaſtzittende verbetert, en op hoeveelerlei wyze tot ruſt gebragt word, 268.
Scherpe Lighamen (welke) zyn en hoedanige de *zeer ſcherpe*, 103.
—— —— —— (hoeveelerlei) 'er zyn, en hoe zy elk in 't byzonder verbroken worden, 126. Kunnen oneindig zyn ten aanzien van de figuur, 146. Uit welke deelen zy beſtaan, 53. Welke voornamentlyk 't Evenwigt van de open en toegaande beweginge verſtoren, 55. Derzelver kragt tweezins beſchout, 146. Kunnen in ons tweezins aangemerkt worden, te weten, of in ons bloed voortgebragt, of van buiten daar in gebragt, 71. 72. 147. Welke eigentlyk de in ons bloed voortgebragte zyn, en hoe zy voortgebragt worden, 72. 147. 148. Zyn drie zoortig, 148. Door welke wegen de van buiten ingebragte in ons bloed komen, en hoedanige zy zyn, 72. 149. 150.
Scherpe Lighamen (welke de Gegravene en Minerale) zyn, 149. Welke de Alcaliſche en Zuure, 149. Welke de Armatike en Olyagtige, 149. 150.

Welke de Geeſtagtige en Zoute, 150. Welke de Aardagtige, 126. 149; en hoe zy in de Vaten vaſtzittende, daar uit kunnen gedreven worden, 126. 127. Hoe de uitwendige prikkelende werken, en welke derzelver ſtoffe is, 122-135 Hoedanige de lymige moeten zyn voor het gebruik van Slymdryvende Middelen, 229. 230.

Scherpe Middelen (hoe alle) Uitwaasſemende kunnen worden, 29.

Scherpheid (wat) is, en welke *ſcherpheid* voortbrengende Middelen zyn. 146.

Scorpioen (den) over de wonde, van hem gebeten, gevreven zynde trekt zyn eigen vergift daar uit, 333.

Schuringe of *wryvinge* in 't Bloed geſchiet tweezins, 72. Wat die der vaſte op de Vloeibare deelen uitwerkt, 160. Op wat wyze zy verandert word, en verſcheide veranderingen in 't Lighaam voortbrengt, 160. 161

Slaapmiddelen (wat) zyn, en wat zy doen, 360. 370. De zagte en veilige, 370. 371. De ſterke en gevaarlyke, 371. 372 Derzelver twee Claſſen en Stoffe, 370-372.

Slag ader (*arteria*) wat de Oude daar door verſtaan hebben, 346.

Slag aderen (wat) zyn, 32. Hoe derzelver einden verdeelt worden, en op wat wyze de Zydlingſche verwyd worden, 299.

Slangenſteen (wat den) gezegt word te doen, 333. Of hy een byzondere Aantrekkende kragt heeft, 333. 334. Welke den waren aart is van de meeſte en mogelyk van alle zoodanige Stenen, 334.

Slappe Menſchen (welke ſlappe) genoemt worden, en door wat Buikzuiverende middelen zy ontlaſt moeten worden, 214.

Slapheid of *Buigzaamheid* (hoe de verlorene) derkleinſte Vaatjes weer herſtelt word, 118.

Slap-makende Middelen (wat) zyn, 101. 119. Derzelver Stoffe, 119. Tweederlei Uitwerkinge, 119.

Slapmakinge (wat) is, 118. Waar de Geneeskundige en eigentlyke alleenlyk plaats heeft, 118.

Slym of *Snot* (wat het) van 't *Slym-vlies is*, 178. waarom het in het begin der verkoutheid in groote menigte uit de neusgaten pleegt te druipen, 180.

Slym (wat de Oude eigentlyk) genoemt hebben, 201.

201. Uit hoeveelerlei Stoffe *'t Darmen-ſlym* beſtaat, 201. 202. en wat het Dikwordende uitwerkt, 305.

Slym (wat) is, en hoeveelerlei deszelfs oorſprong, 227. In welke menſchen het door lymig voedzel voortgebragt word, 227. Welk en op hoevelerlei wyzen het uit niet ſlymige vogten voortkoomt, 227. Het taaje en dikke word niet onmiddelyk uit 't bloed afgeſcheiden, 227. 228. en hoe het vloeibaar gemaakt word, 228.

Slym-dryvende Middelen (wat) zyn, 105. 201. 226. Derzelver optellinge, 228. enz. Hoe zy werken, 230. De twee zoorten van de eigentlyke, 228. De twee Claſſen en Stoffe, te weten, 1. De *Slym-dryvende*, welke 't ſlym door te verdunnen uitdryven, 2. Welke de Darm-vezelen prikkelen, 228. 229.

Slym-dryvende Middelen (wat in de Ontbindinge der) met verſcheidene Scheiſtoffen geſchiet, 237. 238. Derzelver gebruik in verſcheide ziekten, 238-241. Hoe zy aan Slym- en Water-zugtige Menſchen moeten toegedient worden, 230. De wyze op welke zy moeten gebruikt worden; 240. 241.

Slym-gezwel (waar door een) veroorzaakt word, 123.

Slym-proppen (waar door de) en andere verſtoppingen dikwyls veroorzaakt worden, 75. 77. hoe zy uit dik en taai bloed ontſtaan in de grootere Vaten, in het Harte, en in de holligheden der Herzenen, 77. Hoe de witte gemaakt worden in het begin der Watervaten, 78. Hoe zy geformeert worden in de herzenen der Geworgde, 77. Wanneer zy in 't harte voortkoomen, 81.

Slym-zuiverende (welke middelen) genoemt worden, 104. 179. Wat voor middelen zy behelſen, 179. Hoe zy gebruikt worden, en tot welke Geneesmiddelen zy gebragt kunnen worden, 179. enz.

Slym of *Witte-zugtige* (de) hebben zeer dun bloed, 82. Door wat Geneesmiddelen zy geholpen worden, 168. 169.

Smaak (de aangenaamſte, dog hevig en langdurende) verwekt pyn, 365.

Snelheid (waar van de) afhangt, 88.

Spaanſche Vliegen zyn Pysdryvende, en derzelver Uitwerkinge, 279. 280.

Speceryen (alle) zyn met een Balſem voorzien, 127.
Spiegel-harſt (Gebruik van) om Fiſtels op te drogen, 128.
Spieren Derzelver vrywillige beweginge vermeerdert de doorſtralinge der Vogten, en waarom zeer nuttig in langdurige ziekten, 163. Waarom men het aanwezen van de Ringwyze Spier der Baarmoeder door RUYSCH ontdekt, ſchynt in twyffel te moeten trekken, tot dat het door een overvloediger ondervindinge beveſtigt is, 303. Hoe lang een gewonde *Spier* maar *pyn* heeft, 367.
Spies-glas (uit welke deelen 't) beſtaat, en hoe het Zagt-buikzuiverende word, 224. Hoe het een Quyl middel word, 182. Wat de Infuſie van deszelfs Glas of Saffraan uitwerkt, 98.
Springinge kan een Miskraam veroorzaken. Zie *Miskraam*.
Sprouw word ſomtyds door den ſtoelgang ontlaſt, 195.
Staal, met het Bloed vermengt zynde, word een zeer verdikkend en ſtremmend middel, 308. Deszelfs gebruik en uitwerkinge in Vryſterziekten, 308. In welke ziekten het nuttig, en in welke het nadeelig is, 351. Voorſchriften van *Staalmiddelen* in Vryſterziekten, 309.
Stank (waar uit de) ontſtaat, 103.
Steen-brekende Middelen (welke) genoemt worden, 111.
Steen van Goa (wat de) is, 289. Uit welke Geneesmiddelen hy gemaakt word, en deszelfs gebruik, 289. 290.
Sterkte en *zwakheid* (waar van, en hoe de) in een Menſch voortkomen, 28. Waar in de Sterkte beſtaat, 145. welke de ſterkſte menſchen zyn, 350.
Stilſtant (van welke oorzaken) van Vogt in de Vaten, en de daar op volgende Zwellinge voortkoomt, 316.
Stoppende Middelen (wat) zyn, 106
Stovingen (wat) zyn, en wat zy doen, 319.
Stremmende Middelen (wat) zyn, 103. 163. Hoe zy in 't Gemeen werken, 163. Maken, in het bloed komende, het zelve terſtont dik, 81. Hoe de Inzuigende werken, en derzelver Claſſen en Stoffe, 164-166 Hoe de Uitperſſende of Uitdryvende werken, en derzelver Claſſe en Stoffe, 164-166.

Stremminge in de Vogten kan uit derzelver eigen aart voortkomen, 317.
Strottenhooft, en van de *Lugt-pypjes* (waar uit de rauwigheid van het) in den hoeft voortkoomt, 346.
Strykingen (wat) zyn, 319.

T.

T Aayheid, *Dikheid*, *Slymigheid*, of te *groote t'zamenhanginge* (waar van de) in het Bloed voortkoomt, en hoeveelerlei deszelfs Oorſprong, 77. 78. Koomt van ſtilſtant, in de Vogten, 80. Wat zy in de groote Vaten, enz. voortbrengt, 77. Wat in de kleine Slagaderlyke, hoe zy kloppinge en pyn verwekt in de Slag-aderen, en hoe zy gelegentheid geeft tot voortbrenginge van Puiſten, het heete Vuur, enz. 77. Wat zy voortbrengt in het begin, en wat in het einde der Watervaten, 78. Hoe zy Ettergezwellen, het heete Vuur en de Teringe veroorzaakt, 78. Aan wat ziekten zy miſſchien, zoo zy in de Zenuvaten ontſtaat, hare Oorſprong geeft, en waarom zy zelden in deze Vaten voortkoomt, 78. Deszelfs ſes verſcheidene Oorzaken in onze Vogten, 78-82. Deszelfs verſcheidene Uitwerkingen, 76-78.
Tabak (het Afkookzel, de Infuſie, of het Zap van), uitwendig aan het hooft geappliceert, veroorzaken brakinge, 264, 269.
Tand-pyn Middelen (wat) zyn, 107. 345.
Teel-leden (waarom de) der Dieren, door het Venusſpel geprikkelt, rood worden, 131.
Tegen-giften (wat) zyn, 111, 373. Zyn driederlei, en hoedanige zy moeten zyn, 374, 375. Hoe de't Vergift verbeterende, en de het Vergift uitdryvende werken, 375. Welke de middelen zyn, die de Vaten tegen het vergift wapenen, en welke, die de beweginge, door 't vergift voortgebragt, ſtuiten, 375. Der zelver twee Claſſen, te weten, de Enkelde, 375-377, en de t'zamengeſtelde, 377, 378. 'Er zyn gene algemene Tegengiften, 378.
Θεῖον (τὸ) wat dat by de Oude geweeſt zy, 73.
Teringagtige (op wat wyze de) door warmte aangedaan worden, 327.
Theriaak (wat) genoemt word, 373. Hoe die van ANDROMACHUS de buikzuiverende kragt des Geneesmiddels ſteunt, 260. Op wat wyze zy zweet dryft, 289. Is goet te-

gen de vergiften, 260, 373, 377.
Toedrukkinge (waarom de Uitwendige) der Vaten de Vogten verdikt, 145.
Toegroeijinge (hoe de) geſchiet in de Vaten onzes Lighaams, 40-43.
Toeſtoppende Middelen (wat) zyn, 101, 120. Hoe zy alle werken, 120. Der zelver tweederlei ſoort, 121. Hoedanig de Uitwerkingen van alle deze Middelen zyn, 122, 123.
Toe- of *t'Zamen-trekkinge* (hoe de) der deeltjes geſchiet, 115. Door welke Oorzaken zy bevordert word, 115-117. Hoe zy in de vaſte deelen vermeerdert word, 117. Welke deszelfs oorzaak en gevolg is in de Vaten, 116.
Touwen (waarom de droog-gemaakte), in 't water geſtoken zynde, zig toetrekken, en ſtyf worden, 117.
Traan-ſteen (wat) is, en welke deszelfs kragten, 376.
Turbith Minerale, of *geel Quik* (wat) is, en deszelfs Werkingen en Giften, 99. 252. 253.
Turbith-wortel. Deszelfs Hoedanigheden, Giften, en Toebereidingen, 235. 236.

U.

Uitdroginge of *Vermageringe* (waar uit de) voortkoomt, 82.
Uitperſſende Middelen, *Uitdryvende* eigentlyk genoemt (wat) zyn, en wat zy doen, 164. Welke hoedanigheden 'er vereiſt worden tot uitdryvinge eener ſtoffe uit de Darmen, 198-201.
Uit-rekkinge (de drie trappen van) van een Zenuagtigtig deel, en van 't daar door veroorzaakte gevoel van pyn, 129.
Uit-waaſſemende Middelen (wat) zyn, 105. 295. 'Er zyn geen byzondere of zekere, 296. Der zelver drie Claſſen en Gebruik, 295, 297.
Uitwaaſſeminge (De zeer groote fynte van de Ongevoelige *Doorwaaſſeminge* of) van Sanctorius, en van deszelfs Vaten, 30. 31. Deszelfs aart, 283. De hoeveelheid der Oorzaken van deszelfs vermeerdering, 296. Zy word vermindert van alle dingen, welke de gevoelige Ontlaſtinge vermeerderen, 297.
Uitwaaſſeminge (de) van 't Vloeibaarſte deel word oorzaak van taayheid en dikheid in 't bloed, 78.

V.

Vaatjes (hoe de tegenwoordigheid van) in elk punt des Lighaams bewezen word, 44, 45.

Varen (De Kragten van *Eike-boom*) 237. 258.

Vaſt deel (wat een) is, 3. 11. Wat en hoeveelerlei een volmaakt vaſt is, en hoeveelerlei deszelfs maat, 4, 5. Hoe deszelfs evenredigheid en kragt tot de daar in bevatte Vloeiſtoffe toeneemt of vermeerdert word, 48. 49. Wat deze Kragt is, 49.

Vaſte deelen (De t'Zamenhegtinge van onze) aan malkanderen, 13 Te gelyk ook de vervolginge en gemeenſchap der vogten in ons Lighaam. 14. Derzelver gelykformigen tegenſtant, 15, Hoe dezelve genoemt worden, 17. Waar uit zy beſtaan, 17, 18. Derzelver Beſchryvinge, 18. kleinheid, ibid. Zelfsheid, gelykheid en onveranderlykheid, 19, 20. Onderſcheid en Enkelheid, en Aardagtigheid, 20, 21. Affcheidinge uit de Vogten, en voeginge aan alle deelen, 23. Derzelver tweederlei zoort, 24. Hoe derzelver laatſte Vezeltjes geheel Zenuagtig zyn, 40. 46. Hoe de kleinſte zig zelfs niet kunnen toetrekken, 115. Derzelver beweginge word in ons tweezins vermeerdert, 142 Waar van derzelver kragt op de vogten afhangt. Zie *Vaten*.

Vaſte Lighamen (waarom de) hare beweginge langer behouden als de andere, 74. Welke de tegen natuurlyke zyn, die zig in de Darmen onthouden, 194.

Vaſtheid (wat) in 't Gemeen is, 73.

Vaſt-klevende, uit welke ſtoffe het beſtaat, en door wat Middelen het verdeelt, ontbonden, en afgeſpoelt word, 322, 323.

Vat (wat in 't Gemeen een) genoemt word, 24. Wat een laatſt en enkelſt, 19. 25. 27. Een groot kan niet gequetſt worden, of 'er worden zeer veele kleine verbroken, 116.

Vaten. De Optellinge van de voornaamſte ontlastende Vaten, 14. Wat wy eigentlyk bevatten kunnen onder den naam van Vaten, waar van 'er in 't Gemeen eigentlyk *drie* zoorten zyn in ons Lighaam, 32, 33. Hoe veel zoorten en afgaande Ordens van Vogt overvoerende Vaten 'er ons Lighaam zyn, 32 33. 39. Waar in derzelver bepalinge beſtaat, 26, 27. 46. Hoe zy allengskens toe-

toegroeijen, 40. 41. Hebben, nog niet kraakbenig zynde, een onbepaalde maat. 194. Komen uit de Slag-aderen tweezins voort, 69. Welke Inzuigende zyn, en wat zy doen, 44. 316. Hoe de Zydlingſche droog worden, en toe groeijen, ook hoedanige ziekten daar door veroorzaakt worden, 70, 71. Hoe de kleinſte uit de gekende grootere Vaten kunnen nageſpeurt worden, 28. Waarom 'er deze in ons zyn moeten, en welk haar werk is, 38. Hoedanige de Zenu Vaten zyn, 33. 38. 39. Waar van de kragt der kleinſte Vaten op de daar in bevatte Vogten afhangt, en waar van die der grootere, 49, 50. Wat de verlenginge der Vaten uitwerkt, 49.

Veeragtigheid (hoe de) der Vaten de Oorzaak is van de Voortdryvende Beweginge, 86.

Velmakende Middelen (wat) zyn, 102. 124. Zie *Heelmiddelen.*

Vel roodmakende en blaartrekkende Middelen (wat) zyn, 134.

Veranderende Middelen (wat) zyn, 103. 159. Welke hier toe gebragt moeten worden, 103. Eigentlyk zyn 'er zeer weinig, 160. Welke derzelver onmiddelyke, allene en eenige oorzaak is, 160.

Verdeelende of *Ontbindende Middelen* (wat) zyn, 106. 138. Derzelver waren aart, en ſtoffe, 139-141. Waarom derzelver werkinge zoo gemakkelyk niet kan bepaalt en begrepen worden, 142. Derzelver wyze van werken in 't gemeen, 139. Waarom derzelver gebruik zo geprezen word in ontſtekende ziekten, 330. De Oorzaak van de Verdeelinge der deelen van malkanderen, 140.

Verdikkinge (hoe de) geſchiet, en van de Dikmakinge kan onderſcheiden worden, 102. Door 't misbruik van welke Middelen dezelve veroorzaakt word, 145. Waarom de Middelen, welke 't Bloed tot een behoorlyke graat verdikken, een Menſch verſterken, en tot een hogen Ouderdom ſchikken, 145.

Verdovende Middelen (wat) zyn, 360. Derzelver ſtoffe, 371. 372.

Verdryvende Middelen (wat) zyn, 106. 316. Hoeveelerlei die zyn, 316. Zyn verſcheiden naar de verſcheidene oorzaak der Gezwellen, 316. Doen niets

niets tegen de Knoeſt-gezwellen, 317.
Verdunnende Middelen (wat) zyn, 103. 161. Hoe zy verdunnen, 140. Derzelver Stoffe, 140, 141. Gebruik in ziekten van de dikheid der vogten afhangende, in welk geval de Zweet-middelen zeer ſchadelyk zyn, 145. Derzelver vereiſte hoedanigheden, 161. 162. 'Er is eigentlyk maar een waar verdunnent Middel, 162.
Vergiften (wat) zyn, 373, 374. Welke zeer ſnelle, en welke langzaam werkende genoemt worden, 374 Werken in 't Gemeen drievoudig, en zyn ook drie zoortig, 111. 374. Hoe zy op onze Vaſte en Vloeibare deelen werken, ibid. Waar en hoe zy onze vogten doen ſtollen, en onze Vaten verbreken, ibid. Wat zy in de Darmen voortbrengen en op wat wyze, 354. Waarom de ſterkſte, als ook de ſterke *Braak-middelen* Krampen veroorzaken, 270. Hoeveelerlei de Enkele zyn, 374. Welke SCHRYVERS over de *Vergiften* en derzelver *Tegengiften* verdienen te worden nagezien, 378.
Verhardende Middelen (wat) zyn, 106. 321. Op hoe veel wyzen de verhardinge in ons geſchiet, 317.
Verkoelende Middelen (wat) zyn, 106. 329 Derzelver vier Claſſen, en Middelen daar onder vervat, 329, 330.
Verrottinge In de Vogten waar van en wanneer die geſchiet, 72. 102. waar van in ons Bloed, en hoe die bevordert word, 72.
Verſtoppende Middelen (wat) zyn, 101. De Inwendige, en hoe zy alleen werken, 121.
Verwarmende Middelen (wat) zyn, 106. 324. Derzelver drie Claſſen, 326. 327.
Verzagtende Middelen (wat) zyn, en hoe zy werken, 103, 151. Zyn tweederlei, te weten Algemene, en Byzondere, 151. Beider Claſſe, Stoffe en Gebruik, 151-159.
Vezel (hoe een) uit een vat gemaakt word, 40, 41. Waar deszelfs aanwas geſchiet, en welke kragt in elk punt is 50 51. Wat die toetrekkende kragt bedwingt en tegenhoud, 51. Op wat tyd deze kragt werkt, 51. 52. Hoe deszelfs open en toegaande beweginge vermeerdert word, 102.
Vezelen. Hoedanig de laatſte en kleinſte zyn, 18, 19. 25. Deze kunnen niet ver-

verlengt worden, maar alleenlyk de laatſte Vaatjes uit deze Vezeltjes t'zamengeſtelt, 118. De driederlei loop der Vezelen en Vaten formeert andere groote deelen, 25-43. Waar van derzelver veeragtigheid afhangt, 40, 41. De Oorzaak van derzelver toetrekkinge, 50, 51. Wat evenwigt de toetrekkende kragt heeft, en waar van, 52. Derzelver toe- of t'zamentrekkinge vermeerdert de ſterkte des des Lighaams, 117.

Viſchlym (wat) is, en waar van gemaakt word, 122.

Viſſchen (wat Bloed de) hebben, 87. Waarom derzelver huid met talloze Oly-affcheidende Klieren voorzien is, 122.

Vleeſch (wat weeldrig uitwaſſend en ſpongieus) te kennen geeft, 128.

Vleeſch-makende Middelen (wat) zyn, 124. Zie *Heelmiddelen*.

Vlies. Wat een enkel laatſt en kleinſt Vlies is, en uit wat deelen het beſtaat, 19. Hoe de t'zamengeſtelde vlieſen benevens andere deelen des Lighaams geformeert worden, 25.27. 40-43.

Vloed-verwekkende, of de *Maandſtonden ontlaſtende Middelen* (wat) zyn, 106, 298. Derzelver drie Claſſen, 304. De eerſte Claſſe in drie verſcheidene zoorten van Middelen begrepen, benevens derzelver ſtoffe, 304-310. Voorſchriften hier toebehorende, 306-309. De tweede Claſſe in twee zoorten van Middelen verdeelt, en derzelver ſtoffe, 310-313. De derde Claſſe, 313.

Vloeibaarder maken (wat men) noemt, 161. Geſchiet tweezins, 161, 162.

Vloeibaarheid (wat tot de) der Vogten vereiſt word, 167.

Vloeiſtoffen (wat) zyn, en uit welke deelen zy beſtaan, 11. 18. 24 57. Hoeveelerlei derzelver onderſcheid in het gemeen is, en waar in het beſtaat, 12. Door middel van dezelve geſchieden bykans alle Natuurkundige veranderingen, 12. Hoe de Water-weegkundige dezelve aanmerken, ibid. Derzelver vereiſte Eigenſchappen in't gemeen, 76, 77. Van onze *Vloeiſtoffen*, Zie *Vogten*.

Voedzels, welke veel Chyl maken, 174.

Vogten. (onze) Welke derzelver gelykformige beweginge is, 15. en op hoeveelerlei wyze die verbroken word, 16 Waar en op hoeveelerlei wyze alle hare veranderinge ge-

geſchiet, en waar van dezelve afhangt, 24. 50. Wat gevolgen haar ſtilſtaan heeft, 58, 59. 227. Derzelver byzondere Eigenſchappen, 67, 68. Hoe zy in het Harte zyn, 67. Dezelve bewaren hare Vloeibaarheid in ons tweezins, 76 De Oorzaken van derzelver poginge om zig met malkanderen te vereenigen, 139. Derzelver vereiſte hoedanigheden om door de Vaten behoorlyk omgevoert te worden, 149. Derzelver deelen worden tweezins door aanſchuringe verkleint, 141. Derzelver inwendige beweginge kan op vier wyzen vermeerdert worden, 141. Zie *Bloed*, enz.

Vogten (hoeveelerlei de gebreken van de deelen onzer) t'Zamenbeſchout, in het gemeen kunnen zyn, 77. 169. Hoe zoo een tweevoudig algemeen gebrek kan verholpen worden, 169. Hoeveelerlei derzelver gebreken, byzonderder beſchout, zyn kunnen, 68-76 Het tweederlei gebrek ten aanzien van de vermeerderde groote, 68-70. De Middelen om dit gebrek te verbeteren, 68, 69. Het tweederlei gevolg van de vermeerderde groote der deeltjes, 69. Waar op de genezinge van dit gebrek ziet, en hoedanig het middel zyn moet om het zelve te verbeteren, 69, 70. Hoe de vermindering van de groote der deeltjes geſchiet, 70. De Oorzaken en gevolgen van dit gebrek, 70, 71. Door welke middelen het verbetert word, 71. Hoedanig het gebrek is ten aanzien van de figuur, 71. Welke deelen met een ſtompe figuur voorzien zyn, en hoedanig derzelver eigenſchap is, 71. Waar van de ſcherpe deelen voortkomen, 71, 72. welk het tweederlei gebrek is ten aanzien van de vaſtheid, 73-76. Het tweederlei gevolg van de al te vaſte deeltjes, 74. Hoedanige de Geneesmiddelen van dit gebrek moeten zyn, 75. Wat het gevolg is van de niet genoeg vaſte deeltjes, 76.

Vogten (welke vereiſtens 'er zyn moeten om de Buitengevaatte) door den ſtoelgang uit te dryven, 197. welke de tegennatuurlyke zyn, die zig in de Darmen onthouden, 192, 193. Hoe de ſtilſtaande, en hoe de Buitengevaatte verdreven worden, 316.

Vreemd (wat) is, 322.

Vrouwen (waarom de) in het gemeen minder uitwaaſſemen als de Mannen, en waarom de zulke, welke een ſlap en koud lighaams geſtel hebben, en die een zittend leven leiden, overvloedige Maandſtonden hebben, maar de ſterke in het geheel niet of ten minſten zeer weinig, 301. Waarom zy eerder haren vollen wasdom krygen als de Mannen; en wat daar uit volgt, 302. Waarom derzelver overtollige bloed na de Baarmoeder geleid word, 302. 303 waarom zy na mate van hare groote een ruimeren en uitzettelykeren Onderbuik hebben als de Mannen, 302. wat een Geneesheer moet onderzoeken in de Genezinge van derzelver opgeſtopte Maandſtonden, 304. Hoe die gene, welke met opſtygingen gequelt zyn, zomtyds voor een ogenblik verſtikt worden, en waar uit de zwellinge van den Onderbuik in de zulke ontſtaat, 353. Waarom in de zoodanige verwekt word het gevoel van een na de keel opklimmenden brok, ibid.

Vrugt (uit welke deelen een *Onvolwaſſe*) in 't begin der formeringe beſtaat, 38. 40. 41. Hoe zy geformeert word, 47.

Vrugt-uitdryvende Middelen (welke) zyn, 314. Moeten voorzigtig gebruikt worden, 314.

Vrugten (welke zagte buikzuiverende) zyn, en derzelver gebruik om losly-vig te maken, 210 De *Tuinvrugten* zyn zagtbuik-zuiverende, en verwekken winden, 220, 221. waar van derzelver kragt afhangt, 221.

Vryvingen (wat) zyn, 131. Hoe zy de beweginge in devaſte deelen vermeerderen, 142.

W.

Waaſſem (wat den) van warm Water doet, 318. Die van een verſch gedoot dier is een zeer goed weekmakend, Pyn-ſtillend, Uitwaasſemend, en 't vergift wederſtaande Middel, 319, 320. 367. Zulks word bewezen met 't voorbeeld van CAESAR BERGIA en FRANC. ALVAROT., 320. Die uit pis-agtige Alcaliſche zouten, als uit Sal Ammoniak, is een allerſterkſt maar allergevaarlykſt *Miskraam veroorzakend* of *Vrugt-uitdryvend Middel*, 313, 314.

Walginge en Brakinge worden verwekt van Werktuigkundige applicatien, 265.

Warmte (Onze Natuurlyke) is geen Oorzaak, maar alleen een gevolg van de ſchuuringe der omlopende Vogten, 141. Waarom zy de Oorzaak niet is welke den gelykformigen omloop van het bloed bewaart, 65. Zy is alleen een bykomende of medewerkende Oorzaak van de beweginge des Bloeds, maar geen Eerſte, ibid. Door deszefs gebrek ſtremmen onze vogten, en waar van de Oorzaak van dit gebrek, ibid. Waarom zy in Koortzen terſtont op koude volgt, 62. Alle deszelfs trappen de natuurlyke trappen van ons bloed te boven gaande worden Oorzaak van taayheid of dikheid des bloeds, 79. Hoe de te groote en tegennatuurlyke het bloed verdikt, 79, 143. Hoe zy dan werkt, als zy onze Vogten ontbind, ſchoon zy dat nooit onmiddelyk en op zig zelfs doet, 144. Hoe dezelve voortgebragt word, 324. VIER ZETREGELS, over de graden of trappen der warmte, voortgebragt van de ſchuringe der Lighamen tegen malkanderen 325. Hoe zy oo uit-, als inwendig in ons kan verwekt worden, 325. Waar van dezelve in 't voeteuvel, Jigt, Blauſchuit, Gewrigten, enz. voortkoomt, 326. waarom zy in zommige ziekten blyft, ſchoon de Vogten vermindert zyn, 327. wat zy in die de Teringe hebben voortbrengt, ibid. De warmte voortgebragt van de ſnelheid der voortdryvende beweginge, 326. Van de dikte der Vogten, 326; van de vernauwinge der Vaten, 327; van deze drie te gelyk, 328. De warmte van 't Zuur, en Olyagtige ſcherpte voortkomende door Loogzouten kan worden weggenomen, 329, 330.

Water (wat) genoemt word by de Stoffcheiders, 21. Deszelfs zwaarte ten aanzien van de Lugt, en de onbepaalde groote, doorſchynendheid, en kleinte der Water-deeltjes, welke gaan door Poren daar de Lugt niet door kan, 67. 68. Het is het eenigſte en voornaamſte verdunnend Middel, 162. 287. Het maakt door warmte en zouten geholpen 't beſt dun, 162. Hoe gemeen water moet gebruikt worden om den drek te verdunnen, 215. Deszelfs vereiſte hoedanigheden om na de Darmen te lopen, ibid. Het is

matig warm 't beſte hartſterkende Middel, alwaar de Vogten moeten verdunt worden, 352, ook een zeer groot Zweet-mideel, 287. Insgelyks een zeer goet Ontbindend en Verdunnend Middel, 82. Hoe enkel warm water ſlymdryvende kan worden, 228. Desgelyks met Zeepagtige Middelen vermengt zynde, en met zommige zouten der Planten, 229. Waarom het eerſte ſlap, en naderhand ſtyfmaakt, 119.

Water. (*Lympha*) Wat orden het water van allerlei zoort houd in zynen omloop, 38. Hoe dat van de eerſte zoort aan 't einde der bloedvoerende Slag-adertjes van de rode Bolletjes afgeſcheiden word, 36. 37. De huishoudinge van 't Water druipende in de holligheden des Lighaams, 43. Het kan uit alle deelen des Lighaams door Buik-zuiverende Middelen uitgedreven worden, 195. Het buitenge aatte in de Waterzugt word zomtyds in groote menigte ontlaſt, met eene daar op volgende ſlinkinge van den buik, 195 In wat ziekten te veel ſpeekzelagtig water in 't bloed is, 255, 256.

Wateragtige, wat dat voor Menſchen zyn, 214. Moeten door geen ſterke Purgeer-middelen ontlaſt worden, 215.

Water-dryvende Middelen. Wat dat zyn, 105. 202. 246. Hoedanig derzelver gebruik in 't gemeen zyn moet in verſcheidene ziekten, 255-257. Moeten voor de eerſte maal in een genoegzaam rykelyke Gift ingegeven worden, 256. In wat ziekten zy ſchadelyk zyn, 256. 257. Veroorzaken ligt overmatige buik-zuiveringe, 257. Derzelver verdeelinge in drie Claſſen, en werkinge in elke Claſſe, 247. Hoe die der Eerſte Claſſe werken, 247, 248; waar in het onderſcheid tuſſchen deze en de Blaartrekkende Middelen beſtaat, 248. Hoe veele en welke derzelver vereiſtens zyn, 248. waar in hare kragt beſtaat, 253. Derzelver kragten uit de gevolgen getoont, 254 Derzelver Stoffe uit het groeijende en gegravene, 248-253 Welke die der tweede Claſſe zyn, en hoedanig derzelver werkinge en ſtoffe, 254. 255. welke die van de derde Claſſe zyn, 255.

Wateren. Hoedanige die der Dieren zyn, 215.

De

De Minerale veroorzaken de dood in de waterzugt uit ſlapheid der Vaten ontſtaan, 216.
Waterig Bloed, Ichor, (waar van daan het) in de darmen kan komen, 194. Hoe het in de Watervaten voortgebragt word, 194. Het is oorzaak van Puiſten en ſchurft, 194.
Water-vaten (*wat alle* tot hier toe ontdekte) zyn, 33-35. Derzelver onderzoek, 33-39. Hoe zy in haar begin en vervolgens zyn, 34. Hebben alle Klap-vliezen, 34. Waar zy na toe lopen, ibid. Gelyk'er Aderlyke zyn zoo moeten 'er ook Slag-aderlyke zyn, en waarom, 35. Hoedanige evenredigheid de Middelyn van de eerſte zoort of orden heeft met de Middelyn van de laatſte bloed-voeren de Slag-ader, 30. 36. De natuur van de tweede zoort of orden, 37. Hoe verre de afgaande ordens reiken, 33. 37. 39 Hoedanig de Middelyns proportie van alle de *Watervaten* onder malkanderen ſchynt te zyn, 39. wat een Slag-aderlyk Water-vat van de eerſte zoorte of een Wei-voerende Slag-ader is, 34-37; en waarom het niet kan onderſcheiden worden, 34, 35; Hoe alle die Slag-adertjes in een Aderlyk Water-vat eindigen, en ten laatſten een zigtbare tak maken, 36. 37. De Slag-aderlyke *Water-vaten* eindigen met opene mondjes tweezins in ons Lighaam, 43. Hoedanig de ontſtekingen der Watervaten zyn, 194.
Water-weegkunde (de Nuttigheid van de) in de Natuur- en Genees-kunde, 12.
Week en *Losmakende Middelen* (wat) zyn, 106, 317. Zyn tweederlei. 318. Beider ſtoffe, 318, 319. De wyze, bepalinge en gebruik der uitwendige, 319, 320.
Wegvretende Middelen (wat) en welke hare ſtoffe, 106. 323.
Wei van Melk (voor welke menſchen de) meeſt dienſtig is. 169. Hoe zy of Gladmakende, of Uitwaaſſemende, of Pisdryvende kan worden, 215.
Wy van Bloed (wat) is, 247. Is tweederlei, 246, 247. Waarom zy op het *Eiland* dryft, 83. Deszelfs aart, 63, 64. Middelyn, 30. Zwaarte zoo tot het Water als tot het bloed zelfs, 83. 84. Zie *Bloed* en *Water*.
Werkeloosheid, of *onbequaamheid tot de beweginge* (van welk gebrek in 't Bloed de) voortkoomt, wat zy in ons voortbrengt, en waarom deszelfs oorzaken

ken niet zeer menigvuldig zyn, 76 Welke ziekten der eerſte ingewanden en der Maandſtonden zy voortbrengt, 239.
Werktuigkundige werkinge (wat de Uitwerkinge van de) is, en waar van zy afhangt, 16.
Wilde Zaffraan (de Gift, Uitwerkinge, Verbeteringen, Hoedanigheid van het Zaat van) 231.
Wilde Wyngaart Wortel (wat) is, 236. Deszelfs Hoedanigheden, Gift, Toebereidingen en Gebruik, 236, 237.
WILLIS (Proeve van) aangaande de werkinge der Braak-middelen in de Aderen geſpeuit, 269
Winden en *Waaijers* (hoe de) ons Lighaam verkoelen, 328.
Wind-dryvende Middelen (wat) zyn, 109. 352. 354. Hoe zy werken, 109, welke de ware zyn, 109. welke Middelen zy inhouden, 109, 110 welke dienſtig zyn tegen de Krampen, zoo uit de onregtmatige beweginge der Geeſten, als uit een ingenomen vergift voortkomende, 354. Hoe de warme werken, 354.
Winden (wat) zyn, 109. 352, 353. Zyn driederlei in de eerſte wegen, 353. hoe zy uitbreken, ibid. wat toevallen zy voortbrengen, ibid.
Wit van een Ey komt zeer naby de ſtoffe bequaam om de dierlyke Geeſten voortbrengen, 350.
Witte Rhabarber (wat) is, en welke deszelfs Eigenſchappen, Giften en Toebereidzels, 234. 248.
Wolfs-melk. Deszelfs Hoedanigheden, Gebruik en Giften, 250, 251. Deszelfs Baſt, zie *Geheimen*.
Wonden (waarom de) plegen te gapen, 52. Waarom hare kanten droog worden, 116. Hoe zy beſt genezen worden zonder litteken, 125. Wanneer zy op deze wyze kunnen genezen worden, 127.
Wonden (te) wat dat is, 113.
Worm doodende en uitdryvende Middelen (wat) zyn, 110. 355. Derzelver Claſſen met de Middelen daar onder begrepen, 110. 357-360. wat de Bittere doen, 360.
Wormen (wat) zyn, 355. waar van, hoe, en in welke deelen, zy geteelt worden, 355, 356. Zyn overal in 't lighaam gevonden, zelfs ook in de inwendige holligheden der Beenderen, ibid. Het byzondere gevoelen van eenige SCHRYVERS over derzelver voortbrenginge, 355, 356. De aanwyzinge der SCHRYVERS over dezelve, 358. Hoe veel zoorten en hoedanige'er gemeenelyk in de Maag en Darmen zyn,

zyn, 356. 357. Waar die, welke *Aarsmaijen* genoemt worden, plegen geteelt en verzamelt te worden, en hoe derzelver figuur is, 357, 358. Wien zy gemeen zyn, en welk het kenteken is derzelver tegenwoordigheid aantonende, 358. Welke de *Brede* of *Lintwormen* zyn, en derzelver gedaante, 356. Derzelver Lengte, Getal en eigentlyk Kenteken, 358. Welke *Langwerpig-ronde* genoemt worden, waar zy geteelt worden, en wien zy gemeen zyn, 356, 357. Het eigentlyk kenteken van derzelver tegenwoordigheid, en voortzegginge, 357.

Wrange Middelen (voor welke Menschen de) hartsterkende, en voor welke zy schadelyk zyn, 351, 352.

Wynen. In welke ziekten de Moezel en Rynsche Wynen zeer goed zyn, 158. Hoe de Wynen verdunnen, 162.

Wynsteen (wat) is, 222. Hoe hy in de Darmen werkt, 222. Koomt nooit in de Bloedvaten, ibid. Word zeer bezwaarlyk in water ontbonden, 223.

Y.

YDel (Het) is in de natuur der zaken, volgens de aantoninge van NEWTON, 6.

Ydels (*Wysgerige*) wat dat zyn, 7.

Yzere of *scherpe Bieze* (wat) is, 372.

Z.

ZAad (hoeveelerlei Vogt 'er om) te maken vereist word, 175, 176.

Zaad-makende Middelen (welke) zyn, en derzelver vier Classen en Stoffe, 175-177. De Byzondere der Oude, en hoe zy werken, 177.

Zagte Buik-zuiverende Middelen (wat) zyn, 201. 208. Voeren altyd iets uit de Darm-klieren, 208. Derzelver algemene Classen, Stoffe en Gebruik, 208-226. welke de *Verdunnende* zyn, 105. 215, en haar gebruik, 216. welke de *Glad makende* zyn, en derzelver stoffe, 105. 208-211. De beste wyze van haar gebruik, 211. Voor wien zy dienstig, en voor wien zy schadelyk zyn, 212-215; waarom zy na de Buik-zuiveringe geen gesloten Tyf maken, 214. De *Zagt-prikkelende*, 216. Derzelver vereistens, 216. Stoffe uit het drie-derlei ryk, en hoe zy moeten gebruikt worden, 217-225.

Zagte Ligbamen worden tweezins scherp, 147. Waar derzelver eigenschap bestaat, 209, 210.

Zalven (wat) zyn, 319.

Zalvingen (hoe de Olyagtige) het zweet of voortbrengen, of ſteuiten, 286.

Zamentrekkende Middelen (wat) zyn, 106. 114. 321. Waarom zy in de kleinſte Vaatjes gevaarlyk zyn, 117. Derzelver wyzen van werken, 115. 321. Derzelver uitwerkingen, 101. Hoe zy zeer ſterke Vloed-verwekkende Middelen kunnen worden, 308.

Zap (wat het) uit wilde Komkommers is, hoedanig deszelfs Gebruik en Gift, 251, 252.

Zappen (de onrype) der Planten verdikken onze Vogten, 164.

Zeep der Darmen (wat de) doet, 199. Wat nadeel deszelfs gebrek veroorzaakt, ibid.

Zeep (wat) en wat *Zeepagtige Middelen*, hoeveelerlei, en welke de voornaamſte zyn, 210. De zes zoorten van natuurlyke, en twee van door konſt gemaakte Zeep, 210, 211. Van gelyken welke hier onder begrepen zyn, 211. 322. De STARKEYAANSCHE, 279. De *Zeep* is zeer Vloedverwekkende, 306.

Zee-winde (wat *kleine*) is, deszelfs Eigenſchappen, en Gift, 250.

Zenuen (In welken zin men verſtaan moet, dat 'er overal) zyn, en waar van zy haren oorſprong hebben, 40. Derzelver groote fynte, en van het Vogt, dat zy voeren, 38, 39; het welk een bykans onveranderlyke vaſtheid heeft, en daarom door de kragt der koude of warmte niet kan verdikt worden, en word uit dien hoofde zelden ziekelyk, 78. Wat uitwerkinge derzelver meerdere of mindere bloote, door applicatie der Geneesmiddelen, voortbrengt, wat de nabyheid aan haren oorſprong in dit geval doet, en hoe de gemeenſchap van de eene met andere Zenuen als ook deszelfs loop na deze of gene deelen de uitwerkingen der Middelen doet veranderen, 100. De Zenuen zyn tweezoortig, en de natuur van derzelver Vlies met het daar in bevatte Vogt, 363. welke Zenuen door pyn aangetaſt worden, 363. Indien een Zenu doorgeſneden word heeft zy geen pyn, en wanneer zy in het gemeen verbroken word, 363, 364. Wat een half verbrokene Zenu voortbrengt, 366.

Zenu-middelen, zie *Gewrigtmiddelen*

Ziekte (waar in) in 't gemeen beſtaat, 14. Waar van

van deszelfs natuur afhangt, 295. Welke ontſtekende ziekten, 't meeſt in 't heete Vuur veranderen, 291.

Zout (hoe het *Zee*-) kan worden, of zagt-buikzuiverende, of Pis-dryvende, of Uitwaaſſemende, 223. Hoe het voordeelig of ſchadelyk is, 84. Deszelfs nuttigheid in 't Bloed, 84.

Zouten (welke Lighamen de Stoffcheiders) noemen, 21. Hoe zy in ons Lighaam ſcherp worden, 148. Waarom zy in 't kort in ons verandert worden, en hare ſcherpheid afleggen, 160.

Zouten. De verdeelende of ontbindende, 82. 83. 140. 141. Waar uit de Ammoniac zouten beſtaan, 140. 278. De ſcherpheid voortbrengende, 149, 150. De driederlei Alcaliſche of Loogzouten; en welke, 158, 159. De Verdikkende of Stremmende, 165. De wezentlyke, 150 222. De vaſte door kunſt gemaakte, welke tweezoortig zyn, 150. 223. De natuurlyke gegravene, 223. De t'zamengeſtelde, 278. De zagte Buik-zuiverende, 222, 223. De Pis-dryvende, 278-280. De vrngt uitdryvende of Miskraam verwekkende, 313.

Zuide en *Noorde Winden* (wat de) voortbrengen, 207.

Zuigingen (hoe de) roodheid voortbrengen, 132.

Zuiker (wat), en hoedanig deszelfs gebruik zoo in Borſtziekten, als om zagt losly-vig te maken, 187. 211. 221.

Zuiveren (wat) is, 259.

Zuiverende Middelen (wat) zyn, 106. 323.

Zuur (op hoeveelerlei wyze allerlei) kan verbroken worden, 126. Het is hoe zwaarder, hoe zuurder, 149. Hoe het, in een Vryſter prædominerende kan gekent en genezen worden 308, 309.

Zuur-brekende Middelen (wat) zyn, 154-157.

Zuuren (alle) zyn verzagtende ten aanzien van de Alcaliſche of Loog-zouten, 157, 158. Breken zeer het Loogzout, en maken daar mede geſatureert een zagt Lighaam, 159. Alle zuuren, door een ſterk Vuur uit de Mineralen gediſtilleert, ſtremmen ſchielyk het Bloed, 81. De gegiſte zuuren, en in welke ziekten zy goed zyn, 158. De zuuren uit het gegravene zyn twee zoortig; of natuurlyke, of door konſt gemaakte, 158.

Zwaarte der Lighamen (wat de) is? 83. Is altyd evenredig aan derzelver vaſtheid; 7. 74. Waar van die van de geheele ſtoffe voortkoomt, 66.

Zwaarte (de *Byzondere*) der Lighamen, 7. enz.

Zwaarlyvige Menſchen (waarom de) minder onzigtbaar Uitwaaſſemen, maar meer zweten als andere, 284. Waarom zy kouder worden, 331.

Zwarte ſtoffe. Zie *Gal.*

Zwarte Galagtige of *zwaarmoedige* (wat) voor menſchen zyn, 212. Waarom zy door Glad-makende, maar niet door ſterkere Geneesmidde-

len

len moeten gepurgeert worden, 213.
Zwarte Gal-dryvende Middelen (wat) zyn, 105. 203. 258. Wat die der Oude, 242. 258. Het onderzoek van haar gevoelen hier over, 258.
Zweet. Hoe en wanneer het te voorſchyn koomt, wat het altyd te kennen geeft, en deszelfs hoedanigheden verſcheide veranderingen, 283. Waar uit het beſtaat, 284. Dat deszelfs zout aan het Piszout gelyk is dewyl de Proeve van TACHENIUS, 285. De wyzen om het zelve voorttebrengen, 284. Deszelfs verſcheidene gantſch tegengeſtelde Oorzaken, en uitwerkingen, 290. Hoe het door gemoets bewegingen voortgebragt word, 284. Waarom het uit rauwe Chyl voortkoomt, en wanneer het in Menſchen, die zwakke ingewanden hebben, uitbreekt, 284. In welke het uit gekookt bloed voortkoomt, 284. De hoedanigheid van 't zweet uit te veel ontbonden bloed en afgeſchuurde Vaten voortkomende, 284, 285. Het is zomtyds ziekelyk, en zeer verſchillende, 285. Deszelfs hoedanigheid in Kraamvrouwen en die tering hebben, 285. Het is ſtinkende en Peſtziekten, ibid. Word door verſcheidene applicatien verwekt, 291. De verſcheide gelegentheden en nootzakelykheden om het voorttebrengen, 291, 292, 293. Hoe en wanneer men het in de Pokjes moet voortbrengen, 293. Door welke middelen het Engels zweet genezen word, 293, 294.
Zweet (welke de Ontlaſtbuisjes van 't) zyn, 282, 283. Derzelver aart en gebruik, ibid. Waar uit de Kramp van deze buizen gekent word, 286.
Zweet-gaten ſtoppende Middelen (wat) zyn, 101. 121. Derzelver Uitwerkingen, en vyf zoorten, 121, 122.
Zweet-middelen (wat) zyn, 105. 282. Derzelver vier zoorten, en middelen daar onder vervat, 285-288. Derzelver verſchillend gebruik, 284. 294. 295. De ſlapmakende zoo uitals inwendige met derzelver gebruik, 285, 286; waarom zy goed zyn om de Peſt te verdryven, 286. De het Bloed-verdunnende en ontbindende, 287. Die van de derde Claſſe, 288. Die welke de Vogten na de uitwendige deelen leiden, 288. De zoogenaamde *byzondere*, en derzelver werkinge, 289. By Zweet-middelen worden gevoegt Purgeer-middelen in langdurige ziekten, 291. Bewys dat bykans alle middelen Zweet middelen kunnen worden, 291. Hoe en wanneer zy in Borſt, en andere ſcherpe ziekten moeten gebruikt worden, 292, 293. Verſcheidene Voorſchriften in verſcheidene gevallen, 287, 288. 292. 294. Waar in derzelver kragt beſtaat, 290; 291.
Zyworm (Hoedanig een Lengte, Kragt en Gewigt men bevonden heeft, dat den draad van een) heeft, 97.

EINDE.